001
З-44

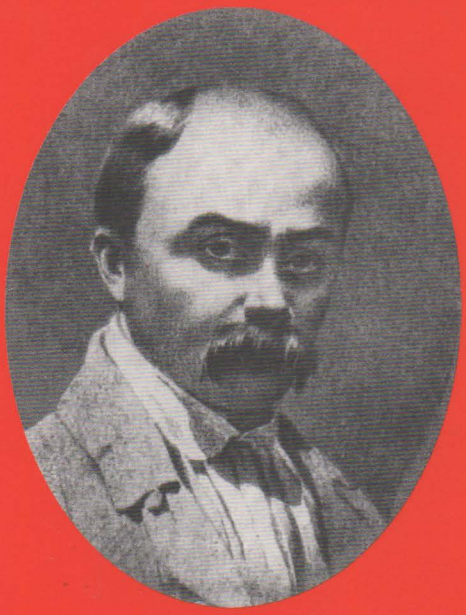

Тернопільський осередок
Наукового товариства ім. Шевченка

ЗБІРНИК ПРАЦЬ

Том 8
Музеї Тернопільщини

Тернопіль
"Терно-граф"
2013

Присвячується 140-річчю
Наукового товариства ім. Шевченка і
100-літньому ювілею
Тернопільського обласного краєзнавчого музею

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНА
БІБЛІОТЕКА

Тернопільський осередок
Наукового товариства ім. Шевченка

ЗБІРНИК ПРАЦЬ

Том 8

Музеї Тернопільщини

Тернопіль
2013

001+379.4
З-41

Ternopil Branch
of Shevchenko Scientific Society

SCIENTIFIC COLLECTION

Volume 8

The Museums of Ternopil Region

2443525

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНА
БІБЛІОТЕКА

Ternopil
2013

2006

ББК 63.3 (4Укр 4П)
З 41

Відповідальний редактор серії – заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАМН України, дійсний член НТШ, доктор медичних наук, професор ***Михайло Андрейчин***.

Редактор тому – доктор історичних наук, професор ***Елла Бистрицька***

Редакційна колегія:

заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член НТШ, доктор економічних наук, професор ***Богдан Андрушків***; магістр ***Уляна Безпалько*** (відповідальний секретар); кандидат історичних наук, доцент ***Надія Білик***; дійсний член НТШ ***Богдан Головин***; доктор медичних наук, професор ***Василь Копча***; голова Тернопільської обласної організації Національної спілки краєзнавців України ***Степан Костюк***, кандидат медичних наук ***Петро Мазур***; кандидат історичних наук, доцент ***Ірина Федорів***.

Рецензенти:

доктор історичних наук, професор **Надія Стоколос**,
доктор історичних наук, професор **Сергій Жилюк**.

З 41 **Збірник праць:** том 8. Музеї Тернопільщини / Тернопільський осередок Наукового товариства ім. Шевченка / відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому Е. Бистрицька. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. – 546 с.; іл.
ISBN 978-966-457-200-9

Збірник містить 44 наукові статті, в яких наведено важливу інформацію про державні та громадські музеї Тернопільської області. Чільне місце відведено історії їх становлення і розвитку, характеристиці основних фондів та експонатів. Висвітлено діяльність низки меморіальних музеїв, які повернули із забуття імена славетних краян – громадських діячів, подвижників науки та культури. Окреслено перспективи розвою музейної справи та Національного заповідника «Замки Тернопілля».

Адресовано науковцям, працівникам музеїв і всім, хто цікавиться історією України.

ББК 63.3 (4Укр 4П)

Затверджено до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол №3 від 22.10.2013 р.)

Видання здійснено за сприяння Центру дослідження духовної культури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та фінансової підтримки Тернопільської обласної державної адміністрації, Тернопільської обласної ради і Кременецького медичного училища ім. Арсена Річинського та ВАТ "Тернопільгаз".

Усі права застережені

© Тернопільський осередок Наукового товариства ім. Т. Шевченка, 2013
© Бистрицька Е., передмова, 2013
© ТзОВ «Терно-граф», 2013

ISBN 978-966-457-200-9

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 15

Андрейчин Михайло
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА
НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ 17

Андрушків Богдан, Кирич Наталія, Стойко Ігор,
Погайдак Ольга, Мельник Лілія
ПРЕДСТАВНИКИ УКРАЇНСТВА У СВІТОВІЙ НАУЦІ 24

Андрушків Богдан, Погайдак Ольга,
Кирич Наталія, Мельник Лілія
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ МУЗЕЙНОЇ
СПРАВИ В УМОВАХ ВУЗІВСЬКОЇ НАУКИ
ТА ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО ЗАСОБІВ
У НАВЧАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ 36

Безпалько Уляна
МУЗЕЙНИЙ КОМПЛЕКС ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА 49

Білик Надія
ВНЕСОК ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО
КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ В ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ
ТВОРЧОСТІ ЯРОСЛАВА ОМЕЛЯНА 72

Бірчак Володимир
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСТОРИКО-
МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ 89

Василишин Ольга
ЛЮДИНА, ЯКА БУЛА ТЕАТРОМ 97

Волинець Надія
Д-р РОМАН СМИК – ФУНДАТОР
МУЗЕЮ ПИСЬМЕННИКА БОГДАНА ЛЕПКОГО
У м. БЕРЕЖАНИ 111

Гаврилюк Олег
МУЗЕЙ У ТЕРНОПОЛІ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ 129

Гайдукевич Ярослава, Костюк Степан
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРИЧНА ХРОНІКА 136

Голод Надія
БЕРЕЖАНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ 153

Гонський Ярослав, Лотоцька Олена
МУЗЕЙ-САДИБА АКАДЕМІКА І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО 163

Гумен Юрій, Цаль Анатолій
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДО 100-РІЧЧЯ З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ МУЗЕЮ У ТЕРНОПОЛІ) 170

Данилейко Володимир
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ» 180

Дирда Надія, Стрілець Наталія
БЕРЕЖАНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ БОГДАНА ЛЕПКОГО ЯК ОСЕРЕДОК ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ КРАЮ 190

Добрянський Володимир
УЧАСТЬ МУЗЕЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КАРСТОВИХ ПОРОЖНИН НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ 206

Дуда Ігор
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНОЇ ЗБІРКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ 218

Дуда Ігор
ЮЛІЯН ПАНЬКЕВИЧ І ТЕРНОПІЛЬЩИНА 234

Зюбровська Надія
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ 240

Крочак Ігор
СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКА НАД ЗБРУЧЕМ І ОКЕАНСЬКІ МАНДРИ ТА ПРОСТОРИ 249

Крупніцька Олена
ПОЧАЇВСЬКИЙ «СЛУЖЕБНИК» 1735 р. ЯК ПАМ'ЯТКА КНИЖКОВОГО МИСТЕЦТВА 257

Куницький Сергій
ПОРТРЕТ ЙОСИФА ПЕРЛЯ У ЗБІРЦІ ХУДОЖНІХ ПОЛОТЕН ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ 263

Легка Лариса
БУЧАЦЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ 268

Мазур Петро, Голуб Галина, Гетьман Наталія, Кралюк Ольга
МУЗЕЙ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО 282

Маруняк Олена
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ МУЗЕЙ ім. РОДИНИ БАБУНЯКІВ У ВЕРБІВСЬКІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ І-ІІ СТУПЕНІВ БЕРЕЖАНСЬКОГО РАЙОНУ 300

Мисик Володимир
ІГОР ҐЕРЕТА ТА РОЗВИТОК МУЗЕЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА ТЕРНОПІЛЛІ 315

о. д-р Козак Віталій
МУЗЕЙ-МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС
ІМЕНІ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО
У с. ЗАЗДРІСТЬ ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОГО РАЙОНУ
НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ 328

Оболончик Наталія
КРЕМЕНЕЦЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ 340

Павлів Ярослава
МУЗЕЙНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ КОМПЛЕКС
СЕЛА ВЕРБІВ БЕРЕЖАНСЬКОГО РАЙОНУ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ 347

Парацій Володимир
БЕРЕЖАНСЬКИЙ МУЗЕЙ САКРАЛЬНОГО
МИСТЕЦТВА ТА ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ 371

Парацій Володимир
МУЗЕЙНЕ ЖИТТЯ БЕРЕЖАН У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ СХІДНОГАЛИЦЬКОГО
МУЗЕЙНИЦТВА 1920–1930-х рр. 380

Пиріг Любомир
СЛАВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ДЗЕРКАЛІ ФІЛАТЕЛІЇ 394

Процiв Микола
ГОЛОВНИЙ ЖУРНАЛ
БЕРЕЖАНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ (1789-1817 рр.) 407

Рокіцький Олександр, Рокіцька Наталія, Лазарюк Валерій
ЕКСПОЗИЦІЯ КІМНАТИ-МУЗЕЮ ІВАНА ПУЛЮЯ
В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ
ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ім. І. ПУЛЮЯ 415

Савак Богдан
ДЕНИСІВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ
КОЗІВСЬКОГО РАЙОНУ 422

Свинко Йосип, Дем'янчук Петро
ГЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО

ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА ЯК ОСЕРЕДОК НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ І УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ 433

Скакальська Ірина
УКРАЇНСЬКА ЕЛІТА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ XX ст. У ФОНДАХ КРЕМЕНЕЦЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ 447

Сохацький Михайло
БОРЩІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ – НАУКОВО-КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ 459

Стецько Віра
ВІДОБРАЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ІОАННА-ГЕОРГІЯ ПІНЗЕЛЯ У ЗБІРЦІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ 476

Стрілець Наталія
СВЯТКУВАННЯ 60-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ БОГДАНА ЛЕПКОГО В ГАЛИЧИННІ (на основі фондів музею Б. Лепкого в м. Бережани) 496

Тиханський Михайло
МУЗЕЙНИЙ КОМПЛЕКС «ЛЕМКІВСЬКЕ СЕЛО» 505

Файфура Василь, Паламарчук Анатолій
МУЗЕЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ім. І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО 514

Федорів Тетяна
МУЗЕЙНА КОЛЕКЦІЯ ЗБАРАЗЬКОГО ЗАМКУ: ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН 529

Фіалка Ірина
МУЗЕЙ ОЛЕКСАНДРА НЕПРИЦЬКОГО-ГРАНОВСЬКОГО У ВЕЛИКИХ БЕРЕЖЦЯХ 537

CONTENTS

FOREWORD 15

Mychaylo Andreychyn
SHEVCHENKOTERNOPIL SCIENTIFIC SOCIETY:
THE PAST AND CONTEMPORANEITY 17

Bohdan Andrushkiv, Natalia Kyrych,
Ihor Stoyko, Olga Pogaydak, Liliya Melnyk
REPRESENTATIVES OF UKRAINIAN
ARE IN WORLD SCIENCE 24

Bohdan Andrushkiv, Olha Pogaydak,
Nataliya Kyrych, Liliya Melnyk
ORGANIZATION AND MANAGEMENT
OF MUSEUM DEED UNDER UNIVERSITY
SCIENCE AND USING ITS TOOLS IN
THE EDUCATIONAL PROCESS 36

Ulyana Bezpalko
THE TERNOPIL NATIONAL PEDAGOGICAL
UNIVERSITY MUSEUM COMPLEX NAMED
AFTER VOLODYMYR HNATYUK 49

Nadia Bilyk
THE CONTRIBUTION OF THE TERNOPIL
LOCAL HISTORY MUSEUM IN THE POPULARIZATION
OF YAROSLAV OMELYAN'S CREATIVE WORK 72

Volodymyr Birchak
THE HISTORY AND ACTIVITIES OF THE HISTORICAL
AND MEMORIAL OF POLITICAL PRISONERS MUSEUM 89

Olha Vasylyshyn
THE MAN WHO WAS THE THEATRE 97

Nadia Volynets
DR. ROMAN SMYK AS THE FOUNDER OF THE
WRITER BOHDAN LEPKYY MUSEUM IN BEREZHANY 111

Oleh Havrylyuk
THE MUSEUM IN TERNOPIL: THE HISTORY OF FOUNDATION AND DEVELOPMENT 129

Yaroslava Haidukevych, Stepan Kostiuk.
THE TERNOPIL REGIONAL MUSEUM OF LOCAL LORE: HISTORICAL CHRONICLES 136

Nadia Holod
THE BEREZHANY HISTORY MUSEUM 153

Yaroslav Honsky, Olena Lototska
THE MUSEUM OF ACADEMIC I.YA. HORBACHEVSKY 163

Yuriy Humen, Anatoliy Tsal
THE TERNOPIL REGIONAL HISTORY MUSEUM IN THE DOCUMENTS OF THE STATE RECORD OFFICE OF TERNOPIL DISTRICT (DEDICATED TO THE 100-th ANNIVERSARY OF THE FOUNDING OF THE MUSEUM IN TERNOPIL) 170

Volodymyr Danyleyko
THE NATIONAL RESERVE «THE CASTLES OF TERNOPIL REGION» 180

Nadia Dyrda, Natalia Strilets
THE BEREZHANY REGIONAL MUNICIPAL BOHDAN LEPKYY MUSEUM AS THE CENTER OF SOCIAL AND CULTURAL LIFE OF THE REGION 190

Volodymyr Dobryanskyy
THE MUSEUM STAFF PARTICIPATION IN THE ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS OF THE COCKPIT CAVES IN THE WESTERN PART OF PODILLYA 206

Ihor Duda
THE HISTORY OF FORMING THE MUSEUM COLLECTION OF TERNOPIL REGIONAL ART MUSEUM 218

Ihor Duda
JULIAN PAN'KEVYCH AND TERNOPIL 239

Nadia Zyubrovska
THE PECULIARITIES OF THE SOLOMIA KRUSHELNYTSKA MEMORIAL MUSEUM'S ACTIVITY 240

Ihor Krochak
SKALA-PODILSKA ON THE ZBRUCH. OCEAN VOYAGES AND SPACES 249

Olena Krupnitska
THE POCHAYIV «SLUZHEBNYK» (1735) AS AN ARTIFACT OF THE BOOK-MAKING ART 257

Serhiy Kunytskyy
THE PORTRAIT OF YOSYF PERL IN THE COLLECTION OF THE ART PAINTINGS OF TERNOPIL REGIONAL HISTORY MUSEUM 263

Larysa Lehka
THE BUCHACH LOCAL HISTORY MUSEUM: ITS PAST AND PRESENT 268

Petro Mazur, Halyna Holub, Nataliya Hetman, Olha Kraliuk
THE ARSEN RICHYNSKYY MUSEUM 282

Olena Marunyak
LOCAL HISTORICAL, CULTURAL AND EDUCATIONAL MUSEUM. FAMILY BABUNYAKIV VERBIVSKIY IN A SECONDARY SCHOOL I-II DEGREE BEREZHANSKY DISTRICT 300

Volodymyr Mysyk
IHOR GERETA AND THE MUSEUM INSTITUTIONS DEVELOPMENT IN TERNOPIL REGION 315

F. Dr. Vitaly Kozak
THE MEMORIAL MUSEUM COMPLEX NAMED AFTER PATRIARCH YOSYF SLIPYY IN THE VILLAGE OF ZAZDRYST' OF TEREBOVLYA IN TERNOPIL REGION 328

Natalia Obolonchyk
THE KREMENETS LOCAL HISTORY MUSEUM 340

Yaroslava Pavliv
MUSEUM COMPLEX OF THE VILLAGE OF VERBIV,
BEREZHANY DISTRICT, TERNOPIL REGION 347

Volodymyr Paratsiy
THE BEREZHANY SACRED ART AND HISTORY
OF THE CHURCHMUSEUM 371

Volodymyr Paratsiy
THE MUSEUM LIFE OF BEREJANY IN THE CONTEXT
OF THE THEORY AND PRACTICE OF THE EASTERN
GALICIA'S MUSEOLOGY 1920 – 1930-s 380

Lyubomyr Pyrih
TARAS SHEVCHENKO'S GLORY IN THE
MIRROR OF PHILATELY 394

Mykola Protsiv
THE BEREZHANY GYMNASIUM MAIN
HOMEPAGE JOURNAL (1789–1817) 407

Oleksandr Rokitskyy,
Natalia Rokitska, Valeriy Lazaryuk
THE EXHIBITION OF THE IVAN PULYUY ROOM-MUSEUM
IN TERNOPIL NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY
NAMED AFTER IVAN PULYUY 415

Bohdan Savak
THE DENYSIV NATURAL HISTORY
MUSEUM IN KOZOVA DISTRICT 422

Yosyp Svynko, Petro Demyanchuk
GEOLOGICAL MUSEUM of TERNOPIL NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED
VOLODYMYR HNATYUK AS A CENTER OF
TRAINING AND EDUCATION STUDENTS 433

Iryna Skakalska
THE UKRAINIAN ELITE DURING THE INTERWAR PERIOD OF THE 20TH CENTURY IN KREMENETS' DISTRICT IN IN THE KREMENETS' LOCAL HISTORY MUSEUM'S STOCK 447

Mykhaylo Sokhatskyy
THE BORSHCHIV REGIONAL HISTORY MUSEUM AS THE SCIENTIFIC AND CULTURAL CENTRE OF THE WESTERN PODILLYA 459

Vira Stetsko
THE DISPLAY OF IOAN-HEORHIY PINZEL'S CREATIVE WORKS IN THE COLLECTION OF THE TERNOPIL LOCAL HISTORY MUSEUM 476

Natalia Strilets
THE CELEBRATION OF THE 60th ANNIVERSARY OF BOHDAN LEPKYY'S BIRTH IN HALYCHYNA (BASED ON THE BOHDAN LEPKYY MUSEUM'S STOCK IN THE CITY OF BERSHANY) 496

Myhaylo Tyhanskyy
THE MUSEUM COMPLEX «THE LEMKO VILLAGE» 505

Vasyl Fayfura, Anatoliy Palamarchuk
THE MUSEUM OF THE HISTORY OF TERNOPIL STATE MEDICAL UNIVERSITY NAMED AFTER I. YA. HORBACHEVSKY 514

Tatiana Fedoriv
THE ZBARAZKIY CASTLE MUSEUM COLLECTIONS: ITS DEVELOPMENT AND CURRENT STATE 529

Iryna Fialka
MUSEUM of OLEXANDER NEPRYTSKY-HRANOVSKY in LARGE BEREZHTSY 537

ПЕРЕДМОВА

Відновлення історичної пам'яті, формування історичної свідомості і мислення громадян в умовах незалежної Української держави постало важливим завданням утвердження її соборності. З-поміж інституцій, які покликані зберігати і популяризувати історико-культурну спадщину, а відтак сприяти духовному збагаченню нації, провідне місце посідають музеї.

Тернопільщина має давні традиції розвитку музейної справи, які своїм корінням сягають початку XX ст. На сторінках цього збірника читач матиме можливість ознайомитись з історією становлення Тернопільського обласного краєзнавчого музею (ТОКМ), який з часу відкриття Подільського музею (1913 р.) став науковою лабораторією, осердям розвитку музейництва у нашому краї. Його основою були і залишаються професіонали, які володіють фундаментальними знаннями музейної справи, практичного досвіду організації роботи в музеї. Цього року ТОКМ відзначив 100 років з дня заснування. У збірнику представлено ряд статей, які характеризують музейні фонди, напрямки роботи, досягнення закладу.

Сьогодні в області функціонує 26 державних музеїв обласного і районного підпорядкування. Окремі з них, як наприклад, Бережанський, Борщівський, Кременецький та інші обласні краєзнавчі музеї, стали потужними науково-дослідними центрами. Колективи цих закладів провадять власну науково-дослідницьку діяльність у співпраці з науковими закладами України і закордону. У минулому подвижниками музейної справи на Тернопільщині були Ігор Герета, Венедикт Лавренюк, Петро Медведик, Стефанія Садовська, Гаврило Чернихівський, Ганна Швець, про що зазначено в статтях збірника. Ці творчі особистості зробили неоціненний внесок у створення і розвиток музеїв.

Приємно відзначити, що музейники Тернопільщини перебувають на хвилі сучасних тенденцій розвитку музейної справи. Відкрито чимало меморіальних музеїв (В. Гнатюка, Я. Гніздовського, С. Крушельницької, Л. Курбаса, Л. Левицького, Б. Лепкого, О. Неприцького-Грановського, Й. Сліпого, Ю. Словацького та інших), які не лише повертають з небуття наших співвітчизників, почасти світового визнання. Такі музеї мають високий діалоговий потенціал минулого із сучасним, оскільки минуле

постає через життя конкретної особистості, будить уяву, створює особливий емоційний настрій у відвідувачів. Як правило, меморіальні музеї є культурно-освітніми центрами, які систематично проводять персонологічні заходи, а відтак формують власне соціальне середовище.

В області відкрито понад 140 громадських музеїв, з яких 15 отримали звання «Народний музей». Створена розгалужена сітка музеїв, через які загальна історія постає через долю особистостей, малих колективів (жителів містечка, села, вулиці, будинку, сім'ї тощо). Важливо зазначити, що робота у цьому напрямку продовжується. Глибокою любов'ю до історії рідного краю, його людей, народних традицій просякнута діяльність колективів музеїв і окремих осіб, які гуртують навколо себе однодумців, залучають учнівську і студентську молодь до створення музейних збірок.

На території Тернопільської області знаходиться 42 фортеці, які підлягають реставрації та музеєфікації, вони становлять третину усіх фортець України. Необхідність збереження цієї історичної спадщини уможливила створення у 2005 р. Національного заповідника «Замки Тернопілля». Перевагою таких комплексів, які дедалі популярніші у світі, є відкриті експозиції, можливість безпосереднього контакту відвідувачів з предметом зацікавлення, створення театру історичних реконструкцій тощо.

Вихід збірника праць Тернопільського обласного осередку Наукового товариства ім. Шевченка «Музеї Тернопільщини» лише перша спроба науковців привернути увагу до потужного науково-культурного потенціалу цих закладів. Сподіваємося, що ця робота буде продовжена і стане основою конструктивної співпраці фахівців й представників державної влади, стимулюватиме розвиток музейної справи на Тернопільщині.

Хочу висловити особливу подяку голові Тернопільського обласного осередку НТШ, члену-кореспонденту НАМН України, доктору медичних наук, професору Михайлу Андрейчину за ініціативу, організаційну та редакторську підтримку цього проекту, а також усім авторам, які, попри свою зайнятість, долучилися до створення збірника.

Елла Бистрицька,
доктор історичних наук, професор,
Голова історичної комісії
Тернопільського обласного осередку НТШ

Михайло Андрейчин

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ: МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

Висвітлено основні віхи становлення і розвитку Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Відзначено зростання числа комісій і членів осередку. Зроблено стислий огляд його діяльності та друкованої продукції, а також громадського визнання. Вказано фонди НТШ в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

Ключові слова: *Наукове товариство ім. Шевченка, Тернопільський осередок, березневі читання, видавнича робота, музейні фонди.*

Засноване ще в 1873 р. у Львові, це товариство тривалий час виконувало функції неформальної академії наук українського народу, що не мав своєї держави. Серед дійсних членів НТШ були також вихідці з Тернопільщини – видатні вчені О. Барвінський, І. Верхратський, Ю. Гірняк, І. Горбачевський, В. Гнатюк, С. Дністрянський, М. Кордуба, В. Левицький, І. Пулюй, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський та інші. О. Барвінський очолював Товариство в 1893-1897 рр., К. Студинський – у 1923-1932 рр. Уродженці Тернопільщини не тільки зробили примітний внесок у різні галузі науки, вони сприяли розбудові та зміцненню НТШ у цілому [1, 2].

З появою Української Академії наук у Києві (1920 р.) НТШ втратило роль центрального наукового осередку, а зі встановленням радянської влади в Західній Україні було закрите (1940 р.) і на його базі утворено філіал Академії наук Української РСР. Під час німецької окупації діяльність НТШ обмежувалась засіданнями секцій і деяких комісій. У післявоєнні роки в Західній Європі, Північній Америці та Австралії створено осередки НТШ, переважно з учених-мігрантів. Для координації їх діяльності було обрано Головну раду Наукового товариства ім. Шевченка. Відродження Товариства у жовтні 1989 р. у Львові послужило могутнім стимулом його розвитку в нових історичних умовах, уже за державної незалежності України. З ініціативи української сторони і за підтримки видатних вчених та громадських діячів діаспори 1996 р. в Нью-Йорку було прийнято новий Статут Світової ради НТШ,

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА

Збірники праць Тернопільського осередку НТШ

що постала на основі Головної ради. Місце осідку Генерального секретаріату Світової ради перенесено до Львова. Протягом останніх восьми років НТШ в Україні очолює професор Олег Купчинський, уродженець с. Сороцьке, що в Теребовлянському районі Тернопільської області. За головування цього видатного вченого спостерігається значний науково-організаційний, дослідницький та видавничий поступ.

У перше десятиріччя державної незалежності діяльність НТШ на Тернопільщині поширювалась, завдячуючи праці знаного громадського діяча і археолога Ігоря Герети – фундатора Інституту національного відродження України в м. Тернопіль. Так, у березні 1998 р. відбулася наукова сесія, що складалася з наукової конференції та ювілейної академії, присвяченої відзначенню 110-ї річниці від дня народження Василя Барвінського. У листопаді цього ж року проведено урочистості до 120-річчя від дня народження скульптора Михайла Паращука, а у грудні – наукову сесію до 125-річчя НТШ. Далі щороку проводились березневі читання, в яких брали участь представники різних громадських організацій, співробітники місцевих музеїв, державного архіву і науково-мистецьких установ, науковці та студенти місцевих університетів тощо.

Однак свідоцтво про державну реєстрацію Тернопільський міський осередок отримав аж у 2002 р., вже після кончини І. Герети. Головою осередку було обрано Михайла Андрейчина, заступниками голови – Марію Крупу та Григорія Возняка, науковим секретарем – Наталію Дащенко, а згодом – Володимира Юкала.

До 2010 р. працювали 4 комісії – історична (голова Елла Бистрицька), філологічна (голова Любов Струганець), медична (голова Іван

Кліщ), мистецтвознавча (голова Олег Смоляк). У 2011 р. створено ще археологічну комісію (голова Богдан Строцень) та інженерно-технічну (голова Петро Ясній), у 2012 р. – еколого-географічну комісію (голова Любомир Царик). Число членів НТШ зросло із 40 (в рік легалізації осередку) до 210 на кінець 2011 р., а у 2013 р. – їх вже понад 250. У залученні нових членів найбільше зусиль доклав почесний голова всеукраїнської громадської організації «Просвіта» Богдан Головин.

Про зростання авторитету Тернопільського осередку свідчить також те, що протягом останніх 10 років сім наших науковців були обрані дійсними членами НТШ – це Михайло Андрейчин, Богдан Андрушків, Роман Гром'як, Григорій Возняк, Богдан Головин, Ольга Заставецька, Петро Ясній. На щорічних зборах Всеукраїнського НТШ робота осередку оцінювалась як одна з кращих і найбільш результативних. Двоє енгешівців – народний артист України В'ячеслав Хім'як і просвітянин Богдан Головин – удостоєні звань академіка Академії наук соціального управління, а четверо – Надія Білик, Наталія Гавдида, Богдан Головин і Володимир Барна – стали лауреатами Всеукраїнської премії імені Братів Богдана і Левка Лепких.

У зв`язку з розбудовою міського осередку і створенням декількох районних філій (Кременець, Чортків, Бережани, Теребовля, Козова), 5 квітня 2012 р. на установчих зборах засновано Тернопільський обласний осередок НТШ, який зареєстровано Головним управлінням юстиції у Тернопільській області. До складу президії обласного осередку було обрано професора Михайла Андрейчина (голова), професора Богдана Андрушківа (заступник голови), професора Еллу Бистрицьку, доцента Григорія Возняка, Богдана Головина, професора Івана Кліща, Богдана Строценя, професора Любов Струганець, доцента Ірину Федорів (науковий секретар).

Вже стало традицією проведення у Тернополі щорічних березневих наукових сесій, приурочених до чергової річниці з дня народження Т. Г. Шевченка. Вони складаються із секційних засідань наукових комісій і спільного пленарного засідання, на якому заслуховуються ретельно відібрані проблемні доповіді з різних галузей науки. Кожне пленарне засідання закінчувалось коротким високохудожнім концертом талановитих студентів Інституту мистецтв Тернопільського національного

педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка (організатори – О. Смоляк і В. Хім'як). Крім того, члени НТШ беруть участь у наукових конференціях, з`їздах і конгресах за профілем наукової роботи, співпрацюють з іншими науковими товариствами та асоціаціями.

Президія і члени Тернопільського осередку НТШ взяли посильну участь в багатьох важливих громадських заходах нашого краю: святкування 120-річчя від дня народження видатного вченого-математика Мирона Зарицького; святкування 50-річчя від заснування Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя; щорічні міжнародні Річинські читання; щорічні Нобелівські читання; мітинг-реквієм у селі Кип'ячка до 70-річчя з дня загибелі колишнього голови Всеукраїнського НТШ Кирила Студинського; відкриття персональних виставок заслужених художників Ярослава Омеляна і Богдана Ткачика, художника Олекси Новаківського; велелюдне зібрання, присвячене 120-річчю від народження патріарха Йосипа Сліпого; презентація першої книги творів Тараса Шевченка в'єтнамською мовою, нових книг Богдана Мельничука, Ігора Олещука, Івана Дячишина, Івана Ляховського; урочини з нагоди Всеукраїнського дня бібліотек тощо. Кожного року наша делегація брала участь у грудневих загальних зборах і березневих пленарних читаннях НТШ у Львові. Діяльність Тернопільського осередку НТШ систематично висвітлюється на сторінках місцевих газет, телебаченні та обласному радіо. Активних членів осередку президія вітала з особистим ювілеєм, кожному вручались пам'ятна адреса від президії, сувенір і збірники праць НТШ.

Налагоджено видавничу діяльність. Систематично видається збірник праць Тернопільського осередку НТШ обсягом до 30 ум. др. аркушів. Тематика збірників відображає поле наукових інтересів комісій осередку. Головна тема тому 1 – «Літературознавство, мовознавство. Історія України, релігієзнавство», тому 2 – «Національно-визвольні змагання українського народу у XX столітті», тому 3 – «Українсько-польські відносини вчора і сьогодні», тому 4 – «Видатні постаті в українській культурі і науці», тому 5 – «Нобелівський рух і Україна», тому 6 – «Актуальні питання екології та охорони здоров`я», тому 7 – «Праці інженерно-технічної комісії», тому 8 – «Музеї Тернопільщини» [3–9]. На обкладинках кожного видання вміщено автопортрети Тараса Шев-

Добірка монографій членів Тернопільського осередку НТШ

ченка, виконані геніальним поетом в різні роки; завдяки цьому складається галерея зображень поета в порядку їх створення. Значну допомогу в підготовці цих томів до друку надали відповідальні секретарі видань професор Василь Копча, доценти Наталія Дащенко, Володимир Юкало, Юрій Скоренький. А ще з грифом НТШ побачили світ коло 30 монографій та збірників матеріалів різних конференцій. Найбільша продукція під цим грифом вийшла з-під пера професора Богдана Андрушкова, Григорія Возняка, Богдана Головина та Арсена Гудими. Вийшов з друку часопис «Археологія Правобережної України», присвячений пам'яті Ігоря Герети, який відродив діяльність НТШ на Тернопільщині в другій половині 2000-их років. Творчі здобутки осередку висвітлювались на щорічних загальних зборах Всеукраїнського НТШ і в його друкованому органі «Вісник НТШ». Показово, що стараннями президії осередку в Тернопільській друкарні «Терно-граф» видано перший том унікальної енциклопедії «Наукове товариство ім. Шевченка».

Налагоджено творчі зв'язки з аналогічними осередками ряду областей України і Жешувським державним університетом (Польща), де відбулась презентація наших видань.

Згідно з рішенням президії, зібрання книжок нашого осередку передано на постійне зберігання в Тернопільську обласну універсальну наукову бібліотеку. На титульній сторінці кожної книги наклеєно екслібрис Тернопільського осередку НТШ, виготовлений заслуженим художником України Ярославом Омеляном. Завдяки цьому заходу до нашої книгозбірні мають доступ широкі читацькі кола, в тому числі студентська молодь.

Невеликий фонд НТШ зберігається у Тернопільському краєзнавчому музеї [10]. Так, у каталожній шухлядці «І. Я. Франко» виокремлено тематичний роздільник «НТШ». Станом на 29 жовтня 2013 року зафіксовано такі групи: «Рідкісні документи» – 4, «Рідкісні книги» – 14, «Плакати, листівки» – 1, «Науково-допоміжні матеріали» – 24. Загалом – 43 одиниці збереження [8].

Документальну вартість має лист Володимира Гнатюка до невідомої особи, датований 7 лютого 1900 р. На бланку є штамп – «Наукове тов-во імени Шевченка у Львові, ул. Чарнецького, 2» (ТКМРД – 5249).

Серед видань зацікавлюють праці тернополянина Григорія Возняка «Математики – дійсні члени Наукового Тов-ва ім. Т. Шевченка у Львові» (Тернопіль, 1994; ТКМРК – 4219), митця Ярослава Паладія «Абетка з історії України» (Київ, 1993, НТШ, т. 10; ТКМРК – 4420), «Вісники НТШ» (ТКМРК – 6945, 6946), «Записки наукового товариства імені Шевченка» (Т. CCXXX; ТКМРК – 7092, Т. CCXXVI; ТКМРК – 10353) та ін. Доповнюють загальні матеріали збірки видатних діячів: Кирила Студинського (ТКМНД – 15064-15075), фізика Володимира Кучера (дійсний член НТШ з 1921 р.,ТКМНД – 18570), польського мовознавця Яна Бодуена-де-Куртене (іноземний член НТШ з 1914 р., ТКМНД – 19029) тощо.

Колекційною рідкістю постає поштова листівка з м. Тари Тобольської губернії від математика і педагога Никифора Садовського (дійсним членом НТШ у Львові обраний 6. V.1922 р.; ТКМПл – 2282).

У підсумку варто зазначити, що Тернопільський осередок НТШ, спираючись на творчі здобутки своїх славних попередників, об'єднав значне число талановитих науковців, які беруть активну участь у наукових форумах і виданнях. Разом з тим, неохідно розширити міжнародну співпрацю, суттєво поповнити музейні фонди новими документами та краще популяризувати діяльність Товариства.

Список використаних джерел

1. Романів О. М. Наукове товариство ім. Шевченка. 130 років праці для України / О. М. Романів. – Львів, 2003. – 40 с.

2. Купчинський О. А. 20 років відновлення і розбудови Наукового товариства ім. Шевченка в Україні / О. А. Купчинський // Вісник НТШ. – 2009. – Ч. 42. – С. 1–9.

3. Збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 1. – Тернопіль, 2004. – 316 с.

4. Національно-визвольні змагання українського народу у XX столітті:. Збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 2. – Тернопіль, 2006. – 398 с.

5. Українсько-польські відносини: вчора і сьогодні: Збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 3. – Тернопіль, 2007. – 440 с.

6. Видатні постаті в українській культурі і науці: Збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 4. – Тернопіль, 2008. – 381 с.

7. Нобелівський рух і Україна: Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 5. – Тернопіль, 2010. – 316 с.

8. Актуальні питання екології та охорони здоров`я: Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 6. – Тернопіль, 2011. – 303 с.

9. Праці Інженерно-технічної комісії: Збірник праць Тернопільського осередку Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 7. – Тернопіль, 2012. – 214 с.

10. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею: «Рідкісні документи» – ТКМРД; «Рідкісні книги» – ТКМРК; «Плакати, листівки» – ТКМПл; «Науково-допоміжні матеріали» – ТКМНД.

Mychaylo Andreychyn

SHEVCHENKO TERNOPIL SCIENTIFIC SOCIETY: THE PAST AND CONTEMPORANEITY

The basic landmarks of becoming and development of theTernopil centre of Shevchenko Scientific society are reflected. The increase of commissions and members of centre number is marked. The compressed review of activity, printed products and also public recognition have been done. The funds of Scientific society inTernopil regional museum are indicated.

Key words: Shevchenko scientific society, Ternopil centre, March readings, publishing work, museum funds.

Богдан Андрушків, Наталія Кирич,
Ігор Стойко, Ольга Погайдак, Лілія Мельник

ПРЕДСТАВНИКИ УКРАЇНСТВА У СВІТОВІЙ НАУЦІ

У статті розглянуто особливості та проблеми відродження українства в умовах закордоння. Дано аналіз статистики існуючої української діаспори в США та стан і ситуацію, в якій вона перебуває. Запропоновано шляхи налагодження співпраці інтелігенції, що перебуває у закордонні з прабатьківщиною, та увічнення їх пам'яті шляхом запровадження іменних премій, державних відзнак тощо.

Ключові слова: *діаспора, США, українці, наука, інтелігенція, космос, аерокосмічна промисловість.*

Проблеми та особливості відродження українства в умовах закордоння, увічнення їх пам'яті за державної незалежності є одними з найактуальніших завдань нашої науки, політикуму і …музейної справи. Власне в кожному державному, регіональному чи іншому музеї є експозиції які представляють цвіт краю, кращих людей, що формують нашу історію. При вивченні цього складного питання і підготовки статті з означеної теми, ми звернулися до інтернет-видань. 21 грудня 2010 р. Наталія Патрикєєва поділилася у своєму блог-записі думками з приводу української діаспори в США. Справді, нині понад 2,5 млн. осіб українського походження мешкає за межами України [4]. З точки зору етнічної самостійності їх можна поділити на три окремі групи. Найбільша – це люди, чиї предки покинули Україну три, чотири чи навіть п'ять поколінь тому. Зазвичай, вони не розмовляють українською мовою і взагалі мають приблизне уявлення про свої національні витоки. Представники іншої групи – ті, хто залишив батьківщину одне чи два покоління тому. Вони можуть бути знайомі з українською культурою й шанувати її, але мало дбати про її збереження. А ось третя група – невелика, але найактивніша. Це ті люди, які емігрували за кордон до і після Другої світової війни та їхні діти, а також окремі представники інших хвиль еміграцій. Ця група становить сердцевину україн-

ських громад на Заході. Неоднозначність відношення до емігрантів Заходу, а особливо США, обумовлюють актуальність і своєчасність даного дослідження.

Необхідно відзначити, що проблемам діаспори нині присвячено немало публікацій, які мають інколи безсистемний, розрізнений характер. Наприклад, за повідомленням, знову ж таки, Наталії Патрикєєвої [4], найчисельніша та найорганізованіша діаспора українців знаходиться у Сполучених Штатах Америки. Українці там мешкають досить компактно, причому близько половини їх загальної кількості припадає на північно-східні промислові штати – Пенсільванія, Нью-Джерсі та Нью-Йорк.

Викликає певний інтерес стаття: «Українсько-американські паралелі освоєння космічного простору», що побачила світ під авторством проф. Миколи Підгурського [1], який акцентує увагу громадськості та наукового світу на відомих особистостях українського походження, що проявили себе в аерокосмічній сфері. Серед усіх у статті було згадано прізвище Михайла Яримовича. Тим часом у науковому розумінні тема українства (тернопільського представництва) у світовій науці, у т.ч. в одній з найпотужніших держав світу, США, розкрита недостатньо, що і обумовлює доцільність досліджень у цій сфері та відповідно актуальність даної статті.

Акцентуємо увагу на тернопільському представництві не випадково, адже на даний час у різних галузях науки від тернополян вагоме слово внесли Іван Пулюй, Іван Горбачевський, Володимир Гнатюк, серед наших сучасників Богдан Гаврилишин, імена яких носять вищі навчальні заклади Тернопільщини. М. Яримович засвітився у специфічній аерокосмічній галузі і заслуговує не лише на вивчення, а і на відповідне вшанування.

Авторський відступ Б. Андрушківа: *Якось до мене подзвонив Зеновій Петрович Курант, пенсіонер, колишній працівник Тернопільського комбайнового заводу. Він повідомив мене про те, що 13 жовтня ц. р. виповнюється 80 років нашому землякові Михайлу Яримовичу, родове коріння якого має пагін на Зборівщині і, можливо, у моєму рідному селі Метенів. Я був заінтригованим і дещо розгублени. з цього приводу, бо добре пам'ятаю, що прізвище Яримовича згадува-*

ли у своїх спогадах мої земляки-односельчани. Нині важко згадати у деталях ці спогади, але достеменно пригадую розмови зі своєю покійною матір'ю, що померла на 92 році життя 2002 р., при повній свідомості, в моїй квартирі у Тернополі. Вона згадувала, що в с. Метенів (на Зборівщині) був такий полковник УГА Яримович. У ці буремні роки, попрощавшись у нашому селі зі своєю родиною, поїхав за військовим призначенням своїми кіньми та своєю упряжжю на бойові дії, які відбувалися у наших місцях. Усі плакали...бо на війні як на війні – всюди смерть, яка не перебирає. В селі залишалася його родина, односельчани. Під кінець дня до дому повернулися лише його коні з обірваною упряжкою (посторонками). Більше, розповідала мати, його ніхто, ніколи не бачив.

Автори цієї статті звернулися до Інтернету. Виявляється, що справді у цей час в УГА був полковник Остап Яримович. Мабуть, близька родина Михайла Яримовича. Та про цих персон інформації не багато. Останній, працював у закритій аерокосмічній сфері, був заступником міністра оборони США – зрозуміло, що його прізвище було певною мірою утаємничене. Колись, коли гриф таємності з нього буде знято, тоді й будемо точно знати, як було звати його по батькові, звідки він родом, хто залишився на Батьківщині і т.д. У мене формувався план як я буду вивчати біографію цієї цікавої людини, яка мала б зайняти гідне місце у нашому краєзнавчому музеї.

Тим часом Володимир Зенвієвич порадив мені звернутися до свого родича, відомого професора, доктора біології Тернопільського педагогічного університету Куранта Зеновія Володимировича. Власне з ним вдалося уточнити, що Михайло Миколайович Яримович є корінним тернополянином. дуже комунікабельною і доступною людиною. Бував у Тернополі, зустрічався з родиною, з якою підтримує зв'язки до сьогодні. Його дідусь був колись радником відомого·міського голови Тернополя Лучаківського.

Ще згадалася їхня сестра (а може в неї була інша ступінь родинності), звали її Маня. Мої ровесники її пам'ятають як особу невеличкого зросту, яка потім переїхала до Тернополя і проживала там по вул. кн. К. Острозького до смерті. Добре пам'ятаю її, вона була ровесницею матері, її надзвичайно згідливу і покірну поведін-

ку..., мати мені багато розповідала про неї, однак це окрема розмова. Будинок Яримовичів був на вул.. Микулинецькій, у ньому квартирував на початку свого сімейного життя мій товариш дитинства Галамай Роман...

Тим часом хотілось би чим ширше відкрити відомості про загадкового науковця у сфері аеронавтики – Михайла Яримовича, знати в яких умовах він, уродженець Тернопільщини, розвивався і зростав, яка його доля. До речі, наші вихідці з Тернопільщини були не лише в США. Наприклад, пригадалося, що перед проголошенням у нашій державі незалежності, генерала збройних сил СРСР (в Москві), начальника управління кадрів за прізвищем Андрушків, вихідця із Західної України, м. Тернополя, зразу ж було звільнено з посади і відправлено у запас. Такі дії з російського боку пояснюються комплексом недовіри до «західняків».

У США розподіл українців за соціальними та професійними характеристиками в основному відповідає загальноамериканським пропорціям. До цієї країни, до речі як і в інші країни світу, прибували українці в усі хвилі еміграцій.

Вивчення показало, що під час першої було створено організаційний кістяк громади – церкви та братства. Українцям, які емігрували до США, поталанило жити у суспільстві, яке забезпечує широкі можливості для розвитку громадського життя. Але для тих людей, які все ж таки бажали зберегти своє національне обличчя, існували певні труднощі. Виникали проблеми з традиціями, освітою. До речі, високий рівень політизації (ворожнеча між прихильниками Мельника та Бандери) зробив українську громаду найбільш політизованою на Заході [7].

Наші емігранти в США завжди особливо турбувалися про навчання дітей української мови, про ознайомлення нових поколінь з історією та культурою України. У 1970-их роках створювалися так звані суботні школи, де дітей знайомили з українознавчими предметами. Слід також згадати про Наукове товариство ім. Шевченка та Українську академію мистецтв та наук. Одним із найцікавіших фактів є те, що коштами емігрантів було відкрито три українознавчі кафедри у Гарвардському університеті у 1970 р. Невдовзі був заснований Гарвардський інсти-

тут українських досліджень. У 1964 р. у Вашингтоні був встановлений пам'ятник Тарасові Шевченку.

Протягом 1970-х рр. багато емігрантів у США протестували проти політики русифікації на Україні. Українська діаспора також виступала на захист українських дисидентів. Звільнення та прибуття до Північної Америки таких дисидентів, як Валентин Мороз, Петро Григоренко, Святослав Караванський, Надія Світлична, піднесли дух української громади.

Трохи іншою була доля вимушених емігрантів у Росію. За неперевіреними даними, Буш старший – Президент США, був схильний до утримування України під російським впливом і усунутий з посади власне за участі потужної української діаспори в США. Підтвердженням цьому є нібито заява Буша молодшого, будучи обраним після батька Президентом США, із запевненням громадськості, що не повторить помилки свого батька і буде підтримувати незалежність України. Тим часом необхідно повернутись до прізвищ відомих американських українців і, в першу чергу, наших земляків. До перших серед них, як ми згадували, належить Михайло Яримович – колишній заступник міністра оборони США. Серед земляків слід згадати першого голову компанії «Інтелсат» – Йосипа Харика, винахідника світлодіодів Ніка Голиняка. Серед сучасних успішних українців Америки – федерального суддю Богдана Футея, банкіра Юліана Куляса, академіка Леоніда Рудницького, Олександра Воскобойника з Penn state University (університет штату Пенсільванія), який започаткував систему наукових обмінів; Юрія Чопівського, який оплачував утримання будинку для українського посольства в Америці упродовж півтора року, бо у перші роки незалежності держава не мала на це коштів. Серед активних діячів у міжнародній сфері відомими є Надя Дюк і Марта Коломиєць. В Україні відомі американські бізнесмени Марта Федорів, Марійка Гельбік та ін.

Автобіографічні дослідження показали неоднозначність даних про наших людей у США з багатьох позицій: неточність місця народження, перекручення прізвища, зміщення дат тощо. У багатьох випадках це пояснюється неконфеденційністю запитів, непублічністю осіб і т. д. Маємо наявний приклад з особистістю Михайла Яримовича.

Довідково: *Яримович Михайло народився у Тернополі 13 жовтня 1933 р. (виповнюється 80 років у 2013 р.), за неперевіреними даними окремі члени родини Яримовичів до Другої світової війни проживала в с. Метенів Зборівського району Тернопільської області.*

Громадянин США. Галузь наукових інтересів: аеронавтика. Alma mater: Нью-Йоркський університет, Колумбійський університет.

Науковий ступінь: доктор філософії, доктор технічних наук, іноземний член НАН України [1].

Нагороди: US Air Force Exceptional Civilian Service Award.

За повідомленням світової ВІКІПЕДІЇ, Яримович Михайло – інженер-винахідник у галузі аерокосмічних дослідів у США, дійсний член НТШ й УВАН, почесний член Товариства українських інженерів у Америці. Брав участь у конструюванні космічного корабля для висадки на Місяці, відомого під назвою «Аполлон» (основний системотехнік цього проекту), з 1962 р. працював у Крайовій адміністрації аеронавтики і космічних дослідів. 1970-1973 рр. – директор дорадчої групи для аерокосмічних дослідів при НАТО в Парижі; з 1973 р. – головний науковий консультант при штабі повітряних збройних сил США у Вашингтоні, з 1975 р. асистент-адміністратор при федеральному агентстві з питань освоєння джерел енергії [1].

Михайло Яримович – автор численних праць з аеродинаміки і космічної технології та їх практичного застосування. У 1973 р. був відзначений найвищою нагородою за особливі заслуги на цивільній службі при повітряних військах США («US Air Force Exceptional Civilian Service Award»). Наш земляк був одним з керівників Національного Космічного Агентства (NASA) США (очолював проекти створення орбітальних станцій для міжпланетних польотів). Президент Міжнарод-

ної академії астронавтики (1966). Голова науково-дослідного підрозділу НАТО (з 1996 р.).

Навчався Михайло Яримович у Нью-Йоркському університеті (вивчав аеронавтичну інженерію) та в Колумбійському університеті з 1962 р. до 1977 р. працював на уряд США помічником адміністратора з експлуатаційних операцій Адміністрації з наукових досліджень в енергетиці, керівником дослідницьких підрозділів військово-повітряних сил США, директором групи консультантів НАТО з аерокосмічних досліджень і розвитку (Париж), заступником секретаря з наукових досліджень і розвитку, директором орбітальної лабораторії ВПС США з дослідження Космосу. Посідав відповідальні пости в Національному комітеті США з аеронавтики і дослідження космічного простору, в Програмі центру управління космічними польотами, у т. ч. висадкою «Аполлона» на Місяць, «Шатл».

1977–1981 рр. – віце-президент департаменту інженерії і передових технологій компанії «Норт Америкен Аероспейс Оперейшнз» (Північноамериканські аерокосмічні операції).

М. Яримович – відповідальний за функціонування систем космічних кораблів «Аполлон» (системи електронного управління двигунів, навігації, стабілізації та контролю). Він був одним із тих, хто здійснював проект польоту на Місяць за проектом, розробленим Ю. Кондратюком (Олександром Шергеєм, полтавчанином, 115 років з дня народження якого людство теж відзначає цього року).

З 1965 р. М. Яримович працював у Департаменті оборони, де як технічний директор керував реалізацією проекту Орбітальної космічної лабораторії з екіпажем на борту. Пізніше – відповідав за всі оборонні проекти Повітряних сил США, включно із системою навігації GPS.

У 1970 р. уряд США доручив М. Яримовичу виконувати трирічну науково-дипломатичну службу директора Дорадчої групи аерокосмічних дослідів та розвитку при НАТО у Франції (це єдина установа, що на прохання уряду Франції залишилася в Парижі після перенесення головної квартири НАТО до Брюсселю).

У 1973 р. М. Яримович працював головним науковцем Повітряних сил США, головний технічний дорадник головного командувача Повітряних сил США. У 1975 р. Президент Г.Форд доручив М. Яри-

мовичу відповідати за новостворену Агенцію дослідів і розвитку енергетики (ERDA), яка була покликана пристосувати Атомну енергетичну комісію для цивільних потреб і служб (сьогодні ця агенція відома під назвою «Департамент енергетики»).

У 1977 р. інженер М. Яримович стає віце-президентом аерокосмічного підрозділу потужної промислової корпорації Rockwell, яка у 1990-х рр. влилася в Boeing. Протягом праці в компанії (до 1998 р.) М. Яримович займав ключові посади у її наукових центрах, які спрямовували роботу всіх підрозділів у напрямку високотехнологічних розробок.

За президентства Р. Рейгана М. Яримович був одним із активних учасників реалізації проекту SDI (Ініціатива стратегічної оборони або «зоряні війни»).

«Його широкі технічні знання та майстерність керівництва стали важливим чинником у формуванні розвитку та прийняття концепції і планів орбітальної лабораторії з екіпажем» – говориться у спеціальній Грамоті уряду США на адресу М. Яримовича. Він – лауреат міжнародної відзнаки НАТО «Медалі Кармана» (2001 р.). Активний учасник громадського українського життя США: зокрема, керував студентською секцією Товариства українських інженерів Америки. З 1982 р. – президент Американського інституту астронавтики і аеронавтики. Від 1984 р. – член Міжнародної Академії астронавтики, яка об'єднує понад 1000 найвидатніших науковців усіх ділянок космонавтики світу. А з 1996 р. М. Яримович – президент цієї Академії.

Міжнародна академія аеронавтики вручила нагороду імені Теодора фон Кармана за 2006 р. Михайлу Яримовичу, визнаючи його відданість аерокосмічній справі на службі в уряді, промисловості та міжнародному співтоваристві довжиною у життя. Цю почесну міжнародну нагороду вчений отримав за неоціненний внесок у космічні програми людства, такі як «Аполлон» і «Космічний Шатл», за його важливу роль у створенні Системи глобального позиціонування, за розвиток космічних літальних апаратів.

Один із найвизначніших проектів інженера – це Система глобального позиціонування (GPS), яка дозволяє будь-кому точно визначати свої координати у будь-якому місці Землі. Якось її дуже романтично назвали Сузір'ям, створеним людиною.

Технічний бік Системи забезпечують 24 супутники, які обертаються на навколоземній орбіті у 6 площинах. Таким чином кожна точка Землі перебуває у зоні огляду 3 – 6 супутників. Геніальна за простотою ідея, яка лежить в основі всієї Системи, полягає в тому, що із супутників на об'єкт передаються радіосигнали, які створюють тривимірну систему координат, в якій будь-який об'єкт (статичний або той, що рухається) отримує точні координати. Достатньо мати при собі лише маленький GPS-приймач. Нині у світі існує величезна кількість GPS-навігаторів – від найпростіших та мініатюрних до надточних стаціонарних. Їх ціна коливається від 100 до 35 тисяч доларів. Багато виробників вбудовують GPS у портативні комп'ютери, мобільні телефони, навіть годинники. Це добрий товариш не тільки військовим, а й льотчикам, рятувальникам, рибалкам, туристам, мисливцям, мандрівникам. Зростає популярність встановлення GPS-навігаторів у автомобілі. І це справді дуже зручно й доволі доступно за ціною [1].

Після проголошення незалежності України М. Яримович плідно співпрацює зі своєю історичною батьківщиною. За його участю реалізується міжнародний проект «Морський старт» (Sea Launch), де використовується українська ракета «Зеніт».

Без сумніву, його послужний список далеко не повний. Справжні його наукові роботи, результати досліджень ще не скоро будуть відкриті для широкої громадськості, бо ховаються під грифом «таємно».

Як відомо, М. Яримович на даний час є іноземним членом НАН України (наукова секція – технічна механіка, США, обраний 25 листопада 1992 р.). Як почесний член Наукового товариства імені Шевченка та Української вільної академії наук, брав саму активну участь у відродженні та становленні згаданих товариств в Україні.

Необхідно згадати його нелегку життєву дорогу. Разом із батьками хлопець у десятирічному віці переїхав до США, де здобув вищу освіту. У 1955 р. він отримав диплом бакалавра за спеціальністю «Інженер аеронавтики» у Нью-Йоркському університеті, у 1956 р. – магістерський диплом інженера-механіка у Колумбійському університеті і у 1960 р. – докторський ступінь. Юнак швидко зарекомендував себе як талановитий інженер, який пропонував оригінальні ідеї та добивався втілення їх у життя.

М. Яримович – активний учасник громадського українського життя США: він, зокрема, керував студентською секцією Товариства Українських Інженерів Америки, активно виступав за заснування в США кафедр українознавства. Зусилля Михайла Яримовича та його прихильників врешті було втілене у життя – кафедра українознавства з'явилася у Гарвардському університеті, де вже ось кілька десятиліть працює Український інститут. Коли Україна стала незалежною державою, М. Яримович як міг сприяв залученню наших науковців до співпраці з відповідними американськими, європейськими структурами та НАТО.

Михайло Яримович – професор, входить до складу Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України, президент міжнародної академії космонавтики і нині вважається авторитетним спеціалістом-консультантом у космічній галузі зі світовим ім'ям. Разом зі своєю дружиною Роксоланою він мешкає в Оспрей, Флорида. У них двоє дорослих дітей – донька Тетяна Томпсон і син Микола та четверо онуків. Михайло і Роксолана Яримовичі є жертводавцями в розвиток духовності у Севастополі [9].

Активний член української громади у Вашингтоні. Як ми повідомляли, відомості про цю людину далеко неповні і потребують глибокого дослідження.

Таким чином, неординарна особистість Михайла Яримовича, громадянина США, державного і громадського діяча цієї великої держави (нашого земляка, якому у жовтні 2013 р. минуло 80 р.) є персоною, біографія якої, безумовно, заслуговує на глибоке дослідження і вивчення та відзначення державними нагородами за активну життєву позицію, участь у процесах становлення державності України, розвитку її духовності, соціально-культурного поступу, благодійності. У 2013 р. на державному рівні доцільне заснування премій його імені, як видатного земляка, що зробив вагомий вклад у розвиток світової науки і техніки.

Список використаних джерел

1. Підгурський М. Українсько-американські паралелі освоєння космічного простору / Микола Підгурський // Збірник праць НТШ. – Т. 7. Праці Інженерно-технічної комісії. – Тернопіль: Джура , 2012 р. – С.198 – 203.

2. Яримович Михайло // Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/.

3. Абліцов В. Г. Український Все-Світ / В. Г. Абліцов. – К.: КИТ, 2011. – Т. 1. – 672 с.

4. Андрушків Б. М. Корпоративна культура / Б. М. Андрушків, С. П. Черничинець. – К.: Кондор, 2011. – 528 с.

5. Аксіоми для нащадків: Українські імена в науці: Зб. нарисів // Упоряд. і передм. О. К. Романчука. – Львівська істор. просв. організ. «Меморіал», 1992. – 544 с.

6. Байдахер Фрідріх. Загальна музеологія / За ред. Зеновія Мазурика; Пер. з нім. Х. Назаркевич, О. Лянг, В. Лозинського. – К.: Літопис, 2005.

7.Режим доступу:
http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/c1523bdc045f67b3/.

8. Гайдукевич Я. Музейна справа на Тернопільщині / Я. Гайдукевич // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль: Збруч, 2004 – 2010. – Т. 2. – 2005.

9. Режим доступу: http://nadbuhom.pl/art_2583.html.

10. Режим доступу: http://dbpedia.org/page/Michael_I._Yarymovych.

11. Режим доступу: http://knk.nas.gov.ua/pages/sklad.html.

12. Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття. – К.: Златограф, 2004.

13. Режим доступу: http://ugcc.sebastopol.ua/mecenats.htm.

14. Режим доступу: http://do-uvahy.blogspot.com/2010/03/blog-post.html.

15. Патон Б.Є. Україна в сузір'ї космічних держав світу / Б.Є. Патон, І. В. Вавілова, О. О. Негода, Я. С. Яцків. – К.: НАН України, 2001. – 92 с.

Bohdan Andrushkiv, Natalia Kyrych, Ihor Stoyko,

Olha Pogaydak, Liliya Melnyk

REPRESENTATIVES OF UKRAINIAN ARE IN WORLD SCIENCE

In the article features and problems of revival of ukrainian are considered in the conditions of foreign. The analysis of statistics of the existent Ukrainian diaspore is given in the USA and state and situation which it is in. The ways of adjusting of collaboration of intelegencii are

offered that is in oversea with native country and immortalization of their memory by introduction of nominal bonuses, state differences of other.

Key words: diaspore, USA, Ukrainians, science, intellectuals, Ukraine, space, aerospace industry.

Богдан Андрушків, Ольга Погайдак,
Наталія Кирич, Лілія Мельник

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ В УМОВАХ ВУЗІВСЬКОЇ НАУКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО ЗАСОБІВ У НАВЧАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ

У статті розкрито особливості організації та менеджменту музейної справи в умовах ВУЗівської науки. Дано класифікацію музеїв та їх характеристику. Запропоновано шляхи використання музейних засобів у навчальних процесах.

Ключові слова: *музей, експозиція, історія, ВУЗ, навчальні процеси.*

Як відомо, на даний час, практично в кожному ВУЗі України функціонують різноманітні самодіяльні історичні та інші музеї. Справді, на основі ансамблів, комплексів пам'яток та окремих пам'яток природи, історії, культури та територій, що становлять особливу історичну, наукову і культурну цінність, можуть створюватись історико-культурні заповідники, музеї-заповідники, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби.

Історичний музей – це музейний заклад, колекції якого розкривають історію розвитку певного явища, події, історичного періоду, географічної одиниці, установи чи видатної особистості. Згідно із Законом України про музейну справу, історичні музеї поділяються на загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні та етнографічні.

Одним із різновидів історичних музеїв є військово-історичні, експозиції яких описують військову історію, розвиток військового мистецтва, військової техніки і спорядження. До військово-історичних музеїв належать музеї загальної воєнної історії, музеї окремих родів військ (артилерійські, воєнно-морські, авіаційні та ін.), музеї військових підрозділів (військові, полкові та ін.), музеї, присвячені видатним воєнним подіям, і музеї, присвячені видатним воєнним подіям та знаменитим полководцям.

Археологічні музеї здійснюють збір, зберігання, вивчення і популяризацію давніх й середньовічних пам'яток матеріальної культури і мистецтва.

Етнографічні музеї комплектують, зберігають, вивчають, експонують, популяризують пам'ятки матеріальної і духовної спадщини народу.

Основними напрямами музейної діяльності є культурно-освітня, науково-дослідна діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, пам'яткоохоронна робота.

Музеї є юридичними особами, окрім тих, що створюються і діють при підприємствах, установах, організаціях, навчальних закладах.

Власне організація музейної справи у вищих навчальних закладах, яка, як правило, повинна використовуватись в навчальних процесах, залишилася за полем зору як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що і обумовлює актуальність та своєчасність цієї статті.

У переліку використаної літератури приведено джерела, які засвідчують, що над музейною проблематикою у даний час працює багато науковців. Наприклад, питанням загальної музеології присвятив свої праці Байдахер Фрідріх [4]. І. Т. Буланий, І. Г. Явтушенко у своїх публікаціях розкрили історію, досвід та проблематику формування громадських музеїв України. У свою чергу, А. О. Василенко вивчав літопис історії становлення і розвитку народних музеїв України. Г. М. Власюк, О. Ю. Зосимович, М. В. Хададова свої статті присвятили музеєзнавству та архівній справі. П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко, Я. Гайдукевич у своїх наукових працях висвітлили регіональний досвід організації музейної справи на прикладі Тернопільщини та Івано-Франківщини.

Тим часом, організація музейної справи, власне у вищих навчальних закладах, яка, як правило, повинна використовуватись в навчальних процесах, залишилася за полем зору науковців.

Музей (від грец. μουσεον – Будинок Муз) – установа, що займається збиранням, вивченням, зберіганням і експонуванням предметів – пам'яток природної історії, матеріальної та духовної культури, а також освітянської та популяризаторської діяльності. Слово «музей» ще трактують як «храм музи». З початку епохи Відродження слово придбало сучасне значення. Необхідно сказати, що із само-

го початку це поняття позначало колекцію предметів (експонатів) з мистецтва і науки, потім з XVIII ст. воно включає також будівлю, де розташовуються експонати. З XIX ст. приєдналася науково-дослідна робота, проведена в музеях. А з шістдесятих років XX ст. почалася педагогічна діяльність музеїв (спеціальні проекти для дітей, підлітків і дорослих).

З розвитком комп'ютерної техніки та Інтернету з'явилися також віртуальні музеї.

У 1946 р. була створена міжнародна організація ICOM (International Council of Museums) для підтримки та розвитку діяльності музеїв. Ця організація включає в себе більше 27 500 учасників зі 115 країн світу і тісно працює з ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

ICOM збирається кожні три роки в одній з країн-учасниць.

Перший Мусейон, як навчальний заклад, був заснований в Александрії Птолемеєм I близько 290 р. до н. е. До нього входили житлові кімнати, столові приміщення, приміщення для читання, ботанічний і зоологічний сади, обсерваторія і бібліотека. Пізніше до нього були додані медичні та астрономічні інструменти, опудала тварин, статуї і бюсти, які використовувалися як наочні посібники для навчання. На відміну від інших шкіл, Мусейон субсидувала держава, і співробітники отримували платню. Головний жрець (директор) призначався Птолемеєм. До I ст. до н. е. бібліотека Мусейона налічувала понад 750 тис. рукописів. Мусейон і велика частина Александрійської Бібліотеки були знищені пожежею в 270 р.

В античній Греції, за традицією, у храмах богів і муз розташовувалися статуї, картини та інші твори мистецтва, присвячені цим богам або музам. Пізніше, в античному Римі, до цього додалися картини і скульптури, розташовані в міських садах, римських лазнях і театрах.

Гостям на віллах багатих і знатних людей того часу часто показували твори мистецтва, захоплені під час війн.

Римський імператор Адріан наказав виготовити копії скульптур і інших творів мистецтва, які справили на нього враження в Греції і Єгипті. Вілла Адріана, прикрашена копіями єгипетських раритетів, стала прообразом сучасного музею.

З самого початку другого тисячоліття нашої ери в храмах Китаю і Японії стали виникати зібрання творів місцевого прикладного мистецтва. Особливо вишукана колекція Shosōin з часом склалася у храмі в Нара.

У період середньовіччя твори мистецтва (ювелірні вироби, статуї і манускрипти) виставлялися для огляду в монастирях і церквах. З VII ст. предмети, захоплені у війнах у якості трофеїв, також стали експонуватися. У воєнні часи з цих запасів часто оплачувалися викупи та інші витрати. Таким чином, скорочувалися або поповнювалися запасники та сховища. Наприклад, кількість скарбів Реймського собору безпосередньо залежала від військових успіхів французів.

У ранній період Ренесансу Лоренцо де Медічі дав вказівки про створення у Флоренції Саду Скульптур. У XVI ст. було модно розміщувати у великих і довгих коридорах палаців скульптури та картини. У XVII ст. при будівництві палаців стали спеціально планувати приміщення для колекцій картин, скульптур, книг і гравюр. З цього моменту поняття «галерея» стало застосовуватися також і в комерційному сенсі. До цього часу в князівських особняках стали спеціально створювати приміщення для творів мистецтва. Ці приміщення стали називати кабінетами (від французького – cabinet: сусідня кімната). На початку кабінетом була шафа для зберігання маленьких предметів мистецтва. Потім уже кабінетом стали називати кімнати. В кінці XVI ст. кабінети стали поширюватися в Італії, а незабаром і по всій Європі. У Німеччині поряд з предметами мистецтва стали створювати колекції незвичайних речей – Wunderkammer. Галереї і кабінети спочатку служили для особистих розваг, але до кінця XVII – початку XVIII ст. набули суспільного характеру.

У XVIII ст. публічні музеї стали невід'ємною частиною суспільного життя багатьох країн Європи. У 1750 р. в Парижі в палаці Palais de Luxembourg два дні на тиждень картини були дозволені для показу публіці (у першу чергу, для студентів і діячів мистецтва). Пізніше вони були передані в колекцію Лувра, де знаходяться експонати з особистого зібрання короля Франциска I XVII ст.

Першим музеєм нового типу був Британський музей у Лондоні (відкритий в 1753 р.). Для його відвідин потрібно було спочатку письмово зареєструватися. У часи Французької революції і під її впливом Лувр (відкритий у 1793 р.) став першим великим публічним музеєм.

Відомими музеями XVIII століття стали:

Колекція мистецтва Медічі – у 1739 р. стала державною власністю; колекція мистецтва Ватикану – 1769 р.; національний Музей Науки в Мадриді – 1771 р.; Королівська Колекція Відня – 1770 р.; Королівська Колекція Дрездена – 1770 р.; Ермітаж у Санкт-Петербурзі – 1760 р., та ін.

Однак повернімося до самодіяльної музейної справи, яка в умовах ВУЗів розвивається, у більшості випадків, самопливом і в силу означених причин вимагає організації, планування роботи, координації та загалом менеджменту.

Значний досвід у цій царині набуто у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя. Тут у рамках кафедральної науково-дослідної теми «Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом підприємств сфери послуг в умовах трансформаційної економіки» кафедрою менеджменту підприємницької діяльності створено єдиний в Україні музей засобів управління та економічної літератури тоталітарного режиму і видано з цієї проблематики книгу «Організація та менеджмент самодіяльного музею» [16].

Досвід показує, що при створенні музею самодіяльним способом необхідно добре вивчити систему управління та передумови впровадження найважливіших організаційних заходів.

На прикладі Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя розроблено схему функціонування музею засобів управління та економічної літератури тоталітарного режиму (рис. 1).

Музейна справа в університеті як самодіяльне утворення уособлює національну музейну політику, музеєзнавство та музейну практику.

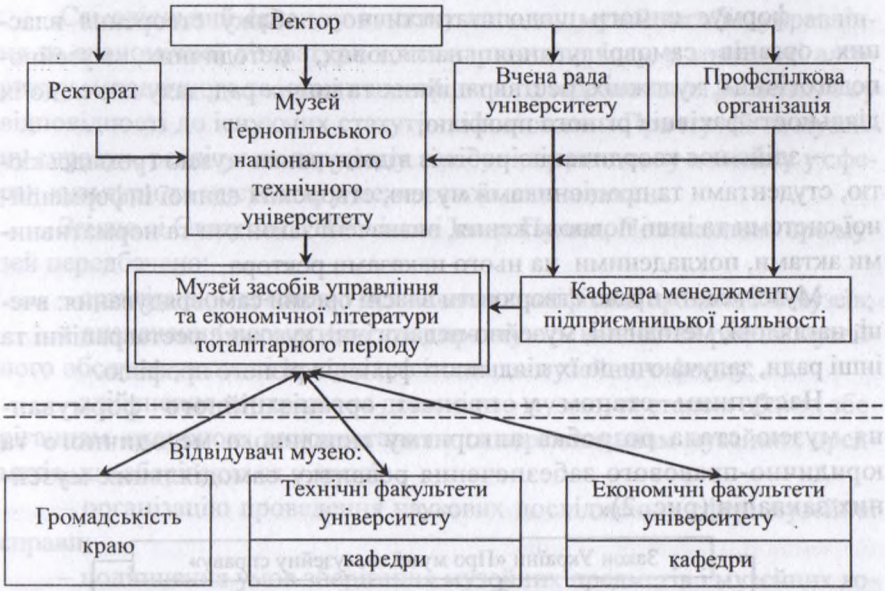

Рис. 1. Схема функціонування самодіяльного музею засобів управління та економічної літератури тоталітарного режиму в ТНТУ

Основними напрямами діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначеними як культурні цінності з метою включення до Музейного фонду.

У схемі функціонування музею та управління ним найвищим керівним представником є ректор, якому підпорядковані ректорат та вчена рада університету як найважливіший орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної політики у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень і, зокрема:

– забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері музейної справи з врахуванням настанов ректорату, вченої ради, профспілок;

– формує вимоги щодо статистичного обліку створення власних органів самоврядування: наглядових, методичних, музейно-педагогічних, художніх, реставраційних та інших рад, залучаючи до їх діяльності фахівців різного профілю;

– здійснює координацію робіт із відвідування музею громадськістю, студентами та працівниками музею, створення єдиної інформаційної системи та інші повноваження, визначені законами та нормативними актами, покладеними на нього наказами ректора.

Музеї мають право створювати власні органи самоврядування: вчені, наглядові, методичні, музейно-педагогічні, художні, реставраційні та інші ради, залучаючи до їх діяльності фахівців різного профілю.

Наступним етапом у процесі організаційного формування музею стала розробка алгоритму можливого методичного та юридично-правового забезпечення розвитку самодіяльних музейних закладів (рис. 2).

Рис. 2. Алгоритм методичного та юридично-правового забезпечення розвитку самодіяльних музейних закладів в умовах ТНТУ

Самодіяльний орган, у нашому випадку музей засобів управління та економічної літератури тоталітарного періоду, у контексті алгоритму методичного та юридично-правового забезпечення розвитку та у відповідності до існуючих статутів та положень «Про музей та музейну справу», реалізує як державну, так і університетську політику у сферах культури та мистецтв, у межах своїх повноважень.

Згідно зі Статутом ТНТУ імені Івана Пулюя, Положенням про музей передбачено:

– організацію навчання і підвищення кваліфікації працівників музеїв;

– визначення нормативів, що гарантують належний рівень музейного обслуговування і доступ громадян до музейного фонду;

– здійснення контролю за діяльністю музею, за станом обліку, зберіганням, охороною, використанням та переміщенням музейних предметів, що зберігаються у музеї;

– організацію проведення наукових досліджень у сфері музейної справи;

– поліпшення умов зберігання музейних предметів і музейних колекцій;

– у разі потреби сприяння передачі музейних предметів, музейних колекцій та предметів музейного значення на тимчасове зберігання до державних музеїв;

– здійснення інших повноважень, визначені прийнятими положеннями та покладені на нього іншими нормативними актами.

Особливо відповідальною ділянкою роботи при формуванні самодіяльного музею є вдало сформована експозиція (Див. фото: літературна та предметна експозиції), яка полегшує сприйняття закладеної у ній ідеї, виправдовує закладену мету.

Сучасні музейні експозиції – основа експозиційної діяльності музеїв, проектуються за певними правилами. Правильно пі-

дібране освітлення, оформлення музейного залу, експозиційне обладнання й меблі в сполучені із продуманим маршрутом руху відвідувачів дозволяють представити музейні експозиції не тільки як збірки історичних і культурних цінностей, але і як економічно вигідний захід.

Одним із перших етапів створення музейних експозицій в умовах самодіяльності є розробка концепції експозиції. В основі концепції музейної експозиції лежать наукове обґрунтування, певні закономірності взаємних відносин експонатів, різні аспекти, що впливають на цілісність експозиції. При розробці концепції музейної експозиції також необхідно враховувати характер експонатів, що виставляються, рівень їхнього сприйняття, можливість використання нових технологій для подачі матеріалів експозиції, у тому числі цифрових, лазерних, оптичних. У процесі створення концепції музейної експозиції фахівці вивчають історичні джерела, літературу з теми майбутньої експозиції, шукають і відбирають історичні матеріали, підбирають експонати для експозиції.

При розробці концепції музейної експозиції вивчається планування приміщень музею, створюються електронна й письмова версії концепції, розроблений проект узгоджується з графіками роботи, розкладом занять, ін.

Тематичний план музейної експозиції створюється відповідно до її наукової концепції й визначає склад і характеристики експонатів, їхній розподіл і групування за темами, підтемами, експозиційними комплексами. У тематичному плані музейної експозиції можуть бути зазначені також способи відтворення предметів експозиції, використання технічних засобів.

При розробці тематичного плану експозиції фахівці ґрунтуються на позиції, що головним елементом у ній є справжні предмети (об'єкти), що становлять основу експозиції й розкривають її зміст.

Принцип образно-художньої обробки, різні технічні й художні засоби, які разом зі справжніми експонатами становлять єдиний образний ряд – усе це підсилює ефект сприйняття експозиції.

Комплектація музейної експозиції вимагає дотримання декількох основних принципів:

- принцип відповідності предметів темі;
- принцип історизму, що показує процес розвитку й становлення якого-небудь явища;
- принцип предметності, коли необхідно довести яку-небудь теорію, або проілюструвати якусь подію;
- принцип дохідливості – предмети повинні передавати зміст, що був би зрозумілий певному колу відвідувачів музею.

Завдання робочого й технічного проектування музейних експозицій полягає у розробці проектів устаткування для експозицій, застосуванні різних технічних засобів. Завдяки правильному вибору технологій музейна експозиція стає більше виразною, підвищується рівень її сприйняття.

Фахівці підходять до своєї справи ретельно, скрупульозно, з глибоким розумінням завдань як наукового, так і художнього плану. Головною перевагою у цій роботі є тісна співпраця із спеціалістами у цій сфері, врахування усіх їхніх побажань і швидке реагування на кожне зауваження або пропозицію.

Створення музею та організація музейної справи у ВУЗі є не лише ознакою доброго… тону, свідченням високої культури, а й конкретної наукової роботи, яка в даному випадку виконувалась в рамках відповідної кафедральної науково-дослідної теми, а насамкінець навчальним засобом!

Таким чином, організація і менеджмент громадського музею за умови власної творчої ініціативи є захоплюючою справою, яка розвивається більшою мірою завдяки ентузіазму музейних фанатів.

Художній образ музею виникає на основі не просто взаєморозуміння, але активної співтворчості вчених кафедри та дизайнерів на усіх етапах його створення, починаючи від розробки його тематичної структури. Більше того, ініціатори створення самодіяльного музею глибоко переконані, що в цьому процесі необхідна участь не лише художника-дизайнера, а і професійного фотографа. Наприклад, участь

постачальника важлива на етапі комплектування музейної експозиції (у будь-якому разі при відборі експонатів), оскільки естетичні властивості експонатів є головним формоутворюючим чинником архітектурно-художнього її вирішення.

Більшість музеїв – це системи, в котрих наявні всі три структурних елементи: колекція експонатів, кожен з яких «вилучений» із його природного середовища; простір, тобто будинок, інтер'єри, де експонати мають бути розміщені; і, нарешті, художнє оформлення, що має належним чином «організувати», з'єднати перші два елементи. В нашому самодіяльному кафедральному випадку здебільше музейні експозиції розміщуються в аудиторіях чи інших спорудах, які не були призначені для цієї ролі, більше того, вони, як правило, не придатні для музею. Отож, простір і експонати перебувають між собою у конфлікті. Чим глибше протиріччя між ними, тим складнішою і значимішою є роль експозиціонерів музею. Якщо простір і експонати естетично несумісні, завдання організаторів музею, експозиціонерів та ін. – домогтися сумісності всіма засобами, якими вони володіють. А засоби ці – архітектура, дизайн, декоративне, оформлювальне мистецтво, фотопанорами, ужиткова графіка, зрідка, лише в особливих випадках – монументальне мистецтво. Як бачимо, арсенал цих засобів широкий, але користуватися ним слід надто обережно, щоб не завадити найголовнішому – спілкуванню людей з експонатами.

Наріжним каменем мистецтва музейної справи є експозиції – примат експонату. Треба виходити з постулату: неестетичних експонатів не існує. Якщо реліквія має наукову, історичну, пізнавальну цінність, вона неодмінно викличе у відвідувача емоційне ставлення і в цей момент набуде естетичної цінності. Кожний експонат, будь то пожовклий аркуш рукопису, блокнот, рахівниця, старий калькулятор, телефон-ретро, обов'язково має свою художню виразність. Завдання організаторів, серед яких повинен бути художник, збагнути, виявити естетичну сутність предмету і виходити з неї у своєму рішенні. Не тільки окремий експонат, але й вся музейна колекція у своїй сукупності, все, що має бути виставленим і що ми, узагальнюючи, називаємо експонатурою – усе загалом має своє неповторне обличчя, художню виразність, естетичну вартість, яку треба виявити і визначити. Перефразуючи девізи та крилаті вислови древніх, хочеться сказати: в музеї експонати – міра всіх речей,

а організатор та художник-експозиціонер, цей двокрилий птах повинен вмерти в експонатах, як режисер в акторі.

Музей – це не лише заклад, у якому повинна зберігатися пам'ять про минуле.

Це, справді, засіб наочного його відтворення, це можливість побачити його позитивні і негативні прояви, моменти і сторони, це заклад, який свідчить про те, що підприємство, організація, установа, а найперше, навчальний заклад заради майбутнього прагне не лише пам'ятати минуле, а і передати позитивний досвід учасникам навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Андрушків Б. М. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва / Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк, І. Ю. Крамар та ін. – Тернопіль: ТНТУ ім. Івана Пулюя, 2011. – 340 с.

2. Андрушків Б. М. Основи організації підприємницької діяльності або Абетка для підприємця: навчальний посібник / Б. М. Андрушків, П. Д. Дудкін, Ю. Я. Вовк, І. І. Стойко та ін. – Тернопіль: ТНТУ ім. І. Пулюя, 2010. – 300 с.

3. Андрушків Б. М. Корпоративна культура / Б. М. Андрушків, С. П. Черничинець. – К.: Кондор, 2011. – 528 с.

4. Байдахер Фрідріх. Загальна музеологія / За ред. Зеновія Мазурика / Пер. з нім. Х. Назаркевич, О. Лянг, В. Лозинського. – К.: Літопис, 2005.

5. Буланий І. Т. Громадські музеї України. Історія, досвід, проблеми / І. Т. Буланий, І. Г. Явтушенко. – К.: Наукова думка, 1979.

6. Василенко А. О. Літопис історії становлення і розвитку народних музеїв України / А. О. Василенко. – К.: Наукова думка, 1974.

7. Власюк Г. М. Музеєзнавство та архівна справа: Навч.-метод. посіб. / Г. М. Власюк, О. Ю. Зосимович, М. В. Хададова. – Житомир: ЖДПУ імені Івана Франка, 2006.

8. Гайдукевич Я. Музейна справа на Тернопільщині / Я. Гайдукевич // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль: Збруч, 2004 – 2010. – Т. 2, 2005.

9. Закон України «Про музеї та музейну справу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. – № 25. – Ст. 191.

10. Калугина Т. П. Художественный музей как феномен культуры / Т. П. Калугина. – СПб., 2001.

11. Лорд Б. Менеджмент в музейном деле / Б. Лорд, Г. Лорд. – М., 2002.

12. Мезенцева Г. Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв УРСР) / За ред. С. М. Чайковського. – К.: Вища школа, 1980.

13. Музеї України: Довідник / Міністерство культури і мистецтв України. – К : Задруга, 1999.

14. Музейна справа та музейна політика в Україні XX століття. – К.: Златограф, 2004.

15. Основи музеєзнавства, маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності музеїв: Навч. посіб. / П. Горішевський, М. Ковалів, В. Мельник, С. Оришко. – Івано-Франківськ: Плай, 2005.

16. Стан та шляхи модернізації музейної справи в умовах ВУЗівської науки Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. – 259 с.

Bohdan Andrushkiv, Olha Pogaydak,

Nataliya Kyrych, Liliya Melnyk

ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF MUSEUM DEED UNDER UNIVERSITY SCIENCE AND USING ITS TOOLS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The peculiarities of organization and management of museums in university science. Given a classification of museums and their characteristics. The ways to use museum resources in the educational process.

Key words: museum, exhibition, history, university, educational processes.

Уляна Безпалько

МУЗЕЙНИЙ КОМПЛЕКС ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

У статті досліджено історію формування і розвитку музейного комплексу Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, проаналізовано його структуру, висвітлено основні аспекти діяльності музейного комплексу в контексті навчально-виховних завдань сучасної вищої школи.

Ключові слова: *музей, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, експозиція, фотоматеріали, каталог.*

Музейний комплекс Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (далі – ТНПУ ім. В. Гнатюка) складається з восьми окремих підрозділів, кожен з яких репрезентує певний напрямок із широкого спектру науково-освітніх галузей, охоплених навчально-виховним процесом університету. А саме, в структуру музейного комплексу входять: музей освіти і педагогіки, музей Володимира Гнатюка, природознавчий музей, геологічний музей, музей спортивної слави, музей дитячої творчості, музей технічної і прикладної творчості, археологічно-краєзнавчий музей «Джерела» [67; 37].

Музей освіти і педагогіки найбільш виразно відображає концепцію створення і функціонування музейного комплексу ТНПУ імені В. Гнатюка. Музей було створено у 1980 р., з ініціативи доцента Миколи Івановича Герца. Експозиція музею розміщена у навчальному корпусі №3. Керівником музею є випускник історичного факультету Микола Павлович Галай [67].

Експозиція музею складається із трьох відділів, що репрезентують основні напрямки діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: «Історія становлення та розвитку», «Наукова діяльність і міжнародні наукові зв'язки», «Виховна робота». У загальній кількості експозиція музею налічує більше 20 стендів.

Перший відділ, «Історія становлення та розвитку», представляє короткий огляд зародження, формування та реструктуризації навчального закладу, від початкових форм існування – Кременецької братської школи, котра була заснована в 1620 р., а у 1637 р. – реорганізована в Кременецький колегіум, – до сьогодення. Експозиція відділу представлена низкою цікавих документів і фотоматеріалів, що характеризують різні періоди становлення навчального закладу.

Увагу відвідувачів привертають стенди, на яких представлено ключові дати в історії розбудови вузу: 15 квітня 1940 р. було відкрито Кременецький вчительський інститут, діяльність якого перервалася подіями Другої світової війни; у вересні 1944 р. роботу інституту було відновлено; у серпні 1950 р. вчительський інститут було реорганізовано в педагогічний. Нарешті, у1969 р. Кременецький педагогічний інститут було переведено до Тернополя, і з цього моменту можна говорити про початок якісно нового етапу розвитку навчального закладу. Постановою уряду України від 9 червня 1997 р. Тернопільський педагогічний інститут було реорганізовано в університет, а в 1998 р. – йому присвоєно ім'я Володимира Гнатюка, видатного етнографа, історика, педагога та публіциста краю.

Експозицію відділу складають різноманітні фотоматеріали, брошури, газетні публікації, статистичні таблиці, офіційні документи, з яких черпаємо інформацію про систематичне розширення і якісне зростання навчального закладу, його поступову інтеграцію в сучасну систему вищої освіти [1, с. 2–3]. Матеріали відділу «Історія становлення та розвитку» доповнені програмами різноманітних міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, які організовувалися на базі факультетів навчального закладу [2], екземплярами фахових наукових видань факультетів [38; 39; 40; 41; 43], цінними навчально-методичними розробками викладачів університету [28], численними грамотами, дипломами та іншими відзнаками, якими були нагороджені викладачі й студенти вузу за участь в різноманітних конкурсах, олімпіадах, змаганнях впродовж десятиліть розвитку ТНПУ ім. В.Гнатюка.

Цікавими для дослідників історії вузу є показники, що характеризують формування кадрового потенціалу навчального закладу. Якщо упродовж 1950–1951 рр. в Кременецькому педагогічному інституті працю-

вало 43 викладачі, з яких лише троє мали науковий ступінь кандидатів наук, то у 1964–1965 рр. в рамках інституту функціонувало 12 кафедр, кількість викладачів зросла до 120 осіб, з них – 21 кандидат наук. Натомість у1997 р. Тернопільський педагогічний інститут (згодом – університет) складався з 42 кафедр, на яких працювало 385 викладачів. З-поміж них було 36 докторів наук, професорів, 226 кандидатів наук, доцентів, 3 академіки і члени-коресподенти галузевих Академій наук.

Окремий стенд відділу репрезентує докторський сегмент викладацького корпусу університету станом на 1 січня 2003 р., кількість якого дещо скоротилася у порівнянні з 1997 р., і становила 28 осіб. З-поміж викладачів навчального закладу на 2003 р. урядові відзнаки отримали: Алексієвець Микола Миронович – заслужений працівник освіти України, Гунько Євген Іванович – заслужений артист УРСР, Іваноньків Богдан Михайлович – заслужений артист України, Кравець Володимир Петрович – заслужений працівник народної освіти України, Мельник Володимир Михайлович – заслужений художник України, Репка Борис Данилович – заслужений артист України, Семчишин Володимир Франкович – заслужений працівник культури УРСР, Шиян Богдан Михайлович – заслужений працівник фізичної культури і спорту України.

На стендах відділу «Історія становлення та розвитку» представлено структуру і діяльність більшості факультетів університету, котрі функціонують на сьогоднішній день: інженерно-педагогічного, географічного, історичного, фізико-математичного, хіміко-біологічного, іноземних мов та фізичного виховання, а також факультетів довузівської підготовки та післядипломної освіти. Окрім того, представлені експозиції музично-педагогічного, психолого-педагогічного факультетів і факультету підготовки початкових класів.

Попри інформаційне і змістовне наповнення експозицій, відзначимо, що вони потребують певного доповнення та оновлення, оскільки упродовж останніх років структура університету зазнала чергової трансформації: музично-педагогічний факультет було розширено, і на його базі створено Інститут мистецтв, а психолого-педагогічний факультет і факультет підготовки початкових класів були об'єднані в рамках Інституту педагогіки і психології.

Відзначимо, що з-поміж виставкових матеріалів, котрі репрезентують діяльність факультетів університету, чи не найбагатшою є експозиція історичного факультету. В ній представлено багаторічний науковий та навчально-методичний доробок викладачів факультету, збірники наукових статей [42], монографії [3; 5], довідникові видання, що були підготовані до друку на історичному факультеті в рамках становлення сучасної історіографічної школи під науковим керівництвом професора Алексієвця Миколи Мироновича [71]. У вітрині історичного факультету також розміщено низку різноманітних програм науково-практичних конференцій, тематика котрих торкається якнайширшого кола історичних, культурних і методологічних проблем [35; 52; 53; 54; 56].

Цікавим експонатом виставки, що презентує діяльність історичного факультету, є брошура «Історичний факультет. Програма подальшого розвитку (у світлі рішень ІІ Всеукраїнського з'їзду працівників освіти та виступу на ньому Президента України Леоніда Кучми)», видана у 2002 р. Зазначена розробка окреслила пріоритетні напрямки розвитку історичного факультету у майбутньому, виділяючи такі напрямки: підготовка вчительських кадрів, розвиток наукових досліджень, реформування навчального процесу, розвиток виховної роботи, модернізація навчально-матеріальної бази та інформатизація факультету [26, с. 3–8].

Другий відділ музею освіти і педагогіки – «Наукова діяльність і міжнародні наукові зв'язки» – представляє широку експозицію наукових здобутків викладачів і студентів ТНПУ ім. В. Гнатюка. Зокрема, стенди відділу репрезентують такі основні напрямки наукової діяльності вузу: роботу над колективними науковими темами кафедр, розробку індивідуальних наукових тем викладачів та аспірантів, виконання тематичного плану науково-дослідних робіт, що мають цільове бюджетне фінансування. Окремі стенди висвітлюють діяльність науково-дослідних лабораторій університету, з-поміж котрих варто відзначити лабораторії полімеркомпозиційних матеріалів, екології та біотехнології, екологічної біохімії, хімії ненасичених сполук, моделювання еколого-географічних систем, композиційних матеріалів, обміну речовин, а також «Галицький ентомологічний заказник».

Стенди відділу містять цікаву інформацію щодо налагодження університетом активних зв'язків з провідними науковими центра-

ми США, Канади, Німеччини, Польщі. Можемо зробити висновок, що, упродовж всього періоду свого становлення ТНПУ ім. В. Гнатюка не залишався осторонь новітніх тенденцій світового наукового простору, прямуючи курсом інтеграції та модернізації. Наукові дослідження викладачів університету викликали і продовжують викликати активне зацікавлення з боку зарубіжних колег, про що свідчить отримання різноманітних міжнародних грантів, премій, участь низки науковців університету в різноманітних міжнародних програмах для молодих вчених, міжнародних науково-практичних конференціях тощо.

На підставі аналізу матеріалів експозиції відділу «Наукова діяльність», можемо стверджувати, що у структурі життєдіяльності університету значне місце займає підготовка молодих вчених, котра відбувається у рамах функціонування аспірантури, яку було відкрито в 1991 р., з 6-ти спеціальностей. У 2003 р. в університеті здійснювалося навчання в аспірантурі вже за 25 спеціальностями.

У 1996 р. в Тернопільському державному педагогічному інституті було відкрито Вчену раду із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю «Методика навчання української мови». 27 травня 1997 р. раду було доповнено спеціальністю «Українська мова». 28 грудня 1998 р. було реорганізовано Вчену раду «Теорія та історія педагогіки», яку очолив проф. В. П. Кравець. 15 грудня 1999 р. було створено Вчену раду з педагогічних дисциплін, в рамках якої відбуваються захисти кандидатських дисертацій за спеціальностями «Теорія та методика навчання (з галузей знань)», «Теорія і методика професійної освіти», «Теорія і методика виховання». Головою Вченої ради на сьогоднішній день залишається проф. В. П. Кравець, посаду секретаря займає проф. В. М. Чайка.

Слід зазначити, що у експозиції відділу поки що не знайшла відображення інформація про відкриття у 2011 р. Вченої ради із захисту кандидатських дисертацій за спеціальностями «Історія України» та «Історія науки і техніки», яку очолює проф. Іван Степанович Зуляк.

Експозицію відділу «Наукова діяльність і міжнародні наукові зв'язки» доповнюють наукові публікації викладачів та студентів навчального закладу, збірники студентських наукових досліджень, монографії, підручники і посібники, видані в різні періоди діяльності вузу. Більшість експонатів виставки мають автографи авторів, котрі упро-

довж формування експозиції дарували свої роботи музею. Репрезентують наукову творчість викладачів і студентів університету, зокрема, праці Романа Кравченка-Бережного [29], Миколи Алексієвця [4], Івана Зуляка [6], Лесі Алексієвець [3], Степана Бубернака [11]. В експозиції представлені також збірники конференційних матеріалів [65], монографії, присвячені різноманітним аспектам педагогіки і психології [62; 25].

Серед найбільш цікавих і промовистих експонатів варто відзначити збірник наукових робіт студентів університету від 2000 р. [66]. У виданні представлені наукові дослідження кращих студентів вузу, з-поміж яких 18 публікацій, підготованих студентами філологічного факультету, 8 публікацій належать студентам факультету іноземних мов, 3 дослідження студентів фізико-математичного факультету, 6 – студентів психолого-педагогічного факультету, 4 роботи студентів інженерно-педагогічного факультету, 10 наукових робіт, виконаних студентами географічного факультету, 3 публікації студентів факультету фізичного виховання, 10 досліджень студентів хіміко-біологічного факультету, 10 робіт студентів-істориків [посилання на збірник]. Прикметно, що значна частина студентів, котрі опублікували свої дослідження у зазначеному збірнику, продовжують наукову діяльність до сьогодні, – зокрема, Ірина Федорів, Володимир Брославський, Петро Царик, котрі працюють викладачами ТНПУ ім. В. Гнатюка. Окрім них, варто відзначити Олену Волік – одного із провідних сучасних геологів, котра розпочинала свою наукову кар'єру під керівництвом проф. Йосипа Михайловича Свинка, а на даний момент працює в Сполучених Штатах Америки [66, с. 251–255].

Третій відділ музею освіти і педагогіки – «Виховна робота» – у своїй експозиції представляє основні напрямки виховного процесу сучасного вищого навчального закладу: національно-патріотичне та громадянське виховання, трудове виховання, правове, моральне, фізичне, художньо-естетичне, валеологічне та екологічне, сімейно-родинне виховання тощо.

Стенди відділу презентують історію формування і розбудови студентського культурно-мистецького центру «Світлиця», котрий було організовано в 2000 р. на базі студентського будинку культури II рівня

акредитації, при якому активно працювали колективи художньої самодіяльності, різноманітні гуртки, об'єднання за інтересами. На сьогодні культурно-мистецький центр «Світлиця» є потужним осередком студентської творчості, невід'ємним компонентом організації виховного процесу ТНПУ ім. В. Гнатюка. Експозиція відділу представляє діяльність різноманітних творчих колективів студентів університету, пропонує огляд культурно-мистецьких акцій, конкурсів, презентацій, зустрічей з творчими особистостями Тернопільщини й України, котрі організовувалися в різні періоди існування університету, в рамках реалізації виховних завдань вищої школи.

Експозицію відділу «Виховна робота» доповнюють різноманітні афіші, програми науково-практичних конференцій, виховних і мистецьких заходів різних років, запрошення, газетні публікації й відгуки про проведення тих чи інших заходів [13; 23;55; 57].

Музей освіти і педагогіки виконує непересічну виховну функцію, акумулюючи в своїй експозиції потужний блок історичної пам'яті університету, висвітлюючи основні аспекти науково-педагогічної й освітньої діяльності навчального закладу впродовж усієї історії його існування тощо. Увага відвідувачів акцентується на досягненнях викладачів і студентів у галузі освіти, навчання та виховання, основних аспектах наукової та навчально-виховної діяльності навчального закладу, в експозиції музею яскраво представлені його зв'язки зі світовими науковими центрами.

Попри безсумнівні здобутки й навчально-виховну цінність матеріалів експозиції музею освіти і педагогіки, існують також певні недоліки, над усуненням котрих необхідно працювати. Як відзначив М. П. Галай, у фондах музею міститься значний обсяг цінних матеріалів, що чекають подальшої систематизації й експонування. Частково цю проблему працівники музею вирішують за рахунок оцифрування наявних документів і фотоматеріалів, і розміщення їх на відповідних ресурсах електронної мережі. Проте, коли говорити про сучасний стан експозиції музею освіти і педагогіки, то вона, безперечно, вимагає суттєвого доповнення і оновлення, оскільки хронологічно існуюча виставка завершується 2005-м роком. Окрім того, М. П. Галай зауважив, що, крім нових матеріалів, які потрапили у фонди музею упро-

довж 2006–2012 рр., музей освіти і педагогіки систематично поповнюється цінними експонатами давніших періодів, зокрема, фотоматеріалами. За матеріалами музею освіти і педагогіки виховним відділом ТНПУ ім. В. Гнатюка готується до друку розширене довідникове видання, в якому планується детальніше розглянути історію становлення та розвитку навчального закладу.

У вересні 1991 р. на базі філологічного факультету було відкрито музей Володимира Гнатюка. На сьогодні його керівником є доц. Любов Іванівна Царик. Експозиція музею знайомить відвідувачів із життям і науковим шляхом вченого. Багаті фотоматеріали представляють міста, навчальні заклади, людей, що мали великий вплив на формування В. Гнатюка як науковця й свідомого українця.

Зокрема, привертають увагу матеріали, що висвітлюють наукові й особисті зв'язки В. Гнатюка з представниками тогочасної української суспільно-політичної й наукової еліти – Михайлом Грушевським, Іваном Франком, Олександром Барвінським. В експозиції музею висвітлюється участь В. Гнатюка в роботі Наукового товариства заснованого 1892 р. у Львові, імені Т. Шевченка (НТШ). Матеріали виставки характеризують діяльність В. Гнатюка на посаді секретаря товариства, яким його було обрано в 1899 р., а також його роботу в рамках філологічної секції та етнографічної комісії НТШ.

Широко представлено науково-публіцистичну й етнографічну діяльність В. Гнатюка. Стенди експозиції презентують спектр наукових зацікавлень дослідника, що проявився у публікації низки робіт етнографічного характеру й збірок народної творчості: «Руські народні пісні у записах Володимира Гнатюка», «Народні казки» (1913 р.), «Народні загадки» (1920 р.), «Баронський син в Америці. Вибір народних казок. З образками Юліяна Паньковича», «Народні байки. З образками Михайла Вихора» (1918 р.) та ін. [19; 24]. Частина матеріалів присвячена шести науковим подорожам В. Гнатюка, що відбувалися упродовж 1895–1903 рр. українськими етнічними землями (Угорська Русь). В експозиції музею представлені збірки етнографічних матеріалів, що стали результатом цих мандрівок.

На стендах музею Володимира Гнатюка презентована також сучасна наукова продукція вчених філологічного факультету й універси-

тету загалом, що торкається вивчення життя і діяльності видатного етнографа, фольклориста, літературознавця, славіста, мовознавця, перекладача, публіциста і громадського діяча, яким був В. Гнатюк. В експозиції музею представлені збірники наукових праць мовознавчого й літературознавчого характеру [7; 44; 45], етнографічні праці сучасних дослідників [51], програми конференцій, присвячених відзначенню пам'ятних дат із життя В. Гнатюка [14; 15; 58], газетні й журнальні публікації, різноманітні фотоматеріали, що ілюструють сучасний стан вивчення науково-публіцистичної і духовної спадщини В. Гнатюка тощо.

Низка експонатів музею висвітлюють фольклорно-етнографічну самобутність регіонів України, демонструють особливості будівництва, вишивок, писанок, вірувань, обрядів, звичаїв українського народу. Наявний багатий фольклорний матеріал, записаний студентами університету під час етнографічних експедицій у с. Велеснів на Тернопільщині, звідки походить В. Гнатюк, та в інших регіонах України.

Одним із найстаріших за віком підрозділів музейного комплексу ТНПУ є природничий (зоологічний) музей. Його було створено у 1965 р., з ініціативи доц. Л. Г. Кузьмовича. 7 листопада 2001 р. музею було присвоєно звання «Зразковий». Керує діяльністю музею проф. Василь Іванович Кваша, поповненням фондів музею займаються викладачі кафедри зоології. Зокрема доц. Степан Степанович Подобівський систематично працює над поповненням колекції комах, доц. Дмитро Віталійович Страшнюк займається колекцією гнізд і птахів, доц. Любов Омелянівна Шевчик і Роман Богданович Подобівський працюють над формуванням експозиції мишоподібних гризунів. Безпосередньою роботою, спрямованою на систематизацію і збереження фондів музею, займається Сергій Михайлович Щегельський, лаборант кафедри зоології ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Окремо варто відзначити внесок у створення і розвиток зоологічного музею доц. Василя Степановича Талкуша, котрий упродовж багатьох років, починаючи з кінця 1960-х рр., працював над збиранням і систематизацією колекцій експонатів.

На сьогоднішній момент зоологічний музей – один із найпопулярніших центрів музейного комплексу ТПНУ ім. В. Гнатюка. В музеї постійно проводяться екскурсії, його активними відвідувачами є не лише студенти університету, але й учні шкіл міста, студенти інших навчаль-

них закладів Тернопільщини, представники закордонних вузів тощо. Для реєстрації відвідувачів та фіксації їхніх відгуків про діяльність музею ведеться спеціальний журнал. Експонати музею перебувають у хорошому стані, що забезпечується використанням спеціальних хімічних препаратів. Більшість експонатів не потребують особливих умов для збереження, а найсуттєвіші проблеми в цьому відношенні, як зауважив С. М. Щегельський, створюють колекції комах, котрим повсякчас загрожують різноманітні шкідники. Окремі експонати музею, враховуючи специфіку походження, зберігаються в рідинному середовищі, зокрема, у формаліновому розчині. Одним із найцікавіших експонатів є екземпляр невеликої чорноморської акули-катрана. Зазвичай, вона є фаворитом серед відвідувачів шкільного віку, поряд із черепом дельфіна, опудалами оленів і великих хижих птахів.

Як відзначають творці й працівники зоологічного музею, основним завданням їхньої діяльності є збереження натуральних природних об'єктів фауни у вигляді колекцій, препаратів, опудал з наступним їх використанням у навчальній та науковій роботі. Зоологічні фонди музею нараховують більше 1200 експонатів, з них 1000 екземплярів хребетних тварин 6-ти класів, 35-ти рядів, 97 родин, у т.ч. більше 100 опудал птахів і ссавців, які розміщені за біотопною належністю. Матеріали музею представляють багате підґрунтя для проведення досліджень еколого-біологічного напрямку та поширення наукових знань про фауну західного регіону України. Представлена експозиція сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, має велике пізнавальне значення, сприяє шанобливому ставленню до природи рідного краю. Опублікований за фондами музею «Каталог фауни безхребетних і хребетних» використовується у навчальному процесі [27].

Слід зазначити, що віднедавна, в рамках розширення фондів, у природничому музеї розпочала роботу нова експозиція. Більше 200 видів губок, коралів голкошкірих і мушель молюсків із різних куточків світу подарувала музею колекціонер-любитель Дарія Наконечна. У приватній збірці колекціонерки представлено значну кількість рідкісних експонатів, які не залишили байдужими науковців хіміко-біологічного факультету кафедри зоології. Працівники музею зоології на факультеті опрацювали подаровані експонати і уклали спеціальний каталог.

Створення нової експозиції спрямоване на розширення наукового кругозору студентів, залучення їх до процесу пізнання різноманіття морських безхребетних тварин і розуміння необхідності їх збереження. Працівники природничого музею планують продовжувати співпрацю із Д. Наконечною, адже її колекція заслуговує наукової уваги. Щоб закріпити цю співпрацю, між університетом і Д. Наконечною було підписано партнерську угоду [68].

Чи не найбільшу навчально-пізнавальну цінність з-поміж підрозділів музейного комплексу ТНПУ ім. В. Гнатюка має діяльність геологічного музею. Музей було сформовано в 1960 р. на основі експозиції, що складалась із колекції мінералів, гірських порід та скам'янілих решток організмів, зібраних проф. Йосипом Михайловичем Свинком разом із студентами протягом п'яти десятиріч. Починалася робота зі створення музею ще на базі Кременецького педагогічного інституту, а з переведенням навчального закладу в Тернопіль у 1969 р., геологічний музей постійно розвивався і наповнювався новими колекціями експонатів.

Як відзначив проф. Й. М. Свинко, збирати перші колекції мінералів й гірських порід йому допомагали друзі-геологи, що працювали в різних регіонах колишнього СРСР – А. Богуцький, Ю. Ляхов, М. Павлунь, В. Харкевич та ін.

Діяльність музею характеризується чіткою структурою й регламентацією. Геологічний музей має власний Статут, Положення, інвентарну книгу, книгу обліку відвідувань, план роботи. Його статус юридично закріплено відповідним Свідоцтвом, виданим управлінням освіти Тернопільської обласної державної адміністрації № 27/19-27 від 7 листопада 2001 р.

Музей займає відповідно обладнану рекреацію п'ятого поверху головного корпусу університету та розташований поруч кабінет геології. Керівником музею є Петро Михайлович Дем'янчук, хоча проф. Й. М. Свинко і досі провадить активну діяльність, спрямовану на поповнення фондів музею й розширення його теоретичної і матеріальної бази [60; 61].

Експозиції геологічного музею представлені у шістьох відділах: «Історія геологічного розвитку Землі», «Мінералогія», «Виробні і дорогоцінні камені», «Корисні копалини», «Гірські породи» і «Палеон-

тологія». Варто зазначити, що назагал у музеї зібрано понад 1200 експонатів, кам'яного матеріалу тощо. Тут представлені геологічні зразки з Поділля, Карпат, Донбасу, Полісся та інших регіонів України. Окрім того, експозиції музею збагачені матеріалами, котрі походять з Казахстану, Середньої Азії, Забайкалля, Кавказу, Уралу, Хібінських гір тощо. З-поміж найцікавіших експонатів, що мають закордонне походження, варто відзначити зразки рудних мінералів з Канади, вулканічних туфів і застиглої лави з Італії (вулкан Везувій), мармуру з Греції, вапняку і коралів з Єгипту [17; 18, с. 5–7].

Упродовж останніх років (починаючи з 2001 р.) геологічний музей поповнився колекцією гірських порід-травертинів, над формуванням якої працювала молодий науковець, асистент кафедри фізичної географії Олена Волік. Спільно з проф. Й.М. Свинком вони підготували до друку і видали наукову монографію, присвячену дослідженню зазначених гірських порід [12].

Інтер'єр геологічного музею прикрашає низка живописних полотен художника Олександра Синельникова, на яких митець зобразив серію палеоландшафтів та окремі види рослин і тварин, що заселяли територію сучасної Тернопільщини в геологічному минулому.

Геологічний музей університету, перш за все, представляє багате доповнення навчальної бази для вивчення геології, географії рідного краю, палеогеографії, хімії, загальної географії і краєзнавства студентами географічного та хіміко-біологічного факультетів. Щороку музей відвідують сотні студентів ТНПУ ім. В. Гнатюка, інших навчальних закладів Тернополя, вчителі та школярі міста і області, слухачі семінарів і курсів підвищення кваліфікації, численні гості університету з України, Росії, Польщі та інших країн. Геологічний музей університету упродовж свого існування слугує інструментом яскравої пропаганди і популяризації краєзнавчих знань, засобом формування екологічної та духовної культури українського суспільства [18, с. 49].

Одним із найбільш перспективних підрозділів щодо виховного потенціалу в структурі музейного комплексу університету є музей спортивної слави, роботою якого керує Петро Ігорович Ладика. Музей було створено в 1988 р., як зазначив П. І. Ладика, «з метою популяризації спортив-

них досягнень студентів і випускників факультету фізичного виховання, збереження і примноження традицій факультету серед студентства».

В музеї представлено тематичні розділи експозицій: наукова робота, спортивні досягнення, практична діяльність, співпраця з іншими навчальними закладами. Левову частку експонатів займає інформація про розвиток спорту на факультеті фізичного виховання. До уваги відвідувачів музею представлена інформація про студентів та випускників факультету – учасників олімпійських ігор, чемпіонатів і першостей світу, Європи, України та інших змагань. Зокрема, наявні дані про майстрів спорту міжнародного класу Тараса Дольного (біатлон), Романа Верастюка (легка атлетика), Галину Страхоцьку-Єднак (велоспорт), Лілію Проць (пауерліфтинг), Володимира Трачука (лижне двоборство), тричі учасницю олімпіади Віру Зозулю (спортивна ходьба) [67]. Окрім того, в експозиції представлені сучасні досягнення студентів і випускників факультету, зокрема, Олени Підрушної, Юрія Чебана, Інни Осипенко-Родянської.

В 2007 р. факультет відзначив 50-річчя з дня заснування, тому в музеї з'явились сувеніри, подарунки, вітальні адреси, які були адресовані факультету на честь цієї дати. В експозиції музею представлений також різноманітний спортивний інвентар: футбольні, волейбольні та баскетбольні м'ячі, весла, також спортивні сувеніри – зокрема, автентичний тренувальний м'яч команди футбольної «Динамо» з автографом відомого спортивного коментатора Артема Франківа.

Варто зазначити, що музей спортивної слави ТНПУ ім. В. Гнатюка користується неабиякою популярністю серед учнівської і студентської молоді м. Тернополя. В експозиції музею донедавна знаходились виготовлені школярами міста стінгазети, в яких були розміщені матеріали щодо діяльності факультету фізичного виховання, спортивних досягнень його студентів та випускників.

У музеї проходять заняття з курсу «Вступ до спеціальності», екскурсії для учнів шкіл з метою профорієнтаційної роботи. Під час проведення днів факультету, тижнів кафедр, батьківських зборів тут також багато відвідувачів.

У структуру музейного комплексу ТНПУ ім. В. Гнатюка входить також музей дитячої творчості, керівником якого є Оксана Тарасівна Писарчук. Профіль музею – освітній. Музей дитячої творчості було

створено у 1980 р. при лабораторії методики викладання трудового навчання. У ньому шляхом використання нестандартних форм і методів студенти проводять науково-дослідну пошукову роботу.

Тут функціонує студентське конструкторське бюро, асортимент його конструкцій нараховує близько 300 найменувань. На базі музею регулярно проводяться благодійні виставки-розпродажі виробів, виготовлених студентами. Крім того, постійно діє студентсько-учнівський театр, персонажі і декорації до якого створюють самі студенти. Музей слугує також науково-методичним центром підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів у трудовому та естетичному вихованні учнівської молоді [37].

Можна відзначити, що за своїми завданнями, структурою і напрямками перспективного розвитку, музей дитячої творчості багато в чому функціонує паралельно з іншим підрозділом музейного комплексу університету – музеєм технічної і прикладної творчості. Керівництво роботою цього музею здійснює доц. Стефанія Петрівна Павх, над поповненням і систематизацією експозиції працює також Ярослав Тарасович Пилявський.

Музей знаходиться в корпусі № 5 інженерно-педагогічного факультету. В експозиції представлено понад 100 експонатів, які відтворюють історичні, технічні, світові досягнення в різних галузях науки, виробництва, технологій, історії. Частина експонатів відтворюють різноманітні художні технології українських ремесел: гуцульського різьблення, жирування, аплікації, тригранно-виїмкового та яворівського різьблення, техніку «вишиванки», пірографію, маркетрі, інтарсію, горельєфного та барельєфного різьблення, випилювання тощо. Експонатами є рамки, булави, писанки, кухонні дошки, шкатулки, плакетки, свічники, декоративні тарелі, ложки, біжутерія, хрести та ін. [67].

На завершення аналізу діяльності музейного комплексу ТНПУ ім. В. Гнатюка розглянемо останній підрозділ зазначеного комплексу – археологічно-краєзнавчий музей «Джерела», який було засновано доц. Олександром Миколайовичем Петровським у 1995 р., як навчально-методичний кабінет з археології та допоміжних історичних дисциплін. Музей набув свого теперішнього статусу згідно з наказом ректора від 5 лютого 1999 р.

Зміст експозиції музею визначається вимогами методологічного і методико-педагогічного характеру. Музей розкриває історію Тернопілля від найдавніших часів до середньовіччя. Структура експозиції археологічно-краєзнавчого музею «Джерела» складається із шести тематичних відділів: «Археологічне вивчення краю», «Кам'яний вік на Тернопільщині», «Епоха палеометалів», «Ранній залізний вік», «Слов'яни», «Тернопілля у складі Галицько-Волинського князівства». Окремий стенд репрезентує основні напрямки сучасних досліджень із галузі спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін: фалеристику, нумізматику, палеографію. З моменту заснування музею на його базі проведено понад 200 екскурсій для студентів університету, слухачів Малої академії наук, учасників різноманітних міжнародних та всеукраїнських конференцій, які проводилися на історичному факультеті ТНПУ ім. В. Гнатюка.

Фонди музею регулярно поповнюються артефактами завдяки археологічним дослідженням, що ведуться в Тернопільській області історичним факультетом спільно з обласним краєзнавчим музеєм та іншими науковими установами регіону. Безпосередніми учасниками цих досліджень є студенти, які під керівництвом досвідчених фахівців набувають практичних навиків і досвіду науково-пошукової роботи з археології, виконують курсові, дипломні та магістерські дослідження. З-поміж викладачів історичного факультету, які активно долучаються до наповнення фондів археологічного музею новими експонатами, окрім О.М Петровського, варто відзначити Володимира Мироновича Кіцака, Олександра Івановича Шаму, Андрія Богдановича Кліша, Галину Василівну Саранчу.

У фондах археологічного музею зберігаються кремінні знаряддя праці від раннього палеоліту до епохи бронзи. Зокрема, наявні численні свердлені та шліфовані сокири культури шнурової кераміки. В експозиції представлені шліфовані кремінні сокири епохи неоліту-енеоліту. Широко представлена колекція уламків керамічного посуду археологічних культур, що існували на теренах Західної України загалом, і Тернопілля зокрема. Особливу цінність мають залишки великого бронзового казана, який, імовірно, належав гава-галіградській культурі фракійського гальштату. Також в експозиції музею представлені чис-

ленні кістяні старожитності, серед яких увагу привертає зуб мамонта. Музей активно використовується для проведення засідань археологічного клубу «АГУСТІС», а також матеріали музею використовуються як унаочнення під час проведення занять з археології, первісного суспільства, музеєзнавства та історичного краєзнавства.

Крім того, варто зазначити, що у фондах археологічного музею зберігається доволі велика бібліотека, представлена різноманітними науковими виданнями, монографіями [21], збірниками наукових статей [22], журналами, інформаційно-методичними бюлетенями [47], каталогами пам'яток історії та культури [46] тощо. Особливо цінною з науково-практичної точки зору є добірка наукових монографій, присвячених дослідженню різноманітних проблем вітчизняної та зарубіжної археології, виданих як у часи існування СРСР [8; 9; 16; 20; 31; 64], так і після досягнення Україною незалежності [22; 50; 63; 72]. Частина видань, представлених у бібліотеці музею, носить краєзнавче спрямування і знайомить відвідувачів із особливостями регіонального історико-культурного розвитку Тернопільщини та інших областей України [30; 33; 36; 48; 59; 69; 70].

Заслуговує окремої уваги також науковий та навчально-методологічний доробок творця і багаторічного незмінного керівника археологічно-краєзнавчого музею «Джерела» О.М. Петровського [10; 32; 49]. Бібліотечні фонди музею активно використовуються студентами під час підготовки різноманітних дослідних завдань, самостійного опрацювання археологічних матеріалів, представлених в експозиції музею, сприяють формуванню наступної генерації українських археологів-науковців, новаторів науково-дослідного пошуку.

Таким чином, історія становлення і розвитку музейного комплексу ТНПУ імені Володимира Гнатюка бере свій початок з 1960-х рр., коли було засновано перші підрозділи сучасного музейного комплексу: геологічний та зоологічний музеї. В музейний комплекс навчального закладу, окрім вище згаданих, входять також музей освіти і педагогіки, музей Володимира Гнатюка, музей дитячої творчості, музей технічної і прикладної творчості, музей спортивної слави, археологічно-краєзнавчий музей «Джерела», котрий було засновано найпізніше – у 1995 р.

Хоча структурно музейний комплекс ТНПУ ім. В. Гнатюка можна вважати завершеним, одначе робота над поповненням фондів тих чи інших музеїв, котрі входять до його складу, ведеться активно і систематично. З'являються нові експонати, формуються виставки, публікується інформаційна література тощо. Назагал, варто відзначити, що експозиції музейного комплексу ТНПУ ім. В.Гнатюка – багаті й цікаві, вони виконують непересічну навчально-виховну функцію, сприяють популяризації різних напрямків діяльності навчального закладу, викликають жвавий інтерес у численних відвідувачів, про що свідчать схвальні відгуки в книгах реєстрацій відвідин, які ведуться в значній частині музеїв.

З-поміж найбільш популярних серед відвідувачів музеїв варто відзначити, знову ж таки, геологічний, зоологічний музеї та музей освіти і педагогіки. Проте це не означає, що інші музеї представлені менш цікавими експозиціями, чи є недостатньо розвиненими. Найголовніша спільна проблема у розвитку музейної справи в ТНПУ ім. В. Гнатюка – відсутність належної матеріально-технічної бази, зокрема, просторих приміщень для оформлення експозицій. Хоча у фондах більшості музеїв комплексу зберігається чимало цікавих і пізнавальних матеріалів, що потребують подальшої систематизації, каталогізації та експонування.

Список використаних джерел

1. 1993–1997. Статистичні дані розвитку ТДПУ. – Тернопіль, 1998.

2. Актуальні проблеми історії і правознавства у працях молодих вчених (До 10-річчя створення історичного факультету ТДПУ імені В. Гнатюка). Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції (23-24 жовтня 2003 р.). – Тернопіль, 2003. – 22 с.

3. Алексієвець Л. Києво-Могилянська академія у суспільному житті України і зарубіжних країн (XVII–XVIII ст.ст.) /Л. Алексієвець. – Тернопіль: Збруч, 1999. – 263 с.

4. Алексієвець М. М. За законами нового світу. НДР: 1949–1979 / М. М. Алексієвець. – Київ: Видавництво політичної літератури України, 1979. – 100 с.

5. Алексієвець М. М. Роль М. Грушевського у піднесенні національної самосвідомості українського народу (кінець XIX – поч. XX ст.) /М. М. Алексієвець, Л. М. Алексієвець, О. П. Трум. – Тернопіль: Літопис, 2002. – 104 с.

6. Алексієвець М. М.,Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868–1914) /М. М. Алексієвець, І. С. Зуляк. – Тернопіль: Літопис, 1999. – 184 с.

7. Альманах філологічного факультету. Студентський науковий збірник. – Вип. 1. – 2000. – 99 с.

8. Археологическая карта Башкирии. – М.: Наука, 1976. – 264 с.

9. Археология СССР. Мезолит СССР. – М.: Наука, 1989. – 352 с.

10. Археологія. Програма навчального курсу (за вимогами кредитно-модульної системи) /упорядн.: Петровський О. М., Кіцак В. М. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, 2012. – 56 с.

11. Бубернак С. Легенди про Ягільницю /С. Бубернак. – Чортків: Принтерінформ, 1997. – 36 с.

12. Волік О., Свинко Й. Травертини Поділля: монографія / О. Волік, Й. Свинко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 144 с.

13. Володар у царстві духу. Мистецька програма художніх колективів та виконавців музично-педагогічного факультету (До 187-ої річниці від Дня народження Тараса Григоровича Шевченка). – Тернопіль: ТДПУ, 2001.

14. Володимир Гнатюк і сучасність: фольклористика, етнографія, літературознавство. Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження Володимира Гнатюка (3–4 травня 2001 р.). – Тернопіль, 2001.

15. Всеукраїнські Гнатюківські читання. Українська мова і література: історія, сучасний стан і перспективи розвитку (5–6 травня 1999 р.). – Тернопіль, 1999. – 16 с.

16. Галанина Л. К. Скифские древности Поднепровья (Эрмитажная коллекция Бранденбурга) /Галинина Л. К. – М.: Наука, 1977. – 68 с.

17. Геологічний музей Географічного факультету (буклет). – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2000.

18. Геологічний музей Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Путівник/ Автори укладачі Йосип Свинко, Петро Дем'янчук. – Тернопіль, 2012. – 52 с., іл.

19. Гнатюк В. Народні новели /В. Гнатюк. – Львів: Українська видавнича спілка, 1917.

20. Горюнов Е. А. Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья /Е. А. Горюнов. – Ленинград: Наука. Ленинградское отделение, 1981. – 136 с.

21. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект /Ю. Є. Гумен. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 264 с.

22. Древности причерноморских степей. Сборник научных статей. – К.: Наукова думка, 1993. – 124 с.

23. Духовні скарби українського народу в житті молоді. Програма науково-практичної конференції, приуроченої 3-й річниці заснування товариства «Вертеп» (25–26 лютого 1994р.). – Тернопіль, 1994.

24. Етнографічний збірник (Етнографічна комісія НТШ). – Т. VI. Галицько-руські анекдоти (зібрано Володимиром Гнатюком). – Львів, 1899.

25. Залевский Г. В. Фиксированные формы поведения /Г. В. Залевский. – Иркутск: Восточно-Сибирское книжное издательство, 1976. – 192 с.

26. Історичний факультет. Програма подальшого розвитку (у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти та виступу на ньому Президента України Леоніда Кучми). – Тернопіль: Літопис, 2002. – 8 с.

27. Каталог фауни хребетних зоологічного музею кафедри зоології / уклад.: Кваша В. І., Страшнюк Д. В./ Довідник (2-е видання, доповнене). – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – 19 с.

28. Кораль Я. А. Математичні ребуси в початковій школі /Я. А. Кораль, І. Я. Романишин. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 1999. – 64 с.

29. Кравченко-Бережной Р. Перекличка /Р. Кравченко-Бережной. – Мурманск: Мурманское книжное издательство, 1978. – 216 с.

30. Краєзнавство. Науково-популярний журнал. – Київ, 1999. – № 1–4. – 168 с.

31. Крис Х. И. Кизил-Кобинская культура и тавры /Х. И. Крис. – М.: Наука, 1981. – 128 с.: ил.

32. Крочак І. Протичовновий корвет «Тернопіль» / І. Крочак, О. Мухладі, Р. П'ятницький, О. Петровський, О. Гаврилюк . – Тернопіль: Видавництво «Астон», 2009. – 96 с.

33. Лоза Ю., Вовк Ю. Наш Петриків (до 550-річчя) /Ю. Лоза, Ю. Вовк. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2008. – 25 с.

34. Матеріали науково-практичної конференції «Замки Тернопілля – невід'ємна складова історико-культурної спадщини України». – Збараж: Національний заповідник «Замки Тернопілля», 2006. – 130 с.

35. Кордуба М. у контексті сучасного національного відродження. Програма всеукраїнської науково-практичної конференції (20 березня 2001 р.) / Мирон Кордуба. – Тернопіль: Літопис, 2001. – 8 с.

36. Мокрій Ю. Підволочиськ; короткий ілюстрований історичний нарис /Ю. Мокрій. – Підволочиськ, 2001. – 206 с.

37. Музейний комплекс (буклет). – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

38. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Мовознавство. – 1999. – № 1. – 115 с.

39. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Мовознавство. – 2002. – № 2 (8). – 120 с.

40. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Мовознавство. – 2003. – № 2 (10). – 160 с.

41. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. – 2000. – № 1 (4). – 144 с.

42. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія/За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 2. – 282 с.

43. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. Тернопіль: ТДПУ, 2001. – Вип. V. – 150 с.

44. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство/ За ред. проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2008. – Вип. 25. – 347 с.

45. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство/ За ред. проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2009. – Вип. 28. – 418 с.

46. Пам'ятки історії та культури України. Каталог-довідник. Зошит І: Пам'ятки історії та культури України: дослідження та збереження/ Горбик В.О., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Колосок Б.В. та ін. – К.: Інститут історії України НАН України, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. – 2005. – 240 с.: іл.

47. Пам'ятники України. Інформаційно-методичний бюлетень Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – 1986. – №2. – 64 с.

48. Панченко В. Міські та містечкові герби України. – К.: Видавничий центр «Просвіта», 2000. – 204 с.: іл.

49. Петровський О. Культурна спадщина України: Матеріали до Зводу пам'яток історії та культури Тернопільської області (Тернопільський район та м. Тернопіль) / О. Петровський. – Тернопіль: Астон, 2009. – 124 с.

50. Пивоваров С. В., Федорак В. Ф. Основи археології Буковини (шкільний курс) / С. В. Пивоваров, В. Ф. Федорак– Чернівці: Місто, 2010. – 156 с.

51. Полятикін М. А. Народні танці Волині і Волинського Полісся / М. А. Полятикін. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2008. – 102 с. – 4 іл.

52. Програма всеукраїнської науково-практичної конференції «Релігієзнавство як навчальна дисципліна: теоретико-методологічні і методичні основи викладання у вищій школі» (15–16 листопада 2002 р.). – Тернопіль: Літопис, 2002. – 18 с.

53. Програма всеукраїнської студентської наукової конференції «Українська молодь у боротьбі за незалежність у XX ст.» (23–24 жовтня). – Тернопіль, 1997. – 20 с.

54. Програма III міжнародної конференції молодих вчених «Україна – Польща: шлях до європейської співдружності» (16-17 травня 2002 р.). – Тернопіль, 2002. – 16 с.

55. Програма концерту камерного оркестру для студентів історичного, філологічного та психолого-педагогічного факультетів (1 листопада 2000 р.). – Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2000.

56. Програма міжнародної науково-практичної конференції «Національно-державне відродження слов'янських народів Центрально-Східної Європи крізь призму 85-річчя». Україна, м. Тернопіль. 18–19 листопада 2003 р. – Київ – Тернопіль, 2003. – 22 с.

57. Програма ювілейного концерту симфо-джаз оркестру під керуванням заслуженого працівника культури України Володимира Семчишина (24 березня 2002 р., м. Тернопіль). – Тернопіль, 2002.

58. Роль В. Гнатюка у розвитку української національної культури (Тези доповідей і повідомлень наукової конференції, присвяченої 120-річчю від Дня народження В. Гнатюка). – Тернопіль, 1991.

59. Сапіга В. К. Українські народні свята та звичаї /В. К. Сапіга. – Київ: Товариство «Знання України», 1993. – 112 с.

60. Свинко Й. Природа Тернопільщини в геологічному минулому / Й. Свинко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 112с., іл.

61. Свинко Й. Природа Хмельниччини в геологічному минулому/ Й. Свинко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 112с., іл.

62. Синица И. Е. Педагогический такт и мастерство учителя / И. Е. Синица. – М.: Педагогика, 1983. – 248 с.

63. Ситник О. Середній палеоліт Поділля /О. Ситник. – Львів: Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України, 2000. – 372 с.

64. Скифия и Кавказ. Сборник научных трудов. – К.: Наукова думка, 1980. – 260 с.

65. Спадщина Олега Кандиби-Ольжича у контексті національного відродження України. Збірник матеріалів міжнародної наукової студентської конференції /За ред. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Видавництво ТДПУ, 1999. – 278 с.

66. Студентський науковий вісник. – Випуск № 3. – 2000. – 236 с.

67. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Музейний комплекс Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка//Режим доступу: http://www.tnpu.edu.ua/vyhovna/museji.php

68. Тернопільський Національний Педагогічний Університет. Відкриття нової експозиції у музеї зоології ТНПУ// Режим доступу: http://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=126238794232801&id=100005400424405

69. Троян М. В. Мукачевский замок: Историко-краеведческий очерк / /М. В. Троян. – 2-е изд., переработанное и дополненное. – Ужгород: Карпаты, 1982. – 56 с.

70. Троян Н. А. Гутисько: роки, долі, події (1945–2006 рр.) /Н. А. Троян. – Тернопіль: Мандрівець, 2006. – 112 с.

71. Українська історична біографістика: забуте і невідоме/ За ред. проф. М. М. Алексієвця. – Част. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – 352 с.

72. Чмихов М.О. Археологія та стародавня історія України: Курс лекцій /М. О. Чмихов, Н. М. Кравченко, І. Т. Черняков. – Київ: Либідь, 1992. – 376 с.: іл.

Ulyana Bezpalko

THE TERNOPIL NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY MUSEUM COMPLEX NAMED AFTER VOLODYMYR HNATYUK

This history of the formation and the development of Ternopil National Pedagogical University Museum Complex named after V. Hnatyuk has been traced, the museum structure has been analyzed and the main aspects

of the museum complex in the context of educational problems of modern higher education were highlighted in the article.

Key words: museum, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, exhibition materials, catalogue.

Надія Білик

ВНЕСОК ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ В ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ ТВОРЧОСТІ ЯРОСЛАВА ОМЕЛЯНА

У статті на основі архівних джерел і друкованих матеріалів досліджено внесок Тернопільського обласного краєзнавчого музею в популяризацію творчості художника Ярослава Омеляна. Вивчено фонди музею щодо збереження його доробку, проаналізовано тематичне й жанрове різноманіття виставок мистця.

Ключові слова: *музей, популяризація, виставка, художник, Ярослав Омелян.*

Вагомою складовою багатогранної діяльності Тернопільського обласного краєзнавчого музею є організація виставок робіт творчих особистостей – художників, скульпторів, народних майстрів, фотомитців тощо. Серед відомих діячів краю, творчість яких активно популяризує музей упродовж багатьох років, варто виділити митця Ярослава Омеляна[1]. У результаті співпраці з художником у фондах

[1]Ярослав Максимович Омелян, знаний художник і громадський діяч, народився 29 грудня 1928 р. (за офіційними документами – 1 січня 1929 р.) в с. Мшана, нині Городоцького району Львівської області, в селянській родині Максима Омеляна та Марії Лань. З батьківського дому він виніс глибоку повагу до предківської тисячолітньої культури, мови, віри і церкви. Професійну освіту здобув у Львівському училищі прикладного мистецтва ім. І. Труша у 1947–48 рр., водночас закінчив середню школу робітничої молоді. У 1948–50 рр. продовжив малярські студії в Львівському інституті прикладного і декоративного мистецтва (нині Львівська національна академія мистецтв) [1, с. 673]. Роки навчання Я. Омеляна припали на період піднесення національно-визвольної боротьби українського народу. За участь старшого брата Осипа в УПА Ярослава у 1950 р. було арештовано під час облави в рідному селі'й відправлено разом із матір'ю до Сибіру, де довелося відбути дев'ять років заслання в Іркутській області. Трудова біографія в таборі, а згодом у поселенні була «відзначена» такими професіями, як вантажник, тесляр, землекоп, водій, ін. Коли художник спробував щось малювати у лісі, його запідозрили в шпигунстві… Лише повернувшись із заслання, він у глибоких за смислом жанрово-історичних композиціях відобразив страждання рідного народу в добу тоталітарного режиму. У 1959 р. реабілітованим Ярославу з матір'ю дозволили оселитись у Тернополі, оскільки на Львівщину повертатись було заборо-

краєзнавчого музею зібрано численні матеріали, зокрема його художні роботи.

Мета студії – дослідити фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею щодо збереження творчого доробку Я. Омеляна, проаналізувати тематичне й жанрове різноманіття його виставок у залах музею, зокрема «ювілейної» виставки, приуроченої до 80-річчя від дня народження мистця.

Обкладинка каталогу «Ярослав Омелян. Акварель», Тернопіль, 1979 р.

Понад півстоліття Ярослав Омелян працює на мистецькій ниві в галузі станкової та прикладної графіки, плаката, акварелі, рисунка. Від 1969 р. його роботи були представлені на збірних регіональних, всеукраїнських та міжнародних виставках у Львові, Києві, Луцьку, Тернополі, Івано-Франківську, Москві, Пензі, Слівені (Болгарія), Варшаві, Кракові, Вроцлаві (всі – Польща), Клівленді (США) та ін. [1, с. 673]. За визначні здобутки на ниві української культури Ярослав Омелян обраний членом Спілки художників України (1983 р.), почесним членом Всеукраїнського товариства «Просвіта» (1999 р.), Указом Президента України В. Ющенка від 17 березня 2008 р. йому присвоєно звання «Заслужений художник України». За серію книжкових знаків Лепкіани мистець удостоєний Всеукраїнської літературно-мистецької премії ім. Братів Богдана та Левка Лепких (1994 р.). У 2012 р. за вагомий внесок у розвиток образотворчого мистецтва художнику присвоєно звання Лауреа-

нено. Відтоді галицьке місто стало рідним для художника, якому лише за хрущовської «відлиги» вдалося завершити Український поліграфічний інститут ім. І. Федорова у Львові (1969 р., нині Українська академія друкарства). Здобувши спеціальність «книжкова графіка», мистець від 1972 р. перебуває на творчій роботі в Тернопільському художньо-виробничому комбінаті Художнього фонду УРСР. За словами І. Ґерети, «на той час він вже був знаним у Тернополі майстром станкової графіки» [2, с. 4].

та Тернопільської обласної премії ім. М. Бойчука. Серед цінних нагород – відзнака «Людина року 2002» (Тернопіль) від громадськості Тернопільщини, Подяка Президента України Віктора Ющенка (2005 р.), пам'ятний нагрудний значок «100-річчя від дня народження Головнокомандуючого Української Повстанської Армії, провідника ОУН, генерал-хорунжого Р. Шухевича» (2007 р.) від Тернопільської обласної ради, відзнака «20 років незалежності України» (2011 р.) від Тернопільської міської ради, орден «Князя Костянтина Острозького» (2012 р.) від Академії соціального управління [3].

У Тернопільському обласному краєзнавчому музеї відсутній особистий фонд Ярослава Омеляна (станом на грудень 2012 р. – Н. Б.). Матеріали про художника зберігаються у таких фондових збірках музею, як «Рідкісні документи», «Науково-допоміжний фонд», «Рідкісна книга», «Живопис», «Графіка», «Плакати», «Фотокартки», «Негативи», «Тканина», ін. З них довідуємось про життєвий і творчий шлях мистця на теренах Тернопільщини. У цьому контексті першим «свідченням» із біографії художника є ксерокопія «Довідки № 440»,виданої Я. Омеляну 3 листопада 1958 р., про звільнення від спец. поселення Указом Президії Верховної Ради СРСР. У документі зазначено про заборону повернення в місцевість, звідки був виселений [4].

Цінні матеріали представлено у групі «Рідкісні документи». Основу збірки становлять каталоги виставок Я. Омеляна, запрошення, буклети, листівки, ін. Під першою позицією про Я. Омеляна поміщено картку: «Запрошення Тернопільського обласного оргкомітету по проведенню фестивалю самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю утворення СРСР, на обласну виставку образотворчого мистецтва та каталог цієї виставки» (1972 р.), де йдеться про участь художника в оформленні цього запрошення [5]. Насамперед, варто виділити друковані видання про початок виставкової діяльності художника. Другу пози-

Обкладинка каталогу «Ярослав Омелян», Тернопіль, 1993 р.

цію в картотеці відведено каталогу першої персональної виставки акварелей Я. Омеляна, в якому зазначено місце і час її проведення: «Виставка експонувалася в приміщенні виставочного залу ТХВМ (Тернопільських художньо-виробничих майстерень. – Н. Б.) у вересні – листопаді 1978 р. Як пересувна – відкрита в читальному залі МПТУ № 2 21 листопада 1978 р.» [6, с. 5]. Слід зазначити, що каталог виставки «Ярослав Омелян. Акварель» було видано у 1979 р. під «грифом» Тернопільських художньо-виробничих майстерень Худфонду УРСР, Тернопільського краєзнавчого музею та його підрозділу – картинної галереї [6, с. 2].

На першій персональній виставці акварелей Я. Омеляна було представлено 22 роботи художника, написані впродовж 1964–1978 рр. у різних жанрах: «Натюрморт з фужером» (1964 р.), «Натурщиця», «Мати» (всі – 1968 р.), «Гвоздики», «Букет півоній» (всі – 1973 р.), «Судак», «Тополі» (всі – 1976 р.), «Весняні води», «В Карпатах», «Весняний легіт», «Вечірні хвилини», «Над яром», «Міжгір'я», «Тиша ранкова», «Померкло, зблідло світло денне», «Вечір», «Натюрморт», «На долині туман», «Верховина», «Троянда», «Ранок» (всі – 1977 р.), «Зима», «Відлига», «Набережна», «Пальмова алея. Батумі», «Перед штормом. Батумі», «На перевалі», «Старі «каменіци». Львів», «Дорога в місто», «Зимові сутінки», «Свідок історії. Ленінград», «Тиляві. Грузія», «Вечірні силуети», «До схід сонця» (всі – 1978 р.) [6, с. 6–7].

На обкладинці каталогу поміщено чорно-білу репродукцію акварелі «Набережна», на передньому плані картини зображено три верби та поодинокі перехожі [6, с. 1]. Вступну статтю художника й мистецтвознавця Тамари Удіної проілюстровано фотографією Я. Омеляна (1979 р.) та чорно-білою репродукцією портрета «Мати». Варто зазначити, що кольорові репродукції цих акварелей, разом із пейзажами «Пальмова алея. Батумі» та «Тиляві. Грузія», надруковано в двох останніх каталогах мистця, приурочених до його 75- та 80-річчя від дня народження [7, с. 6, 9, 11, 25; 8, с. 4, 29, 34, 38].

Перша персональна виставка Ярослава Омеляна засвідчила, що в мистецькому середовищі Тернополя з'явилася небуденна постать, майстер акварелі. У передмові до каталогу «Ярослав Омелян. Акварель» (1979 р.)» Т. Удіна зазначила: «У нього що не твір – то нове відкриття. У своїх акварельних аркушах художник передає мотиви, най-

Обкладинка «Каталогу виставки творів графіка Ярослава Омеляна», Тернопіль, 2004 р.

ближчі своїм настроям. М'яка срібляста тональність, посилення повітряної перспективи, прозорість фарб надають зображеному ліричності, відкривають глядачам захоплений світ прекрасного» [9, с. 2–3]. Мистецтвознавець наголосила на простоті «мотивів» художника, який «малює одні й ті ж місця в різні пори року, дня, розкриваючи неповторний стан захоплюючих явищ природи. В його етюдах немає деталізації. Ярослав Омелян вихоплює найзначніший момент з природи й фарбами передає те, що побачив у ту неповторну мить. Часто, уточнюючи малюнок, він створює по пам'яті бачені мотиви, але виконує їх так майстерно, надає їм такої легкості, невимушеності, начебто це перше дивовижне враження від натури» [9, с. 3].

Друга персональна виставка робіт Я. Омеляна відбулася у картинній галереї Тернопільського краєзнавчого музею в червні 1979 р., тому цей рік слід вважати початком співпраці художника з музейною інституцією міста. У фондах музею зберігається афіша заходу під назвою «Виставка творів тернопільського художника Я. М. Омеляна, присвячена 40-річчю возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР» [10]. На виставці було представлено 74 роботи мистця [11]. За словами відомого тернопільського історика, краєзнавця, мистецтвознавця і громадсько-політичного діяча Ігоря Герети, це «був ретроспективний показ рисунків, акварелей, гуашей, пастелей, естампів, олійних композицій», що отримали високу оцінку шанувальників мистецтва [12, с. 15]. Критик, услід за Т. Удіною, відзначив «найбільші» успіхи художника в акварелі. На жаль, каталог виставки не вийшов друком.

Аналізуючи матеріали фондових збірок Тернопільського краєзнавчого музею, довідуємось про наступні виставки робіт Я. Омеляна, до ор-

ганізації яких був причетний музей. Йдеться, насамперед, про персональну виставку художника у галереї Тернопільської організації Спілки художників України у 1993 р. До мистецької події було приурочено видання каталогу творів, що вийшов друком за сприяння «Тернопільської спілки художників України, Тернопільського краєзнавчого музею, Художнього музею» [13, с. 2]. Передмову до каталогу написав І. Герета, з яким Я. Омеляна єднали довгі роки дружби. Саме І. Герета, на той час співробітник Тернопільського краєзнавчого музею, вперше сказав у вступному слові про нелегку долю мистця в часи тоталітарного режиму, про участь його старшого брата в лавах УПА, про репресії, яких зазнала родина Омелянів, про заслання художника до Сибіру, про нелегкі роки життя після повернення із заслання в 1959 р. Зазначив, що десять років життя віддав Я. Омелян, щоб зреалізувати свою мрію – стати художником, і лише в 1969 р. йому вдалося завершити мистецькі студії в поліграфічному інституті, у 1972 р. «його зволили прийняти на роботу за фахом…» [2, с. 3–4]. Зокрема мистецтвознавець наголосив на участі Я. Омеляна в мистецькому клубі «Золотий вересень», «який наприкінці 70-х – першої половини 80-х рр. був єдиним пристановищем у Тернополі для вільних духом людей» [2, с. 6]. І. Герета писав про ґенезу таких творів художника, як портрети Т. Шевченка, І. Франка, О. Блока, К. Рубчакової, Л. Курбаса, М. Джаліля, ін., що були створені «спеціально для вечорів пам'яті», які проводились у клубі.

Персональна виставка робіт Я. Омеляна в залі Тернопільської організації Спілки художників України найповніше розкрила доробок митця за 1976–1993 рр., зокрема в каталозі подано перелік його творів у різноманітній техніці виконання: акварель – 51, лінорит – 27, пастель – 5, автоцинкографія – 6, гуаш – 10, туш, перо – 6, олівець – 6, монотипія – 1, фломастер – 2. У каталозі виставки представлено чорно-білі репродукції робіт: графічні портрети «Феофан Прокопович», «Максим Кривоніс» (олівець, обидва – 1981 р.), «Рембрант», «Катерина Рубчакова» (туш, перо, обидва – 1991 р.), «Леся Українка» (гуаш, 1991 р.); акварелі «Захід сонця» (1977 р.), «Зима» (1978 р.), «Вечірні силуети» (1981 р.), «Квіти» (1983 р.), «Останні промені» (1989 р.), «Весняний легіт» (1992 р.); лінорити із зображенням тернопільських храмів «Хрестовоздвиженська церква XVI ст.», «Церква Успіння Пресвя-

тої Діви Марії», «Церква Різдва Христового», «Вулиця гетьмана Сагайдачного» (всі – 1990 р.); автоцинкографія «Досвіт встали козаченьки» (1984 р.); монотипія «І буде син, і буде мати…» (1987 р.), малюнок олівцем «Бабуся» (1976 р.); натюрморт (пастель, 1973 р.) [13, с. 8–30].

Лише за незалежності України Я. Омелян зміг представити на суд глядача свої роботи про нелюдську сутність сталінського тоталітарного режиму, йдеться про репродукцію з каталогу «Політв'язень» (автоцинкографія, 1992 р.), що має автобіографічний характер. У передмові І. Ґерета згадав триптих «Жорна смерті» (гуаш, 1992 р.), в якому викрито «перемелювання фашистською та більшовицькою імперськими машинами українського та інших народів», драматичну серію «Пацифікація» в техніці лінограверюри [2, с. 5]. «Як тяжкий спомин і пересторога звучить лінограверюра «Передача» (1992 р.): знедолена мати з клунком перед воротами тюрми, прикрашеної п'ятикутними зірками» [2, с. 5].

Серед графічних робіт Я. Омеляна мистецтвознавець виділив екслібриси, виконані в різних техніках. На думку І. Ґерети, вони «дуже індивідуалізовані. Видно, художник створює екслібриси тільки для тих людей, яких глибоко знає. Є в екслібрисах урочистість та поважність, але є також легка усмішка, жарт» [2, с. 6]. У цьому контексті варто згадати екслібрис художника, присвячений саме І. Ґереті (1980 р.), де знаний краєзнавець зображений жартівливо: з дитячою іграшкою в одній руці та лопатою в другій. Нині символічно звучать останні рядки з передмови побратима: «Люди вдячні Ярославу Омеляну – художникові та громадському діячеві, натхненній та працьовитій, завжди усміхненій людині. Вдячна йому Україна» [2, с. 7].

Обкладинка каталогу «Ярослав Омелян», Тернопіль, 2008 р.

Від 90-х рр. художник активно співпрацював з Тернопільським обласним краєзнавчим музеєм, у стінах якого періодично експонувались його мис-

тецькі здобутки на ниві культури. Перша виставка в музеї датована 1997 роком, коли впродовж травня–червня було виставлено десятки графічних і живописних робіт Я. Омеляна. У фондах музею зберігаються фотоматеріали з виставки, зокрема негативи світлин «Я. Омелян і В. Лавренюк», «Я. Омелян, П. Тимочко і В. Стецько» [14]. До відкриття експозиції було видано каталог виставки, упорядкований співробітником музею І. Ґеретою. У вступному слові мистецтвознавець подав інформацію про художника, яка раніше була оприлюднена ним у каталозі виставки 1993 р. Водночас, написав про останні здобутки мистця: співпраця з редакцією журналу «Тернопіль» та щорічника «Тернопілля», де в 1995 р. було подано понад 30 репродукцій творів Я. Омеляна, оформлення краєзнавчих і поетичних збірок, що вийшли друком у Тернополі впродовж 1992–1996 рр. [15, с. 2, 4].

І. Ґерета наголосив на значних успіхах Я. Омеляна в живописі. За словами сучасника, його «прості, безпретензійні акварельні композиції відзначаються строгим відбором, м'якою тональністю, якоюсь навіть легкокрилістю. Вони напоєні поезією та непідробною лірикою. Художник часто малює одні і ті ж самі краєвиди, але вони абсолютно різні за настроєм, бо творить їх у різну пору дня, року, за різної погоди. Ваблять його розмаїті куточки Тернопільського ставу: сивий ранковий туман, сизі надвечірні сутінки, рожевий захід сонця» [15, с. 2]. Ці слова шанувальника творчості вповні відбивають ту гаму почуттів, які сповнювали кожного, хто відвідав виставку здобутків Я. Омеляна.

У каталозі виставки 1997 р. подано перелік 72 акварелей (1968–1997 рр.) та 68 станкових творів Я. Омеляна, водночас, поміщено чорно-білі репродукції акварелей «Тернопільські куполи», «Натюрморт», «Тиша вечірня», «Квіти», «Яворівська церква», «Послідні промені»; графіку представлено роботами «Тарас Шевченко», «Козак Мамай», «Іван Франко», «Вчися, дитино», «Соломія Крушельницька», «Тернопільські купола», «Осип Маковей», «Проводи молодих», «Хрещення України-Руси», «Лесь Курбас», «Вулиця Сагайдачного», «Юліуш Словацький», «І буде син, і буде мати…», «Жнива», «Операція «Вісла» [16].

У фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею зберігаються матеріали про наступні персональні виставки Ярослава Омеляна, що відбулися в приміщенні Тернопільської організації Спілки худож-

ників України: буклет-каталог виставки «Ярослав Омелян», відкритої 3 січня 1999 р. [17]; каталог виставки творів Ярослава Омеляна, присвяченої 150-річчю пам'яті Ю. Словацького (1999 р.) [18]; каталог «Ярослав Омелян. Виставка книжкових знаків, присвячена Нілу Хасевичу – «Бей-Зоту», відкритої 5 липня 2002 р. [19], співорганізатором яких був краєзнавчий музей. У фондових збірках зберігаються афіші заходів.

Серед персональних виставок мистця варто виділити дві «ювілейні»: з нагоди 75- та 80-ліття від дня народження Я. Омеляна, що відбулися в приміщенні Тернопільського краєзнавчого музею в січні 2004 р. і 2009 р. До кожної з них художник упорядкував «Каталоги» власних творів [7;8], обидва видання з автографами мистець подарував музею. Водночас, у фондах представлено фото цих подій, афіші, запрошення тощо.

У «Каталозі виставки творів графіка Ярослава Омеляна», приуроченому до 75-ліття художника, замість традиційної передмови поміщено «Монолог-роздум» митця. В ньому йдеться про спогади з дитинства, про трагічні сторінки життя під час фашистської та радянської окупації, про заслання до Сибіру. «Побачене, пережите, вистраждане, осмислене стало багатющим джерелом для творчості», – зазначив художник [20, с. 4]. З доробку Я. Омеляна в каталозі подано численні кольорові репродукції пейзажів, натюрмортів, жанрових картин, графічних портретів, серію естампів, присвячених 450-річчю Тернополя (1990 р.), екслібриси [7].

Найширше твори художника представлені в каталозі, приуроченому до 80-ліття від дня народження [8]. Видання ілюстроване світлинами з архіву мистця, містить перелік його творів, системну інформацію про виставки, репродукції творів, каталоги, нагороди, публікації про нього. Варто виділити ґрунтовну передмову тернопільського журналіста Б. Новосядлого, підготовлену за матеріалами вітчизняної преси [21].

«Ювілейна» персональна виставка Ярослава Омеляна у виставковій залі краєзнавчого музею була відкрита 3 січня 2009 р. Творчу імпрезу вів директор закладу Степан Костюк, який у вступному слові зауважив, що «Омелянів вернісаж – подія далеко не містечкового рівня» [22, с. 4]. З нагоди 80-річчя від дня народження Я. Омеляна вітали художники, письменники, журналісти, науковці, громадські діячі, представники влади, родичі, друзі. Крім тернополян (І. Дороша, І. Дуди, Б. Хава-

рівського, М. Ониськіва, Є. Удіна, М. Андрейчина, Н. Білик, Б. Головина, ін.), на музейній імпрезі виступили гості зі Львівщини (проф. В. Бадяк, представники громади с. Мшана), які підкреслили багатогранність таланту Ювіляра, наголосили на націєтворчій місії його спадщини. Зокрема, всі присутні говорили про неймовірну людяність пана Ярослава у житті та в творчості. Ця домінантна риса сформувалась незважаючи на складні випробування, що випали на долю подвижника української культури. Вдалим мистецьким обрамленням заходу став виступ тріо бандуристок з Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Громадськості було представлено 110 робіт Я. Омеляна в різних видах мистецтва, тематичних жанрах, техніці виконання, що відобразили багатогранність таланту відомого художника. Кожна з робіт викликала позитивні емоції. Кожна репрезентувала неповторний стиль автора. Кожна заслуговувала на увагу як критиків, так і пересічних глядачів. Про оригінальність виставки писали: «Це частина творчого напрацювання Майстра, котру змогли вмістити стіни музею, але й вона переконливо свідчила, що маємо справу з професійним митцем, який безмежно любить рідний край, возвеличує епохальні сторінки історії України» [23, с. 338].

Мистець, презентуючи для тернопільського загалу серію своїх кращих живописних робіт, прагнув підкреслити те, що його найбільше захоплювало й нині захоплює в житті – Природа й Людина. Ґенезу означеної тематики творчості слід шукати в дитинстві художника. Як пригадує Я. Омелян, «ще зовсім маленьким виходив […] серед ночі надвір, дивився на місяць, лічив зорі на небі. Зустрічав схід сонця, зачаровано спостерігаючи ті зміни, що передували появі небесного світила. Пасучи корови, поринав з головою у дивовижний світ природи. Мене вабило і вражало багатство форм, кольорів у ньому. Придивлявся до кожної квіточки, травинки. Коники-стрибунці, метелики, жучки, будь-яка мурашка, пташина, рибка у ставку – усе це не переставало дивувати і захоплювати мене. Лежачи горілиць на траві, спостерігав за хмарками і бачив баских, довгогривих коней, на яких мчать незвичайні вершники-герої. Так, мабуть, починала працювати моя творча уява, наснажена красою рідного краю» [20, с. 3].

Наведена цитата зі спогадів художника яскраво ілюструє домінування чуттєво-емоційного компонента в світосприйнятті мистця. Мрійливість, романтичність, поетичність його душі сформувалися під впливом щедрої мальовничої природи, культ якої характерний для української людини. В малярському доробку художника переважають пейзажі як вияв чуттєвості української ментальності. У живописних роботах Я. Омеляна «Кутковецька зима» (1993 р.), «Зимовий сад» (1995 р.), «Цвітіння ряски» (1998 р.), «Над Іквою», «Івачів» (обидві – 2000 р.), «Набережна Тернопільського ставу» (2005 р.) та інших майстерно відтворено красу навколишнього світу, що вплинула на естетизм української душі.

Культ краси проявився в зображенні народного побуту. В роботі «Хата-музей Йосифа Сліпого у Заздрості» (2002 р.) привертають увагу розписи селянської печі, що відобразили творчу обдарованість українського народу, традиційне житло якого було завше прикрашене квітами. Естетизм українців своїм корінням сягає трипільської доби, яка документально відтворена в одній з останніх робіт Я. Омеляна «Предок» (2008 р.). Художник репрезентує трипільців як майстрів гончарного ремесла, підкреслюючи їх культуру «мальованої кераміки». Перед нами артефакти прадавньої цивілізації – керамічний посуд, прикрашений геометричним орнаментом, і глиняні статуетки жінок, що свідчили про культ матері – продовжувачки роду.

Саме архетип матері, що домінує в українській ментальності, визначає шанобливе ставлення до жінки в українському суспільстві, визнання її особливої ролі як господині і вихователькі в родині, породжує відчуття доброзичливості, м'якості, душевної емоційності. Ці думки виринають у свідомості, коли бачиш ліричну акварель «Сонечко кохання» (1997 р.), що вражає гармонією людських взаємин, сімейна ідилія нагадує зображення Святої родини з полотен Рембрандта. До жінки-матері звернена глибока любов художника, зумовлена його пріоритетом гурту близьких людей, пошаною до дружини, на долю якої випали арешт і роки заслання до Сибіру.

У жанрово-історичній композиції «Їх тут триста, як шкло…» (1997 р.) втілено символи козацької доби – кобзар з бандурою, церква в Берестечку та хрести на могилах тих 300 козаків, які загинули, але

врятували тисячі життів побратимів у 1651 р. Елегійною темою суму за козацькою добою віє від козацьких могил – свідків колишньої слави України. Цей пієтизм до минулого відображено в міських пейзажах художника, де улюблений образ – Тернопільський замок. Архітектурна пам'ятка XVI ст. постає в живописних полотнах «Тернопіль взимку» (1993 р.), «Цвітіння ряски» (1998 р.), «Вечірній Тернопіль» (2006 р.), ін. Водночас, варто згадати відомі графічні роботи Я. Омеляна – «Тернопільський Замок» (1990 р.) й «Тернопільські куполи» (1996 р.), – що нині прикрашають інтер'єри оборонної твердині міста. Тернопільському замку з нагоди 460-річчя від першої згадки про його заснування присвячено окремий екслібрис мистця.

Варто підкреслити «кордоцентризм» вдачі Я. Омеляна. «Серце» – внутрішній світ – завжди для нього на першому плані. «Серце» як орган відчуття Бога відображено в «сакральних» творах художника, де домінує образ храму. В численних роботах він прагне увіковічнити для нащадків давні українські святині – «куполи». Так, християнські церкви Тернополя й околиць відтворено у різних техніках живопису (темпера, гуаш, акварель): «Катедральний собор УГКЦ у Тернополі» (1985 р.), «Воздвиженська церква» (2002 р.), «Вечірній Тернопіль» (2006 р.), «Єднання неба та землі» (2008 р.). Окрему групу творять зображення дерев'яних храмів, якими багате Прикарпаття – «Яворівська церква у передмісті» (1963 р.), «Міжгір'я» (1992 р.), «Церква у Коропці» (1999 р.). На моє переконання, саме глибока релігійність Я. Омеляна, відображена у зверненні до Бога, до духовного і таємничого, дає йому сили й наснаги працювати на мистецькій ниві.

У доробку Ярослава Омеляна понад 70 проілюстрованих книг, у тому числі монографій. Серед останніх варто назвати дослідження В. Сергійчука «Трагедія українців Польщі» (1997 р.), В. Лавренюка «Храм у дзеркалі ріки: Нотатки музейника» (2000 р.), Н. Білик «Богдан Лепкий: життя і діяльність» (2001 р.), Б. Трофим'яка «Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини» (2001 р.), ін. Графік оформив до друку видання «Високе небо Богдана Лепкого» (2001 р), Регіональний річник «Тернопілля» (2002 р.), збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Значимість постаті патріарха Йосифа Сліпого для національного та духовного пробу-

дження українства» (2004 р.), десятки художніх творів. Упродовж багатьох років Я. Омелян – художній редактор «Збірників праць» Тернопільського міського осередку НТШ. Більшість із цих видань, що зберігаються у фондах краєзнавчого музею, було представлено на ювілейній виставці в музеї.

Остання персональна виставка мистця у виставковій залі краєзнавчого музею відбулася впродовж 23 серпня – 14 вересня 2011 р. [24]. Шанувальникам творчості було презентовано колекцію книжкових знаків Я. Омеляна. Серед останніх здобутків графіка – «Екслібриси пам'яти», видання яких одразу стали раритетними. За останнє десятиліття автор створив понад 150 книжкових знаків на пошану пам'яті визначних представників українського народу. Серед них варто виділити 21 екслібрис, присвячений родині Лепких, водночас заслуговують на увагу книжкові знаки відомих громадсько-політичних діячів XX ст. – Євгена Коновальця, Степана Бандери, Романа Шухевича, Василя Стуса, Алли Горської, Леся Курбаса, В'ячеслава Чорновола, Ольги Бесараб, Ніла Хасевича, Івана Огієнка, Патріарха Йосифа Сліпого та ін. Історія козацтва представлена постатями Богдана Хмельницького, Максима Кривоноса, Івана Богуна й Івана Мазепи. Знаковими постають зображення Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі України, Соломії Крушельницької, ін.

У лютому 2012 р. було закрито експозицію ліногравюр Ярослава Омеляна під назвою «Архітектура Тернопілля», що діяла у вестибюлі музею впродовж року [24]. Опис ліноритів із пейзажами Тернополя подано в статті С. Костюка [25]. До 140-річчя від дня народження Богдана Лепкого 29 листопада 2012 р. було відкрито виставку, на якій презентовано екслібриси художника із серії Лепкіани та графічний портрет письменника.

Упродовж багаторічної співпраці Я. Омеляна з Тернопільським обласним краєзнавчим музеєм утвердилась традиція: художник після кожної з виставок у стінах закладу дарує до його фондів кілька робіт. Ця мистецька спадщина нині зберігається в збірках «Живопис» і «Графіка». До музею передано акварелі «Тополі» (1976 р.), «Тиша ранкова», «Останній промінь» (обидві – 1977 р.), «Дзвони пам'яті» (1987 р.), «Ставок» (1992 р.), «Характерники» (1996 р.), «Церква в Жуко-

ві» (1997 р.), «Старий цвинтар» (2000 р.); пастелі «Вулиця Першотравнева» (1976 р.), «Вечірній дзвін» (1979 р.), «Останній листок» (1999 р.).

Численною є колекція графічних робіт мистця: цинкографії «І ніч, і день життя, і смерть», «Бої за Тернопіль» (обидві – 1974 р.), «Несе Галя воду», «Козацькому роду нема переводу», «Грай, музико, грай» (всі – 1984 р.); лінограв'юри (лінорити /графічні листи) «Розподіл панської землі селянам», «Перший колгоспний сніп» (всі – 1975 р.), «Двічі Герой Соціалістичної праці Є. О. Долинюк» (1978 р.), «Портрет Т. Г. Шевченка», «Безсмертя П. Шеремети і С. Мельничука», «Герой Соціалістичної праці І. М. Скоропад», «Портрет О. Маковея» (всі – 1979 р.), «Т. Шевченко», «О. Маковей», «Жнива» (всі – 1980 р.), «Пацифікація» (1981 р), «Досвіт стали козаченьки» (1984 р.), «Козак Мамай», «Тернопільська Мадонна», «Хата Ю. Словацького в м. Кременці», «Гуго Колонтай», «Анеля Кживонь», «Тернополю – 450», «1000-ліття хрещення Русі» (всі – 1988 р.), «Тернопільський замок», «Хрестовоздвиженська церква», «І. Франко», «С. Крушельницька», «Л. Курбас» (всі – 1990 р.), «Б. Лепкий», «Ю. Словацький», «Тернопільські куполи» (всі – 1996 р.), «Дівочі скелі в Кременці», «Леся Українка», «Операція «Вісла» (всі – 1997 р.), «Портрет Я. Гніздовського» (1998 р.), «Т. Г. Шевченко в Кременці», «Почаївська Лавра» (1999 р.), «Ніл Хасевич – «Бей-Зот» (2003 р.); графічні портрети Г. Димитрова, І. Франка, Лесі Українки, К. Рубчакової, М. Джаліля, Е. Чегевари (всі – 1981 р.), Г. Танцорова, В. Чалдаєва, М. Карпенка (всі – 1982 р.), Я. Струхманчука (1984 р.).

У фондах музею зберігається збірка екслібрисів Я. Омеляна, серед яких – В. Садовника (1985 р.), Картинної галереї Тернопільського краєзнавчого музею (1986 р.), Т. Удіної (1988 р.), П. Тимочка, С. Нечая (обидва – 1989 р.), «пам'яті» П. Обаля, Митрополита А. Шептицького (обидва – 2000 р.), «Вільне життя – 70» (2009 р.), ін. До цієї групи слід віднести друковані видання екслібрисів: блоки, присвячені 460-річчю м. Тернополя, 625-річчю м. Бережани (обидва – 2000 р.), «Екслібриси пам'яти. Випуск 1–8» (2005–2007 рр.), «Екслібриси (книжкові знаки)» (2006, 2010 рр.); комплекти листівок «Архітектура Тернополя в естампах» (2007 р.), ювілейні конверти, присвячені Тернополю (1990, 1995 рр.), календарики, в т.ч. із логотипом Тернопільського краєзнавчого музею до 90-ліття закладу (2003 р.).

Роботи Ярослава Омеляна представлені в експозиції краєзнавчого музею «Стародавня історія». На замовлення установи в 1982 р. художник виготовив графічні реконструкції «Добування вогню способом тертя сухих палок», «Спосіб ретушування пластин і відщепів», «Застосування скребла в роботі», «Застосування різця в роботі», «Спосіб шліфування сокир і тесел», «Спосіб свердління кам'яних сокир», «Спосіб виготовлення ліпного посуду». Художник поповнив фонди музею зразками української вишивки із с. Мшана (Львівської області), колекцією значків і грамплатівок.

Таким чином, у результаті багаторічної співпраці з Ярославом Омеляном у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею зібрано численні матеріалами, зокрема художні роботи мистця. Збереження творчого доробку Я. Омеляна у фондах музею, презентація тематичного та жанрового різноманіття його спадщини на виставках свідчать про провідну роль закладу культури в популяризації творчості художника серед тернополян і гостей міста. Тим самим утверджується думка про художній доробок Ярослава Омеляна як відображення національної ідентичності українства. Адже твори мистця – це своєрідна школа духовності, в них представлено світоглядні цінності української культури, що визначають її неперехідну вартість для сучасників і майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Головин Б. Омелян Ярослав Максимович /Богдан Головин, Ігор Дуда // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2005. – Т. 2: К – О. – С. 673–674.

2. Ґерета І. Художники Тернопільщини /Ігор Ґерета //Ярослав Омелян. Каталог /Вступ. ст. І. Ґерети. – Тернопіль, 1993. – С. 3–7.

3. Матеріали з особистого архіву Ярослава Омеляна (м. Тернопіль).

4. Довідка Ярослава Омеляна про звільнення від спец. поселення (№ 440 від 5.11.1958 р.)[ксерокопія] //Тернопільський обласний краєзнавчий музей (далі – ТОКМ). – ТКМНД–17880.

5. Запрошення Тернопільського обласного оргкомітету по проведенню фестивалю самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю утворення СРСР, на виставку образотворчого мистецтва та каталог цієї виставки (Тернопіль, 1972 р.) //ТОКМ. – ТКМРД–2108.

6. Ярослав Омелян. Акварель: каталог /Вступ. ст. Т. Удіної. – Тернопіль: Друкарня вид-ва «Збруч», 1979. – 8 с.

7. Каталог виставки творів графіка Ярослава Омеляна. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. – 46 с.

8. Ярослав Омелян. Каталог /Вступ. ст. Б. Новосядлого. – Тернопіль: Джура, 2008. – 96 с.

9. Удіна Т.[Вступна стаття] /Тамара Удіна //Ярослав Омелян. Акварель: каталог /Вступ. ст. Т. Удіної. – Тернопіль: Друкарня вид-ва «Збруч», 1979. – С. 2–3.

10. Афіша «Виставка творів тернопільського художника Я. М. Омеляна, присвячена 40-річчю возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР» у приміщенні картинної галереї Тернопільського краєзнавчого музею (червень 1979 р.) //ТОКМ. – ТКМПЛ–799.

11. Список персональних виставок художника Ярослава Омеляна (1983) [машинопис російською мовою] //ТОКМ. – ТКМНД–7392.

12. Ґерета І. Ліногравюри світань /Ігор Ґерета //Дзвін. – 2000. –№ 8.

13. Ярослав Омелян. Каталог /Вступ. ст. І. Ґерети. – Тернопіль, 1993. – 30 с.

14. Негативи фотографій з виставки Я. Омеляна (1997) //ТОКМ. – ТКМНег–5823.

15. Ґерета І. Ярослав Омелян /Ігор Ґерета //Ярослав Омелян. Каталог виставки (Краєзнавчий музей, травень–червень 1997 р.) /Вступ. ст. І. Ґерети. – Тернопіль: Збруч, 1997. – С. 2, 4.

16. Ярослав Омелян. Каталог виставки (Краєзнавчий музей, травень–червень 1997 р.) /Вступ. ст. І. Ґерети. – Тернопіль: Збруч, 1997. – 16 с.

17. Буклет-каталог виставки «Ярослав Омелян» (Тернопіль, 1999) // ТОКМ. – ТКМРД–11916.

18. Каталог виставки Ярослава Омеляна, присвяченої 150-й річниці пам'яті Ю. Словацького (Тернопіль, 1999) //ТОКМ. – ТКМРД–13533.

19. Каталог виставки книжкових знаків, присвяченої Нілу Хасевичу – «Бей-Зоту». Художник – Ярослав Омелян (Тернопіль, 2002) //ТОКМ. – ТКМРД–12848.

20. Монолог-роздум [Із розповіді Ярослава Омеляна записав Василь Штокало] //Каталог виставки творів графіка Ярослава Омеляна. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. – С. 3–4.

21. Новосядлий Б. Ніжна музика серця і вогонь нескореного духу: Штрихи до портрета члена Національної Спілки художників, заслуженого художника України та лауреата Всеукраїнської премії імені Братів Лепких Ярослава Омеляна з нагоди його вісімдесятирічного ювілею /Богдан Новосядлий //Ярослав Омелян. Каталог /Вступ. ст. Б. Новосядлого. – Тернопіль: Джура, 2008. – С. 4–14.

22. Ониськів М.«...і вишита сорочка з рідного села: Червоними і чорними узорами переплетена доля митця Ярослава Омеляна» /Михайло Ониськів //Вільне життя. – 2009. – 16 січня. – С. 4.

23. Новосядлий Б. Сто десять сходинок мистецької долі Ярослава Омеляна /Богдан Новосядлий, Наталія Новосядла //Вісник Львівської національної академії мистецтв. – Вип. 20. – Львів, 2009. – С. 338–354.

24. Книга обліку виставок ТОКМ // ТОКМ.

25. Костюк С. Архітектура Тернополя у ліноритах Ярослава Омеляна (на основі фондів Тернопільського обласного краєзнавчого музею) /Степан Костюк //Матеріали Міжнародної наукової конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» /За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. У двох частинах. – Ч. ІІ. – С. 74–76.

Nadia Bilyk

THE CONTRIBUTION OF THE TERNOPIL LOCAL HISTORY MUSEUM IN THE POPULARIZATION OF YAROSLAV OMELYAN'S CREATIVE WORK

The author investigates the contribution of the Ternopil Local History Museum in the popularization of Yaroslav Omelyan's creative work on the basis of archival sources and printed materials. The museum's stock concerning the ways of his masterpieces preservation has been studied and thematic and genre diversity of the artist's exhibitions has been analyzed.

Key words: museum, popularization, exhibition, artist, Yaroslav Omelyan.

Володимир Бірчак

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ІСТОРИКО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

У статті проаналізовано історію створення музею, висвітлено діяльність його засновників. Подано загальну характеристику експозицій та фондової збірки, досліджено роботу музею впродовж 15-ти років діяльності.

Ключові слова: *Музей політичних в'язнів, експозиція, виставка, ОУН, УПА, політичні репресії.*

«Історико-меморіальний музей політичних в'язнів», як відділ Тернопільського обласного краєзнавчого музею (ТОКМ), було відкрито 14 жовтня 1996 р. Відкриття музею було приурочене до свята Покрови Пресвятої Богородиці. Ідея його створення належить краєзнавцю, археологу, на той час директору Інституту національного відродження – Ігорю Ґереті. Його підтримали колишній директор ТОКМ Венедикт Лавренюк, обласна Спілка політв'язнів і репресованих та обласне товариство «Меморіал» імені Василя Стуса.

На сьогодні виставкові зали музею розміщені у 28-ми камерах колишнього слідчого ізолятора радянської спецслужби [1, с.1–2] (фото 1).

Будівля, в якій знаходиться музей, розташована у м. Тернополі за адресою: вул. Коперника, 1. Вона була зведена на базі підвалів будинків XVII та XIX ст. у 1944–1947 рр. німецькими військовополоненими.

Так, згідно зі штатним розкладом, станом на 15 травня 1944 р. (тобто через місяць після вступу червоноармійців до Тернополя) установа, яка розташовувалась у цій будівлі, мала назву Управління НКДБ по Тернопільській області, й налічувала 9 підрозділів обласного управління та 38 районних підрозділів. Внутрішня тюрма зна-

ходилась у підпорядкуванні адміністративно-господарського відділу (АГВ) і нараховувала 31 штатну одиницю [2, с.12].

Власне, згадана будівля перестала використовуватись як приміщення для спецслужби у 1986 р., а сама внутрішня тюрма, розпочинаючи з кінця 1970-х – початку 1980-х, втратила своє функціональне призначення.

Важливо відзначити, що перед «виселенням» спецслужби із цього приміщення всі стіни камер були старанно замальовані та оштукатурені. Камери музею відкривались у кілька етапів, у зв'язку із тим, що перед від'їздом у в'язниці було споруджено ряд стін, які відділяли одну частину в'язничного коридору від іншої. Та завдяки спогадам політв'язнів і посильній роботі працівників музею, врешті вдалось відновити автентичний вигляд внутрішньої тюрми.

Пропонуємо читачу загальну характеристику експозицій нашого музею.

Репресії 1939–1941-х років. У першій експозиційній залі музею на 5 стендах висвітлено історію політичних репресій українського народу. Експозиція розповідає про «першого українського політв'язня» – останнього кошового отамана Запорізької Січі – Дмитра Калнишевського, а також про Соловецький монастир. Оглядово висвітлено також карально-репресивну систему Радянського Союзу. Водночас у виставці представлені документи та фотографії, які стосуються так званого «розстріляного відродження», радянської окупації Західної України у 1939–1941 рр., масових розстрілів українських в'язнів після початку радянсько-німецької війни та ін. [1, с. 5, 7] (фото 2).

Унікальними експонатами у цій залі є оригінальні двері до в'язничної камери, наручники зразка 1940-х рр. та кийки, якими слідчі радянських органів державної безпеки домагалися зізнання у «воро-

гів народу». Окремої уваги заслуговують чотири графічні роботи художника Ярослава Омеляна, які ілюструють добу радянських репресій.

Утворення і діяльність ОУН і УПА. У другій залі, що знаходиться у двох камерах (у 1960-х рр. їх перепланували в одну), представлено експозицію, що розповідає про заснування, діяльність і боротьбу Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА). На виставкових стендах представлено біографії очільників української національно-визвольної боротьби XX ст., зокрема – Євгена Коновальця, Степана Бандери та Романа Шухевича. Багато матеріалів, що стосуються історії УПА: копії повстанських документів, листівок та фотографій. Окремою рубрикою, яка заслуговує уваги, є добірка матеріалів з історії діяльності УПА на Тернопіллі, зокрема, Військових округів «Богун» та «Лисоня» [1, с. 11].

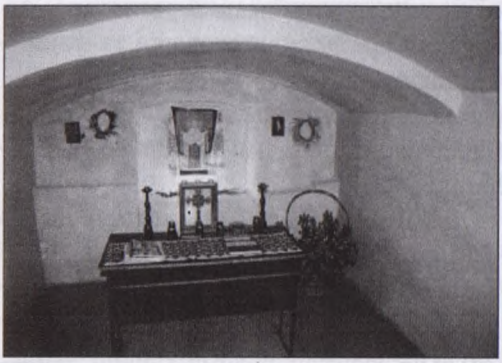

Капличка. В одному із колишніх карцерів музею утворено символічну капличку, яка використовується для проведення панахид і богослужінь (фото 3).

Репресовані патріоти України. Яскраву сторінку в епопею національно-визвольної боротьби вписали жінки. В одній із камер музею розміщені експонати про Катерину Зарицьку, Галину Дидик, Марію Потикевич-Заболотну, Євгенію Нагай та інших. Експонуються їх особисті речі, виготовлені власними руками каторжанок. Тут і вервечка, зроблена із хліба, альбом із малюнками, жіночі тюремні костюми, нехитре взуття, оригінали табірних листів, поштівок тощо [1, с.18].

В експозиції також представлені макети виправно-трудового табору, бараку, вагона, у якому вивозили політв'язнів у віддалені райони СРСР, а також карта, на якій позначено більшість таборів ГУЛАГу.

Історія Товариства політв'язнів і репресованих. На чотирьох стендах подано історію в особистостях Тернопільської обласної організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих.

Біографії чільних діячів цієї організації доповнені в'язничними та сучасними фотографіями, а також світлинами із різного роду заходів, які детально висвітлюють історію цієї структури.

Репресоване духовенство. З ініціативи Тернопільсько-Зборівської єпархії УГКЦ окремою експозицією у музеї представлено історію репресій над церквою та її діячами в Україні. На стендах яскраво представлено життєвий шлях митрополита Йосипа Сліпого, єпископа Микити Будки та Григорія Хомишина, священиків Омеляна Ковча та Івана Сенківського, й інших.

Криївка. У 2005 р., з ініціативи Тернопільської міської організації «Спілки Української Молоді в Україні», в одній із камер музею було створено реконструкцію криївки. Повстанське ліжко із «лежанкою» (матрац), оригінальні друкарська машинка та радіостанція, а також повстанська зброя наявно розповідають про український резистанс. Доповнюють експозицію також і макети криївок, виготовлені та подаровані художником Іларіоном Пилипцем.

У 2011 р., завдяки науково-пошуковому товариству «Обереги», експозиція була розширена та доповнена стендами про життя українських повстанців у печерах Тернопільщини.

Меморіальна кімната героя України Степана Бандери. У музеї знаходиться унікальний експонат – копія посмертної маски провідника українських націоналістів Степана Бандери, а також фотографії похорону та його особистого кабінету і житла, передані з ініціативи Спілки Українців Британії та Спілки Української Молоді Великобританії [1, с. 10] (фото 4).

На стендах розміщені матеріали, які розповідають про родину Бандери, молоді роки провідника, його перші акції (антимонопольну, шкільну, пропагандивну, бойову) та про його загибель.

Дисидентський рух. Шістдесятникам та наступним поколінням, які після збройної боротьби ОУН і УПА прокладали дорогу до звільнення українського народу з-під більшовицького ярма, присвячена окрема експозиція. У двох камерах можна ознайомитись з біографіями очільників цього руху (Ю. Шухевича, В. Чорновола, В. Стуса та ін.). Окремою темою висвітлено історію так званої «Чортківської групи» [1, с. 21] (фото 5).

Унікальними експонатами у цій камері є вишиванка та кобза, що подарована музеєві репресованим кобзарем Миколою Литвином, та оригінальне тюремне ліжко дисидентського періоду.

Голгофа українського народу. Експозиція знаходиться на сходовій клітці, яка у період існування тюрми вела в'язнів від ізолятора до кабінетів слідчих. На експозиційних стендах висвітлено три теми: «Голодомори в Україні», «Комуністичний терор» та «Історія УПА».

Тематика голодомору яскраво представлена картами і схемами, статистичними даними, а також спогадами очевидців про те, як сплановано велась політика радянської влади щодо винищення українського народу. «Комуністичний терор» проілюстрований картинами російського радянського художника П. А. Бєлова, а також замальовками колишнього працівника радянських каральних органів Данцига Балдаєва. Водночас експозиційні стенди розповідають і про репресії проти церкви, і про так зване «розстріляне відродження». Завершується експозиція виставкою Центру досліджень визвольного руху «УПА – історія нескорених», яка широко висвітлює розвиток і діяльність українських повстанців.

Авторами експозицій у різний час були колишній завідувач музею Ярослав Павуляк, старші наукові співробітники Ігор Олещук і Орест Савка. Дизайнерами стали художники Ярослав Дзюбенко та Володимир Якубовський. Водночас активну допомогу у створенні експозицій надавали члени Тернопільської міської організації «Спілка Української

Молоді в Україні» й Тернопільського обласного молодіжного науково-пошукового товариства «Обереги».

Якщо говорити про фондові збірки музею, то вони складаються з численних колекцій рідкісних документів і книг, збірок живопису, графіки та скульптури, речових матеріалів тощо.

Працівникам музею вдалося зібрати значну колекцію документальних матеріалів українського підпілля. Оригінали та копії документів ОУН і УПА висвітлюють діяльність цих структур на різних теренах у різні періоди. Окремої уваги заслуговує великий електронний архів розсекречених документів ГДА СБУ, який зберігається у музеї і стосується боротьби українського народу в ХХ ст.

У фондах музею знаходяться фактичні матеріали, які розповідають про перебування українців у таборах ГУЛАГу.

Живописна колекція музею представлена низкою картин і графік таких художників, як О. Ващенка, В. Заведюка, М. Николайчука, О. Федоріва, Я. Омеляна та ін.

Фондова колекція речових матеріалів включає в себе кілька позицій. Це і в'язничний інвентар та знаряддя тортур, особисті речі українських підпільників, зброя, засоби зв'язку та уніформа УПА. Значний масив матеріалів висвітлює життя політв'язнів у виправно-трудових таборах.

У бібліотеці музею зберігаються книги про історію боротьби ОУН і УПА як на Тернопіллі, так і за його межами. Цілий комплекс книг-спогадів українських підпільників, політв'язнів та дисидентів широко висвітлює історію України у ХХ столітті. У фондах представлена й діаспорна література: проза та поезія українських емігрантів, популярні нариси з історії та інше.

Упродовж п'ятнадцяти років існування музей провів низку наукових конференцій, присвячених Головному командиру УПА Роману Шухевичу (видана книжка «Роман Шухевич: постать на тлі доби воюючої України»), підпільному художнику Нілу Хасевичу, командиру Військової округи УПА-Захід «Лисоня» – Омеляну Польовому, підпільному уряду – Українській Головній Визвольній Раді, Голодоморам та репресіям в Україні. Працівники музею брали активну участь у громадських панахидах, перепохованнях учасників збройного підпілля, у посвяченні могил борців за волю України.

У грудні 1996 р., за участю представників місцевої влади, відбулася розширена нарада істориків, громадських діячів і працівників музеїв (зокрема й музею політв'язнів), на якій було прийнято рішення про написання історії національно-визвольної боротьби XX ст. на Тернопіллі, розпочинаючи від 1914 р. – до 1980-х рр. Станом на сьогодні Книги пам'яті видано по всіх 17 районах Тернопільської області.

У музеї знято декілька фільмів: «Нескорені краяни», спільний україно-канадський фільм-хроніка – «Розповіді учасників підпільної боротьби». Започатковані перші частини стрічки про «Норильське повстання». Український дисидент Семен Глузман зняв про музей оглядовий фільм, а емігрант Богдан Луговий знімав тут епізоди для фільму про тюремний побут політв'язнів.

Вже традиційним для музею стала молодіжна акція «Доба», яка проводиться з ініціативи СУМ в Україні із 2005 р. Молоді люди добровільно зголошуються провести добу у камерах колишнього слідчого ізолятора КДБ. Акція «Доба» присвячується пам'яті героїв Крут.

З ініціативи молодіжних організацій у музеї проводяться вишколи для молоді. Працівники музею неодноразово відвідували ці заходи, де організовували із учасниками так звані «гутірки», або читали лекції на теми української національно-визвольної боротьби. Молодь також започаткувала тут проведення релігійних реколекцій. У приміщенні каплички, яка облаштована в одному з колишніх карцерів, священиками відправляються панахиди та Літургії, а присутні мають змогу тут посповідатися.

У музеї діє практика проведення експрес-виставок, які експонуються від одного до кількох місяців, опісля чого демонтуються.

Так, у приміщенні «Історико-меморіального музею політичних в'язнів» часто проходять виставки, присвячені пам'ятним для українського народу датам (День створення УПА, День пам'яті жертв голодоморів, День нам'яті жертв політичних репресій та ін.) чи роковинам визначних діячів України (Йосип Сліпий, Лесь Курбас, Степан Сапеляк та ін.).

Практикуються у музеї і виставки особистих речей політв'язнів (одяг, взуття, предмети побуту, якими вони користувались у виправно-трудових таборах) та художніх виробів підпілля (листівки, поштові картки і бофони, приурочені святковим датам).

Водночас у музеї використовується загальноприйнята практика «виставки одного експонату».

Таким чином, Тернопільський історико-меморіальний музей політичних в'язнів – це, в першу чергу, потужний акумулятивний центр історичної пам'яті краю, невичерпне джерело націотворчого й виховного потенціалу. Експозиції музею висвітлюють основні розділи національно-визвольних змагань українського народу, дають змогу відвідувачам більш глибоко й чуттєво осягнути окремі особливості становлення національної української державності.

Список використаних джерел

1. Олещук І., Савка О. Тернопільський історико-меморіальний музей політичних в'язнів. Путівник /І. Олещук, О. Савка. – Тернопіль: Воля, 2011. – 23 с.

2. Зварич Д. Органи Державної Безпеки. Тернопільська область. У фотографія і документах (1939–2010) /Д. Зварич. – Тернопіль: Джура, 2010. – 386 с.

3. Олещук І. Шлях до прозріння. Документи, спогади, публіцистичні і літературні твори про громадсько-політичне життя 90-х років XX і початку XXI століття /І. Олещук. – Тернопіль: Джура, 2011. – 384 с.

4. Бандурка І. Орест Савка і його театр /І. Бандурка. – Тернопіль: Воля, 2009. – 284 с.

Volodymyr Birchak

THE HISTORY AND ACTIVITIES OF THE HISTORICAL AND MEMORIAL OF POLITICAL PRISONERS MUSEUM

The article analyzes the process of the museum creation and describes its founders' activity. The general description of the museum exhibitions and stock collections is given. The whole museum's work within 15 years of its activity has been traced in the article.

Key words: The Historical Memorial of Political Prisoners Museum, exposition, exhibition, the OUN (the Organization of Ukrainian Nationalists), the URA (the Ukrainian Rebel Army), political repression.

Ольга Василишин

ЛЮДИНА, ЯКА БУЛА ТЕАТРОМ

У статті висвітлено експозиційне поповнення музею-садиби Леся Курбаса, з'ясовано внесок окремих діячів у його створення, проаналізовано документальний матеріал про життя та творчість режисера, педагога, видатного діяча українського і світового театрального мистецтва Леся (Олександра Степановича) Курбаса.

Ключові слова: *музей, Лесь Курбас, театр, Березіль, Кийдрамте.*

Наша Тернопільщина – театральний край, щедрий на таланти і багатий традиціями. Тут народилася геніальна співачка Соломія Крушельницька, якій аплодували в багатьох країнах світу, звідси пішли у життєву дорогу великі майстри сцени: Мар'ян Крушельницький, Катерина Рубчакова, Йосип Гірняк, Микола Бенцаль, Софія Стадникова, Януарій Бортник, Ганна Юрчакова, Ярослав Геляс, Михайло Форгель. З нашим краєм тісно пов'язані життя і діяльність Амвросія Бучми, Йосипа Стадника, Володимира Грипича, Павла Загребельного і багатьох інших знаних митців.

Лесь Курбас

Лесь Курбас увійшов в історію мистецтва як театральний реформатор, режисер театру і кіно, як талановитий актор і драматург, теоретик, педагог, поліглот і перекладач, сценічний діяч і театральний філософ. Він стрімко увірвався до когорти найславетніших театралів, і по праву зайняв своє місце серед них.

Народився Лесь Курбас 25 лютого 1887 р. в м. Самборі на Львівщині, в родині відомих галицьких акторів Ванди та Степана Курбасів (сценічний псевдонім – Яновичі), які гастролювали із Львівським театром товариства «Руська бесіда». Дитячі та юнацькі роки Леся

пройшли в с. Старий Скалат, що у Підволочиському районі, у дідуся Пилипа Івановича Курбаса – священика місцевої церкви, та бабусі Осипи Григорівни.

На будинку, де нині музей-садиба Л.Курбаса, встановлено дві меморіальні дошки на честь батька Леся – Степана Яновича (Курбаса) та Леся Курбаса, який проживав тут упродовж 1893–1908 рр. та 1912–1914 рр.

Чверть століття життя і творчої діяльності Леся Курбаса пов'язані із нашим краєм. Тут він здобув перші ази освіти, навчався у Тернопільській українській гімназії (1900–1907 рр.), а згодом у Віденському (1907–1908 рр.) [6, с. 62–67] та Львівському (1909–1910 рр.) [6, с. 51–62] університетах.

Висоти, які досяг Л. Курбас, повторити непросто. То була справді геніальна людина. Переглядаючи творчий шлях Леся Курбаса, кожен раз повторюєш подумки: «Вперше, вперше, вперше…». Він уперше в Тернополі у 1915 р. заснував стаціонарний драматичний театр «Тернопільські театральні вечори», у Києві в 1917 р. створив «Молодий театр», у 1919 р. організував театр української опери «Української музичної драми», у 1920 р. заснував перший український мандрівний театр «Кийдрамте», а у 1922 р. організував велетенське за своїм розмахом «Мистецьке об'єднання «Березіль», в якому виховав цілу плеяду акторів і режисерів.

Внесок Л. Курбаса у розвиток українського театру важко переоцінити. Проте в умовах тогочасного тоталітарного режиму режисер зазнав жорстоких репресій і поневірянь. Л. Курбас належить до покоління так званого «розстріляного відродження», його життєвий шлях ознаменувався трагічним і передчасним завершенням.

Л. Курбаса розстріляно 3 листопада 1937 р. в Карелії, в лісі, недалеко Медвежегорська – столиці Біломор-Балтійського каналу ім. Й. Сталіна, в урочищі «Сандармох».

У сталінський час ім'я Леся Курбаса було піддано забуттю. Проте з кінця 1960-х рр. на шпальтах газет його ім'я з'явилося у списках реабілітованих.

1. Створення Меморіального музею-садиби Л. Курбаса

Меморіальний музей-садиба Л.Курбаса

Повернення спадщини Леся Курбаса відбулося наприкінці 1980-х рр.

До 100-річчя від дня його народження, за рішенням ЮНЕСКО, відбулись масштабні святкування у всьому світі. Напередодні цієї дати – 19 лютого 1987 р., було відкрито меморіальний музей-садибу Леся Курбаса в с. Старий Скалат.

Зазначимо, що ідея створення музею-садиби виникла задовго до ювілею з дня народження Л. Курбаса. У витоків його створення стояли директор Тернопільського обласного краєзнавчого музею В. А. Лавренюк, старший науковий працівник – І. П. Герета та інші науковці музею, перед якими постало складне завдання збору експонатів, коштів, звільнення будинку під музей.

Будинок, в якому жила родина Курбасів і який багато років займали різні організації, зберігся у хорошому стані.

Працівники Тернопільського краєзнавчого музею більше як два десятки років проводили інтенсивну пошукову роботу: вивчали архівні матеріали, періодичні видання 20-30 рр. XX ст., листувалися з колишніми акторами «Березоля» та інших театрів. Допомогу майбутньому музею надали свого часу колишній актор і режисер театру «Березіль», народний артист СРСР В. С. Василько (Міляєв) та його дружина – Ю. М. Розумовська. В. Василько один із перших, хто почав вивчати спадщину свого вчителя, став ініціатором вшанування його пам'яті. Значну роль у його становленні музею відіграло подружжя – автор першої кандидатської дисертації про Л. Курбаса Н. М. Корнієнко та її чоловік – головний режисер Київського молодіжного театру Л. С. Танюк.

Сприяли створенню музею колишні актори театрів Леся Курбаса: Чистякова В. М. – народна артистка УРСР, дружина Л. Курбаса,

Лесь Сердюк – народний артист СРСР, Софія Федорцева – народна артистка УРСР, Роман Черкашин – заслужений артист УРСР та його дружина; акторка – Юлія Фоміна, а також Ганна Бабіївна, Ганна Бегічева та ін.

Проте особлива заслуга у відкритті музею-садиби Леся Курбаса належить тернопільським музейникам В. Лавренюку та автору експозиції І. Гереті. «Музей, можна сказати, експериментальний, адже ми мислили його не тільки як джерело пам'яті про Леся Курбаса, але й як живе вогнище театральної культури. Намагалися відтворити не лише новаторський пошук режисера, а й широке уявлення про зародження, становлення і розквіт українського театру. Експеримент торкнувся і художнього оформлення експозиції – кожна її частина має свій стиль, несе дух певного відтінку часу… Перед нами стояло складне завдання – створити цілісну, гармонійну експозицію, в якій показані різночасові та різностильові театри», – так про музей сказав автор експозицій [2, с. 27].

Втіленню задумів допоміг художник В. М. Поздняков, вклавши в оформлення експозицій не тільки велику працю, а й часточку свого серця. Автори експозиції намагалися уникнути штампів, старалися зробити її відкритою для поповнення новими матеріалами.

Значний внесок у відкриття музею належить землякам Леся Курбаса, які з великою відповідальністю проводили ремонтні роботи приміщення та благоустрою території садиби. Матеріальні витрати взяв на себе місцевий колгосп ім. М. Горького, головою якого був на той час В. П. Кривонос. Ескізний проект втілював Тернопільський художній фонд, який очолював І. І. Толкачов. Загальне керівництво роботами здійснював Підволочиський обком КПУ і його перший секретар Н. С. Миколюк.

Фонди музею поповнювалися творами сучасних митців, які зверталися до образу Леся Курбаса. Живописні портрети написали художники: Б. І. Ткачик з Тернополя [Р. М.,1068], С. І. Данилишин [Р. М., 1070], Р. М. Безпалків [Р. М., 1069] та Є. І. Безніско [Р. М.,1071] зі Львова; автором погруддя [Р.М.,161] є львівський скульптор Л. І. Лесюк [Р. М.,161]. Знайшли місце в експозиції праці дослідників творчості Л. Курбаса численні публікації про видатного режисера

журналістки Р. Д. Скалій [11, с. 72–86], театрознавців Н. Б. Кузякіної, П. К. Медведика [7, с. 80–89], [8, с. 81–95], друга гімназійних років Т. Г. Водяного [6, с. 51–68] та інших.

2. Експозиція музею

Експонати першої кімнати музею

Експозиція музею розміщена у п'ятьох кімнатах родинного будинку Курбасів. Вона розкривається розповіддю про дитинство та юність Леся Курбаса, його навчання у Тернопільській гімназії, Віденському та Львівських університетах.

Серед експонатів першої кімнати музею увагу привертають книжки Леся-гімназиста й студента, які вказують на коло інтересів майбутнього митця. Серед них – дослідження філософські, історичні, а також мистецькі, видані польською мовою.

Перші кроки Курбаса на сцені пов'язані з Гуцульським театром, театром товариства «Руська бесіда», «Тернопільські театральні вечори».

Відвідувачі мають змогу ознайомитися з видатними акторами «Руської бесіди», серед яких багато уродженців Тернопільщини – С. Яновичем, В. Юрчаком, В. Петровичевою, С. Стадниковою. Окремий розділ експозиції знайомить із трупою театру «Тернопільських театральних вечорів».

У першій кімнаті також зібрані експонати, які розповідають про перший державний радянський театр у Тернополі, створений 1920 р. і керований у той час Мар'яном Крушельницьким, вихідцем із Тернопільщини.

Експозиція другої кімнати відображає діяльність Л. Курбаса в Києві: театр Миколи Садовського, Молодий театр. Початок великої курбасівської реформи. Тут є рідкісні видання: п'єса М. Галь-

Експонати другої кімнати музею

бе «Молодість», київського видання 1918 р. [Р. К., 124] в перекладі Л. Курбаса; перший номер журналу «Мистецтво» (1919 р.) з його статтею «На грані» про Молодий театр. Велика увага в цьому розділі акцентується на епохальній виставі початку 20-х рр. XX ст., зрежисованій Л. Курбасом – інсценізації поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» [Р. К., 218]. У цій експозиції представлений «Березіль» київського періоду, «Березіль» політичний і експресіоністичний.

Звертають на себе увагу експонати другої кімнати музею. Серед музейних раритетів – два номери березільського часопису «Барикади театру» [Д., 219; Д., 220]. Тут же оригінальні афіші вистави «Газ» [Д., 221]. На окремій конструкції розміщені фотографії з «Джіммі Хіггінса» – вершини режисерської творчості Леся Курбаса тих років.

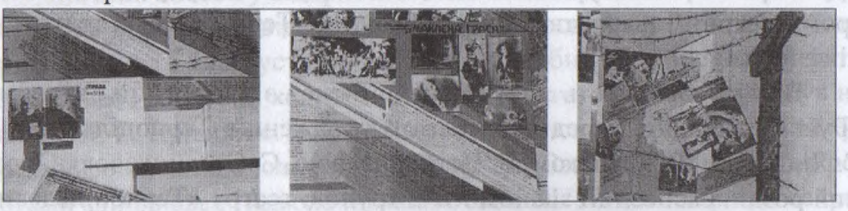

Експозиція третьої кімнати

Третя кімната музею присвячена діяльності театру «Березіль» у Харкові. Особливо цінним є те, що тут висвітлено не тільки курбасівські вистави, а й вистави його учнів: «Шпана» – Я. Бортника і «За двома зайцями» – В.Василька, а також у постановці В. Інкижинова «Седі» і «Мікадо». В цих експозиціях широко висвітлена творчість учнів і сподвижників Курбаса – І. Мар'яненка, В. Чистякової, А. Бучми, Ф. Лопатинського, Я. Бортника, М. Крушельницького, В. Василька, Б. Тяг-

на. Тут є оригінали журналів «Нове мистецтво» за 1926–1928 рр. [Д., 128–138] з численними публікаціями про театр «Березіль» і статтями його керівника. Розглядаючи їх, відвідувач ніби занурюється у вир живої театральної полеміки тих днів.

У експозиції детально представлено у фотоматеріалах виставу І. Микитенка «Диктатура», яка вважається дивовижним режисерським експериментом Л. Курбаса.

Окремі матеріали висвітлили «Березіль» філософський, зокрема, творчі взаємини Леся Курбаса і Миколи Куліша [Ф., 512]. Представлені в експозиції фрагменти з «Народного Малахія», «Мини Мазайла», «Маклени Граси», які розкривають вершину творчості Леся Курбаса.

Вдало відтворено трагічну долю митця, перебування його у тюрмах півночі і діяльність останнього його театру в Соловецькій тюрмі [11, с. 62–72].

Фото із тюрми на Луб'янці

СССР

Об'единенное Государственное Политическое Управление

ОРДЕР № 14101

Выдан сотруднику Оперативного Отдела О. Г. П. У.
тов. Зіллевого
на производство Арест
Курбас Лександр Степанович
по адресу: В Кар. ОПУ.

ПРИМЕЧАНИЕ. Все должностные лица и граждане обязаны оказывать
Нач. Отд. Пред. О. Г. П. У.
Начальник Отделения
справка 305

Ордер на арешт Л. Курбаса

Козацький хрест українцям в Сандормосі

4. Експозиція четвертої кімнати

Четверта кімната музею відтворює діяльність М. Крушельницького на посаді керівника посткурбасівського театру, театру імені Т.Шевченка. Експонуються його особисті речі, передані дружиною, народною артисткою УРСР Є. Петровою.

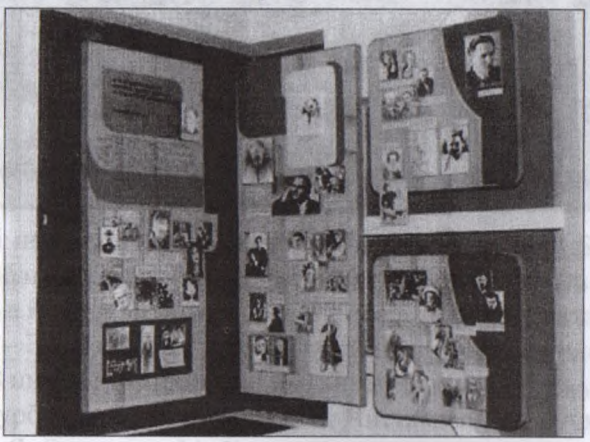

Експозиція четвертої кімнати

Розділ експозиції, присвячений відомій актрисі, уродженці Тернопільщини – Г. І. Бабіївні. Ці матеріали передані музеєві її дочкою, викладачем Харківського інституту мистецтва Д. Бабіївною.

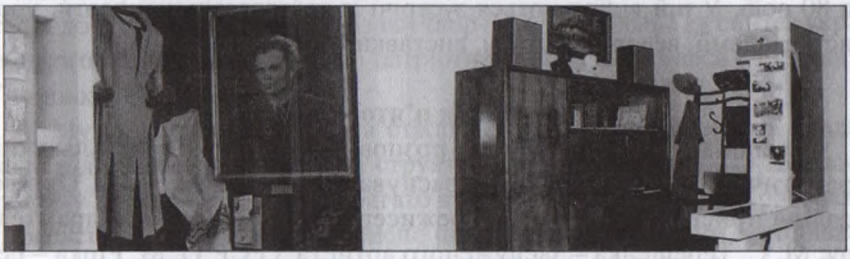

Куточки Г. І. Бабіївни та В. С. Василька

Значне місце в експозиції займають матеріали ініціатора нетлінної спадщини видатного митця, народного артиста СРСР В. Василька та його дружини Ю. Розумовської. Родина передала музею власні речі: шафу [Р. М., 1], крісло [Р. М., 3], вішалка [Р. М., 4], картини [Р. М., 11, 12], книги [Р. К., 32–68].

Фото погруддя Л. Курбаса на «малій сцені»

Відведено і куточок, який відображає юнацьку та студентську дружбу Леся Курбаса з Томою Водяним, уродженцем с. Малий Ходачків, що на Тернопільщині.

В окремій вітрині представлені кандидатські дисертації про творчість Л. Курбаса мистецтвознавців: Н. М. Корнієнко – доктора мистецтвознавства, А. Горбенка [Р. К., 190] з Харкова, Н. Кузякіної з Ленінграду, Р. Скалій із Києва, Н. Павленко. [Р. К., 626] із Донецька, І. Волицької [Р. К.,444] зі Львова.

Четверта кімната – це вшанування пам'яті Л. Курбаса. На стилізованій, так званій «малій сцені Леся», встановлено погруддя режисера роботи львівського пластика І. Ле-

сюка, портрети Л. Курбаса роботи художників-львів'ян – Р. Безпалківа та Є. Бізнеска.

Ця кімната служить своєрідним концертним залом, розрахованим на 80 осіб. У ній відбуваються зустрічі із театралами, концерти, урочисті академії, вечори, вистави, виставки тощо.

5. Експозиція п'ятої кімнати

Експонати п'ятої кімнати розповідають про Тернопільський драматичний театр з часу його заснування і до наших днів. Окремі розділи присвячені діяльності режисерів Тернопільського драмтеатру: М. С. Терещенка – заслуженого артиста УРСР, О. М. Ріпка – режисера, К. Я. Капатського – заслуженого артиста УРСР, В. І. Грипича – народного артиста СРСР, Я. Т. Геляса – народного артиста УРСР, П. І. Загребельного – народного артиста УРСР.

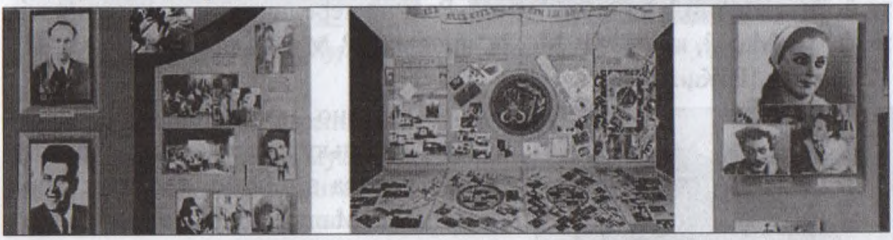

Фрагменти експозиції п'ятої кімнати музею

З початку 1988 р. музей-садиба Леся Курбаса діяв як відділ Тернопільського обласного краєзнавчого музею. У 2002 р. музей-садиба був переведений у підпорядкування відділу культури Підволочиської райдержадміністрації. Наступного, 2003 р. музею було надано статус обласного комунального меморіального музею-садиби Леся Курбаса, підпорядкованого управлінню культури Тернопільської облдержадміністрації.

Творчість Леся Курбаса досліджується не лише в Україні, а й у діаспорі. Варто відзначити дослідження Й. Гірняка, С. Говерлі, О. Кравченюка. В їхніх працях висвітлено діяльність Л. Курбаса як великого реформатора українського національного театру, людини-борця, яка пронесла через все життя ідеї всупереч комуністичній ідеології тогочасного суспільства.

Значний внесок у вивчення творчості великого Майстра театрального мистецтва зробили і його земляки, зокрема, П. Маланюк, П. Медведик, Р. Гром'як, Т. Водяний, О. Коваленко, І. Ґерета, В. Лавренюк. У своїх дослідженнях вони показали творчість Л. Курбаса як синтез українського національного духу і патріотизму, що формувався і зростав у Галицькій землі.

Музей-садиба Л. Курбаса створювався в роки радянської влади, коли відчувався тиск силових структур на дослідження його творчості, тому і в експозиціях було багато «білих плям». У 2000 р. проведено переекспозицію. Музей доповнено новими дослідженнями, матеріалами та експонатами про життєвий та творчий шлях Л. Курбаса, особливо останні роки життя та його трагічної смерті.

Куток вшанування пам'яті Леся Курбаса систематично поновлюється новими світлинами і документами. Так, у 2011 р. оформлено меморіальний куточок заслуженого діяча мистецтв України, колишнього художнього керівника Тернопільського академічного обласного драматичного театру ім. Т. Шевченка, ініціатора проведення та організатора всеукраїнських фестивалів молодої режисури «Тернопільські театральні вечори. Дебют», нашого земляка Михайла Форгеля.

Куточок М. Я. Форгеля

Музей-садиба Леся Курбаса зберігає лише невеличку частину творчого доробку митця. Проте і ця лепта є вагомим внеском у відродження української культури і сприяє формуванню у населення, зокрема у підростаючого покоління, високих зразків загальнолюдської моралі та патріотизму. Він є ключовим осередком національно-культурного

життя, основним натхненником науково-просвітницьких ідей, навколо якого гуртується інтелігенція.

Презентацію оновленої експозиції проводить директор музею О. П. Василишин

Переглянувши творчий доробок Л. Курбаса, складається досить виразне уявлення про відданого Україні творця, яскраво обдарованого, вимогливого до себе митця-новатора.

Учасники урочистої академії, присвяченої 125-й річниці з дня народження Л. Курбаса – студенти 2-го курсу кафедри театрального мистецтва інституту мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

З часу відкриття музею-садиби його відвідали сотні тисяч відвідувачів. Працівники музею докладають всіх зусиль, знань, щоб якнайглибше донести до кожного відвідувача велич таланту Л. Курбаса, його важкий життєвий і театральний шлях. У музеї відбуваються найрізноманітніші захо-

ди: виставки, читацькі конференції, урочисті академії, вечори-зустрічі, курбасівські читання, дні пам'яті Л. Курбаса.

Учасники святкового концерту, хор Староскалатського будинку культури

Життєвий та творчий шлях Л. Курбаса, діяльність музею-садиби досліджується працівниками музею. Результати цих пошуків знайшли своє висвітлення у статтях, монографіях, розвідках, які друкувалися в часописах і вийшли окремими виданнями. До 120-річчя від дня народження Л. Курбаса видано нарис-путівник «Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса», а до 125-річчя – буклет «Обласний меморіальний музей-садиба Леся Курбаса в с. Старий Скалат на Тернопільщині».

Дослідження творчої спадщини Леся Курбаса тривають. Повне її усвідомлення, озброєння його творчим методом відкриє нам шлях до інтеграції в Європу, і український театр стане світовим. Саме про це мріяв великий режисер. І перший крок його пізнання починається зі Старого Скалата, з його музею-садиби.

Список використаних джерел

1. Бобошко Ю.М. Режисер Лесь Курбас /Ю. М. Бобошко. – К.: Мистецтво, 1987. – 197 с.

2. Волицька Ірина Дім на горі. День у музеї Курбаса /Ірина Волицька. – Український театр. 1987. – № 4. – С. 27–29.

3. Волицька Ірина. Театральна юність Леся Курбаса. (Формування творчої особистості) /Ірина Волицька. – Львів, 1995.

4. Корнієнко Неллі. Лесь Курбас. Репетиція майбутнього /Неллі Корнієнко. – К.:Видавництво «Факт», 1998.

5. Курбас Лесь. Березіль. Із творчої спадщини /Лесь Курбас. – К.: Дніпро, 1988.

6. Курбас Лесь. Спогади сучасників /Лесь Курбас. /за ред. нар. артиста СРСР В. Василька. – К.: Мистецтво., 1969.

7. Медведик П. Курбасові весняні вечори (До 100-річчя від дня народження О.С.Курбаса) /П. Медведик. – 1987. – № 4. – Жовтень. – С. 80–89.

8. Медведик П. Курбасові весняні вечори. (До 100-річчя від дня народження О.С.Курбаса) /П. Медведик. – 1987. – № 4. – Жовтень. – С. 81–95.

9. Миколі Кулішу присвячується. – Український театр. – 1992. – № 6.

10. Молодий театр. Ґенеза. Завдання. Шляхи. – К.: Мистецтво. 1991.

11. Скалий Раиса. Лесь Курбас. Дорога на Соловки /Раиса Скалий. – Театр. – 1992. – № 4. – С. 61–72.

12. Чистякова Валентина. Главы из воспоминаний / Валентина Чистякова. – Театр. – 1992. – № 4. – С. 72–86.

13. Совєтов Ігор. Моя сторінка закінчена. Я сходжу зі сцени... /Ігор Совєтов. – Україна. – 1988. – № 24. – С. 18–19.

14. Убієнним синам України. Сандормох. – Петрозаводськ, 2005.

Olha Vasylyshyn

THE MAN WHO WAS THE THEATRE

The exposition replenishment of Les' Kurbas Museum-Estate is highlighted in the article. The contribution of certain individuals in the process of its creation is determined. The documentary material about Les' (Olexander Stepanovych) Kurbas' life and creative work as the film director, the teacher and the prominent figure of Ukrainian and world theater art is analysed.

Key words: museum, Les' Kurbas, theater, Berezil, Kyydramte.

Надія Волинець

Д-Р РОМАН СМИК – ФУНДАТОР МУЗЕЮ ПИСЬМЕННИКА БОГДАНА ЛЕПКОГО У м. БЕРЕЖАНИ

У статті висвітлено діяльність д-ра Романа Смика, як основного організатора і фундатора, спрямована на створення меморіального музею Богдана Лепкого у м. Бережани.

Ключові слова: *музей, Богдан Лепкий, Роман Смик, лепківські видання.*

Понад піввіку ім'я і творчість Б. Лепкого були заборонені в Україні, але збережені українцями в діаспорі. Із прийняттям Україною незалежності д-р Р. Смик, який проживав у США, повернув спадщину письменника в містечко, де пройшла його юність та молоді літа, і своїм коштом створив музей письменника.

Богдан Лепкий – одна з видатних постатей в історії українського красного письменства, культури, розвою національного духу. Поет, прозаїк, критик, видавець, перекладач, історик літератури, літературознавець, громадсько-культурний діяч, художник, публіцист, він залишив по собі 62 книги переспівів, перекладів творів інших авторів, серед яких «Слово о полку Ігоревім» українською і польською мовами, «Червона Калина» для Українських Січових Стрільців (1911 р.), «Ще не вмерла Україна» – співаник з власними ілюстраціями (1916 р.), букварі, читанки, казки, твори Є. Гребінки, 27 різних видань Тараса Шевченка, «Історія України-Руси» Миколи Аркаса (1912 р.), твори І. Котляревського, Ю. Федьковича, П. Куліша в 4-х томах, В. Стороженка в 2-х томах, Марка Вовчка в 3-х томах, 2 томи антології української поезії (1922 р.), переклад 25 творів Тараса Шевченка на польську мову (упорядкував XIV том варшавського видання в

Прижиттєві видання Б. Лепкого

1936 р.), 2 томи історії української літератури, також і польською мовою. Власних друкованих книжкових писань було 77.

Вражає універсалізм, багатогранність його творчих інтересів, чим він і близький до І. Франка. Мету свого життя Б. Лепкий вбачав у тому, щоб відкрити Україну для світу, показати, хто такі українці, що вони як нація внесли у духовну скарбницю європейських народів.

Ще за життя Богдана Лепкого його багатющу письменницьку спадщину високо оцінили галичани, українці в діаспорі, видатні літературознавці світу. Та «на вітцівщині був заборонений червоними можновладцями» [1, с. 6], «його спадщини довго цуралися на Батьківщині-Україні чужинці і «рідні» владоможні» [2, с. 10].

Але створеного Б. Лепким забуття поглинути не може. «І як тільки зблиснуло сонце волі і постала нова незалежна Україна-держава, ім'я великого сина України Богдана Лепкого у потужному леті повернулося з різних материків і континентів на свою землю…» [1, с. 6].

Роман Смик народився 3 жовтня 1918 р. у с. Жовчів Рогатинського р-ну на Івано-Франківщині в родині священика Петра Смика та Ростислави з Кузелів (тих Кузелів, що дали світові відомого вченого-славіста Зенона Кузелю). Духовне оточення з малих літ привило Романові велику побожність і глибоку віру, а сільська читальня «Просвіти» відкрила перед ним світ історичних оповідань та повістей О. Стороженка, А. Кащенка, А. Чайковського, І. Франка.

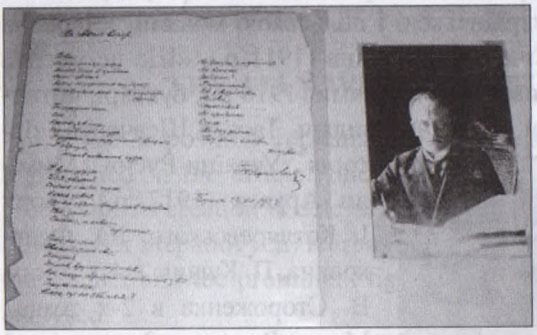

Б. Лепкий і його рукопис

Дім родини Смиків був потужною духовною оазою. Починаючи з 1928 р., сюди щоліта приїжджали письменник Богдан Лепкий з родиною із Кракова, його брати – січовий стрілець Левко і педагог Микола, композитори Василь Барвінський і Роман Купчинський, актори-постановники дійства «Вертеп наших днів» зі Львова. Все це та професори Рогатинської і Станіславівської (нині Івано-

Франківської) гімназій сформували патріотичний світогляд гімназиста Романа Смика. Після складеної в 1937 р.матури (випускних екзаменів), його життєва дорога пролягла до Кракова, де від 1899 р. вчителював у гімназіях та професорував у Ягеллонському університеті Б. Лепкий. Роман вступив на медичні студії і навчався там до початку Другої світової війни.

Леся Українка. Худ. Б. Лепкий

Воєнні події змусили його у 1939 р. повернутися в Україну. Зробив спробу продовжити навчання у Львівському університеті, але синові священика радянська адміністрація відмовила у продовженні навчання. Р. Смик у 1941 р. змушений був виїхати до Берліна, де і продовжив студіювати медицину. Університет закінчив у лютому 1945 р., написав докторську дисертацію на тему: «Українська народна медицина». Диплом одержав перед самим закінченням війни і виїхав до Зальфельду, де у місцевому шпиталі лікував українців з Наддніпрянщини та Галичини. До 1950 р. працював у дерматологічній клініці в Ансбаху, а потім перебрався з родиною до США.

Роман Смик був відомий у колах української еміграції як філателіст, колекціонер, активний дописувач до часописів «Вісті з Риму», «Патріярхат», «Церковний вісник», календарів-альманахів, як прихильник визволеного із сибірської каторги кардинала Йосифа Сліпого і його діяльності в розбудові Української греко-католицької церкви. Знали його як мецената будівництва церков св. Володимира й Ольги в Чикаго, св. Софії в Римі, як фундатора Українського католицького університету в Римі, як жертводавця Українського вільного університету в Мюнхені, ініціатора видань – збірника «Пам'яті Зенона Кузелі» (1962 р.), книги М. Шашкевича «Азбука і абецадло» (1969 р.), «Енциклопедії Українознавства» та інших українських видань і часописів.

Проте лепківська тема була на особливому, як любив казати Р. Смик, «індексі». Він весь час почувався в боргу перед великим своїм родичем: спочатку за допомогу стати студентом у Кракові (українці тоді не мали вільного вступу до польського університету), потім – за те, що не знайшов способу популяризувати його творчість в Україні. Тож почав з того, що ніколи не поривав зв'язків зі спадкоємцями лепківської спадщини – дітьми Ростиславом, Наталкою, Софією, які також вибрались із Кракова до США та доставили туди архів батька. Чужина для них виявилася більш скрутною, ніж для Р. Смика, тож вони час від часу продавали деякі родинні речі. Знаючи цінність архіву, д-р Р. Смик поспішив придбати у сина Ростислава «частину книг, полотна «Мазепа», «Мати Мазепи», «Кочубеїха», які зберігалися завернутими у куски тканини» [3, с. 15]. Коли ж Ростислав помер у 1965 р., наймолодша донька Б. Лепкого Софія передала архів д-ру Р. Смику з такими словами: «Я прошу тебе занятися як куратор справою архіву та подбати, щоб як прийде на те час, він був збережений в котромусь із наших музеїв чи гідному університеті...» [1, с. 26].

Архів містив чимало документів, які родина Смиків відкрила для науковців і українців у США: «Близько півтонни різних матеріалів і книг перевезли в Ковл-Сіті. Тут до них звертався професор В. Лев і пізніше на основі тих документів написав монографію «Богдан Лепкий». Книга була видана зусиллями нашої сімейної фундації ім. Б. Лепкого. А Ліда (дружина Р. Смика – авт.) зайнялася створенням пересувної Лепківської виставки» [3, с. 15].

Володимир Мономах. Худ. Б. Лепкий

Щоб не знищити на виставкових заходах оригінали, подружжя Смиків зробили копії. Р. Смик згадував: «Сфотографували оригінали і розділяли по темах, наприклад, малюнки, графіку, ілюстрації, іконографію, зразки руко-

писів, титульні сторінки кожного тому трилогії «Мазепа». Ця виставка подорожувала, була по місяцю в Чикаго (1972 р.), Едмонтоні (1977 р.), Клівленді (1981р.), Філядельфії (1985 р.), і мала великий успіх. Її демонстрували по телебаченню у Вінніпезі. На відкритті кожної виставки я говорив про життя і творчість письменника, його відданість національній ідеї. Користався нагодою сказати слово про Поета і в радіопрограмі «Недільні дзвони», в дописах до «Екрану». Вдалося здійснити перевидання «Казки мойого життя» (Нью-Йорк, 1967 р.). Так Лепкий продовжував жити серед українців діяспори і чекав свого часу на повернення в Україну» [3, с. 15].

У 1988 р. життя продиктувало несподівані рішення: пішла із життя дружина Ліда, вірна помічниця у лепківській справі, занедужав і сам д-р Смик, тому було засновано фундацію письменника при НТШ в Нью-Йорку і передано туди архів. А вже за два роки Україна прийняла Декларацію про державний суверенітет, що уможливило приїзд д-ра Р. Смика на Батьківщину. Високий, статечний, він 11 серпня 1990 р. стояв під Бережанською ратушею, колишньою гімназією, над якою йому вчувався дух Богдана Лепкого. Та лише хвилево піддався романтиці. Пройшовши німецьку та американську прагматичну школу життя, відразу і по-діловому поставив питання: де бути Лепківській спадщині?

Портрет Б. Лепкого.
Худ. П. Обаль

В тому, що тільки в Україні, де творчість Б. Лепкого повоєнним поколінням була невідомою, а люди, лякаючись радянських концтаборів, воліли мовчати і втаємничувати збереження книг письменника, д-р Р. Смик затвердив виданий в 1990 р. томик лепківських «Поезій» з передмовою професора М. Ільницького, де було зазначено: «Сьогодні українському письменникові Богданові Лепкому знову повертається його чесне ім'я, а украї-

їнській літературі – його твори. Повертаються після довгого й несправедливого замовчування» [4, с. 3].

Д-р Р. Смик до Лепківського відродження в Україні поставився різнопланово: від видання книг до встановлення пам'ятників і пам'ятних таблиць (які сам фундував), від проведення наукових конференцій і свят до створення музеїв (в т.ч. шкільних).У 1997 р. на науковій конференції, присвяченій 125-літтю від дня народження Б. Лепкого, він сказав з цього приводу: «Моїм бажанням було зібрати і видати деякі матеріали з часів чужинецького буття та творення Б. Лепкого і подати спраглій Батьківщині, яка півстоліття була відрізана від його творчости» [3, с. 66].

Р. Смик на відкритті музею Б. Лепкого

Найбільш продуктивними були 1993–1995 рр., коли д-р Р. Смик творив меморіальний музей письменника. Місцем його розташування було обрано Бережани, адже в цьому маленькому галицькому містечку, за словами Б. Лепкого, «найкращому місті в світі» [5, с. 115], пройшли дитячі і гімназійні роки майбутнього письменника. Тим паче, що в старій ратуші, де у 1990 р. функціонували музей книги і краєзнавчий музей, були вільними ще шість залів.

Першою посилкою у 1991 р. на адресу музею книги Р. Смик надіслав фотокопії малюнків Б. Лепкого та ксерокопії титульних сторінок книг, рукописних аркушів письменника. Деякий час зволікав з доставкою оригіналів архіву Б. Лепкого. Д-р Р. Смик зізнався пізніше, що мав сумніви щодо утвердження незалежної держави, сумлінності працівників пошти в Україні, а відтак – у цілісності відправлених посилок. Тож волів перевозити лепківський архів частинами і власноручно. Але і тут були проблеми, адже архів уже був власністю НТШ в Нью-Йорку, і голова товариства не давав згоди на його повернення попередньому

власнику. Та наполегливий у своєму задумі д-р Р. Смик мав у НТШ «своїх надійних людей», які у час відпустки голови й повернули йому лепківську спадщину. Це спонукало д-ра Смика збільшити кількість подорожей до Бережан, аби якнайшвидше перевезти добуте. Його немолоді руки вгиналися під тягарем валіз, напакованих книгами, документами, фотографіями, художніми роботами Б. Лепкого, з яких мали творитися музейні експозиції[1].

Заступник голови Тернопільського обласного відділення фонду культури України Святослава Ященко зауважила, що Р. Смик клопітку справу з перевезенням архіву зі США в Україну виконав терпеливо і блискуче.

Підбираючи меморіальні речі до експозицій, науковці в телефонному режимі консультувалися з Р. Смиком і висловлювали своє захоплення. Задоволений такою оцінкою своїх старань, д-р Смик називав створення музею Б. Лепкого своєю лебединою піснею.

Д-ру Смику було важливо створити незвичайний музей, і він не зупинився навіть перед астрономічною на той час сумою, яку запросили художники за дизайн. Крім того, потрібні були додаткові видатки на фарби, матеріали на вітрини і стенди, раритетні лепківські книги, які бібліофіли стали пропонувати до музею, і це теж його не зупиняло. Заспокоював відомою українською приказкою: «Як стало на юшку, то стане й на петрушку».

Слід зазначити, що ази музейництва Р. Смик пізнав ще в 1934–1937 рр. у Станіславівській гімназії. У цьому контексті він зазначив: «Саме моїми стараннями був заснований перший шкільний музей. За три роки навчання студенти гімназії зібрали тисячі експонатів – вишиванки, народні костюми, взуття» [3, с. 20]. Тож мав велике чуття на відбір експонатів.

Д-р Смик поспішав із створенням музею, і цей поспіх диктував його вік, адже перегорнув 76-у сторінку життя. Попередньо було проговорено дату відкриття – серпень 1995 р. Але, щоб впевнитися в реальності визначеного терміну, завітав у Бережани ще в травні. Побачивши зроблене, сміливо призначив відкриття музею на неділю, 27 серпня 1995 р. Однак прибув заздалегідь, 24 серпня. Вітався з нами

[1]Перелік переданих д-ром Смиком матеріалів див. у Додатку.

так, ніби вчора бачилися, і він забіг, щоб продовжити недокінчену розмову. Тож, не гаючись, відразу попрямував у зали, знайомитися з експозицією. Художники Б. Божко і Р. Гудима, науковці Н. Волинець і Я. Мазурак чекали на зауваження з готовністю тут же внести корективи. Але Роман Петрович, так зверталися до нього бережанці, не поспішав. По декілька разів на день підступав до стендів, вичитував підписи, і лише тоді делікатно звертав увагу на неточності в датах, але ніколи не вдавався до радикальних порад, лише легенько віджартовувався, що науковці в цій справі професори, а він тільки завгосп.

Здавалось, всі найцінніші архівні матеріали вже були передані в експозицію, проте ні – на самому святі відкриття він зробив несподіваний подарунок – портрет Б. Лепкого роботи художника О. Куриласа та портрет доньки, який писав сам Лепкий. Виявилося, що знаходилися полотна весь цей час у родині перекладачки творів Б. Лепкого – Марії Бєньковської в Кракові. Д-р Смик багато років підтримував листування з сином М. Бєньковської – Вєславом і за його згодою передавав полотна у музей. А доставила їх з Кракова С. Ященко.

У 2001р. д-р Р. Смик передав цікаву пам'ятку письменника з ювілею 1932 р. – композицію з 5 бронзових листочків на шматку лабрадориту. До 10-ліття музею надіслав два книжкових раритети з бібліотеки Б. Лепкого, про що свідчать його власноручні підписи: «Це Марка Вовчка «Сестра» (1862 р.) видання В. Липинського «Z dziejóm Ukrainy» (1910 р.).

З життєвого досвіду знаємо, що тільки справжній музейник за цінним експонатом полює і долає будь-які відстані. З д-ром Смиком було це в Україні двічі. Дізнавшись 1998 р. від мистецтвознавця, професора Української академії друкарства ім. І. Федорова Христини Саноцької, що у Львові ще проживає митець Н. Кісілевський, який у 1932 р. зліпив скульптуру письменника, д-р Смик вже по дорозі в аеропорт зустрівся зі скульптором. Пан Кісілевського вже не міг спромогтися на спогади чи розмови про його студентські зустрічі з Б. Лепким у Кракові. Але Р. Смик не пропустив нагоди вирішити питання з родиною про придбання двох авторських скульптурних робіт Шевченкової тематики. Одну передав музею Б. Лепкого, другу – музею книги у м. Бережани.

Наступного приїзду він вирішив зустрітися з донькою відомого графіка і живописця П. Обаля і поїхав у Стрий. Того ж дня придбав дві

ліногравюри: портрети Б. Лепкого і Т. Шевченка, які теж передав у бережанські музеї.

Музейник – це людина не позбавлена азарту, захоплення. Мені довелося бути свідком, як повівся д-р Р. Смик, коли відомий київський бібліофіл В. Бухинський розклав перед ним прижиттєві Лепківські видання: «Писання», «Мазепа», «Три портрети», «Крутіж», «Вадим», «Начерк з історії української літератури», поетичні антології «Струни», «Досвітні вогні», де друкувалися поетові вірші. Було це в час відзначення 125-річчя письменника в київському Будинку вчителя. Музей дещо з пропонованого вже мав у своїх фондах, проте д-р Р. Смик не відмовився від нового придбання і заплатив майже тисячу доларів за цей набуток. Не міг встояти, щоб не придбати в той самий час у художника З. Мігоцького серію емалей за мотивами лепківської поезії. Ці експонати теж було передано в дар музею з нагоди 125-ліття письменника.

Окрему колекцію в музеї становлять видані коштом Р. Смика книги письменника: «Начерк історії української літератури» (Мюнхен, 1991 р.), «Під Великдень. Великодня лірика Б. Лепкого», «Під Різдво. Збірка різдвяних і новорічних поезій» (Тернопіль, 1993 р.), «Твори» в 2-х томах (Київ, 1997 р.), «Казка мойого життя» (Івано-Франківськ, 1999 р.), «Присвяти Василеві Стефаникові», «Твори» (Тернопіль, 2001 р.); лепкознавчі праці та дослідження сучасних авторів: М. Сивіцький «Богдан Лепкий. Життя і творчість» (Київ, 1993 р.), Л. Цимбал «Національно-патріотичні та загальнолюдські начала в поезії Б. Лепкого» (Одеса, 1993 р.), С. Ямпольська «Богдан Лепкий як літературознавець» (Тернопіль, 1995 р.), Н. Лиса «Богдан Лепкий в духовній історії України» (Чикаго, Тернопіль, 1996 р.), В. Соколова «Національно-патріотичне і загальнолюдське в історичному романі Б. Лепкого «Мазепа» (Одеса, 1997 р.), Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження письменника «Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури» (Тернопіль, 1997 р.), Л. Бахталовська «Публіцистика Богдана Лепкого» (Київ, 2000 р.), Н. Білик «Богдан Лепкий. Життя і діяльність» (Тернопіль, 2001 р.), «Високе небо Богдана Лепкого» (Тернопіль, 2001 р.), Т. Литвиненко «Історіософська концепція пенталогії Б. Лепкого «Мазепа» та її художня реалізація» (Суми, 2001 р.), збірники пісень на слова Б. Леп-

кого, епістолярна спадщина письменника «Журавлі повертаються...» (Львів, 2001 р., упорядник В. Качкан), ЛепкіанаВ. Качкана «Хай святиться ім'я Твоє» (5, 6 тт.), путівник по Музею Б. Лепкого. До цього переліку слід долучити подарункове видання поезій Я. Щоголіва, роман про братів Лепких «Від передгроззя до громовиці» Р. Коритка, видання музею книги «Вітражі. Храм книги» (1999 р.).

Подбав Р. Смик і про збереження історії лепківського відродження з метою: «дати заінтересованим людям, евентуальним дослідникам бурхливого повернення Богдана Лепкого (...) готовий матеріал з різних частин України» [6, с. 3]. З газетних публікацій, фотодокументів та ін. матеріалів, що з'являлися у пресі впродовж 1990–1998 рр., він особисто робив копії в 100 примірниках кожен, підбирав сторінку за сторінкою і скомпонував їх у п'ятикнижжя. І таких фоліантів під назвою «Повернення Україні Богдана Лепкого» було складено 500 одиниць, загальним обсягом 15000 сторінок. В. Погребенник ці видання назвав «підвалинами майбутньої Лепківської енциклопедії» [7, с. 4].

Не очікуючи від держави коштів на видання потрібних, а ще недоступних читачеві книг, д-р Смик практикував свою самвидавівську методику їх популяризації. Так було підготовлено, видано й роздаровано 11 ксерокопійних збірників поезій поета, 8 ксерокопій художньої прози, 2 ксерокопії дитячих казок, 7 ксерокопій літературознавчих праць. А всього він пустив у світ 51 видання творів різних авторів: С. Лепкого, М. Міхновського, З. Кузелі, В. Пачовського, П. Карманського, В. Бірчака, Є. Пеленського, В. Безушка, М. Климишина, Я. Славутича, Марка Вовчка.

Д-р Р. Смик не тільки залишився задоволений створеним музеєм, про що зізнався присутнім на лемківській святковій академії в Чикаго 2000 р.: «...було відкрито найкращий музей у найкращому – за словами Поета – місті», а й постійно поповнював фонди новими матеріалами.

Його багаторічна подвижницька лепківська праця, меценатська – «до глибини власної кишені» – діяльність знайшли визнання в Україні. Д-р Роман Смик визнаний почесним громадянином м. Бережани і с. Жуків, почесним членом Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, лауреатом премії ім. Братів Лепких та премії ім. В. Винниченка Українського фонду культури. У 2000 р. йому при-

своєно премію Євгена Чикаленка, а з нагоди 15-ї річниці незалежності України нагороджено орденом «За заслуги» III ст.

Упродовж багатолітньої співпраці з д-ром Р. Смиком наші краяни, його сподвижники і однодумці через українську й англомовну пресу в діаспорі, тернопільську, івано-франківську, бережанську, рогатинську періодику в Україні поспішали сповістити світові про своє захоплення його подвижництвом, патріотизмом, величчю і красою душі. У його прижиттєвої бібліографії цей розділ нараховує 209 позицій. У Музеї книги в Бережанах у 2000 р. створено меморіальний зал пам'яті Романа Петровича Смика, у 2003 р. – видано книгу «Лежить на серці доля України» (упорядник Н. Волинець), яка «...щедро привідкриває чисті вікна правди у пізнанні справді такої величної постаті в українстві, якою і є пан Роман Смик» [8, с. 9].

На 89-му році життя, 25 грудня 2007 р., д-р Роман Смик завершив земну мандрівку в американському Ковл-Сіті, похований на цвинтарі св. Миколая в Чикаго.

Список використаних джерел

1. Качкан В. Незгасиме полум'я зорі /В. Качкан //Високе небо Богдана Лепкого. Спроба антології у публіцистиці, поезії, пісні. – Бережани, Тернопіль, 2001. – С. 6–26.

2. Гром'як Р. Присутність у культурі, незникомість... /Р. Гром'як // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: матеріали міжнародної наукової конференції. Тернопіль, 23 листопада 2007 р. – Тернопіль,2007. – С. 10–18.

3. Смик Р. Дороги долі /Р. Смик //Лежить на серці доля України. – Тернопіль, 2003. – С. 10–24.

4. Ільницький М. Передмова /М. Ільницький //Б. Лепкий. Поезії. – Київ, 1990. – С. 4–8.

5. Лепкий Б. Казка мойого життя /Б. Лепкий.– Івано-Франківськ, 1998. – 308 с.

6. Повернення Україні Богдана Лепкоґо: 2-е доп. видання, присвячене 55-річчю Великого сина України Богдана Лепкого /Передм. Р. Смика. – Чикаго, Україна, 1996.

7. Погребенник В. Патріот України, меценат, українознавець: світлій пам'яті доктора Романа Смика /В. Погребенник //Жайвір. – 2008.– Ч.1. – С. 4.

8. Качкан В. У слові і чині – сенс його життя /В. Качкан //Лежить на серці доля України.– Тернопіль, 2003. – С. 5–9.

Nadia Volynets'

DR. ROMAN SMYK AS THE FOUNDER OF THE WRITER BOHDAN LEPKYY MUSEUM IN BEREZHANY

The article displays Dr. Roman Smyk's activity as the major founder and promoter, who devoted his life to creating the Bohdan Lepkyy Memorial Museum in Berezhany.

Key words: museum, Bohdan Lepkyy, Roman Smyk, Lepkyy's works.

Додаток

Перелік експонатів, переданих д-ром Р. Смиком для створення музею Богдана Лепкого у м. Бережани

№ п/п	Назва експонату	Матеріал	розмір, см	Примітка
1.	Горняткевич Д. «Приходство в с. Крогулець», 1928 р.	картон, олія	30x41	
2.	Горняткевич Д. «Хата на х. Кривенькім», 1927 р.	картон, олія	29x38	
3.	Лепкий Б. «о. Михайло Глібовецький», 1890 р.	папір, олія	17x21	
4.	Лепкий Б. «Портрет Т. Шевченка»	папір, олія	18x13	
5.	Лепкий Б. «Портрет М. Івасюка»	папір, олія	20x14,5	В паспарту
6.	Невідомий художник. «Портрет Євлампії з Метелів Лепкої, матері о. Сильвестра Лепкого»	папір, олія	46x32	
7.	Лепкий Б. «Автопортрет», 1885 р.	папір, олія	11,5x15,5	В паспарту
8.	Лепкий Б. «Автопортрет», 1885 р.	папір, олія	11,5x17	З печаткою НТШ, Нью- Йорк

9.	Рисунок. Лепкий Б. «Портрет А. Чайковського»	папір, олія	11,5x7	
10.	Рисунок. Лепкий Б. «Автопортрет», 1907 р., Краків	папір, олія	14x9	
11.	Рисунок. Лепкий Б. «NN»	папір, олія	17x9	З печаткою НТШ, Нью- Йорк
12.	Рисунок. Лепкий Б. «Портрет Т.Г. Шевченка»	папір, олія	13,5x9	
13.	Лепкий Б. «Портрет Миколи Устияновича»	папір, олія	14x10	
14.	Бережанські гімназисти: п. Ст. Глібовицький і Л. Лепкий	фото	9x6	
15.	Рисунок. Лепкий Б. «Леся Українка»	папір, олія	13,5x19	
16.	Рисунок. Лепкий Б. «Володимир Мономах»	папір, олія, акварель	27,7x35,7	
17.	Рисунок. Курилас О. «Портрет Б. Лепкого»	папір, темпера	28x25	
18.	Рисунок. Мавберг О. «Портрет Б. Лепкого»,1903 р.	папір, темпера	28x25	
19.	Рисунок. Лепкий Б. «Наталя - Марія Лепка» - Краків, 1909 р.	папір., олія	19x12	
20.	Рисунок. Лепкий Б. «Євгенія-Софія Лепка».	папір, олія	57x37	
21.	Рисунки олівцем різних розмірів	47 шт.		
22.	Живописні роботи різних розмірів	13 шт.		
23.	Лепкий Б. «Побачивши гори в ліси закуті»	рукопис вірша		
24.	Деякі музичні композиції до слів Богдана Лепкого	рукопис		

25.	Вірш. С. Крушельницький у пам'ять концерту в Бережанах, 12. VI. 1898. – М. Мурава	ксерокопія рукопису		
26.	Свідоцтво про вінчання Б. Лепкого і Олександри Лепкої. Коломия, 2 лютого 1897 р.	оригінал		Видане 7 падолиста 1915 р.
27.	Т. Шевченко Кобзарь.ч.I, Львів, 1893.	книга		З підписом Б.Лепкого
28.	Т. Шевченко Кобзарь.ч.III, Львів, 1893.	книга		З підписом Б. Лепкого
29.	«Исторія новъйшей русской литературы». А.М. Скабичевского. – 1848–1892	книга		З підписом Б. Лепкого
30.	І. Франко. Мій Ізмарагд: поезії. – 1898.			З підписом Б. Лепкого
31.	Лепкий Б. Зірка.– Літопис «Червона калина», 1929.	книга		Придбав і подарував д-р Р. Смик
32.	Лепкий Б. Казка мойого життя. Крегулець. До Зарваниці. – Львів, 1936.	книга		З підписом Б. Лепкого для Ольги і Зенона Кузелів
33.	Лепкий Б. Казка мойого життя. – Нью-Йорк, 1967.	книга		Обкладика вишневого кольору із золотим тисненням
34.	Лепкий Б. Казка мойого життя.	книга		Додано іншу обкладинку в коричневому тоні
35.	Лепкий Б. Казка мойого життя. Бережани. – Краків, 1941.	книга		З ілюстраціями видів Бережан і Бережанщини
36.	Лепкий Б. Вибір віршів. – Вецляр, 1921.	книга		
37.	Лепкий Б. Мотря. Т.1: Історична повість. – Буенос-Айрес, Аргентина.	книга		

38.	Лепкий Б. Мотря. Т.2: Історична повість. – Київ; Ляйпціг.	книга		
39.	Лепкий Б. Не вбивай. – Київ; Ляйпціг / домашня б-ка Гавенчука	книга		Придбав і подарував д-р Р. Смик
40.	Лепкий Б. Батурин. – Київ; Ляйпціг.	книга		Придбав і подарував д-р Р. Смик
41.	Лепкий Б. Полтава. – Львів, 1929.	книга		Придбав і подарував д-р Р. Смик
42.	Лепкий Б. Сотниківна. – Нью- Йорк, 1957.	книга		З печаткою Тараса Шпікуля
43.	Лепкий Б. Крутіж. – 1947.	книга		Придбав і подарував Я. Гунька
44.	Лепкий Б. Мазепа. З під Полтави до Бандер. – Нью-Йорк, 1955.	книга		Придбав і подарував Я. Гунька
45.	Лепкий Б. Вадим. – Львів, 1930.	книга		Придбав і подарував д-р Р. Смик
46.	Лепкий Б. Каяла// Говерля, 1956.	книга		
47.	Струни. І і ІІ ч.: Антольогія української поезії від найпрадавніших до нинішніх часів/ Для вжитку школи й хати влаштував Б. Лепкий.	книга		
48.	Котляревський І. Твори. Т.1. Енеїда / Зі вступом і поясненнями Б. Лепкого. – Берлін, 1922.	книга		
49.	Шевченко Т. Гайдамаки / Нуся Лепківна з підписом «Дорогому Романові в День уродин від Нусі. 3.X.1978 р.»	книга		
50.	Куліш П. Твори. Т.1. Чорна рада / Зі вставками і поясненнями Б. Лепкого. – Берлін, 1922.	книга		

51.	Український ілюстрований календар Товариства «Просьвіта» з літературно-науковим збірником на 1918 р. – Львів, 1917.	книга		
52.	Український ілюстрований календар Товариства «Просьвіта» з термінарем на 1916 р. – Львів, 1916.	книга		Дарунок НТШ
53.	Лепкий Б. Під тихий вечір: Повість-казка. / Автографи «Софія, Лепкий»	книга		Дарунок д-ра Р. Смика в 1999 р.
54.	Лепкий Б. Під тихий вечір: Повість-казка. – Вінніпег, 1953.	книга		Передав В. Бедарський
55.	Історія України-Русі з малюнками, написав М. Аркас. – 2-е вид. – Накладом М. Аркасової. – Краків, 1912.	книга		
56.	Лепкий Б. Три портрети: Франко – Стефаник – Оркан – Львів, 1937.	книга		
57.	Слово о полку Ігоревім. – Краків, 1941.	книга		
58.	Лепкий Б. Перша читанка. – Відень, 1918.	книга		
59.	Лепкий Б. Кидаю слова. – Чернівці, 1911.	книга		
60.	Лепкий Б. Три казки –Львів, 1931.	книга		
61.	Лепкий Б. Казка про Ксеню. – Нью-Йорк, 1956.	кінига		
62.	Лепкий Б. З життя. Оповідання. – 1899.	книга		
63.	Лепкий Б. Оповідання. Вибір. – Краків; Львів: «Українське видавництво», 1944.	книга		

64.	Лепкий Б. З глубин душі. – Львів, 1905.	книга		
65.	Лепкий Б. Поезіє, розрадо одинока. – Львів, 1908.	книга		
66.	Лепкий Б. Над рікою. – Львів, 1905.	книга		
67.	Лепкий Б. Осінь. – Коломия, 1902.	книга		
68.	Лепкий Б. Під ялинку. – Нью- Йорк, 1958.	книга		
69.	Лепкий Б. Слота: Вірші. – Львів-Київ: Червона Калина, 1926.	книга		
70.	Лепкий Б. Мазепа: Трилогія. – Київ, Ляйпціг: Укр. накладня, 1926–1929.	книга		
71.	Донька Наталя	фото		
72.	Дружина Олександра з донькою Євгенією, 1902 р.	фото		
73.	Після концерту на честь 60-річчя, 20.12.1932 р.	фото		
74.	Ювілейний комітет до відзначення 60-річчя в Бережанах	фото		
75.	Б. Лепкий і М. Бєньковська, 1935 р.	фото		
76.	Гімназійне фото. Серед професорів Б. Лепкий	фото	15x25	
77.	Конверт Б. Лепкому в Краків, зі штемпелем 13.12.1930.	оригінал		
78.	Віньєтка, вчительські виділові курси. курс математико-природничий, 1909 – 1910 рр.	фото		

79.	Віньєтка вчительські виділові курси. курс математико-природничий, 1910–1911 рр.	фото		
80.	Афіша святкування 60-річчя Б. Лепкого в Бережанах, 1932 р.	оригінал		
81.	Пам'ятний альбом до 60-річчя Б. Лепкого з фотографіями Бережан та гімназійних професорів	оригінал		
82.	Шкатулка до 60-річного ювілею Б. Лепкого від Союзу українок в Коломиї.	дерево		
83.	Композиція «В 60-річчя уродин Вш.п. професорові Б. Лепкому, хр. Маркова, 19.IX. Краків, 1932».	бронза		
84.	Обаль П. «Портрет Б. Лепкого».	графіка		
85.	Кісілевський Н. «Тарас Шевченко». Скульптура	гіпс		

Олег Гаврилюк

МУЗЕЙ У ТЕРНОПОЛІ: ІСТОРІЯ ЗАСНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано процес створення, формування фондових груп експонатів і розвиток музею у місті Тернополі від 1907 до 2013 р.

Ключові слова: *Тернопіль, музей, фонди, експонати.*

Перший музейний заклад був офіційно відкритий у Тернополі 13 квітня 1913 р. як «Muzeum Podolski Towarzystwa Szkoły Ludowej». Проте збирання експонатів майбутнього музею розпочалося ще у 1907 р., згідно з постановою Товариства Народної Школи [10, с. 56]. Експозиція первинного музею була розміщена у чотирьох невеликих кімнатах. Збірка поділялася на вісім розділів: 1. Археологія, 2. Кераміка, 3. Зброя, 4. Етнографія, 5. Мистецтво, 6. Нумізматика і Сфрагістика, 7. Природа, 8. Карти. Малюнки. Рукописи. Загальна кількість експонатів перед Першою світовою війною сягала біля 10 тис. номерів. Збірка нумізматики складала 6 тис. екземплярів (монети часів польської династії П'ястів; брактеати XII-XIII ст.; колекції монет стародавнього Риму у кількості 44 екземплярів, що були знайдені на Західному Поділлі і на Буковині; середньовічні чеські, польські монети, окремі з яких були, за визначенням Гуттен Чапського, унікальні тощо).

Медальєрне мистецтво було представлене медалями польського короля Сигізмунда I з 1537 р., на честь ювілеїв Крашевського, Матейка, Байєра. Серед пергаментових манускриптів виділялися привілеї польських королів Яна III, Августа III. Живопис та медіорити були репрезентовані роботами Вільгельма Гондіуса і Гієроніма Фалька. Тканини були представлені ліонськими єдвабами XVII–XVIII ст., велюром з Женеви XVII ст. та японськими, польськими і українськими гафтами XVII–XIX ст. Окремі з них були прикрашені срібними і золотими коронками.

Значною була колекція писанок – 332 екземпляри, зібрані у межиріччі Бугу і Прута, зокрема, у Гуцульщині, Галичині, Східній Україні. Особливу групу складала колекція зброї та спорядження вершника. До неї входили 4 ятагани, турецькі латунні стремена (останні походили з села Полівці), 4 пістолі та револьвер з часів по-

встання 1863 р. [8, с. 3, 5–6, 8–9, 11, 13]. Організатором і душею музейної справи в місті став гімназійний професор Станіслав Сроковський. Одночасно він був і автором першого путівника по музею [5, с. 299].

На початку Першої світової війни Тарнополь окупувала російська армія й у 1915 р. музейна збірка була варварськи пограбована: частина експонатів спакована в ящики і відправлена у Росію, де і знаходилася до 1929 р., а решта – розкрадена або побита солдатами на місці, зокрема, кераміка і порцеляна [7, с. 51].

Спаковані експонати були вивезені у Казань [6, с. 257]. Після підписання Ризького миру, на вимогу польської сторони, частину експонатів у кількості 1547 монет було повернуто у Тарнополь [9, с. 8]. Наприкінці 1923 р. із музейної фондової збірки залишилися тільки рештки мінералів, фрагменти кераміки, ваза, урна із кремацією, декілька різьблених голівок і церковних образів, які знаходилися у будинку магістрату [6, с. 257].

До 1930 р. музей був закритий для відвідування і лише 9 листопада того ж року відбулося урочисте відкриття вже оновленої експозиції. На жаль, назавжди були втрачені нумізматична збірка та групи середньовічних тканин, кераміки, скульптури та багато інших безцінних предметів. Але незважаючи на це музейна збірка поповнилася новими цінними експонатами: дворучним мечем XIV ст., знайденим у полі поблизу села Бурканів; турецькою шаблею з написом «Аспахан» із золотою інкрустацією на лезі; шаблею генерала Й. Дверніцького, на лезі якої були зазначені дати битв і прізвища офіцерів-жертводавців.

Для відновлення фондів музею допомога надійшла із Львівського музею ім. Дзедушицьких, Великопольського музею м. Познань та багатьох інших закладів з міст: Кракова, Вінниці, Перемишля, Підгайців, Трембовлі [9, с.7, 16]. Згідно тестаменту професора Львівського університету Людвіка Фінкеля, Подільському музею у Тарнополі було передано майже 4 тис. екземплярів книг. На деяких з них є дарчі підписи авторів колишньому власнику бібліотеки. Згідно рішення музейної секції науковій бібліотеці музею було присвоєно ім'я професора доктора Л. Фінкеля [9, с.4].

У 1931 р. у музейну збірку із Золочева надійшли 13 пергаментів часів королів Сигізмунда I і Яна III Собеського, королевича Якуба Людвіка, а також меч ката [5, с. 299]. Окремі з цих експонатів збереглися

до наших днів. У нумізматичну збірку музею були передані такі скарби монет: з Славентина – 574 шт., з Козлова – 432 шт., з Малашовець – 439 шт., з Красноселець – 171 шт., з Сидорова – 16 шт. [9, с.9].

Від травня 1932 р. у місті почав функціонувати Подільський музей при Кружку й за статутом Товариства «Рідна Школа». У збірці музею на 1 червня 1933 р. нараховувалося 1484 експонати, які були розподілені між групами: археологія– 130 експонатів, геологія і палеонтологія – 72 експонати, етнографія – 30 експонатів, нумізматика і боністика – 670 експонатів, книги і рукописи – 298 експонатів тощо.

Проте воєводський уряд Другої Речі Посполитої противився заснуванню українського самостійного музею, посилаючись на те, що в місті вже існував воєводський польський музей. Незважаючи на відсутність підтримки з боку влади, український музей продовжував накопичувати експонати. Літом 1936 р. його колекція нараховувала 2340 предметів, що були розміщені у 10 збірках [1, с. 5].

У 1939 р., після початку Другої світової війни і входження Західної України до складу УРСР, на підставі наказу Народного комісаріату освіти УРСР від 26 грудня 1939 р., Подільський Регіональний музей було реорганізовано і створено на його базі «Тарнопольський обласний історико-краєзнавчий музей». Згодом місцеве керівництво наказало ліквідувати музеї у повітових містах колишнього Тарнопольського воєводства і звезти всі експонати до новоствореного обласного центру. Під час цієї акції, за свідченням Григорія Смольського, була розкрадена частина експонатів, зокрема з Поморянського музею пропала робота Рембрандта. Облік перевезених експонатів не вівся [3, с. 4]. Але в цей же період фонди музею поповнилися творами таких представників європейського мистецтва, як Ватто, Буше, Віже Лебрен.

Встановлення нацистського окупаційного режиму в місті уможливило пограбування музейної збірки (1941, 1943 рр.) з боку представників цієї влади. Проте музей продовжував функціонувати. Директором музею тоді був Степан Рокицький. Під час окупації більшу частину експонатів вдалося врятувати музейній працівниці Стефанії Садовській, яка за це згодом була нагороджена орденом «Знак пошани» (1948 р.) [2, с. 4].

У серпні 1944 р. у зв'язку з уточненням назви міста і появою на карті України міста Тернополя, був перейменований і музей – Тернопільський обласний історико-краєзнавчий. У 1949 р. посаду директора музею займав Віктор Корнілевський. 1956 року музей, вперше після війни, був пограбований. Зникла частина цінного скарбу давньоруських срібних жіночих прикрас XII–XIII ст. із с. Старого Збаража, який не знайдений до цього часу. У 1959 р. музей очолив Борис Ельгорт [3, с. 19].

У 60-х роках минулого століття до музею, після закінчення університетів, прийшли Ігор Ґерета, Тамара Мороз, Євген Харитонов, Ярослава Гайдукевич та інші молоді спеціалісти. 1968 року, у зв'язку з аварійним станом приміщення, музей на довгі 14 років був закритий для відвідувачів. У 1976 р. музей очолив Венедикт Лавренюк. Саме під його керівництвом відбулися суттєві зрушення у напрямку побудови нового сучасного приміщення обласного музею. Будинок був зведений за проектом тернопільського архітектора Олега Головчака протягом 1979–1982 років [3, с. 21]. Урочисте відкриття нової музейної експозиції відбулося 30 грудня 1982 р. У її створення внесли свою лепту вчений секретар музею Ярослава Гайдукевич, завідуючий відділом дорадянського суспільства Олександр Ситник, завідуюча відділом природи Сидонія Зелінська, завідуючий відділом історії радянського періоду Павло Сливка та працівники згаданих відділів. 1983 р. Тернопільський обласний краєзнавчий музей став дипломантом Виставки досягнень народного господарства УРСР, а директор Венедикт Лавренюк був нагороджений орденом «Знак Пошани».

У 80-х роках минулого століття на базі музею були створені сім археологічних експедицій, завдяки яким суттєво поповнився фонд археології від доби палеоліту до давньоруського часу X–XIII ст. Протягом кінця XX ст. при обласному музеї було відкрито 20 філій. Зокрема, були створені музейні заклади у містах Бережани, Бучач, Заліщики, Збараж, Гусятин, Чортків, Шумськ та меморіальні музеї Богдана Лепкого, Соломії Крушельницької, Уласа Самчука, Олександра Неприцького-Грановського, музеї-садиби Володимира Гнатюка, Леся Курбаса та ряд інших. З 2002 р. вони набули статусу незалежних від обласного музею установ. З 2003 р. колектив музею очолив Микола Левчук, а після його

смерті Степан Костюк. На даному етапі у музеї у 5-и відділах працюють 30 наукових працівників, а також 43 працівники інших категорій – екскурсоводи, художники, бухгалтери, доглядачі залів та інші.

На початок 2013 р. у фондах музею зберігається понад 180 тис. експонатів. Серед них велику групу становлять експонати археології – близько 40 тис. Це, зокрема, матеріали черняхівського могильника III–IV ст. та давньоруського некрополя XII–XIII ст. з с. Чернелева-Руського (315 поховань), який займає друге місце в Україні за кількістю досліджених місць захоронень (розкопки Ігоря Ґерети); срібні, золоті і бронзові прикраси VI–VII ст., що належали слов'янам, аварам, візантійцям (дослідження Олега Гаврилюка). Також давньоруські предмети з городищ та городищ-святилищ, літописних градів (дослідження Олега Гаврилюка, Ірини Русанової, Бориса Тимощука, Марини Ягодинської). Збірка зброї – 270 предметів, серед яких є два унікальних. А саме: шабля польського короля Яна III Собеського – подарунок імператора Священної Римської імперії німецького народу Леопольда I за перемогу над турками під Віднем 1683 р. (про що свідчить напис латинською мовою на обох сторонах леза шаблі, виконаний золотом) та японський кинджал XVI–XVII ст., піхви і руків'я якого виконані зі слонової кістки й прикрашені фігурками самурайських вершників.

Збірка скульптури – 294 твори, репрезентовані різьбленими фігурами XVIII ст. роботи І.-Г. Пінзеля і А. Оссовського. 1359 полотен живопису, які складаються з приватних збірок портретів Кудринецького і Поморянських замків графів Козебродських, Потоцьких та робіт майстрів пензля Європи XVII–XVIII ст., українських живописців XIX–XXI ст.

Група кераміки містить близько 2 тис. предметів порцеляни європейських країн; палеонтології – 1700 предметів, що представлені кістяками мамонта (експонується у відділі природи), тура, щелепою динотерія та багатьма іншими не менш цінними експонатами.

Гордістю музейної збірки групи «Рідкісна книга»: є стародруки XVI–XVII ст. Найдавнішою друкованою книгою є латиномовна «Історія Данії» Саксона Граматика, видана у Парижі 1514 р. Вона складається з XVI книг і оздоблена мініатюрою із зображенням датського короля, його війська і герба країни. Унікальними є три томи атласів світу,

перший з яких був надрукований у Амстердамі у 1647 р. До його складу вклеєна карта Речі Посполитої 1613 р., на якій позначено наше місто під назвою «Tarnopol».

В музеї працює сучасний виставковий зал, в якому експонуються роботи художників, фотографів, аматорів прикладного мистецтва. Кількома роками раніше виставлялися експонати музею Воскових фігур з Петербургу. На початку 2005 р. була підготовлена виставка, присвячена Помаранчевій революції, експонати якої передали у музей мешканці Тернопільщини, що брали безпосередню участь у цих подіях. У 2012 р. скульптури і антипендії, які виготовлені Іоаном Георгом Пінзелем у XVIII ст., експонувалися у Луврі. Щорічно у музей звертаються десятки мешканців Тернопільщини з питань атрибутації предметів антикваріату. Кожного року музей відвідують декілька десятків тисяч людей.

Таким чином, Тернопільський обласний краєзнавчий музей є скарбницею історичних пам'яток, які повною мірою розкривають особливості соціально-політичного, економічного, культурного і духовного розвитку Тернопільського краю, і українського народу загалом. Тернопільський обласний краєзнавчий музей залишається найбільшим державним науково-просвітницьким закладом культури на теренах краю, як по кількості експонатів, що зберігаються у його фондах, так і по масштабності створеної експозиції, кількості наукових працівників, які працюють у ньому.

Список використаних джерел

1. Другий з'їзд українських музеологів. – Львів: Друкарня Вид. С-ки «Діло». – 8 с.

2. Зелінська С. С. Тернопільський краєзнавчий музей: Путівник / С. С. Зелінська, О. С. Ситник, Я. М. Гайдукевич, Є. О. Гасай, Л. П. Катеринюк, П. В. Сливка, В. А. Лавренюк. – Львів: Каменяр, 1986. – 72 с.

3. Лавренюк В. Тернопільський обласний краєзнавчий музей. Нариспутівник /В. Лавренюк, Я. Гайдукевич. – Тернопіль, 1998. – 66 с.

4. Смольський Гр. З маленької збірки величезне число експонатів. Історично-Краєзнавчий Музей в Тернополі / Гр. Смольський // Львівські вісті, 1941. – Ч. 124. – 31 січня.

5. Blicharski Czesław E. Miscellanea Tarnopolskie /Czesław E. Blicharski. Tom I. – Biskupice, 1994. – 472 c.

6. Janusz Bohdan. Sprawozdanie z działności państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu Lwowskiego za 1924 r. /Janusz Bohdan // Wiadomości Archeologiczne. – Tom X. – Warszawa, 1929 . – C. 255–270.

7. Nałęcz-Dobrowolski Marceli. Zbiory Muzeum Podolskiego w Tarnopolu / Marceli Nałęcz-Dobrowolski // Muzeum Polskie. – Kijów, MCMXVII. – C.41-52.

8. Przewodnikpo Muzeum PodolskiemT. C. L. w Tarnopolu. – Tarnopol, 1913. – 15 c.

9. Regjonalne Muzeum Podolskie T. C. L. W Tarnopolu. – Tarnopol, 1930. – 16 c.

10. Sprawozdanie zarządu koła Towarzystwa «Szkoły Ludowej» w Tarnopolu za rok 1907. – Tarnopol, 1908. – 81 c.

Oleh Havrylyuk

THE MUSEUM IN TERNOPIL: THE HISTORY OF FOUNDATION AND DEVELOPMENT

The article analyzes the process of establishing, the stock exhibit groups formation as well as the development of the museum in Ternopil begining from 1907 up to 2013.

Key words: Ternopil, museum, stock, exhibitions.

Ярослава Гайдукевич,

Степан Костюк

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРИЧНА ХРОНІКА

У статті подано важливі етапи створення, функціонування установи, впорядкування фондової збірки впродовж першого століття.

Ключові слова: *експонати, експозиція, колекція, раритети, фонди.*

Тернопільському обласному краєзнавчому музею – найдавнішому закладу культури і просвітництва області, знаному в Україні та зарубіжжі довершеною експозицією, унікальними фондовими збірками, численними виставками, виданнями – виповнилося 100 років.

Урочисте відкриття Подільського музею Товариства «Народна школа», колекційні збірки якого стали основою нинішнього музею, відбулося 13 квітня 1913 р. Напередодні відкриття було видано «Путівник по Подільському музеєві Т. Н. Ш.», що свідчило уже тоді про серйозну науково-дослідницьку роботу зачинателів та організаторів музею. Ними стали найдіяльніші члени освітнього Товариства «Народна школа», у полі зору яких була і краєзнавча справа: розпочато заходи для створення хоча би скромного музею і публічної бібліотеки.

Перша музейна експозиція була розміщена у чотирьох великих залах Товариства «Народна школа» на тодішній вулиці Качали, 2 (будинок зберігся, нині – це бульвар Тараса Шевченка). Представлені у музеї експонати відтворювали, в основному, історичне минуле, культуру, природу краю. Тут була велика археологічна колекція, предмети міського побуту XVII – XIX ст. (старовинні меблі, фарфор, різні види тканин, годинники), рідкісні документи та стародруки (документи на пергаменті польських королів, дипломи, календарі тощо). Найбільшою була нумізматична колекція: тільки в експозиції було виставлено понад 1300 монет та 58 медалей різного часу. Унікальний метеорит, вагою майже два кілограми, був серед виставлених природничих матеріалів – вони займали окрему залу.

У часі Першої світової війни музей припинив свою діяльність, а найбільш вартісні експонати були пограбовані окупаційною владою та вивезені у Росію. І лише 1929 р. музеєві було дещо повернуто, в тому

числі й частину нумізматичної колекції. Через рік музей відновив свою роботу. На той час – це був поважний музейний заклад, добре відомий у регіоні своєю просвітницькою та науково-краєзнавчою роботою. В експозиції появилося чимало етнографічних матеріалів (кілька комплектів українського весільного вбрання, колекція килимів, гончарних виробів, глиняного посуду).

Одночасно з Регіональним Подільським музеєм у Тернополі під великим тиском польської окупаційної влади працював також український музей Товариства «Рідна школа», створений 1932 р. за ініціативою відомого вченого і педагога, професора Якима Яреми. У майже нелегальному статусі українським музейникам вдалося зібрати біля трьох тисяч унікальних експонатів з національної історії.

Наказом Народного комісаріату освіти УРСР від 26 грудня 1939 р. Регіональний Подільський музей було реорганізовано і на його базі створено Тернопільський обласний історико-краєзнавчий музей. До новоствореного закладу були передані також експонати музею «Рідна школа», мистецька колекція замку Потоцьких у Поморянах та Кудринецького замку, а відтак і матеріали інших приватних музеїв, що існували на Тернопіллі.

У новому статусі музей декілька разів міняв місця знаходження, а від червня 1941 р. понад 27 літ займав давню триповерхову споруду по вулиці Музейній, у центральній частині міста. Нині на цьому місці знаходиться будівля управління Міністерства внутрішніх справ України в Тернопільській області.

У роки другої світової війни музей втретє був пограбований (вдруге це сталося під час зміни влади у 1939 р.). Гітлерівці вивезли 49 найцінніших живописних полотен західноєвропейських художників XVIII–XIX ст., решту колекцій було врятовано завдяки мужньому вчинкові наукового працівника музею Стефанії Садовської, яка самотужки перенесла фондові збірки у глибокі підвали музею та оберігала їх до закінчення бомбардувань у місті. 1948 р. вона була нагороджена орденом «Знак Пошани».

Кількість врятованих по війні експонатів становила майже 26 тисяч одиниць збереження.

Через аварійний стан пристосованого музейного приміщення, яке по закінченні війни жодного разу не ремонтували, 1968 р. експозиція

для відвідувачів була закрита. І лише у грудні 1982 р. у Тернополі відбулася подія, якої чекали майже п'ятнадцять років. У спеціально спорудженому будинку у центрі древнього міста було відкрито Тернопільський обласний краєзнавчий музей, експозиція якого розмістилася на площі майже 1800 метрів квадратних.

Музей було високо оцінено як вітчизняними, так і зарубіжними вченими та музеєзнавцями, експозиція визнана одною з кращих серед краєзнавчих музеїв України та колишнього СРСР. 1983 р. музей став дипломантом ВДНГ України і майже ціле десятиріччя отримував найвищі музейні нагороди. На його базі відбувалися республіканські та всесоюзні семінари і наради, першим в Україні він виступив з ініціативою про пріоритетність у музейній справі наукової роботи та розробив концепцію музейної справи, загальні положення якої лягли в основу законопроекту «Про музеї України».

Експозиція в основі своїй залишається чинною дотепер, хоча з плином часу, зміною суспільного устрою та набуттям Україною незалежності, на початку 1990-х рр. було здійснено реекспозицію окремих розділів і тем, виставлено матеріали, що роками зберігались у запасниках, а також зібрані у результаті нових експедицій та пошуків. Так великий пласт національної історії, забороненої, забутої, частково знищеної, завдяки музейній експозиції став доступним для тисяч екскурсантів, які щорічно відвідують музей. І не перестають захоплюватися. Адже попри смислове навантаження – це ще й мистецька робота кращих вітчизняних дизайнерів, які були залучені до художньо-оформлювальних робіт.

Сьогодні збірки музею становлять понад 180 тис. матеріальних пам'яток, зокрема – унікальні, аналогів яким немає у жодному іншому музеї України. Стародруки, старовинна зброя, збірки національного одягу, поштівки, рідкісні світлини та документи, предмети міського та сільського побуту, багаті філателістичні та нумізматичні колекції, ряд вартісних антикварних речей, особисті речі та архіви видатних уродженців краю та інше – все те, чим жив і що творив народ упродовж кількох століть [2].

Музейні збірки та колекції основного фонду об'єднані у групи. Найбільш повно укомплектована група «Археологія», яка становить

35,5 тис. одиниць збереження та охоплює період від ашельської фази середнього палеоліту до пізнього середньовіччя.

Пізнання стародавніх часів через археологічні знахідки – тема традиційна для музею ще з початків його існування. Уже на зорі минулого століття археологічна колекція музею була доволі великою і постійно поповнювалася новими матеріалами. 1912 р., ще до офіційного відкриття музею, дану колекцію оглянув і високо оцінив відомий краєзнавець та археолог Богдан Януш. Науковець навіть запропонував на її основі видати працю з історії первісно-общинного ладу. Археологічні дослідження краю особливо активізувались у 1980-х – на початку 1990-х рр.: тоді музей самостійно споряджав шість археологічних експедицій, котрі працювали під керівництвом археологів Ігоря Ґерети, Олександра Ситника, Олега Гаврилюка, Богдана Строценя, Марини Ягодинської та Миколи Левчука, які досліджували епохи палеоліту, античності та слов'яно-руський період. На теренах області у різний час працювали також експедиції під керівництвом відомих археологів М. С. Бандрівського, О. Д. Ганіної, І. П. Русанової, матеріали яких також поповнювали фонди музею.

Найдовше працювала музейна археологічна експедиція під керівництвом Ігоря Ґерети, який майже тридцять років вивчав черняхівський могильник III – IV ст. у с. Чернелів-Руський Тернопільського району. Йому вдалося дослідити 315 поховань поморської, черняхівської і давньоруської культур. Особливо вартісним є князівське інгумаційне поховання II пол. III ст. з великою кількістю супроводжуючого матеріалу.

Загалом, у фондах музею представлені матеріали всіх археологічних періодів, у кожному з яких є цікаві знахідки. Так, серед матеріалів пшеворської культури I ст. до н.е. – I ст. н.е. (ранньоантичний період), що походять із курганного поховання у с. Монастириха Гусятинського району, унікальною є ліпна урна з меандровим орнаментом. Ця знахідка – єдина в Україні.

Доволі повно представлений у музейній колекції слов'янський період VI – VII ст. Це, в основному, матеріали Кровинського городища, що знаходиться поблизу Теребовлі: срібні та бронзові орнаментовані пряжки, трапеціподібні підвіски, ранньовізантійські фібули. Останні

за своєю кількістю та різноманітною типологією перевищують усі відомі музейні колекції в Україні.

Проте найбільша археологічна колекція – це матеріали давньоруського періоду X – XIII ст. Походять вони з літописної Теребовлі: городищ Бозок і Уніас, городищ-святилищ, що знаходяться південніше села Крутилова Гусятинського району. Серед них виділяються срібний перстень, щиток якого прикрашений одним із різновидів герба Рюриковичів, срібна грошова гривня київського типу, золоті скроневі підвіски. Велику групу складають цілі форми керамічного посуду X – XI ст., зовнішня поверхня яких чудово орнаментована (Антоновецький давньоруський комплекс).

Гордістю музею є доволі численні колекції декоративно-ужиткового мистецтва, у якому найбільш повно збереглися народні традиції, побутові, етнічні та національні особливості. Це – художня тканина і кераміка, народний одяг і вишивка, художня обробка шкіри і дерева та ін. Найбільш повно у цьому ряду представлена фондова група «Тканина», загальна кількість експонатів якої становить 9250 одиниць збереження. Хронологічні межі збірки охоплюють більш як ціле століття: кінець XIX-го – XX ст. Особливістю її є унікальні зразки народного одягу з усіх географічно-етнографічних куточків області (Придністров'я, Галицьке Поділля, Галицька Волинь, Опілля) та велика колекція вишиваних рушників, верет, сервет, пошивок, серед яких чимало авторських робіт майстрів народної творчості (Ганни Баран, Петра Ткачука, Стефанії Папи, Марії Гарап'юк, Євгенії Наконечної).

В Україні серед усіх вишиваних речей особливого значення надавалося сорочці – невід'ємному елементові обрядового та святкового костюма, бо, як стверджує знавець подільської вишивки Людмила Булгакова-Ситник, «… вишита за всіма традиційними канонами вона (сорочка) була предметом гонору і часто спадку». Традиція така на Тернопіллі збереглася до наших днів, тому підгрупа «Сорочки» – одна з найбільших у загальній колекції групи «Тканина» і становить 435 одиниць збереження, з яких 153 – датовані кінцем XIX – поч. XX ст. Це жіночі сорочки, серед яких унікальну мистецьку вартість мають «борщівські» сорочки (їх у музеї – 58 одиниць збереження), відомі сьогодні у всьому світі. Вони вражають технікою вишивання: колодки, хрестик, з підстилом,

низь, кучерявий стіб, гаптування, гладь, ланцюжок, стебнівка. Крім чорної, домінуючої в узорі, бавни, у цих сорочках використовували волічку, сухозліть, бісер, пацьорки, лелітки – все це творить неповторний зразок декоративно-ужиткового мистецтва Придністров'я [1, с. 15–187].

За насиченою кольоровою гамою і технікою вишивання близько до «борщівських» стоять сорочки «заліщицькі», основне тло яких, на відміну від перших – червонозолотисте, але таке ж насичене і навдивовижу красиве. У фондах знаходиться також велика колекція жіночих сорочок із галицьких Опілля та Поділля (Бережанський, Козівський, Гусятинський, Зборівський, Тернопільський райони).

Збірка чоловічих сорочок – це майже 160 одиниць збереження, які представляють усі типи відомих на Тернопіллі сорочок: за кроєм, застібкою, наявністю коміра чи комірця-стійки та за розміщенням вишивки, кольоровою гамою, технікою вишивання.

Музей володіє великою колекцією інших елементів народного одягу. Це – різноманітні безрукавки з тканини (у різних районах мали назви – «камізелька», «горсик», «горсет», «жупан»), шили їх переважно з оксамиту і оздоблювали вишивкою. На лляному полотні та оксаміті вишивалися фартухи («запаски»). Мистецькими зразками народного одягу є хутряні безрукавки («лейбики», «півкожушки», «куці кожушки»), оздоблені, в основному, аплікацією з рослинним орнаментом чи поєднанням вишивки з аплікацією, а також кожухи – білі та червоні, різного крою, багато декоровані.

Вагомим пластом традиційної культури українців, що найяскравіше втілює національні риси орнаментального мистецтва, вважаються рушники. На Тернопіллі – це рушники переважно вишивані, менше – ткані. Понад 450 одиниць збереження – така музейна колекція вишуканих зразків цього виду мистецтва. Інтер'єрні, обрядові та побутові, вишивані у поліхромній та двоколірній гамі, найчастіше технікою хрестик чи низь – вони чарують своєю довершеною майстерністю і вишуканим художнім смаком. Особливо це стосується авторських рушників («Барвінкове Надзбруччя» П. Ткачука, «Чорнобривці» та «Поділля» Г. Баран та інші).

У кінці XIX – на поч. XX ст. на Тернопіллі діяли декілька відомих центрів килимарства. Чудові ткані килими, відомі і поза межами Укра-

їни (виставлялись і були високо оцінені на Міжнародних виставках, зокрема у Відні) ткалися у килимарській майстерні у с. Вікно Гусятинського району, заснованій 1886 р. відомим українським шляхтичем, громадським діячем, власником цієї посілості Володиславом Федоровичем (1845 – 1917 рр.). У часі Першої світової війни його маєток, у тому числі й музей, в якому знаходилося 200 подільських килимів, бібліотека, родинний архів, мистецька галерея та килимарня – все згоріло. Тому велику науково-пізнавальну та мистецьку вартість має килим із цієї знаменитої колись майстерні, що вцілів і зберігся у музеї до наших днів.

Декілька килимарських осередків у тому часі діяли і на Збаражчині. Особливо популярною була килимарська майстерня відомого ткача І. Івахова у с. Кобилля, який свій фаховий шлях починав у килимарні В. Федоровича і зажив там великої слави. У фондах музею знаходяться чотири килими, виткані ним, один з яких датований – на ньому виткана цифра «1900». Найдавнішими у музейній колекції є килими з датою «1884» та клеймом «М. 14» (м. Збараж) та датою «1893» і виткаким словом «MARIA» (с. Добромірка). Вся збірка тканих вовняних килимів становить 40 одиниць збереження.

Доволі чисельною вважається фондова група «Рідкісна книга», що налічує 9,5 тисячі примірників. Серед раритетів книгодрукування, зібраних ще на початку минулого століття, найдавніший фоліант датований 1514 р. Це – «Історія датського героїчного королівства» Саксона Грамматика (мова латинська); «Єврейська біблія» (1540 р., мова латинська і староєврейська, аркуші з водяними знаками); збірник віршів «Піндари», до якого увійшли твори знаменитих старогрецьких поетів Алкея, Сапфо, Алкманіса, Сімоніса та інших (1566, мова старогрецька та старолатинська, 1144 сторінки), «Опис всієї Італії» (від заснування Рима до Середньовіччя) Ф. Леандро Альберті Болонського (1553 р., Венеція, мова старолатинська); медичні розвідки Філіпа Теофраста Парацельса (1493 – 1541), об'єднаних у п'ять великих томів, виданих у 1589 – 1599 роках (Базель, мова старонімецька, готичний шрифт).

Неабияку наукову та історичну вартість має «Новий атлас світу», п'ять книг якого видані Йоханом Блаухом впродовж 1642 – 1654 років в Амстердамі (мова старонімецька та старолатинська, готичний шрифт, папір з водяними знаками). Зокрема в «Атласі» з 1647 р. розміщено 115

карт і на окремих з них помічені міста Тернопіль, Кременець, Вишнівець, Збараж, Бучач, Гусятин. .

Серед інших раритетних видань уваги заслуговує «Словник чотирьох основних європейських мов» (італійська, французька, німецька, латинська), виданий 1700 р.

Найбільшою на Волині та Галичині й однією з найвідоміших в Україні у XVIII ст. була друкарня Почаївського монастиря (з 1833 р. – лавра), заснована на основі привілею короля Августа II у 1732 р. Чимало стародруків з цього осередку книгодрукування знаходяться в експозиції та фондах музею, в тому числі й перша друкована книга «Служебник» з 1735 р. До того часу там друкувалися лише пастирські листи. Серед інших видань Почаївської друкарні – «Анфологіон» (1738 р.), «Октоїх» (1738 р.), «Апостол» (1784 р.), дві книги «Тріодь постная» (1744 р., 1749 р.) та багато інших.

З XVII-го ст. походять видання друкарні Ставропігійського братства у Львові («Євангеліє», 1636 р.; «Анфологіон», 1638 р., друкар І. Купотович; «Октоїх», 1686 р., друкар С. Ставничий; «Діяння апостолів», 1654 р.).

Музей володіє доволі великою частиною бібліотеки видатного українського режисера-новатора і актора Леся Курбаса, майже 600 книг якої передала музеєві його дружина Валентина Чистякова. Багато з них – із власноручними помітками славетного земляка. Серед книг – унікальний фоліант з чудовими гравюрами та написом на титулі «Exlibris Леся Курбаса» – прижиттєве повне видання драматичних творів французького письменника Віктора Гюго (1802 – 1885 рр.), яке вийшло у Парижі 1879 р.

До рідкісних книг групи належить також прижиттєве видання видатного російського вченого і письменника Михайла Ломоносова (1711 – 1765 рр.). Це – «Российская грамматика» з 1755 р., яка надійшла у фонди музею з бібліотеки єврейського просвітителя Й. Перля.

У музеї знаходиться велика добірка видань «Просвіти», творів українських письменників, вчених, краєзнавців – з автографами, видання сучасних тернопільських видавництв («Лілея», «Джура», «Богдан», «Підручники і посібники», «Горлиця» та інших). За п'ятнадцять останніх років у музей надійшла велика бібліоте-

ка від представників західної діаспори. Це, в основному, наукова та художня література національного спрямування, що була заборонена колишнім тоталітарним режимом. Твори Богдана Лепкого, Уласа Самчука, Івана Багряного, Володимира Винниченка, Івана Крип'якевича, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова – далеко не повний перелік у цьому списку.

Понад 250 книг нараховує музейна Шевченкіана. Це видання кінця XIX – XX ст.: твори Тараса Шевченка, ілюстровані видатними українськими художниками О. Данченком, В. Касіяном, І. Марчуком, Г. Якутовичем, В. Лопатою, видані у перекладах польською, болгарською, німецькою, російською, іншими мовами світу. Серед книг цієї тематики – літературознавчі праці відомих українських шевченкознавців.

Фондова група «Рідкісні документи» – 16150 одиниць збереження – відтворюють життя краю від початку XVI ст. Найдавнішими у цій збірці видається Привілей польського короля Жигмонта Старого від 1523 р. (пергамент, рукопис, мова латинська) про надання місту Золочеву Магдебурзького права. Від 1537 р. збереглася Грамота власника Золочева Андрія Турки про звільнення мешканців міста від податків на 14 років через виснаження їх від частих воєн, нападів татар і турків (пергамент, рукопис, мова латинська).

Три Привілеї короля Яна III датовані 1675 р., 1677 р. та 1681 р., і стосуються вони також міста Золочева: підтвердження попередніх Привілеїв, звільнення окремих міщан від податків, влаштування щорічних ярмарків.

З історії Тернопілля у нинішніх його межах (до 1939 р. Золочів – частина Тернопільського воєводства) цікавим є Привілей Стефана Потоцького, коронного полковника королівського війська Речі Посполитої, власника Чорткова, яким він надає нові права місту замість втрачених (1724 р.). До цього часу (1725 р.) відноситься і Дозвіл каштеляна краківського, гетьмана коронного Адама Миколи Сенявського на заснування у Гримайлові цеху ткачів.

Цікаву знахідку було виявлено 1965 р. у фундаменті демонтованого пам'ятника намісника Галичини Агенора Голуховського у Скалі-Подільській Борщівського району. Це були два документи на пергаменті: «Історичні згадки про Скалу» (історія містечка в 1328 – 1860 рр.)

та «Родовід графів Голуховських». Зберігається у музеї і документ від 1861 р. про встановлення згаданого пам'ятника.

Загалом XVIII ст. представлене численними документами, серед яких є й такі, що стосуються особи цісаря Австро-Угорщини Франца Йосифа (1830 – 1916 рр.), зокрема про його приїзд у Тернопіль (1887 р.), про заходи на честь 40-річчя його правління державою (1889 р.), про підготовку відзначення його іменин (1917 р.).

Численні документи розкривають трагедію Першої світової війни, жертвою якої стали народи багатьох національностей. Частина з них – російською мовою і відтворюють окупацію Тернополя царськими військами (накази, розпорядження, оголошення окупаційних властей). Це також документи про наведення порядку у місті по відступі російських військ. Збереглися 164 облікові картки (мова німецька) з переліком могил загиблих солдатів австрійської армії, німецьких та російських вояків, які загинули у часі війни у селах Серединки, Плотича, Нижній Івачів та інших.

За документами часів Другої світової війни, збереженими у музеї, можна чітко окреслити трагедію поневоленого народу. Початок війни і так зване возз'єднання українських земель, наслідки якого відчуло населення відразу по встановленню більшовицького режиму (репресії, тюрми, депортація) – все це у документах того часу. Особливо багато матеріалів цього фонду стосуються 1941 – 1945 рр. В основному – це документи воїнів Червоної армії: орденські книжки та посвідчення до орденів і медалей, червоноармійські книжки, воєнні квитки (в тому числі – трьох німецьких солдатів, які загинули на Тернопільщині), фронтові листи-трикутники, повідомлення про загибель. Це також численні матеріали, що розкривають героїзм і трагедію Української Повстанської Армії, яка боролася проти двох агресорів – німецького фашизму та більшовицького режиму.

Серед документів УПА – історія легендарного «Стяга» (Ярослава Старуха), «Орлана» (Василя Галаси), Омеляна Польового, Осипа Горнового (Дяківа) та десятків інших учасників збройного підпілля.

Дотепер на офіційному рівні не розставлені акценти щодо Дивізії «Галичина», вояки якої одухотворені подвигом Українських Січових Стрільців, у складі німецької армії виборювали незалежність України.

Тому документальні матеріали музею з історії створення Дивізії, її бойового шляху, трагедії під Бродами, цькувань і переслідувань, які чиняться й досі – надзвичайно важливий факт для висліду вчених, істориків і політиків. Особливо вартісними у цій збірці сприймаються листи Романа Колісника – ветерана Дивізії, українського письменника та громадського діяча, найоб'єктивнішого і найбільш неупередженого дослідника цього збройного формування. Він був рецензентом, упорядником, критиком майже усіх монографій та історичних розвідок згаданої тематики (видання знаходяться у музеї).

Політичні репресії з боку більшовицького режиму – трагічна сторінка в історії тернополян. Документи Анни Герасимович, Григорія Барана, Кіндрата Гаврилюка, Бориса Бобинського, родини Дідиків, Дмитра Дзисяка, Ярослави Онуферко та інших наших краян допомогають глибше осмислити масштаби трагедії, біль і розпач тисяч невинних жертв злочинної системи.

Історію України і Тернопілля зокрема, минуле і сучасне, відтворено у поштових листівках, світлинах, нумізматичній та філателістичній колекціях музею. Особливо цікавою у цьому ряду є збірка «Філокартія» – колекції поштових листівок, цих своєрідних ілюстрованих міні-енциклопедій, які мають велику історичну і мистецьку вартість. Адже за тематикою – це і географія, і природа, етнографія та історія, мистецтво, архітектура, портрети – все те, що входить у коло діяльності музею.

У музейній колекції особливу пізнавальну вартість мають так звані фотонатурні листівки. Майже сто поштових карток з музейної колекції – це види Тернополя початку XX ст. – 1930-х рр. Унікальність їх у тому, що більшість зафіксованих на них об'єктів збереглися лиш на листівках. У хуртовині двох воєн (особливо Другої світової війни) Тернопіль був майже повністю зруйнований і про красу та неповторність древнього міста над Серетом, його архітектурні пам'ятки, види вулиць і площ, пам'ятники нагадують лиш пожовтілі поштові картки – свідки тих давно минулих літ і втраченої історії. Бо зникли з історії міста костьол парафіяльний і костьол єзуїтів, стара синагога, старий залізничний двірець і площа Ринок, вулиці Святоянська, Перля, Реальна, Заруддя. Ніщо уже не нагадує про чари і принади Міського парку, хоч і місце його, і назва (правда, у народі) залишилися. Сьогодні – це парк Слави.

Давня історія Тернополя збереглася і в назвах видавництв, які продукували поштові картки: друкарні Б. Раппопорта, Леона Олескера, Я. Айнлєгера, Густава Аксельрода, В. Лауба, книжковий магазин Єжи Поля. Працювало у місті й анонімне видавництво, що скривалося за криптограмою «W. L. Bp. 3442». Більшість поштових карток з видами Тернополя не датовані. Але беручи до уваги вихідні дані кожної окремої картки (видавець, логотип видавництва, монограми і абревіатури, шрифти, якість паперу), можна стверджувати, що більшість з них видано у перших десятиріччях XX ст.

На початку минулого століття видавалися поштові картки і в Кременці, Бучачі, Чорткові, Бережанах, Гусятині, інших містах. Недарма період з 1897 до 1920 рр. називають «золотим» віком листівки. До цього періоду з музейної філокартичної колекції належать також види міст Заліщиків, Червонограда, Теребовлі, Вишнівця, Збаража, Почаєва, Скалата, Буданова, а також Золочева, Перемишля, Олеська, Підгірець, Підкаменя, Кальварії і навіть Відня. Найдавнішою у цій колекції є листівка «Gruss aus Brezezany» («Привіт з Бережан»), датована 1899 р.

Художня поштова листівка репрезентована у музеї іменами українських та зарубіжних мистців. З українських найбільш повно у музейній колекції представлений відомий графік Амвросій Ждаха, який залишив велику добірку рисунків до українських народних пісень та пісень на слова Тараса Шевченка, що репродуковані на поштових картках 1911 – 1914 рр.

З надходжень останнього часу особливу цінність мають 1054 листівки, подаровані дочірним підприємством «Тернопільський облавтодор» ВАТ «ДАК» «Автомобільні дороги України», майже 180 Різдвяних вітальних листівок, що надійшли на Тернопілля через журналіста із США, онука Степана Бандери, з архіву родини Леників з Мюнхена. Колекція має і мистецьку вартість – на окремих листівках репродуковані роботи відомих українських мистців – художника Михайла Мороза, скульптора Михайла Черешньовського та інших, а також історичну – тут декілька рукописних вітань від Ярослава та Слави Стецьків, Слави та Григорія Драбатів, інших чільників українського національного руху.

Музейна збірка фондової групи «Нумізматика» почала формуватися ще на початку минулого століття. На жаль, під час Першої та

Другої світових воєн вона зазнала пограбування. Тепер – це понад 23 тисячі одиниць збереження. У групу, крім нумізматики, входять колекції, які представляють боністику, сфрагістику, фалеристику. Найбільш численна нумізматична колекція – біля 17 тис. одиниць – представляє монети як республіканського, так і імператорського Риму, середньовічної Європи, держав нового і новітнього часу Азії, Америки та Європи. Серед античних монет виділяється золотий ауреус августи Отацілли Север, жінки імператора Філіпа Араба (244 – 249 рр.). У склад групи входять декілька скарбів середньовічних монет з території Тернопільщини, в яких знаходяться монети різних номіналів, починаючи від західноєвропейських талярів і закінчуючи мідними солідами Речі Посполитої.

Цікаву збірку складають бони міст Західної України часів Першої світової війни, бофони УПА. Фалеристика представлена великою колекцією орденів і значків Австро-Угорщини, ЗУНР, СРСР, Німеччини, Польщі, Ірану; сфрагістика – відносно невеликою колекцією вислих свинцевих печаток часів давньої Русі, які були виявлені на території давньоруських городищ краю і датуються XII – XIII ст. Значно більшу групу складають різноманітні печаті кінця XIX – початок XX ст. з Австро-Угорщини, Польщі, Росії.

Серед музейних колекцій у кількісному відношенні вагоме місце займає фондова група «Філателія». 24100 марок цієї колекції у географічному вимірі охоплюють майже усі провідні країни світу, у тематичному – найважливіші сфери суспільного буття. Це – історія, мистецтво, фауна і флора, спорт, космос, архітектура, транспорт та ін. Майже 2,5 тис. марок цієї колекції – це унікальна серія «Підпільна пошта України», яка видавалася впродовж 32-х рр. (1949 – 1981 рр.) закордонними частинами ОУН у Німеччині та США. Марки цієї серії (так звана еррінофілія) не були допущені до оплати поштових послуг і наклеювалися на конверти поруч із офіційними. Попри те, значення їх було великим – вони знайомили світ з трагічною і водночас героїчною історією поневоленого українського народу. У цій серії відтворені найважливіші віхи українського буття, починаючи з часів коронування князя Данила Галицького. Хоч найповнішою є історія XX ст. Українські Січові Стрільці, битви під Крутами і Базаром, український «Пласт» та Спілка

Української Молоді, Український Червоний Хрест, Антибільшовицький блок народів, геноцид українського народу, український спорт, студентство, 1000-ліття хрещення Руси-України, українські письменники (Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Марко Черемшина, Лесь Мартович, Василь Стефаник та інші) – далеко не повна тематика цієї серії. Особливо багато марок і блоків присвячено Організації Українських Націоналістів та її провідникам: Євгену Коновальцю та Степану Бандері, а також Українській Повстанській Армії, зокрема її головнокомандувачеві генералу Роману Шухевичу (Чупринці).

Ці марки мають велику історичну цінність, адже були поштовими знаками єдиної у світі підпільної пошти. Вони гідно репрезентували українську філателістику у світі – виставлялись і отримували нагороди на Міжнародних виставках у США, Канаді, Швейцарії, Франції, Великобританії.

У філателістичній колекції музею є також серійна добірка марок «Українська Народна Республіка», які друкувались у Києві 1918 р. за проектом Ю. Нарбута; марки, випущені з ініціативи гетьмана Павла Скоропадського (1919); марки УНР від 1921 р., які друкувалися у Відні – це серія із портретами Хмельницького, Петлюри, Петрушевича, Шевченка; поштові знаки Карпатської України (1939 р.) та інші.

Гордістю музею є добірка художніх полотен та скульптури, зокрема сакрального мистецтва, яке представлене роботами всесвітньовідомого мистця Іоанна Ґеорга Пінзеля (рік народження невідомий – 1761 р., м. Бучач): «Святий Микола», «Відсічення голови Івана Предтечі», «Святий Франциск Борджіа», «Алегорія Мудрості», «Алегорія Мужності», Алегорія Віри», «Святий Товій» та відомого скульптора Антона Осинського (бл. 1720 – бл. 1795 рр.): «Єпископ», «Свята Роза», «Святий Станіслав», ін. Музей володіє художніми роботами майстрів пензля XVIII-го ст., рядом ікон на дереві XVII – XVIII ст., величезною мистецькою колекцією сучасних українських художників. 690 художніх полотен, в тому числі й західноєвропейських художників XVII – XIX ст., видатних українських та російських живописців XVIII – XX ст. були передані на експонування в Картинну галерею музею, а з набуттям нею самостійного статусу у 1991 р. (нині – Тернопільський обласний художній музей), залишились у ньому на постійне зберігання.

Художня група (живопис, графіка, скульптура) налічує 3790 одиниць збереження.

У музеї представлена доволі велика колекція об'ємних речових експонатів, серед яких мистецьку та історико-культурну вартість мають предмети побуту аристократичних родин XVII – XIX ст. Це, зокрема, німецький кабінет початку XVII ст., виготовлений з горіха і прикрашений інтарсіями з видами невідомого міста епохи Середньовіччя та оздоблений мініатюрною бронзовою балюстрадою. З XVIII ст. походить іспанський кабінет, оздоблений слоновою кісткою та покритий коричневим лаком.

Класична дерев'яна шафа, прикрашена горельєфами дітей та рослинним орнаментом, виготовлена, ймовірно, у відомих гамбурзьких майстернях у XVII ст. Стиль бароко представлений розкішним кріслом графа Козібродського (XVIII ст.), верхню частину якого прикрашає багатопольний геральдичний гербовий щит графської родини. Не менш цікавим та вишуканим є крісло гданського магістрату, на спинці якого розміщені мініатюрний та великий герби міста.

До музейних раритетів належить особиста шабля польського короля Яна Собєського, інша зброя та речі його доби (експонувалися на Міжнародній виставці у Польщі, присвяченій 300-літтю з часу його смерті), а також зброя та обладунки польських воїнів та козацького війська (XVII ст.).

У музеї знаходиться велика колекція годинників (понад 100 одиниць збереження), в тому числі й відомих європейських фірм, серед яких – настінні, кишенькові, сонячний та авіаційні, датовані кінцем XIX – XX ст.

Цікавими є зразки телефонних апаратів (найдавніший з 1905 р.), друкарських та швейних машинок (середина XIX – поч. XX ст.) відомих фірм – німецької «Zinger» та американської «Veritas».

Серед фондових груп – чисельна колекція природничих матеріалів, які об'єднані у збірки «Палеонтологія» (4870 одиниць), «Геологія і мінералогія» (640 одиниць), «Зоологія» (1080 одиниць) та «Ботаніка» (2650 одиниць). До найцікавіших із них належать унікальна колекція комах, зразки усіх рідкісних, ендемічних та реліктових рослин Тернопілля, опудала рідкісних тварин та птахів, відбитки кистеперої риби на

червоному пісковику та голови панцирної риби, викопні скам'янілості прадавніх вимерлих організмів.

В експозиції змонтовано скелет мамонта (тварини антропогенового періоду), в основному, на матеріалах викопних решток, знайдених на теренах області.

До унікальних знахідок належить також піщанистий кальцид – мінерал, відомий в науці як фонтебльський (вперше був знайдений у французькому місті Фонтебло). У природі він зустрічається вкрай рідко. На колишній пострадянській території відомі лише три місця скупчення цього мінералу, і два з них – на Тернопільщині.

Усі кращі зразки цієї групи представлені в експозиції відділу природи, яка побудована здебільшого за допомогою діорам, що відтворюють основні ландшафти та природничі особливості краю.

Майже 10 тис. експонатів із загальної кількості виставлено у трьох відділах постійно діючої експозиції (природи, стародавньої, нової та новітньої історії), решта експонуються на численних виставках, у тому числі й зарубіжних: у Польщі, Румунії, Німеччині, Франції.

Фондові збірки музею – вагомий матеріал (часто польовий), який найчастіше не був у науковому обігу, тому є унікальною джерельною базою для науковців широкого профілю (істориків, етнографів, мистецтвознавців, краєзнавців, природодослідників, географів та інших).

Великою є книгозбірня музею, у якій біля 20 тисяч рідкісних наукових видань XVIII – XX ст. (українською, польською, російською, німецькою, латинською мовами).

Щорічно музей відвідують тисячі туристів і шанувальників прекрасного з усієї України, а також ближнього й далекого зарубіжжя. Адже саме у тиші експозиційних залів можна осмислити героїку сивої давнини, заглибитися в історію краю, України, Всесвіту… І відпочити у царині краси й мистецтва – у Храмі муз – саме так із грецької перекладається слово «музей».

Список використаних джерел

1. Жіноча сорочка Борщівсько-Заставнівського Придністров'я. Альбом. – Львів: Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2013. – 334 с., іл.

2. Фонд Тернопільського обласного краєзнавчого музею (далі – ТОКМ) «Археологія».
3. ТОКМ «Рідкісні документи».
4. ТОКМ «Рідкісні книги».
5. ТОКМ «Живопис».
6. ТОКМ «Графіка».
7. ТОКМ «Речові матеріали».
8. ТОКМ «Нумізматика».
9. ТОКМ «Плакати, листівки».
10. ТОКМ «Фотографії».
11. ТОКМ«Тканини».
12. ТОКМ «Зброя».

Yaroslava Haidukevych, Stepan Kostiuk

THE TERNOPIL REGIONAL MUSEUM OF LOCAL LORE: HISTORICAL CHRONICLES

The important stages of creation and functioning of the establishment are presented, the process of improving fund base for the period of its first century is described.

Key words: exposition, exhibit, collection, rare spieces (relics), funds.

Надія Голод

БЕРЕЖАНСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

У статті висвітлено історію створення і діяльності Бережанського краєзнавчого музею з 1980 р. до 2012 р., клуби, товариства, гуртки, що діють при музеї. Зроблено огляд експозиційних залів, опис окремих експозиційних вузлів та експонатів. Подано кількісний облік експонатів музею.

Ключові слова: *Бережани, музей, експозиція.*

Бережанський краєзнавчий музей функціонує з 20 вересня 1980 р., відновивши тим самим музейну діяльність у місті після 55-річної перерви. Організатором його по праву вважається Степан Дудар, колишній працівник райсільгосптехніки, краєзнавець, згодом – Почесний громадянин м. Бережан. Завдяки йому та іншим співорганізаторам в історичній будівлі міської ратуші та Бережанської гімназії працює потужний центр культурно-освітнього та мистецького життя регіону.

Експозиція Бережанського краєзнавчого музею містить відомості про історичні, етнографічні, природничі особливості розвитку нашого краю від найдавніших часів до сучасності. Музейна експозиція займала 26 залів, але у зв'язку із реконструкцією першого поверху ратуші, на даний час відкрито для відвідувачів 15 залів: «Природничий зал», «Зал археології», «Епоха середньовіччя та козацькі часи на Бережанщині», «Бережанська гімназія – центр освіти, науки і культури», «Літературна Бережанщина», «Українські січові стрільці», «Зал історії «Пласту» та політичних репресій», «Друга світова війна», «Капелла «Боян», «Зал національного відродження», «Лемківська світлиця» та ін.

Природничий зал

Перший з експозиційних куточків музею – природничий, який знайомить відвідувачів з фізико-географічними умовами району, геологічною будовою, корисними копалинами, кліматом, водними ресурсами, фауною і флорою краю.

Тут представлено зразки корисних копалин, що використовують жителі у господарстві. Цей відділ приваблює десятками чучел тварин і птахів, адже тут можна зблизька оглянути вепра, який водиться у наших лісах, вовка, борсука, дику козулю, оленя, рись, лисицю, зайця, їжака; із птаства – сокола, кібця, ворону сіру, сороку, грака, бекаса, зе-

леного дятла, фазана... Велика кількість колб із зразками риб та земноводних, що є у водоймах нашого краю, завершують огляд цієї зали.

Зал археології

У цьому залі представлено історію нашого краю періоду кам'яного, бронзового та раннього залізного віків. Увагу відвідувачів привертає панорама «Стоянка первісних людей» (автором якої є М. Фролов).

Основну частину експозиції зали займають знаряддя праці, які використовували прадавні люди на території Бережанщини, зокрема кам'яні та крем'яні сокири, глиняні прясла до веретен.

З допомогою речових, документальних і фотоілюстративних матеріалів відтворено види господарської діяльності первісних людей: скотарство, землеробство, гончарне виробництво, примітивне ткацтво, полювання, а також виникнення первісних релігійних уявлень.

Епоха середньовіччя та козацькі часи на Бережанщині

Огляд експозиції починається від княжих часів, що представлені спорядженням давньоруського воїна, одягом княгині Ольги [1] та князя Володимира [2], барельєфом Данила Галицького, який виконав художник С. Мамчур). Привертає увагу й макет Бережанського замку (художник – З. Мігоцький), а також експонати, які розповідають про історію роду Синявських та зародження Бережан. Цінними є автентична бойова козацька коса, люльки XVII – поч. XIX ст., наконечник списа та козацький пістоль. Тут же знаходиться герб династії Потоцьких – володарів замку і земель Бережанщини [3].

Бережанська гімназія – центр освіти, науки і культури

Експозиція ознайомлює відвідувачів з історією найдавнішого навчального закладу міста, який розпочав свою роботу в 1805 р. Тут розміщено світлини та відомості про директорів, професорів та видатних гімназистів.

Життя гімназії з 1805 по 1944 рр. відображають документи, фотографії, книги, спогади, особисті речі тих, хто тут навчався. Серед них: М. Шашкевич, Б. Лепкий, А. Чайковський, Ф. Коковський, В. Бемко, Е. Ридз-Смігла, Я. Струхманчук, М. Мороз, В. Савчак, М. Кушнір та

інші. В експозиції представлені картини колишнього гімназиста А. Осадци; марки, стяжки, значки з історії України, які подарував С. Голяш, портрети провідників ОУН – УПА Д. Мирона-Орлика, О. Дяківа-Горнового; світлини репресованих гімназистів, свідоцтва, легітимації, альбоми. Цікавим є гімназійний часопис «Одноденка». Завершується експозиція матеріалами про відродження сучасної гімназії, де експонується книга «Бережанська гімназія», в якій на понад тисячі сторінок розповідається про різні періоди життя навчального закладу.

Заслуговує уваги унікальний експонат – головний журнал гімназії за період з 1790 р. до 1817 р. [4]. Саме з цього журналу ми маємо точні відомості про навчання в гімназії перших її учнів. Серед них українці, які закінчили гімназію ще в Збаражі: професор Львівського університету Микола Нападієвич, Мартин Барвінський – український церковний діяч, педагог, доктор теології. Тут же записи про навчання своїх Маркіяна Шашкевича, – братів Авдиковських, представників родин Барвінських, Левицьких.

Серед прізвищ записані учні польського походження, зокрема, Мацей Бродович, який закінчив гімназію у 1805 р. Мацей Бродович (Brodowicz Maciej Jozef, 1790–1885) – відомий польський вчений-медик, педагог, поет. Народився 24 лютого 1790 р. у м. Гримайлів Гусятинського району. Навчався у гімназіях Збаража і Бережан. Медичні студії закінчив у Віденському університеті в 1817 р. Пропрацювавши 5 років у віденських шпиталях, осів у Кракові. В 1823 р. став керівником лікарської клініки при Ягеллонському

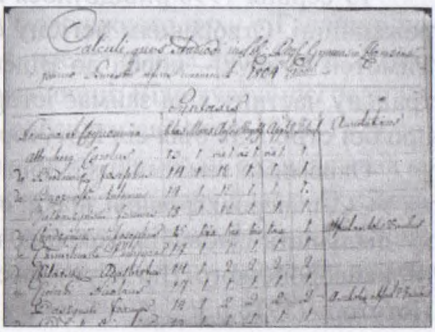

університеті. Був добрим організатором науки. Двічі, упродовж 1839–1841 рр. і 1847–1848 рр., обирався ректором Ягеллонського університету. У 1847 р. професор медицини Мацей Бродович отримав почесне звання доктора філософії (honoris causa) цього університету. Автор спеціальних праць з медицини, поетичної збірки «Польові квітки» (1871).

Літературна Бережанщина

В цій залі представлено карту, на якій відзначено імена письменників – уродженців Бережанщини та вихідців з цього містечка, а також відомих особистостей, які жили працювали та перебували в місті й навколишніх селах. Серед них: І. Франко, М. Шашкевич, С. Твердохліб, А. Чайковський, М. Кічура, М. Рудницький, О. Гончар, І. Драч, Р. Лубківський, Д. Січинський, С. Крушельницька, О. Кульчицька. Про ті давні часи нагадують меблі робочого кабінету Осипа Маковея, які подарувала для музею його родина, листи та автограф вірша О. Маковея, свідоцтво про навчання в гімназії Михайла Рудницького.

Цікавим є експозиційний вузол, присвячений родині Лепких, експонований завдяки докторові Р. Смикові та краєзнавцеві В. Подуфалому.

У залі експонуються бюсти М. Шашкевича [5] (скульптор Д. Крвавич), О. Кульчицької (Е. Мисько) [6] , Лесі Українки, М. Рудницького, І. Франка [7]; прижиттєві видання І. Франка, А. Чайковського.

Цікавими експонатами є дві чеканки, виконані на засланні в Іркутській області Степаном Біликом із хутора Гайок Бережанського району, присвячені М. Шашкевичу [8] та І. Франку [9] (датовані відповідно 1960 р. і 1961 р.).

Українські січові стрільці

19 серпня 1990 р. відбулося відкриття залу з історії УСС на Бережанщині. Створенням легіону січовиків у нашому краю займався Тимотей Старух – посол до Віденського конгресу. Експозиція, центральну частину якої займає історія бою на горі Лисоня, розповідає про бої стрільців біля сіл Потутори, Посухів, Куропатники.

Окремими тематичними збірками представлено військові відзнаки УСС, паперові грошові знаки, світлини цього періоду, просвітницьку діяльність січовиків, зокрема твори Л. Лепкого, Р. Купчинського, М. Гайворонського. Цю збірку завершує книжка В. Дзіковського «Коло Потутор» (1916 р.).

Експонати цієї зали (офіцерський кухоль, зброя, ікона) зацікавили представників посольства Туреччини в Україні. Триває спільна робота науковців музею й турецьких учених-істориків щодо створення відділу експонатів і документів, пов'язаних із боями турецьких вояків у 1916–1917 рр. в Україні. Музей завдячує Василеві Подуфалому за зібрані та видані пісенні збірники УСС, що міститься в експозиціях.

У 2012 р. напередодні фестивалю стрілецької та повстанської пісні «Дзвони Лисоні» було оформлено інсталяцію «Лисоня 3–4 вересня 1916 р. Бій одлунав», в якій використано уламки набоїв, кулі, гільзи, шанцевий інструмент, знайдений на місцях боїв на г. Лисоня.

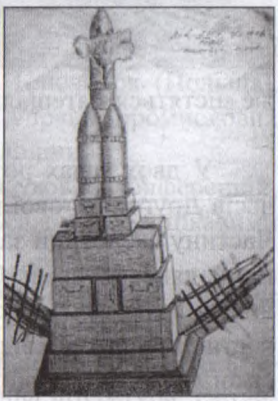

В експозиції є оригінальні світлини січових стрільців з Бережанщини, поштові картки, які відправлялись з фронтів до родичів і знайомих. Окремий стенд розповідає про пам'ятник, який пропонували встановити члени Філії «Союзу українок» в Бережанах на цвинтарі січових стрільців у селі Посухів, поблизу Лисоні в 1926 році.

Експонується емблема регіонального фестивалю стрілецької та повстанської пісні «Дзвони Лисоні», що проводиться щороку на початку вересня під час відзначення роковин боїв на «Лисоні». В рамках цього проекту минулого року (2012) відкрито шанець «Лисоня гора бойової слави»

Зала історії «Пласту» та політичних репресій

Історія молодіжного руху в Галичині початку XX ст. представлена діяльністю «Пласту» на Бережанщині. Відвідувачі цієї зали мають нагоду побачити світлини 1925–1929 рр., однострій, грамоти, нагороди, що належали відомому пластунові сеньйору пласту В. Савчакові, керівникові духовного оркестру Б. Старуху, пластунському сеньйору, кавалеру ордена св. Юрія Я. Пришлякові.

У другому експозиційному ряді розміщено матеріали, які розкривають тему політичних репресій. Привертає увагу картина В. Сіменовича «Останню корову за несплату податків» [10]. Доповнюють тему атрибут судового чиновника (1920–1930–ті рр.) та кайдани того ж часу. Особливо зворушливими є декоративні вироби – вервечка з хліба та вишитий образок, що виготовила в ув'язнені Р. Рига. Завершують експозицію матеріали про М. Маруневича та В. Рокецького, які розповідають про злочини радянської репресивної машини. Тут же містяться матеріали про голодомор 1932–1933 рр.

Друга світова війна

У двох залах розміщено багатий історичний матеріал про події часів Другої світової війни, які мали місце на території нашого краю. Частину експозиції займають відомості про українських солдатів, воїнів Радянської армії. Серед експонатів – світлини, нагороди, фронтові листи–трикутники, фото, щоденник, зброя, особисті речі бійців. Інша частина експозиції відображає історію створення Української Повстанської Армії та її боротьбу за волю України. Особливо цінними є оригінальні світлини вояків УПА О. Заяць, Я. Бугери, Я. Старуха, Ю. Борця і фотоальбоми про перебування на засланні. Гордість музею – матеріали, що розповідають про зв'язкову головнокомандувача УПА Романа Шухевича Галину Дидик. Тут представлено її особисті речі – полотняна сумочка [11], молитовник [12], листування із Софією Коковською. Частина експозиції розміщена в стилізованій криївці, яку відвідувачі можуть побачити через «замасковане» віконце.

У залі також містяться різноманітна література, що розкриває тему створення та функціонування української дивізії «Галичина» та діяльність УПА.

Капела «Боян»

Гордість Бережан – самодіяльна народна капела «Боян», яка заснована в 1892 р., Біля джерел її створення стояли А. Чайковський та О. Нижанківський. Продовжує свою діяльність капела й сьогодні. Не

менш важливу роль в популяризації українського пісенного мистецтва відіграв хор «Просвіта», відомий своїми виступами в Києві, Львові, Яремче, Косові, Тернополі та інших містах України. Його спів неодноразово чули в Польщі.

Експонати зали розповідають про хорові колективи організацій та сіл, представлено костюми хорових і танцювальних колективів, старовинне піаніно. Зацікавлений відвідувач знайде тут відомості про хорові колективи українців Англії, Канади, Австралії та їх керівників: В. Кардаша, Я. Бабуняка, братів Пришляків, С. Мороза, братів Постоланів. У вітринах – світлини, документи, афіші, сувеніри.

Зал національного відродження

У залі представлено експозиційні вузли: воїни-афганці, з історії футболу на Бережанщині, про місто-побратим Ключборк (Польща), майстрів народних промислів, з історії міської управи, промислових підприємств і установ міста, новітні часи Бережанщини.

В залі найчастіше збираються учасники наукових конференцій, науково-просвітницьких заходів, тут відбуваються зустрічі з цікавими людьми, уроки народознавства і краєзнавства.

Історія побуту та культури депортованих українців з Надсяння, Підляшшя, Холмщини, Лемківщини 1944-1946 рр.

Ужиткові речі, предмети побуту, знаряддя праці, одяг, вироби лемківських різьбярів зібрані в окремій залі. Тематична літератури, світлини, документи з життя товариства «Лемківщина» доповнюють експозицію. Представлений куточок про діяльність гурту «Лемкиня». Більшість матеріалів є автентичними, привезеними з місць колишнього проживання.

Етнографічна колекція

В етнографічній колекції музею експонуються знаряддя праці, одяг, прикраси та інші ужиткові речі. Особливої уваги заслуховує 28 відновлених українських костюмів часів Київської Русі, Козаччини і традиційних народних, подарованих музеєві нашою землячкою Марією Карпишин (США). Велика кількість предметів побуту XVIII–XX ст. приваблює відвідувачів і дослідників, котрі цікавляться фондовим матеріалами.

Музей пишається колекцією вишивок, яку збирають наукові співробітники музею, члени клубу «Бережанські вишивальниці». Цей клуб

функціонує при музеї (голова – член Національної спілки майстрів народного мистецтва України Т. Дубіч). Член Національної спілки майстрів народного мистецтва України Марія Хамар-Ґоляш (Львів) передала в дар музею колекцію з 76 рушників, зібраних в 16 областях України. Вишивки датовані 1936–1990 рр.

У музеї зберігаються колекції робіт художників: В. Савчака, А. Манастирського, В. Монастирського, М. Мороза, Я. Струхманчука, Т. Осадци, А. Осадци, І. Карася, о. Д. Блажейовського, А. Перейми, М. Бездільного, І. Копчика, І. Мердака, А. Ясіновського, Б. Ткачика, В. Іванишина, В. Шайноги, Я. Крука, О. Шупляка, М. Кузіва, Б. Дмитруся, М. Субчака, З. Мігоцького, Р. Дмитришина, А. Наконечного і багатьох інших митців, творча діяльність котрих пов'язана з Бережанщиною.

На сьогодні у предметній класифікації загального фонду музею налічується понад 16 тис. експонатів: речових – 1478, образотворчого – 787 та декоративно-ужиткового мистецтва – 490, письмових документів – 5748, нумізматики та боністики – 2823, фотографій – 1552, природничих унаочнень – 48, а також чимало кіно-, фото- та відеоматеріалів. Музей розміщено у 15 залах, 4 з яких – виставкові. Він займає другий поверх 200-літньої ратуші. Площа музейної території становить 917 кв. м., в тому числі експозиційна площа – 751 кв. м.

При музеї створено і успішно функціонують товариство «Лемківщина» (голова Г. Мострянська), гурт «Лемкиня» (голова Т. Тремба), клуб «Бережанські вишивальниці», «Рада художників» (голова З. Мігоцький), гурток писанкарства (керівник Т. Дубіч). Музей співпрацює з районним будинком творчості школярів і молоді (З. Токарська), міським товариством Асоціації філателістів України (О. Поливко), міським клубом «Колекціонер» (О. Караневич), кластером сільського туризму «Мальовнича Бережанщина» (О. Постолан), Бережанською міською громадською організацією «Рідне місто» (В. Якимів), екологічним клубом «Край» (Г. Проців).

Працівниками музею, членами товариств і клубів, що діють при ньому, проводиться чимало заходів, які носять культурно-просвітній характер, сприяють вихованню шкільної молоді та юнацтва в дусі патріотизму та всебічного розвитку. Надаються наукові консультації з краєзнавства, етнології, етнографії тощо. Щорічно музей проводить

міжнародні та всеукраїнські наукові конференції, учасниками яких є місцеві науковці і краєзнавці, дослідники з Тернополя, Львова, Івано-Франківська, Луцька, Чернівців, Києва, а також студентська і учнівська молодь, та представники зацікавленої громадськості. Традиційними є образотворчі виставки місцевих художників та зарубіжних митців.

Про успішну роботу краєзнавчого музею свідчить те, що він тричі визнавався «Кращим музеєм області»: у 2000 р., 2004 р. та 2005 р. Музей неодноразово отримував нагороди від Тернопільської обласної ради та адміністрації за збереження історичного минулого та за вагомий внесок у розвиток музейної справи України. У 2012 р. колектив музею нагороджений почесною грамотою Тернопільської ОДА за сумлінну працю, високий професіоналізм та особистий внесок у розвиток туризму в області.

Таким чином, Бережанський краєзнавчий музей відіграє важливе значення у культурно-мистецькому розвитку краю. Експонати, зібрані у музеї, представляють багатий фондовий матеріал, відкритий для наукових досліджень і пошуків. Виставки Бережанського краєзнавчого музею користуються незмінною популярністю серед відвідувачів.

Список використаних джерел

1. Бережанський краєзнавчий музей КН (далі – БКМ КН). – № 8334. – Інв. № 782.
2. БКМ КН. – № 8339. – Інв. № 787.
3. БКМ КН. – № 2753. – Інв. № 199.
4. БКМ КН. – № 7384. – Інв. № 2956.
5. БКМ КН. – № 234. – Інв. № 4.
6. БКМ КН. – № 235. – Інв. № 5.
7. БКМ КН. – № 233. – Інв. № 3.
8. БКМ КН. – № 9143. – Інв. № 923.
9. БКМ КН. – № 9144. – Інв. № 924.
10. БКМ КН. – № 392. – Інв. № 24.
11. БКМ КН. – № 6791. – Інв. № 837.
12. БКМ КН. – № 7084. – Інв. № 2817.

Nadia Holod

THE BEREZHANY HISTORY MUSEUM

The article covers the process of the establishment and operation of The Berezhany History Museum from 1980 up to 2012, as well as those clubs, societies, groups that operated at the museum. The review of the museum exhibition halls along with the individual units and exhibition displays description has been done. The quantifiable registration of the museum stock exhibits is suggested.

Key words: Berezhany, museum, exhibition.

Ярослав Гонський,

Олена Лотоцька

МУЗЕЙ-САДИБА АКАДЕМІКА І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО

У статті наводяться дані про історію відкриття та структуру музею-садиби академіка І.Я. Горбачевського в селі Зарубинці Збаразького району Тернопільської області. Мова йде про Івана Горбачевського та його брата Антона. Показана їх роль для української і світової науки і культури.

Експозиції музею створені на основі двох книжок про Горбачевських, а також численних спогадів і різних повідомлень у пресі. Експозиції представлені в 3-х розділах:

1.Життєвий шлях академіка І. Горбачевського.

2.Брати Іван і Антон Горбачевські.

3.Наукові досягнення академіка І.Горбачевського.

Огляд кімнат музею дає відвідувачам можливість глибше зрозуміти особистість І. Горбачевського, який прожив 88 років, з яких 67 за межами України, але все своє життя він присвятив Україні та її становленню як держави. В цьому виховне значення музею для молодого покоління.

Ключові слова: *музей, експозиції, Іван Горбачевський, Тернопільський державний медичний університет.*

Іван Горбачевський – геніальний вчений зі світовим ім'ям, громадський діяч, життя і творчість якого охоплюють період від 60-х років XIX до 40-х років XX століття. Досить перерахувати тільки самі титули, якими володів І.Я. Горбачевський, щоб зрозуміти, що це непересічна особистість: доктор медичних наук, професор, чотириразовий декан медичного факультету Карлового університету в Празі, а згодом його ректор, член Крайової ради здоров'я Чеського коро-

Будинок музею-садиби

лівства і Вищої санітарної ради Австрії, довічний член Палати панів австрійського парламенту, дійсний таємний радник, член Ради з технічних досліджень у Відні. В 1917-1918 рр. І. Горбачевський очолював Міністерство здоров'я Австрії, був його першим міністром. Став одним із ініціаторів створення Українського вільного університету у Відні й Празі, де працював спочатку професором, завідувачем кафедри, а пізніше – ректором цього навчального закладу. Дійсний член Всеукраїнської академії наук, дійсний і почесний член Наукового товариства імені Т. Шевченка, голова управи товариства «Музей визвольної боротьби України» в Празі, почесний голова Комітету оборони Карпатської України, перший почесний голова Спілки українських лікарів у Чехо-Словаччині, почесний член Чеської королівської академії наук, лікарських товариств Вільнюса, Кракова, Відня.

Відкриття експозиції музею-садиби

Враховуючи всі його заслуги, 2004 рік ЮНЕСКО визнало роком академіка Івана Горбачевського у зв'язку з 150-річчям від дня його народження. В той же час ім'я цього видатного українця в радянський час було відоме лише вузькому колу спеціалістів і знавців історії навіть у Галичині. Хоча, перебуваючи поза межами України, він постійно працював і жив для України, для її звеличення, піднесення її культури, освіти, здобуття незалежності.

Великим кроком до пізнання і розуміння значення І.Я. Горбачевського для української і світової науки є музей-садиба в його рідній хаті в селі Зарубинці Збаразького району на Тернопільщині, де 15 травня 1854 р. він народився в сім'ї священика.

Музей-садиба Івана Горбачевського при Тернопільському державному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського заснований 2004 р., коли зусиллями колективу ТДМУ за кошти університету

будинок відновили в його первісному вигляді, упорядкували обійстя та встановили меморіальну дошку з барельєфом вченого. В 2009 році до 155-річчя від дня народження академіка Івана Горбачевського урочисто відкрили й освятили експозицію музею-садиби, що розповідає про життєвий та науковий шлях академіка. Музей займає лише половину будівлі, в іншій знаходиться навчально-практичний центр первинної медико-санітарної допомоги.

Виступ ректора ТДМУ Леоніда Ковальчука

В основу експозиції лягли фотографії, листи, особисті речі родини Горбачевських, предмети побуту, наукові книги, підручники та публікації, написані академіком і опубліковані ще при його житті, вітальні адреси та інше. Велику цінність становлять експонати, які зберегла й подарувала музею-садибі онука Антона Горбачевського – рідного брата академіка Ірена-Романа Носик, мистецтвознавець, графік із канадського міста Торонто.

Експозиція побудована на оригінальних матеріалах кінця XIX – першої половини XX століття. Розділи експозиції: «Життєвий шлях академіка І.Я. Горбачевського», «Брати Горбачевські», «Наукові досягнення академіка І.Я. Горбачевського». Рівень художнього оформлення експозиції професійний. Для оформлення був запрошений художник Володимир Поздняков. Підбірку матеріалів здійснював проф. Я.І. Гонський. Матеріали музею використано для написання 2 книг за авторством проф. Я.І. Гонського «Іван Горбачевський у спогадах і листуваннях» (Тернопіль: Укрмедкнига, 2004. – 184 с.) і «Брати Горбачевські» (Тернопіль: Укрмедкнига, 2009. – 140 с.).

Оглядаючи кімнати музею, ви перенесетеся у минуле, глибше зрозумієте особистість геніального вченого, який прожив 88 років, з них 67 – за межами України, але який все життя жив і творив в ім'я України, переживав її болі і труднощі.

В 1-й кімнаті знаходяться експозиції двох розділів музею.

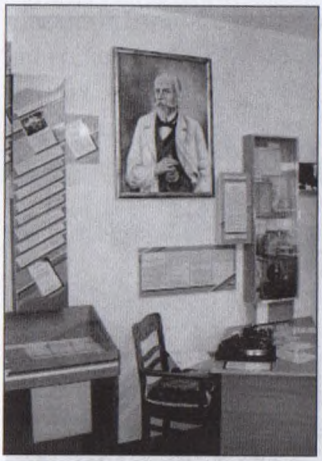

Фрагмент експозиції музею

1-й розділ «Життєвий шлях академіка І.Я. Горбачевського» присвячений родині Горбачевських, різним періодам життя академіка від юних років до смерті, його особисті речі, предмети побуту його сім'ї.

Цікавим експонатом є родовід родини, за яким попередники роду Горбачевських в XIV-XVI ст. належали до шляхти, мали свій родовий герб, займали керівні посади у війську чи урядах різних міст Галичини: Перемишлі, Львові, Стрию, Слонимі та Кобрині.

За склом у шафі тут можна побачити вишите полотно, яким колись були прибрані вікна та двері у хаті отця-декана Якова Горбачевського (батька Івана та Антона). Теперішні вишиті штори на вікнах – точна копія оригіналу. А відтак зала виглядає, як за життя господаря.

В іншій шафі знаходиться дзеркало – весільний подарунок. На стендах розміщені документальні фотознімки, листи доньок Івана Горбачевського Марії (Асі) та Ольги. Серед речей – і серветка, вишита донькою Івана Горбачевського Ольгою під час учителювання на Закарпатті, і вишивки, які академіку подарувала Олена Пчілка.

А ось рапорт зарубинецького старости, який «відповідно до високого розпорядження» перераховує, з ким спілкувався студент Іван Горбачевський під час вакацій у рідному селі.

Велику цінність становлять вітальні листівки. Одну з них в честь 70-літнього ювілею колеги та друзі виготовили і подарували професорові. В ній сказано: «Високоповажаному пану професору, доктору Івану Горбачевському. Прага. 15 травня 1924 року.

Високоповажаний пане професоре!

Приносимо Вам у день, коли кінчиться 70 років Вашого життя, виповненого висококорисною науковою та академічною працею на користь української культури та світової науки, сердечні поздоровлення та найщиріші бажання многих літ, здоров'я і сил для дальшої праці на славу всього українського народу».

2-й розділ експозиції – «Брати Горбачевські»

Розділ коротко, але яскраво висвітлює життєвий шлях рідного брата Івана Горбачевського – Антона. Обидва брати були великими подвижниками української ідеї, патріотами, справжніми синами свого народу. Їх долі подібні, близькі, і навіть прожили вони однаково – по 88 років. Молодший брат Івана Антон став юристом, адвокатом, галицьким громадським і політичним діячем. Все життя Іван і Антон спілкувалися, підтримували один одного, будучи однодумцями, служили українському народові, його поступові та національному пробудженню. Символічно, що на спільному екслібрисі (який, до речі, можна побачити у музеї), опрацьованому онукою Антона пані Іреною-Романою Носик, Іван і Антон стоять поруч, одягнені в панцирах і шоломах з мечами. На мечі Івана – напис «медицина», в Антона – «правознавство». З мечами в руках ціле життя вони захищали українську людину, її права, здоров'я. Кожен з них віддав усі сили служінню Україні.

В 2-й кімнаті знаходяться експозиції, присвячені науковим досягненням і відкриттям академіка. Іван Горбачевський залишив після себе 66 наукових публікацій з хімії, біохімії, епідеміології, судової медицини, токсикології та інших галузей, понад 100 наукових опрацювань у галузі санітарії, багато з яких свого часу впровадили в Австро-Угорщині. Горбачевський не тільки синтезував вперше в світі сечову кислоту, але й доказав джерела її утворення в організмі ссавців. Запропонована ним теорія утворення сечової кислоти не втратила свого значення і нині. За Горбачевським сечова кислота є продуктом катаболізму пуринових основ (аденіну і гуаніну) як складових компонентів нуклеїнових кислот. Він же ши-

Творці музею: художник Володимир Позняков, доцент Олена Лотоцька і професор Ярослав Гонський

роко досліджував нуклеїнові кислоти, запропонував для цього оригінальні методи. Він підготував два томи підручника органічної та неорганічної хімії українською мовою, з яких перший том («Органічна хімія») опубліковано у Празі. Саме це заклало основи української наукової термінології. Чеською мовою наш земляк написав 4-томний підручник лікарської хімії. Багато з опублікованих ним статей і підручників представлені у другому експозиційному залі.

На почесному місці – друкарська машинка «Олімпія», яку надіслала із м. Торонто (Канада) пані Носик – власність Івана, а потім Антона Горбачевських. Ця машинка допомагала українським емігрантам в Кракові, Інсбруку (Австрія) та в Канаді при виготовленні відозв, звернень та розмноженні творів письменників.

З численних надісланих фотографій усміхається, чи то в серйозній задумі дивиться на нас молодий і в поважних роках Іван Горбачевський. Ці світлини стали непідвладні часові. Як, зрештою, й ім'я цього видатного українського вченого і громадського діяча.

Музей-садиба в Зарубинцях є не тільки даниною пам'яті і вдячності вченому, що зробив значний внесок в українську і світову науку та культуру, який більшу частину свого життя провів за межами своєї Батьківщини, але зберіг свою мову, культуру і всі сили, весь талант віддавав служінню своєму народові, спонукаючи його до поступу на самоствердження. Тому життєпис академіка І. Горбачевського буде ще довго служити справі виховання молодого покоління українців.

Список використаних джерел

1. Бабюк Я. Академік АН УРСР Іван Горбачевський / Я. Бабюк // Український біохімічний журнал. – 1962. – Т. 34, № 4. – С. 633-635.

2. Савицький І.В. Основи біохімії / І.В. Савицький. – Київ: Вища школа, 1965 – С. 245-246.

3. Головацький І. Академік Горбачевський / І. Головацький // Україна і світ. – 1994. – С. 9-10.

4. Гонський Я.І. Академік І. Горбачевський і 60 років з часу смерті та 120 років від часу синтезу сечової кислоти / Я.І. Гонський, Ю.І. Губський // Медична хімія. – 2002. – № 4. – С. 96-97.

5. Гонський Я. Іван Горбачевський у спогадах і листуваннях / Я. Гонський. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2004. – 183 с.

6. Гонський Я. Брати Горбачевські / Я. Гонський. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2009. – 139 с.

Yaroslav Honsky,

Olena Lototska

THE MUSEUM OF ACADEMIC I.YA. HORBACHEVSKY

The article describes the history of the discovery and structure of the academic I.Ya. Horbachevsky museum in Zarubyntsy village of Zbarazh district, Ternopil region. The information about Ivan Horbachevsky and his brother Anton is shown. Their role in Ukrainian and world science and culture progress is explained. Museum exhibits based on two books about Horbachevsky, numerous memories and various press reports.

Exhibitions are presented in 3 sections:

1. The life of academic I.Ya. Horbachevsky.
2. Brothers Ivan and Anton Horbachevsky.
3. I.Ya. Horbachevsky scientific achievements.

Overview of the museum rooms gives visitors a deeper understanding about I. Ya. Horbachevsky who has lived 88 years, including 67 outside Ukraine, but all his life he devoted Ukraine and its establishment as a state.

Key words: museum, exhibition, Ivan Horbachevsky, Ternopil State Medical University.

Юрій Гумен,

Анатолій Цаль

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ У ДОКУМЕНТАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДО 100-річчя З ДНЯ ЗАСНУВАННЯ МУЗЕЮ У ТЕРНОПОЛІ)

У статті висвітлено діяльність музейних установ м. Тернополя та Тернопільської області на основі документів та матеріалів державного архіву Тернопільської області. Подано короткий опис складу документів та перелік архівних фондів, у яких міститься інформація з даної проблематики.

Ключові слова: *Тернопільський обласний краєзнавчий музей, державний архів Тернопільської області, документи, музейна справа, фонди.*

Сучасний стан розвитку музейної та архівної справи дає змогу численним дослідникам, краєзнавцям та історикам віднайти необхідну інформацію для написання наукових праць на різноманітну тематику. Зацікавленість громадськості історичним минулим з кожним роком зростає і саме музеї, як спеціалізовані установи, дають змогу ознайомитися з артефактами минувшини. Однак, стан вивчення діяльності самих музейних установ є недостатнім. Документи і матеріали, що зберігаються у державному архіві Тернопільської області (далі – ДАТО), дають змогу краще висвітлити дану проблематику. Поява самого дослідження визначається завданнями з'ясування змісту і складу документів, що стосуються діяльності музейних установ Тернопілля та області. Все це разом актуалізує проблематику дослідження.

Мета цього дослідження полягає в аналізі складу та змісту документів та матеріалів ДАТО, які стосуються діяльності Тернопільського обласного краєзнавчого музею та інших музеїв Тернопільської області, документальні матеріали про діяльність яких зберігаються у фондах архіву.

Об'єкт дослідження – діяльність музейних установ Тернополя і Тернопільської області з початку їх заснування до сьогодні.

Предметом дослідження є документи і матеріали ДАТО, що стосуються діяльності музейних установ м. Тернополя та Тернопільської області.

Цілісне вивчення проблеми сприятиме з'ясуванню предмету діяльності музейних установ, надасть поштовх для подальших наукових досліджень у цьому напрямку. У праці вперше здійснюється максимально повний аналіз джерельної бази ДАТО, яка стосується даної проблематики і саме у цьому полягає наукова новизна дослідження.

Тернопільський обласний краєзнавчий музей створений відповідно до постанови бюро Тернопільського обкому КП(б)У та облвиконкому від 27 січня 1940 р. Попередником сучасного музею був Подільський регіональний музей, який діяв у Тернополі з 1913 р.

Вперше документи музею впорядковувались в листопаді 1970 р. На постійне зберігання було оформлено і включено в описи 176 справ за 1941 р., 1944–1967 рр. Повторне упорядкування документів музею проведено в серпні 1974 р. На державне зберігання оформлено та включено в описи 43 справи за 1967–1972 рр. та частково за 1962–1966 рр. На даний час в описи внесено 221 одиницю зберігання [15, арк. 4].

Документальні матеріали архівного фонду «Тернопільський обласний краєзнавчий музей» відклались в основному з 1944 р., і одна справа за 1941 р. Це інструкція з охорони пам'яток культури на території Тернопільської області [16]. У фонді наявні: звіт про роботу музею за 1944 р., постанова виконкому Тернопільської обласної ради від 5 листопада 1945 р. «Про підготовку до відкриття Тернопільського обласного історично-краєзнавчого музею», акт від 22 травня 1945 р. про обстеження стану та роботи музею [17, 18, 19]. Серед документів постанови Тернопільського облвиконкому, накази обласного відділу культурно-освітніх установ (1945–1972 рр.). Протоколи виробничих нарад і засідань наукової ради музею. Плани, звіти, довідки про діяльність музею і його відділів. Експозиційні плани пересувних виставок. Довідки про стан науково-дослідної, культурно-масової, агітаційно-пропагандистської роботи музею і його відділів. Методичні розробки з питань організації народних музеїв і музейних кімнат [20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30].

Методичний лист Тернопільського обласного краєзнавчого музею «Як створити народний музей або музейну кімнату» (1968 р.), складений Корнілевським В.П., Ґеретою І.П., Шведовою Г.С., зберігається в особовому фонді Ігора Ґерети [31].

Також у Тернопільському держархіві зберігаються довідки, інформація і відомості про охорону пам'яток історії, археології та мистецтва, роботу народних музеїв області [32, 33, 34]; відомості про кількість та списки експонатів музею, поповнення фондів [35, 36]; заходи, доповідні записки, листування про святкування знаменних і ювілейних дат; довідки про загиблих радянських воїнів, встановлення меморіальних дошок на території області, злочини нацистських окупантів; статті, лекції, радіопередачі, підготовлені за матеріалами музею, книги відгуків, списки архітектурних і географічних пам'яток області, видатних людей Тернопільщини; довідки про історію міст, пам'яток природи і заповідників [37, 38, 39]; листування дирекції Тернопільського обласного краєзнавчого музею з Міністерством культури УРСР про створення у с. Велеснів Монастириського району музею В. Гнатюка, з установами і окремими особами з питань організації виставок, розшуку учасників Другої світової війни, з питань краєзнавчої роботи та поповнення музею художніми творами [40]; статистичні звіти про роботу музею; кошториси, штатні розписи обласного музею та його філіалів; документи профспілкового комітету.

Цікаві документи про музейну діяльність зосереджені в особових фондах. Так, в архівному фонді «Ельгорт Бума Бумович (Борис Борисович) (1923–1989 рр.) – історик, краєзнавець, музейник» зберігається стаття-довідка до довідника «Музеї Радянської України» і документи до неї, тематико-експозиційні плани історичного музею у м. Борщеві, документи по історії створення музею Тернопільського педагогічного інституту, план експозиції виставки Тернопільського краєзнавчого музею [41, 42, 43, 44].

Цікаві документи зберігаються в архівному фонді «Чернихівський Гаврило Іванович (1936–2011 рр.) – краєзнавець, літературознавець, дійсний член НТШ, член Національної Спілки письменників України». Серед них: план експозиції музею бойової слави в с. Плоске Кременецького району та характеристика до нього, рукопис та машинопис статті про музей; нотатки до створення експозиції «Культура Кременеччи-

ни 1920–1939 рр.»; зібрані Г. Чернихівським документи та матеріали про О. Неприцького-Грановського та відкриття музею О. Неприцького-Грановського [45, 46, 47, 48, 49, 50]. Збірка методичних рекомендацій та порад, розроблених Тернопільським краєзнавчим музеєм, про облік, визначення та збереження музейних матеріалів, роль і завдання громадських музеїв за 1975-1980 рр., публікації про створення на Тернопіллі громадських музеїв, відомості про мережу музеїв та музейних кімнат Кременецького району [51, 52, 53].

Про створення, комплектування та діяльність етнографічно-меморіального музею Володимира Гнатюка у Велесневі Монастириського району свідчать документи архівного фонду «Ґерета Ігор Петрович (1938–2002)». Це збірки документів з відомостями про створення та діяльність музею за 1969–1971рр., документи про експозицію музею та затвердження його філіалом Тернопільського обласного краєзнавчого музею, машинопис з авторськими правками І. Ґерети «Попереднього експозиційного плану музею» [54, 55, 56]. Цікавим є листування І. П. Ґерети з науковцями Львова, Києва, Пряшева, Мінська з питань оформлення експозиції музею та можливості комплектування музею різними матеріалами, листування з О. Черемшинським з питань творчої співпраці [57, 58, 59, 60, 61].

Привернуть увагу документи (листи, акти прийому-передачі предметів, знайдених під час розкопок та їх описи) про археологічну діяльність І. П. Ґерети із відомостями про археологічні розкопки у Чернелеві-Руському Тернопільського району [62].

У документах архівного фонду «Медведик Петро Костьович (1925–2006) – педагог, літературознавець, фольклорист, етнограф, бібліограф, мистецтвознавець» зберігаються документи про виконаний П. К. Медведиком комплекс робіт з оформлення експозиції обласного музею «Театральна Тернопільщина » у м. Копичинці Гусятинського району в 1986–1989 рр. [63].

Збірки публікацій про меморіальний музей Соломії Крушельницької у с. Біла та меморіальний музей-квартиру співачки у м. Львові, світлин з фондів Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у м. Львові зберігаються в архівному фонді «Хаварівський Богдан Васильович (1948) – педагог, архівіст, митець, громадський діяч» [64, 65].

У фондах держархіву області широко представлена бібліографія музейної справи на Тернопільщині. Перлиною колекції документів ДАТО є «Путівник по подільському музею в Тарнополі», що вийшов у світ в 1913 р. з нагоди відкриття першої виставки. На той час у структурі музею було чотири експозиційних зали, що розкривали усі тогочасні аспекти історії, геології та природи краю. У першому виставкому залі розмістили експонати з колекції археологічних знахідок. Більшість знахідок – результат розкопок під Теребовлянським замком. Вони й були передані магістратом цього містечка музею. В другій залі знаходились експонати історії краю починаючи з XVII століття. Третя зала була присвячена нумізматиці та скульптурі, а четверта – геології та природничій історії краю [52, арк. 10-18].

У грудні 1982 р. Тернопільський обласний краєзнавчий музей отримав нове приміщення площею понад 2000 квадратних метрів у центральній частині обласного центру [53, 4]. У 1986 р. у видавництві «Каменяр» вийшов у світ путівник «Тернопільський краєзнавчий музей» з оновленою експозицією. У 1998 р. Венедикт Лавренюк та Ярослава Гайдукевич видали перший путівник часів незалежної України – «Тернопільський обласний краєзнавчий музей», в якому, окрім інформації про історію музею та його експозицію, вміщено інформацію про всіх працівників установи [54].

Впродовж 1960–1990-х рр. на території Тернопільської області створено також низку меморіальних музеїв відомих уродженців краю. На 1989 р. в області функціонувало 16 державних музеїв, 13 з яких на правах відділів Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Інформація про експозиції кожного закладу була узагальнена в спеціальному путівнику «Музеї Тернопільщини», який підготували провідні краєзнавці Венедикт Лавренюк, Ярослава Гайдукевич та Ірина Зелена [55]. У світ виходили й окремі путівники. Серед них путівник, виданий з нагоди створення 31 травня 1969 р. в с. Велеснів Монастирського району меморіального музею видатного українського етнографа та фольклориста Володимира Гнатюка [56, 8]. Вже у 1971 р. Львівське видавництво «Каменяр» до сторіччя від уродин академіка підготувало нарис-путівник «Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі». Авторами видання були незабутні тернопіль-

ські краєзнавці Ігор Ґерета та Остап Черемшинський [56]. Через одинадцять років, у 1991 р., видавництво «Каменяр» зробило нове видання однойменного нарису-путівника, що було позбавлене ідеологічних нашарувань [57].

В 1963 р. в с. Біла Тернопільського району було створено Музей Соломії Крушельницької – видатної української оперної співачки, педагога. В 1978 р. в львівському видавництві «Каменяр» видано нарис-путівник «Музей Соломії Крушельницької» за редакцією Ігоря Ґерети, де яскраво описано життєвий і творчий шлях знаменитої співачки та подано інформацію про історію музею та експозиційні матеріали [58].

Відомий краєзнавець Гаврило Чернихівський у 2006 р. підготував та видав нарис-путівник «Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського», де доступно описано життєвий шлях поета-модерніста, а також експозицію музею, створеного земляками восени 1996 р. [59]. Відомий краєзнавець Волині у 2005 р. підготував та видав путівник «Кременецький краєзнавчий музей». Цій установі Гаврило Іванович присвятив усе своє яскраве життя [60].

В 2007 р. до 120-ти річчя від дня народження геніального українського театрального режисера Леся Курбаса вийшов у світ нарис-путівник «Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса» краєзнавця Ольги Василишин, котра опікується установою в с. Старий Скалат Підволочиського району з 1989 р. [61].

В 2011 р. за редакцією Ігоря Дуди світ побачило видання «Тернопільський краєзнавчий музей 1991–2011», де детально описано віхи становлення, експозиійну та фондову тематику відомої мистецької установи краю [62].

Не менш унікальним музеєм Тернопільщини є єдиний в країні Музей Книги в м. Бережани, що веде свою історію з 1984 р. Про цю установу, етапи її становлення та злети, а також про літературне Тернопілля йдеться у рідкісному виданні «Храм книги», що вийшло 1994 р. з нагоди десятирічного ювілею музею [63].

Про нелегку роботу музейників, усю історію музейної справи області йдеться в науково-краєзнавчих виданнях відомих тернопільських краєзнавців – Венедикта Лавренюка – «Храм в дзеркалі ріки» та Ярослави Гайдукевич – «Не перервати духовності нитку...» [64, 65].

Навіть такий невеликий екскурс по фондах й бібліографії Державного архіву Тернопільської області виявляє той факт, що архівісти і музейники області роблять одну велику справу. Вони формують історичну пам'ять нації, сприяють розбудові суспільства й держави в майбутньому.

Аналіз наведених матеріалі доводить, що у сховищах ДАТО зберігається чимало важливої та цікавої інформації про діяльність Тернопільського обласного краєзнавчого музею та інших музейних установ області. Значна кількість цих матеріалів ще не була використана та введена у науковий обіг. Автори пропонованої статті сподіваються, що вона приверне увагу дослідників, спростить пошук інформації для подальших студій музейної справи Тернопілля, буде корисною краєзнавцям та усім тим, хто цікавиться музейною справою рідного краю.

Список використаних джерел

1. Державний архів Тернопільської області (ДАТО), справа фонду Р – 3207, арк. 4;
2. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 1;
3. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 2;
4. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 3;
5. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 6;
6. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 41;
7. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 124;
8. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 119;
9. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 325;
10. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 240;
11. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 241;
12. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 246-247а;
13. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 252;
14. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 260;
15. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1, спр. 261;
16. ДАТО, ф. р. 3207, оп. 1,спр. 276;
17. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 63;
18. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 140;
19. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1,спр. 163;
20. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1,спр. 164;
21. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 20;

22. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 44;
23. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 105;
24. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 115;
25. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 109;
26. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 175;
27. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1, спр. 48;
28. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1, спр. 54;
29. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1,спр. 58;
30. ДАТО, ф. р. 3428, оп. 1,спр. 61;
31. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр.20;
32. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 21;
33. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 55;
34. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 83;
35. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 23;
36. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 141-159;
37. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 197;
38. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 198;
39. ДАТО, ф. р. 3438, оп. 1, спр. 199;
40. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 17;
41. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 18;
42. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 19;
43. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 25-46;
44. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 24;
45. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 33;
46. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 40-42;
47. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 49;
48. ДАТО, ф. р. 3484, оп. 1, спр. 51-59;
49. ДАТО, ф. р. 3489, оп. 1, спр. 2;
50. ДАТО, ф. р. 3466, оп. 1, спр. 246;
51. ДАТО, ф. р. 3466, оп. 1, спр. 256.
52. ДАТО, ф. 33, оп. 1, спр. 540, арк. 10-18;
53. Тернопільський краєзнавчий музей: путівник /С. С. Зелінська, О. С. Ситник, Я. М. Гайдукевич та ін.; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. Ю. І. Соколов. – Л.: Каменяр, 1986.– 72 с.
54. Тернопільський обласний краєзнавчий музей: нарис-путівник / Я. Гайдукевич, В. Лавренюк. – Т., 1998. – 76 с.
55. Лавренюк В. Храм у дзеркалі ріки. Нотатки музейника / В. Лавренюк. – Т., 2000. – 350 с.

56. Ґерета І. П. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Ґерета, О.С.Черемшинський; худож. Іван Крислач. – Л.: Каменяр, 1971. – 95 с.

57. Ґерета, І. П. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник / І. П. Ґерета, О.С.Черемшинський; худож. С. І. Іванов. – 3-е вид., допов. – Л.: Каменяр, 1991. – 95 с.

58. Ґерета, І. П. Музей Соломії Крушельницької: нарис-путівник / І. П. Ґерета. – Л.: Каменяр, 1978. – 94 с.

59. Чернихівський Г. І. Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського: нарис-путівник / Г. І. Чернихівський. – Т.: Збруч, 2006. – 32 с.

60. Чернихівський Г. Кременецький краєзнавчий музей: путівник. / Г. Чернихівський. – Кременець: Папірус, 2005. – 70 с.

61. Василишин О. Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса: нарис-путівник / О. Василишин. – Вид. перше. – Тернопіль: Укрпрінт-Захід, 2007. – 82 с.

62. Тернопільський обласний художній музей. 1991-2011 / Упоряд.: І. М. Дуда, О. Р. Ваврик, С. М. Божко, О. В. Мацків; за ред. І. М. Дуди. – Тернопіль: Астон, 2011. – 68 с.

63. Храм книги. Літопис бережанського регіонального центру української книги / за ред. Н. Волинець. – Бережани, 1994. – 184 с.

64. Гайдукевич Я. М. Музеї Тернопільщини: путівник / Я. М. Гайдукевич, І. Я. Зелена, В. А. Лавренюк; упоряд. В. А. Лавренюк; худож. В. В. Ковальчук. – Л.: Каменяр, 1989. – 127 с.

65. Гайдукевич Я. Не перервати б духовності нитку...Вибрані статті, виступи, бібліографія/ Я. Гайдукевич. – Т.: Воля, 2009. – 288 с.

Yuriy Humen,

Anatoliy Tsal

THE TERNOPIL REGIONAL HISTORY MUSEUM IN THE DOCUMENTS OF THE STATE RECORD OFFICE OF TERNOPIL DISTRICT (DEDICATED TO THE 100-th ANNIVERSARY OF THE FOUNDING OF THE MUSEUM IN TERNOPIL)

The activity of the museum establishments of Ternopil and Ternopil region has been traced due to the documents and materials from the State Archive of Ternopil region. The brief summary of the documents' structure and the list of the archive stock, containing information on the mentioned problematic is given.

Key words: Ternopil Regional Natural History Museum, State Archive of Ternopil region, documents, museum affairs, stock.

Володимир Данилейко

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ЗАМКИ ТЕРНОПІЛЛЯ»

У статті висвітлено історію створення і розвитку музейництва у м. Збаражі, проаналізовано процес формування музейних фондових збірок, становлення та напрямки діяльності Національного заповідника «Замки Тернопілля».

Ключові слова: *музей, заповідник, експонати, інтер'єри, реставрація.*

Історико-культурна спадщина кожного народу передається з покоління в покоління як найцінніше надбання людства. І честь збереження та дослідження цього надбання серед інших інституцій належить музеям. Саме експозиційні зали музеїв, ці осередки культурної спадщини, можуть розповісти багато цікавого про минуле нашого краю. Таким важливим осередком, без сумніву, можна назвати Національний заповідник «Замки Тернопілля».

У період радянського правління такі унікальні пам'ятки архітектури як костели і церкви зазнали інтенсивного руйнування. Щоправда, і в ті часи інтелігенція піднімала питання про збереження пам'яток культури. У приміщеннях церков відкривали музейні експозиції, які започатковували створення атеїстичних музеїв.

Саме в цей період, у 1980 р., пам'ятка архітектури 1755 р. – церква «Успіння Пресвятої Богородиці» – була передана краєзнавчому музею [2, с. 66]. Організатором, а згодом і керівником роботи музею став завідувач Збаразького районного відділу освіти Петро Денисович Войтина [4, с. 4]. Саме він разом із ентузіастами краєзнавства Анатолієм Малевичем, Анатолієм Маціпурою і Надією Макарчук, за підтримки громадськості, заклали основи музейної справи у Збаражі: збирали і вивчали експонати, створювали експозиції природи, краєзнавства, Музею хліба.

З квітня 1982 р. музей функціонував вже як відділ Тернопільського обласного краєзнавчого музею (ТОКМ), набувши статусу державної установи [5, с. 37].

З проголошенням незалежності нашої держави відбувся процес переосмислення української історії, відновлення унікальних її

пам'яток. У цьому контексті збаразькі пам'ятки архітектури є унікальним історичним джерелом для дослідників. Найголовніші – Старозбаразька фортеця XIV–XVI ст. та пам'ятка архітектури XVII ст. – Збаразький замок. 8 лютого 1994 р. Кабінет міністрів України видав постанову про створення на базі замкового комплексу у м. Збаражі державного історико-архітектурного заповідника (далі ДІАЗ) [11]. Його директором став, тоді ще науковець краєзнавчого музею, Анатолій Вікторович Маціпура.

Заповідник займає площу 120 га. До його складу, зокрема, увійшли споруди Збаразького замку, залишки Старозбаразької фортеці XIV ст., ансамблі монастирів оо. Бернардинів і сс. Феліціянок, церква «Преображення Господнього», яка є спорудою оборонного типу 1600 р. та ще декілька церков, а також адміністративні будинки, споруджені в XIX ст.

Перед колективом нового закладу постало непросте завдання: на базі молодіжного культурно-спортивного комплексу, для якого було відбудовано палац Збаразького замку, створити музейний комплекс, який став би центром відродження національної історії і привабливим не лише для українських, а й зарубіжних туристів. Заповідник став науково-дослідною, господарсько-виробничою установою, основними напрямками роботи якої є облік, охорона, реставрація пам'яток культурної спадщини, збереження, вивчення та комплектування музейних фондів і експозиційна діяльність.

У зв'язку із створенням на базі Збаразького замку державного історико-архітектурного заповідника, а також передачею культових споруд релігійним громадам, Збаразький районний краєзнавчий музей було переведено у палац Збаразького замку. Завідувачкою Збаразького відділу ТОКМ стала Надія Йосипівна Макарчук. На той час зібрання музею налічували 5678 одиниць основного та допоміжного фонду [7].

Збаразький районний краєзнавчий музей, фактично, злився із структурою заповідника. На базі ДІАЗу було організовано фондосховища та оформлено експозиції. Відтак, рішенням Збаразької районної ради від 25 грудня 2002 р. фонди та майно Збаразького краєзнавчого музею були надані у користування Державному історико-архітектурному заповіднику.

Керівництвом заповідника було визначено основні завдання щодо створення фондової бази, серед них: пошук і збір експонатів для музей-

них експозицій, підготовка і оснащення обладнанням приміщень для запасників і експозиційних залів, налагодження фондообліковоі роботи.

Крім цього, науковцями заповідника проводиться робота з документування пам'ятних знаків і хрестів, меморіальних дощок і каменів, могил, фігур, археологічних пам'яток. Наукові відомості про них ретельно опрацьовуються і паспортизуються. Збираються і вивчаються окремі фрагменти пам'яток, такі як: карнизи, капітелі, зразки цегли, облицювальні плитки тощо. Особливу цікавість викликали зразки фрагментів кахлі XVI-XVIII ст., збірка яких накопичується у фондах.

Розпочалася повсякденна копітка робота: організовувалися експедиції науковців ДІАЗу на території Збаразького району – з метою віднайдення предметів колишнього життя і побуту, запису спогадів старожилів про людей і події минувшини, вивчення топонімів населених пунктів і фольклору. Незабаром було значно розширено основи музейних фондів.

З часом завдання ускладнилися, оскільки виникла потреба у пошуку більш цінних речей, які могли б стати стрижнем майбутніх музейних експозицій. Для їх придбання були виділені, хоч і незначні, кошти. Призначена закупівельна комісія заклала основи збірок: килимів домашнього ткацтва, старовинних меблів, музичних інструментів, картин, стародруків, ікон та інших предметів, що сприяло формуванню фондових колекцій.

Постійно тривали пошуки нових джерел поповнення фондів експонатами. Налагоджувалися зв'язки із колекціонерами, краєзнавцями, любителями старовини, сільськими і шкільними музеями, діячами культури і культових громад, діаспорою за кордоном. Ця робота мала певний успіх.

Зв'язки із художниками та іншими творчими людьми краю також принесли певні здобутки. Зокрема, Андрій Гульовський оздобив розписом інтер'єри замкового палацу у Збаражі; художниця по склу Оксана Чорна виготовила унікальні вітражі, які прикрасили двері фойє і вікна виставочних залів; скульптор Володимир Мельник виліпив погруддя Б. Хмельницького, М. Кривоноса і С. Морозенка; художник С. Ковальчук створив парсуни і портрети князів Збаразьких, Ф. Несвіцького, Януша Вишневецького, архітектора В. Скамоцці та козаць-

ких полковників; Зиновій Мігоцький виготовив макет Збаразького замку; художник-кераміст Олександра Магінська-Слободюк створила унікальні панно, які прикрасили інтер'єр ресторану «Легенда», який розмістився в колишніх казематах замкового палацу. Дерев'яні скульптури народного скульптора Володимира Лупійчука, картини художників С. Мамчура, І. Бортника, І. Яворського та роботи інших митців стали надбанням заповідника.

Контакти з емігрантами – вихідцями із Збаражчини дозволили збагатити фонди цінними матеріалами. Серед меценатів – д-р Олекса Вінтоняк, власник видавництва «Дніпрова хвиля» в Мюнхені, подарував ДІАЗу цілий ряд рідкісних видань літератури. Подібні подарунки заповідник отримав від Мирослава Антонюка з Німеччини і Богдана Рогача з Великобританії. Поповнилися зібрання архівними матеріалами професора Техаського університету д-ра Володимира Жили (США); документами про життя і діяльність секретаря об'єднання українців-збаражан у Канаді з м. Торонто Олекси Задойка; предметами життя і побуту Владики Австралії, Нової Зеландії і Океанії, уродженця м. Збаража, кир Івана Прашка. Професор Нью-Йоркського університету Володимир Петришин передав до зібрань заповідника велику кількість картин своєї дружини, американської художниці Аркадії Оленської-Петришин, яка родом зі Збаражчини.

Науковці заповідника ведуть послідовні пошуки й дослідження матеріалів про національно-визвольну боротьбу на теренах краю. Наслідком такої роботи стало придбання деяких зразків зброї, якою користувалися вояки УПА, документів підпільної референтури ОУН, яка діяла на Тернопіллі. Великий вклад у фондову скарбницю заповідника зробили церковні громади.

В експозиціях і фондосховищах зберігається значна кількість матеріалів археологічних досліджень території Тернопільської області, зокрема, на Збаражчині відкрито 90 археологічних пам'яток. Результати розкопок у співставленні з підйомними матеріалами багатолітніх розвідкових робіт М. Бандрівського, М. Пелещишина, О. Ситника, Б. Строценя, М. Ягодинської, О. Петровського, Н. Скакун та інших значно збагатили фондові археологічні збірки заповідника [3, с. 6].

Активна збиральницька діяльність забезпечила створення різнопланових колекцій: годинників, стародруків, культових речей, ікон, килимів, вишивок, предметів побуту і повсякденного народного вжитку, одягу, ковальських, столярних і гончарних виробів, предметів образотворчого і прикладного мистецтва, зброї, нумізматики, керамічних люльок для паління, кахлю, філателії тощо.

Частина експонатів поступає до фондів заповідника у занедбаному і пошкодженому часом стані. Це стосується, насамперед, предметів образотворчого мистецтва – ікон, картин, скульптур та інших речей, які потребують негайної реставрації. У структурі заповідника було створено реставраційну комісію. Роботи вела реставраційна майстерня у м. Львові під керівництвом Н. Присяжної. Згодом налагодились ділові стосунки з львівським художником-реставратором першої категорії Володимиром Магінським. Протягом кількох років ним реставровано велику кількість ікон і скульптур, серед них роботи відомого майстра Антона Осинського та роботи школи Іоанна-Георгія Пінзеля.

Фонди науково-допоміжних матеріалів використовуються для науково-дослідницької роботи і об'єднують кілька груп предметів, серед них: документи, книги, періодичні видання, листівки, світлини, буклети, програми і запрошення, афіші, календарі, поштівки, тощо. Всі вони, практично, становлять окремі колекції і використовуються для поповнення експозицій, або створення окремих виставок, приурочених до національних і релігійних свят та визначних дат.

Загалом науковцями заповідника зібрано, систематизовано, вивчено, задокументовано і введено в комп'ютерний облік, згідно з книгами надходжень та польових описів, понад 25000 експонатів основного та допоміжного фондів [9, 10], а також понад 33000 одиниць матеріалів археологічних досліджень [8]. Значна кількість цих цінностей доступна для огляду відвідувачам експозиційних та виставкових залів.

Одним із основних напрямків роботи заповідника є облік, охорона і реставрація пам'яток культурної спадщини, серед них головна увага належить замкам і палацам.

На території Тернопільської області знаходиться 42 фортеці, які підлягають реставрації та музеєфікації, і становлять третину усіх фортець України. На превеликий жаль, більшість з них майже зруйновані.

У 1999 р. до складу заповідника був включений Вищнівецький архітектурно-ландшафтний комплекс (пам'ятка національного значення XIV–XIX ст.), а також у 2004 р. – Скалатський замок (пам'ятка архітектури національного значення XVII ст.).

Враховуючи важливе значення державного історико-архітектурного заповідника в м. Збаражі у справі збереження особливо цінних об'єктів історії, культури та архітектури, а також його роль у відродженні та розвитку національно-культурних традицій, указом Президента України від 15 січня 2005 р. йому надано статус національного [12]. Відтепер – це Національний заповідник «Замки Тернопілля» (НЗ «Замки Тернопілля»).

Згідно Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р., до НЗ «Замки Тернопілля» ввійшло ще сім замків Тернопільщини, а саме: замок м. Теребовля 1631 р. і замок селища Микулинці Теребовлянського р-ну XVI–XVII ст., замок селища Золотий Потік XVII ст., замок с. Язловець XIV–XVIII ст. та замок с. Підзамочок Бучацького р-ну1600 р., замок селища Скала-Подільська 1518 р. та замок в с. Кривче Борщівського р-ну XVII ст.

Оскільки НЗ «Замки Тернопілля» є науково-дослідною установою, на його базі проведено 18 наукових конференцій, серед яких – міжнародні. Ведеться робота з налагодження співпраці з міжнародними спорідненими організаціями і окремими вченими дослідниками з метою розширення можливостей наукових досліджень, пошуку архівних матеріалів з історії регіону. Вона полягає перш за все у проведенні міжнародних наукових конференцій, міжнародних археологічних досліджень, у організації пошукових робіт співробітниками заповідника в бібліотеках і архівах зарубіжних країн, у налагодженні особистих контактів із вченими зарубіжжя.

З метою висвітлення важливих подій на Тернопільщині, а також популяризації життя і творчості та героїчного минулого видатних особистостей у Національному заповіднику «Замки Тернопілля» щорічно проводяться наукові читання та інформаційні дні.

Науковцями заповідника проводяться археологічні дослідження регіону спільно зі співробітниками Санкт-Петербургського інституту матеріальної культури Російської АН, вченими Франції, Польщі

й Болгарії. Наукові звіти та матеріали досліджень передано на зберігання і подальше опрацьовування у фонди заповідника. Знахідки пам'яток палеоліту, трипільської культури, ранньозалізного віку, слов'янського та давньоруського часу наштовхнули науковців Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України та працівників заповідника на створення палеоскансену «Старий Збараж». Активна співпраця з дочірнім підприємством «Подільська археологія» та з Тернопільською обласною комунальною інспекцією охорони пам'яток історії та культури дали свій позитивний результат [3, с. 7].

Заповідник співпрацює з вченими міжнародної школи гуманітарних наук Східної і Центральної Європи, з відділом досліджень античних традицій Варшавського університету, з університетом штату Кентуккі США, археологічним музеєм м. Ісперіх (Болгарія), з лабораторією «Праісторична Європа» Дому археології ім. Жінувес м. Гран-Прісіні (Франція), з інститутом археології Молдови, з історичним музеєм м. Кракова, музеєм «Ермітаж» (Санкт-Петербург, Російська Федерація), з музеєм війська польського у Варшаві, та ін. Однією з форм міжнародної співпраці є обмін виставками, зокрема, з «Ермітажем», Домом археології (Франція), археологічним музеєм у м. Ісперіх (Болгарія).

У заповіднику значну увагу приділяють розвитку інфраструктури, яка дбає про гідне побутове обслуговування поціновувачів старовини. Для цього в заповіднику облаштовано під готель панський будинок XIX ст. Зараз це комфортабельний трьохзірковий готель «Гетьман». В казематах замку розмістився ресторан «Легенда» з красивими інтер'єрами старовини, великим залом, який вміщує 150 відвідувачів, та малим залом з мисливськими інтер'єрами на 60 осіб.

Двері експозиційних залів замків НЗ «Замки Тернопілля», відкриті для вітчизняних та зарубіжних туристів. Заповідник відвідують і гості України: працівники дипломатичних місій, посли і керівники держав. У залах замкового палацу в м. Збаражі розміщено 25 експозицій, серед них: «Археологія», «Трипілля краю», «Ремесла краю», «Зброя», «Нумізматика та боністика», «Вишивки» тощо. Збереженню духовних цінностей нашого народу присвячені експозиції ікон, предметів культового призначення, стародруків та скульптури. Жваву цікавість відвідувачів завжди викликають різьблені з дерева скульпту-

ри козацької тематики та шевченкіади народного умільця Володимира Лупійчука.

Звичайно, переважна більшість зібрань носить краєзнавчий характер. Це пов'язано із специфікою роботи колективу, спрямованої на тематичне формування музейних експозицій саме такими експонатами. Окрім цього існує велика необхідність інтер'єрного оснащення замків чи палаців предметами періоду XVII-XVIII ст. Для цього проводиться їх пошук і вивчення, проектування і виготовлення макетів необхідної атрибутики, а відтак реставрації залів у відповідному історичному стилі.

Реставраційним відділом Національного заповідника «Замки Тернопілля», за проектом Львівського інституту «Укрзахідпроектреставрація», проводяться роботи з реставрації архітектурних пам'яток з максимальним наближенням їх до історичної правди і пристосуванням до сучасних вимог.

Було опрацьовано проектні пропозиції та програму реставрації Збаразького замку. Проект передбачає максимально повне відтворення планувальної структури палацу, склепінь та інтер'єрів. З часом було завершено реставрацію казематів замкового комплексу. В 2005 р. завершено реставрацію в'їздової вежі, а також було відновлено міст. Для сполучення подвір'я з терасою, відбудовано сходові марші в'їздової вежі. Також ведуться роботи з відтворення ескарпових і контрескарпових стін.

В останні роки було завершено реставрацію пам'ятки архітектури XVI ст. споруди оборонного типу – церкви «Преображення Господнього». Відбуваються активні реставраційні роботи комплексу монастиря оо. Бернардинів, Вишнівецького архітектурно-ландшафтного комплексу, Скалатського та Скала-Подільського замків.

При підготовці програми «Збереження та використання пам'ятки архітектури національного значення палацово-паркового комплексу XVI–XX ст. у селищі Вишнівець», дирекцією заповідника використано досвід новітніх технологій польської реставраційної фірми «Integer» з міста Вроцлава.

У 2011 р. в палаці Збаразького замку відкрито для відвідувачів реставровану «Зелену вітальню», з красивими інтер'єрами, камінами

та меблями в стилі XVIII ст. У 2012 р. реставровано південно-західні ескарпові стіни Збаразького замку. У 2013 р. розпочались роботи з реставрації холу та дослідження внутрішнього дворика палацу. У холі палацу планується відтворити різьблені кесонні стелі. Окрім цього ведуться реставраційні роботи на інших об'єктах заповідника.

Таким чином, Національний заповідник «Замки Тернопілля» – це потужний осередок історичної пам'яті Збаразького краю, центр наукового, культурного і громадського життя. Фонди музею постійно поповнюються новими цінними матеріалами. Продовжуються роботи зі створення експозицій, тривають історичні пошуки, вінцем яких буде відтворення архітектурних пам'яток у їх первісному вигляді, а також створення в їхніх приміщеннях цікавих інтер'єрів та експозицій. І вони, у свою чергу, привертатимуть до себе увагу численних туристів з усіх куточків нашої держави й зарубіжних гостей.

Список використаних джерел

1. Вайдахер Ф. Загальна музеєлогія /Ф. Вайдахер. – Львів: Літопис, 2005.

2. Гайдукевич Я. М. Музеї Тернопільщини: путівник /Я. Гайдукевич. – Львів: Каменяр, 1989. – 127 с.

3. Данилейко В.М. Археологічна Збаражчина /В. М. Данилейко //Галицька брама. – Збараж. – 2004. – №1–3 (109–111). с. 6–7.

4. Данилейко М.К. Фонди – базова основа експозиційної діяльності заповідника /В. М. Данилейко //Галицька брама. Збараж. – 2004. – №1–3 (109–111). – С. 4–5.

5. Малевич А. П. Збараж: Історико-краєзнавчий нарис /А. П. Малевич. – Львів: Каменяр, 1984. – 46 с.

6. Якубовський В. І. Музеєзнавство /В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. – 272 с.

7. Інвентарні книги Збаразького районного краєзнавчого музею. 1980–1994.

8. Інвентарні книги Національного заповідника «Замки Тернопілля». 1995–2012.

9. Книги обліку надходжень наукових матеріалів та інвентаря Національного заповідника «Замки Тернопілля». – №1–17. – 1995–2012.

10. Книги обліку науково-допоміжних матеріалів Національного заповідника «Замки Тернопілля». – №1–10. – 1995–2012.

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 лютого 1994 р. №78. Київ. Про державний історико-архітектурний заповідник у м. Збаражі Тернопільської області.

12. Указ Президента України від 15 січня 2005 р. №35/2005. Про надання Державному історико-архітектурному заповіднику у місті Збаражі статусу національного.

13. http://uk.wikipedia.org/wiki/Збаразький_районний_краєзнавчий_музей.

Volodymyr Danyleyko

THE NATIONAL RESERVE «THE CASTLES OF TERNOPIL REGION»

The article deals with the history of the museology establishment and its development in the city of Zbarazh. The process of the museum stock collections formation, the functioning and activity tendencies of the National Reserve «The Castles of Ternopil region» has been analyzed.

Key words: Museum, reserve, exhibits, interiors, restoration.

Надія Дирда,

Наталія Стрілець

БЕРЕЖАНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ БОГДАНА ЛЕПКОГО ЯК ОСЕРЕДОК ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ КРАЮ

У статті досліджено внесок обласного комунального музею Богдана Лепкого в м. Бережани в популяризацію творчості Богдана Лепкого. Вивчено фонди музею щодо збереження доробку письменника, проаналізовано тематичне й жанрове різноманіття експозиції музею.

Ключові слова: *музей, експозиція, популяризація, письменник, художник, Богдан Лепкий.*

Ще за життя Б. Лепкого його творчий доробок високо оцінювали українці Галичини та діаспори, відомі літературознавці світу. Але у роки радянської влади творчість письменника на Батьківщині було заборонено. Тільки зі здобуттям незалежності України ім'я та твори Б. Лепкого повернулися на рідну землю.

27 серпня 1995 р. старовинна бережанська площа біля ратуші приймала поважних гостей із далекого зарубіжжя (США, Канади, Польщі), різних міст України (Київ, Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Коломия). На урочисте відкриття державного музею письменника з'їхалися лепкознавці, шанувальники таланту українського письменника, вихідця із Бережанщини, Б. Лепкого. Повернув спадщину письменника в «казку його життя» Бережани його племінник, багатолітній куратор архіву Б. Лепкого д-р Роман Смик (1918–2007 рр.). Фундаторами музею стали і його син Роман – доктор медицини, сестра Стефанія та її чоловік о. Володимир Тарнавський (США), племінник письменника С. Ремеза, Н. Головата та Я. Шафранюк-Завадович (Канада).

Музей від початку створення був відділом Тернопільського краєзнавчого музею, від 2002 р. – самостійний музей у підпорядкуванні районного відділу культури, а з 2003 р. – набув статусу обласного комунального. Знаходиться він у бережанській ратуші, в якій з 1805 р. була розміщена гімназія. У 1883–1899 рр. тут вчився й учителював Б. Лепкий. З цієї нагоди у 1992 р. на будівлі встановлено

пам'ятну дошку. Автор меморіалу – К. Сікорський. До 125-ї річниці від дня народження письменника 19 жовтня 1997 р. біля ратуші відкрито пам'ятник Б. Лепкому. Творцями пам'ятника стали скульптор І. Сонсядло, металізатор М. Самарик, архітектори Б. Білоус, А. Пилипець.

Організаційну роботу зі створення музею Б. Лепкого, оформлення експозиції виконав колектив Бережанського регіонального центру української книги. Вдало було підібрано авторів проекту і мистецького оформлення – тернопільських художників Б. Бошка і Р. Гудиму, які зуміли гармонійно поєднати матеріал з архітектурою і формою приміщень.

Перевезення архіву письменника зі США в Україну стало важливою справою д-ра Р. Смика. При його участі і його коштом побудовано експозицію музею в шести залах.

Експонати першої зали відтворили атмосферу дитинства майбутнього письменника. Дві малярські роботи Дем'яна Горняткевича «Хата на хуторі Кривенькім» [1] та «Приходство в с. Крегулець» [51] переносять уяву відвідувача до рідних місць поета. Репродукція ікони Зарваницької Божої Матері як оберіг і спогад із «Казки мойого життя» Б. Лепкого [2]. Саме перед нею вимолювала здоров'я своєму малому синові Домна з Глібовицьких Лепка. Її портрет – на стіні поруч із портретами о. Сильвестра Лепкого. У музеї зберігаються копії із юнацьких робіт Б. Лепкого, зроблені сучасним художником В. Недільським, 1995 р., та о. Михайла Глібовицького, діда Б. Лепкого [52]. Експозиційний куток завершує зображення герба роду Лепких. Чорне віденське фортепіано – пам'ятка з тих часів, коли майбутній письменник із захопленням слухав твори Шопена, Шумана, Бетховена, що народжувалися під гнучкими пальцями вправної музикантки, викладачки Перемиського дівочого інституту, тітки Дарії Глібовицької на дідовому приходстві в Бережанах. Саме в цьому залі систематично діють змінні книжково-ілюстративні виставки із фондів музею.

Експозиція другої зали відобразила навчання і працю Б. Лепкого в Бережанській гімназії, студії у Віденській академії мистецтв та Львівському університеті. Оригінали фотографій гімназистів і професорів (Матеуш Куровський, о. Михайло Соневицький, Петро Дуткевич, Микола Бачинський та інші), тогочасні підручники німецькою, польською та українською мовами (1882 р., 1923 р., 1893 р., 1880 р.), різноманіт-

ні гімназійні документи відтворюють культурно-мистецьке життя Бережанщини. Вслід за автобіографічною книгою Б. Лепкого «Казка мойого життя», що представлена різними виданнями в експозиції [3, 4, 5], інші експонати інформують відвідувачів про перебування Б. Лепкого у Крегульці, Поручині, Жукові, Бережанах. Особливу цінність представляють книги з особистої бібліотеки письменника з його автографами: «Кобзар» Т. Шевченка (1893 р.), поетичні збірки І. Франка «Із днів журби» (1900 р.), «Мій Ізмарагд» (1898 р.) [53].

Після закінчення Львівського університету Б. Лепкий працював у Бережанській гімназії. Його учнями були Микола Чайковський, Франц-Коковський, Віктор Пацлавський та інші, які в майбутньому стали відомими науковцями, громадськими і політичними діячами. Як письменник Б. Лепкий формувався під великим впливом батька, о. Сильвестра Лепкого, письменників Андрія Чайковського, Івана Франка, про що писав сам письменник у книгах спогадів «Казка мойого життя» [2] та «Три портрети» [6].

Ще з гімназійних часів Б. Лепкий захоплювався малярством. Його роботи – це портрети Т. Шевченка [55], А. Чайковського [54], М. Устияновича [56], М. Івасюка [57], автопортрети (1885, 1887, 1907 рр.) [58, 59, 60] збагачують експозицію другої зали.

Завершують експозицію цієї зали автографи віршів Богдана Лепкого, а також оригінал свідоцтва про вінчання із Олександрою Лепкою (1897 р.).

Третя зала музею присвячена польському періоду, який двічі поставав у житті Б. Лепкого – упродовж 1899–1914 рр. й 1926–1941 рр. Після переїзду з Бережан до Кракова Б. Лепкий викладав у кількох приватних гімназіях, а пізніше в Ягеллонському університеті, професором якого став у 1932 р., коли йому виповнилося 60 років. У Польщі він займався культурно-освітньою роботою серед української громади. Б. Лепкого називали амбасадором української культури в Польщі. Численні фото висвітлюють особисті й творчі зв'язки письменника з Михайлом Коцюбинським, Василем Стефаником, Ольгою Кобилянською, Гнатом Хоткевичем, істориком В'ячеславом Липинським, малярами Осипом Курилас, Олександром Мавбергом, польською перекладачкою Марією Бень-ковською, викладачами Академії мистецтв С. Висп'янським, Л. Вичул-

ковським та іншими відомими українськими і польськими громадськими діячами, письменниками, художниками [61].

Експозиція містить і прижиттєві видання збірок Б. Лепкого раннього періоду його творчості: «Стрічки» (1901 р.) [8], «Осінь» (1902 р.) [7], «З глубин душі» (1905 р.) [9], «Поезіє, розрадо одинока» (1908 р.) [10], збірки прози «З села» (1898 р.) [11], «З життя» (1905 р.) [12], «Кидаю слова» (1911 р.) [13], наукові розвідки «Начерк історії української літератури» (1923 р.) [14], «Наше письменство» (1941 р.) [15], монографія «Маркіян Шашкевич» (1912 р.) [16], збірник перекладів на сучасну українську мову «Слова о полку Ігоревім», переклад «Мотрі» польською мовою (1937 р.), віршовані казки для дітей [17] та ін. Хвилюють автографи віршів «Побачиш гори в лід закуті»[62], «Заспів» («Колисав мою колиску») [63]. У 1911 р. в Кракові братами Богданом та Левком Лепкими була створена безсмертна пісня «Видиш, брате мій…», якій судилося об'єднувати українців у світі.

Окремий куток експозиції присвячено вшануванню 60-річчя Б. Лепкого в Бережанах у 1932 р. Оригінальні афіші ювілейних святкувань у Бережанах [64], Рогатині [65], об'ємний альбом «На спомин Богданові Лепкому бережанці» [66], бюст Б. Лепкого роботи Нестора Кісілевського [67], різьблена шкатулка від Союзу українок м. Коломия [68] та інші пам'ятні дарунки виставлено в експозиції.

Викладання на вчительських «виділових курсах» ілюструють оригінальні віньєтки випускників 1909–1910 рр. та 1910–1911 рр.

Куточок експозиції третьої зали відведено розповіді про літературне угрупування «Молода Муза», до якої входив Б. Лепкий. Зі світлин на нас дивляться натхненні обличчя Петра Карманського, Михайла Яцкова, Мелетія Кічури, – кожен з них вписав свій рядок в історію української культури.

Експонати четвертої зали розповідають про німецький період (1915–1925 рр.) в житті і творчості Б. Лепкого. Від початку Першої світової війни письменник став активним членом Союзу Визволення України. У статусі співробітника Просвітнього відділу цієї організації він займався культурно-освітньою працею в таборах для військовополонених царської армії, про що свідчать численні родинні фото із міст Ванзеє, Берліна, Вецляра, Ганноверш-Міндена, в яких розташовувалися табори.

Тісна співпраця із землячкою, художницею О. Кульчицькою дала змогу ілюструвати цикл поезії Б. Лепкого «Ноктюрн» [69], повість «Каяла» [18], підготувати й видати «Читанку» для українських дітей [19]. Також в експозиції є матеріали, що висвітлюють працю літератора в берлінському видавництві «Українське слово» та розповідають про святкування 50-річчя поета (1922 р.). Цінними експонатами є автограф вірша «На Святий вечір» (1923 р.) [70], вирізки з німецьких газет із перекладами Анни- Шарлоти Вуцкі оповідань Б. Лепкого.

В експозиції представлені перші видання трилогії «Мазепа» (Київ – Ляйпціг, 1926–1929 рр.) [20–25], повісті-казки «Під тихий вечір» (1929 р.)[26], повісті «Зірка» (1929 р.) [27], історичних повістей «Сотниківна» (1927 р.) [28], «Вадим» (1930 р.) [29], «Каяла» (1935 р.) [18], «Крутіж» (1941 р.) [30].

Перебуваючи в еміграції, Б. Лепкий час від часу приїздив в Україну – в с. Жуків, с. Жовчів, відпочивав у с. Черчі. В експозиції представлені фото збудованої за кошти бережанців та рогатинців вілли «Богданівка»; крісло та різьблений тризуб із вілли, подаровані письменником Романом Коритком, доповнюють експозицію.

Особливим визнанням заслуг Б. Лепкого перед Батьківщиною стало нагородження його урядом Української Народної Республіки в екзилі перехідним Мазепинським перснем у 1932 році. В експозиції міститься фото відбитку персня та Регулямін цієї нагороди.

Сумними барвами обрамлений куток експозиції, який інформує відвідувачів про смерть і похорон Б. Лепкого (21 липня 1941 р.) на Раковицькому кладовищі в Кракові (Польща). Оригінали клепсидр (некрологів) трьома мовами (німецькою, польською і українською) сповіщають, що помер заслужений діяч, дійсний член багатьох українських установ у Берліні, Празі, Варшаві, професор Богдан Лепкий. Поряд фотографії із похорону, пам'ятна медаль роботи Н. Кисілевського, фото посмертної маски та текст виступу учня Юліана Геника-Березовського на похороні [71].

У п'ятому залі музею зібрані оригінали живописних робіт Б. Лепкого (56 одиниць). Привертають увагу, насамперед, портрети. Серед полотен важливе місце належить автопортретам різних років (1885 р., 1887 р.,1905 р.,1908 р.,1932 р.). Представлені портрети матері Домни у

вінку пишних кіс у молодому і в старшому віці [73, 74], батька о. Сильвестра [72], дідуся о. Михайла Глібовицького [75], Миколи Лепкого – батькового брата [76], сестри Олени [77], доньок Софії і Наталії [78, 79], сина Ростислава [80] і портрети дружини Олександри.

Заслуговує на увагу портрет молодої вродливої дівчини, зображеної у профіль [81]. Цю роботу для музею передав син польської перекладачки Марії Беньковської, Вєслав Беньковський. Цікавим є ще портрет дружини Олександри в українському строї з дукатами на грудях [82]. Обидві роботи є свідченням витонченого таланту Б. Лепкого.

Окрему збірку живописних робіт Б. Лепкого становлять історичні портрети, виконані ним як ілюстрації до «Історії України» М. Аркаса 1912 р. Прикметно, що передмову до цього видання також написав Б. Лепкий. Серед ілюстрацій – портрети князя Володимира Мономаха, княгині Ольги, князя Болеслава Тройденовича, гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Юрія Хмельницького, полковника Івана Богуна [83]. Представлена увазі відвідувачів і серія портретів українських письменників, які виконані пером та тушшю. У музеї зберігається 25 таких робіт Б. Лепкого. З-поміж них – портрети Лесі Українки, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Олени Пчілки, Осипа Маковея, Петра Карманського, Павла Тичини та ін. [84].

Експонуються малюнки Б. Лепкого до абетки, підготовленої у співавторстві з А. Крушельницьким і О. Кульчицькою [85].

Окремі малярські роботи Б. Лепкого характеризують його як іконописця. До нашого часу у селі Жовчів Рогатинського району (Івано-Франківська обл.) зберігся іконостас із десятьма іконами роботи пензля Б. Лепкого. Це намісні образи Матері Божої, Ісуса Вчителя, чотирьох євангелістів на царських воротах і чотири ікони на кивоті.

До Б. Лепкого горнулися творчі люди, мистецька молодь. До його гостинної домівки навідувалися Олекса Мавберг, Осип Курилас, Михайло Бойчук, Михайло Гаврилко, Олекса Новаківський, Іван Северин. Не одному талановитому художникові Б. Лепкий допоміг здобути відповідну освіту і ступити на дорогу визнання і слави. Саме він відкрив світові багатогранний талант Олекси Новаківського, Івана Труша.

За сприяння Б. Лепкого українське мистецтво виходило на європейські обшири. Велика зацікавленість вітчизняним і західним мисте-

цтвом дала змогу йому написати цінні розвідки про вартісні українські розписи в Краківському кафедральному соборі [31], в каплицях і церквах Любліна, Сандомира, під назвою «Шевченко про мистецтво» [32], реферат з приводу смерті приятеля художника П. Холодного про його творчість у ділянці церковного малярства. Друкував митець також статті про мистецтво в берлінському «Літописі», в «Ілюстрованих вістях» та різних німецьких журналах.

Завершує експозицію шоста зала – «Повернення Б. Лепкого». Повернення Б. Лепкого відбулося у виданнях незалежної України, в наукових дослідженнях вчених М. Ільницького, М. Жулинського, Ф. Погребенника, М. Сивіцького, Н. Білик [86]. Вітрини прикрашають фотографії музеїв імені Б. Лепкого в Україні, меморіальних таблиць і пам'ятників у с. Жукові та м. Бережанах, емалі – ілюстрації до творів Б. Лепкого – художника Зіновія Мігоцького [88], пам'ятні медалі та декоративні тарелі з портретом Б. Лепкого. Окремий стенд присвячено лауреатам Всеукраїнської літературно-мистецької та громадсько-політичної премії імені братів Богдана і Левка Лепких. Серед лауреатів є організатори музею Б. Лепкого в Бережанах: д-р Р. Смик – племінник письменника, Н. Волинець, Я. Мазурак, Н. Дирда [87].

Зали музею Б. Лепкого, окрім уже згаданих мистецьких творів Б. Лепкого, прикрашають і роботи сучасних художників Я. Омеляна, М. Кузіва, Я. Крука, В. Недільського, А. Покотюка, В. Лопати, О. Шупляка.

Неоціненними скарбами музею є його експонати, особливо прижиттєві раритетні видання творів письменника. На даний час загальний музейний фонд нараховує більше трьох тисяч предметів, із них 236 – рідкісна книга. На різних ювілейних імпрезах, що відзначав музей, його шанувальники дарували цінні книги письменника. Це п'ять томів роману «Мазепа» (1959 р.) (дарунок Х. Постолан (Англія)), повість «Крутіж» (1941 р.) (дарунок І. Ґерети) та «Перша читанка» (Буквар) для народних шкіл 1918 р. видання, що уклали А. Крушельницький, Б. Лепкий, О. Попович (дарунок С. Ященко). Але основу шести експозиційних залів музею та фонду склали книги, інші архівні матеріали, передані д-ром Р. Смиком (США).

Роман Смик – це ім'я знаного в Україні мецената, який зробив неоціненний внесок до скарбниці української духовності, відроджуючи

замовчувані імена цілої плеяди діячів української культури, релігії. І в першу чергу ми згадуємо його як ініціатора повернення в Україну імені та творчості Б. Лепкого – геніального майстра українського слова.

Як істинний музейник, д-р Р. Смик упродовж 12 років діяльності музею дбав про поповнення його фондів, зміст експозицій, рівень оформлення. Кожен його приїзд в Україну супроводжувався новими надходженнями у фонди музею. У 2003 р. вийшла ювілейна збірка на пошану подвижника української культури д-ра Р. Смика «Лежить на серці доля України» [33], у якій розміщено бібліографію раритетних видань Б. Лепкого, переданих меценатом у музей.

Окрім вже згаданих видань Б. Лепкого, фонди музею поповнили збірки оповідань «По дорозі життя» (1905 р.) [34], «Кара та інші оповідання» (1905 р.) [35], поезій «Над рікою» (1905 р.) [36], «Писання» у двох томах (1922 р.) [37], «Веселка над пустирем» (1930 р.) [38] та ін.

Настільною книгою для всіх категорій читачів стала монографія професора Василя Лева «Богдан Лепкий. Життя і творчість» (1976 р.) [39]. Літературознавча лепкіана представлена у музеї нарисами «Богдан Лепкий» Є.-Ю. Пеленського [40], «Золота Липа. Ювілейна збірка творів Б. Лепкого з його життєписом, бібліографією і присвятами» (1924 р.) З. Кузелі [41]. Більшість цих раритетних видань д-р Р. Смик привіз із США, але чимало з них були куплені у бібліофілів Львова, Стрия, Києва.

Фонд музею складають і книги, подаровані лауреатами премії ім. Братів Богдана і Левка Лепких, письменниками, науковцями, краєзнавцями, художниками: Р. Коритком, Є. Безкоровайним, Б. Мельничуком, Г. Петруком-Попиком, П. Сорокою, С. Сапеляком, В. Вихрущем, В. Залізним, В. Качканом, Н. Білик, Н. Гавдидою, Б. Головином, М. Ткачуком, Р. Гром'яком, Б. Хаварівським, Г. Костів-Гуською, Н. Волинець, Я. Омеляном, У. Скальською та ін. [89].

Музей займається видавничою діяльністю. У нашому доробку буклет по музею «Великий син Золотого Поділля» (1996 р.) [90], шість календариків, портрет Б. Лепкого, значок, вісім чисел літературно-мистецького альманаху «Жайвір» [91], бібліографічні покажчики. Зокрема, у 2012 р. упорядковано до друку «Богдан Лепкий: відомий і невідомий: бібліографічний покажчик» [42], «Надія Білик: лепкознавчі та

культурологічні студії: бібліографічний покажчик» [43]. Видано книги: Б. Лепкий «Присвяти Василеві Стефаникові» (1997 р.) [44], антологія у публіцистиці, поезії, пісні «Високе небо Богдана Лепкого» (2001 р.) [45], Б. Лепкий «Цвіт споминів. Твори для дітей» (2002 р.) [46], Б. Лепкий «Поезії» (2005 р.) [47], Б. Лепкий «Прозові твори» (2007 р.) [48], Б. Лепкий «Казки» [49], кілька збірників матеріалів конференцій [50].

Щорічно більше 10 000 відвідувачів переступають поріг нашого музею й відкривають для себе особистість Богдана Лепкого. Працівники музею не обмежуються організацією і проведенням екскурсій, але й займаються пошуково-дослідницькою роботою. З метою популяризації життя та творчості письменника проводяться масові заходи різних форм: літературні уроки, вечори, зустрічі з письменниками, лауреатами премії ім. Братів Богдана і Левка Лепких, наукові конференції, поетично-пісенні фестивалі, ювілейні святкування, різдвяні й великодні зустрічі, оформлення і представлення книжково-ілюстративних та художніх виставок.

Музей відзначено численними грамотами, зокрема Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, Національної спілки письменників України, управління культури Тернопільської облдержадміністрації у номінації «Кращий музей» [92].

Стіни міської ратуші, над якими полощеться знамено вільної України, вимріяної Богданом Лепким, радо приймають гостей зі всього світу. В цьому будинку, де вчився і вчив Великий Син Золотого Поділля, й досі витає дух особливого поетичного світосприймання. Тут можна почерпнути особливий настрій для творчості та людського спілкування.

Таким чином, упродовж вісімнадцяти років діяльності Обласного комунального музею Богдана Лепкого в м. Бережани у його фондах зібрано численні матеріали, які розкривають багатогранність творчості Богдана Лепкого, зокрема художні роботи митця. Збереження рукописів, першодруків, творчого доробку письменника свідчить про вагому роль музею у популяризації життєвого і творчого шляху Б. Лепкого серед широких верств українського суспільства. За ці роки музей розвинув різноманітну діяльність: науково-дослідну, культурно-освітню, науково-експозиційну, видавничу та рекламну. Водночас, сформовано традицію проведення різнопланових заходів, спрямованих на залучен-

ня широкого кола відвідувачів. Музей завоював авторитет як провідний науково-дослідний та культурно-освітній центр в галузі лепкознавства.

Список використаних джерел

1. Горняткевич Дем'ян. «Хата на хуторі Кривенькім» (1928 р., картон, олія.) //Обласний комунальний музей Богдана Лепкого в м. Бережани (далі – ОКМБЛБ). – Основний фонд (далі – ОФ) – інв. № 514.

2. Лепкий Б. Казка мойого життя /Б. Лепкий. – Друге видання, виправлене і доповнене. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 1999. – 300 с.

3. Лепкий Б. Казка мойого життя. Крегулець /Б. Лепкий. – Л.: Накладом В-ва «Дружина». Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, 1936. – 80 с.

4. Лепкий Б. До Зарваниці. (З «Казки мойого життя») / Б. Лепкий. – Л.: З друкарні Видавничої спілки «Діло», 1938. – 152 с.

5. Лепкий Б. Казка мойого життя. Бережани / Б. Лепкий. – Краків: Накладом «Українського видавництва». Нова друкарня Денникова, 1941. – 182 с.

6. Лепкий Б. Три портрети. Франко – Стефаник – Оркан / Б. Лепкий. – Л.: З друкарні Видавничої спілки «Діло», 1937. – 164 с.

7. Лепкий Б. Осінь / Б. Лепкий. – Коломия: Накладом власним. З друкарні В. Браунера, 1902. – 96 с.

8. Лепкий Б. Стрічки / Б. Лепкий. – Львів: Накладом А. Хойнацкого. З друкарні В. Шийковского, 1901. – 108 с.

9. Лепкий Б. З глибин душі. Вибір поезій / Б. Лепкий. – Л.: Накладом М. Петрицького. «Друкарня Уділова», 1905. – 192 с.

10. Лепкий Б. Поезіс, розрадо одинока / Б. Лепкий. – Л.: Друкарня О. Ріппера в Кракові, 1908. – 84 с.

11. Лепкий Б. З села. Збірка оповідань /Б. Лепкий. – Чернівці: Накладом редакції «Буковини». З друкарні товариства «Руська Рада», 1898. – 84 с.

12. Лепкий Б. З життя. Збірка оповідань /Б. Лепкий. – Л.: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, 1899. – 64 с.

13. Лепкий Б. «Кидаю слова...». Нариси й оповідання /Б. Лепкий. – Чернівці: З друкарні товариства «Руська Рада», 1911. – 78 с.

14. Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Книжка І. До нападів татар /Б. Лепкий. – Коломия: Галицька накладня Я. Оренштайна. З друкарні А. Кисілевського і С-ки, 1909. – 320 с.

15. Лепкий Б. Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів /Б. Лепкий. – Краків: Накладом «Українського видавництва». Друк: «Поспішна», 1941. – 136 с.

16. Лепкий Б. Маркіян Шашкевич. Характеристики українських письменників. З ілюстраціями /Б. Лепкий. – Коломия: Галицька накладня Я. Оренштайна. З друкарні А. Кисілевського і С-ки, 1912. – 108 с.

17. Лепкий Б. Три казки /Б. Лепкий. – Львів: Видання «Рідної школи», 1931. – 80 с.

18. Лепкий Б. Каяла. Історичне оповідання з нагоди 750-ліття походу князя Ігоря Святославича на половців 1185 р. /Б. Лепкий. – Л.: З друкарні Видавничої спілки «Діло», 1935. – 68 с.

19. «Перша читанка» (Буквар) для народних шкіл /Уклали А. Крушельницький, Б. Лепкий, О. Попович. – Відень, 1918.

20. Лепкий Б. Мотря. Історична повість. Том перший /Б. Лепкий. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1926. – 388 с.

21. Лепкий Б. Мотря. Історична повість. Том другий /Б. Лепкий. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1926. – 308 с.

22. Лепкий Б. Не вбивай. Історична повість /Б. Лепкий. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1926. – 396 с.

23. Лепкий Б. Батурин. Історична повість/Б. Лепкий. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1927. – 416 с.

24. Лепкий Б. Полтава. Історична повість. І. Над Десною /Б. Лепкий. – Л.: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, 1928. – 330 с.

25. Лепкий Б. Полтава. Історична повість. ІІ. Бої /Б. Лепкий. – Л.: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, 1929. – 420 с.

26. Лепкий Б. Під тихий вечір. Повість-казка /Б. Лепкий. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1923. – 396 с.

27. Лепкий Б. Зірка. Повість з повоєнного життя /Б. Лепкий. – Л.: Видавнича кооператива «Червона калина». З друкарні А. Ґольдмана, 1929. – 184 с.

28. Лепкий Б. Сотниківна. Історична картина з часів Івана Виговського /Б. Лепкий. – Львів: Накладом «Червоної калини». Друкарня оо. Василіян у Жовкві, 1927. – 184 с.

29. Лепкий Б. Вадим. Повість з княжих часів /Б. Лепкий. – Львів: Видавнича кооператива «Червона калина». З друкарні А. Ґольдмана, 1930. – 228 с.

30. Лепкий Б. Крутіж. Історичні малюнки з часів гетьмана Виговського /Б. Лепкий. – Краків: Накладом «Українського видавництва». Нова друкарня Денникова, 1941. – 176 с.

31. Лепкий Б. Українські фрески у краківській катедрі /Б. Лепкий. //Ілюстровані Вісті. – 1940. – липень. – С. 9–10.

32. Лепкий Б. Шевченко про мистецтво /Б. Лепкий. – Зальцведель, 1920. – 26 с.

33. Лежить на серці доля України. Ювілейна збірка на пошану д-ра Романа Смика /Ред. Н. Волинець. – Тернопіль: Джура, 2003.

34. Лепкий Б. По дорозі життя. Вибір оповідань /Б. Лепкий. – Львів: Накладом М. Петрицького. «Друкарня Уділова», 1905. – 170 с.

35. Лепкий Б. Кара та інші оповідання /Б. Лепкий. – Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1905. – 176 с.

36. Лепкий Б. Над рікою /Б. Лепкий. – Львів: Накладом Р. Гординського. З друкарні В. Шийковского, 1905. – 92 с.

37. Лепкий Б. Писання. Твори в 2 т. Б. Лепкий. – Київ–Ляйпціг: Українська накладня, 1922. – Т. 1: Вірші. – 427 с.; Т. 2: Проза. – 488 с.

38. Лепкий Б. Веселка над пустирем /Б. Лепкий. – Л.: Друкарня вид. «Неділі», 1930. – 352 с.

39. Лев В. Богдан Лепкий. 1872–1941. Життя і творчість /В. Лев. – Записки НТШ. – Т. CXCIII. – Ню Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1976. – 399 с.

40. Пеленський Є.-Ю. Богдан Лепкий – поет /Є.-Ю. Пеленський //Богдан Лепкий. 1872–1941. Збірник у пошану пам'яті поета. – Краків–Львів: Українське видавництво, 1943. – С. 13–32.

41. Золота Липа. Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами. Зладив Зенон Кузеля. – Берлін: Українське слово, 1924. – 260 с.

42. Богдан Лепкий: відомий і невідомий: Бібліографічний покажчик / упоряд.: Н. Дирда, Н. Стрілець, ін. – Т.: Підручники і посібники, 2012. – 240 с.

43. Надія Білик: лепкознавчі та культурологічні студії: Бібліографічний покажчик / упоряд.: Н. Дирда, Н. Стрілець. – Т.: Астон, 2012. – 28 с.

44. Лепкий Б. Присвяти Василеві Стефаникові / Упоряд., вступ. ст. та комент. Ф. Погребенника. – Т.: Лілея, 1997. – 100 с.

45. Високе небо Богдана Лепкого. Спробаантології у публіцистиці, поезії, музиці. – Бережани–Тернопіль: Джура, 2001. – 204 с.

46. Лепкий Б. Цвіт споминів. Твори для дітей /Б. Лепкий. – Т.: Джура, 2002. – 184 с.

47. Лепкий Б. Поезії /Б. Лепкий. /упоряд. Н. Дирда. – Т.: Джура, 2005. – 500 с.

48. Лепкий Б. Прозові твори /Б. Лепкий. /упоряд. Н. Дирда. – Т.: Джура, 2007. – 508 с.

49. Лепкий Б. Казки / Б. Лепкий. /передслово Н. Дирди. – Т.: Богдан, 2012. – 96 с.

50. Богдан Лепкий в духовній історії України: Матеріали наукової конференції / За наук. ред. проф. Р. Т. Гром'яка. Упоряд. – Н. Білик. – Т.: Джура, 2006. – 128 с.; Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: Матеріали міжнародної наукової конференції /за ред.. М. Ткачука, Н. Білик. – Т.: Видавництво «Рада», 2007. – 388 с.

51. Горняткевич Дем'ян «Приходство в с. Крегулець» (1928р. Картон, олія.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 513.

52. Лепкий Богдан. «Портрет о. Михайла Глібовицького» (Полотно, олія.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 511.

53. Франко І. Мій ізмарагд. Поезії /І. Франко. – Л.: 1898 р. [з підписом Б. Лепкого] //ОКМБЛБ. – ОФ.

54. Лепкий Богдан. «Портрет Андрія Чайковського» (Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 520.

55. Лепкий Богдан. «Портрет Тараса Шевченка» (Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 522.

56. Лепкий Богдан. «Портрет Миколи Устияновича» (Папір, олівець.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 523.

57. Лепкий Богдан. «Микола Івасюк» (1894 р. Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 516.

58. Лепкий Богдан. «Автопортрет» (1885 р. Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 518.

59. Лепкий Богдан. «Автопортрет» (1887 р. Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 519.

60. Лепкий Богдан. «Автопортрет» (1907 р. Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 521.

61. Експозиційний вузол «Дружні і творчі взаємини Богдана Лепкого з українськими і польськими громадсько-культурними діячами». //ОКМБЛБ.

62. Лепкий Богдан. «Побачиш гори в лід закуті» [автограф] // ОКМБЛБ. – ОФ – арк. ненумер.

63. Лепкий Богдан. «Колисав мою колиску...» [автограф] // ОКМБЛ. – ОФ – арк. ненумер.

64. Афіша «В 60 роковини уродин українського письменника й поета, професора Богдана Лепкого» (Бережани, 20 грудня 1932 р.) //ОКМБЛБ. – ОФ. – арк. ненумер.

65. Афіша «Концерт у 60-ліття уродин найбільшого українського сучасного письменника Богдана Лепкого» (Рогатин, 22 грудня 1932 р.) // ОКМБЛБ. – ОФ – арк. ненумер.

66. Альбом «На спомин Богданові Лепкому бережанці» (1932 р.) // ОКМБЛБ. – ОФ.

67. Кисілевський Нестор. «Бюст Богдана Лепкого» (1932 р. Теракота.) //ОКМБЛБ. – ОФ.

68. Різьблена шкатулка (дарунок Б. Лепкому від Союзу українок м. Коломия) (1932 р.) //ОКМБЛБ. – ОФ.

69. Кульчицька Олена. «Ілюстрація до циклу Б. Лепкого «Ноктюрн»» // ОКМБЛБ. – ОФ.

70. Лепкий Богдан «На святий вечір» [автограф] //ОКМБЛБ. – ОФ – арк. ненумер.

71. Експозиційний вузол «Похорон Богдана Лепкого» //ОКМБЛБ.

72. Лепкий Богдан. «Портрет батька о. Сильвестра Лепкого» (Папір, олівець.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 533.

73. Лепкий Богдан «Домна Лепка» (Полотно, олія.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 549.

74. Лепкий Богдан. «Портрет матері в молодому віці» (Папір, туш, перо.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 566.

75. Лепкий Богдан. «о. Михайло Глібовицький» (Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 579.

76. Лепкий Богдан. «Портрет о. Миколи Лепкого» (1932 р. Картон, олія.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 572.

77. Лепкий Богдан. «Сестра Олена Ремеза» (Папір, олівець.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 560.

78. Лепкий Богдан «Портрет Наталії Марії Лепкої» (1909 р. Папір, олівець.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 562.

79. Лепкий Богдан. «Софія Євгенія Лепка» (Папір, олівець.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 528.

80. Лепкий Богдан. «Портрет сина Ростислава Лева» (Картон, олія.) //ОКМБЛ. – ОФ – інв. № 568.

81. Лепкий Богдан. «Портрет дружини в молодому віці» (Папір, італійський олівець.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 554.

82. Лепкий Богдан. «Портрет дружини в українському строї» (Картон, олія.) //ОКМБЛБ. – інв. № 532.

83. Лепкий Богдан. «Володимир Мономах» (Папір, мішана техніка); «Богдан Хмельницький» (Папір, олівець); «Гетьман Іван Мазепа» (Папір, олівець); «Князь Болеслав Тройданович» (Папір, олівець) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. №№ 529, 535, 543, 547.

84. Лепкий Богдан. «Леся Українка» (папір, олівець); «Григорій Сковорода» (Папір, мішана техніка); «Портрет Тараса Шевченка» (Папір, мішана техніка.) //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. №№ 551, 567, 517.

85. Лепкий Богдан. «Малюнки до читанки» (Папір, туш, перо.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 561.

86. Білик Н. Богдан Лепкий. Життя і діяльність /Н. Білик. – Т.: Джура, 2001. – 172 с.; Сивіцький М. Богдан Лепкий: життя і діяльність /Б. Сивіцький. – К.: Дніпро, 1993. – 254 с.; Погребенник Ф. Богдан Лепкий /Ф. Погребенник . – К.: Тов – во «Знання» України, 1993. – 64 с. ін. // ОКМБЛБ. – ОФ.

87. Стенд «Лауреати премії ім. Братів Лепких» //ОКМБЛБ.

88. Мігоцький Зіновій. «Чуєш, брате мій...» (1997 р. Гаряча емаль, метал.) // ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 606.

89. Білик Н. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу /Н. Білик. – Т.: «Збруч», 1999. – 144с.; Гавдида Н. Літературномалярський дискурс творчості Богдана Лепкого: монографія Н. Гавдида. – К.: Смолоскип, 2012. – 228с.; Качкан В. Хай святиться ім'я твоє: Історія української літератури і культури в персоналіях (XIX – XX ст.) /В. Качкан. – Кн. 6 – 7. – Львів, 2004. – 720 с.; Коритко Р. Від передгроззя до громовиці. (Роман з життя Богдана і Левка Лепких) /Р. Коритко. – Л.:[б. в.], 2000. – 296 с.; Мельничук Б. Зламані мальви: нові новели /Б. Мельничук. – Т.: Терно-граф. – 2010. – 88 с.; Сапеляк С. Журбопис: Вірші, публіцистика /С. Сапеляк. – Х.: Майдан, 1995. – 96 с.; Ткачук М. Модерністський дискурс лірики і новел Богдана Лепкого. Дослідження /М. Ткачук. – Т.: ТНПУ, 2005. – 128 с.; ін. //ОКМБЛБ. – ОФ.

90. Великий Син Золотого Поділля: буклет. – Л., 1996. //ОКМБЛБ. – ОФ – інв. № 902-4(1).

91. Жайвір. – 1992 р., 1995 р., 1996 – 2002 рр., 2004 – 2005 рр. // ОКМБЛБ. – ОФ.

92. Грамота Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка (з нагоди 10-річчя заснування) (2005 р.); Почесна грамота Національної спілки письменників України (за активну популяризацію творчості видатного українського письменника й громадського діяча, значний внесок у відродження культури, духовності рідного народу) (2001 р.); Диплом переможця у номінації «Кращий районний музей» (2002 р.); Грамота Управління культури Тернопільської облдержадміністрації (за перемогу у номінації «Кращий музей») (2006 р.) ін. //ОКМБЛБ.

Nadia Dyrda,

Natalia Strilets

THE BEREZHANY REGIONAL MUNICIPAL BOHDAN LEPKYY MUSEUM AS THE CENTER OF SOCIAL AND CULTURAL LIFE OF THE REGION

The contribution of The Regional Museum of Bohdan Lepkyy in the city of Berezhany into the popularization of Bogdan Lepky's creative work has been analyzed. The museum stock concerning the writer's masterpieces preservation was studied and the thematic and genre diversity of museum's exposition was examined.

Key words: museum, exposition, popularization, writer, artist, Bohdan Lepkyy.

Володимир Добрянський

УЧАСТЬ МУЗЕЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КАРСТОВИХ ПОРОЖНИН НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

Стаття присвячена особливостям геологічного формування печер на території Західного Поділля та їхньому антропогенному використанню з найдавніших часів до сьогодення. Розглядаються питання історії досліджень карстових порожнин в цьому регіоні та роль і значення музейних закладів для їхнього вивчення й археологічних досліджень. Висвітлюються особливості консервації, музеєфікації та збереження карстових печер Західного Поділля.

Ключові слова: *грот, печера, святилище, германські руни.*

Тернопільська область є унікальним регіоном України, де концентрується найбільша кількість археологічних старожитностей від доби палеоліту до середньовіччя. Тут же знаходиться третина замкових та оборонно-фортифікаційних споруд країни. Всесвітню славу цьому краю принесли печера Вертеба, Збруцький ідол Святовид та Михалківські золоті скарби. Західне Поділля, після Криму, посідає чільне місце за кількістю природньо-карстових порожнин. За попередніми підрахунками, в більш ніж 80 населених пунктах налічується понад 120 печер, гротів, навісів[1].

[1]До утворення цих природних пустот спонукали геологічні особливості рельєфу. За природньо-географічним розташуванням більша частина області знаходиться в географічній зоні «Західне Поділля». За спелеологічним районуванням край належить до Подільсько-Буковинської карстової області Придністровського лівобережного карстового району [8, с.5–12]. Подільсько-Буковинська карстова область розташована в межах південної частини Волино-Подільської плити на початку з'єднання з південно-західною частиною Російської плити та Передкарпатського прогину. В цій зоні понад 20 мільйонів років тому в тортонському віці неогенового періоду на південно-західній частині Руської платформи існувало тепле Сарматське море. У солеїдному басейні цього моря сульфат кальцію міг осідати як гіпс або ангідрит. Коли Сарматське море почало висихати, воно розбилося на окремі водойма-лагуни, в яких гіпси осідали у вигляді горизонтальних шарів-лінз. Гіпсоандрігітова товща міоценового віку розповсюджувалася в зоні стику Східноєвропейської платформи з Передкарпатським прогином, яка простягається з північно-східної на південно-західну частину території смугою завдовж-

Печери є унікальними пам'ятками неживої природи. Вони є важливими об'єктами дослідження для археологів. Починаючи з доби палеоліту, печери використовувалися людьми в якості тимчасових і постійних жител, притулків у разі небезпеки і в негоду, камер для зберігання запасів їжі і сховищ майна, меморіальних поховальних місць, а також в якості культових язичницьких святилищ та християнських центрів (каплиці, скити, монастирі, церкви).

Перша згадка про печеру, яка ймовірно знаходилися на Західному Поділлі – це печера Домомарини. Вона згадується в Галицько-Волинському літописі за 1242 р. [5, с. 400]. За версією М. Грушевського, печера могла знаходитися поблизу с. Домомарич біля Тернополя [7, с.1–2; 8, с. 610]. В науковій літературі опис печер Західного Поділля подає в XVIII ст. дослідник Г. Жончинський. Він вказав на природні порожнини поблизу сіл Кривче та Королівка Борщівського, с. Оліїв Зборівського, с. Біще Бережанського районів [46, с. 25–26]. Один із засновників «Руської трійці» та співредактор альманаху «Русалка Дністрова» Я. Головацький на І Археологічному з'їзді в Москві (1869 р.) виступив з доповіддю, в якій подав відомості про печери Вертеба в Більче-Золотому та м. Борщеві, в селах Крутилів Гусятинського і Рукомиш Бучацького районів [6, с. 242].

Перше офіційне повідомлення про археологічне обстеження печер припадає на 1820 р. Так, орендатор землі в Більче-Золотому Я. Хмелецький зацікавився печерою Вертеба. Він побував у підземеллі, знайшов сліди вогнищ, людські кістки, фрагменти посуду. Звичайно, це були суто аматорські пошуки [34, с. 99]. Новим кроком у дослідженні печер на Західному Поділлі були розвідки, здійснені наприкінці XIX ст. дослідниками А. Кіркором, Г. Осовським, а в першій половині XX ст. – К. Гадачеком та В. Пшибиславським. Ними досліджувалися печера Вертеба в Більче-Золотому, в селах Городок та Винятинці Заліщицького, в селах Городниця Підволочиського, Звенигород і Порохо-

ки до 300 кілометрів, та шириною від 40 до 80-ти кілометрів [8, с.35–42]. Карстові процеси проявилися в районах, де зосереджені відклади вапняків та інших карстуючих порід. Як правило, вапняки характеризуються слабкою розчинністю, але в певних фізико-географічних умовах їхня розчинність зростає за рахунок достатньої кількості розчиненого у воді вуглекислого газу [15, с.54–68; 20].

ва Бучацького районів та м. Монастириська. Результати їх досліджень фіксують матеріали енеоліту (Більче-Золоте) та середньовіччя [41].

М. Орлович подав відомості про грот біля Гримайлова та в с. Крутилів Гусятинського району, про грот у с. Улашківці на Чортківщині, що пов'язаний з культом святого Онуфрія, грот в с. Монастирок і печери в Більче-Золотому, селах Королівка, Кривче, Сапогів Борщівського, а також грот у с. Голіградах та скельну каплицю в с. Винятинці Заліщицького районів [43, с. 120–162]. Т. Сулімірський досліджував давньоруське поховання XIII ст. у печері Королівська поблизу с. Королівка Борщівського р-ну [47, с. 25].

З-поміж працівників музейних закладів, які займалися дослідженням печер, варто відзначити талановитого польського археолога та геолога Г. Осовського. З 1878 р. він був обраний членом Антропологічної комісії Академії Наук у Кракові, а в 1891 р. – призначений на посаду керівника Археологічного музею цієї установи. Він здійснював дослідження печер не тільки на території Польщі, але й Східної Галичини [37, с. 256–257]. Упродовж 1890–1892 рр. Г. Осовський проводив розкопки в печері Вертеба у Більче-Золотому [44]. Під час розкопок ним була застосована передова для того часу методика досліджень, яку практикували французькі археологи. За результатами проведеної роботи ним було видано точний план печери [45]. Це була перша топографічна карта печер України. Система умовних позначень, яка розроблена Г. Осовським, є актуальною для сучасних спелеологічних досліджень [37, с. 261–262].

Поряд із польськими фахівцями, дослідження печер Західного Поділля здійснювали українські науковці – члени Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ) та працівники Археологічного музею НТШ. У 1914 р. разом з професором Львівського університету Я. Чекановським печеру Вертеба досліджували молоді науковці В. Гребеняк та Я. Пастернак [34, с. 100]. У 1928–1929 рр. вивчення печери Вертеба проводила археологічна експедиція НТШ під керівництвом О. Кандиби [17, с. 1–14]. На території Заліщицького р-ну Ю. Полянський обстежував печеру Лиличка біля с. Щитівці, де виявив старожитності середньовіччя, а в с. Касперівці – стоянку мустьєрського часу [30, с. 23]. Директор Археологічного музею НТШ Я. Пастернак та Ю. Полянський, обстежуючи печеру в с. Космирин Бучацького р-ну, припустили, що ця

порожнина була мало придатною для проживання через відносно високу вологість та небезпеку завалів, тому використовувалася короткий термін [29, с. 63, 153]. Відомий український історик І. Крип'якевич подав відомості про грот святого Онуфрія в с. Улашківці Чортківського та печеру в с. Скалат Підволочиського районів [19, с. 1–2]. Печери цікавили відомого галицького археолога В. Карповича (псевдонім – Б. Януш). У різні часи він працював в музеї Наукового товариства імені Шевченка, співпрацював з Подільським музеєм у Тернополі, був консерватором доісторичних пам'яток у Львівському, Станіславському та Тернопільському воєводствах [4, с. 5–7]. У науковому доробку дослідника є відомості про печери в селах Городку, Лисичники, Голіграды, Щиківці, Винятинці, Устечко, Заліщицького, в Струсові Теребовлянського Лешниках Бережанського, Порохові Бучацького районів та в селах Калагарівка і Рашківці поблизу Скалата. Використання цих природних пустот В. Карпович датував часом середньовіччя [42, с. 172].

Після Другої світової війни спеологічне обстеження Західного Поділля проводили В. Радзієвський [31] та Ю. Зімельс [16, с. 34–38]. Завдяки їхнім наполегливим пошукам були відкриті і досліджені нові карстові пустоти. Цей почин успішно продовжував Тернопільський обласний спелеоклуб «Поділля». Дослідженнями в цьому напрямку займалися природознавці – С. Пастернак, К. Татаринов, І. Підоплічко. Вони фіксували фауністичні рештки плейстоценового і голоценового часу в печерах у Кривчому, Більче-Золотому, с. Сапогів Борщівського р-ну, у м. Чорткові та його околиці, в с. Синяково (тепер – мікрорайон міста) [28, с. 89–93; 38, с. 22–28; 39]. Водночас 50–70-ті рр. XX ст. знаменувалися активністю спеологічних обстежень. Археологами, на відміну від їхніх попередників, що досліджували печери з кінця XIX ст. до 1940 р., дослідження певним чином не проводилися.

У 1956 р. І. Свєшніков, який в той час працював у Львівському історичному музеї, проводив археологічні дослідження печери Вертеба. За матеріалами його розкопок встановлено, що трипільське населення використовувало печеру в якості сховища під час вторгнення на територію Прикарпаття і Поділля войовничих племен культури шнурової кераміки. Аналогічні висновки зробив в кінці XIX ст. Г. Осовський [33, с. 152].

Влітку 1979, 1980 і 1982 рр. печеру Кошова поблизу с. Лисичники Заліщицького р-ну досліджувала Дністровська археологічна експедиція Київського державного університету імені Т. Шевченка під керівництвом Ю. Малєєва. За матеріалами розкопок встановлено, що печера використовувалася у XVII ст. в якості укриття від небезпеки турецьких нападів на Поділля у 1672 р. [21, с. 279; 22, с. 52–54]. В узагальнюючих працях дослідник І. Винокур інтерпретував печеру Язичницька поблизу с. Монастирок Борщівського р-ну як печерний скельний храм IX ст., а Б. Тимощук та І. Русанова – грот у с. Звенигород Бучацького р-ну як святилище давніх слов'ян [40, с. 186].

Серед теперішніх працівників музейних закладів, які здійснювали обстеження печер, варто відзначити наукового співробітника Львівського історичного музею В. Артюха. У складі археологічної групи екологічної експедиції «Дністер» проводив пошукові роботи на лівобережжі Дністра та його притоках – ріках Золота Липа, Стрипа, Коропець, Провал, Серет, Нічлава [3, с. 251–253]. Досліджувалась печера в с. Стінка Бучацького р-ну, яка інтерпретується як ранньохристиянський храм. Дешифруванням графіті з цієї печери займався Б. Рідуш. Згідно його інтерпретації, напис у вівтарній частині печери можна прочитати як «Ієшує». Поряд – свастикоподібний хрест, віднесений до тюркського рунічного знаку бога Тенгі. З прийняттям християнства він перетворився на знак хреста і міг означати як Христа, так і Бога. За його версією, цей напис може розшифровуватися як «Бог Ісус» або «Христос Ісус». У західній частині печери знайдено семизначний рунічний запис, який не піддається прочитанню. Під ним – три рунічні знаки, що за цифровим значенням означають цифру 1168. Ця дата приблизно відповідає датуванню пам'ятки за керамічним матеріалом, що виявлений поблизу печери [32, с. 46–51].

У печері в с. Городок Заліщицького р-ну виявлені В. Артюхом матеріали датуються середньовіччям (XIV–XV ст.), а в Мельниці-Подільській Борщівського р-ну фіксуються старожитності трипільської культури та середньовіччя (XV–XVII ст.). У с. Устя обстежені дві печери. За твердженням В. Артюха, вони викопані ченцями в давньоруський час. Найбільш близька до них за типом печера в с. Страдч на Львівщині [1, с. 3–7; 2, с. 139].

Відзначимо значну працю директора Борщівського краєзнавчого музею М. Сохацького, який понад два десятиліття досліджує печери. Так, у 1991 р. ним обстежувалася печера в смт. Мельниці-Подільській. У закладеному шурфі 1х2 метри при вході в цю порожнину були зафіксовані фрагменти посуду трипільської культури та знахідки XV–XVII ст. [23, с. 267–268]. Поблизу с. Ланівці, в урочищі Замчище, що знаходиться на лівому березі р. Нічлава, обстежувалася печера, яка за матеріалами археологічних розкопок репрезентує матеріали пізнього середньовіччя, трипільської культури та вироби з кременю, що можуть бути датовані мезолітичним часом [23, с. 267–268]. В кінці 1990-х рр. М. Сохацьким досліджувалася печера в урочищі Дятлів поблизу с. Голігради Заліщицького р-ну [35, с. 19]. З середини 1990-х рр. по сьогоднішній час М. Сохацький проводить археологічні дослідження в печері Вертеба. Необхідно підкреслити, що археологічні роботи під керівництвом М. Сохацького проводяться не лише у важких природних умовах, але і в час недостатнього фінансування наукових заходів. Завдяки дослідженням у печері Вертеба уточнені питання хронології трипільської культури, антропологічні особливості населення, характер побуту, харчування і навіть спектр хвороб. З'ясовано маловідомі факти побуту, культури та духовного життя трипільців [36, с. 141–146].

Плідно на ниві археологоспелеології працює директор Заліщицького краєзнавчого музею В. Олійник. З 1990 р. при музеї ним була створена й очолена постійно діюча Південнотернопільська археологічна експедиція. Під керівництвом В. Олійника обстежувалася печера Кошова біля с. Лисичник. У печері, поряд з матеріалами XVI–XVII ст., виявлені давньоруські старожитності [24, с. 60–61; 25, с. 32]. Проводилися обстеження в с. Городок (ур. Кирнички). Експедиція працювала в печері Татарка в с. Зелений Гай. Тут виявлено матеріали давньоруського часу та XVII–XVIII ст. При обстеженні печери Лиличка біля с. Лисичники знайдено матеріали трипільської, голіградської культур, XIII–XIV ст. та XVII–XVIII ст. Дослідженнями печери Дятел у с. Голігради зафіксовано старожитності голіградської культури та XVI–XVIII ст. [26, с. 81–91]. При дослідженні печери Луг у с. Винятинцях виявлені матеріали голіградської культури, давньоруського часу та XVII-XVIII ст. [27, с. 299–300].

Дослідженням печер Західного Поділля з кінця 80-х років XX ст. займається В. Добрянський. Ним обстежувалися печери в районі Чорткова та селах району (Лисеня в с. Шманьківчики; грот в с. Сосулівка, печери Галілеєвська, Бугри в с. Улашківці). Досліджувалися скельні порожнини в селах Дуплиське, Городок, Лисичники Заліщицького р-ну; селах Переволока, Стінка, Рукомиш, Звенигород Бучацького р-ну; с. Дітківці Зборівського р-ну та в інших місцевостях. Відкрито нові печери, які є перспективними в плані археологічних досліджень. У с. Городок у 1990 р. (ур. Кирнички), за 27 метрів від входу до печери, яку в 1890 р. досліджував Г. Осовський, на висоті 3,5 метри виявлено ще одну печеру, яка в Тернопільському спелеоклубі відома як печера «Добрянського» . У 1990 р. між селами Бедриківці та Касперівці на лівому березі річки Дупа та лівому схилі яру, повз який протікає струмок, відкрита печера «Романтична». Влітку 2012 р., на відстані 1 км. від печери «Романтична», вниз за течією р. Дупа, головою спелеоклубу «Кристал» В. Снігуром та членом цього клубу Н. Фриз виявлено печеру «БК-1» (с. Касперівці). У вересні 2012 р. в с. Улашківці Чортківського р-ну, на 150 м нижче гроту св. Онуфрія, в глибокому яру було відкрито грот «Струмок». У 1993 р. між м. Чортковом та с. Угринь була виявлена печера «Рунічна». На думку автора статті, печера використовувалася як язичницьке святилище [9, с. 36–38; 10, с. 153–156]. З XVI ст. тут знаходився християнський скит монаха-самітника. Лише нещодавно, вкотре досліджуючи цю пам'ятку, в печері виявлено германські рунічні написи, які попередньо можна датувати як молодшими рунами (II–VIII ст.), так і старшими (IX–XII ст.) [12, с. 67].

Як показали результати дослідження за участю автора, печери та гроти Тернопільщини вимагають подальшого глибокого вивчення, зокрема, зафіксовані графіті, які потребують систематизації. Цей вид пошуку дасть неочікувані результати, що пов'язано з невідомими фактами стародавньої історії краю. Такі результати досліджень важливі не лише для археології, вони стосуються інших фахових дисциплін: палеографії, сфрагістики, лінгвістики, релігієзнавства, історії архітектури.

Важливим напрямком діяльності науковців є охорона печер-пам'яток, цілісність яких руйнують «чорні археологи», через недосконалість українського законодавства, а також байдужість громадян. Для

прикладу, довкола м. Чорткова є низка природних карстових порожнин, які з 1990-х рр. нищаться стихійними копачами з добування піску та каменю-вапняку. Відтак, частина печер засипані, інші засипаються сміттям та побутовими відходами.

Ці пам'ятки неживої природи є перспективними для історико-археологічних досліджень, адже неподалік них фіксуються старожитності від періоду палеоліту до середньовіччя [11, с. 98–101].

Таким чином, роль музейних закладів надзвичайно важлива у сфері пам'яткоохоронної діяльності, вивченні й дослідженні печер. У більшості випадків вони є єдиними науковими установами на місцях, які мають повноваження, інтелектуальні і частково фінансові ресурси для проведення краєзнавчої та історико-просвітницької роботи, залучаючи до дослідження і збереження старожитностей свого регіону не лише істориків, але й інших спеціалістів – спелеологів, природоохоронців, екологів. Іншою сучасною загрозою для печер є стихійний спелеотуризм. «Дикі туристи» руйнують у природних утвореннях кристали, сталактити, сталагніти, на стінах печер залишають власні графіті, знищуючи історичні. Така «діяльність» руйнує пам'ятки археології, які втрачаються раз і назавжди. Прикро, але почасти аналогічно негативний вплив на збереження пам'яток мають деякі християнські релігійні громади, що на місці історичних скитів у печерах і гротах намагаються «реставрувати» свої святині. Нефахова реставрація також сприяє знищенню пам'ятки. Музейні заклади повинні стати ініціаторами музеєфікації та консервації цих пам'яток. На жаль, але єдина музеєфікована пам'ятка Тернопільської області – це печера Вертеба.

Сподіваємося, що археологічні дослідження печер, їхнє збереження і музеєфікація в майбутньому будуть впроваджуватися працівниками музейних закладів, а їхні нові відкриття зможуть відкрити невідомі факти стародавньої історії Західного Поділля.

Список використаних джерел

1. Артюх В. Нові печерні пам'ятки Середнього Подністров'я /В. Артюх //Скелі й печери в історії і культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – С. 3–7

2. Артюх В. С. Робота в печерних пам'ятках Дністровського каньйону /В. С. Артюх //Матеріали IX Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 139

3. Артюх В. Археологічні роботи експедиції «Дністер» на Тернопільщині /В. Артюх. //Археологія Тернопільщини. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 251–261

4. Бандрівський М. Сварожі лики /М. Бандрівський. – Львів: Логос, 1992.

5. Літопис Руський. – Київ : Дніпро, 1989.

6. Головацкий Я. Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковине /Я.Головацкий //Труды Первого археологического сеъзда в Москве в 1869 году. – Москва, 1871.

7. Грушевський М.С. Чи «Домамири» чи «Домажири» /М. С. Грушевський //Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1895. – Т 5. – С. 1–2

8. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. /М. Грушевський. – Київ: Наукова думка, 1992. – Т. 2. – 640 с.

9. Добрянський В. Збруцький ідол: язичництво і християнство. Мандрівка в минуле /В. Добрянський //Тернопіль. – 1994. – № 4–5. – С. 36–38

10. Добрянський В. Збруцький ідол. Погляд крізь призму років /В. Добрянський //Золота пектораль. – 2011. – № 1–2. – С. 153–156

11. Добрянський В. Археологічні дослідження в місті Чорткові /В. Добрянський //Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля». – 2011. – С. 98–101.

12. Добрянський В. Археологічне обстеження скельного гроту в селі Угринь біля міста Чорткова /В. Добрянський //Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я. II Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2012. – С. 64–67.

13. Добрянський В. Коли спочили в гомоні віки /В. Добрянський //Голос народу. – №№ 54, 1 (8390–8391). – Від 28 грудня 2012 р. – 4 січня 2013 р.

14. Добрянський В. Хто врятує печери /В. Добрянський //Голос народу. – № 8 (83–96). – Від 8 лютого 2013 р.

15. Дублянский В. Карстолого-географические исследования карстовых полостей Приднестровской Подолии и Покутья /В. Дублянский, Б. Смольников. – Киев: Наукова думка, 1969.

16. Зимельс Ю. Пещеры Тернопольской области /Ю. Зимельс //Пещеры. – Пермь: [б. м.], 1981. – С. 34–38.

17. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в : рр. 1928 та 1929 / О. Кандиба //Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1937. – Т. 154.

18. Климчук А. Структурные предпосылки палеогенеза в гипсах Западной Украины / А. Климчук, В. Андрейчук , И. Турчинов. – Киев: Наукова думка, 1985.

19. Крип'якевич І. П. Печери в Галичині /І. П. Крип'якевич //Туристика і краєзнавство. – Львів, 1925. – Ч. 2. – С. 1–2.

20. Леонтьев О. К. Общая геоморфология / О. Леонтьев, Г. Рычагов. – Москва: Высшая школа, 1988.

21. Малеев Ю.Н. Раскопки гальштатского городища в с. Лисичник / Ю. Малеев //Археологические открытия 1980 года. – Москва: Наука, 1981. – С. 279.

22. Малєєв Ю. Наскельні зображення в печері Кошова біля с. Лисичники / Ю. Малєєв, В. Олійник // Скелі і печери в історії і культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – С. 52–54.

23. Мацкевий Л. Археологічні дослідження в Подністров'ї /Л. Мацкевий, В. Артюх, М. Сохацький, В. Стецюк //Археологія Тернопільщини. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 262–268.

24. Олійник В. Дослідження печери Кошова біля села Лисичники / В. Олійник //VIII Подільська історико-краєзнавча конференція. Секція археології : Тези доповідей. – Кам'янець- Подільський, 1990. – С. 60–61.

25. Олійник В. Дослідження давньоруських пам'яток півдня Тернопільщини / В. Олійник //Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : Матеріали міжнародної ювілейної наукової конференції. – Івано-Франківськ – Галич, 1998. – С. 32.

26. Олійник В. Дослідження печер на Заліщанщині /В. Олійник //Археологія Тернопілля. – Тернопіль : Джура, 2003. – С. 81–91.

27. Олійник В. Дослідження печери Луг у Винятинцях на Тернопільщині /В. Олійник //Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2009. – Вип. 13 – С. 299–300.

28. Пастернак С. І. Нові знахідки четвертинних ссавців на Західному Поділлі / С. Пастернак, К. Татаринов //Збірник праць Зоологічного музею. – Київ, 1952. – № 25. – С. 89–93.

29. Пастернак Я. Археологія України /Я. Пастернак – Торонто: В-во НТШ, 1961.

30. Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини /Ю. Полянський //Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1928. – Т. 149.

31. Радзієвський В.О. У печерних лабіринтах Тернопільщини /В.О. Радзієвський. – Київ : Здоров'я, 1967.

32. Рідуш Б. Печерні монастирі Подністров'я : Проблеми дослідження та датування /Б. Рідуш //Середньовічна Європа: Погляд з кінця XX ст. Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – С. 46–51.

33. Свєшніков І. К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині вкінці III – на початку II тис. до н.е. /І. К. Свєшніков. – Київ: Наукова думка, 1974.

34. Сохацький М. З історії дослідження печери Вертеба /М. Сохацький //Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – С. 99–101.

35. Сохацький М. Археологічні дослідження в Борщівському районі на Тернопільщині /М. Сохацький //Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці, 2000. – С. 19–25.

36. Сохацький М. Перші дослідження ДНК за антропологічними матеріалами трипільської культури із печери Вертеба /М. Сохацький, О. Нікітін, М. Ковалюк, М. Відейко //Трипільська культура. – Київ, 2007. – С. 141–146.

37. Сохацький М. Готфрид Осовський – дослідник трипільської культури Тернопільщини /М. Сохацький //Археологія і давня історія України. – Київ, 2012 – Випуск 9. – С. 256–262.

38. Татаринов К. А. Пещеры Подолии, их фауна и охрана /К. А. Татаринов //Охрана природы и заповедное дело в СССР. – М.: Из-во АН СССР, 1962. – С. 22–28.

39. Татаринов К. А. Карстовые пещеры Среднего Приднестровья / К. Татаринов //Типы карста в СССР. – Труды МОИП. – Москва: Наука, 1965.

40. Тимощук Б. А.Языческие святилища древних славян / Б. Тимощук, И. Русанова. – Москва, 1993.

41. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodiej /B. Janusz. – Lwow: [б. в.], 1918.

42. Czolowskj A., Janusz B. Przeszlosc i Zabytki Wojewodstwa Tarnopolskego /A. Czolowskj, B. Janusz. – Tarnopol: [б. в.], 1926.

43. Orlowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicji / M. Orlowicz. – Lwow, 1919.

44. Ossowskj G. Sprawozdanie drugie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicji Wschodiej w r. 1890 /G. Ossowskj //Zbior wiadomosci Antropologii krajowej. – Krakow [б. в.], 1891 – T. 15.

45. Plan pieczary «Werteby» w Bilczy – Zlotem (powiatu Borszowskiego), wykopany przer G. Ossowskiego w latach 1891-1892 //Wykonanie komisyi antropologicznej Academii Umijetnosci w Krakowie , coztem ksiecia Liona Sapiehy. – Krakow: [б. в.],1893.

46. Rzaczynski G. Historiae naturalis curosae Regni Poloniae etc. – Magn. Dio – Lithanie anixarub prowinciarum Sandomiriae /G. Rzaczynski. – Sandomiers: [б. в.], 1721.

47. Sulimirski T. Sprawozdanie z dzialalnoscki Lwowskiego osrodka przedhistorycznego /T. Sulimirski //Z otchlani wiekow. – Poznan: [б. в.] , 1935.

Volodymyr Dobryanskyy

THE MUSEUM STAFF PARTICIPATION IN THE ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS OF THE COCKPIT CAVES IN THE WESTERN PART OF PODILLYA

The article is dedicated to the peculiarities of the geological formation of caves on the territory of the western part Podillya and to their anthropological utilization from the ancient times up to the present days. The problems of the history of the cockpit caves exploration in this region and the importance of the museum establishments for their future examination as well as archaelogical explorations have been investigated. The peculiarities of preservation, the museum storage and the great importance of the cockpit caves protection in the western part of Podilyya have been highlighted in the article.

Key words: a grotto, cockpit caves, sanctuary, germanic runes.

Ігор Дуда

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ МУЗЕЙНОЇ ЗБІРКИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ

У статті проаналізовано основні етапи формування мистецької збірки від часу створення в Тернополі Регіонального Подільського Музею до наших днів. Акцентовано увагу на джерелах надходження музейних експонатів до основного і допоміжного фондів Художнього музею.

Ключові слова: *Тернопільський обласний художній музей, Картинна галерея, живопис, графіка, скульптура, музейний фонд.*

Життєпис людини починається від її народження, а історія музею – від його заснування. Проте, щоб зрозуміти складні життєві дороги кожної особистості, потрібно знати її родовід, біографії батьків, дідів і предків. Жодний музейний заклад не з'являвся на порожньому місці: йому передувала музейна збірка. Від збору експонатів і формування колекції до відкриття самого музею проходить немало часу, що нерідко вимірюється кількома поколіннями.

Художні музеї в 1970–80-х рр. в Україні повставали за типовою схемою: на основі збірок творів мистецтва в краєзнавчих музеях. Про це зобов'язувала постанова Ради Міністрів УРСР від 13 січня 1987 р. № 13 «Про стан і заходи щодо поліпшення збереження експонатів у музеях республіки».

Художній музей у Тернополі створений на підставі рішення виконавчого комітету Обласної ради народних депутатів від 29 квітня 1991р. № 110. Перші пункти цього рішення наголошували:

«1. Відкрити з 1 травня 1991 року Тернопільський обласний художній музей на базі картинної галереї Тернопільського краєзнавчого музею з штатом 19 чоловік.

2. Тернопільському краєзнавчому музею передати на баланс новоствореного музею грошові кошти в сумі 61,4 тис. крб., основні засоби та музейні експонати.

3. Акціонерно-комерційному банку Укрсоцбанку відкрити рахунок для Художнього музею» [1].

Художньому музею передали на правах оренди приміщення Картинної галереї (одного з відділів Краєзнавчого музею) – павільйон-прибудову до 9-поверхового житлового будинку на вул. С. Крушельницької, 1. Торгові зали запланованого магазину були пристосовані під музейну експозицію. Новому закладу культури також передали 552 твори образотворчого мистецтва, в т. ч. живопису – 313, графіки – 333, скульптури – 45.

Новостворений музей планувалося (згідно з рішенням облвиконкому від 24 листопада 1989 р., № 264) розмістити в Старому замку над ставом (вул. Замкова, 10). Розробкою документації на реконструкцію замку займався Вільнюський проектний інститут (Литва). Спортивна школа греко-римської боротьби мала перейти до спортивного комплексу на масиві «Сонячний». Проектна документація була виготовлена, однак обидва заклади залишилися в старих приміщеннях.

Директором Тернопільського обласного художнього музею (скор. ТОХМ), на підставі наказу начальника управління культури Тернопільського облвиконкому від 30 квітня 1991р. № 78-а, було призначено Дуду Ігоря Микитовича – мистецтвознавця, випускника Академії мистецтв у Ленінграді, який на той час працював старшим викладачем художнього відділення Тернопільського кооперативного технікуму.

17 червня 1991 р. був затверджений Статут ТОХМ. На той час, це була третя державна музейна установа на Тернопільщині. 9 серпня було влаштовано першу виставку – «Андрій Петрик (1919–1990). Живопис» [2]. 31 жовтня, після тривалої передачі фондів, відкрито постійно діючу експозицію з 136 творів (нині – 230).

Художній музей у Тернополі налічує всього 22 роки, проте його збірка має давню історію. Родовід музейної справи в місті бере свій початок від Регіонального Подільського Музею, відкритого 13 квітня 1913 р. в 4-х залах Товариства Народних Шкіл на вул. Качали, 1-2. Засновником музею був Станіслав Сороківський – професор Державної Вчительської Семінарії і голова Товариства в 1901–14 рр. Проте сама збірка започаткована ще 1907 р. Серед експонатів музею

були твори професійного малярства і пластики, зокрема картини, гіпсові копії різьби Віта Ствоша та Яна Рачки з Кракова, барочні головки ангелів; велика колекція гравюр і рисунків, подільських килимів і вишиванок, стильової порцеляни, 68 медалей, 332 писанки, 1326 монет. С. Сороківський опрацював путівник по музею, який вийшов друком 1913 р. у Тернополі [19].

Першій експозиції музею судилося коротке життя. Під час Першої світової війни (1915 р.) росіяни пограбували колекцію. В Росію вивезли цінну збірку монет, яку частково повернули через 14 років.

Зруйнований будинок Товариства Народних Шкіл, в якому містився музей, був відновлений. Його друге відкриття відбулося 9 листопада 1930 р. Тоді ж видано новий путівник по музею. Музейна збірка мала регіональний характер і складалася з наступних 4-х розділів: історичний, етнографічний, сучасного мистецтва (художні промисли) та природничий. З-поміж експонатів мистецького розділу виділялися колекції медалей і пам'ятних відзнак, різьба, олійні картини, рисунки, гравюри, акварелі. На Тернопільщині було зібрано значну кількість предметів декоративно-ужиткового мистецтва: гончарні вироби, порцеляна і скло, народний одяг, килими і вишивки, писанки і витинанки.

Саме в той час у Львові помер професор д-р Людвік Фінкель (1858 – 1930) – член Краківської Академії Наук, випускник Тернопільської гімназії. Він заповів свою бібліотеку музею. Книгозбірня налічувала 4 000 праць й була поміщена в окремому музейному залі [20].

Відродженню Подільського Музею допомагали музеї Львова і Познані, науково-культурні товариства Перемишля і Кракова, академічна бібліотека у Вінниці, Староство в Підгайцях, Магістрат Теребовлі, Воєводська Управа і «Подільське Туристично-Краєзнавче Товариство» в Тернополі.

При товаристві «Рідна Школа» на вул. Качали з 1933р. також діяла «Подільська Музейна Збірка», організатором якої був професор Яким Ярема. Незабаром (1935 р.) ця збірка налічувала 2340 експонатів. Серед них були пам'ятки нумізматики, друкарства, народного ужиткового мистецтва [11.216].

У жовтні 1939 р. Регіональний Подільський Музей нова (радянська) влада реорганізувала в Тернопільський історико-краєзнавчий музей. Фонди поповнилися творами живопису, скульптури і графіки Західної Європи XVIII –початку XX ст. з націоналізованих маєтків графів Потоцьких і Козєбродських, баронів фон Добчіце. Зокрема, з галереї палацу графів Потоцьких у с. Поморяни (Перемишлянський р-н Львівської обл.) походять портрети «Молодого чоловіка» (після атрибуції – король Польщі Станіслав Лєщиньський) і коронного гетьмана Миколая Потоцького (обидва датуються поч. XVIII ст.), картини П. Брандля «Навчання рахунків» і Ю. Фалата «Повернення з полювання», бронзова копія голови Афродіти Мілоської.

З галереї замку графів Козєбродських у с. Кудринці (Борщівський р-н Тернопільської області) привезено портрети Голеєвського, Чарнецького, С. Малаховського, близько 20 портретів родини Борх, картини «Натюрморт з птахами і фруктами» Ф. В. Тамма, «Розп'яття» невідомого автора. Всі твори датовані XVIII – поч. XIX ст. Приватну галерею живопису Західної Європи XVIII ст. мали барони фон Добчіци в Заліщиках – власники палацу і парку над Дністром. З цієї галереї надійшли до Краєзнавчого музею картини на біблійні («Юдіф із головою Олоферна», «Знайдення Мойсея») та історичні теми («Батьколюбива римлянка», «Смерть Лукреції»), а також натюрморт «Симфонія» [4]. Усі названі вище полотна нині посідають важливе місце в збірці ТОХМ.

Під час Другої світової війни музейна збірка знову постраждала. Картини видатних майстрів Західної Європи, колекції вишивок, кераміки і монет зберегла науковий працівник Краєзнавчого музею Стефанія Садовська (1888 – 1968) [4]. З давньої збірки у нашому музеї залишилися два барокові путті (амури-ангели).

Краєзнавчий музей відновив свою діяльність у липні 1945 р. З колишніх панських маєтків, палаців і замків, костьолів і монастирів до Тернополя звозили цінні твори образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва, друкарства і народних промислів.

У 1960–70-х рр. у музейній збірці опинилися ікони та різьба із закритих церков Тернопільщини, в т. ч. унікальні барельєфи

Й. Г. Пінзеля з церкви Покрови Пресвятої Богородиці в Бучачі, статуї А. Осинського зі Збаразького костьолу (роботи мистців датуються сер. XVIII ст.), ілюстровані стародруки XVII – XVIII ст., видані в друкарнях Почаївської та Києво-Печерської Лаври, Ставропігійського Братства у Львові.

Ряд авторських картин і графічних листів подарували музею відомі художники – уродженці області, які проживали у Львові: С. Борейко, Л. Левицький, А. Манастирський, Я. Музика, П. Обаль, О. Шатківський. Були зібрані, а частково закуплені твори сучасних професійних майстрів з Тернополя (живопис і графіку С. Ковальчука, Г. Миколишина, С. Нечая, Я. Новака, Я. Омеляна, А. Ткаченка, Б. Ткачика, Є. Удіна, Д. Шайноги; скульптури В. Голофаєва, В. Садовника), численні твори т. зв. «самодіяльних» художників (М. Бездільного, А. Гриба, С. Маковського, А. Петрика), вироби народних майстрів.

На закупку мистецьких творів держава виділяла значні кошти. З приватної збірки відомого співака Дмитра Гнатюка (Київ) у 1974 р. були закуплені пейзажні мініатюри С. Васильківського, П. Левченка і М. Пимоненка, етюди О. Новаківського та І. Труша. Безпосередньо в авторів придбано великоформатні картини Д. Нарбута, А. Коцки і Ф. Манайла. Поповнення художньої збірки відбувалося за сприяння директорів Тернопільського краєзнавчого музею Б. Б. Ельгорта у 1959 – 1976 рр. і В. А. Лавренюка у 1976 – 2002 рр.

Таким чином, у фондах Краєзнавчого музею було накопичено велику кількість творів образотворчого мистецтва – близько 4370 експонатів, у т. ч. 2070 – живопису, 2100 – графіки, 200 – скульптури. Вартісна збірка практично залишалася недоступною для науковців та широкого загалу.

Збірка творів образотворчого мистецтва Краєзнавчого музею склала основу експозиції Картинної галереї, відкритої 6 травня 1978 р. в колишньому Домініканському костьолі (нині – собор Непорочного Зачаття Пресв. Діви Марії). Значну допомогу в організації галереї надали провідні музеї України. Київський музей російського мистецтва передав полотна російських художників М. Клодта, В. Маковського, І. Шишкіна; Львівська картинна галерея – твори польських

живописців Є. Коссака, В. Щепаніка, який до 1939 р. працював у Тернополі. Ряд своїх праць подарували львівські митці Є. Безніско, І. Остафійчук. Близько 500 творів живопису повоєнного часу (М. Глущенко, М. Дерегус, К. Трохименко, С. Шишко, Т. Яблонська) передала Дирекція художніх виставок з Києва. Державний Ермітаж у Ленінграді поділився колекцією західноєвропейської графіки XVIII – XIX ст.

Картинною галереєю – відділом Краєзнавчого музею у 1978-86 рр. завідував історик-археолог І. П. Ґерета. Він підготував путівник, виданий 1981 р. у Львові [4]. Через вісім років після відкриття, у січні 1986 р., Картинну галерею перевели з Домініканського костьолу в нинішнє приміщення-павільйон. Останніми роками галерея постійної експозиції не мала і займалася винятково організацією виставок.

Після звертання в Міністерство культури УРСР, Краєзнавчий музей додатково передав новоствореному Художньому музею 139 експонатів. Таким чином, акт від 14 грудня 1991 р. «Про передачу художніх творів Тернопільському художньому музею» засвідчив 691 твір, у т. ч. живопису – 313, графіки – 333, скульптури – 45 (на суму 348 342 крб.). Наказ Міністерства культури України від 8 вересня 1992 р. № 212 затвердив цю передачу [18].

Перші два роки поповнення збірки ТОХМ проводилося в результаті закупок робіт у художників Тернополя і приватних осіб. Відтак – за рахунок виставкової діяльності, подарунків митців і колекціонерів. У 1991 р., маючи кошти, ТОХМ закупив 49 картин Андрія Петрика з Микулинців – всю меморіальну виставку, якою розпочалася виставкова діяльність новоствореного музею [Акти №31 від 13.08.1993 і 7.09.1993 р.].

У 1993–95 рр. реставраційною майстернею музею завідував Діонізій Шолдра (1925–1995) – митець і реставратор із Нью-Йорку, уродженець Тернополя. Він передав Україні 50 авторських картин. У нашому музеї зберігаються 48 картин, 13 експонатів науково-допоміжного фонду і 137 архівних предметів [5]. Після передчасної смерті митця, 20 вересня 1998 р., відкрито Меморіальний зал Д. Шолдри. Експозицію нового залу доповнила документальними матеріалами його племінниця Наталія Решетуха з Тернополя.

У Галереї обласної організації Національної спілки художників України тривалий час зберігалися 17 робіт тернопільського скульптора Володимира Голофаєва (1931–1977). У 1993 р. голова організації Б. Ткачик передав їх на постійне збереження в Художній музей.

Колекціонер Я.В.Веселовський з Тернополя подарував музею 21 предмет культового призначення, 9 з яких (ікони, медальйони, хрести) увійшли до основного фонду. Вони щороку використовуються як експонати на Різдвяній та Великодній виставках.

Через відсутність власного автотранспорту ми не проводимо наукових експедицій по області з метою збирання пам'яток декоративно-ужиткового і сакрального (ікони, різьба, стародруки) мистецтва. Однак, у 1995 р. директору музею пощастило привезти два великі образи «Святе Сімейство» і «Христос в Еммаусі» (обидва 1863 р.) невідомого автора з церкви Різдва Пресв. Діви Марії у с. Криве біля Скалата (Підволочиський р-н Тернопільської обл.). Ікони через міжконфесійні непорозуміння були викинуті – одна на дзвіницю, інша на церковне горище. Цього ж року були привезені до музею вісім ікон біблійного циклу «Створення світу» з церкви с. Буглів Ланівецького р-ну. Вони виконані за ілюстраціями Ю. Ш. фон Карольсфельда. Стінопис храму відновлював Богдан Ткачик з групою живописців, які працювали над новими образами.

Щедрими на дарунки виявилися 1995–96 рр. Саме тоді ми отримали від родини художника Антіна Малюци (1908–1970), уродженця с.Токи (Підволочиський р-н Тернопільської обл.), який жив і помер у Нью-Йорку, 91 твір живопису і графіки, а також альбом родинних фотографій. Нині у постійній експозиції знаходиться його картина «Дві жінки в народних строях» (1930-ті рр.) [3].

Творчість митців української діаспори представлена також картинами Емми Андієвської, Володимира Воронюка, Анни Дідух, Теофіла Кузьмовича, Христини Куріци, Володимира Савчака, Богдана Титли, подаровані авторами або передані їх родичами.

Збільшенню музейних фондів сприяють індивідуальні виставки художників. Починаючи від 1995 р., ми організували шість виставок тернопільського живописця Ярослава Василика, а музейна збірка зба-

гатилася на 23 картини. У вересні-жовтні 2004 р. проходила виставка «Етюди. Ескізи» Юрія Чумака з Тернополя. Після закінчення виставки автор подарував музею всю збірку – 142 етюди та ескізи. Портретні етюди представляють відомих діячів культури і мистецтва Тернополя, а ескізи – монументально-декоративні розписи, виконані Ю. Чумаком на Тернопільщині. Згодом свою збірку художник доповнив картинами. Таким чином, у музеї зберігаються 160 творів, що віднесені до основного і допоміжного фондів.

Після смерті заслуженого художника України Андрія Ткаченка (1926–2004) з Тернополя, його спадкоємці передали музею 77 експонатів основного фонду – картини, етюди, рисунки, 292 – науково-допоміжного фонду і 610 архівних матеріалів, серед яких книги його багатої бібліотеки з мистецтва. Нашу графічну збірку також збагатив 41 малюнок олівцем. Це була лише невелика частка творчої спадщини відомого живописця, яка потрапила в приватні руки.

На горищі прибудови до церкви Різдва Христового в Тернополі, під час реконструкції у червні 2007 р., виявлено велику кількість творів сакрального мистецтва і документів, які, очевидно, зберігалися тут після зруйнування Парафіяльного костьолу (1955 р.) і Манастирської церкви на Рогатці (1962 р.). За розпорядженням митрополита УАПЦ Мефодія, церква передала Художньому музею 25 скульптур. Серед них були гіпсові фігури (Ісус Христос, Богородиця, ангел) і скульптури з дерева («Розп'яття», путті, римо-католицькі святі). «Розп'яття» (вис. фігури 166 см) – талановитий твір невідомого галицького майстра кінця XVII ст. [6]

У 2011 р. – нові, надзвичайно цінні надходження. Дирекція художніх виставок України передала нам сім творів класиків українського мистецтва (О. Лопухов, В. Полтавець, М. Приймаченко, Т. Яблонська, В. Касіян, С. Якутович), що суттєво доповнили музейну збірку живопису і графіки [Акт № 29 від 29.06.2011 р.]. До того у нашій збірці не було творів Василя Касіяна і Марії Приймаченко.

Станом на 1 січня 2013 р. основні музейні фонди складали 8826 експонатів, у т. ч. живопису – 835, графіки – 7339, скульптури – 152 одиниці. Серед творів живопису знаходяться 80 картин художників за-

рубіжних країн. Науково-допоміжний фонд налічує 1640 одиниць зберігання, архів – 4673 предметів.

Протягом усього часу діяльності музею трапилися два прикрі випадки викрадення картин з постійної експозиції. 14 березня 2004 р. було викрадено етюд І. Шишкіна «Лісове кладовище» (1890-ті рр.; 23 х 34 см), а 5 квітня 2007 р. – етюд І. Рєпіна «Український пейзаж» (1890-ті рр.; 27 х 41 см). Правоохоронні служби наступного року знайшли і повернули «Український пейзаж». Однак його авторство не було підтверджене Національним науково-дослідним реставраційним центром України у Києві. Сьогодні етюд експонується як твір невідомого художника початку XX ст.

Живопис і скульптура представлені в каталозі музейної збірки (ч. І), що вийшов друком у тернопільському видавництві «Астон» (2007) [16]. На Другому Всеукраїнському музейному фестивалі «Музеї у сучасному поліетнічному світі», який проводився 18-22 вересня 2008 р. в Дніпропетровському історичному музеї імені Д. Яворницького, наше видання було відзначене Дипломом Лауреата.

Частина ІІ каталогу, яка вийшла друком у 2008 р., вміщує перелік творів графіки та декоративно-прикладного мистецтва, що зберігаються у фондах музею. Також подані відомості про живописні та скульптурні твори, які не були включені з різних причин у першу книжку [15].

Немало творів живопису, в т. ч. іконопису, повернули до життя музейні художники-реставратори. Реставраційну справу в музеї започаткував Діонізій Шолдра. Першим у грудні 1993 – січні 1994 р. він відновив портрет «Співачка» Ю. Мегоффера, потім – «Портрет старої» В. Маковського, ікони «Св. Євхаристія» і «Бог-Отець зі святими». Реставрацію останньої закінчував його учень Іван Кузик. Десятки творів живопису відновили Олена Карцева, Вікторія Демків та Юлія Демкович. Реставровані твори збагатили постійну експозицію музею, особливо залу зарубіжного мистецтва.

З-поміж перших музейних надходжень графіки виділяються 150 листів львівського мистецтвознавця Григорія Островського, який виїздив до Ізраїлю. У 1970-х рр., перебуваючи у Львові, автор зустрі-

чався з Г. Островським, авторитетним фахівцем мистецтва Західної України, бував у його робітні. Він подарував гостеві монографію «Образотворче мистецтво Закарпаття» (1974 р.) з автографом. Серед подарованих ним гравюр, акварелей і рисунків були праці Є. Безніска, М. Безпальківа, М. Дерегуса, М. Ілку, З. Кецала, С. Коропчака, О. Фіщенка, а також твори графіків Росії, Азербайджану, Молдови [Акт № 6 від 29.11.1991 р.].

Заслуговують уваги 39 графічних листів західно-європейських авторів XVIII – XIX ст., які поступили до колишньої Картинної галереї від Державного Ермітажу в Ленінграді. Частина з них перебуває в постійній експозиції, зокрема досконалі офорти та літографії Ф. Аквілли, П. Альвізі, Д. Піранезі, Д. Фоло (Італія), Н. Бартельмеса, Г. Бодмера, Й. Бюрґера, Ф. Ханфштенґеля (Німеччина), П. Гаварні, Ф. Дельпеша (Франція), Т. Долабелли (Польща). Чимало листів є творами репродукційної графіки, що відтворюють живописні картини і монументальні розписи.

Найбільше у музейній збірці творів української графіки. Серед них офорти, лінорити, літографії та акварелі М. Дерегуса, З. Кецала, О. Пащенка, Г. Якутовича. Важливе місце посідають гравюри художників, які народилися на Тернопільщині, проте через відсутність творчих умов удома працювали у Львові (О. Кульчицька, Л. Левицький, Я. Музика, О. Шатківський) або через політичні мотиви – за кордоном (Я. Гніздовський, А. Малюца) [3].

За часів СРСР проводився цілеспрямований обмін творами художників національних республік. Таким чином, до Краєзнавчого музею, а згодом до нас, потрапили лінорити, літографії, офорти, рисунки митців Росії, Білорусі, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Естонії, Латвії, Литви, з яких більше 20 мали звання народних і заслужених художників.

Музей має велику колекцію екслібрисів. Вона була започаткована 1993 р. після індивідуальної виставки графіки Миколи Бондаренка зі Сумщини, який подарував 50 авторських книжкових знаків [Акт № 23 від 1.10.1993 р.].

У 2000 р. наші фонди поповнилися 6 134 екслібрисами з приватної збірки професора Еммануїла Берґера (1910–1999) з Терно-

поля. Після смерті батька їх передав син – професор Олександр Єременко, який проживає у США [12]. Окрім книжкових знаків, ми отримали альбом зі 100 факсимільними офортами Рембрандта. Унікальний дереворит Ніла Хасевича «Дівчина з кошиком» (1936 р.) зберігався між сторінками альбому «Книжкові знаки Ніла Хасевича» (Варшава, 1939 р.), яку Е. Бергер віддав для доповнення експозиції виставки графіки Н. Хасевича у червні 1993 р. Разом із колекцією екслібрисів, в окремому фонді проф. Е. Н. Бергера зберігаються раритетні книги з історії мистецтва Західної Європи та Росії.

Художник Степан Маковський (1933–2004) з Борщева у 1995 р. передав 26 графічних листів (офорти, лінорити, літографії, акватинти) Леопольда Левицького, свого земляка і родича, та сім авторських робіт – акварелей і монотипій [Акт №4 від 10.06.1996 р.].

Родина художника Антіна Малюци (1908–1970) – уродженця Тернопільщини, разом із картинами та етюдами, передала музеєві 78 гравюр, акварелей і рисунків. Живописні та графічні праці цього маловідомого широкому загалові митця експонувалися на його ювілейних виставках у 1998 і 2008 рр. [3].

Творчість митців української діаспори представлена в музеї лінорітами і дереворитами Якова Гніздовського, аквареллю Богдана Титли, рисунками Діонізія Шолдри і Христини Куріци – уродженцями Тернопільщини.

У музеї зберігається частина каталогів виставок, запрошень на вернісажі, друковані афіші тернопільських художників за останні 40 років. Серед їх авторів – заслужені художники України Є. Удін та Я. Омелян. 25 плакатів Анатолія Заблуди є оригінальними творами, що виконані тушшю. Збірка гравюр Ярослава Омеляна, подарованих автором протягом 1991–2013 рр., налічує 46 найменувань.

Останнім часом художники засвоїли техніку комп'ютерної графіки – чорно-білу і кольорову. Серед них виділяються 73 графічні композиції Володимира Окрутного з Тернополя. Його «Хресну дорогу» (14 стацій) ми щороку показуємо на традиційних великодніх виставках.

Одне з останніх надходжень – шість друкованих листів львівського графіка Івана Остафійчука [Акт №6 від 11.02.2011 р.].

Серед вітчизняних і зарубіжних живописців, скульпторів і графіків, твори яких зберігаються в музеї, є ряд авторитетних імен європейського рівня, зокрема Іоанн Георгій Пінзель, Юліуш Фалат, Юзеф Мегоффер, Сергій Васильківський, Микола Пимоненко, Юліан Панькевич, Іван Труш, Олекса Новаківський, а також 40 народних художників України, 25 лауреатів Шевченківської премії та 10 народних художників колишнього СРСР.

Зазначимо, що Краєзнавчий музей у 1991 р. не передав новоствореному Художньому музею жодного твору декоративно-ужиткового мистецтва і народних ремесел. Отже, четверту інвентарну групу – збірку творів декоративно-прикладного мистецтва, ми починали формувати самостійно. Станом на 1 січня 2013 р. вона налічувала 500 одиниць, переважно тернопільських майстрів. У музеї зберігаються вишивки, народний одяг, ручне ткацтво, різьба, гончарство, кераміка, металопластика, батики, витинанки, писанки. Сувеніри – різні за тематикою, технікою і мистецьким рівнем, переважно невідомих авторів, передані Міською радою в 2002 р.

Щороку, починаючи з квітня 1992 р., колектив музею проводить Великодні виставки писанок і листівок. Перша була привезена зі Львова – приватна збірка Івана Гречка, громадського діяча і колекціонера. Наступного Великодня (квітень 1993 р.) була проведена індивідуальна виставка писанок Лесі та Юрія Цікало з Тернополя, після якої подружжя подарувало музею 119 регіональних (традиційних) і авторських писанок.

Нині музейна колекція налічує більше 200 писанок, що виконані в різних техніках: традиційна воскова, а також дряпанки, мальованки, крапанки, різанки, пилянки. Основою служать яйця курячі, гусячі, перепелині та страусині. Серед авторів – Наталія Савенко, Стефанія Семців, Леся Токарська.

Основу музейної колекції різдвяних і великодніх листівок започаткувала родинна збірка Ігоря Дуди, найдавніші примірники якої походи-

ли з Польщі початку 1960-х рр. Нинішня колекція складає 1020 листівок, які поділяються на п'ять груп за походженням: Україна, Польща, Росія, США і Канада. За часів незалежності в Україні почали випускати високомистецькі та якісні за друком листівки. Нині вони чисельно переважають у музейній збірці.

У 2010 р. Ігор Дуда передав музею колекцію з 48 орденів, медалей і відзнак (переважно СРСР), 446 монет країн Європи, Азії, Америки (в т.ч. 3 грецькі IV ст. до н. е.) і 183 банкноти (в т.ч. 2 гривні УНР 1918 р.) [Акт № 7 від 25.05.2010 р.]. У 2011 р. започаткована група філателії, яка нині складається з 230 поштових марок.

Від часу заснування Художнього музею формується його бібліотека, яка на 1 січня 2013 р., згідно Книги обліку бібліотечних фондів, налічувала 2354 примірники книг і журналів. Книгозбірня започаткована дарунком подружжя Олега і Ольги Гайовишин зі Львова. У 1992 р., коли в музеї проводилася виставка «Страсті Христові за Євангелієм св. Матвія» Василя Курилика з Мистецької галереї «Ніялара Фоллс», вони передали комплект канадського журналу-«магазину» «Ми і Світ» 1950 – 85 рр. (редактор і видавець М. Колянківський) [9].

Мистець і реставратор Діонізій Шолдра подарував унікальне, єдине на Тернопільщині, видання – «Книга Творчости Українських Мистців поза Батьківщиною» (Філядельфія, 1981: інв. № 456), секретарем редколегії якої він був. Від Д. Шолдри ми отримали також каталоги виставок ОМУА 1953–62 рр. та українські мистецькі журнали ОМУА «Нотатки з мистецтва» 1970–80-ті рр.

Маючи кошти, в перші роки діяльності музею ми закупили в букіністичній книгарні міста цінні альбоми із серії «Музеи мира», зокрема «Государственная Третьяковская галерея» (1974 р.), «Государственный Эрмитаж» (1975 р.), «Музей изобразительных искусств. Будапешт» (1976 р.), «Британский музей. Лондон» (1980 р.), «Музей Метрополитен. Нью-Йорк» (1983 р.). За підпискою (частково) і вроздріб ми придбали львівське перевидання 11-томної «Енциклопедії Українознавства» (редактор Володимир Кубійович).

Жоден спеціаліст і науковий заклад не можуть обійтися без довідкової літератури. Довідники членів Спілки художників УРСР

(1986 р.), Спілки художників СРСР (2 т., 1989 р.), Тернопільської організації НСХУ (2003 р., 2007 р.) передала нам обласна організація художників. Книги допомагають музейним науковцям у повсякденній роботі.

Збиранням і комплектуванням музейних фондів, збереженням, вивченням і науковим опрацюванням експонатів займаються наукові співробітники відділу фондів. Головними зберігачами фондів ТОХМ від часу його заснування працювали У. Р. Луцик (1991–1993 рр.), С. В. Музика (1993–1996 рр.), Н. Г. Собкович (1996–2003 рр.), О. М. Войтович (2003–2009 рр.), С. М. Бошко (з 2009 р.).

Художній музей у Тернополі мав два відділи в області: Художньо-меморіальний музей Леопольда Левицького в с. Бурдяківці Борщівського р-ну (відкр. 11.08. 1996 р.) і Почаївський історико-художній музей (колишній музей атеїзму, музей історії християнства), переданий 22 січня 1999 р., реорганізований і відкритий 14 жовтня 2000 р. Проте, на підставі рішення Тернопільської обласної ради від 11 листопада 2002 р. № 68 і наказу Управління культури Тернопільської облдержадміністрації від 7 лютого 2003 р. № 12, обидва відділи та їх збірки були підпорядковані районним відділам культури і передані на місцеве бюджетне фінансування.

Найбільш визначною музейною подією України 2012 р., за рішенням Міжнародного благодійного фонду «Україна-3000» та Українського Центру розвитку музейної справи, визнана організація та експонування виставки «Іоанн Георг Пінзель. Барокова скульптура України ХУШ ст.» в Музеї Лувр (Париж), що діяла протягом 22 листопада 2012 – 25 лютого 2013 р. Серед чотирьох лауреатів за 1-е місце у номінації «Найкраща музейна подія року – 2012» був визнаний Тернопільський обласний художній музей. На цій виставці експонувалися Дияконські врата («Ангел-Хоронитель» і «Благовіщення». Сер. XVIII ст.) І. Г. Пінзеля з Художнього музею [8].

Список використаних джерел

1. Архів Тернопільського обласного художнього музею за 1991–2013 рр.

2. Андрій Петрик. Комплект із 16 листівок / Упор. О. Ваврик, О. Погодик. Текст – Ігор Дуда. – Тернопіль, 2009.

3. Антін Малюца. Графіка, малярство 1925-1943 рр. Каталог виставки. / Авт.-упор. Ігор Дуда. – Тернопіль, 1998. – 36 с.

4. Ґерета І. П. Картинна галерея Тернопільського краєзнавчого музею. Путівник /І. Герета. – Львів, 1981. – 79 с.

5. Діонізій Шолдра. Малярство. Каталог виставки / Авт.-упор. Ігор Дуда. – Тернопіль, 1995. – 32 с.

6. Дуда Ігор. Більше запитань, ніж відповідей /І. Дуда //Вільне життя. – Тернопіль. – 2007, 8 груд. №43.

7. Дуда Ігор. Галерея /І. Дуда // Ровесник. – Тернопіль, 1978. – 18 трав.

8. Дуда Ігор. Лауреати року – тернопільські музеї. /І. Дуда //Свобода. –Тернопіль. -2012, 10 лип. – № 55.

9. Дуда Ігор. Колянківський, Курилик і події, пов'язані з Охтирською Богородицею. /І. Дуда // Літопис Борщівщини. Вип.2. – Борщів, 1993. – С.38-55.

10. Дуда Ігор. Художній музей: вчора і сьогодні /І. Дуда // Соломія. – Тернопіль. – 1999: № 5, жовт., № 6, груд.

11. Дуда І.М. Тернопіль. 1540-1944. Історико-краєзнавча хроніка. Ч.І / І. Дуда – Тернопіль, 2010. – 296 с.

12. Екслібриси з колекції проф. Еммануїла Бертера. Комплект із 16 листівок/ Упор. О. Ваврик, С. Бошко. Текст – Ігор Дуда. – Тернопіль, 2009.

13. Литвин Микола. Скарбниця духовності /М. Литвин // Свобода. – Тернопіль. – 1988. – 7 трав. №44.

14. Тернопільський обласний художній музей. Буклет. Авт.-упор. Ігор Дуда. – Тернопіль. – 4 вид.: 2001, 2005, 2008, 2011. – 8 с.

15. Тернопільський обласний художній музей. Графіка. Декоративно-прикладне мистецтво. Каталог музейної збірки. –Ч. 2. / Упор. О. М. Войтович та ін. За ред. І. М. Дуди. – Тернопіль, 2008. – 144 с.

16. Тернопільський обласний художній музей. Живопис. Скульптура. Каталог музейної збірки. –Ч. 1. – Упор. О. М. Войтович та ін. / За ред. І. М. Дуди. –Тернопіль, 2007. – 144 с.

17. Тернопільський обласний художній музей. 1991 – 2011. –Упор. І.М. Дуда та ін. – Тернопіль, 2011. – 68 с.

18. Дуда И.Н. Формирование музейной коллекции Тернопольского областного художественного музея. /И.Дуда. // Материалы научно-практической конференции «Меценаты и коллекционеры» (к истории музейных собраний), посвященной 70-летию Севастопольского художественного музея им. М.П. Крошицкого 15-22 сентября 1997 года. – Севастополь, 2001. – С. 45-47.

19. Przewodnik po Muzeum Podolskiem T.S.L. w Tarnopolu. – Tarnopol, 1913. – 15 s.

20. Regionalne Muzeum Podolskie T.S.L. w Tarnopolu. Przewodnik po zbiorach. – Tarnopol, 1930. – 17 s.

Ihor Duda

THE HISTORY OF THE FORMATION COLLECTION OF THE TERNOPIL REGION ART MUSEUM

In this article was analyzes the main stages of the art collection in Podolsk Museum Ternopil region. There was focused on the sources of museum exhibits to the main and auxiliary fund art museums.

Key words: Ternopil region Art Museum, Art Gallery, paint, draw, sculpture, museum fund.

Ігор Дуда

ЮЛІЯН ПАНЬКЕВИЧ І ТЕРНОПІЛЬЩИНА

У статті з'ясовано основні етапи життєдіяльності талановитого українського художника Юліана Панькевича, робота якого експонується у Тернопільському художньому музеї

Ключові слова: *Юліан Панькевич, Тернопільський художній музей Устя-Зелене, Бережанська гімназія, Богдан Лепкий.*

У збірці Тернопільського обласного художнього музею (ТОХМ), фонд якого станом на 1 січня 2013 р. склав 8 826 експонатів, привертає увагу дослідників робота Юліана Панькевича, талановитого художника Західної України кінця XIX – початку XX ст. Його творчість і особисте життя склалися невідрадно. Про нього залишилося мало відомостей, зокрема видана невелика за обсягом монографія Ярослава Нановського [5]. В Тернопільському енциклопедичному словнику поміщена біографічна довідка про митця авторів Г. Кушнерика та О. Черемшинського. Замість фото Ю. Панькевича – оглядаємо антихудожній рисунок невідомого автора [6.25].

Цього року виповнюється 150 років від дня народження Ю. Панькевича. 4 липня 2013 р. з ініціативи колективу ТОХМ була проведена науково-практична конференція з участю науковців і реставраторів Тернополя, Тернопільщини та Івано-Франківська. Відомо, що у Львові зберігається близько 20 творів художника, в Івано-Франківську – 25 творів, у Тернополі – 1. На виставці в Художньому музеї було представлено чотири оригінальні твори (всі – олія, полотно), багато живописних і графічних репродукцій.

Ікона «Вознесіння» (1897 р.) – власність нашого музею, реставрована Юлією Скаковською, перебуває в постійній експозиції. Пейзаж «В околицях хутора Лісове» (1924 р.), портрети Богдана Хмельницького і Параски Гривнак (1930-і рр.), привезені з Музею мистецтв Прикарпаття (Івано-Франківськ). Їх реставрував Ярослав Крок. У збірці Художнього музею знаходяться ще два образи Христа і Богородиці у вишиванках, можливо пензля Ю. Панькевича, проте їх атрибуція не закінчена. Стінопис мистця у галицьких церквах переважно перемальовано.

Юліян Панькевич. Фото поч. 1900-их рр.

Ю. Панькевич (псевдо Простен Добромисл) народився 4 липня 1863 р. в с. Устя-Зелене, тепер Монастириського р-ну на Тернопільщині. Село відоме від 1436 р. й розташоване на лівому березі р. Дністер. У 1548 р. (тоді ж як Тернопіль) отримало Магдебурзьке право на статус міста Ружане Устя. Від 1564 р. – центр староства Устє. З 1785 р. належало до Заліщицького, згодом Станиславівського циркулу Австро-Угорщини. До 1914 р. мало статус містечка. У 1939 – 1940 рр. – центр однойменного району.

Нині сільраді підпорядковані присілки Лука та Межигір'я. Колишні хутори Вареньків, Мельники, Свидівка та Хомниця були ліквідовані у повоєнний час у зв'язку зі збройними виступами повстанців. Станом на 2007 р. тут проживало 528 осіб. Серед пам'яток історії та культури збереглися мурований костьол Св. Марії (1741 р.) і церква Пресвятої Діви Марії (1893 р.), а також старий єврейський цвинтар. З 1993 р. в середній школі діє кімната-музей Ю. Панькевича.

Однак, повернімося до Ю. Панькевича. Його батько – Іван (за іншими даними – Яків, Яким) Панькевич, був відомим церковним малярем. Про матір відомостей немає. Дитинство майбутнього митця від п'ятирічного віку пройшло у с. Васютинці на Рогатинщині, згодом у самому Рогатині, де батько у 1868–1870 рр. розмальовував церкви. Тут закінчив початкову школу. Нині в Рогатині діє садиба-музей М. Угрина-Безгрішнього, в якому експонується 21 робота Ю. Панькевича.

В 1875–1884 рр. майбутній художник навчався у Бережанській гімназії, яка відіграла помітну роль у духовному розвитку Східної Галичини, українському відродженню краю. Учнями Бережанської гімназії в різні роки були відомі літератори – Маркіян Шашкевич, брати Огоновські, Лев Лотоцький, брати Лепкі, Михайло Яцьків, Франц Коковський, Михайло Рудницький, і художники – Яків Струхманчук, Михайло Мороз, Володимр Савчак.

Вознесіння. 1897 р. Олія, полотно. Діаметр 50 см. Тернопільський обласний художній музей

Ю. Панькевич був здібним учнем й під час навчання значно поглибив професійні навики з рисунку і живопису. Відомо, що у 1883 р. він давав уроки малювання Богдану Лепкому, який щойно почав навчатися в гімназії: «Приходив до мене на лекцію двічі в тиждень, себто в середу й суботу пополудні, бо тоді в гімназії не було пополудневої науки» [4, с. 455]. Під його керівництвом Б. Лепкий намалював портрети діда о. М. Глібовецького, батька, матері, українських поетів і гімназійних вчителів. За словами Б. Лепкого, «то була неординарна особистість». Про Ю. Панькевича письменник залишив теплі спогади у творі «Казка мойого життя»: «Невеличкого росту, сухорлявий, все дуже гладко виголений і старанно вдягнений. Сорочка, як сніг, біла. Мав годинник і носив золотий перстень. Це мені дуже імпонувало. Та ще мав він доволі довгі, вузькі пальці з гострокінчастими нігтями. Пальці були все чисті, а нігті аж світилися» [4, с. 455]. Під впливом Ю. Панькевича після закінчення гімназії Б. Лепкий вступив до Віденської Академії Мистецтв.

У Бережанах виявилися перші ознаки нервової недуги, яка супроводжувала Ю. Панькевича протягом усього життя. Відтак коротко, лише один навчальний семестр, навчався у Краківській Школі Красних Мистецтв (1884–1885 рр.).

Під час вакацій у 1885 р. Товариство львівських студентів «Академічне Братство» (голова М. Шухевич, заступник Є. Чупачинський) організувало канікулярну мандрівку (пішки, підводами і потягом) по Східній Галичині. Серед учасників мандрівки були Іван Франко (закінчив подорож у Хоростковi), художники Корнило Устиянович, Микола Івасюк та Юліян Панькевич, співак Євген Гушалевич. Вони відвідали Тернопіль (2 серпня), Прошову та Микулинці (3 серпня), Конопківку, Теребовлю, Говилів, Хоростків (6 серпня), Гусятин (7 серпня), Чортків

і Угринь (8 – 9 серпня), Нижнів (10 серпня). У Нижневі на залізничному двірці їх зустрічали д-ри Кость Левицький, брати Леонід і Роман Заклинські, професор Петро Огоновський, відомі громадсько-політичні та державні діячі Галичини. Потім потягом, через Ягільницю, Улашківці, Більче-Золоте, Бедриківці, вони подорожували до Заліщик (14 серпня), через Дністер – у Кіцмань і Чернівці (15 серпня).

Студентська подорож закарбувалася в малюнках Ю. Панькевича, на яких зображено руїни давнього монастиря оо. Василіян у с. Семенів біля Теребовлі, Теребовельський замок, портрети юнака в капелюсі та дівчини з Угриня (плутають із с. Угринів Бережан. р-ну!). Студентське товариство мало намір видати альбом подорожі з мапою і малюнками митців, проте з певних причин не зреалізувало своїх планів. Малюнки Ю. Панькевича зберігаються у Національному музеї у Львові. Про подорож студентів довідуємося з докладного донесення Дирекції поліції у Львові Намісництву Галичини, яке поміщене Р. Гораком під назвою «Третя мандрівка руської молодежі» [1, с. 189 – 231].

Після мандрівки Ю. Панькевич повернувся в с. Єзупіль, до маєтку графа Войцєха Дзєдушицкого – свого мецената. Потім продовжував студії у Віденській Академії Мистецтв (1885–1887 рр., два семестри).

Перебуваючи у м. Надвірна на Прикарпатті, художник виконав кілька ікон для церкви в с. Денисів (тепер Козівського р-ну). Їх доля – невідома. Тоді ж, майже одночасно, померли його батько і мати. У день уродин сина відбулися похорони батьків.

Відомо дослідникам про інші образи для іконостасів церков на Тернопільщині роботи Ю. Панькевича. У 1896–1897 рр. він написав ікону «Пресвята Трійця» для мурованої церкви Перенесення Мощей Святого Миколая (1895 р.) в с. Іванє над Дністром (тепер – Іване-Золоте Заліщицького району). Музейна ікона «Вознесіння», очевидно, походить із Празничного ряду цієї церкви. За неперевіреними даними, він також намалював образи для сільських церков – Різдва Пресятої Богородиці (1867 р.) у Заставцях, Святого Дмитрія (1901 р.) у Швейкові (тепер Монастириського р-ну).

У 1892 р. Ю. Панькевич переїхав до Львова, де став співзасновником і секретарем «Товариства для розвою Руської штуки» (1898 р.), пропагував національне мистецтво. На першій виставці Товариства він

подав акварелі Христа і Богородиці у вишиваних сорочках на тлі галицьких краєвидів. Церковна газета образилася, що автор намалював образи «в костюмах Грицька і Параски».

Окремо потрібно згадати про роль Ю. Панькевича в становленні Михайла Бойчука як митця. Учитель у Романівці (чи священик у Могильниці?), помітивши здібності М. Бойчука, дав оголошення у львівській газеті. На нього відгукнувся Ю. Панькевич, а відтак допоміг переїхати до Львова, зацікавив долею хлопця з Тернопільщини керівництво Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) і самого митрополита А. Шептицького, познайомив з основами церковного малярства – іконописом і книжковою мініатюрою. Отже, майбутній неовізантизм і бойчукізм починалися від Ю. Панькевича [2].

Увесь цей час Ю. Панькевич хворів. Тяжкі психічні розлади продовжувалися й він лікувався на вул. Кульпарківській у Львові. Родина на той час мешкала в будинку НТШ по вул. Чарнецького, 25. Його дружина Климентина була вчителькою. Про дітей відомостей немає. Відомо, що після війни Ю. Панькевич порвав із сім'єю.

Трагедією для 70-річного Ю. Панькевича були його політичні прорадянські погляди. Критично оцінюючи польську владу, він щиро вірив, що в радянській Україні люди живуть заможно і щасливо. Романтичний, довірливий від природи, він не міг собі уявити, наскільки від часу його перебування у Києві (1903 р.) змінилася політична система, матеріальні та духовні цінності.

Восени 1932 р. він виїхав до Харкова – тодішньої столиці УРСР. Жителі с. Чесники біля Рогатина, де художник з кінця 1920-х рр. жив й створив багато різножанрових творів, влаштували йому урочисті проводи, відвезли його підводою до потяга в Рогатині [3, с. 118 – 119].

У Харкові Ю. Панькевич працював старшим науковим співробітником Історичного музею імені Г. Сковороди. Про останні роки його життя згадував художник Сергій Бєсєдін (1901–1996 рр.), який був деякий час завідувачем відділу музею. Дата смерті Ю. Панькевича та її обставини залишаються нез'ясованими для сучасників. Дослідники називають різні роки – 1933 р., 1934 р., або 1935 р., вказуючи що «загинув за нез'ясованих обставин», «покінчив життя самогубством», «викинувся з горішнього поверху будинку» чи загинув у застінках НКВД?

Список використаних джерел

1. Горак Роман. Подільськими дорогами Івана Франка /Роман Горак. –Тернопіль: Джура, 2012. – 232 с.

2. Дуда Ігор. Повернення Майстра /Ігор Дуда //Тернопіль вечірній. – 31 жовтня 1992. – №84. – С.6.

3. Коритко Р. Чесники – давнє село Опільського краю: Іст.-краєзнав. нарис / Р. Ф. Коритко, Д. Белей. – Львів: Тріада плюс, 2005. – 385 с.

4. Лепкий Богдан. Казка мойого життя /Богдан Лепкий. – Івано-Франківськ, 1998. – 256 с.

5. Нановський Я. Н. Юліан Панькевич. Нарис про життя і творчість /Я. Н. Нановський. – Київ: Мистецтво, 1986. – 80 с.

6. Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. – Т. 3. П. – Я. – 708 с.

Igor Duda

JULIAN PANKEVYCH AND TERNOPIL

The article found life milestones talented Ukrainian artist Julian Pankevych, whose work is exhibited in Ternopil Art Museum

Key words: Julian Pankevych, Ternopil Art Museum mouths green, Berezhanska gymnasium, Bohdan Lepkyy.

Надія Зюбровська

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ

У статті розглянуто питання національних пріоритетів розвитку музейної галузі на прикладі меморіального музею Соломії Крушельницької. Досліджено і показано значення досвіду роботи музею як складової культурного розвитку України. Висвітлено значення творчої спадщини Соломії Крушельницької, розкрито сутність і особливості діяльності меморіального музею Соломії Крушельницької.

Ключові слова: *Соломія Крушельницька, меморіальний музей, експозиція.*

Музей є важливим осередком підтримки національно духу, збереження пам'яті давніх традицій і звичаїв, пропагування творчості геніїв культури минулого та підтримки талантів сучасних, виховання в дітей та молоді поваги до історії свого народу, гуртування старших, повернення в культурно-мистецьку національну скарбницю багатства давнини.

Серед численних музеїв Тернопільщини меморіальний музей Соломії Крушельницької посідає особливе місце, оскільки увіковічує українську співачку, нашу краяну, яка здобула світову славу. Тут звучить голос великої нашої співачки та її знаменитих сучасників, проводяться музичні та літературні вечори за участю представників сучасного мистецтва, відбуваються наукові конференції з метою повернення забутих імен, дослідження народних традицій. На прикладі життя родини Крушельницьких виховується патріотизм та любов до своєї Вітчизни, сила волі та стремління духовного росту в юних громадян України.

Меморіальний музей було відкрито 22 вересня 1963 р. Відтак, 2013 р. він відзначатиме свій 50-літній ювілей. У будинку, в якому розташований музей, у 1878–1891 рр. пройшли дитячі та юнацькі роки Соломії Ямвросіївни Крушельницької. Сюди приїздила вона, перебуваючи в колі родини у 1892–1900 рр. У цьому будинку народилася і проживала до 1902 р. оперна та камерна співачка Ганна Крушельницька (1887–1965 рр.), сестра Соломії. Під керівництвом Ямвросія Крушельницького тут діяла у 1884–1885 рр. школа диригентів [1, с. 16; 2, с. 337 – 338].

Меморіальний комплекс музею також включає: мурована церква св. Миколая 1615 р., навколо якої розміщено три козацькі хрести, кам'яний хрест «Свободи» 1848 р. та дві релігійні фігури[1]; біломармуровий надгробний пам'ятник на могилі батьків Соломії Крушельницької, привезений співачкою з Флоренції (Італія), що знаходиться на сільському цвинтарі.

В кінці XIX ст. гостинний дім Крушельницьких приймав багатьох відомих діячів культури: Олександра Барвінського з дружиною Євгенією, композиторів О. Нижанківського і Д. Січинського, музичного критика В. Садовського, співака М. Менцинського, сина І. Карпенка-Карого – Юрія, письменника В. Стефаника [3, с. 5].

Значну кількість цінних матеріалів, особисті речі співачки передала музею племінниця С. Крушельницької, професор Львівської консерваторії Одарка Бандрівська.

Життя і доля співачки продовжується в музеї, тут кожна річ нагадує про неї. Оглядаючи експозицію, відвідувач проходить її життєвими і творчими дорогами.

Переступивши поріг музею, відвідувача зустрічає чудовий фотопортрет Соломії Крушельницької – велична і прекрасна постать артистки, яка ніби запрошує гостей до своєї оселі, лине чарівний голос співачки.

Експозиція музею побудована за хронологічним принципом, мовою світлин, документів, афіш та творів образотворчого мистецтва розповідає про творчі здобутки незрівняної Соломії, її рідних і близьких, а також про вшанування її пам'яті.

Музейна експозиція широко висвітлює дружні та творчі відносини Соломії Крушельницької з видатними діячами української культури: композиторами М. Лисенком, О. Нижанківським, Д. Січинським, фольклористами Ф. Колессою, В. Гнатюком, співаками О. Мишугою, М. Менцинським, А. Носалевичем, письменниками І. Франком, М. Павликом, В. Стефаником, О. Кобилянською, художником І. Трушем та іншими [4, с. 7].

[1] У церкві св. Миколая був парохом батько співачки. У церкві зберігається священичий одяг отця Ямвросія Крушельницького та чаша, яку тримав у руках парох під час причастя.

Фонди музею налічують близько 2500 експонатів.

Музей має досить велику колекцію друкованих видань, присвячених Соломії Крушельницькій: книги, окремі статті, машинописи спогадів її сучасників: збірка спогадів і матеріалів Івана Деркача «Славетна співачка» (1956 р.), «Українські народні пісні з репертуару Соломії Крушельницької» (упорядник І. Майчик, 1971 р.), два томи «Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування» Михайла Головащенка (1978 – 1979 рр.), путівник Ігоря Ґерети «Музей Соломії Крушельницької» (1978 р.), роман-біографія Валерії Врублевської «Соломія Крушельницька» (1979 р.), «Віночок Соломії Крушельницької» Петра Медведика (1992 р.), «Народні пісні з села Соломії Крушельницької» Петра Медведика (1993 р.), «Звенигород» (книга дідуся Соломії Крушельницької Григорія Савчинського, 1993 р.), ювілейний альбом «Соломія Крушельницька – Квіти шани і любові» та нарис-путівник «Меморіальний музей Соломії Крушельницької» Н. Зюбровської (2007 р.); буклети, листівки, афіші до різних ювілейних дат. За участі колективу музею видано листівки: «Соломія Крушельницька» (2009 р.), «Ганна Крушельницька» (2008 р.), «Тернопільськими стежками Соломії Крушельницької» (2012 р.) [5].

У 2008 р. вийшла друком книга Петра Медведика «Соломія Крушельницька. Шляхами тріумфів», в якій є статті працівників музею [6]. У 2012 р. за результатами дослідження творчої долі славетної краянки працівниками музею опубліковано ряд розвідок: Зюбровська Г. «Місця перебування Соломії Крушельницької в Тернополі», «Родина Крушельницьких у житті Івана Франка»; Федун М. «До історії народного аматорського хору ім. Соломії Крушельницької (с. Біла Тернопільського району Тернопільської області)» [7]. Того ж року видано ілюстрований путівник «Меморіальний музей Соломії Крушельницької» (упорядник Н. Зюбровська) [8].

Велика група експонатів розповідає про відзначення ювілеїв співачки, вшанування її пам'яті: афіші, програми, листівки, фотокартки, замітки в пресі.

В музеї зберігаються: вимпел, присвячений Соломії Крушельницькій [9], дерев'яний портрет [10] та альбом із зображенням співачки [11], виготовлені майстрами Бучацького лісгоспзагу до 100-річчя від

дня народження, дерев'яна ручка [12], виготовлена косівськими художниками.

Зберігаються нагрудні значки, виготовлені на честь вшанування 90-річчя [13], 100-річчя славетної співачки [14] та значок «Музей Соломії Крушельницької у Львові» [15], випущений в день відкриття музею.

Зацікавлюють платівки випущених фірмою «Мелодія» із записами арій опер італійською і польською мовами та українських народних пісень, компакт-диски із записом музичних творів у виконанні Соломії Крушельницької [16, с. 39].

Відповідну групу становлять пам'ятні конверти, випущені до ювілейних дат, марка із портретом співачки, ювілейна монета «Соломія Крушельницька».

Образ великої співачки постійно бентежить творчу уяву сучасних митців. Привертає увагу скульптурний портрет співачки роботи В.Ю. Власова та її барельєф – І. Ю. Кушніра. В експозиції помітне місце займають картини: лінограверюри Є. Удіна «Соломії Крушельницькій» (1963 р.), «Соломія» (1966 р.), портрет Соломії Крушельницької, написаний тернопільським художником С. Данилишиним (1972 р.), літографія А. Кравивича «Соломія Крушельницька» (1982 р.), пейзаж Г. Миколишина «Подільська весна» (1985 р.), «Через терни до зірок» м. Лисака (1986 р.), портрет А. Панчишина «Соломія» (1997 р.), портрет О. Федун «Юна Соломія», екслібрис Я. Омеляна «Соломія Крушельницька» (2007 р.).

Гордістю музею є меморіальна частина – особисті речі співачки. Вони створюють неповторну атмосферу її присутності, дають уяву про її естетичні смаки. З-поміж інших експонатів – вишивана блузка, що була дуже до лиця Соломії [17], також біла блузка ручної роботи [18], а поряд біла сукня, тонко мережана гаптом [19].

Оглядаючи оселю Соломії, відвідувачі звертають увагу на скромні меблі, ті, які стояли ще за життя співачки: старовинна шафка [20], диван [21], м'яке крісло [22], величезне різьблене дзеркало [23].

Атмосферу творчого життя співачки відтворюють рідкісні фотокартки.

Юних відвідувачів цікавить лялька, виготовлена художником-постановником Тернопільського лялькового театру О. Федун «Соломія в ролі Ізольди» з відомої опери Р. Вагнера «Трістан та Ізольда».

У музеї відбуваються наукові конференції, творчі вечори, на майдані Крушельницьких проводяться кожного року 23 вересня традиційне святкування дня народження Соломії Крушельницької.

На майдані Крушельницьких виконували пісні Дмитро Гнатюк, Анатолій Солов'яненко, сестри Байко, Володимира Чайка; читали свої поезії Ліна Костенко, Дмитро Павличко; виступали письменники Ірина Вільде, Ростислав Братунь; проводили творчі вечори поети Тернопільщини: Олег Герман, Володимир Вихрущ, Борис Демків. Серед запрошених були також професори Роман Гром'як та Олег Смоляк.

Працівниками музею був організований і проведений літературно-мистецький вечір «Світло її таланту»; вечір «Пісня дала світу, серце ж Вам лишила» за участю Народної артистки України Любові Ізотової та Заслуженої артистки України Віри Самчук; літературно-мистецьке свято за участю оперної співачки, лауреата міжнародних та Всеукраїнських конкурсів М. Гаврилюк; свято за участю юного талановитого тернопільського співака Едуарда Романюти.

Відбувалися зустрічі з видатними людьми: дослідником життя і творчості співачки – Михайлом Головащенком; академіком, учнем Соломії Крушельницької – Степаном Генсіруком, диригентом та композитором Миколою Колессою, академіком, доктором богословських наук, мистецтвознавства Дмитром Степовиком, внучатим племінником Соломії Крушельницької, відомим композитором Мирославом Скориком.

У книзі записів відвідувачів музею є такі рядки М. Скорика «З великим задоволенням відвідав кімнату-музей Соломії Крушельницької, побував у селі, де жили мої предки». А композитор М. Колесса записав: «Любов і пошана до великих синів і дочок народу свідчать про його культуру. Я захоплений виявом пієтизму і пошани громадянства Тернопілля для великої нашої співачки Соломії Крушельницької, яка прославила українську культуру і українську пісню у широкому світі».

М. Колесса, М. Скорик, А. Кос-Анатольський виконували свої музичні твори за старим піаніно XIX ст. фірми «Schwechten».

Для пропагування та подальшого розвитку українських традицій при музеї Соломії Крушельницької діє народний самодіяльний хор ім. С. Крушельницької, Народний фольклорно-обрядовий колектив «Білівчанка», дитячий фольклорний ансамбль «Веселочки» (керівник

Л. Червінська). Гордістю музею і села є колектив талановитих «Соломійок» с. Білої – «Букет Соломійок».

При музеї організовано клуб «Народні перлини» – збирачів фольклору. Були записані і поставлені обряди: «Колядки, Щедрівки», «Маланка», «Степана», «Стрітеня», «Гаївки», «Івана Купала», «Забуті пісні», «Хрестини», «Обжинки», «Весілля» (виряджання молодого з дому, молодої до шлюбу), які транслюються Тернопільським телебаченням.

У музеї постійно проводяться презентації книг, виданих науковими працівниками.

Завдання музею належно зберігати, вивчати і ознайомлювати відвідувачів з цінними експонатами. Однією з форм такої роботи є тематичні виставки, на яких завжди відчутно присутність Соломії Крушельницької. Тематика виставок надзвичайно різноманітна. Вона охоплює як окремі постаті, так і певні мистецькі явища, чи напрямки в культурному житті Східної Галичини.

Працівники музею розробили туристичні маршрути, які пролягли областю і містом. По Тернопільській області: «Стежками Соломії Крушельницької» (музей в с. Біла, обласний краєзнавчий музей, музей в музичному училищі ім. Соломії Крушельницької, Бучацький районний краєзнавчий музей, музей-кімната в с. Білявинці); по м. Тернополю: «Тернопіль в житті Соломії Крушельницької».

Колектив музею, спрямований на вшанування і популяризацію діяльності С. Крушельницької, охоче надав допомогу в створенні кімнати-музею Соломії Крушельницької в музичному училищі ім. Соломії Крушельницької м. Тернополя; кімнати-музею Петра Медведика (науковця та фольклориста, дослідника творчості Соломії Крушельницької) в с. Великий Глибочок; в оформленні стенда-виставки, в Великоглибочецькій школі, «Світлиці» в школі с. Біла.

Ми пишаємося, що до створення меморіального музею причетні відомі музейники і науковці І. Ґерета, Б. Ельгорт, В. Лавренюк; що в музеї працював великий поціновувач таланту Соломії Крушельницької, фольклорист та краєзнавець, дослідник життя співачки П. Медведик; що екскурсії М. Федун викликають захоплення екскурсантів.

Меморіальний музей співпрацює з благодійним фондом «Соломія», який, зокрема, надавав допомогу для проведення конкурсу дітей-

музикантів ім. братів Теленків у І-й музичній школі м. Тернополя. Відтак, у клубі с. Біла оформили стенд і провели свято, приурочене братам Теленкам: Ярославу та Роману – відомим музикантам Тернопільщини, які народилися в с. Біла.

Особлива дружба єднає наш музей з благодійним фондом імені Василя Безкоровайного (м. Сімферополь) в особі голови фонду Богдана Безкоровайного та Народної артистки України Наталією Безкоровайною. Між обома закладами проводиться обмін літературою, публікаціями, надаються матеріали для проведення виставок і вечорів. До 140-річчя від дня народження славетної співачки силами фонду був проведений вечір пам'яті «Велика серед великих», в якому брали участь солісти Кримської філармонії та студенти Кримського університету культури, мистецтв і туризму. Цей мистецький захід знайшов відображення у кримських часописах: «Кримська світлиця» від жовтня 2012 р. – Валентина Настіна «Зірка Соломії Крушельницької»; «Вісник» від жовтня 2012 р. – Богдан Безкоровайний «На вершині світової слави».

За підтримки музею виходить мистецький часопис «Соломія», в якому активними дописувачами є музейники. Ними систематично проводяться зустрічі, творчі вечори, концерти спільно зі студентами Тернопільського музичного училища імені С. Крушельницької. Добра і давня дружба об'єднує музей в с. Біла з Львівським музичним-меморіальним музеєм С. Крушельницької: спільні наукові конференції, обмін публікаціями, рідкісними фотодокументами, спільними дослідженнями окремих тем тощо [24, с. 5].

Колектив музею долучився до встановлення в м. Тернополі пам'ятника С. Крушельницькій, який став окрасою міста.

Тісна співпраця з музеями області, України: Тернопільським обласним краєзнавчим музеєм, музеєм Леся Курбаса, Володимира Гнатюка, Юліуша Словацького, Бережанськими музеями – Богдана Лепкого, краєзнавчим музеєм, музеєм книги; районними краєзнавчими музеями – Борщівським, Денисівським, Бучацьким, Гусятинським, музеєм «Зборівська битва». Співпрацюємо з Волинськими музеями Лесі Українки, Чернігівським краєзнавчим та меморіальним музеєм М. Коцюбинського.

Отже, завдяки активній просвітницькій діяльності меморіальний музей Соломії Крушельницької є важливим осередком культурного жит-

тя Тернопілля й посідає провідне місце серед музейних закладів області. Його вплив на культурно-мистецьке життя краю відбувається завдяки науковій, пошуковій та просвітницькій роботі працівників музею.

Список використаних джерел

1. Ґерета І . Музей Соломії Крушельницької: Нарис-путівник /І. Ґерета. – Львів: Каменяр, 1987. – 28 с.

2. Крушельницькі. Митці України. Енциклопедичний довідник. – К.: Українська енциклопедія, 1992. – с. 337 – 338.

3. Віночок Соломії Крушельницької /упоряд. П. Медведик – Тернопіль: Збруч, 1992. – 127 с.

4. Соломія Крушельницька. Спогади, матеріали, листування /упоряд. М. Головащенко. – У 2-х частинах. – К.: Музична Україна, 1979. – 394 с.

5. Фонди Меморіального музею Соломії Крушельницької (далі – Фонди МСК). – Група «Рідкісні книги» 7; 64; 82; 86; 476; 491; ПЛ 311; ПЛ 403; ПЛ 463.

6. Медведик П. Соломія Крушельницька. Шляхами тріумфів /П. Медведик. – Тернопіль: Джура. – 392 с.

7. Соломія Крушельницька та українська духовність /ред.-упоряд. О. Смоляк, П. Смоляк. – Тернопіль: Астон, 2012. – 208 с.

8. Меморіальний музей Соломії Крушельницької: Путівник /упоряд. Н. Зюбровська. – Тернопіль: Джура, 2012. – с. 16

9. Фонди МСК. – Група «Речі» (далі – Р) 15.

10. Фонди МСК Р 16.

11. Фонди МСК Р 17.

12. Фонди МСК Р 18.

13. Фонди МСК. – Група «Нумізматика» (далі – Нум) 3.

14. Фонди МСК Нум 5.

15. Фонди МСК Нум 15.

16. Зюбровська Н., Зюбровський А. Меморіальний музей Соломії Крушельницької. Нарис-путівник / Н. Зюбровська, А. Зюбровський. –Тернопіль: Джура, 2007. – 112 с.

17. Фонди МСК Р 1.

18. Фонди МСК Р 2.

19. Фонди МСК Р 3.

20. Фонди МСК Р 4.

21. Фонди МСК Р 5.

22. Фонди МСК Р 6.

23. Фонди МСК Р 7.

24. Музично-меморіальний музей Соломії Крушельницької у Львові. Нарис-путівник – Львів: Каменяр 2002. – 63 с.

Nadia Zyubrovska

THE PECULIARITIES OF THE SOLOMIA KRUSHELNYTSKA MEMORIAL MUSEUM'S ACTIVITY

The article reveals the problem of national development priorities in the museum sphere development on the sample of Solomia Krushelnytska Memorial Museum. The museum experience is investigated and demonstrated as the part of the cultural development of Ukraine. The importance of Solomia Krushelnytska's artistic heritage, the essence and peculiarities of Solomia Krushelnytska Memorial Museum's activity have been revealed.

Key words: Solomia Krushelnytska, memorial museum, exposition.

Ігор Крочак

СКАЛА-ПОДІЛЬСЬКА НАД ЗБРУЧЕМ І ОКЕАНСЬКІ МАНДРИ ТА ПРОСТОРИ

Розкрито окремі віхи біографії уродженця смт Скала-Подільська, військового моряка Російського імператорського флоту та публіциста Володислава Збишевського.

Ключові слова: *флот, Скала-Подільська, Збишевський.*

Здавна відомий факт, що українці з центральної та східної України досягнули у флоті Російської імперії чималих успіхів. Найвідоміші морські імена наших земляків, причому на загальносвітовому рівні, – Юрій Лисянський та Павло Нахімов. Можна звичайно згадувати й інших, Платона Гамалію, Марка Горкавенка, Василя Завойка, Івана Григоровича, – це все особистості з адміральськими еполетами та відзнаками [1]. А скільки було менш відомих мічманів, лейтенантів і капітанів усіх рангів, ще належить дослідити прийдешнім поколінням істориків українського флоту.

Якщо ми хочемо стати дійсно серйозною морською державою, то, на нашу думку, згодом має бути створений поіменний список усіх офіцерів й унтер-офіцерів українців і уродженців України, які долучились до становлення флотів Російської імперії та інших морських держав. Говорячи про уродженців західного регіону України, варто починати із сивої давнини і згадати галицьких бояр зі слугами, які брали участь у багатьох морських походах Русі, зокрема в битві на ріці Калці 1223 р. Літописці згадують про тисячу лодій наших галицьких пращурів [2]. Помітні галичани і в добу козацьких походів. Кращого «адмірала» козаччини дала також Галичина. Мова йде про постать гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного. У період нового часу у морських структурах Австрійської імперії Габсбургів, а пізніше Австро-Угорської двоєдиної монархії також засвітилось чимало українців (русинів з Галичини). Навіть у першому в історії зіткненні парових ескадр у морі, битві при Лісі на Адріатиці у 1866 р., відома участь галичан. Загиблих було поховано у загальній австрійській військовій могилі на острові Вис (Хорватія). Ярослав Окуневський у своєму нарисі «Куди сіялись руські кості?» подає такі прізвища австрійських морців українського похо-

дження: Василь Кищук, Іван Хом'як, Петро Кліщевський [3]. Пише він і про Івана Кудравського як адмірала австрійської морської служби. Все це ще чекає на свого дослідника.

Збишевський Володислав. Фото 1890 р.

Та повернімось до Російського імператорського флоту, особливо тої його частини, що у середині XIX ст. була самою бойовою, а саме до Чорноморського флоту. До його розбудови долучились не тільки східні українці, а і галичани. Серед них вирізнялась постать Володислава Ієронімовича Збишевського (фото 2). За даними його далеких нащадків, він є шляхтичем польського етнічного походження гербу Старжа (Топір), який сам в офіційних документах вказав Скалу-Подільську як місце народження себе і своєї матері. Польський шляхетський герб Топір вважається одним із старіших шляхетських знаків. Вперше він був використаний в XIII ст. Впритул до Гродельської унії об'єднував близько 220 родів шляхти, на сьогодні їх кількість зросла до 370 [12]. Хоча, скажімо, у часи Великого князівства Литовського, королівства Польського та Речі Посполитої у XVI-XVIII ст. цей шляхетський знак не є поширеним у тій частині Галицького Поділля, де Скала над Збручем. Сама ж Скала є древньою і згадується у руських літописах ще 1210 р. [4]. Щоби не переобтяжувати читача геральдикою та роздумами навколо неї, зазначимо лише, що серед українських шляхетських родів часто вживались герби, що трактувались як польсько-шляхетські. Яскравим прикладом є гетьман Богдан-Зіновій Хмельницький гербу Абданк. Відомий історик Іван Крип'якевич виводить його рід з перемиської землі, а дехто з істориків вказує на мазовецьке походження роду Хмельницьких. Тому, говорячи про Володислава Збишевського й опираючись на російські джерела, можна погодитись з тим, що у XIX ст., коли він прийшов на службу у Російський імператорський флот, ця людина позиціонувала себе з етнічними поляками. Та все таки, з Україною, а саме з Галицьким

Поділлям, де розташована Скала-Подільська, його єднає не лише місце народження, а багато більше. Так, другом його батька Ієроніма був відомий польський поет «української школи» Юзеф-Богдан Залеський. Можливо, він і пробудив у хлопчикові, що зростав у сім'ї Збишевських, цікавість до морських лицарів запорізьких козаків і їхніх войовничих мандрів, адже сам був їх палким романтичним прихильником і нащадком. Матір'ю майбутнього моряка була Анна-Марія Врублевська (можливо Вроблевська). З такими прізвищами, як відомо, є і етнічні поляки, і українці. За родинними переказами, вона померла у Скалі-Подільській 30 вересня 1855 р., це був рік важкої Кримської війни, у якій її син брав участь як офіцер Російського імператорського флоту. У Тернопільському обласному державному архіві та місцевих музеях, на жаль, не вдалося нічого відшукати про родину Збишевських. Можливо, успіх прийде при дослідженнях у Львові або у польських архівах.

У Російській Великій Біографічній Енциклопедії вказано, що Володислав Збишевський у 1851 р. почав службу юнкером в Чорноморському флоті [5]. За іншою версією, він долучився до морської служби ще 1848 р. у Миколаєві. Чи це було пов'язано з близькістю Одеси, де, за версією родини, батько Ієронім Збишевський мав власний будинок, чи ще з чимось, невідомо. У тодішній Російській імперії після приєднання Поділля (поділи Польщі) польській і українській шляхті підтвердили дворянські права, і відомі випадки володіння поміщиками власністю на території імперії Романових і монархії Габсбургів. Власне, якщо говорити про юнкерів флоту, то це важлива і специфічна категорія військовослужбовців у Російському імператорському флоті, яка введена ще задовго до «вольноопределяющихся» в сухопутній армії. У флоті вони були з 1851 р. За правовим статусом прирівнювалися до кондуктора. Категорія заснована для осіб з вищою освітою, які вступили на службу добровільно і мали право на отримання обер-офіцерських чинів. Пізніше (кінець XIX – початок XX ст.) для вихованців вищих військових навчальних закладів флоту (окрім Морського корпусу, де вихованці носили ймення кадетів і гардемаринів) це звання стає постійним. Юнкери флоту після складання іспитів, спочатку спеціальних, а згодом в обсязі програми Морського корпусу, училища або спеціальних офіцерських класів, виходили в мічмани; за наявності від-

повідної спеціальності (кораблебудівники-інженери) – в підпоручники флоту. Також до юнкера флоту міг бути понижений в чині (розжалування) гардемарин (зрозуміло, що таке відбувалося в період одночасного існування цих двох звань), існувала і зворотня практика – присвоєння юнкерам звання гардемарина без складання іспитів. Юнкери флоту відносились до дещо вищої категорії, ніж «вольноопределяющиеся» в сухопутній армії, і їм присвоювався X клас, а не XII, за табелю про ранги. Отож, Володислав Збишевський для вступу в юнкери флоту уже мав мати класичну освіту (гімназія, реальне училище). За подальшим викладом Великої Російської Біографічної Енциклопедії, у 1853 р., саме перед Кримською війною, він вийшов у мічмани флоту [5]. За сімейними оповідями, першим місцем його служби був лінійний корабель «Три Св'ятителі». Тоді ж отримав і перший бойовий досвід. Перебуваючи у складі команди корвета «Пилад», брав участь у бомбардуванні занятого турками Миколаївського укріплення [5]. Потрібно зазначити, що героями Кавказької війни завжди напоказ вважаються офіцери сухопутної армії або козачих частин. Та поза увагою широкого читача лежать відомості про моряків і їх дії. А між тим, бойові кораблі Чорноморського флоту часто знаходились у небезпечних лавіруваннях біля Кавказьких берегів, допомагаючи своїм військам обстрілом укріплень, гонитвою за крейсерами (а до них тоді належали і корвети) і за контрабандними суднами. Адже саме контрабандним шляхом з турецьких портів ішли до войовничих горців озброєння та боєприпаси. Зрештою при загальних штурмах приморських укріплень підвозили і висаджували десант, прикриваючись вогнем берегових батарей противника. Що ж до 20-тигарматного корвета «Пилад», то він був прийнятий як зразок для побудови цього класу кораблів не тільки на Чорному морі, а і на Балтиці та в Архангельську. Однотипний з ним «Олівуца», побудований севастопольськими корабелами, мав вдалу конструкцію та

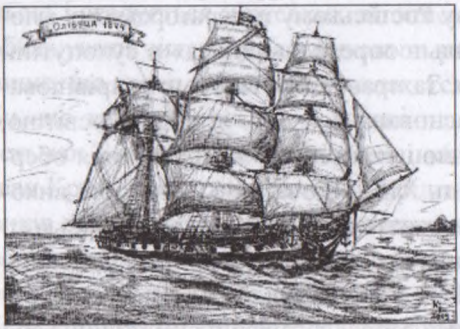

Корвет «Олівуца», 1844 рік. Графіка, авт. Ігор Крочак

морехідні якості за помірної вартості, пересік океани в дальньому вояжі на Камчатку, а також геройськи воював під командуванням українця за походженням, контр-адмірала Василя Завойко у ту ж таки Кримську війну (мал.1) [6]. Рештки «Пилада» лежать разом з іншими кораблями в Ахтіарській гавані біля пам'ятника затопленим кораблям у місті Севастополі [7].

Лінійний корабель «Париж», 1853 рік. Акварель, авт. Ігор Крочак

Того ж 1853 р. почалася найяскравіша кампанія Кримської війни, і В. Збишевського перевели вже на 120-гарматний лінійний корабель «Париж» (мал. 3). Можливо, що у Синопській битві він також брав участь. Адже «Париж» прибув у складі інших кораблів ескадри контр-адмірала Федіра Новосільського для зміцнення сил віце-адмірала Павла Нахімова, що блокували турків у Синопі. «Париж» вступив у битву на чолі лівої колони під командуванням ще одного майбутнього героя оборони Севастополя, тоді капітана 1 рангу, а згодом контр-адмірала Володимира Істоміна. «Париж» успішно діяв у битві, вів вогонь по батареї № 5, фрегатові «Даміад», корвету «Гюлі-Сефід». В результаті корвет взірвався, а фрегат викинувся на берег. Далі «Париж» поразив настильно-поздовжнім залпом дрейфуючий турецький флагманський фрегат «Ауні-Аллах», опісля переніс вогонь на фрегат «Нізаміє», який загорівся і викинувся на берег. За час битви «Париж» зробив 3952 постріли. Втрати склали: 1 вбитий і 18 поранених. Корабель отримав 16 пробоїн, були пошкоджені корма, гальюн, гон-дек [8]. Взагалі на вчителів командирів В. Збишевському везло як у період його служби на Чорному морі, так і пізніше в ескадрі Тихого океану під командуванням адмірала Попова [5].

Під час кампанії 1854–55 рр. Володислав Збишевський знаходиться в складі Севастопольського гарнізону, ймовірно на тих ділянках, які облаштовували і обороняли моряки з «Парижу» від натиску англо-французьких військ. Була побудована навіть батарея «Париж-

Корвет «Ринда», 1862 рік. Акварель, авт. Ігор Крочак

ська», а сам лінійний корабель стояв на якірній позиції між батареями № 4 і «Павловською», при відступі російських військ його теж затопили. Однак, на якій саме ділянці оборони перебував В. Збишевський, поки що невідомо. За геройську службу його нагороджують орденом Св. Анни 4-го ступеня «за храбрость» і Св. Анни 3-го ступеня з мечами. У 1857 р. він отримує чин лейтенанта, служить і на Балтиці, і на Чорному морі. Звідти відправляється у вояж навколо світу на Далекий Схід на гвинтовому корветі «Ринда» (мал.4). Це досить вдалі «малі крейсери» типу «Боярин» (8 бойових одиниць), що побудувала Росія для крейсерської присутності на океанських просторах [6].

Згодом В. Збишевський служив в ескадрі біля берегів Японії та Китаю під командою адмірала Попова. Андрій Попов відомий воєначальник та непересічний кораблебудівник. Йому були небайдужі новітні на той час економічні дослідження. Може тому він спонукав своїх офіцерів до написання статей для журналу «Морской сборник». Так, перу Володислава Збишевського належить авторство статей: «Несколько мыслей относительно машин високого давления, применяемых к мореплаванню» за 1857 р. і «Замечания о китоловном промысле в Охотском море». Останню він написав на борту корвета «Ринда» у 1862 р. Тоді ж в ескадрі Тихого океану перебував ще один у майбутньому світоч імперської морської слави, цього разу літературної, Констянтин Станюкович. Він, згодом відомий письменник-мариніст, до речі, теж українського походження, його батько, адмірал Михайло Станюкович, військовий губернатор Севастополя 1852-1855 рр., походить зі старовинного роду литовсько-української шляхти [9]. К. Станюкович у морських оповіданнях вивів і образ адмірала Попова (оповідання «Беспокойный адмирал») [10, 11], і молодих прогресивних офіцерів, в яких проглядаються узагальнені риси самого Станюковича і Збишевського.

Сучасні російські біографічні джерела віддзеркалюють великодержавну позицію, як і їхні попередники кінця XIX – початку XX століть, і датують смерть Володислава Збишевського 1863 р. на ескадрі Тихого океану. Та за іншою історією, родинною, відкривається ще одна сторінка життя нашого земляка, яка така небажана для російського самодержавства. У 1863 р., коли вибухнуло Польське повстання проти царату, він в одному з портів Тихого океану покидає борт свого корабля для того, щоб прибути в Європу і приєднатись до повсталих (чим не запорозький романтизм за Юзефом Залеським, він сам свого часу покинув Російську імперію і переїхав у Галичину). У повстанні також брали безпосередню участь далекі родичі В. Збишевського з Кам'янки Бузької і Підгайців [13]. Після поразки повстання Збишевський опинився на еміграції в Європі та Америці. У 1880 р. йому вийшла амністія, і отримавши паспорт, він повернувся у Санкт-Петербург, де займався бізнесом та банківською справою. От коли знадобились знання, здобуті в далеких плаваннях і викладені в публіцистичних статтях. До речі, нарис про китобійний промисел свого часу хвалив навіть Антон Чехов. Помер Володислав Ієронімович Збишевський у 1909 р. в Парижі.

Сподіваємось, що згодом вдасться детальніше дослідити життя і походи нашого земляка, і постать моряка та публіциста буде належно пошановано, а відповідні дані з'являться у фондах і виставкових залах місцевих музеїв. Для України як морської держави експозиції, що стосуються морської історії, вкрай необхідні.

Список використаних джерел

1. Тинченко Я. Військово-морські сили України. 1917-1921: науково-популярне видання./ Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2012.– 116 с.

2. Журавльов Д.В. Визначні битви та полководці української історії / Д.В. Журавльов. – Харків: Книжковий Клуб Сімейного Дозвілля, 2013. – 416 с.

3. Окуневський Я. Листи з чужини: літературно-художнє видання / Я. Окуневський. – К.: Темпора, 2009. – 520 с.

4. Клименко О., Хаварівський Б. Міська геральдика Тернопільщини / О. Клименко, Б. Хаварівський – Тернопіль: Воля, 2003. – 500 с.

5. Большая биографическая энциклопедия. // Общий морской список, ч. X, стр. 172-178. / http: dic. Academic.ru / dic. nsf / enc_ biography /

6. Газенко В.Н. Боевые парусные корабли России / В.Н. Газенко. – М.: ООО Изд. – АСТ: ООО Изд. – Астрель, 2001. – 80 с.

7. Черноморский флот: информационный ресурс; корвет «Пилад» http://flot.sevastopol.info/ship/parus/corvet/pilad.htm

8. Черноморский флот: информационный ресурс; линейный корабль «Париж» / http://flot.sevastopol.info/ship/parus/lineynie/parizh_3.htm

9. История Севастополя в лицах: военные и гражданские руководители города и флотов. К 225-й годовщине со дня основания города / И.И. Куликов, В.П. Кот, В.В. Крестьянников, С.И. Кулик [и др.]. – Севастополь: Арт-политика, 2008. – 496 с.

10. Станюкович К.М. Вокруг света на «Коршуне»: Сцены из морской жизни в двух частях / К.М. Станюкович. – Одесса: Маяк, 1980. – 392 с.

11. Станюкович К.М. Избранные поизведения. В 2-х т. Т.1/ К.М. Станюкович – М.: Художж. лит., 1988. – 527с.

12. Kasper Niesiecki, Herby i familie rycerskie tak w Koronie jako y w W.X.L.: T.IX. – Lwów, 1728. – S. 94.

13. Ksiega Pamiatkowa opracowana staraniem Komitetu Obywatelskiego w czterdziesta rocznice powstania r. 1863/1864. przez Jozefa Bialynie Cholodeckiego. – Lwow, 1904. – 486 s.

Krochak Ihor

SKALA-PODILSKA ON THE ZBRUCH. OCEAN VOYAGES AND SPACES

Certain milestones of the biography of a native of Scala-Podilska, sailor of the Russian Imperial Fleet and publicist Volodyslav Zbyshevsky, have been outlined in this research.

Key words: Fleet, Skala-Podilska, Zbyshevsky.

Олена Крупніцька

ПОЧАЇВСЬКИЙ «СЛУЖЕБНИК» 1735 р. ЯК ПАМ'ЯТКА КНИЖКОВОГО МИСТЕЦТВА

На основі збереженого «Служебника» 1735 р. з музейної колекції «Рідкісна книга» Тернопільського краєзнавчого музею проаналізовано перше видання Почаївської монастирської друкарні, особливості його художнього оформлення.

Ключові слова: *Почаївська монастирська друкарня, стародрук, гравюра, мідерит, дереворіз, титульний аркуш, філігрань, палітурник.*

Для українського культурного життя XVIII ст. велике значення мала просвітницька та видавнича діяльність Почаївської монастирської друкарні. Видавничий осередок, заснований у 1733 р. на Волині, був одним із найпотужніших, яким опікувався Чин святого Василія Великого (ЧСВВ). Через століття, у 1831 р., монастирська друкарня перейшла у власність Російської православної церкви і функціонувала до початку Першої світової війни. Така різноманітність культурних ініціатив, пов'язаних з Почаєвом, зумовлювалася тісним зв'язком друкарні з василіанськими монастирями і навчальними закладами. У доробку Почаївської монастирської друкарні поряд із церковнослов'янськими книжками мають високу історичну та мистецьку цінність також видання українською, польською, латинською мовами, а пізніше, з кінця XVIII ст., – російською. За цей плідний видавничий період вийшло друком близько 250 книг кириличним та близько 200 книг латинським шрифтом різними мовами [10].

На нашу думку, варто зупинитися на найпершому відомому раритетному книжковому виданні Почаївської монастирської друкарні «Леітоургікон си есть Служебник содержащ в себъ по чину Св. Восточ. Церкви Литургій, Іже в святых отец наших Іоанна Златоустаго, Василія Великого и Григорія Двоеслова съ службами Недельними Праздничними и Общими», що вийшло 1735 р. Його примірник зберігається в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї у фондовій колекції «Стародруки Почаївської друкарні» .

Стародрук містить два титульні аркуші: перший датований 1735 р., другий – 1734 р. Книга присвячена єпископу Феодосієві

Любинецькому-Рудницькому, засновникові Почаївської монастирської друкарні. На звороті титульного аркуша розміщено його родовий герб з підписом: «IN STEMA ILLUSTRISSI: RVDNICCIORVM» [2, с.2]. У «присвяті», яка написана на чотирьох сторінках, ідеться, власне, про початок діяльності Почаївської друкарні. Тут знаходимо визначення «Служебника» як «типографского первенства» [2, с. 4], згадуються імена осіб, очевидно, причетних до видання книги, зокрема «благородних Шумлянських, Шептицьких, Виговських», а також «доми славних Колонтаїв, Вілежинських, Загвойських, Угерницьких, Дяковських» [2, с. 5]. Наприкінці «присвяти» є підпис ієромонаха Гедеона Козубського, ігумена Почаївського, «с всею о Христе братією». Наступна сторінка присвячена читачеві, під заголовком «Священному читателю».

Книжка друкована форматом in folio, розмір – 28,2 х 17 см, налічує 292 сторінки (10+190+92). Використано різного розміру шрифти: 10 рядків – 81, 62, 51 см, у тексті, де висота букв дорівнює 3 мм, вміщається 29 рядків, коли висота букв 1,5 см – вдвічі більше – 48 рядків [3, с. 50]. Друк – одноколірний (чорний). Текст на сторінках поданий старослов'янською мовою у вигляді двох колонок, які оформлені в лінійних рамках.

Церковна книга виготовлена з паперу різної товщини, на якому присутні три види філіграней, а саме – емблемна частина [7, с.17].

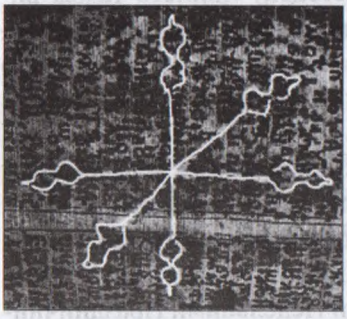

Рис. 1а

На одному із зображень водяного знаку – шестираменний кінцевий хрест, кінці якого у вигляді деформованої вісімки з виступом у верхній частині (рис.1а). На другому – повторюються елементи першого філігранного візерунка тільки на чотирираменному хресті (рис.1б). Третя філігрань має грушоподібну чи підковоподібну форму з двома розімкненими кінцями, у верхній частині є невеличкий виступ (рис.1в).

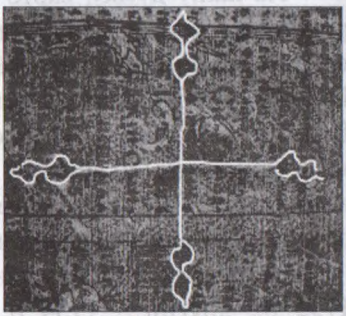

Рис. 1б

Рис. 1в

Зазначимо, що у відомому альбомі Ореста Мацюка «Папір та філіграні на західноукраїнських землях» описи цих філіграней не зустрічаються.

«Служебник» добре підготовлений до друку і професійно проілюстрований. У ньому вміщено дві форти, 11 ілюстрацій, 16 заставок разом з повторними, 9 кінцівок, трапляються понад 200 ініціалів, а також виливні прикраси: оздоблення колонтитулів, орнаментовані смужки. Використані друкарські прикраси належать до найкращих надбань українського книжкового мистецтва XVIII століття. Над художнім оформленням книжки працювали талановиті митці, зокрема гравери Андрій Голота з Підкаменя, який удосконалював майстерність у Львові, Києві, Вільні, та Йосиф [5, с.780; 9, с. 75].

Перший титульний аркуш 1735 р. – це перший міderит почаївських видань, який належить Андрієві Голоті (рис.2). Зображення є тематичним й відповідає назві книги. На зображенні відтворена сцена Літургії: за престолом стоять троє святих – Іван Златоуст, Григорій Двоєслов, Василій Великий, а під аркою вгорі – голівки херувимів [4, с.239]. На звороті цієї форти розміщено вже згадуваний герб Любинецьких-Рудницьких. Ця сторінка стародруку частково пошкоджена, відсутній правий нижній кутик.

Рис. 2

Друга форта позначена 1734 р. – це дереворіз майстра Йосифа, представника доби бароко. Вона приваблює новизною композицій. Винахідливість майстра в тому, що звич-

ну книжкову прикрасу – бароковий картуш, який до цього часу використовувався у заставках, кінцівках, фронтисписних композиціях, він переніс на титул [4, с. 311]. На звороті цього титулу – гравюра «Чудотворної ікони Почаївської Пресвятої Діви Богородиці» датованої 1733 р. [2, с.10]. На ній зображено Почаївську Богоматір з дитиною у прямокутній рамці, що імітує дерев'яні профільовані планки. Цей твір також виконав майстер Йосиф [4, с. 242].

У «Служебнику» чималу увагу приділено фронтиспису. Представлено чотири великих гравюри «Св. Іван Златоуст», «Св. Василій Великий», «Св. Григорій Двоєслова» та «Розп'яття». Автором цих дереворитних зображень є гравер Йосиф. Постаті схожі на зарисовки з натури барокових скульптур, що стоять на будівлях та в інтер'єрах костелів у Бучачі, Львові, Підгірцях [6, с.106]. Такий високий рівень виконаних гравюрних робіт сприяв високому рівню української книги і мав значний вплив на інші мистецькі жанри. Часто ілюстрації друкованої книжки використовували як іконографічний взірець [8, с. 169].

Решта ілюстрацій меншого розміру, їх подано не на окремій сторінці, а безпосередньо в тексті. Наступні книжкові прикраси – це заставки, які періодично повторюються, заповнені рослинним орнаментом і з фігурним зображенням у центрі. Ініціали, яким також притаманне повторення, не однакові за розміром: більші (2,5 х 2,5 см) декоративно оздоблені рослинним орнаментом, тваринними, архітектурними та фігурними сюжетами; менші (1,3(4) х 1,2 см) – у прямокутній рамці із заштрихованим тлом. Привертають увагу дослідника різні за стилем кінцівки. Для їх оформлення створено композиції з квітів і листя, вази з квітами і плодами, плетені візерунки.

Останнім текстовим друком книжки є зміст – «Оглавленіє». Ця сторінка і попередня відірвані від основи і частково знищені.

У цьому раритетному виданні на сторінці 86 вгорі у лівій колонці є паперова вклейка із друкованим текстом [2, с. 96]. Також у нижній частині сторінки 137, де розміщена кінцівка, знаходимо рукописний текст, писаний чорним чорнилом, у якому начебто йдеться про купівлю «Служебника». Текст цього запису нерозбірливий, датований «25. XIII 1739» [2, с. 147].

Стародрук оформлений у картонну палітурку, яка обклеєна шкірою коричневого кольору з тисненим орнаментом. У центрі орнаменту – квітка невеликого розміру, а по краях вузька декоративна рамка. Ймовірно, що інтролігатором (палітурником) цього «Служебника» був Хома Величковський. Підставою для цього припущення є збережений документ – контракт на переплетення церковних книг, насамперед «Служебника», з міщанином містечка Підкамінь Хомою Величковським від 14 січня 1736 р. На документі є підпис ігумена Гедеона Козубського [1, с. 1-3].

На сьогоднішній день палітурка має деформований вигляд з потертостями та частковими пошкодженнями, корінець відірваний від основи. На сторінках є плями від вологи та бруду.

У 1977 р. «Служебник» 1735 р. був переданий у музейну колекцію з Почаївської лаври.

Представлене видання Почаївської монастирської друкарні є цінним джерелом для пізнання культури, мистецтва, історії, мови, богослов'я, літератури минулого і сучасного.

Список використаних джерел

1. Державний архів Тернопільської області. – Ф.258. – Оп.1. – Спр.38. – Арк.1–3.

2. Тернопільський обласний краєзнавчий музей //РК–1067. «Служебник». – Почаїв, 1735. –292 с.

3. Запаско Я. Пам'ятки книжного мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга друга. Частина перша. (1701 – 1764). /Я.Запаско, Я. Ісаєвич. – Львів: Вища школа, 1981. – 130 с.

4. Запаско Я. Мистецтво книги на Україні в XVI –XVIII ст. /Я. Запаско. – Львів: В-во Львівського університету, 1971. – 312 с.

5. Історія української культури. (Українська культура другої половини XVII –XVIII ст.). – К.: Наукова думка, 2003. – Т.3. – 1246 с.

6. Логвин Г. Н. З глибин. Гравюри українських стародруків XVI – XVIII ст. /Г. Логвин. – К.: Дніпро, 1990. – 408 с.

7. Мацюк О. Я. Папір та філіграні на українських землях XVI – початок XX ст. /О. Я. Мацюк.– К.: Наукова думка, 1974. – 294 с.

8. Овсійчук В. А. Українське мистецтво XIV – першої половини XVII століття. /В. А. Овсійчук. – К.: Мистецтво, 1985. – 176 с.

9. Свенціцький І. С. Початки книгопечатаня на землях Украіни. / І. С.Свенціцький. – Жовква, 1924. – 416 с.

10. Століття почаївського друку (до 275-річчя виходу першої книги Почаївської уніатської друкарні) /В.Бочковська. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http: // uaznavstvo.univ.kiev.ua>ua/Calendar...2009/ Bochkov...

Olena Krupnitska

THE POCHAYIV «SLUZHEBNYK» (1735) AS AN ARTIFACT OF THE BOOK-MAKING ART

The analysis of the first edition of the Pochayiv Monastery Printery based on the survived version of «Sluzhebnyk» (an Orthodox «Missal», 1735) from the collection «Rare Book» of the Ternopil Local History Museum is given. The particular attention is devoted to the peculiarities of its design.

Key words: Pochayiv Monastery Printery, printed anciently, engraving, copper engraving, wood carving, cover sheet, filigree, bookbinder.

Сергій Куницький

ПОРТРЕТ ЙОСИФА ПЕРЛЯ У ЗБІРЦІ ХУДОЖНІХ ПОЛОТЕН ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті йдеться про уродженця міста Тернопіль, відомого єврейського громадського діяча, письменника, педагога, просвітителя і теолога Йосифа Перля та його живописний портрет, який зберігається у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Ключові слова: *гаскала, Йосиф Перль, портрет, фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.*

Тернопільський обласний краєзнавчий музей є одним із найдавніших закладів науки і культури нашої держави. За свою столітню історію працівниками музею зібрано багато цінних і рідкісних експонатів. Гордістю музею є добірка художніх полотен та скульптури, зокрема, колекція портретів історичних постатей, які представлені роботами майстрів пензля XVIII – початку XX ст.

Серед портретної галереї фондової збірки музею є єдиний живописний портрет видатного галицького єврея – міщанина XIX ст. Йосифа Перля (шифрокод «ТКМЖ – 366», полотно, олія, 83 х 70,5 см.), датований 1822 р. Робота передана в музей у 1948 р., зберігається без рамки. Автор невідомий. Зображення поясне: тулуб ледь повернутий праворуч; обличчя продовгувате, ніс прямий з невеликою горбинкою, добре виголене обличчя, відкрите високе чоло, погляд зосереджено на глядача. На голові – головний убір чорного кольору у вигляді маленької круглої шапки (кіпа, ярмулка), з-під якої по боках спадає каштанове хвилясте довге волосся. Вбраний у темний одяг, з-під якого виглядає стоячий комірець білої сорочки, поверх нього – червона стрічка, на якій закріплена золота медаль. На ній відтворено профільне погрудне зображення російського імператора Олександра I, яке повернуте праворуч. По колу напис: «АЛЕКСАНДРЪ ПЕРВОЙ Б.М. ИМПЕРАТОРЪ ВСЕРОС...». Під портретом дата – …81... (частина літер і цифр частково пошкоджені). Ймовірно, що це медаль «ЗА УСЕРДІЕ», яка була заснована у 1801 р. На грудях з лівого боку на червоному банті у вигляді горизонтальної вісімки закріплена австрійська медаль, на якій по-

дається погрудне зображення, повернуте вправо. По колу напис латиною (сильно пошкоджений), але вдається прочитати декілька слів: «FRANC… AVST…». Ліва рука зігнута в лікті та спирається на пласку підставку, пальці ледь підігнуті. На задньому плані зображена колона, верхня частина якої прикрита коричневою тканиною, зібраною у складки.

На звороті полотна в овальному обрамленні напис німецькою мовою: «Joseph Perl. Stifter und Divector der Tarnopoler Jsraelitischer Hauptschule und Mitgllĕd des Yereins fúr Cul, tur und Wissens chaft der Juden in Berlin. Von einigen Mitglredern dern der Tarnopoler Jsraelitischen Cemeinde der von Jhmgeftifteten lehranftalt gewidmet in Jahrs 5583»[1]. Під текстом дві стилізовані перехрещені рослинні гілочки. За межами овального обрамлення внизу – «pinzelt *(підпис)* 1882». За межами овального обрамлення внизу – «Намальовано *(підпис)* 1822»).

Так склалося історично, що в національному складі населення міст Галичини вагоме місце посідали євреї. Доля багатьох видатних представників єврейського народу так чи інакше була пов'язана з Тернопільщиною. Серед них і уродженець міста Тарнополь (автор подає назву міста відповідно до офіційної назви у зазначений хронологічний період), відомий єврейський громадський діяч, письменник, педагог, просвітитель і теолог Йосиф (Йосеф) Перль. Він народився у 1773 р. в сім'ї багатого купця, отримав традиційне єврейське виховання та здобув освіту. Як комерсант, здійснював за дорученням батька численні подорожі по Європі, саме під час цих ділових мандрівок вивчав німецьку, французьку та латину, опановував твори французьких і німецьких мислителів, ознайомлювався з ідеями вчення єврейсько-німецького філософа Мойсея (Мозеса) Мендельсона – Гаскалою [4, с. 73; 6, с. 89; 8, стб. 442]. Основна мета цього ліберального просвітницького руху полягала в інтеграції євреїв у європейське суспільство через здобуття світської європейської освіти, у досягненні євреями громадянського рівноправного становища з населенням, підвищенні про-

[1]Переклад: «Йосиф Перль. Засновник і директор Тарнопольсько-єврейської Вищої школи і член товариства культури і науки євреїв у Берліні. Від одного із членів тарнопольського єврейського об'єднання на честь тісних наукових зв'язків присвячується. Рік 5583».

дуктивності праці. Завдяки діяльності Й. Перля Тарнополь на початку XIX ст. став центром гаскали в Галичині [2, с. 48; 6, с. 61, 62; 7, с. 65].

Йосиф Перль також був дуже талановитим літератором, публікував свої твори під літературним псевдонімом Якоб Обадя бен Петахя. Як противник хасидизму, свою літературну діяльність переважно присвятив боротьбі проти цього руху, який він вважав головною перепоною на шляху просвітництва і модернізації єврейства. У його творах релігійно-етичної тематики знайшли відображення ідеї гаскали, піддавалися дошкульній критиці деякі одіозні риси тогочасного хасидизму. Невелика кількість його творів була надрукована, а більшість розповсюджувалася в рукописних копіях. Його твори, які зберігались у заснованій ним школі, були втрачені під час Другої світової війни [6, с. 89; 8, стб. 443; 10, с. 301, 302].

У 1810–1815 рр. східна частина Галичини, за умовами Шенбрунського перемир'я, перебувала у складі Російської імперії і отримала назву «Тарнопольський край». Обов'язки губернатора краю виконував цивільний представник російського уряду Ігнатій Тельс. Керуючи краєм, він був толерантним до євреїв. За його правління у 1812 р. Й. Перль заснував першу єврейську друкарню. В ній публікували релігійну літературу, а також календарі-альманахи на 1813, 1814, 1815 рр., укладені Й. Перлем. У них він пропагував ідеї гаскали, вміщував астрономічні відомості, переліки свят усіх віровизнань [3, с. 50; 4, с. 73; 6, с. 33; 9, с. 81, 82; 10, с. 301].

Також упродовж 1810–1812 рр. Йосиф Перль збудував нову синагогу (темпль – молитвний будинок), яка в публікаціях про історію міста відома як Нова синагога. У 1813 р. він відкрив першу в Тарнополі зразкову приватну напівсвітську єврейську школу під назвою «Perlsche Schule», в якій, поряд з єврейськими предметами, викладали і загальноосвітні. Тут зберігалися старовинні священні книги євреїв – Тори, функціонувала багата бібліотека, в якій були й єврейські джерела [1, стб. 761; 2, с. 48; 3, с. 50; 4, с.74, 75; 5: с. 74; 6, с. 19, 32, 33, 62, 89; 8, стб. 443; 9, с. 82; 10, с. 301]. У 1820 р. цей навчальний заклад отримав статус школи публічної і був пойменований Головна Німецько-Ізраїльська Школа у Тарнополі (нім. Deutsch-Israelische Hauptschule). Й. Перль став її пожиттєвим директором. Тарнопольська школа Й. Перля впродовж тривалого часу була

провідною світською єврейською школою в Галичині, свідоцтво про закінчення цієї школи давало змогу випускникові продовжувати навчання у гімназії. Йосиф Перль – автор граматики єврейської мови для учнів своєї школи, завзятий бібліофіл [4, с. 73; 6, с. 32, 62].

У 1822 р. його було обрано почесним членом Берлінського товариства єврейської культури, а в 1833 р. Й. Перль очолив єврейську спільноту в Тарнополі. За особливі заслуги в справі освіти він був нагороджений почесними золотими медалями російським та австрійським урядами. Й. Перль заснував у Тарнополі єврейське культурно-освітнє товариство. Перед смертю він зробив пожертви на єврейський шпиталь (400 австрійських флоринів) і заклав фундацію (6000 австрійських флоринів) на навчання євреїв [3, с. 50; 6, с. 33; 10, с. 302].

Підсумовуючи, зауважимо, що портрет є одним із найбільш цінних історичних зображень, адже, на відміну від інших видів джерел, він містить інформацію, закодовану у певних зорових образах. Вивчення портрету може стати джерелом найрізноманітніших знань, як про саму людину, так і її час, соціальний стан, рід занять, про одяг і моду епохи. Також репродукції портрету можна використовувати як ілюстрації в наукових публікаціях.

Портрет Й. Перля – єдине живописне зображення галицького єврея-міщанина, що міститься у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Він і спонукав автора до наукових пошуків, які віддзеркалили ще одну сторінку в історії нашого краю.

Список використаних джерел

1. Балабанъ М. Тарнополь /М. Балабанъ //Еврейская энциклопедія. Сводъ знаній о еврействѣ и его культурѣ въ прошломъ и настоящемъ. Подъ общей редакціей д-ра Л. Каценельсона. Томъ четырнадцатый. Сараево–Трани. (Съ иллюстраціями и картами). Изданіе Общества для Научныхъ Еврейскихъ Изданій и Издательства Брокгаузъ – Ефронъ. – С.-Петербургъ, [б. д.]. – Стб. 760, 761.

2. Бергер Е. Під небом Тернопільським /Е. Бергер //Тернопіль, 1993. – № 1. – С.46 – 51.

3. Бергер Е. Перль Йосеф /Е. Бергер, Л. Бойцун, І. Дуда, Л. Строцень //Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. – Т. 3. П – Я. – С. 50.

4. Бойцун Л. Тернопіль у плині літ. Історико-краєзнавчі замальовки / Л. Бойцун. – Тернопіль: Джура, 2003. – 392 с.

5. Петровський О. Тернопіль (Tarnopol: історія міста) /О. Петровський, О. Гаврилюк, В. Окаринський, І. Крочак. – Тернопіль: Астон, 2010. – 216 с.; іл.

6. Півторак С. Р. Євреї на Тернопільщині /С. Р. Півторак, В. Б. Уніят, Б. В. Хаварівський. – Тернопіль: Терно-граф, 2010. – 120 с.; іл.

7. Хонигсман Я. Евреи Украины. (Краткий очерк истории) /Я. Хонигсман, А. Найман.– К., 1992. – Ч. 1. – 158 с.

8. С. Ц. Перль, Іосифъ // Еврейская энциклопедія. Сводъ знаній о еврействѣ и его культурѣ въ прошломъ и настоящемъ. Подъ общей редакціей д-ра А. Гаркави и д-ра Л. Каценельсона. Томъ двѣнадцатый. Обычай–Проказа. (Съ иллюстраціями и картами). Изданіе Общества для Научныхъ Еврейскихъ Изданій и Издательства Брокгаузъ – Ефронъ. – С.-Петербургъ, [б. д.]. – Стб. 442, 443.

9. Кравченюк О. «Тернопільський край» /О. Кравченюк //Шляхами Золотого Поділля: Регіональний Збірник Тернопільщини. – Філядельфія, ПА., 1970. – Т. 2. – С. 80 – 85.

10. Borzymińska Z., Żebrowski R. Perl Józef (Josef) /Z. Borzymińska, R. Żebrowski //Polski słownik judaistycyny. Tom 2. – Warszawa, 2003. – S. 301–302.

Serhiy Kunytskyy

THE PORTRAIT OF YOSYF PERL IN THE COLLECTION OF THE ART PAINTINGS OF TERNOPIL REGIONAL HISTORY MUSEUM

This article is about the famous Jewish public leader, writer, educator and theologian Yosyf Perl, who was born in Ternopil and his pictorial portrait, which is kept in The Ternopil Regional History Museum's stock.

Key words: haskala, Yosyf Perl, portrait, The Ternopil Regional History Museum's stock.

Лариса Легка

БУЧАЦЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті авторка описує історію створення та функціонування Бучацького краєзнавчого музею. Коротко охарактеризовано фонди, основні експозиції закладу та заходи, що організовують співробітники музею. Висвітлюється діяльність знаменитих постатей краю в контексті представлення експозиції «Відомі люди Бучаччини».

Ключові слова: *Бучацький краєзнавчий музей, фонди, експозиції, етнографічні та археологічні експонати, видатні люди краю.*

Одним із давніх історико-культурних осередків та мальовничих куточків Тернопільщини є місто Бучач. На території міста знаходилось давньослов'янське поселення, яке до середини XIV ст. входило до складу Галицько-Волинського князівства. Перша письмова згадка про Бучач датується 1260 р. Як і сусідня Теребовля, з 1340 р. місто було захоплене поляками. Після смерті польського короля Казимира III, в 1370 р. Бучач належав Людовіку I Угорському (від його імені в 1372–1379 р., 1385–1387 рр. керував намісник – Владислав Опольчик). У своїй політиці шляхта спиралася на місцевих магнатів. Бучач належав магнатам Бучацьким гербу Абданк (в 1360-х рр., після закінчення війни за галицько-волинську спадщину, рід польських Абданків почав осідати на східних рубежах завойованої території), які прославилися при захисті Галицької Русі й Поділля від кримських та монголо-татар. Після окупації Польщею вони сприяли поширенню католицизму. 28 липня 1379 р. власник міста Міхал Авданець видав грамоту-привілей, якою виділив кошти для розбудови замку, перебудови костелу, надав кошти для його утримання. У 1393 р., на прохання власника міста М. Авданця, король Ягайло надав місту Магдебурзьке право (повторно отримане 1515 р.). 1401 р. – брати Міхал і Теодор видали грамоту-привілей для забезпечення костелу та католицької парафії у Бучачі. Більшість мешканців Бучача займалась ремеслами та землеробством. У 1580 р. було закінчено будівництво фортеці. Під її стінами неодноразово велися бої. У вересні 1648 р. фортецею оволоділо козацьке військо. У 1610 р. в місті збудовано мурована церква Св. Миколая.

Навесні 1672 р. гетьман П. Дорошенко разом із турецьким султаном Мехмедом IV розпочали війну, відбили 18 серпня того ж року у поляків Кам'янець-Подільський. 18 жовтня 1672 р. у Бучачі під деревом «Золота Липа», яке збереглося при дорозі на Соколів, був підписаний мирний договір між Туреччиною та Польщею (т. зв. Бучацький мирний договір). Король Ян III Собеський відвідував Бучач 1683 р. У місті пам'ятають про «Джерело Собеського». На опорній стіні було встановлено дві пам'ятні плити з написами, що біля цього джерела відпочивав король (нині збереглася лише кам'яна). У серпні 1687 р. Ян III Собеський був у Бучачі з обозом і проводив військову раду щодо здобуття Кам'янецької фортеці. 1699 р. єврейська громада отримала від короля підтвердження своїх прав.

15 травня 1712 р. дідич С. Потоцький видав привілей для шевських цехів, 7 грудня – заснував монастир о. Василіянів на місці костелу Св. Хреста. Монахи-василіяни, які переїхали до міста з Литви, навчали в заснованій теологічній школі як уже діючих священиків, так і дітей, які планували ними стати. Середина XVIII ст. – час розбудови міста завдяки діяльності мецената Миколи Потоцького, архітекторів Бернарда Меретина та Яна Ґотфріда Гофмана, скульптора Й.-Г. Пінзеля. Зведено ряд визначних пам'яток пізнього бароко, які сформували обличчя старого міста: придорожня фігура Святого Яна Непомука (1750 р.), міська ратуша і придорожня фігура Святої Анни (1751 р.), Бучацький монастир (1751–1770 рр.), Парафіяльний костел (1761–1763 рр.), церква Покрови Пресвятої Богородиці (1764 р.). У 1754 р. М. Потоцький, за привілеєм Августа III Фрідріха, заснував василіанську гімназію.

У Бучачі проповідував польський історик, дослідник генеалогії та геральдики, єзуїт Каспер Несецький. Від 1765 р. Бучач – центр новоутвореного римо-католицького деканату.

У 1772 р., після першого поділу Польщі, Бучач увійшов до володінь Габсбургів (з 1804 р. – Австрійської імперії; з 1867 р. – Австро-Угорщини). У 1809–1815 рр. Бучач був у складі Російської імперії.

У 1804 р. при монастирі отців Василіан заснували гімназію, в якій навчалися відомі українські та польські діячі культури, літератури і мистецтва. Серед його викладачів – поети Юліян Добриловський, Іларіон Грабович, біолог Семен Труш.

Скасування панщини 1848 р. сприяло розвитку економіки, основне місце в якій продовжувало займати рільництво, що мало натуральний характер. У 1863 р. почав діяти телеграф, звичайна пошта – в 1871 р. Прокладення в 1884 р. залізниці Станиславів – Бучач – Ярмолинці призвело до пожвавлення розвитку промисловості й торгівлі. Відтак Бучач став одним із найбільших торгових містечок Галичини. У другій половині XIX ст. Бучач славився ткацькими виробами та килимами, які виробляла фабрика в Підзамочку на засадах місцевого народного ткацтва. Галицький історик та фольклорист Садок Баронч написав перші історичні праці про Бучаччину – «Язлівецькі пам'ятки» (1862 р.), «Бучацькі пам'ятки» (1882 р.), видані у Львові.

У 1891–1899 рр., за проектом Топольницького і Феррарі, збудовано державну восьмикласну гімназію, у котрій навчалися історик Іван Джиджора, художник Володимир Ласовський, письменник Осип Назарук, поет-січовик Іван Балюк.

У 1904 р. була заснована філія товариства «Сокіл» (керівник – Станіслав Сіяк); 1907 р. – філія товариства «Просвіта»: перші загальні збори відбулись 25 березня 1908 р., керівником був обраний вчитель гімназії Никифор Даниш–1954 рр.). У селах навколо Бучача відкривалися читальні «Просвіти». З 27 березня до 15 квітня 1911 р. пройшли перші торгово-касові курси для жителів міста та повіту, організовані філією «Просвіти». Почесним членом повітової філії «Просвіти» був Володимир Гнатюк – уродженець Бучаччини.

На загальних виборах до Австрійського парламенту 1907 р. Бучач ввійшов до 60-го сільського змішаного округу (Бучач, Підгайці, Монастирська, Вишнівчик); депутатом місцеві жителі обрали львівського адвоката доктора Г. Ґабля, заступником – д-ра Л. Цегельського.

У 1913–1914 рр. у ремісничо-будівельній школі при монастирі навчався письменник Дмитро Бедзик. На початку XX ст. звели ряд громадських і житлових споруд: будинок товариства «Сокіл» (1905 р.; тепер Будинок культури), церкву Святого Архангела Михаїла (1910 р.) на Нагірянці, «Касу хворих» (тепер корпус районної лікарні).

Як бачимо, Бучач є містом з унікальним історико-архітектурним комплексом, багатими культурними традиціями. Це зумовило необхідність створення місцевого краєзнавчого музею.

Бучацький краєзнавчий музей відкритий на громадських засадах 30 грудня 1982 р. у приміщенні міської ратуші. Після проведення реставраційних робіт у другій половині 1980-х рр. його перенесено в приміщення на вул. Галицькій, 55, яке займає три зали. В 1988 р. музей стає відділом Тернопільського обласного краєзнавчого музею, а від 2002 р. підпорядкований відділу культури і туризму Бучацької райдержадміністрації. В основному і науково-допоміжному фондах зберігається близько 4 тис. експонатів.

Наукові співробітники музею організовують стаціонарні та пересувні виставки, проводять науково-дослідну та науково-освітню роботу. Щорічно музей приймає близько 20 тисяч відвідувачів, до послуг яких оглядові та тематичні екскурсії. Для учнів організовуємо уроки народознавства, читаємо лекції в студентських та учнівських аудиторіях.

Фрагмент експозиції музею

У музеї функціонують чотири постійно діючі експозиції: «Археологія», «Відомі люди Бучаччини», «Бучач та околиці в минулі роки», «Етнографія та побут нашого краю».

Археологічна експозиція має місцеві знахідки часів трипільської культури (IV–III тис. до н. е.), що знайдені в урочищі «Федір», м. Бучач. Серед них знаряддя праці, предмети побуту та культу, які використовували первісні люди на території Бучаччини [1].

В експозиції «Відомі люди Бучаччини» висвітлюється діяльність знаменитих особистостей, імена яких тісно пов'язані з історією краю. Фото, документи вимальовують постать Ш. Агнона – єврейського письменника, лауреата Нобелівської премії (1966 р.). Вчений народився в м. Бучачі у 1888 р., отримав домашню освіту й у віці 8 років почав писати. Близько 70 творів у прозі й поезії були опубліковані ним у віці до 19 років. 18-річним юнаком письменник виїхав до Львова, його запросили працювати в єврейську газету. Справжнього успіху талано-

витий письменник домігся вже через рік після еміграції в Ізраїль, коли опублікував повість «Агунот». Її назву використав для літературного псевдоніма. Ш. Агнон змальовував життя східноєвропейських та галицьких євреїв. Спадщина письменника складається з 16-ти томів. Роман письменника «На морській глибині» (1935 р.) був удостоєний Нобелівської премії в галузі літератури за 1966 р. [5, с. 4].

У музеї зібрано фотографії та книжкові видання Й. Кнебеля (1854–1926 рр.) – відомого російського видавця і книготорговця, який заснував перше в Росії спеціалізоване видавництво з образотворчого мистецтва. Він уродженець Бучача.

У невеликій вітрині привертає увагу лавровий вінок. Його передав у музей мешканець с. Білявинці І. Козира. За родинними переказами, цей вінок подарувала на згадку батькові сама Соломія Крушельницька, яка народилася в с. Білявинцях. Тут представлено також фотографії співачки, літературу про її життя та творчість.

Зіркою першої величини був свого часу український актор, режисер, народний артист СРСР Мар'ян Крушельницький, уродженець с. Пилява Бучацького району. Він виступав у «Тернопільських театральних вечорах», театрі «Березіль», був актором і головним режисером Харківського українського драматичного театру ім. Т. Шевченка та Київського українського драматичного театру ім. І. Франка. В експозиції музею демонструються фотографії М. Крушельницького – виконавця ролей у багатьох виставках, рукописи актора, література [3, с. 6].

В експозиції представлено твори та фотографії Михайла Островерхи (1897–1978 рр.) (псевдонім М. Осика) – письменника, перекладача, журналіста, мистецького та літературного критика. Народився він у Бучачі. Вступив до легіону Українських Січових Стрільців, був старшиною в Українській Галицькій армії. 1949 р. М. Островерха емігрував до США і там на сторінках часописів друкував свої праці. Серед відомих творів письменника – «З римського щоденника», «Без докору», «На закруті», «Блиски і темряви».

У Бучачі народився Осип Назарук (1883–1940 рр.) – юрист, письменник, журналіст, публіцист, громадський та політичний діяч. Навчався в Бучацькій гімназії, вивчав право у Львівському та Віденському університетах. У 1915–1918 рр. у званні хорунжого служив у ле-

гіоні Українських Січових Стрільців. Був одним із засновників «Пресової квартири» УСС. До його стрілецької прози належать «Слідами УСС» (1916 р.), «Над Золотою липою» (1916 р.), «Рік на великій Україні» (1920 р.). В уряді УНР очолював Міністерство преси і пропаганди. О. Назарук – автор історичних повістей «Князь Ярослав Осьмомисл» і «Роксолана», які мали великий патріотичний вплив на українську молодь. Із вітрини можна ознайомитись із біографією та творами письменника.

В експозиції розташовані твори та фотографії відомого дитячого письменника Всеволода Нестайка, родовід якого пов'язаний із Бучачем. З 1906 до 1936 р. у Бучачі проживав дідусь майбутнього казкаря о. Денис Нестайко – декан Бучацький і парох церкви св. Миколая. У Бучачі народився батько письменника – Зіновій Нестайко.

«Бучач та його околиці в минулі роки» – експозиція, котра містить фотоматеріали та речі, які розповідають про історію Бучача і його околиць з початку XX ст., про визначну пам'ятку архітектури XVIII ст. – бучацьку ратушу, про історію її скульптур, авторів – архітектора Бернарда Меритина та скульптуру І. Пінзеля. В експозиції виставлено давні поштівки та фотографії з пам'ятками міста, представлено модель-реконструкцію Бучацького замку. Документи на стендах і вітринах знайомлять з історією Бучача та його околиць [1].

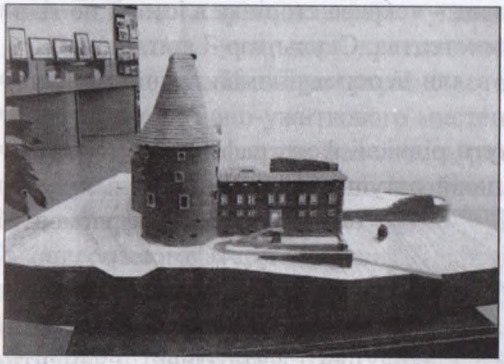

Макет замку в м. Бучачі. Пам'ятка архітектури XV-XVII ст.

В експозиції «Бучач та його околиці в минулі роки» особливо широко представлено творчість всесвітньовідомого майстра, основоположника нової барокової пластики XVIII ст. Іоана Георгія Пінзеля. Життя і творчість скульптора пов'язані із Бучачем. У 1740-х рр. він оселився у м. Бучачі, де працював над замовленнями одного з найбагатших українських магнатів краю, графа, мецената

і покровителя культури та освіти, нащадка герба «Пілява» – Миколи Потоцького.

13 травня 1751 р. І. Пінзель одружився з Маріанною Єлизаветою Кейтовою (дівоче прізвище – Маєвська). У Бучачі в подружжя народилося два сини – Бернард (1752 р.) та Антон (1759 р.). У нашому містечку, наприкінці 1761 р., геніальний скульптор помер. Підтвердженням є записи в метричних книгах, які інформують, що у жовтні 1762 р. вдова вийшла заміж утретє.

Незрівнянні шедеври кам'яної та дерев'яної пластики І. Г. Пінзель створив, перебуваючи на теренах нашого краю. І. Г. Пінзель – автор кам'яних придорожніх статуй Яна Непомука (1750 р.) і Богородиці (1751 р.) у Бучачі, біблійних та міфологічних скульптурних груп на ратуші, яка стала однією з найвидатніших споруд у Європі. Скульптор працював над вівтарями в Покровській церкві, Успенському костьолі, залишив скульптуру св. Онуфрія в с. Рукомиш, неподалік Бучача.

Творча спадщина І. Г. Пінзеля – яскрава сторінка в історії не тільки українського, а й світового мистецтва. Скульптор – автор нової барокової пластики XVIII ст., яку взяли за основу чимало учнів та послідовників геніального майстра.

В експозиції можна оглянути рідкісні фотографії скульптур Пінзеля, які знаходились на Бучацькій ратуші й до сьогоднішнього дня не збереглися, фрагменти скульптур «Самсон роздирає пащу лева», ангела із придорожньої фігури «Богородиця», декоративні елементи вазонів, фрагменти карнизів, капітелі, оздоблення обрамлення вікна ратуші [1]. Голова ангела.

Фрагмент придорожньої фігури Непорочного Зачаття Діви Марії м. Бучач, скульптор Пінзель, 1751 р.

У перспективі в Бучацькій ратуші планується відкрити музей геніального скульптора.

Фрагмент експозиції «Етнографія та побут нашого краю»

Етнографічна колекція розповідає про життя і побут селян кінця XIX – початку XX ст. Тут представлено чудові зразки українського національного вбрання Бучацького краю. Уже в XVII–XVIII ст. у Бучачі та навколишніх селах набули розвитку народні промисли – гончарство, килимарство, кравецтво, а в XIX ст. поширилися меблярство, різьба, плетення з соломи й лози. Демонструються зразки гончарної роботи – горнятка, миски, горщики, друшляки, горщики-двійнята, виготовлені в Бучачі та навколишніх селах. Серед виробів із дерева переважають речі побутового вжитку – полоник, ложки, ступка до перцю, кушка, масничка, ваги тощо [1].

У фондах Бучацького краєзнавчого музею зберігається майже 4 тис. експонатів. Це збірки українського народного одягу, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, документів і світлин, речей побуту різних верств населення, ремесел і промислів. Є фотографії, рукописи, подяки, медалі, історичні матеріали Другої світової війни, матеріали про розвиток освіти в м. Бучачі та Бучацькому районі у XX ст.; архівні матеріали, в яких відображено події голокосту; грошові знаки часів Австро-Угорщини, Польщі, Російської імперії, Радянського Союзу; інформаційно-агітаційні листівки ОУН-УПА. Музей має велику збірку літератури з історії України, освіти, культури, краєзнавства.

16 жовтня 2010 р. науковими працівниками Бучацького краєзнавчого музею організовано і проведено науково-практичну конференцію «Місто Бучач в контексті історії України і світу», присвячену 750-річчю заснування м. Бучача. Учасників конференції привітав міський голова Омелян Оверко. Із доповідями виступали: Михайло Станкевич, доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент Академії мистецтв України – «Бучач – місто ремісників та митців»; Степан Костюк, директор Тернопільського обласного краєзнавчого музею, голова Тернопіль-

ської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, член НТШ, почесний член «Просвіти», член Національної спілки журналістів України – «Фонд Йосипа Кнебеля у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї»; Микола Бевз, професор, завідувач кафедри реставрації національного університету «Львівська політехніка» – «Бучач: унікальність та автентичність історико-містобудівничого комплексу»; Володимир Бевз, головний спеціаліст архітектурної реставраційної майстерні № 3 інституту Укрзахідпроектреставрація – «Проблемні питання реставрації цільного фасаду та території пам'ятки архітектури XVIII ст. Бучацької ратуші»; Микола Козак, старший науковий працівник Бучацького районного краєзнавчого музею – «Розвиток краєзнавства на Бучаччині, його видатні постаті». Під час конференції відбулася презентація нової книги Михайла Станкевича «Бучач та околиці».

24–28 березня 2004 р. Бучацьким районним краєзнавчим музеєм, спільно з відділом культури і туризму Бучацької райдержадміністрації та Всеукраїнським товариством «Лемківщина», проведено міжобласний семінар-практикум «Лемківська писанка. Звичаї. Традиції. Обряди». Семінар-практикум відбувався в рамках відзначення сумної дати 60-річчя примусової депортації українців з їх етнічних земель у Польщі й з метою популяризації «лемківського» розпису писанок в інших регіонах України, лемківських звичаїв, традицій, обрядів святкування Великодня. Захід сприяв виявленню та підтримці обдарованої молоді, обміну досвідом виконавчої майстерності між майстрами писанкового розпису різних поколінь та різних регіонів України. В семінарі-практикумі взяли участь майстри писанкового розпису, керівники гуртків, фахівці у жанрі писанкарства, науковці з Черкаської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Хмельницької, Рівненської, Чернівецької, Одеської, Київської областей, учасники гуртка «Лемківська писанка» загальноосвітньої школи № 1 м. Бучач. Під час семінару відбувся конкурс з розпису лемківської писанки серед місцевих учнів, студентів та дорослих; розпис та конкурс з розпису «лемківської» писанки гостями – учасниками семінару; виставка писанок учасників семінару у краєзнавчому музеї; виступи з рефератами та культурна програма.

7 – 9 квітня 2006 р. в Бучацькому краєзнавчому музеї відбувся регіональний фестиваль писанкового мистецтва «Лемківська писанка за-

прошує друзів». На фестивалі майстри народної творчості з усіх регіонів України ділилися зразками розпису та символами кольорів писанкового дива.

Оригінальні зразки свого мистецтва представили автори з Одеської, Луганської, Черкаської, Львівської, Хмельницької, Івано-Франківської, Тернопільської областей. Гості фестивалю мали нагоду побувати й на майстер-класах відомих не лише в Україні, а й у світі писанкарів. На фестивалі була присутня народна майстриня Тетяна Коновал із Свердловська, що на Луганщині. Її техніка травлення писанок оцтом кілька років тому стала відкриттям у мистецтві розпису. Майстриня, одна з небагатьох писанкарів, представила «оцтові» писанки, а також, окрім традиційних курячих або гусячих яєць, страусині писанки.

Музей щорічно влаштовує із власних фондів Різдвяні та Великодні виставки, фотодокументальні виставки, приурочені видатним історичним подіям, ювілеям відомих людей Бучаччини, персональні виставки сучасних художників Бучаччини, самодіяльних художників Тернопільщини. До найчисленніших належать персональні виставки художників Бучаччини. За останні роки відбулись виставки Бучацьких художників: Ореста Грицака (живопис 2006 р.), Світлани Фецьо (живопис 2007 р.), Тараса Ващука (живопис 2007 р.), Тараса Паляниці (живопис 2008 р.), Наталії Дмитрів (живопис 2008 р.) Романа Лесіва (графіка, акварель 2008 р.), Анатолія Рудницького (живопис 2010 р.), тернопільських художників Петра Шпорчука (графіка 2007 р.) та Андрія Гульовського (живопис 2008 р.), Омеляна Ментуса (живопис 2011 р.), пам'яті художника Ярослава Біля (живопис 2011 р.), художника-аматора Євгена Савіцького (живопис 2012 р.).

У музеї експонувалися курсові та дипломні роботи студентів Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв (2008 р.), львівських художниць Чубак Наталії, Александрової Анастасії, Крук Анни (ікони 2010 р.), майстрів народної творчості України Олега та Ярослави Ликтей (вишивка 2011 р.). У фондах музею зберігаються твори, документи, фотографії, публікації сучасних відомих людей, вихідців із Бучаччини. Серед них – Михайло Станкевич (народився 1 серпня 1948 р. в с. Жизномир), мистецтвознавець, педагог, громадський діяч. Фахова освіта: Бучацька худож-

ня школа (1964 р.), Косівське училище прикладного мистецтва (1968 р.), Київський державний художній інститут (1978 р.). З 1980 р. М. Станкевич обіймав посаду наукового співробітника Музею етнографії та художнього промислу у Львові, згодом завідувача відділу Інституту народознавства НАН України (1991–2008 рр.). Захистив кандидатську дисертацію, досліджуючи орнаменти витинанок (1986 р.), докторську – «Українське художнє деревообробництво XVI–XX» (1995 р.). З 1999 р. він голова Спілки критиків та істориків мистецтва, головний редактор збірників «Мистецтвознавство». Автор майже 200 наукових праць, зокрема 14 книг. М. Станкевич підготував 20 кандидатів наук. 2000 р. отримав звання професора, а в 2002 р. обраний членом-кореспондентом Національної академії мистецтв України. Від 2008 р. очолює кафедру теорії та історії мистецтва Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, лауреат премії С. Гординського (2004 р.) [2, с. 240].

Роман Воронка (народився 12 січня 1940 р. в Бучачі), вчений-математик, професор, громадський діяч. Його батько – лікар, мати – вчителька мови та географії. Роману не виповнилось й року, як радянська влада арештувала і вбила батька. У 1944 р. родина покинула рідне місто і виїхала до Німеччини, а в 1947 р. переїхала до США. Там Роман закінчив середню школу, університет в Нью-Джерсі, захистив магістерську й докторську роботи, став професором.

Р. Воронка відомий у США громадський діяч, голова Товариства української мови ім. Т. Шевченка, співзасновник фонду допомоги Руху, фонду допомоги Україні, фонду допомоги дітям Чорнобиля. Р. Воронка відвідує Батьківщину, співпрацює з ученими, нагороджений почесним званням заслуженого діяча науки і техніки України [2, с. 236].

Богдан Футей (народився 28 червня 1936 р. в селі Бариш), юрист, суддя, професор. У 1944 р. з родиною виїхав до Німеччини, в Баварію, а через чотири роки – в Аргентину. Там закінчив школу та гімназію. В 1957 р. родина Футеїв переїхала до США. Освіту Богдан здобув у Wester Reserve Universiti, отримавши ступінь бакалавра (1962 р.), ступінь магістра права (1964 р.), а ступінь доктора права захистив у 1968 р. в Клівленді, у Marshal Lav School. Спочатку майбутній суддя працював у фірмі «Футей і Орішкевич», згодом став головним помічником прокурора поліції, помічником мера міста Клівленда. 30 січня

1987 р. Богдана Футея призначили Федеральним суддею округу Колумбія. Він – член Асоціації адвокатів США та Української Асоціації адвокатів Америки, Радник Міжнародного фонду виборчих систем, який заснований у Вашингтоні й працює в 75 країнах світу. Б. Футей був професором державного та конституційного права в Українському Вільному Університеті (Мюнхен). У 1995 р. Б. Футею, першому з представників української діаспори, за заслуги перед Україною вручили орден Ярослава Мудрого [2, с. 235].

Ярослав Крижановський – завідувач кафедри загальної хірургії № 2 з курсом військово-польової хірургії Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця, доктор медичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, заслужений працівник народної освіти України, Відмінник охорони здоров'я, Винахідник СРСР. Відомий вчений і талановитий хірург народився в м. Бучачі. Закінчивши з відзнакою Станіславський (Івано-Франківський) медичний інститут, у 1955 р. почав працювати викладачем Бучацького медичного училища та ординатором-хірургом міжрайонної лікарні. У 1961 р. Я. Крижановський вступив до аспірантури при кафедрі ортопедії і травматології Київського медичного інституту ім. О. Богомольця. Достроково виконав і успішно захистив кандидатську дисертацію, а у 1979 р. – докторську. Ярослав Йосипович у 1964 р. обирався асистентом, а з 1970 р. – доцентом цієї ж кафедри. У 1981 р. перейшов працювати доцентом на кафедру хірургічних хвороб санітарно-гігієнічного факультету, де викладав військово-польову хірургію і очолював клініку ортопедії і травматології лікарні. 1985 р. обирався на посаду професора цієї кафедри, а в 1994 р. став її завідувачем [4, с. 125]. Вчений є власником 14 винаходів і 6 патентів, які удосконалюють методи проведення операцій, автором понад 200 праць та ряду методичних рекомендацій.

Ярослав Крижановський вдало поєднує педагогічну діяльність з науковою і лікувальною працею. Девіз професора-педагога: «Викладати – це не лише вчити інших, але й постійно вчитися самому» [4, с. 124].

Бучацький краєзнавчий музей відповідно до своїх можливостей і масштабу поширює інформацію, проводить наукову, виховну, популяризаторську роботу, допомагає людям відчути красу, дізнаватися про нове й невідоме, зберігає і передає знання та культурні традиції, яким

загрожує знищення. Музей, таким чином, виконує найважливішу місію в системі світової культури: забезпечує безперервність її розвитку в загальнолюдському, національному і соціальному вимірах.

Головна особливість музею полягає у тому, що його співробітники збирають, систематизують, вивчають, зберігають і готують експозиції першоджерел або оригіналів пам'яток, які безпосередньо пов'язані з розвитком природи, життям людського суспільства.

Науковці музею працюють з різноманітними першоджерелами: використовують природничі колекції, пам'ятки матеріальної культури (знаряддя праці, інструменти, ремісничі вироби, зброю, побутові речі, тощо), пам'ятки духовної культури (твори живопису, графіку, скульптуру, декоративне мистецтво та ін.), а також рукописи й друковані документи, книги.

У діяльності колективу музею тісно поєднуються науково-дослідні й освітні функції. Збираючи першоджерела, створюючи таким чином базу для наукових досліджень і проводячи власні, музей водночас займається широкою популяризаторською діяльністю. Ми об'єднуємо спеціалістів-дослідників і відданих колекціонерів, збирачів.

Свою багатогранну, корисну для суспільства роботу музей будує на основі Конституції України, законів і підзаконних актів, постанов Кабінету Міністрів.

Список використаних джерел

1. Легка Л. І. Бучацький краєзнавчий музей /Л. І. Легка. – Бучач, 2010.

2. Станкевич М. Є. Бучач та околиці. Маленькі образки /М. Є. Станкевич. – Львів: СКІМ, 2010. – 256 с., іл.

3. Гайдукевич Я. М. Музеї Тернопільщини: Путівник / Я. М. Гайдукевич, І. Я. Зелена, В. А. Лавренюк; упоряд. В. А. Лавренюк; художж. В. В. Ковальчук. – Львів: Каменяр, 1989. – 127 с. 16 арк., іл.

4. Довідково-біографічне видання. Науковці України – еліта держави / Упор. Я. Білейчук. – К.: ТОВ «Видавництво Логус Україна», 2010. – 237 с.

5. Легка Л. Наш Нобелівський лауреат /Л. Легка // Нова доба. – № 27. – 11. 07. 2003.

Larysa Lehka

THE BUCHACH LOCAL HISTORY MUSEUM: ITS PAST AND PRESENT

The author describes the process of creation and operation of The Buchach Local History Museum in the article. The museum stock and the main museum exhibition facilities, as well as the events, organized by the museum staff are highlighted.

Key words: Buchach Local History Museum, collections, exhibitions, ethnographic and archaeological artifacts, famous people of Buchach region.

Петро Мазур, Галина Голуб,

Наталія Гетьман, Ольга Кралюк

МУЗЕЙ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО

У статті висвітлено процес організації й налагодження діяльності музею Арсена Річинського у Кременецькому медичному училищі імені Арсена Річинського, з'ясовано особливості формування його експозиції, окреслено перспективи подальшого розвитку.

Ключові слова: *Арсен Річинський, Кременецьке медичне училище, музей.*

Арсен Річинський – лікар, просвітитель, церковний і громадський діяч, автор численних праць зі сфер фізичного духовного здоров'я людини та нації. В історії України відомий як визначний церковний і громадський діяч, з іменем якого пов'язана боротьба українців за становлення Автокефальної православної церкви на Волині, в межах Другої Речіпосполитої Польської.

Історія заснування музею. Музей Арсена Річинського в Кременецькому медичному училищі імені Арсена Річинського заснований 24 травня 2004 р. З нагоди 5-річчя присвоєння училищу імені вченого було відкрито музейну експозицію, в якій розмістилася невелика кількість експонатів, які на той час вдалося зібрати.

Відкриттю музею передувала ґрунтовна науково-пошукова робота директора училища, кандидата медичних наук П. Є. Мазура, заступників директора з навчальної роботи О. С. Кралюк і з питань гуманітарної освіти та виховання Г. Р. Голуб, викладача суспільних дисциплін Н. Б. Гетьман. Відбулися численні наукові експедиції в Нововолинський народний історичний музей Волинської області, у фондах якого зберігається архів сім'ї Річинських, Брестський державний архів (Білорусія), Волинський обласний державний архів (м. Луцьк), Володимир-Волинський міський архів Волинської області, Ізяславський районний архів Хмельницької області, проводилися зустрічі з краєзнавцями м. Ківерці та Володимира-Волинського Волинської області.

Значну допомогу у створенні експозиції музею надали працівники Нововолинського народного історичного музею і особисто його директор Н. Н. Войтюк, наукові консультанти – доктор філософських наук,

професор А. М. Колодний (Київ) та професор А. М. Гудима (Тернопіль), краєзнавець Г. І. Чернихівський (Кременець). Науково-методичне забезпечення музей отримував від Кременецького районного краєзнавчого музею.

З початку заснування музею його директором працює викладач суспільних дисциплін, викладач вищої категорії, викладач-методист Н. Б. Гетьман. Створена і діє Рада музею.

Зібрані упродовж 1997–2008 рр. численні та цікаві історичні документи, книги, фотографії потребували розширення музею для кращої демонстрації відвідувачам, тому в 2008 р. його експозиція була повністю поновлена. Відкриття музею відбулося 2 грудня 2008 р. Освятили експозицію архієпископ Тернопільсько-Кременецький та Бучацький Нестор (Писик) та настоятель храму Хресного Воздвиження м. Кременець о. Василь Ярмолюк.

Музей розміщений у фойє другого поверху адміністративного корпусу за адресою: вул. Ю. Словацького,12. Музей зареєстрований в управлінні освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації, як музей при навчальному закладі, 20 листопада 2007 року, свідоцтво № 20/71.

Щорічно музей відвідують понад 1000 осіб – студенти училища, лісоколеджу, гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка, школярі, гості училища, учасники методичних об'єднань та Річинських читань, випускники училища, мешканці та гості міста.

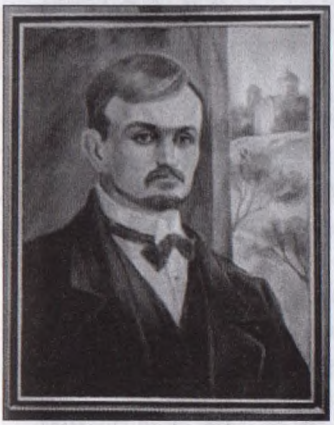

Портрет А. Річинського

Основні розділи й тематика постійно діючої експозиції. Відкриває експозицію музею копія ікони святому сповіднику лікарю Арсену, оригінал якої міститься в церкві Різдва Христового (м. Тернопіль) та портрет А. Річинського роботи художника Івана Дацюка (м. Луцьк).

Копію ікони, виготовлену з українського бурштину, музею подарували випускники фельдшерського відділення 1971 р. в день зустрічі з нагоди 40-річчя

Ікона Святий сповідник лікар Арсен

закінчення училища (староста групи – нині заступник директора з післядипломної освіти Є. Л. Горошко).

Нижче портрету розміщений текст вислову А. Річинського, який можна розцінювати як послання до кожного нинішнього українця: «Надходить наша будучність. Але мусимо її ще здобути – вірою у своє діло, перевихованням народу в новій ідеології, відвагою у боротьбі і муравлиною працею» [1].

В експозиції знаходяться чотири фотостенди з фото та текстовою інформацією, вітраж з цитатами та тезами його основних праць, а також три вітрини, в яких експонуються ксерокопії документів, книги, наукові праці.

Перший фотостенд містить інформацію про дитячі роки Арсена Річинського та навчання в Кременецькій гімназії, Клеванському духовному училищі та Житомирській (Волинській) духовній семінарії.

Арсен Васильович Річинський народився 12 червня 1892 р. у с. Тетильківці Кременецького повіту колишньої Волинської губернії (тепер Тернопільська область) у сім'ї дякапсаломщика, пізніше священика.

На стенді розміщені фотокопія свідоцтва про народження А. Річинського, фотографія батьків Василя Федоровича і Ніни Харитонівни (1890 р.), місцевості біля церкви та каплички на могилах рідні в с.Тетильківці (1927 р.), церкви Кременецького духовного училища.

Початкову освіту Арсен здобув у сільській школі та Клеванському духо-

вному училищі. Продовжував навчання у Кременецькій гімназії, а по її закінченні – у Житомирській духовній семінарії. З дитинства виявляв цікавість до історії та культури свого народу, а тому був постійним учасником літературних та музичних заходів у навчальних закладах, а також членом гуртка, що вивчав історію України. Вели цей гурток викладачі семінарії – члени «Товариства дослідників Волині», яке активно діяло у Житомирі на початку нашого століття. Товариство не тільки видавало наукові збірники, а й приділяло увагу просвітницько-виховній роботі, тому запрошувало на засідання і майбутніх священиків.

В експозиції розміщено фотографії А. Річинського в підготовчому класі (1902 р.), у першому класі в Клевані разом з Н. Милясевичем (1902 р.), в четвертому класі у Кременці (1906 р.), а також в першому, другому та третьому класах Волинської духовної семінарії (1907–1909 рр.). Містяться тут також фотографії А. Річинського в мальовничій місцевості над річкою Тетеревом (1908 р.) та Волинської духовної семінарії у Житомирі.

1902 р. В Клевані. А. Річинський в приготовчому класі

А. Річинський випускав у семінарії рукописні збірники, журнали. Всебічно обдарований юнак наполегливо шукав себе. Можливо, тому у 1910 р. став не священиком, а вчителем церковно-парафіяльної школи с. Сіднярки Луцького повіту. І хоча вчителював він недовго, та любов до школи, любов до дітей зберіг на все життя.

Слід зазначити, що автором більшості розміщених на цьому та інших стендах фотографій є сам А. Річинський, адже він був фаховим фотографом. Підписи до фотографій – його ж авторства.

На другому фотостенді розміщені матеріали, які стосуються років навчання А. Річинського у Варшавському університеті та Київському університеті Святого Володимира, роботи й громадської діяльності в м. Ізяславі, с. Тростянець під Луцьком і м. Володимирі-Волинському.

Київ – Університет і Володимирський собор

Восени 1911 р. А. Річинський вступив на медичний факультет Варшавського університету, а з початком Першої світової війни перевівся у Київський університет Святого Володимира. І у Варшаві, і у Києві він був організатором студентських літературних та музичних вечорів, наукових зібрань, де виступав із доповідями та повідомленнями, готував рукописні звіти, у яких виявилася ще одна грань його обдарування – вміння малювати.

В експозиції розміщені світлини Варшавського університету, подвір'я університету, Ботанічної лабораторії, Київського університету і Володимирського собору, групова фотографія на викладі неорганічної хімії на першому курсі університету, фотографії професорів, які навчали А.Річинського – З. Курдіновського, Г. Рафальського, М. Яржемського та Н. Маньковського. Містяться тут також дві фотографії Арсена Васильовича: на першому курсі університету з Іваном Кореневичем та на першому курсі Варшавського університету (1910–1911 рр.), а та-

кож фотографія диплому лікаря, виданого університетом Святого Володимира у 1918 р.

ДИПЛОМЪ.

Після закінчення медичного факультету А. Річинського направили у м. Ізяслав. Саме тут, на Західній Волині, розгорнулася його діяльність у царині рідної культури. Він брав активну участь у проведенні концертів, шкільних свят, вистав. Навколо нього гуртувалася національно-свідома інтелігенція, яка прихильно зустріла започаткований ним у 1911 р. часопис «Нові дороги». Того ж року А. Річинського обрали членом шкільного комітету повітової управи. Він став організатором курсів українознавства для народних учителів.

Шкільній відділ Ізяславської повітової управи. Крайній справа у першому ряду – Арсен Річинський

На стенді розміщені фотографії народного дому та хору у с. Борисові, групові фотографії сільських артистів перед виставою та шкільного відділу Ізяславської повітової управи.

Громадсько-просвітницька діяльність А. Річинського була призупинена крахом УНР та польською окупацією Волині, оскільки цивільне керівництво Волинської землі та Подільського фронту не могло не звернути уваги на вільнодумного лікаря. Його призначили молодшим лікарем повітової лікарні у Заславлі, а за кілька місяців перевели на посаду дільничного лікаря у с. Тростянець під Луцьком.

Фактично Арсена Річинський був позбавлений можливості вести широку громадську роботу. Це було своєрідне заслання, з якого він вирвався лише через два роки, отримавши посаду лікаря у Володимирському повіті, а згодом у м. Володимир-Волинському. Саме у цьому старовинному містечку найенергійніше розгорнув він просвітницьку діяльність, чільним напрямком якої у середині 20-х років стала боротьба за Українську автокефальну церкву.

Почесна видавнича обкладинка гуртом

1925 січень № 1-2.

На варті

незалежний орган українського культурного і церковного відродження.

Виходить двічі на місяць

Володимир-Волинський

ціна 50 гроший

В експозиції розміщені фотографії першого дня науки української дітвори в с. Свинюхах на Волині дня 25 травня 1916 р., відкриття української народної школи у Володимирі на Риловиці у 1916 р., титульної сторінки журналу «На варті» №1-2 за січень 1925 р., А. Річинського з донькою Ярославою (1916 р.).

1916 р. А. Річинський з донькою Ярославою

Відстоюючи «красу і переваги Служби Божої українською мовою» А. Річинський видав «Українську відправу вечірню і ранню на мішаний хор», уклав і видав збірку загальнодоступних церковних співів для сільських хорів, шкіл і народу – «Всенародні співи в Українській Церкві» (1925 р.) з тридцяти пісенних творів. До сьогоднішнього дня в соборі Різдва Христового продовжує звучати Свята Літургія авторства А.

На третьому фотостенді розміщені матеріали, які стосуються життя і громадської діяльності А. Річинського з 1927 р. і до його смерті 13 квітня 1956 р.

1927 р. Церковний з'їзд у Луцьку

7 червня 1927 р. у Луцьку відбувся церковний з'їзд православних мирян-українців у справах церкви, головним гаслом якого був національний розвиток православної церкви на території Польщі. Основну доповідь на тему: «Сучасний стан церковно-релігійного життя українського православного населення у Польщі» зробив А. Річинський. У постанові з'їзду йшлося про необхідність українізації церкви. Було обрано церковний комітет з 37 осіб, який очолив Арсен Васильович Річинський (на стенді розміщено фотографію учасників церковного з'їзду у Луцьку 1927 р.). «Кожен народ має право до виявлення свого релігійного життя у своєрідних національних формах, які...збагачують Вселенську Церкву своєю многобарвністю та своєрідним ароматом національних культур та національних характерів», – записано в резолюції з'їзду [2, с. 48].

Професійне проросійське духовенство вимагало адміністративного виселення А. Річинського з м. Володимир-Волинського, але на це не було законних підстав. У квітні 1929 р. постановою Священного Синоду Православної церкви Польщі його було відлучено від церкви. Анафему оголошено 26 квітня у храмі Володимир-Волинського. Призначена комісія для розслідування справи виправдала А. Річинського і у березні 1930 р. його знову було прийнято в лоно церкви.

З 1929 по 1933 рр. А. Річинський працював над книгою «Проблеми української релігійної свідомості», яка побачила світ 1933 р. Цитата з книги розміщена на вітражі: «...Чим більше людина інтелектуально обдарована і розвинена, тим яскравіше і з більшою силою виступають особливості її національної вдачі. Тому «генії» завжди з психологічного боку є глибоко національними. Тільки люди, розумом убогі, особливо недоумки та ідіоти, позбавлені національних прикмет» [1, с. 57].

Період 1933–1939 рр. був найбільш діяльним у житті А. Річинського. Він виступав організатором місцевого товариства «Просвіта», пластунства, очолював повітову управу пластунів, уклав і видав для них збірку «До щастя, слави і свободи». Із сьогоденням перегукуються дві цитати збірки, які розміщені на вітражі:

«Чи вдасться витворити нам сильні характери, з великим почуттям відповідальності, а заразом – сміливі, відважні, скорі в рішенню, енергійні в діланню, від того буде значною мірою залежати наша будучність» [3, с. 7];

«Для нас українців пластове виховання потрійно важне: воно не тільки гартує молодь фізично і духовно, не тільки забезпечує нам кадри витривалих, згуртованих та ініціативних особистостей, але й служить добрим засобом до направи від'ємних сторін нашої національної вдачі» [3, с. 57].

На стенді розміщені світлини А. Річинського з членами Союзу українок в м. Сокалі біля жіночого монастиря та в світлиці Союзу українок у м. Володимир-Волинський (1933 р.), конкурсу хорів сіл Микуличі-Бужанка і Устилуг у Володимирі біля кінотеатру (1936 р.), Арсена і Ніни Річинських з дочкою Ярославою (1937 р.), а також титульних сторінок його робіт: «Походження Єпископату» (1926 р.), «Сучасний стан церковно-релігійного життя української людности в Польщі» (1927 р.), «На манівцях» (1932 р.).

Активна громадська позиція А. Річинського, його патріотизм були однаково несприйнятні як для польської влади, так і для радянської. У 1935 р. його ув'язнили в концтаборі Береза-Картузька [4, с. 178–179]. 20 жовтня 1939 р. А. Річинський був заарештований НКВС і ув'язнений у Володимир-Волинській тюрмі. Збереглася постанова НКВС від

26 серпня 1940 р., в якій характеризувалася громадсько-політична діяльність А. Річинського.[1]

Володимир-Волинська тюрма була переповнена, тому А. Річинського разом з іншими політичними в'язнями вивезли у тюрму селища Сухобезводне Горьковської області. З причин, досі не з'ясованих, А. Річинський був засуджений лише 5 травня 1942 р. особливою нарадою при НКВС СРСР за ст. 54-13 КК УРСР на 10 років виправних робіт у таборах, де працював лікарем. На стенді музею розміщена копія портрету А. Річинського, написаного невідомим автором в ув'язненні в с. Сухобезводне

[1]«Владимир-Волынский» Г. О. НКВД 26 августа 1940 года ПОСТАНОВЛЕНИЕ о приобщении вещественных доказательств Я, начальник II отделения Владимир-Волынского городского отдела НКВД – капитан госбезопасности Розов, рассмотрел материалы дела № 19792 на Речинского Арсения Васильевича, нашел:
1) Обвиняемый Речинский Арсений Васильевич, являясь руководителем и идеологом украинского автокефального движения на Волыни, в 1932-1933 годах написал и распространил в Польще. Германии, Канаде и других странах книгу «Проблеми української релігійної свідомости». В указанной книге антисоветского содержания обвиняемый Речинский Арсений Васильевич. имея целью разжечь национальную вражду, злобно клеве-щет на русский и украинский народы.
2) В архивах изъяты протоколы правления Владимир-Волынского отделения националистического «Союза Украинок» за № 35, 36, 83, 84, 106 и 107 с участием жены Речинского – Нины Павловны в качестве члена правления этого союза. Речинский Арсений Васильевич руководил хором «Союза Украинок» — смотреть протокол № 36. 10 апреля 1936 года «Союз Украинок» принял решение об организации Богослужения в память Симона Петлюры (смотреть протокол № 8 п. 3).
3) В польских полицейских архивах обнаружен формуляр от 5 сентября 1935 года о Речинском Арсении Васильевиче, свидетельствующий о связях последнего с рядом украинских националистов из группы «ОУН» и украинскими националистическими организациями за границей:
а) «Союз Украинских Самостийников» в Виннипеге — Канада,
б) «Украинская Громада» в Берлине.
в) украинская библиотека украиноведения при научном Институте в Берлине,
г) Украинская библиотека имени Симона Петлюры в Париже,
д) издательство «Тризуб» во Франции [5, с. 7].

17.06.1946 р. Був звільнений у 1949 р., але додому на Волинь повернутися йому не дозволили. Тому родина Арсена Васильовича змушена була переїхати до нього. Працював він на спецпоселенні у Казахстані лікарем-судмедекспертом.

Крім лікарської роботи, А. Річинський займався на засланні науковою працею у галузі акушерства. Його статті друкувалися у журналі «Здравоохранение Казахстана» у 1952–1953 рр. Але здоров'я самого лікаря-подвижника було підірване перебуванням у в'язницях та таборах. 13 квітня 1956 р. у А. Річинського стався крововилив і він помер. Поховали його на кладовищі станції Джусали Кзил-Ординської області.

На стенді музею розміщені фотографії Ніни Павлівни Річинської – дружини та сподвижниці А. Річинського – у Києві 1918 р. та після звільнення із заслання. Слід зазначити, що Н. П. Річинська (1899–1995 рр.) зробила значний внесок у відродження української мови, народних звичаїв. Очолювала «Союз Українок» у м. Володимир-Волинському.

Містяться в експозиції музею також копії портретів доньок А. Річинського Ярослави та Людмили, написаних п. Бохенською в 1944 р. в с. Озьорноє, а також фотографії Ярослави в м. Ташкент та Людмили в м. Кизил-Орда (1958 р.).

Поверненню із забуття імені А. Річинського, діяльність якого була відзначена ще в 30-х рр. XX ст. на сторінках «Української загальної енциклопедії», присвячений четвертий фотостенд.

Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Григорія Сковороди Національної Академії наук України та українська Асоціація релігієзнавців України і Волинський університет імені Лесі Українки в 1997 р. провели наукову конференцію, присвячену 70-річчю Луцького церковного з'їзду (1927 р.).

Людмила Річинська. Перші Річинські читання

22 квітня 1998 р. з нагоди 65-річчя публікації праці А. Річинського «Проблеми української релігійної свідомості» на базі Кременецького медичного училища відбулись Перші Річинські читання (на стенді розміщена фотографія Людмили Річинської під час виступу на читаннях). На них був прийнятий підсумковий документ, у якому написано: «Порушити клопотання перед Кабінетом Міністрів України про присвоєння імені Арсена Річинського медичному навчальному закладу в місті Кременці Тернопільської області». На виконання ухвали читань Кабінет Міністрів України 24 травня 1999 р. прийняв Постанову № 883 про присвоєння імені Арсена Річинського Кременецькому медичному училищу.[2]

На Других Річинських читаннях, які відбулися у 2000 р., було репрезентовано перевидану основну працю його життя – «Проблеми української релігійної свідомості», виготовлену медаль імені А. Річинського «Духовність – народові», піднято клопотання про перепоховання тіла на рідну землю.

[2]КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПОСТАНОВА від 24 травня 1999 р. № 883 Київ Про присвоєння Кременецькому медичному училищу імені Арсена Річинського Кабінет Міністрів України постановляє: Прийняти пропозицію Міністерства охорони здоров'я, погоджену з Міністерством освіти та Тернопільською обласною державною адміністрацією, про присвоєння імені Арсена Річинського Кременецькому медичному училищу і надалі іменувати його – Кременецьке медичне училище імені Арсена Річинського. Прем'єр-міністр України В. ПУСТОВОЙТЕНКО. Інд. 28.

Під час проведення у 2002 р. Третіх Річинських читань на стіні навчального корпусу медичного училища імені А. Річинського було відкрито меморіальну дошку на честь видатного земляка. Водночас меморіальну дошку було також відкрито у м. Володимир-Волинському на будинку, який побудував за свій кошт, і де працював лікар А. Річинський до 1939 р.

На стенді розміщена фотографія скульптора Ірини Дацюк і директора училища Петра Мазура під час монтажу меморіальної дошки, фотографії виступаючих під час відкриття дошки та гостей Третіх Річинських читань – професорів Анатолія Колодного та Арсена Гудими, краєзнавця Гаврила Чернихівського, голови «Просвіти» Дарії Чубатої, міського голови Леоніда Кічатого.

У 2002 р. була вдруге перевидана основна праця мислителя.

22 жовтня 2004 р. на базі Інституту філософії НАН України у м. Києві відбулися Четверті Річинські читання. Відтак географія читань поширилася на всю Україну, вийшовши за межі м. Кременця й Тернопільщини.

З нагоди 50-річчя смерті видатного громадського діяча і науковця в 2006 р. у Кременецькому медичному училищі імені А. Річинського проведено П'яті Річинські читання.

За відновлення імені А. Річинського та значний внесок у духовність України патріарх Київський і Всієї Руси-України Філарет нагородив директора медичного училища П. Є. Мазура орденом Святого Архистратига Михаїла, Українська Автокефальна Православна Церква – орденом 1-го ступеня Святого князя Костянтина Острозького та медаллю Арсена Річинського. Такою ж медаллю нагороджена заступник директора з навчальної роботи О. С. Кралюк. З 1 січня 2007 р. кандидат медичних наук П. Є. Мазур є почесним науковим співробітником Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди

Національної Академії наук України (Рішення Вченої Ради Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної Академії наук України. Протокол № 22 від 12 грудня 2006 р.).

На стенді розміщені фотографії нагородних документів, посвідчень, орденів, а також фотографія урочистого прийому з нагоди вручення нагород в резиденції Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета 14 квітня 2004 р.

До нас і наших сучасників звернені безсмертні слова цитат із праць А. Річинського, розміщених на окремому вітражі, деякі з них наведені в нашому тексті. Інші цитати і тези, розміщені на вітражі, також не втратили актуальності до сьогодні: «...нація безсмертна як і душа людська» [1, с. 173]; «Універсальний зміст релігії, виявлений Церквою, насправді природно виражається у конкретних національних формах, оскільки всесвітня ідея християнізації людства на практиці шириться і висловлюється насамперед за допомогою живої мови, національної культури і звичаїв кожного народу» [1, с. 259]; «Віримо, що існування Українського Народу з його національними властивостями є ділом Божого Промислу, який споконвіків визначав нам місце на землі» [1, с. 390]; «Справжня любов до Батьківщини має завжди релігійне забарвлення, а з іншого боку – вірність «вірі батьків» криє в собі водночас елемент національний» [1, с. 368].

У трьох вітринах зберігаються ксерокопії документів, ксерокопії та оригінали видань з працями А. Річинського, наукові роботи сучасності.

В першій вітрині розміщені ксерокопії свідоцтва про на-

родження А. Річинського, виписки з метричної книги про шлюб, направлення на роботу у Заславль (польською мовою), автобіографії, листування із сім'єю під час перебування в Береза-Картузькому концентраційному таборі, анкети ув'язненого (НКВС УРСР) у Володимир-Волинській тюрмі, карти звільнення, посвідчення висланого (про обмеження пересування його у межах Казахстану та Кзил-Ординською обл. та забов'язання реєструватися 1, 10, 20 числа місяця в Казахстанському РВМД-6), довідки Управління державної безпеки України по Волинській області про закриття кримінальної справи і реабілітацію, довідки Володимир-Волинської міської ради народних депутатів про реабілітацію сім'ї А. Річинського, витягу з трудової книжки, довідки про заробітну плату, історії хвороби та листків лікарських призначень, писаних рукою самого лікаря, свідоцтва про народження Северянова Віктора Арсенійовича, довідки від 27 травня 1959 р. про те, що Річинська Н. П. виховує Северянова В. А., сторінок військового білета Северянова В. А., де вказаний склад сім'ї.

У другій вітрині розміщені ксерокопії основних праць А. Річинського: Українська відправа «Вечірня і рання» на мішаний хор, уложив Др. Арсен Річинський, м. Володимир-Волинський,1929 р.; Скорботна мати. Збірник українських церковно-народних пісень із богогласника на мішаний хор, уложив Др. Арсен Річинський, м. Володимир-Волинський, 1929 р.; Всенародні співи в українській церкві. Збірка загально-доступних церковних співів для сільських хорів, для шкіл і для народу, м. Володимир-Волинський, 1925 р. (з печаткою читальні «Просвіти» у с. Яневичах); Українські колядки на мішаний хор (з текстами), видавництво «На Варті», м. Володимир-Волинський, 1927 р.; До щастя, слави і свободи, в-во «ВОГНІ», Львів,1930 р.; О возбуждении родовой деятельности при переношенной беременности (из родотделения Кармакчинской райбольницы); Родовой акт в свете учения академика Павлова (сокращенный доклад на областной конференции акушер-гинекологов в г. Кзыл - Орде, 17 июля 1951 г.); листа редактора журналу «Здравоохранение Казахстана» Арсену Річинському від 3 січня 1951 р.; титульної сторінки праці «Старий город Волинь», серія «Краєзнавча бібліотека», видавництво «Наша Батьківщина», Львів, 1938 р.

Цікавою для відвідувачів є фотокопія конфіскованої польським цензором частини праці А. Річинського «Проблєми української релігійної свідомости», виданої накладом автора при допомозі Українського Кооперативного банку в Бересті, м. Володимир-Волинський, 1933 р., в якій автор стверджував: «Коли Україна здобуде державну незалежність, а українська громадська думка піднесеться понад усі церковні роздори, тоді для нас настане пора вийти поза рамки вузьконаціонального життя на світові шляхи. Ставши самостійним міжнародним чинником, Україна матиме голос і послух, і впливатиме на формування світової загально-церковної думки згідно із своїм покликанням і своїм синтетичним ідеалом християнства» [1, с. 279].

В експозиції зберігаються оригінали праць А. Річинського: На манівцях. Збірка статей, присвячених питанням українського церковно-національного життя, м. Володимир-Волинський, виданої накладом автора, з друкарні «Більбос», Львів, 1932 р.; Походження єпископату. В зв'язку з питанням про благодатність ієрархії української автокефальної православної церкви, видавництво «На Варті», друкарня Вассера, м. Володимир-Волинський, 1926 р.; Часопис «На варті». Незалежний орган українського культурного і церковного відродження,1925 р., вересень № 9–10; Проблеми української релігійної свідомості (Перевидання головної праці 2000, 2002, 2009 рр.), а також книга з особистої бібліотеки – Академик И. П. Павлов. Избранные произведения. Издательство Академии наук СССР, 1949 г.

Матеріали та книги про А. Річинського, які стосуються сучасності, розміщені у третій вітрині. Містяться тут програми, анкети учасників та матеріали I – VIII Річинських читань (які з 2008 р. стали Міжнародними), рішення Перших Річинських читань, фотографія сучасного вигляду приміщення Береза-Картузького концентраційного табору, буклет відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України.

За останні роки все більше науковців та краєзнавців займаються вивченням творчої спадщини та життєвого шляху просвітителя. В експозиції зберігається ряд книг, присвячених цьому: Світлий розум, шляхетне серце. Родина Річинських: спогади, листування. Луцьк, 2004 р.; Олександр Ільїн, Сергій Шандрук, Петро Мазур, Арсен Гудима.

За тебе, Україно. З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1934–1935) часів II Речі Посполитої Польської, Тернопіль, 2010 р.; Ірина Скакальська. Українська еліта Волині першої половини XX століття: нариси життя та діяльності. Монографія. Тернопіль, 2012 р.; Арсен Гудима. Харизма Арсена Річинського, Тернопіль, 2007 р.; Арсен Гудима. Лікар Арсена Річинський – святий сповідник українського православ'я, Тернопіль, 2010 р.; Історичні нариси. Арсен Річинський: лікар і безкомпромісний патріот. Журнал українського лікарського товариства Північної Америки «Лікарський вісник» ч. 1, весна 2004 р., ст. 69–70; Анатолій Пісоцький, Надія Войтюк. Інтелігенція Волині. Погляд крізь призму часу, 2009 р.; Іде звізда чудна. Раритетні українські колядки. Луцьк, 2007 р.; Гаврило Чернихівський. Портрети пером. Статті, есе, рецензії, Кременець-Тернопіль, 2001 р.; Ігор Фарина. Вогнище на дощі, Тернопіль, 2011р.; журнали «Релігійна панорама» №№ 10 за 2004 та 2006 рр.

В експозиції зберігаються матеріали листування з дочкою А. Річинського Людмилою, його похресником Юрієм Паєвським, скульптором Іриною Дацюк, краєзнавцем із с. Ківерці Валеріаном Тинчуком, докторами філософських наук, професорами А.М. Колодним та О.Н. Саганом, професором А.М. Гудимою, які стосуються різноманітних аспектів вивчення творчості й увіковічення пам'яті вченого.

Завершує експозицію килим, який власноруч вишила і передала в музей Людмила Арсенівна Річинська.

Продовженням експозиції музею є споруджений на території училища пам'ятний знак на честь А. Річинського, який був відкритий і освячений під час проведення VII Міжнародних Річинських читань 8 жовтня 2010 р. Автор пам'ятного знаку – Ірина Дацюк.

Усе в світі народжується і живе до того часу, поки не помре або не буде знищене в якийсь інший спосіб. Плідна праця науковців, релігієзнавців, краєзнавців воскресила пам'ять про ім'я лікаря, вченого,

етнолога релігії світового значення, який до останнього подиху залишився Всечесним Християнином, Благотворцем, Людиною в ім'я Бога і України.

Список використаних джерел

1. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості /А. Річинський. – Володимир-Волинський, 1933. – С. 280.

2. Власовський І. Нариси історії Української Православної Церкви /І. Власовський.– К., 1998. – Т. 4. – Ч. 2. – С.48.

3. Річинський А. До щастя, слави і свободи /А. Річинський. – Львів, 1930. – С. 7.

4. Ільїн О., За тебе Україно ... З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1934-1935) часів ІІ Речі Посполитої Польської /О. Ільїн, П. Мазур, С. Шандрук, А. Гудима. – Тернопіль, 2010. – С.178 – 179.

5. Михальчук Л. Життя А. Річинського – зразок самовідданого служіння українському народу /Л. Михальчук //Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я. Матеріали Перших Річинських читань. – Київ – Тернопіль – Кременець, 1998. – С. 7.

Petro Mazur, Halyna Holub,

Nataliya Hetman, Olha Kraliuk

THE ARSEN RICHYNSKYY MUSEUM

The article highlights the process of organizing and setting up The Arsen Richynskyi Museum in Kremenets Medical College named after Arsen Richynskyy, the peculiarities of the formation of its exposure are determined and the prospects for further development are outlined.

Key words: Arsen Richynskyy, Kremenets medical college, museum.

Олена Маруняк

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ МУЗЕЙ ім. РОДИНИ БАБУНЯКІВ У ВЕРБІВСЬКІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ І-ІІ СТУПЕНІВ БЕРЕЖАНСЬКОГО РАЙОНУ

Стаття висвітлює процес формування і розвитку історико-краєзнавчого та культурно-просвітницького музею імені родини Бабуняків у Вербівській загальноосвітній школі І-ІІ ступенів Бережанського району, характеризує зміст експозицій музею.

Ключові слова: *родина Бабуняків, Ярослав, Ілярій, Ірина, хор, бандура, школа, стенди, експонати, архів.*

Історико-краєзнавчий та культурно-просвітницький музей імені родини Бабуняків у Вербівській загальноосвітній школі І-ІІ ступенів Бережанського району діє як окрема музейна установа і водночас є складовою частиною Вербівського музейного краєзнавчого комплексу [1, с. 345].

Під час створення музею спочатку йшлося просто про перенесення сільського музею із другого поверху Народного Дому до школи на перший. Але назбиралось стільки матеріалів, експонатів, що було вирішено у 2008 р. створити у школі окремий музей. Ініціатором стала директор школи Ольга Федорівна Чернецька, при підтримці батьківського комітету, голови села Ігора Богдановича Чернецького та почесного члена «Просвіти» і члена наукового товариства імені Т. Шевченка Ярослави Богданівни Павлів.

Відзначення сторіччя приходу в село родини Бабуняків біля меморіальної таблиці

Проблема полягала у фінансовому забезпеченні

діяльності музею. Депутати і члени батьківського комітету зібрали грошові пожертви. Працівники школи А. Ф. Чепіль і В. Г. Чепіль переобладнали на першому поверсі великий хол під музей. Із допомогою районної організації партії «Наша Україна» (тодішній голова В. Петровський) були придбані нові сучасні меблі. Голова села І. Б. Чернецький подарував матеріал для стендів, сам провів зварювальні роботи і виготовив розсувні стенди на віконних рамах. За пропозицією співорганізатора музею, просвітянки Я. Павлів оформлено тематичні стенди-книжки. Шкільний майстер В. Г. Чепіль подбав про виготовлення переносних стендів («ходячих»). Учитель праці Чепіль О. В. разом з учнями майстерно вирізьбив вивіску на музей.

На координаційній раді, яка спрямовує музейну справу в селі, було вирішено ширше представити історію «Просвіти», школи, відзначення 25-ліття якої припало на 2008 р., та дещо із побуту с. Вербова. За допомогою учителів та учнів школи було зібрано спогади про вчителів старої школи, учнів, їх досягнення, нагороди.

Музей одержав назву імені родини Бабуняків тому, що вона є однією з найславетніших. Їй відведено центральне місце в музеї. Широко висвітлена діяльність колишнього учня школи, світового маестро, лауреата міжнародних музичних фестивалів, 2-х Всеукраїнських премій – імені братів Левка і Богдана Лепких (1999 р.) та Івана Огієнка (2002 р.), заслуженого діяча мистецтв України (2001 р.), почесного члена Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім.Т. Шевченка, бандуриста, співака, диригента, культурно-музичного діяча діаспори Ярослава Бабуняка [2, с. 62] та членів його родини. Батько Ілярій Бабуняк [3, с. 24] був у 20-30-ті роки XX ст. управителем школи, диригентом сільського (церковного) славного чоловічого хору, відомого за межами повіту; мати Ольга була педагогом, однією із засно-

Видатні особистості села

вниць шкіл українознавства у Манчестері (Англія); сестра Ірина [4, с. 24] героїчно загинула у лавах УПА.

Експозиція знайомить із нагородами Ярослава та його батька. Тут представлені грамоти, дипломи (близько 40), концертні афіші, диски, аудіокасети, газетні публікації, 20 книг, сторінки яких присвячені маестро, багаторічне листування з родиною із Великобританії (м. Манчестер), копія указу Президента Л. Кучми про присвоєння Я. Бабуняку почесного звання «Заслужений діяч мистецтв України»; спогади та книги, присвячені Ірині Бабуняк, відеоматеріали про її перезахоронення.

Унікальними експонатами виставкової експозиції є рімінські бандури учнів Я. Бабуняка – Бориса Боднара (США) та останнього діючого бандуриста Рімінського ансамблю «Бурлака» В. Моти (Канада), виготовлені під керівництвом маестро Бабуняка у м. Ріміні (Італія), де у 1945–1947 рр. за колючими дротами табору перебували полонені українські вояки. Книга «Рімінський ансамбль «Бурлака» у моїй пам'яті» (видавництво ім. О. Теліги, Київ, 2003 р.) з автографом автора Ярослава Паньківа – останнього адміністратора ансамблю, який з 50-их рр. мешкає у Монреалі (Канада), – гарне доповнення експозиції. Бандури Бориса Боднара і Володимира Моти – «мандруючі»: з допомогою співорганізатора музею, голови культурно-просвітницької секції Тернопільського обласного відділення товариства «Україна – Світ» Я. Павлів беруть участь у пропаганді історії кобзарства в Україні та поза її межами, а також – в усіх заходах, які проводить обласний осередок Національної Спілки Кобзарів України (голова М. Євгеньєва). Мандрівна експозиція про рімінські бандури (2 інструменти і 5 стендів до них) була родзинкою пересувних виставок унікальних старовинних музичних інструментів, присвячених 90-річчю з дня народження бандуриста-

Куточок Вербівської шевченкіани. Рушник міжнародного шевченківського свята на Тернопільщині

віртуоза, поета, доктора медицини Зиновія Штокалка у Тернопільському обласному та Бережанському краєзнавчих музеях (2011 р.), у козацькій світлиці Тернопільського замку з нагоди Шевченківського свята (2011 р.). Про ці виставки писали обласні, районні, всеукраїнські газети, вони згадувалось у передачах обласного й українського радіо.

Рімінські бандури. Мандрівна експозиція

Із цікавістю оглядали рімінські бандури у с. Вербові екскурсанти з Івано-Франківщини і Львова, серед яких була заслужена артистка України, керівник тріо бандуристів «Червона калина» Марія Сорока-Будник, молоді бандуристи, учні музичних шкіл і гості з Тернополя й Бережан, студенти Тернопільського педагогічного університету і державного музучилища, голови громадських обласних організацій, працівники музеїв М. Грушевського і С. Крушельницької зі Львова та багато інших, а в обласному краєзнавчому музеї – гості фестивалю, присвяченого ювілею Зиновія Штокалка. В Тернополі у виставці взяв участь у 2010 р. сам В. Мота. Вдруге В. Мота відвідав музей у школі с. Вербів у жовтні 2012 р. Разом із М. Євгеньєвою вони дали з ініціативи музею концерт-реквієм у Народному домі села в пам'ять про Я. Бабуняка, який відійшов у вічність у серпні 2012 р.

В. Моті, як і Я. Бабуняку, указом Президента присвоєно звання «Заслужений діяч мистецтв України». Він успішно виступав уперше з бандурою в Україні в 2006 р. (принагідно, зауважимо, що саме В. Мота – колишній бурлаківець ініціював у 2003 р. відтворення з платівки 1947 р. звукозапису Рімінського ансамблю «Бурлака» на дисках і аудіокасетах. Книгу Я. Паньківа і аудіокасету «Рімінський ансамбль «Бурлака» (Белярія, Ріміні – Італія, 1945–1947 рр.; Англія, 1947–1948 рр.) можна отримати на пам'ятку безкоштовно у Вербівському музеї.

За спогадами Я. Паньківа та В. Моти, в експозиції музею висвітлено процес розвитку української мови, культури в діаспорі, зокрема,

пісні, хорового та бандурного мистецтва. При рімінському хорі «Бурлака», до якого відбір був строгіший, ніж до консерваторії, працювала ще й танцювальна група. Я. Бабуняк, як один із організаторів хору, його соліст і керівник, прагнув ще й створити хоча б малу капелу бандуристів.

У музеї ім. родини Бабуняків

Під керівництвом Я. Бабуняка в Італії, у Ріміні, були виготовлені бандури. «Вони творилися майже з нічого: із дощечок з-під харчових ящиків, із діжок з-під оселедців та сухого молока, які постачали в табір полоненим; головиці до бандур (це була немала проблема) робили із чудом знайдених кусків дерева; струни – із повалених війною телефонних дротів та розбитих фортепіано за межами табору; кріплення для струн – з гарматних гільз. І успіх був!» [5, с.28–29]. Було створено тріо, квартет бандуристів і октет з бандурами («мала капела бандуристів»). Ярослав Бабуняк за це добре діло заслужив собі славу професора «рімінської консерваторії» і Батька (з великої літери) бандуристів. Рімінський ансамбль (1945–1947 – Італія, 1947–1948 – Англія, куди перевезли полонених) хоч існував недовго, але зажив собі авторитет у керівників табору. Його члени навіть отримали дозвіл на виїзд за межі табору без охорони. Квартет виступав у всіх таборах полонених, багатьох місцевостях Італії, найбільших містах Великобританії, здобув славу одного з найкращих ансамблів Європи.

Після звільнення з полону, Я. Бабуняк оселився у Великобританії. У 1954 р. здобув перше місце на міжнародному фестивалі у Валії (нині Уельс) і став першим лауреатом міжнародних фестивалів у грі на бандурі. У 1955 р. підтвердив звання лауреата. Дипломи експонуються у музеї. Експозиція «Я. Бабуняк – вроджений диригент, маестро світової слави» займає центральну стіну у музеї, розкриває неперечисну постать Я. Бабуняка у царині хорового мистецтва. Він не закінчував ня-

ких хорових студій, науку і тонкощі хорового мистецтва успадкував від батька. Вже у 14 років знав великий хоровий репертуар, співав у професійних хорах В. Осташевського і Т. Лозинського у Львові. Після завершення полону і таборового життя, опинившись у місті Манчестер (Великобританія), заснував хор «Гомін», який був визнаний репрезентативним хором Союзу українців у Великій Британії і успішно функціонував понад 50 років, здобувши багато нагород, звань та світове визнання. Я. Бабуняка світова преса називала неперевершеним, унікальним, феноменальним, вродженим диригентом та генералом української пісні [6, с. 3], [7, с. 5]. Із своїм співучим військом він об'їздив 12 країн, популяризуючи пісню і хорову культуру України. Численні нагороди хору теж експонуються в музеї.

Велика підбірка матеріалів присвячена святкуванню 1000-ліття хрещення України-Руси в діаспорі і ролі Я. Бабуняка у ювілейних відзначеннях. Об'єднавши хори Великобританії навколо «Гомону», він створив 230-особовий «Хор Тисячоліття», а приєднавши до нього хори «Думка» з Америки, «Веснівку» з Канади, хор голландських козаків («Візантійський хор») з Нідерландів, зорганізував 430-особовий зведений хор і виступив у королівській залі Лондона у травні 1988 р. з величним концертом у день відкриття пам'ятника Володимиру Великому – хрестителю України-Русі. Із спогадів громадсько-культурного діяча Великобританії В. Луціва дізнаємося, наскільки це була важка праця для диригента: «Потрібно було володіти неабияким хистом і мати віру в свої сили, щоб створити такий хор-моноліт» [8, с. 151]. У музеї представлені відеоматеріали ювілейного концерту в королівській залі Лондона, а також ювілейного концерту з участю хорів з 8-ми країн із нагоди Тисячоліття у Римі, де Я. Бабуняк теж був головним диригентом. В альбомах розміщено понад 100 унікаль-

У музеї в школі

У сучасній школі

них фотографій з ювілейних святкувань, численні відгуки у пресі, література про ці події з дарчими підписами, а також Подяка Я. Бабуняку від глави УГКЦ кардинала М. Любачівського, аудіокасета із записом Літургії І. Злотоустого у виконанні ювілейного хору Тисячоліття. Ця експозиція доповнена відео- і фотоматеріалами про святкування у Вербові 1020-ти і 1025-ліття хрещення. Чимало матеріалів є про організацію «Пласт», його ювілейні концерти, головним диригентом яких був теж Я. Бабуняк, до 50-річчя українського «Пласту», і його 25-річчя у Великій Британії. Платівка із записом ювілейного пластового хору розійшлася по всіх пластових станицях світу. До 100-річчя українського «Пласту» платівки були переписані на диски. Як і книга «Пласт у Великій Британії», з настанням незалежності диски розіслані по всіх пластових станицях України. Із експонованої книги «Пласт у Великій Британії» дізнаємося: «Я. Бабуняк на пластовому таборі створив всього за три тижні ювілейний 100-особовий хор, концерти якого викликали велике захоплення у глядачів і принесли «Пластові» велику повагу і пошану, а Бабуняку – титул «Добродій українського «Пласту». Я. Бабуняк навчив співати навіть тих, які ще не вміли по-українськи говорити» [9, с. 99].

Широко представлені матеріали про перший приїзд Я. Бабуняка з хором «Гомін» в Україну та спільне турне з чоловічим хором «Гомін» зі Львова. Тут містяться відеозаписи спільних концертів двох «Гомонів» у Тернополі, Бережанах, Львові, запис телепередачі програми «У мажорі і мінорі» на львівському телебаченні, а також великий концерт в Українському Домі трьох хорів «Гомін» – манчестерського, львівського і київського; безліч статей, відгуків у пресі, про те, що цим світовим єднанням хорів Я. Бабуняк відкрив нову сторінку в історії хорово-мистецького руху. Один із стендів присвячений вшануван-

ню маестро Бабуняка Україною. Представлені також матеріали про відкриття пам'ятної таблиці на фасаді школи на пошанування Ярослава Бабуняка – співака, бандуриста, популяризатора української пісні в світі та його батька Ілярія – знаного хормейстера не лише у Вербові; нагородження всеукраїнськими преміями – літературно-мистецькою та громадсько-політичною ім. братів Богдана і Левка Лепких, а також – ім. Івана Огієнка; відзначення Подякою Міністерства культури і туризму України, почесним званням та медаллю Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, присвоєння Указом Президента почесного звання «Заслужений діяч мистецтв України» та про нагородження Почесною грамотою Кабінету Міністрів хору «Гомін», засновником якого є Я. Бабуняк.

Оскільки музей створений у школі, то й значна кількість експонатів присвячена школі. Тут зберігаються фарфорова і скляна чорнильниці (діалектною мовою «каламарі»), ручка дерев'яна (з пером із зірочкою), якою перестали писати ще у 60-х рр. XX ст., з появою ручок-наливанок; хімічний олівець і ручка-наливанка, яку змінила кулькова. Є навіть гусяче перо, яким писали у давнину. Серед експонатів – пропис, зошити з каліграфії учнів 60-х рр. XX ст.; колишнє шкільне приладдя: дерев'яний пенал, готувальня для креслення, лекала і зразки креслення; колишня військова форма, яку школярі носили на уроках військової підготовки; колишня шкільна форма коричневого і темно-синього кольорів із білим святковим і чорним робочим фартушками; фото учениці-відмінниці навчання Ольги Григорівни Бідули. Представлені сумки, портфелі, чемодани різних років, навіть полотняна торбина.

На стендах і стелажах музею висвітлена історія старої школи, починаючи від дяківки (школи при церкві) до сучасної. Школа у радянські часи розміщувалася у 4-ох корпусах: два класи у старій школі, три – у пізніше збудованій школі, три класи у Народному Домі, три – на проборстві (колишньому помешканні пароха села отця В. Кушніра). Школа була неповною середньою, загальноосвітньою у різні роки: шестирічною, семирічною, восьмирічною, а згодом – дев'ятирічною (I-II ступенів). Виховала плеяду достойних українців, патріотів села і України. Стенди і матеріали про школу розповідають про вчителів-

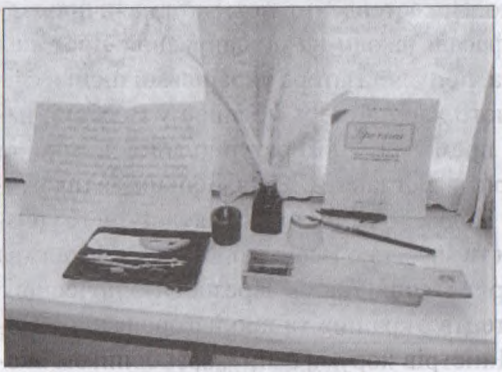

Учнівське приладдя у старій школі

предметників, їх досягнення у роботі з учнями. У куточку шкільної слави – нагороди (дипломи, грамоти, кубки, подяки, медалі). Найбільше їх мають шкільні спортсмени і учасники художньої самодіяльності. «Вербівська школа не є спеціалізованою музичною. Але у ній добре оснащений музичний кабінет (є скрипки, цимбали, контрабас, ударні установки, трикутник, домри, сопілки, акордеони, баяни, піаніно). Отже, кожен учень протягом навчання в школі у гуртках має можливість опанувати гру на декількох інструментах» [10, с. 56].

Світлини розповідають про плідну музично-культурну роботу школи під керівництвом родини Петрівих – батька Тараса Васильовича і сина Ігоря Тарасовича. У школі діють, крім дуетів, квартетів та вокальних ансамблів, ансамблі сопілкарів, домристів, баяністів та оркестр народних інструментів. Вербівський ансамбль ще до початку незалежності України виступав у Києві на ВДНГ (Виставці досягнень народного господарства), у Гідропарку та інших людних місцях Києва з купальською, ліричною й патріотичною програмами. Про музичні традиції Вербова й школи та музично-естетичне виховання йшлося в Дрогобичі у виступі студентки О. Маруняк на Всеукраїнському науково-практичному семінарі студентів, аспірантів, молодих вчених [10, с. 55–59]. Збірник виступів – серед експонатів музею.

Відведене місце музичним гуртам, які у свій час діяли в селі (капели Кондратова, Бідулова) і були знані далеко за межами району та мали широку весільну географію; драматичним колективам різних років; теперішньому театрові гумору. Нагороди свідчать про їхні чималі досягнення. Експонуються різьблені вироби учителя О. В. Чепіля та його учнів – учасників різноманітних виставок.

Один із стендів висвітлює відкриття нової школи, відомості про організатора її побудови, колишнього директора Григорія

Івановича Стеблянка. На видному місці – символічний ключ від школи (робота шкільного працівника – майстра Василя Григоровича Чепіля).

Зібрані матеріали розповідають і про с. Вербів, – зокрема, цікавим є стенд «Вербів – наша колиска». Тут подано найважливіші віхи з історії с. Вербова, світлини; присвячені селу твори учнів, місцевих поетів, композиторів, художників, статті і газетні замітки про село; зібрані учнями гумор, прислів'я, приказки, пісні, що побутують у селі; основні відомості про найяскравіших представників січового стрілецтва (УСС), українського військового об'єднання (УВО), організації українських націоналістів (ОУН), УПА, дивізію «Галичина» – І-шу Українську Дивізію Української Національної Армії, учасників Другої світової війни; про депортованих більшовицьким режимом у Сибір, участь вербівчан у національно-визвольній боротьбі. Якщо у Народному домі в музеї національно-визвольної боротьби – на стендах, то у школі – в альбомах-файлах коротко подана історія пам'ятників, пам'ятних хрестів, знаків (їх коло 30-ти на території села, в тому числі 2 – на території школи: погруддя-пам`ятник Т. Шевченку та жертвам Другої світової війни), пам'ятних таблиць (одна з яких – на стіні школи, присвячена відомим культурно-музичним діячам, батькові і синові – Ілярію та Ярославу Бабунякам).

Представлено книги, подаровані музею про січових стрільців, ОУН, УПА, Другу світову війну, фашистські концтабори. Експонується карта більшовицьких таборів, де перебували вербівчани. Окремі стенди і матеріали, особисті речі, спогади ознайомлюють відвідувачів про трагедії голодоморів, Чорнобильської АЕС, про Помаранчеву революцію, міжнародні події, учасниками яких були вербівчани – колишні випускники школи: про світові конгреси українців у США (ІІІ-й, 1974 р.), у Києві в роки незалежності (ІІІ-й – 2001 р.; ІV-й – 2006 р.); про Міжнародне літературно-мистецьке Шевченківське свято на Тернопіллі (травень 2007 р.), про Міжнародний круглий стіл із питань вивчення української мови в діаспорі (грудень 2007 р.) і І-й світовий економічний форум (грудень 2007 р.), учасниками яких були вихідці Вербова. Розділ музею «Журавлиний ключ» присвячено вербівській діаспорі, яка допомогла коштами у спорудженні монументу «Борцям за

волю» та провіднику національно-визвольної боротьби С. Бандері, у ремонті Народного Дому й церкви, сприяє наповненню матеріалами та експонатами музеїв села.

Під гаслом «Кожна школа славна не кількістю, а славою своїх учнів» у експозиції представлені вербівчани, імена яких внесені у книгу пошани села, до енциклопедій Тернопільщини (ТЕС) та Сучасної України (ЕСУ), різних енциклопедичних довідників. Це – науковці, громадсько-політичні та культурно-освітні діячі, члени творчих спілок (літератори, художники, журналісти, народні майстри), люди, які мають заслужені звання, державні нагороди за трудові (Чернецький Б., Одуд О., Гевка Т. – орден «Знак пошани») і бойові заслуги (Крук С., Солонинка М., Семчишин Д. – орден «Червоної зірки»), лауреати різноманітних Всеукраїнських премій та Міжнародних фестивалів. Є стенд про почесних мешканців села, серед яких – родина Бабуняків. У експозиції про школу представлені документи, нагороди вчителів, відзнаки, посвідчення, листи, спогади відмінників освіти України М. Г. Білоуса і П. І. Лужецького (60-ті рр. XX ст.), грамоти про нагородження медалями за довголітню і сумлінну працю учителів С. Тих, І. Бабуняка (20–30-ті рр. XX ст.). Цікавим експонатом є відзнака Української Галицької Армії Євгена Петрицького – члена родини колишнього директора школи Івана Петрицького.

У музеї експонуються наукові книги, робота (копія) на вчене звання кандидата геолого-мінералогічних наук Петра Чепіля – заслуженого працівника промисловості України, академіка Української нафто-газової академії, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, почесного розвідника надр України, автора карт нафтогазових родовищ України; скальпель та інше хірургічне приладдя знаного хірурга з пересадки нирок Петра Кондрата зі Львова; фотографії архітектурних авторських і співавторських об'єктів Лідії Кутної – лауреата Державної премії колишнього СРСР і державної премії незалежної України (1999 р.); рахівниця заслуженого економіста України Теодора Гевки, матеріали делегатів Всесвітніх форумів українців: III-го (2001 р.) – Я. Бабуняка, IV-го (2006 р.) і V-го (2011 р.) – Я. Павлів; книги літераторів Ганни Гультай, Ірини Кочило, Марії Дуди, братів Богдана та Миколи Дудів, Надії Тисячної, Марії Кані-Болюх, Івана Білоу-

са, релігійного діяча Івана Лужецького; подаровані роботи художника Я.Крука, Г.Тремби, О.Бакович; вишивки народних майстринь К.Костів, М. Віятик, М. Хамар; статті, збірники зі статтями члена НТШ Я. Павлів, книги і статті С. Хамара – дослідника історії села, громадського діяча – члена «Меморіалу» та його групи «Пошук»; наукові роботи братів Дмитра (інженера), Івана (юриста), сестри Надії (педагога) з родини Радиків; книги професора словесності Люблянського університету (Словенія), секретаря Союзу українців Словенії Андрія Гевки; збірка пісень учителя співів-композитора Петріва І.Т.; підручник з нейрохірургії молодого науковця Петріва Т.І.; альбом з фотографіями зачісок та нагороди майстра-перукаря Ольги Гондз – дипломантки європейського та інших чемпіонатів; народний одяг села Вербів та дещо з народного побуту.

До унікальних експонатів музею у школі належать рушник Міжнародного літературного та культурно-мистецького Шевченківського свята, що відбулося на Тернопільщині у травні 2007 р. Рушник вишитий не нитками, а автографами багатьох визначних особистостей – гостей свята (близько 100 автографів) – і не лише автографами, а й побажаннями тернополянам, зокрема й вербівчанам. Є на цьому рушникові побажання від народної артистки України Ніни Матвієнко, тодішнього голови спілки письменників В. Яворівського, голови ВУТ «Просвіта» П. Мовчана, багатьох лауреатів Шевченківської премії, у тому числі і Василя Лопати – письменника, художника-графіка, автора української гривні, дві купюри яких з автографом теж стали експонатами. Відвідувачі з подивом оглядають у музеї вербівську Шевченкіану (значки, марки, книги, присвячені Шевченку, матеріали Міжнародного Шевченківського свята, фотографії його трьохденних подій на Тернопільщині; диск, на якому близько тисячі фотографій свята.

Інтерес відвідувачів викликає «Кобзар», ілюстрований заслуженим художником України Василем Лопатою із його автографом, а також виставка «Кобзарів» різних років і видань. Велику увагу відвідувачів музею привертають фотоілюстрації скарбу Княжої доби (XI–XII ст.), знайденого у 1927 р. у Вербові. Згадки про цю знахідку були опубліковані у журналі «Життя і знання» за 1928 р., «Записках НТШ» (Львів) та декількох книгах [11, с. 6; 12, с. 136; 13, с. 220].

Викликає цікавість експозиція, присвячена історії України. Тут зберігається пакетик землі, привезеної із Трипілля, представлені книги і диски про Трипільську культуру; кам'яна бойова сокира (часів до нашої ери), знайдена на території села учителем історії В. М. Часковським. У школі діяли виставки місцевих художників, народних майстринь, фотомайстрів, зразків вишивки минулого століття, домашнього музею « Із бабусиних скринь» та писанок понад 50-літньої давності родини Маруняк-Павлів, виставка вербівчан «Моя найдорожча писанка» та інші.

Рада музею постійно в пошуку. Має у плані вивчити кожну вулицю, історії славних родин; зібрати матеріали про всіх випускників школи, їх досягнення; підготувати резерв екскурсоводів для оглядових і тематичних екскурсій, зібрати матеріали про видатних людей навколишніх місцевостей, цікавинки про школярів-вундеркіндів України і світу; оформити краєзнавчий куточок ілюстрованих звітів про цікаві екскурсії учнів та випускників рідним краєм, Україною та зарубіжжям і спогади про найяскравіші враження. Музей відвідали за роки існування багато колишніх учнів, численні гості села, школи. Він працює у тісній єдності із шкільною світлицею духовності, парафіяльним та сільськими музеями. Оскільки на фасаді школи меморіальна таблиця, присвячена відомим культурно-освітнім і музичним діячам Ілярію Бабуняку та його сину Ярославу, а Ірина (дочка і сестра) загинула на полі бою в боротьбі за Україну, то й музей у 2012 р. одержав назву імені родини Бабуняків. У цьому ж році музей спільно із дирекцією школи, місцевою «Просвітою», церквою та Народним домом відзначив 100-річчя приходу в село родини Бабуняків, 90-річчя з дня народження Ірини Бабуняк, сороковини й річницю пам`яті Ярослава Бабуняка та підготував вечір, приурочений 90-літтю з дня його народження.

Музей імені родини Бабуняків – єдиний володар родинного архіву Я. Бабуняка, який ретельно тематично комплектувала дружина маестро пані Тамара понад півстоліття. Матеріали музею стали об'єктом дослідження для молодих науковців. Експедиційний загін учнів вербівської школи підготував три роботи на конкурс «Слава України». За матеріалами про Я. Бабуняка Ольга Будар з Бережанської гімназії написала дві наукові роботи і одержала призові місця (у Тернополі у Малій Академії Наук – 1 місце, у Києві за результатами міжнародного

конкурсу «Мій рідний край», який проводив «Союз українок», робота Ольги здобула найвище визнання – «Перлина конкурсу». Випускниця Національної Музичної Академії ім.П. Чайковського (м. Київ) Олена Маруняк захистила на «відмінно» магістерську роботу «Мистецька діяльність Я. Бабуняка та його роль у музично-культурному житті української діаспори» (2013 р.). На основі матеріалів музею ім.родини Бабуняків О. Маруняк підготувала монографію про Я. Бабуняка, а культурно-просвітницька секція Тернопільського обласного відділення товариства «Україна-Світ» – книгу про хор «Гомін».

У районі є музеї, які присвячені Б.Лепкому (Бережани, Ратуша), родині Лепких (с. Жуків), М. Шашкевичу (Бережанська СШ №1), діячці ОУН-УПА Г.Дидик (с. Літянин, школа), громадсько-політичному діячеві І. Гавдиді (с.Саранчуки, школа). Музей у Вербівській школі – перший, де широко висвітлена діяльність всесвітньовідомого діяча в галузі музичного мистецтва Я. Бабуняка та його духовно-патріотичної родини. Цей музей з його наповненням вартий того, щоб бути включеним у районний і обласний екскурсійні маршрути «Видатні особистості краю», для показу по обласному телебаченню у програмі «Музеями Тернопільщини», у проведенні днів сільських шкільних музеїв у Тернопільському обласному та Бережанському краєзнавчих музеях.

Музей імені родини Бабуняків відіграє важливу роль у поглибленні знань з історії рідного краю і ознайомленні з його видатними особистостями. Він є цікавим не тільки для фахівців і любителів музичного мистецтва, але й для відвідувачів різного віку і професій.

Список використаних джерел

1. Павлів Я. Музейний краєзнавчий комплекс села Вербів Тернопільської області / Ярослава Павлів // Україна. Духовні острови. Збірник текстів учасників всеукраїнського конкурсу. – Луцьк, 2008. – С. 341 – 345.

2. Павлів Я. Ярослав Бабуняк / Ярослава Павлів // Тернопільський енциклопедичний словник. – Т. 1. – Тернопіль: Збруч, 2004. – С. 62;

3. Головин Б., Мазурак Я. Ілярій Бабуняк / Богдан Головин, Ярослава Мазурак // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Т. 4. – Тернопіль: Збруч, 2009. – С. 24.

4. Головин Б. Ірина Бабуняк / Головин Богдан // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Т. 4. – Тернопіль: Збруч, 2009. – С. 24.

5. Паньків Я. Рімінський ансамбль «Бурлака» в моїй пам'яті / Ярослав Паньків. – К.: Видавництво ім. О. Теліги, 2003. – С. 29.

6. Цигилик О. Золотий камертон Ярослава Бабуняка / Олег Цигилик // «Вільне життя», № 26. – Тернопіль, 12.03.2002. – С. 3.

7. Павлів Я. Піснею кріпив любов до України / Ярослава Павлів // «Жайвір», № 4. – Бережани, 2001, серпень. – С. 5.

8. Луців В. Від Бистриці до Темзи / Володимир Луців. – Львів: Дивосвіт, 1999. – С. 151.

9. Пласт у Великій Британії / ред. Оксана Паращак // Львів: Кальварія, 1999. – С.99.

10. Маруняк О. Форми і методи вдосконалення музично-естетичного виховання у загально-освітній школі / Олена Маруняк // Історія, теорія та практика музично-естетичного виховання. Матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару студентів, аспірантів, молодих вчених. – Дрогобич, 2007. – С. 55 – 59.

11. Бережанська земля // Історико-краєзнавчий збірник. – Т. 1. – Торонто – Нью-Йорк. – С. 6.

12. Коржухина Г.Ф. Русские клады IX – XIII веков / изд. Академии наук СССР. – Москва-Ленинград, 1954. – С.136.

13. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича – Київ: Мистецтво, 1997. – С. 220.

Olena Marunyak

LOCAL HISTORICAL, CULTURAL AND EDUCATIONAL MUSEUM. FAMILY BABUNYAKIV VERBIVSKIY IN A SECONDARY SCHOOL I-II DEGREE BEREZHANSKY DISTRICT

The article highlights the formation and development of the historical and regional cultural and educational museum of family Babunyakiv Verbivskiy in secondary school and II levels Berezhansky area, describes the contents of the museum exhibits.

Key words: Babunyak's family – Yaroslav, Ilyariy, Iryna, choir, bandura, school, exhibitions, displays, archives.

Володимир Мисик

ІГОР ҐЕРЕТА ТА РОЗВИТОК МУЗЕЙНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА ТЕРНОПІЛЛІ

У статті розкривається процес створення та функціонування музейних інституцій Тернопільщини та участі в ньому Ігоря Ґерети як талановитого організатора та професійного краєзнавця у збереженні та увіковічненні пам'яті про видатних постатей рідного краю.

Ключові слова: *І. Ґерета, музейні інституції, Тернопільщина, видатні постаті краю.*

Одним із ключових напрямків діяльності І. Ґерети було створення на Тернопільщині історико-культурних музеїв. Мета цієї роботи полягала у збереженні пам'яті про видатних осіб краю та історичні події, пов'язані з їхньою діяльністю. У 1960–1980-х рр. І. Ґерета, працюючи в Тернопільському краєзнавчому музеї, зацікавився долею українських митців, педагогів, громадських діячів рідного краю. У молодого мистецтвознавця виник грандіозний задум створити низку державних музейних установ, присвячених їхній пам'яті.

Завдяки наполегливій і сумлінній роботі краєзнавця, за погодженням із керівництвом, з допомогою працівників Тернопільського краєзнавчого музею (ТКМ) й активних громадських діячів Тернопільщини та України (І. Деркач, М. Головащенко, О. Черемшинський та ін.) зініційовано відкриття музеїв, присвячених співачці С. Крушельницькій, етнографові В. Гнатюку, режисерові Лесеві Курбасу, талант яких сягнув світового масштабу. Їх І. Ґерета вважав своїми духовними наставниками, а також намагався зберегти й увічнити пам'ять про видатних особистостей України для майбутніх поколінь, зберегти історію їх життя і діяльності [1, с. 475; 2, с. 3; 3, с. 3].

Одну з перших експозицій І. Ґерета присвятив діяльності С. Крушельницької, музей якої розміщений у парафіяльному будинку села Біла Тернопільського району. Для дослідника велике значення мало збереження пам'яті про співачку, народжену на Тернопіллі, оскільки його родина була частково пов'язана з родиною Крушельницьких. Окрім цього, створення виставок чи музею, присвячених цій постаті, передбачало збереження пам'яті про знаменні сторінки історії україн-

ського народу. Необхідно також відзначити й те, що краєзнавець, будучи працівником ТКМ, підходив до справи як фаховий спеціаліст [1, с. 475; 4, с. 180; 2, с. 3].

Перша виставка, присвячена життю та діяльності С. Крушельницької, співачки зі світовим іменем, була відкрита у 1963 р. й стала результатом співпраці І. Ґерети з укладачем першого збірника спогадів і матеріалів про співачку Іваном Деркачем. Дві наступні експозиції допоміг організувати упорядник двотомника матеріалів про С. Крушельницьку – Михайло Головащенко [1, с. 475–476; 5, с. 81].

Найціннішими матеріалами музею є, як вважав І. Ґерета, зібрані фотографії, афіші, особисті документи співачки, предмети побуту і меблі, запрошення, програми, рукописи спогадів сучасників, листи, одяг, сценічні прикраси, твори музики, образотворчого мистецтва та літератури. Ці матеріали підкреслюють світовий інтерес до актриси з боку громадськості, розкривають сторінки її життя й діяльності [5, с. 83].

З ініціативи й за допомогою І. Ґерети були віднайдені оригінальні театральні програми і запрошення на спектаклі, рецензії, унікальні фотографії та інші матеріали, що містять інформацію про роки навчання у Львові, перші виступи на оперній сцені, про навчання у видатного італійського педагога Фауста Креспи, віденський етап життя співачки [5, с. 83]. Роздобуті та представлені в експозиції листи до М. Павлика, газети, журнали того часу, твори українських, російських та західноєвропейських письменників, що читала С. Крушельницька, дають змогу простежити, як і під впливом яких факторів формувався світогляд співачки [2, с. 4; 5, с. 83].

Ігор Ґерета також під час складної праці з організації і створення музею налагодив зв'язки з представниками української діаспори, від яких згодом отримував експонати. Наприклад, матеріали, присвячені гастролям С. Крушельницької на Американському континенті в Чилі (1897 р.). У польському журналі «Век», представленому в експозиції, вміщено схвальний відгук про виступи актриси, виражено захоплення співачкою, вказано, що С. Крушельницька заволоділа Парижем, а французький «Ревю д'Арт Драматік» називав її однією із найвидатніших актрис сучасності [2, с. 4; 5, с. 84–85; 6, с. 60].

Рецензії і статті, представлені в експозиції, містять відомості про роботу С. Крушельницької в 1904 р. над головною роллю в опері

Д. Пуччіні «Чіо-Чіо-Сан» («Мадам Батерфляй»). Окрему групу експонатів складають матеріали 1905–1907 рр., коли відома актриса співала на сцені міланського театру «Ла Скала». Яскравий сценографічний матеріал присвячений прем'єрі опери Р. Штрауса «Електра», що у 1909 р. відбулася в цьому ж театрі [5, с. 85; 6, с. 60].

Деякі експонати, що їх отримали упорядники музею, розповідають про великий концертний тур співачки містами Західної України наприкінці 1920-х рр. Особливе місце в творчій діяльності С. Крушельницької займали концерти, присвячені пам'яті видатних синів українського народу Т. Шевченку, М. Шашкевичу та І. Франку. Для участі у цих концертах вона часто приїжджала з-за кордону у Львів, Тернопіль, Коломию [5, с. 86].

Завершують виставку зібрані з ініціативи І. Ґерети матеріали, які розповідають про вшанування пам'яті актриси на Батьківщині й за кордоном, а саме: десятки видань різними мовами, присвячені співачці, фотографії пам'ятних місць, які вона відвідувала, твори образотворчого мистецтва, грампластинки із записами її голосу [5, с. 87].

Ігор Ґерета розробив путівник по музею, що вийшов у 1978 р. У ньому автор описав експонати, що були зібрані й лягли в основу створення і функціонування закладу [5].

Будучи засновником та упорядником музею С. Крушельницької, І. Ґерета доклав багато зусиль до його поповнення і розширення. «Музей зростає, – зазначив краєзнавець. – Незабаром відкриється меморіальна кімната. Її обставлять скромними меблями – тими, що стояли тут за життя співачки» [5, с. 81]. Ці зачинання могли бути здійснені тільки завдяки глибокому дослідженню її спадщини і тісних зв'язків із родиною співачки. Авторові експозиції неодноразово допомагали й надавали раритетні особисті речі артистки її родичі, друзі та знайомі [5, с. 81].

Таким чином, музей С. Крушельницької своїм створенням завдячує, крім інших фахівців, І. Ґереті, який багато часу присвятив систематизації та зібранню експонатів, що висвітлюють творчий шлях відомої співачки. Цей матеріал у майбутньому послужив і для написання путівника по музею.

Маючи на меті культурно-просвітній розвиток краю й збереження пам'яті про його видатних особистостей, І. Ґерета продовжив досліджен-

ня життя та діяльності тих, хто прославив Тернопільщину. Серед таких видатних діячів – Володимир Гнатюк, етнографічно-меморіальний музей якого розташований у селі Велесневі Монастириського району Тернопільської області і був створений та відкритий за участі І. Ґерети й О. Черемшинського. Саме І. Ґерета надав неоціненну підтримку О. Черемшинському, створивши експозицію, для якої сам придбав сотні експонатів [1, с. 476].

Створення музею розпочалося з ініціативи О. Черемшинського, який тоді був піонервожатим Велеснівської восьмирічної школи. Згодом до нього приєднався І. Ґерета, який активно підтримав ідею відкриття музею. Як зазначив начальник Тернопільського обласного управління культури Г. Свініних, «велику допомогу у створенні музею надали Центральний державний історичний архів у Львові, Львівська наукова бібліотека, Львівський музей І. Я. Франка, Київська центральна наукова бібліотека, Інститут фольклору, етнографії та мистецтвознавства

АН УРСР ім. Т. Г. Шевченка, Чернігівський і Вінницький музеї М. М. Коцюбинського, Львівський й Ужгородський університети, Інститут світової літератури АН СРСР ім. О. М. Горького, Центральна публічна бібліотека ім. В. І. Леніна, Інститут мистецтв АН БРСР, Братиславський і Пряшівський університети, музей української культури в Чехословаччині, Польська Академія наук та багато інших установ» [7, арк. 3]. Також численний вклад у музей за зверненням його творців внесли видатні вчені і культурні діячі зарубіжних країн, наприклад, Чехословаччини, країн колишньої Югославії, Польщі та Болгарії [8, арк. 1, 3].

Відкриття музею відбулося 31 травня 1969 р.; у святкуванні взяли участь багато земляків В. Гнатюка і представників із різних областей України [1, с. 476].

Перед відкриттям музею І. Ґерета розробив детальний експозиційний план виставкових залів і у кінцевому варіанті музей В. Гнатюка нині виглядає так: Розділ 1. – Дитинство і юнацькі роки (1871–1893) – Зал І; Розділ 2. – Університетські роки (1894–1898) – Зал І; Підрозділ – Дослідження В. Гнатюка в рідному краю (1895–1897) – Зал ІІ; Розділ 3. – Дослідження В. Гнатюка в Закарпатті, Східній Словаччині та Південній Угорщині (1895–1903) – Зал ІІІ; Розділ 4. – Наукова та громадська діяльність В. Гнатюка в 1898–1904 рр. – Зал ІІІ; Розділ 5. – Наукова

та громадська діяльність В. Гнатюка в 1904–1926 рр. – Зал IV; Розділ 6. – Вшанування пам'яті В. Гнатюка – Зал V; Розділ 7. – Велеснів і Залісся – Зал VI; Розділ 8. – Меморіальна кімната В. Гнатюка – Зал VI [8, арк. 1].

«Турботи про створення експозиції взяв на себе Тернопільський краєзнавчий музей (директор Борис Ельгорт), – підкреслив І. Ґерета. – Збір та опрацювання матеріалів було поставлено на науковий ґрунт. У різних місцях нашої країни і за рубежем виявляли фотографії, документи, книжки, статті про життя і діяльність В. Гнатюка. Співпрацювали з організаторами музею автор першої монографії про Гнатюка киянин Михайло Яценко та відомий український гнатюкознавець із Словаччини Микола Мушинка. Багато цінних порад дав Гнатюків приятель – чеський україніст Францішек Главачек, польський учений Станіслав Тадеуш Грабовський, болгарський вчений, академік Петро Атанасов» [9, с. 4–5]. Тобто, підхід до зібрання відомостей про творчість видатного етнографа України був глобальним. Завдяки особистим і дружнім зв'язкам із родинами видатних діячів І. Ґереті та О. Черемшинському вдалося віднайти й отримати в результаті копіткої пошукової праці найцінніші матеріали, що лягли в основу виставкової експозиції музею [9, с. 4–5].

Не менш важливою була співпраця І. Ґерети і з інститутами, які надавали різноманітні матеріали про В. Гнатюка. Так, значний внесок у поповнення фондів музею зробила Львівська бібліотека ім. В. Стефаника АН УРСР. Вона подарувала п'ятдесят прижиттєвих видань літературознавця, багато присвячених відомому етнографові книг інших авторів, а також надала велику кількість фотографій. Співпрацюючи з Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського й Інститутом літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР, «архівами та музеями України, науковими установами Москви, Ленінграда, а також Чехословаччини, Сербії, Польщі, Болгарії» [9, с. 5], І. Ґерета й О. Черемшинський отримали для музею оригінальні документи, фотографії, особисті речі та фольклорні збірники етнографа. «Дуже посприяла створенню музею та виданню книг про Гнатюка його дочка Олександра Піснячевська, яка здавна жила у Франції, – зазначив І. Ґерета. – Велесневські краєзнавці зібрали чимало матеріалів про вшанування пам'яті вченого українською громадськістю» [9, с. 5–6].

Експонати, покладені в основу експозиції музею, відібрали і сформували за хронологією І. Ґерета та О. Черемшинський. Важливими та цінними матеріалами, що їх виокремили дослідники, були: фотографії, на яких зображені пейзажі природи села Велеснів, а також фотографії мовознавця і його близьких родичів, шкільні й гімназійні свідоцтва, з яких можна дізнатися про успіхи видатного етнографа у вивченні наук, оригінальні видання книг, якими В. Гнатюк користувався під час навчання: Г. Ількевича «Галицькі приповідки і загадки» (Відень, 1841 р.); П. Куліша «Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року», (Львів, 1882 р.); О. Партицького «Темні місця в «Слові о полку Ігоревім» (Львів, 1883 р.) та ін. [9, с. 15]. Експозиція початкового етапу життя етнографа «розповідає про формування демократичних поглядів молодого студента, – наголосив І. Ґерета. – Як і для інших, для Гнатюка чистим і закличним дороговказом було полум'яне слово Шевченка» [9, с. 15].

Ініціатори та упорядники музею особливу увагу приділили експонатам, що стосуються перших наукових праць, присвячених дослідженню фольклору В. Гнатюком у період його навчання в Львівському університеті. Фольклорно-пошукову роботу В. Гнатюка виділено окремими експонатами: перший фольклорний збірник літературознавця, шеститомне етнографічне дослідження, різноманітні збірки («Галицько-руські народні легенди», «Знадоби до галицько-руської демонології»), перша Гнатюкова публікація «Легенди з Хітарського збірника (1-ї половини XVIII ст.)» та ін. Це зібрання документів відображає одне з основних завдань дослідників – систематизація й упорядкування матеріалів етнографічно-фольклорної діяльності В. Гнатюка [9, с. 21–27; 10, с. 3–4].

Ця лінія систематизації експонатів провадилася і надалі: до музейної збірки ввели фотографії В. Гнатюка та О. Роздольського як двох відомих українських дослідників народної творчості, котрі спільно здійснювали етнографічно-фольклорні дослідження, першу публікацію про Закарпаття «Дещо про Угорську Русь» (1895 р.), яка була видана за кордоном у 1899 р. («Rusini v Uhrach»), неопубліковані рукописи етнографа – легенди й брошури «Уваги про українську правопись і літературну мову», збірки «Народні байки дітей», «Коломийки», «Гаївки», «Колядки і щедрівки» та ін. [9, с. 76–77, 80–85].

Особлива увага надана експонатам, присвяченим громадській діяльності (повідомлення про обрання В. Гнатюка дійсним членом Філологічної секції Наукового товариства ім. Т. Шевченка, диплом про обрання членом-кореспондентом Російської Академії наук у 1902 р. та ін.), особистому життю (світлини, на яких етнограф зображений зі своїми рідними, друзями, колегами і знайомими, речі побутового вжитку (меблі, вишивані рушники, подушки й доріжки, килими тощо)) [9, с. 80–93].

З ініціативи І. Ґерети в музеї створено особливий розділ під назвою «Образотворча Гнатюкіана». Тут дослідник класифікував і систематизував отримані від українських художників портретні експозиції, присвячені В. Гнатюку. Скульптурний портрет фольклориста у музей передав Б. Романець, живописні портрети – заслужений діяч мистецтв УРСР С. Данилишин, заслужений художник України Б. Ткачик, а графічні – львівські художники М. Старовойт, І. Крислач і тернопілець Г. Миколишин [9, с. 78, 68–80].

Таким чином, згідно з описами І. Ґерети, які він навів у нарисі-путівнику «Музей Володимира Гнатюка у Велесневі», в музеї представлено 965 експонатів, із яких 410 є оригіналами, ще 1300 перебувають у фондах. Під час оформлення було використано 15 художніх робіт. Сама ж експозиція побудована за чітким науковим методом. «Тут розміщено ряд унікальних матеріалів: книги і документи В. Гнатюка, його особисті речі, які зібрані в окремій залі, прижиттєві видання праць ученого, предмети етнографії і народного мистецтва Західного Поділля, Гуцульщини, Закарпаття», – зазначив начальник Тернопільського обласного управління культури Г. Свініних [128, арк. 1]. Окрім того, музей ознайомлює глядачів з етнографією областей, де працював В. Гнатюк [12, с. 99–100; 11, арк. 1, 2].

Отже, постать В. Гнатюка стала детальним об'єктом досліджень І. Ґерети, основною метою яких було створення музею, присвяченого пам'яті відомого етнографа й фольклориста, та зібрання різноманітних матеріалів про його життя і багатогранну діяльність.

Іншою, складнішою, була ситуація, коли впродовж 1967–1987 рр. І. Ґерета боровся за створення і розвиток музею-садиби Леся Курбаса у Старому Скалаті Підволочиського району на Тернопільщині. Органи радянської влади виступала проти цього: двічі знищували готову експо-

зицію, над упорядкуванням якої вчений працював разом із директором ТКМ В. Лавренюком. Довелося навіть залучити до цієї праці ЮНЕСКО (за ухвалою ЮНЕСКО 1987 р. був оголошений роком Леся Курбаса), чому посприяли дослідники творчості режисера Н. Корнієнко та Л. Танюк. Проте обком КПУ навіть уже після відкриття музею заборонив запрошувати відвідувачів до перегляду його експозицій [1, с. 477].

Музей було відкрито в парафіяльному будинку родини Леся Курбаса. У ньому встановлено дві меморіальні дошки на честь українського режисера та його батька, відомого актора театру Степана Пилиповича Яновича (скульптор І. Козлик). Музей розташований у п'ятьох кімнатах, де не лише розкрито життєвий і творчий шлях драматурга, а й висвітлено відомості про тих, хто працював із ним на театральній сцені в 20–30-х рр. XX ст. [13; 14; 15].

Експонати музею, зібрані за допомогою І. Ґерети, розподілені згідно хронології життя Леся Курбаса. Про дитячі та юнацькі роки, а також про навчання видатного режисера у Тернопільській українській гімназії, Віденському й Львівському університетах йдеться у книгах із бібліотеки, що її протягом життя створював митець, які свідчать про широту інтересів їхнього власника [13].

Систематизовані експонати розповідають про діяльність видатного драматурга у Києві. Це, зокрема, матеріали про працю Леся Курбаса в українському театрі М. Садовського, у «Молодому театрі», який режисер заснував у 1917 р., Київському драматичному театрі (заснував теж Лесь Курбас у 1920 р.), у театрі «Березіль», на роки діяльності в якому припадає розквіт режисерських і мистецьких талантів митця [13].

Матеріали про найважчий та порівняно тривалий період діяльності Леся Курбаса у Харкові дослідники подали як такі, що розкривають його намагання розвивати український театр (фотоматеріали вистав «Народний Малахій», «Мина Мазайло» тощо), а також переслідування і суд над ним 5 жовтня 1933 р. [13; 14].

Отже, процес створення музею Леся Курбаса тривав протягом 20 років; зібрання (у співпраці з В. Лавренюком) матеріалів, що висвітлюють його життя, розкриває намагання І. Ґерети, попри тиск радянської системи, зберегти пам'ять про видатного українського театрального діяча. Бажання створити дану інституцію було пов'язане з необхідністю

для українського суспільства примножити історичну спадщину народу, показати роль особистості у формуванні громадянського суспільства.

У цьому аспекті біографічних досліджень постаті І. Ґерети важливою, на наш погляд, є також робота та участь науковця у відкритті й функціонуванні картинної галереї ТКМ і музею політв'язнів.

Будучи працівником ТКМ, І. Ґерета у 1963 р. створив експозицію дорадянського періоду, в якій було представлено інформацію про розвиток культури краю, а також подані матеріали про діяльність ще не реабілітованих театральних діячів: режисера Леся Курбаса, артистів Севастяна Зубрицького, Софії Стадникової, Ганни Юрчакової та ін. [1, с. 475].

На початку 1970-х рр. І. Ґерета проводив творчі вечори художників у майстерні Ярослава Новака на вулиці Князя Острозького в Тернополі. На цих зібраннях представляли мистецькі роботи, які критично аналізував І. Ґерета, що сприяло вдосконаленню його мистецтвознавчих навичок. У цей час жодна музейна виставка в Тернополі не відбулася без його участі [16, арк. 5]. «Своєрідною мистецькою Меккою було Ігорове помешкання на вулиці Глибокій, – згадує Я. Новак. – Непоказна хатинка завше наповнювалася величезною енергією добра» [16, арк. 5].

У середині 70-х рр. XX ст. І. Ґерета став ініціатором створення картинної галереї ТКМ у стінах теперішнього Катедрального собору Непорочного зачаття Матері Божої УГКЦ, збудованому у 1749–1779 рр. у стилі бароко. Раніше це приміщення служило Домініканським костелом, а за часів радянської влади використовувалося як склад [17, арк. 1; 18, арк. 5]. «На щастя, його обминула тяжка доля знищення, – згадує Ярина Миколаїв. – 6 травня 1978 р. тут відкрили картинну галерею Тернопільського краєзнавчого музею. Автором експозиції був досвідчений науковець Ігор Ґерета. Її основою послужила збірка творів образотворчого мистецтва із фондів краєзнавчого музею» [17, арк. 1].

Копітка і наполеглива праця в художніх музеях України (Київ, Львів, Луцьк, Івано-Франківськ, Ужгород) й Росії (Москва, Ленінград), а також у дирекціях виставок Спілки художників СРСР і Міністерства культури УРСР дали можливість наповнити майбутню галерею в Тернополі творами видатних польських, українських, західноєвропейських та російських художників [17, арк. 1].

«Ще у Тернопільському краєзнавчому музеї у батька зародилася ідея створення в обласному центрі художньої картинної галереї. За сприяння музейних установ … він зібрав понад 300 творів живопису, графіки і скульптури», [19, с. 17] – такими словами донька І. Ґерети охарактеризувала палке бажання батька створити такий заклад, де могли б проводити свої виставки митці не лише з Тернопільщини, а й навіть із-за кордону. Картинна галерея ТКМ – перший художній музей на Тернопільщині. Його створення отримало найвищу оцінку не лише місцевих, а й закордонних мистецтвознавців. Вперше в історії СРСР сучасне мистецтво українців подано окремо від російського [1, с. 476; 2, с. 4; 19, с. 17].

Як згадує донька І. Ґерети, головним аргументом призначення її батька керівником галереї стало те, що «…в основу експозиційного плану та практичної побудови експозиції було покладено чітку концепцію, яка вимагала глибоких знань і великої праці» [17, арк. 1]. І саме І. Ґерета зумів подолати комуністичну догму про те, що мистецтво народів СРСР – це єдине радянське мистецтво. У Тернополі створили великий відділ сучасного українського мистецтва, відокремлено від російського. Згодом, у 1986 р., костел передали церкві, а для картинної галереї ТКМ, яка в 90-х рр. була перетворена на Тернопільський обласний художній музей, виділили нове приміщення [1, с. 476; 20, с. 2; 17, арк. 1].

Відкриття картинної галереї ТКМ було приурочене до міжнародного Дня музеїв. Виставлена тут колекція картин, гравюр і пластики ТКМ зібрана в основному протягом останніх п'ятнадцяти років. Наповнення першої експозиції відбулося за сприяння музею українського мистецтва у Львові, музею російського мистецтва в Києві, а частина творів була придбана зі збірки Л. Танюка, у родин Л. Левицького та І. Хворостецького [21, арк. 2].

Перша експозиція галереї налічувала понад 250 творів, представлених у п'яти різних за обсягом розділах, проте в кожному були полотна відомих майстрів.

Отже, І. Ґерета сорок років свого життя присвятив створенню та функціонуванню одних із найбільших і найповніших музеїв Леся Курбаса, С. Крушельницької, В. Гнатюка й сприяв їхньому розвитку. За

його допомоги про діяльність та існування цих музеїв стало відомо в багатьох країнах світу (Канада, США, Австрія, Італія тощо), а до збереження музейних експонатів були залучені представники ЮНЕСКО.

Домагаючись створення та розвитку різноманітних культурних і наукових закладів: від садиб-музеїв видатних особистостей Тернопілля до Тернопільського обласного художнього музею, І. Ґерета самовіданною працею намагався зберегти й примножити культурну і національну спадщини краю та України загалом. Важливість громадської роботи діяча на ниві створення музеїв не можна переоцінити. Підтвердженням цього є здобутки, отримані в результаті ретельної та скрупульозної праці, що закладають фундамент для вдосконалення й утворення нових культурно-національних ідей, які ляжуть в основу створення української самобутності. Турбота про великих попередників й віддання їм глибокої шани у вигляді творення інституцій зі збереження пам'яті про них є неперевершеним досягненням як, власне, І. Ґерети, так і нації в цілому.

Список використаних джерел

1. Литвин М. Одержимість Ігоря Ґерети /М. Литвин, В. Шевчук, Б. Хаварівський //Тернопілля'98-99: [регіональний річник]. – Тернопіль, 2002. – С. 474–483.

2. Петровський О. М. Ігор Петрович Ґерета: [інтерв'ю з Олександром Петровським] /Спілкувався В. Мисик. – 20 жовтня 2011.

3. Ґерета І. П. У боротьбі за Соломію /І. П. Ґерета //Свобода. – 23 вересня 1997.

4. Мисик В. С. Музейна діяльність Ігоря Петровича Ґерети в 60–80-х рр. XX ст. /В. С. Мисик //Україна–Європа–Світ: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини /Гол. ред. Л. М. Алексієвець. – 2010. – Вип. 4. – С. 180–186.

5. Ґерета І. П. Музей Соломії Крушельницької: нарис-путівник /Ґерета І. П. – Львів : Каменяр, 1978. – 98 с.

6. Ґерета І. П. Соломія Крушельницька в оцінці світової критики / І. П. Ґерета //Вісник фонду Олександра Смакули. – 2000. – № 1. – С. 52–63.

7. Інтерв'ю Ґерети І. П. кореспондентам газет «Русалка Дністрова» (Тернопіль – 1993. – Листопад) та «Свобода» (Тернопіль – 2000. – Вересень) про наукову, громадську діяльність //Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. Р. 3484 (Ґерета Ігор Петро-

вич (1963–2002) археолог, культуролог, громадський і політичний діяч. 1963–2003 р.). – Оп. 1. – Спр. 1, 3 арк.

8. Збірка документів (довідка, лист, буклети, запрошення, програми) з відомостями про створення та діяльність музею Гнатюка В. у Велесневі Монастирського району за 1969–1971 роки. Приєднано поштові конверти із репродукцією портрета Гнатюка В. (1971 рік) //ДАТО. – Ф. Р. 3484. – Оп. 1. – Спр. 17, 21 арк.

9. Музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис-путівник /[Черемшинський О., Бачинський В., Черемшинська Р., Ґерета І.]. – [4-е вид.]. – Тернопіль : Збруч, 2006. – 93 с.

10. Ґерета І. П. Велеснів – це Гнатюк /І. П. Ґерета //Ровесник. – 19 грудня 1968.

11. Збірка документів (довідка, лист, буклети, запрошення, програми) з відомостями про створення та діяльність музею Гнатюка В. у Велесневі Монастирського району за 1969–1971 роки. Приєднано поштові конверти із репродукцією портрета Гнатюка В. (1971 рік) // ДАТО. – Ф. Р. 3484. – Оп. 1. – Спр. 17. – 21 арк.

12. Арсенич П. Нарис про музей Володимира Гнатюка /П. Арсенич //Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 6. – С. 99–100. – Рец. на кн.: Ґерета І. Етнографічно-меморіальний музей Володимира Гнатюка у Велесневі: нарис- путівник /І. Ґерета, О. Черемшинський. – Л.: Каменяр, 1971. – 95 с.

13. Садиба Леся Курбаса [Електронний ресурс] //Журнал «Музеї України». – Режим доступу до статті : http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=1415.

14. Лесь Курбас (Олександр Степанович Курбас) [Електронний ресурс] //Who-is-who. Український видавничий портал. – Режим доступу до статті : http://who-is-who.com.ua/bookmaket/yuvilyars2007/1/4/2.html.

15. Меморіальний музей-садиба Леся Курбаса [Електронний ресурс] // Рідна країна. Світоглядний портал. – Режим доступу до статті: http://ridna.ua/p/museums/memorialnyj-muzej-sadyba-lesya-kurbasa/.

16. Публікації співчуття, некрологів, спогадів про Ґерету І. П. за 2002–2003 р. //ДАТО. – Ф. Р. 3484. – Оп. 1. – Спр. 78, 38 арк.

17. Публікація спогаду Миколаїв (Ґерети) Ярини «Душею товариства був він, Ігор Ґерета» //ДАТО. – Ф. Р. 3484. – Оп. 1. Спр. 83, 3 арк.

18. Петровський О. М. Ігор Петрович Ґерета: [інтерв'ю з Олександром Петровським] /Спілкувався В. Мисик. – 20 жовтня 2011.

19. Лінчевська С. Ігор Ґерета був своєрідним символом Тернополя / С. Лінчевська // Місто. – 9 жовтня 2008.

20. Стельмах М. Галицький Сковорода /М. Стельмах //Свобода. – 27 вересня 2003.

21. Публікації Хаварівського Б. «Вікно у сиву давнину», Дуди І. «Галерея» та інші про результати роботи Герети І. П. у археологічних розкопках, діяльності Тернопільської картинної галереї, його поетичну творчість за [1976] – 2000 роки // ДАТО. – Ф. Р. 3484. – Оп. 1. – Спр. 3, 12 арк.

Volodymyr Mysyk

IHOR GERETA AND THE MUSEUM INSTITUTIONS DEVELOPMENT IN TERNOPIL REGION

The article reveals the process of the museum institutions creation and its funcționong in Ternopil and shows Ihor Gereta's participation in this process as the talented organizer and professional ethnographer in order to preserve and perpetuate the memory of the prominent figures of the native land.

Key words: Ihor Gereta, museum institutions, Ternopil, prominent figures of the region.

о. д-р Віталій Козак

МУЗЕЙ-МЕМОРІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ІМЕНІ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО У с. ЗАЗДРІСТЬ ТЕРЕБОВЛЯНСЬКОГО РАЙОНУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

У статті показано основні етапи становлення і розвитку меморіального комплексу-музею патріарха Й. Сліпого у с. Заздрість Теребовлянського району Тернопільської області, висвітлено головні напрямки його діяльності.

Ключові слова: *Йосиф Сліпий, Заздрість, товариство «Свята Софія».*

«Як прийде час, відкупіть мою родинну хату в Заздрості, – а потім побачите, що зробите», – ці слова, сказані у 1974 р., перед смертю, патріархом Йосифом Сліпим (1892–1984) до Романи Навроцької – голови товариства «Свята Софія», стали першим поштовхом до заснування музею – меморіального комплексу ім. Патріарха Йосифа у с. Заздрість Теребовлянського району на Тернопільщині. Засновуючи цей музей, Товариство «Свята Софія» вбачало черговий крок у виконанні «Заповіту» Патріарха Йосифа, передбачливість та пророчий дар якого гідні великого подиву [3, с. 56–57].

1. Товариство «Свята Софія» – будівник та опікун музею

Товариство «Свята Софія» невід'ємно пов'язане з особою свого засновника патріарха Йосифа Сліпого. Задум патріарха створити це Товариство був обумовлений ситуацією навколо Української греко-католицької церкви (УГКЦ) в Україні й діаспорі наприкінці 60-х та в 70-х рр. XX ст. Ці товариства у різних країнах світу, згідно зі своїми практичними завданнями, були релігійними, хоч і не виключно церковними установами, але пов'язані з Церквою. Ними патріарх Йосиф бажав авторитетно скріпити мирянський рух, який, захоплюючись ідеями патріархату УГКЦ, був у той час дуже динамічним. Разом з тим не упускав патріарх з уваги бажання надати мирянам почуття сильнішої приналежності до рідної Церкви і більшої відповідальності за її долю.

Мирянський рух активізувався особливо після Другого Ватиканського Собору, який пропонував новий погляд на участь мирян у церковному житті та надавав їм своєю юридичною базою почуття уповно-

важеності. На теренах США товариство «Свята Софія» невдовзі перебрало на себе функції, що їх дотепер виконували «Українське Патріархальне Товариство», яке займалося збиранням коштів для «Церкви в потребі» та «Патріяршого фонду». Разом з цим був заснований т. зв. «залізний» патріарший фонд, відсотки якого йшли на утримання патріаршого надбання. Першим головою цього фонду у рамках «Святої Софії» став доктор Роман Осінчук. Цей фонд діє до сьогодні [5, с. 7]

Американське товариство «Свята Софія» було другим товариством, яке заснував патріарх у 1974 р. з осідком у Філадельфії. Перше товариство «Свята Софія» було засноване патріархом у Римі 1970 р. з метою розгорнути католицьку діяльність серед українського громадянства у світі [6, с. 25]. Ще досі воно втішається титулом «матірного товариства». Про потребу створення філій Українського католицького університету та товариства «Свята Софія» патріарх висловлювався дуже часто. Він бажав, щоб народ був ознайомлений з метою і працею цих установ. Намагався надати їм історичного підґрунтя, згадуючи світлі постаті древніх українських меценатів, наголошував, що всяка наука і її центри вимагають матеріального забезпечення для свого швидкого та тривалого росту. Будівлі для цих центрів науки і духовності вимагали легального власника.

Згодом такі товариства були засновані в Англії (1977 р.), Канаді, Бельгії (1979 р.) та інших країнах світу. Всі вони були створені як безприбуткові, благодійні корпорації зі статусом юридичної особи відповідно до законодавства країни їхнього осідку [5, с. 7].

Товариство мусіло взяти на себе догляд й утримання різноманітних будівель та установ, заснованих патріархом. Усі вони разом взяті, розпорошені по цілому світі, творили немовби «духовну державу», на яку мала опиратися українська свідомість, позбавлена власної держави. Саме вона мала репрезентувати українців як розвинену, культурну націю перед цілим світом. У своєму зверненні, датованому 21 листопада 1977 р., патріарх Йосиф перерахував об'єкти, якими опікується «Свята Софія»: «При Божій помочі та завдяки великій жертвенності відданого і вірного українського Божого люду на поселеннях, Патріархат (…) набув дотепер такі добра та установи, як Собор Святої Софії в Римі. Український Католицький Університет і його філії на поселеннях, храм св. мучеників Сергія і Вакха з патріаршим двором і Музеєм,

Студіон. (…) Товариству Свята Софія, як правному власникові патріярших інституцій і дібр, ми поручили також створення для його необхідної фінансової бази – Патріяршого Фонду» [1].

Природно, що з проголошенням незалежності України товариство «Свята Софія» бажало поширити свої інституції в Україні. Під проводом голови товариства доктора Романи Навроцької відбулися наради з першим послом України у США доктором Олегом Білорусом про можливість передання будинку філії УКУ (Українського Католицького Університету) у Вашингтоні в користування українському урядові. Взамін Товариство просило відповідне приміщення для свого майбутнього осідку у Львові чи Києві. Ці переговори не мали успішного завершення. Згодом, у березні 1998 р., дім у Вашингтоні було продано, а фонди з продажу передано на потреби Українського Патріаршого Центру в Римі [5, с. 13].

Своє Представництво в Україні Товариство створило у 1997 р. завдяки зусиллям його голови доктора Р. Навроцької. Статут Представництва Міністерство Юстиції України зареєструвало 27 серпня 1997 р. У статуті зазначено, що метою створення Товариства є сприяння розвитку в Україні духовної культури, освіти та доброчинної діяльності. Втілюючи вивчення та дослідження християнської релігії, української мови, історії та культури, а також сприяючи налагодженню міжконфесійної злагоди в Україні, Представництво зайнялося проведенням семінарів, лекцій та курсів на означену тематику [6, с. 25]. Українське Представництво очолив академік Андрій Рудницький, доктор архітектури, дійсний член НТШ, заслужений професор Національного університету «Львівська політехніка», член Спілки архітекторів України. На цьому посту він залишався до своєї смерті, що наступила 26 серпня 2009 р.

Музейний комплекс у Заздрості є на сьогоднішній день найвизначнішим здобутком Представництва в Україні. Автором архітектурного проекту цього комплексу став Андрій Рудницький у співпраці з іншими архітекторами.

Сама ідея створення музею чітко окреслена у статті владики Івана Хоми «Слово на прощання у вічність», де згадується посмертно діло Р. Навроцької: «…Воно (товариство «Свята Софія» – В. К.) мало берегти матеріяльну частину надбання Блаженнійшого в Римі, на поселен-

нях і сьогодні в Україні, як тій, що мала забезпечити, щоб місце його народження в селі Заздрість не пропало, а було пам'ятником, що проповідував би своїм існуванням слова його апостоляту в Україні..:» [5, с. 7].

2. Будівництво музею

У 1995 р. товариство «Свята Софія» викупило землю та дім родини Сліпих у місцевого жителя Михайла Сліпого, родича патріарха. Тоді ж було вирішено збудувати тут великий комплекс, разом з каплицею та конференційним залом.

Будівництво розпочалося 16 квітня 1995 р., коли було посвячено наріжний камінь під музейний комплекс у пам'ять 50-ої річниці арешту владик УГКЦ, дату якого фактично можна вважати офіційним початком переслідування УГКЦ у Радянському Союзі. Владика Юліан Гбур освятив площу під будівництво комплексу. Авторами архітектурного проекту, як уже зазначалося, були А. Рудницький, Ю. Дубик, М. Бевз та О. Залішук. Участь у розробці проекту брав також інженер-конструктор Г. Шевчук. Будову було завершено через три роки. Урочисте посвячення музейного комплексу відбулося після завершення Синоду Єпископів УГКЦ 13 вересня 1998 р. Музейний комплекс у Заздрості став широковідомим, отримав загальне визнання. Архітектори комплексу були відзначені державною грамотою першого ступеня на Всеукраїнському конкурсі на кращий архітектурний об'єкт 1999 р. [9, с. 14].

Будинок-музей був відкритий під опікою сестер чину св. Василія Великого. Саме вони вели господарство у резиденції патріарха у Римі. Багато з них знали його особисто, деякі переїхали в Україну. Це стало визначальним мотивом для товариства «Свята Софія» довірити їм опіку над музейним комплексом. Утриманням дому займаються п'ять сестер-монахинь, одна з них є настоятелькою дому. Крім цього, працюють тут два наймані робітники, які ведуть господарство [2, с. 29]. У дворі перед центральним входом до комплексу встановлено пам'ятний бюст Патріарха Йосифа роботи скульптора Емануїла Миська. Патріарх зображений з двораменним наперсним хрестом, якого любив носити за життя, панагією та енкольпіоном – знаками архієрейської гідності.

3. Експозиція музею

У фойє музею встановлено пам'ятний знак на честь жертводавців з товариства «Свята Софія». Перед списком прізвищ визначних

жертводавців поміщено напис: «Ісповідникові віри Блаженнішому Патріархові Йосифові з любов'ю та вдячністю Свята Софія Релігійне Товариство українців католиків США. Сини і дочки України в розсіянні сущі». Біля пам'ятного знаку розміщено бюст доктора Романи Навроцької, багаторічного голови товариства «Свята Софія», яке вона заснувала на доручення патріарха Йосифа у 1974 р. у США. Померла пані Романа Навроцька у Філадельфії в листопаді 1999 р. Отже, цей бюст є її посмертною пам'яткою, адже музей у Заздрості став останньою справою керованого нею товариства «Свята Софія».

З фойє потрапляємо в музейний зал. Над дверима поміщено особистий герб Патріарха Йосифа Сліпого, що вінчається кардинальським капелюхом. На гербі зображення Богородиці-Оранти з високо піднятими руками.

Тюремний період життя Патріарха Йосифа представляє карта Радянського Союзу, на якій позначені усі пункти переміщення по таборах та місцях утримання в'язня-ісповідника. Біля карти розміщена невеличка експозиція чорно-білих фотографій цього періоду, деякі фотокопії документів особистої справи патріарха та різні довідки органів держбезпеки СРСР.

В експозиції представлено літургійний одяг патріарха, а також комплект щоденного одягу Йосифа Сліпого, у якому часто бачимо його на фото римського періоду життя (1963–1984 рр.). Комплект складається з підрясника з широким поясом, ряси, капелюха та ціпка.

Поруч розміщено інший комплект одягу – парадна ряса з червоною підкладкою – адаптований варіант гідності кардинала для достойника східної церкви. Автором такої адаптації був, правдоподібно, сам патріарх, оскільки його єдиний попередник – кардинал Йосиф Сембратович у XIX ст. носив латинський одяг та широкий кардинальський червоний пояс. Разом з цією рясою, судячи зі світлин, представлених в експозиції, патріарх зазвичай носив білий патріарший клобук з хрестом, який також знаходиться в експозиції.

Літургійний одяг представлений патріаршим білим саккосом з червоним малюнком (так званий поліставріон) та додатками: стихар, набедренник, нарукавники та омофор.

Експозиція світлин знайомить із закордонним періодом діяльності патріарха Йосифа Сліпого, його численними подорожами та служінням у різних країнах серед української діаспори. Найцікавіші – з літургії в Римі, відслуженій у кардинальській базиліці патріарха – соборі Святої Софії разом з папою Павлом IV 28 вересня 1969 р. Особливо широко представлені світлини похорону патріарха Йосифа у Римі 7 вересня 1984 р.

Музейний зал у Заздрості зберігає також відзнаки, присвоєні патріархові Йосифу посмертно. Їх залишають тут різні організації та фонди, що в теперішній час відзначають заслуги патріарха-ісповідника. Тут зберігається грамота та почесна відзнака «Хрест звитяги», яким посмертно відзначила патріарха Львівська державна адміністрація. Поруч знаходиться грамота та почесна відзнака «Хрест слави» від Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих. Пам'ятна грамота від 24 січня 2003 р. «Галицький Лицар» відзначає патріарха в номінації «Найвидатніша постать століття». Поруч знаходяться копії документів, що відносяться до початку процесу беатифікації (проголошення блаженним) патріарха Йосифа. Беатифікація – це перший крок до канонізації особи, процес, який триває декілька років та вимагає збирання багатьох свідчень та проб гідності особи, яку мають намір причислити до лику святих.

Представлено копію декрету номіни (призначення) єпископові Івану Хомі, який 2 жовтня 1998 р. був призначений «Постулятором» процесу беатифікації патріарха Йосифа Сліпого, підписаний Главою УГКЦ патріархом та кардиналом Мирославом Іваном Любачівським. У цій же експозиції – копія мандату римської Конгрегації в справах святих, датована 9 листопада 1998 р., яка затверджує владику Івана Хому «Постулятором» процесу.

Нумізматична експозиція представлена колекцією пам'ятних медалей, присвячених патріарху Йосифу в час його римського періоду життя.

Перша медаль викарбувана на пам'ять 25-ої річниці архієрейської хіротонії Патріарха. На аверсі – барельєф патріарха. На реверсі – напис: «На спомин 25-річчя архієрейських свячень 1939 – 1964».

Наступна пам'ятна медаль викарбувана у 1969 р. на пам'ять освячення собору Святої Софії у Римі на Via Boccea, що був, до виходу з підпілля УГКЦ в Україні, центральним храмом усіх греко-католиків.

Ще одна медаль, викарбувана на пам'ять патріарха після його смерті: на реверсі – напис: «Блаженніший патріарх Йосиф Сліпий 1892 – 1984».

Завершує колекцію пам'ятна медаль сестер Василіанок, викарбувана на честь їхньої Капітули у 1963 р., що була ініційована патріархом.

Одна з медалей викарбувана на пам'ять перепоховання патріарха у Крипті собору Св. Юра у Львові. На аверсі – напис: «Перенесення праху Патріарха Йосифа Сліпого з Риму до Львова. 27 – 29. 08. 1992»; на реверсі – портрет патріарха та дати «1892» та «1992».

У експозиційному залі представлена також повна збірка творів патріарха Йосифа Сліпого, що складається з 15 томів видавництва Українського Католицького Університету імені Св. Климента Папи у Римі, видане упродовж 1968 – 1991 рр. Крім цього, представлено нововиданий трьохтомник «Історія Вселенської Церкви», а також сімсотсторінковий науковий збірник статей на честь патріарха Йосифа «Intrepido Pastori» (1984 р.), виданий з нагоди 40-ліття його вступу на галицький престол (1.11.1944 р.). Крім цього, представлено ряд монографій та досліджень, присвячених особі патріарха Йосифа, що належать різним сучасним дослідникам.

У залі представлена також копія оригіналу «Заповіту» патріарха з власноручними помітками. Сьогодні цей духовний твір Й. Сліпого найбільш знаний серед громадськості. За обсягом це 18 машинописних сторінок.

4. Трапезна та житлові приміщення

До експозиційного залу примикає велика трапезна. Незважаючи на її практичне призначення, на стінах розміщено також деякі експонати музею. Так, на одній зі стін розміщено величезну реконструкцію родинного дерева роду Сліпих, яке налічує 452 представники роду.

На другому поверсі музейного комплексу поруч з житловими кімнатами знаходиться бібліотека, яка виконує функцію залу для нарад. Цей зал використовується під час вишколу та зборів різних молодіжних організацій, які часто приїздять у Заздрість. Так, особливо частими відвідувачами музейного комплексу є «Українська молодь Христові», СУМ (Спілка Української Молоді), «Обнова» – товариство студентів-католиків, «Пласт», «Вертеп», «Божа іскра», «Волонтери для різних

послуг». Другий поверх має декілька житлових кімнат для відвідувачів. Сестри-василіанки займають лише другий поверх правого крила комплексу, який, як звичайно у монастирях, утримується у режимі т.зв. «клувзури» (закритості від вільного відвідування). Всі інші приміщення відкриті для відвідувачів.

5. Каплиця-церква

Частиною музейного комплексу є також досить велика каплиця-церква, присвячена святу Покладання Ризи Пресвятої Богородиці. Вона гармонійно вписується в архітектурний комплекс. Покрівля каплиці прикрашена одним невеликим куполом з трираменним патріаршим хрестом – символом ставропігії (прямого підпорядкування Патріарху). Хрест цей символізує зв'язок товариства «Свята Софія» з особою його засновника – патріарха Йосифа, та той факт, що будівля знаходиться під опікою Товариства патріаршого права. Також хрест нагадує звичку древніх українських ставропігій XVI–XVII ст.ст. встановлювати його на приналежних їм будівлях, тим самим підкреслюючи свою незалежність від місцевої юрисдикції. З цими ставропігіями традиційно пов'язує себе товариство «Свята Софія», будучи немов би неоставропігією.

Інтер'єр каплиці на сьогоднішній день ще остаточно незавершений. Замість запланованого іконостасу, спроектованого, але ще не реалізованого, у ній знаходиться п'ять ікон, написаних у сучасному іконописному стилі, котрий не розриває зв'язку з традицією класичної візантійської ікони. Дві намісні ікони для майбутнього одноярусного іконостасу, Христос та Богородиця-Одигитрія, поєднані зі запрестольною іконою Покрови Богородиці. В іконописній композиції Покрови Богородиця з розпростертим омофором стоїть над родинною хатою Сліпих, в якій легко впізнається подібність до хати, що є частиною музейного комплексу, а, зрештою, типовою українською селянською хатою. Богородиця на іконі Покрови споріднена також з геральдичною Богородицею-Орантою з архієрейського герба патріарха Йосифа.

У святилищі також знаходяться два іконописні портрети в літургійних ризах – патріарха Йосифа Сліпого та митрополита Андрея Шептицького. Портрети написані у повний зріст.

У притворі каплиці, який є досить значним за своїми розмірами, на перспективу заплановано конференційний зал. На стінах залу розмі-

щено портрети єпископів-мучеників та ісповідників УГКЦ XX ст. Тут бачимо увесь єпископат Церкви, що був заарештований радянською владою у 1946 р. з метою «обезглавити» Церкву. Когорту єпископів-мучеників представляють Петро Вергун, Василь Гопко, Іван Лятишевський, Теодор Ромжа, Олександр Хіра, Микита Будка, Павло Гойдич, Григорій Локота, Григорій Хомишин, Йосафат Коциловський, Миколай Чарнецький. До цього ряду додано також підпільних архипастирів УГКЦ в радянський період: Володимира Стернюка та Василя Всеволода Величковського. Портрети написані олією в темних тонах та нагадують український живопис XVII ст.

6. Родинна хата Сліпих

Будинок родини Сліпих є цікавим в історико-етнографічному аспекті, оскільки є типовою житловою спорудою зразкового галицького сільського господаря-інтелігента кінця XIX та початку XX ст. Оселя демонструє умови побуту сільської інтелігенції, проміжної ланки між українською родовою інтелігенцією та селянами. Адже саме сільський прошарок суспільства, до якого належали батьки патріарха Йосифа, відіграв важливу роль у збереженні української національної свідомості.

Будинок реставровано та приведено до оригінального вигляду у 1860–70-х рр. Відновлено також солом'яну покрівлю, яку ще сьогодні виготовляють за оригінальною технологією.

В експозиції інтер'єру знаходиться родинна шабля Сліпих, деякі родинні меблі, давні світлини та кераміка. Відтворена типова для тих часів атмосфера життя заможного селянина, в якій зростав майбутній патріарх.

З інших господарських будівель збереглися лише відреставрована возівня та криниця, з якої пив колись воду майбутній патріарх.

Підсумки і перспективи

Сьогодні музейний комплекс у Заздрості є пам'ятником неоціненного вкладу патріарха Йосифа у справу розбудови українського суспільства. Неможливо переоцінити велич постаті патріарха, яка десятиліттями уособлювала у собі долю усієї переслідуваної Української греко-католицької церкви, була живим монументом її незламності. Місце народження Й. Сліпого, де сьогодні знаходиться меморіальний музейний комплекс, має свою особливу пам'ять. Пам'ятає воно чудес-

не одужання смертельно хворого хлопчини Йосифа, його зростання, формування як особистості, врешті його покликання до священства.

Музейний меморіальний комплекс став місцем проведення заходів, пов'язаних з пам'яттю про патріарха Йосифа. Однією з визначних подій, яка відбулася в меморіальному музеї, було відзначення 5–6 червня 2009 р. «Дня Патріарха Йосифа Сліпого», приурочене до 25-ї річниці з дня смерті патріарха у Римі. В рамках цього святкування відбулася наукова конференція на тему: «Історична й духовно-просвітницька місія Патріарха Йосифа Сліпого». Ініціатива проведення дня пам'яті належить товариству «Свята Софія» у співпраці з Науковим Товариством ім. Т. Шевченка в Україні та Українським католицьким університетом у Львові.

На конференції виступило 11 доповідачів з науковими доповідями, що були присвячені постаті Патріарха та його різнобічній діяльності. Конференція завершилася презентацією книг «Патріарх Йосиф», авторства єпископа Івана Хоми, та «Митрополит Андрей», авторства отця доктора Євгена Небесняка, який і провів презентацію [4, с. 47]. Підсумковий документ конференції підняв питання популяризації діяльності патріарха Йосифа серед українців, видання його монументальної біографії та видання в Україні кількатомного зібрання праць патріарха та його епістолярної спадщини.

Комплекс став важливим осередком с. Заздрість. Сюди приїздить багато паломників і туристів. Завдяки праці музейного комплексу місцева школа офіційно, за постановою Ради Міністрів України, отримала ім'я патріарха Йосифа Сліпого.

Відвідування музею безкоштовне. Кількість відвідувачів з кожним роком зростає, зокрема, школярів та туристів. Важливо, що музейний комплекс має можливість вперше знайомити зацікавлених людей з титанічною особою патріарха-ісповідника, і в цьому його найбільша унікальність.

Згідно даних голови представництва «Свята Софія» в Україні Андрія Рудницького, у 1999 р. проведено 54 екскурсії, в 2001 р. музей відвідало 1827 осіб, а в 2003 р. музей прийняв 4085 відвідувачів. На початок жовтня 2004 р. кількість гостей зросла до 5075 осіб [5, с. 14]. Багато відвідувачів залишають свої записи у пам'ятній книзі. Оскільки не

всі залишають такі записи, сестри-василіанки ведуть додаткову книгу реєстрації, щоб точніше нотувати кількість відвідувачів музею. Географія відвідувачів дуже різноманітна: США, Канада, Великобританія, Німеччина, Польща, Італія, Бразилія, Росія [2, с. 24].

Сьогодні є плани включення меморіального музею у с. Заздрість в різні туристичні маршрути Тернопільщини. Зацікавлення об'єктом виявили і приватні туристичні компанії, що виступили з ініціативою створення особливого туристичного маршруту для релігійних паломництв. Ця ініціатива призвела до включення Заздрості у паломницький путівник.

Меморіальний комплекс вважається завершеним, проте залишається чимало аспектів, які потребують невідкладної уваги та підтримки. Зокрема, варто звернути особливу увагу на експозицію музею, яка на сьогоднішній день недостатньо укомплектована. Потребує вона більш фахового підходу та кращої систематизації. Також потрібно поповнити її більшою кількістю автентичних речей патріарха, які ще можна віднайти сьогодні у його римській резиденції, а за сприяння «Святої Софії», котра володіє також і домом у Римі, можна б було її збагатити.

Список використаних джерел

1. Вісті з Риму. – 1977. – 15 листопада. – р. XV.

2. Звіт про працю настоятельки Музейно-меморіяльного комплексу Патріарха Йосифа Сліпого сестри Модести за період від 13 вересня 1998 до 10 жовтня 2004 р. //Бюлетень Релігійного Товариства Українців Католиків Св. Софія, ЗСА – Bulletin of the St. Sophia Religious Association of Ukrainian Catholics U.S.A. – 2005. – № 6.

3. Іванкович-Блощинська І. «Як прийде час, відкупіть мою родинну хату в Заздрості, – а потім побачите, що зробите» /І. Іванкович-Блощинська // Бюлетень Релігійного Товариства Українців Католиків Св. Софія, ЗСА – Bulletin of the St. Sophia Religious Association of Ukrainian Catholics U.S.A. – 2009. – № 18.

4. Небесняк Є. День Патріярха Йосифа Сліпого /Є. Небесняк //Бюлетень Релігійного Товариства Українців Католиків Св. Софія, ЗСА – Bulletin of the St. Sophia Religious Association of Ukrainian Catholics U.S.A. – 2009. – № 18.

5. Рудницький Л. До історії товариства «Свята Софія» /Л. Рудницький //Бюлетень Релігійного Товариства Українців Католиків Св. Софія,

ЗСА – Bulletin of the St. Sophia Religious Association of Ukrainian Catholics U.S.A. – 2005. – № 6.

6. Рудницький А. Про діяльність Представництва Релігійного Товариства Українців-католиків США «Свята Софія» в Україні» /А. Рудницький //Бюлетень Релігійного Товариства Українців Католиків Св. Софія, ЗСА – Bulletin of the St. Sophia Religious Association of Ukrainian Catholics U.S.A. – 2005. – № 6.

F. Dr. Vitaly Kozak

THE MEMORIAL MUSEUM COMPLEX NAMED AFTER PATRIARCH YOSYF SLIPYY IN THE VILLAGE OF ZAZDRYST' OF TEREBOVLYA IN TERNOPIL REGION

The article shows the main stages of the memorial museum named after patriarch Yosyf Slipyy formation and its development in the village of Zazdrryst' in Terebovlia district of Ternopil region. The main trends of its activity have been highlighted.

Key words: Yosyf Slipyy, the village of Zazdrist', society «Saint Sophia».

Наталія Оболончик

КРЕМЕНЕЦЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

У статті проаналізовано діяльність Кременецького краєзнавчого музею з моменту створення і до сьогодення. Представлена інформація про експозиційну, фондову та виставкову роботу. Окремо подано відомості про осіб, які в різний час працювали в музеї.

Ключові слова: *Кременецький краєзнавчий музей, експозиції, фонди, колекції, виставки.*

Кременецький краєзнавчий музей – значний науково-дослідний осередок, культурно-просвітницький центр Південно-Західної Волині. Історія створення музею сягає періоду діяльності Кременецького ліцею (1921–1939 рр.).

Музей Кременецької землі ім. Віллібальда Бессера було започатковано у 1937 р. Ініціатором його створення та першим директором став викладач ліцею, краєзнавець Францішек Мончак [1, s. 113–114].

Організаційна робота передбачала кілька етапів і розпочалася 20 березня 1937 р. Тоді відбулося перше засідання наукової ради музею, на якому головував куратор Кременецького ліцею С. Чарноцький. На засіданні було визначено основні напрями роботи цієї установи. Вони передбачали дослідження у таких галузях, як геологія, морфологія, ґрунтознавство, етнографія, антропологія, археологія, історія, культура, архітектура, господарське, громадське життя регіону, кліматологія, дослідження флори та фауни [2, s. 129].

Серед завдань, поставлених перед музеєм, особливо виділялися ті, що стосувалися збору експозиційного матеріалу та створення різноманітних колекцій. Протягом 1937 р. наукові працівники повинні були зібрати якомога більше матеріалів, опрацювання яких передбачалось у наступні роки.

Важливим напрямом пошукової роботи було формування фонду музичних матеріалів та інструментів, типових для даного регіону [3, с. 4].

Наступними завданнями для науковців було складання пластичної карти сіл Кременецького повіту і самого міста, дослідження флори і фауни Страхової та Лисої гір [4, арк. 78]. Стосовно питань історії краю, то найбільше уваги зосереджувалось на висвітленні діяльності Волин-

ської гімназії XIX ст. та Кременецького ліцею XX ст., і їх ролі в житті регіону. Окремо планувалось створення розділів «Словацький і Кременець» та «Волинь в Польщі» [1, s. 117].

Музею присвоїли ім'я відомого дослідника та вченого, доктора Віллібальда Бессера, якого поляки пам'ятали як професора Волинського ліцею і називали «батьком польської флористики» [1, s. 115].

Новостворена установа розмістилася в головному корпусі ліцею, а його зали займали праве крило будинку: п'ять кімнат і два коридори. Проте цієї площі вистачило тільки для організації експозицій. Тому приміщення для виставок, кабінети наукових працівників, кабінет директора містились окремо від експозиційної частини [3, с. 4].

Для ведення дослідницької роботи музею надали цінні книги з фондів бібліотеки ліцею та його нумізматичну колекцію [4, арк. 115].

Діяльність музею була сконцентрована у відділах історії ліцею (XIX–XX ст.) та природничо-географічному (геологія, флористика) [5, арк. 115]. Основу музею складали зали етнографії, природи, давньої історії України та археології і зал історії навчального закладу, який переважно розповідав про Волинський ліцей XIX ст. [3, с. 4].

Важливим для музею був збір різноманітних колекцій. Однією з перших була представлена колекція ентомології – зібрання великої кількості комах, метеликів та жуків західного регіону України. Згодом почалося формування колекцій народних промислів, особливо речей волинської кераміки [4, арк. 78].

Із перших днів своєї діяльності музей розгорнув велику роботу з представлення матеріалів для широкого кола відвідувачів. Важливим кроком у цьому напрямі була організація виставкової роботи. Першу виставку в музеї присвятили Тадеушеві Чацькому. Для оформлення експозиції наукові працівники зібрали чимало матеріалів. Багато документів для цієї виставки передав Кременецький ліцей, а деякі спеціально привезли з Варшавської бібліотеки. Крім фактичного матеріалу, на виставці було представлено науковий доробок Т. Чацького, книги, статути та деякі його особисті речі [3, с. 4].

Кременецький музей підтримував зв'язки з Волинським товариством приятелів наук, Волинським музеєм, міським управлінням Кременця, Бібліотекою народовою, Зв'язком лісників, Лігою охорони при-

роди, шкільним інспекторатом, Артистичною секцією, Державним археологічним музеєм, численними науковцями та дослідниками з різних регіонів [4, арк. 79].

З відкриттям експозиції музей почав приймати відвідувачів. З 13 липня по 30 вересня 1937 р. в ньому побувало 1360 осіб. Заохоченням місцевого населення до відвідин музею слугували публікації статей різної тематики директора цієї установи Францішека Мончака [3, с. 4].

З початком Другої світової війни музей було реорганізовано в Кременецький міський музей. В роки фашистської окупації науково-дослідну установу було пограбовано німцями – деякі експонати вивезли до Кенігсбергу. Із закінченням військових дій музей відновив свою роботу, поступово поповнював свої колекції, збагачував фонди.

У 1952 р. музей було переведено в приміщення Волинської духовної консисторії, а на початку 70-х рр. XX ст. там розпочалось створення нової експозиції. Тоді музей тимчасово перенесли на так званий «Діловий двір», а за кілька років переведено у відремонтовані приміщення. Тут наукові працівники розгорнули діяльність із формування нової експозиції. Вона розмістилась у 9 залах. В такому форматі краєзнавчий музей проіснував до початку 2000-х років. У 2004 р. в місті було відкрито літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького, куди було передано експозицію відповідного залу.

На сьогодні музейна експозиція представлена сімома залами: природи, археології, залі IX–XIX ст., етнографії, залі міжвоєнного періоду, двох залах Другої світової війни та залі Тараса Шевченка. В експозиції представлено близько 5,5 тис. експонатів.

Окремо слід виділити археологічну колекцію, яка представлена переважно знахідками з гори Куличівки, де проводились розкопки. У залі природи є цінна колекція метеликів та комах, зібрана Октавіаном Дудою. У відділі IX століття зберігаються прикраси того часу, кам'яні іконки, кольчуги давньоруських воїнів. XVI та XIX ст. представлені книгами-оригіналами. В етнографічному залі зібрано колекцію вишитих рушників з різних регіонів України, а в залі Другої світової війни є унікальний документ – щоденник Романа Кравченка-Бережного, який він вів у роки окупації Кременця. Цей щоденник був представлений на Нюрнберзькому процесі 1946 р. У залі Т. Шевченка є цінний «Малий

Кобзар» (видання 1921 р.), альманах «Шевченко серед хворих», картини В. Масика та І. Гарасевича.

Фонди краєзнавчого музею нараховують понад 66 тис. одиниць збереження. Серед них слід виділити цінні колекції тканин та кераміки, документів і карт різного періоду. В музейних сховах є рідкісні книги, дорогоцінні метали, гербарії 40-х рр. XX ст., фотографії, зроблені знаними майстрами минулого віку – Г. Германовичем та С. Схейбалем.

Окремо слід виділити роботу бібліотеки краєзнавчого музею. Її перші надходження з'явились ще у 1937 р. й були передані з бібліотеки Кременецького ліцею. Протягом багатьох років своєї діяльності бібліотека поповнювалась новими виданнями, серед яких були і рідкісні. Нині її гордістю є повне зібрання «Єврейської енциклопедії», книги XIX і початку XX століть, періодика Кременецького ліцею, зокрема журнали «Życie Krzemienieckie», «Życie Liceum Krzemienieckiego», «Nasz Widnokąg», книги краєзнавчої тематики, література, пов'язана з діяльністю церкви. Нині в бібліотеці понад 12 тис. видань.

За десятиліття діяльності музей організував чимало виставок. Найцікавішими з них були виставки з фондів музею – виставка кераміки, «Народний одяг Кременеччини», «Писанкарство», «Т. Г. Шевченко і Кременеччина», виставка хліба. Експонувались також картини багатьох знаних українських художників. За останні роки у відремонтованому виставковому залі були представлені виставки вишитих ікон, народних промислів, творчих робіт кременецьких гуртів художників «Палітра» та «Гладущик», фотоклубу «Позитив», персональні виставки художників та фотографів.

Музей як науково-дослідна установа став місцем реалізації таланту багатьох творчих людей. В перші роки його діяльності музей очолив Францішек Мончак – географ і краєзнавець. Тут працювали Октавіан Дуда, який залишив прекрасну ентомологічну колекцію, Здіслав Опольський – геолог і дослідник. На зміну польському поколінню прийшли нові краєзнавці. В роки німецької окупації директором працював Олександр Цинкаловський, який цікавився археологією і займався розкопками. Продовжувачем його справи став Михайло Островський. Він досліджував стоянку первісних людей на горі Куличівка, вивчав історію краю, відкрив невідоме досі місце легендарного Данилова.

У кінці 1960-х рр. директором музею був Василь Воляник. Як молодий вчений, він цікавився багатьма сторінками минулого краю, однак найбільше захоплення у нього викликала археологія. Згодом він закінчив аспірантуру і розпочав роботу в столиці.

У 1960-х рр. у музей прийшли Маргарита Гецевич і Тамара Федорук. Усе своє подальше трудове життя вони провели в цій науково-дослідній установі. М. Гецевич займалась літературною діяльністю, формувала експозицію зали Юліуша Словацького, працювала з польськими колегами, робила переклади творів польського поета, готувала до друку збірки його творів.

Т. Федорук працювала завідувачем фондів. Її діяльність була пов'язана із зберіганням експонатів, укомплектуванням фондів новими надходженнями, їх популяризацією, підготовкою виставок із фондів музею, прийомом нових колекцій.

У 70-х роках XX ст. в музеї почала працювати Тамара Сєніна. Вона займалась історією Кременця другої половини XX ст., зокрема залою Великої вітчизняної війни. У 1980-х рр. Т. Сєніна почала готувати експозицію зали сучасного періоду. Завдяки її старанням у музеї з'явився новий зал. А на початку 1990-х рр. Тамара Григорівна перейшла у літературний відділ, де поринула у вивчення життя і творчості Ю. Словацького. Коли в другій половині 1990-х рр. постало питання про створення самостійного музею Ю. Словацького, Тамара Сєніна почала готувати відповідну документацію, а згодом працювала над експозицією нового музею, директором якого вона стала з моменту його відкриття у 2004 році.

«Легендою» кременецького краєзнавства став Гаврило Чернихівський, який віддав музейній справі майже 40 років життя. За цей час він відкрив величезну кількість імен тих людей, які жили і творили в рідному краї, побував у багатьох містах України, а також за кордоном, збираючи відомості про вихідців з Кременеччини, зібрав та систематизував їх творчість. Багато років дослідник провів у бібліотеках, архівах, брав участь у наукових конференціях. Результатом активної роботи стало створення ним понад 10 музеїв, великої кількості світлиць, музейних кімнат. Г. Чернихівський опублікував 88 праць про Михайла Драгоманова, став автором і співавтором 18 книг, 6 монографій, кіль-

кох збірок поезій, бібліографічних покажчиків, близько 500 статей до енциклопедичних видань України, буклетів про Кременець, редагував видання інших авторів.

З 1990-х рр. у музеї працює Володимир Собчук. Його вивчення середньовічної історії та знання історії рідного краю стало основою для написання та захисту кандидатської дисертації. В. Собчук кілька разів проходив наукове стажування в Польщі, де вивчав матеріали бібліотек та архівів. Учений активно займається вивченням українсько-польських стосунків, дослідженням генеалогії відомих шляхетських родів, працює в архівах, бібліотеках, бере участь у наукових конференціях і симпозіумах. Лише за кілька останніх років ним було організовано і проведено низку наукових конференцій, присвячених історії Кременця та Волині. Результатом стало видання трьох і підготовка четвертої збірки наукових матеріалів, за редакцією В. Собчука. Крім того, вчений добре знаний у наукових колах України, Польщі, Росії та Білорусі, є автором численних статей, буклетів, брошур.

У бібліотеці понад 30 років працює Євгенія Чернявська. Вона піклується про зберігання усіх видань, надає допомогу студентам і науковцям, які звертаються за літературою, облікує нові надходження.

Отже, Кременецький краєзнавчий музей за 75 років своєї діяльності зайняв важливе місце в житті міста. Як осередок наукового і культурного життя, він запам'ятався кількома поколінням кременчан. У ньому працювали люди, які здійснили внесок не лише в регіональну історію, а й самі стали історією краю. Науково-дослідна установа має багато здобутків, напрацювань, досвіду. Але сьогодення приносить не лише інновації в роботу музею, а й чимало проблем, вирішення яких ще попереду.

Список використаних джерел

1. Mączak F. Muzeum Regionalne w Krzemieńcu /F. Mączak //Życie Krzemienieckie. – 1937. – № 7. – Rok VI. – S. 113–118.

2. Zebranie Rady Naukowej Muzeum Ziemi Krzem //Życie Krzemienieckie. – 1937. – № 7. – Rok VI. – S. 129–130.

3. Оболончик Н. Музей Кременецької землі /Н. Оболончик // Діалог. – 2001. – № 34. – С. 4.

4. Фонди Кременецького краєзнавчого музею (далі – Фонди ККМ). – Од. Зб. LXXXIII, 10. – Спр. 1062. – 86 арк.

5. Фонди Кременецького краєзнавчого музею (ККМ). – Од. Зб. CCXLI. – Спр. 1623. – 90 арк.

Natalia Obolonchyk

THE KREMENETS' LOCAL HISTORY MUSEUM

The activity of Kremenets' Local History Museum from the moment of its establishing and up to present has been analyzed in the article. The information about the museum expositions, stocks and exhibitions activities is presented. In addition the data about the people who worked there in different times is given.

Key words: Kremenets' Local History Museum, exposure, collections, exhibition, historic landmarks, famous people of the land.

Ярослава Павлів

МУЗЕЙНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ КОМПЛЕКС СЕЛА ВЕРБІВ БЕРЕЖАНСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті подається довідка про село Вербів та його околиці, музейний комплекс та його раду і висвітлюється діяльність трьох із чотирьох музеїв: національно-визвольної боротьби, парафіяльного та старожитностей.

Ключові слова: *Вербів, музейний комплекс, музеї, школа, Народний дім, церква, Ярослав Бабуняк, Михайло Семчишин-«Дон», експонати.*

Село Вербів – частинка Галичини, краю овіяного славою січового стрілецтва, борців за волю України від різного роду поневолювачів, починаючи з найдавніших часів. Перша письмова згадка про Вербів датована 1448 р. Їй присвячені дубовий і кам'яний хрести на Старому Вербові, арка при в'їзді в село і мармуровий пам'ятник біля церкви. Вербів – одне із небагатьох сіл Тернопільщини, де було знайдено (1927 р.) срібні скарби XI ст. Це батьківщина Ярослава Бабуняка – заслуженого діяча мистецтв України, співака, бандуриста, засновника і диригента всесвітньовідомого репрезентативного чоловічого хору «Гомін» Союзу українців у Великій Британії; Ліди Кутної – лауреата Державної премії в галузі архітектури; Петра Чепіля – заслуженого працівника промисловості, академіка Академії нафти і газу, лауреата галузевої державної премії; Федора Гевки – заслуженого економіста України; Івана Лужецького – радника Патріарха Йосипа Сліпого; Михайла Семчишина-«Дона» – окружного провідника ОУН. Тут коріння Андрія Гевки – письменника, професора словесності Люблянського університету в Словенії.

Село віддалене на 68 км від обласного центру, розташоване між двома горами за 12 км від історичного районного міста Бережани, славнозвісна гімназія якого дала Україні багатьох світочів науки, культури, виховала чимало постатей, імена яких залишилися на скрижалях української історії і політичної боротьби. Зокрема у Бережанах, жив і творив громадсько-культурний і політичний діяч, доктор права, письменник Андрій Чайковський – автор історичних повістей «На уходах», «Олюнька»; працював у гімназії Богдан Лепкий – автор трилогії про

Відзнака вояка УГА Євгена Петрицького

гетьмана Мазепу; вчилися у гімназії Маркіян Шашкевич та знаменитий лікар, поет, бандурист, композитор, автор «Кобзарського підручника» Зіновій Штокалко (Бережан); тут народилася відома художниця Олена Кульчицька.

Неподалік Вербова протікає річка Золота Липа, згадувана у відомій пісні Романа Купчинського «Як з Бережан до Кадри».

А ще, Вербів – через гору від села Поручин, де народився співець січового стрілецтва, громадсько-просвітницький діяч Левко Лепкий, і села Жуків, де мешкала родина Лепких і був душпастирем Сильвестр Лепкий (відомий у літературі під псевдонімом Марко Мурава), батько Левка і Богдана – творців безсмертної пісні «Чуєш, брате мій» або «Журавлі» (муз. Л. Лепкого, сл. Б. Лепкого), авторство якої замовчувалося, хоч пісня облетіла світ. Вербів недалеко від села Куропатники і річки Ценівка, де народилася стрілецька лірична, задушевна пісня–баркарола «Човник хитається серед води…». Вербів також неподалік сіл Посухів і Потутори та гори Лисоня, де вкрило себе невмирущою славою героїчної боротьби січове стрілецтво. Про все це дізнаються екскурсанти, виїжджаючи з Бережан до Вербова. Повертаючи праворуч на Вербівську трасу, автобус проїжджає поблизу сіл Гайок і Лапшин, дорогою, яку часто долав у свій час відомий композитор Денис Січинський до плебанії (місця помешкання) отця Лева Джулинського – лапшинського пароха, видавця «Книжочок місійних», доброчинної людини, яка дбала про духовний світ людей, не давала багатьом схибити з путі, загубити свій талант. «Так Лев Джулинський, поціновуючи композиторський талант Д. Січинського, забезпечив йому у скрутний для нього час на плебанії всі умови (проживання, харчування), лиш би той написав оперу «Роксоляна» – про дівчину з містечка Рогатин (нині – Івано-Франківщина),

яка розумом і красою покорила серце завойовника українських земель, чим забезпечила надовго спокій землякам від загарбницьких нападів» [2, с. 6]. Цікавим для екскурсантів є те, що віденське піаніно, яке спеціально для написання «Роксоляни» купив отець Л. Джулинський, згодом дістало прописку в Народному Домі у Вербові, куди переїхала його дочка, яка була одружена з вербівським парохом, отцем-деканом, громадсько-культурним діячем Василем Кушніром – відомим просвітянином, засновником читальні «Просвіта», товариств «Тверезості», «Добрий господар», членом центрсоюзу, будівничим нового храму у Вербові (1936–1938 рр.), духовним провідником села. Екскурсанти мають можливість, завернувши у Лапшин, відвідати садибу, де мешкали Денис Січинський, Лев Джулинський, оглянути скульптури Василя Бідули – дивомайстра-самоучки, шкільний музей.

Дорога до Вербова асфальтована. На кордоні вербівського і лапшинського полів установлено кам'яні пам'ятні хрести на згадку про перші відвідини цього краю Чудотворного образу Зарваницької Матері Божої.

Чим приваблює відвідувачів Вербів? І красою, і історією, і музейним комплексом, у якому історія Вербова – частинка історії України.

Як правило, у селах три найвеличніші, найголовніші будівлі: духовний храм (церква), храм науки (школа), храм культури (Народний Дім).

На спільній раді депутатів, сільської інтелігенції, місцевого осередку НРУ, товариства «Просвіта», сестринства і братства сільського храму, пароха села та його вихідців з Тернополя і Львова було вирішено: для нинішнього і майбутніх поколінь зберегти все найцінніше і примножити надбання села, його духовні цінності; започаткувати музеї – основу музейного комплексу. Було затверджено музейну раду, співголовами якої стали директор школи, сільський голова, священик і голови товариств вихідців села у Тернополі і Львові. Почався збір матеріалів, експонатів. Було взято на особливий облік сакральні цінності високої мистецької вартості і стародруки. У реєстр під першими номерами внесено іконостас XVIII ст., перевезений у 1950-х рр. з Краснопущі, сакральні скульптури XVII ст. (Святих первоверховних апостолів Петра і Павла – 2,15 м висоти; пророків Іллі та Мойсея, висотою до одного метра та такої ж висоти апостолів Петра, Якова й Івана-Богослова,

двох ангелів висотою 0,6 м та розп'яття Ісуса Христа висотою 1,8 м – роботи польського скульптора Яна Пфістера), а також скульптура святої Марії-Магдалини (XVII ст.) невідомого автора.

Козацькі люльки XVI-XVII ст.

Початок Музейному комплексу дав освячений в 2001 році музей національно-визвольної боротьби ім. Михайла Семчишина-«Дона» у Народному Домі, де колись на другому поверсі було три класи школи. Наступним з'явився історико-краєзнавий і культурно-просвітницький музей імені родини Бабуняків у приміщенні школи (2008 р.). До 75-ліття церкви започаткований парохіяльний (парафіяльний) музей у хаті, де колись жили священики. До 565-річчя села – музей старожитностей (2013 р.) у приміщенні колишньої кінобудки. Кожен із них має свої родзинки, свої унікальні матеріали, експонати, є цікавим по-своєму і разом з тим є продовженням один одного. Заведена книга почесних гостей і відгуків, а також започаткований рушник, який «вишивається» автографами і побажаннями знаменитих відвідувачів.

Вирішено відмовитися від громіздких стендів, а виготовляти їх легкими, з приладнаними додатково до стендів трьома вставними ніжками, щоб при нагоді стенди могли «ходити» на виставки та інші різні заходи як у межах села, так і поза ним. Обладнано також рухомі стенди з приклеєними файлами різної величини, щоб можна було під час тих чи інших подій і заходів поміщати матеріали потрібної тематики. Сільські майстри зробили розкладні легкої конструкції переносні столики для виставок папок, книг, альбомів із музею. Для альбомів використовуються папки з файлами різної товщини і величини, що дозволяє тематично доповнювати папки – альбоми, краще розмістити, упорядкувати матеріали, використати їх під час уроків, як роздатковий матеріал, краще і швидше оглянути учнями на кожній парті чи глядачами в залі під час проведення заходів» [6, с. 343].

Отже, музейна рада поставили собі за мету зробити музеї мобільними, не чекати відвідувачів, а йти з музейними експонатами до людей, до якнайширших мас.

Усі вербівські музеї працюють на громадських засадах. З ентузіастів встановлено чергування у відповідні години, у час, коли парафіяни повертаються із церкви, та до і після проведення заходів у селі. Не переводяться добрі люди, які складають пожертви на потреби музейного комплексу. Робота спланована так, що кожен музей – не раз і назавжди щось дане, а те, що перебуває у розвитку. Постійно триває пошукова робота, поповнюються і оновлюються виставки, експозиції. Кожен клас школи має щорічно завдання на весь навчальний рік. Керівниками цих пошукових груп є учителі, активісти села та його вихідці, представники церковного сестринства і братства, члени батьківського комітету школи.

До музейного комплексу, крім музеїв, включена церква, світлиця духовності в школі, площа Незалежності із спорудженими тут знаком на честь проголошення Незалежності України, величним монументом «Борцям за волю України», пам'ятником-погруддям Степану Бандері та усі інші пам'ятники, символічні могили і хрести, пам'ятні таблиці (їх 6) і місця, пов'язані з легендами (Ганина долина, Криниця на Старому Вербові, Гора біля Бобишиних на вулиці Голодівка та поле, на якому селянин Копаниця у 1927 р. виорав глечик зі скарбами XI ст.).

Рада музейного комплексу ставила перед собою мету зібрати матеріали не лише про село, церкву, школу, а й про вулиці, цікаві родини і особистості.

Куточок, присвячений місцевим провідникам ОУН

У Вербові побували група екскурсантів-просвітян зі Львова, членів товариства «Тернопільщина», учасники Міжнародної прощі до Зарваниці, знамениті чоловічі хори «Гомін» зі Львова (диригент О. Цигилик) та «Гомін» із Манчестера (Великобританія) – репрезентативний хор Со-

Предмети побуту

юзу українців у Великобританії (диригент Я. Бабуняк); громадські і культурно–просвітницькі діячі Петро Щур – співак «Гомону», Василь Олеськів – почесний голова СУБу з Англії, Володимир Мота – бандурист з Канади, голова обласного осередку Тернопільщини Національної спілки кобзарів Марія Євгеньєва, тріо бандуристів «Червона калина» зі Львова, родини отця В. Кушніра з Львівщини і США, отця Яна Квасніцького із Польщі; секретар спілки українців Словенії Андрій Гевка, науковий працівник Інституту історії НАНУ з Києва, учасники науково-практичної конференції мистецтвознавців, обласних семінарів працівників держадміністрацій та методистів із трудового навчання, районних – вчителів математики та охорони безпеки життєдіяльності, студенти історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, Львівського національного університету імені Данила Галицького, групи учнів та викладачів із східних областей України та багато інших відвідувачів – гостей Вербова.

Хто приїжджає до Вербова, переконується, що кожен куточок рідної України цікавий, викликає незабутні враження. Приємні спогади залишають побачене і почуте у музейному комплексі, мальовничі краєвиди – гора, що п'янить запахом суниць, гірських полуниць та цілющих трав, багато з яких є рідкісними; криниця, що під горою на вулиці Голодівка, яка дала початок Вербову Новому після зруйнування Старого Вербова турецько-татарськими завойовниками; чиста джерельна вода, смак якої знову кличе сюди.

Тож, щоб збагатити свої знання і світогляд, варто мандрувати не тільки в заморські й заокеанські краї, не тільки містами, а й селами України з їх не менш цікавими музеями, унікальними експонатами, раритетами і шедеврами.

З ініціативи Бережанської громадської організації Туристично-інформаційний центр «Рідне місто» Вербів віднесено до десятки сіл, куди планується відкрити туристичний маршрут.

Ведеться підготовка до відкриття музею вишивки, народного одягу й писанок та музею історії Народного дому і культурно-просвітницької роботи. Заведено книгу відгуків та почесних гостей села.

Музей національно-визвольної боротьби започатковано у двох колишніх класах на другому поверсі Народного Дому у 2001 р. Освячено 30 червня з нагоди 60-ліття відновлення української державності у Львові та у день відкриття монументу «Борцям за волю України», на якому викарбовано 138 імен вербівчан, які віддали життя за Україну у рядах УСС, УВО, ОУН, УПА, у катівнях НКВД, у фашистських концтаборах і більшовицьких таборах ГУЛАГу. Музей є продовженням площі Незалежності перед Народним Домом, де споруджені, крім монумента, знак на честь проголошення незалежності 24 серпня 1991 р., пам'ятник-погруддя (перший у районі і третій в області) Степану Бандері (2003 р.) і відкрита на фронтальній стіні Народного дому меморіальна таблиця (2004 р.) на пошанування окружного провідника ОУН Михайла Семчишина-«Дона».

На стендах і стелажах, етажерках і столах висвітлена боротьба українського народу за свою державність і волю, участь у цій боротьбі вербівчан. Подаються документи, спогади про визвольну боротьбу і матеріали про загиблих, фотографії. Заведена меморіальна книга. Відвідувачі тут запалюють свічку пам'яті й вшановують загиблих хвилиною мовчання і молитвою.

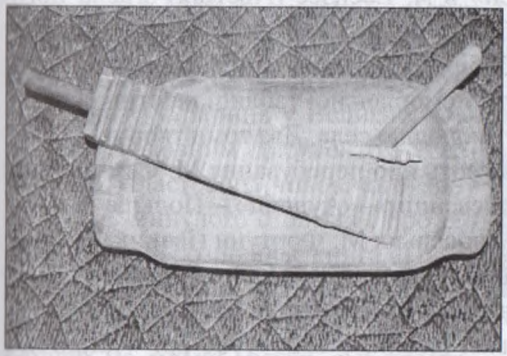

Предмети побуту

Окремий куточок присвячений селу, його історії, видатним особистостям, які боролися за Україну. Тут зберігаються «Книга шани» та «Книга почесних мешканців Вербова», на сторінки якої заносяться імена тих, які прислужилися коштами, працею, доброю

справою для музею, спорудженням пам'ятників, пам'ятних хрестів і меморіальних таблиць борцям за волю України, упорядкуванням місць загибелі героїв ОУН-УПА.

Рішенням сесії звання «Почесних мешканців» присвоєно отцю декану В. Кушніру (посмертно), окружному провіднику ОУН М. Семчишину-«Дону» та його родині, родині Бабуняків. Василь Кушнір – уродженець Львівщини, близько 40 літ душпастирював у Вербові (1905 – 1943 рр.). Був духовним наставником, громадсько-культурним діячем, людиною великої душі і серця. Щоб добудувати у селі храм для парафіян, продав значну частину свого особистого майна (поле). Виховав цілу плеяду національно-свідомих борців за свою віру, волю України. Експозиція висвітлює громадську та просвітницьку діяльність отця Кушніра.

Прялка (ножна), лампа настінна

Окружний провідник ОУН М. Семчишин-«Дон» (1912–1945 рр.) за свою національно-просвітницьку діяльність побував у лабетах ворогів усіх мастей: польської шляхти, червоних «визволителів» і фашистів. У фашистському концтаборі «Маутхаузен» в м. Ебензее (Австрія) згасла його свічка життя. За свою волелюбність родина М. Семчишина – «Дона» два рази зазнала депортації в Сибір. Експозиція музею розповідає про цю славну родину, про відкриття меморіальної таблиці на стіні Народного дому, де проводив роботу з молоддю села. Два томи творів Б. Климишина «З неволі до волі» описують про перебування М. Семчишина у фашистських концтаборах («Освенцім»–«Аушвіц» – Польща й «Маутхаузен» – Австрія), а книга односельця М. Фортуни (Іваника) «Спомини з минулих літ» розповідає про діяльність М. Семчишина в ОУН.

Колишній старшина січових стрільців Ілярій Бабуняк був управителем (директором) Вербівської школи, у 1920–1930 рр. – дириген-

том відомого на Бережанщині чоловічого церковного хору, знаного за межами повіту. Дочка Ірина, референт Українського Червоного Хреста, героїчно загинула в лавах УПА біля Більче-Золотого на Борщівщині. Син Ярослав Бабуняк – легендарний вояк 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії дороги війни пройшов із зброєю на плечі і бандурою в руках. За колючими дротами табору військовополонених, у Ріміні (1945–1947 рр., Італія), куди потрапив після війни, був співавтором, солістом і керівником славнозвісного чоловічого хору «Бурлака», організатором виробництва бандур у табірних умовах (!): із дощок з-під харчових пачок, із діжок з-під оселедців та сухого молока, які постачали в табір полоненим; головиці до бандур (це була немала проблема) – із чудом знайдених кусків дерева; струни – із повалених війною телефонних дротів та розбитих фортепіано; кріплення для струн – із гарматних гільз. Був організатором і керівником тріо, квартету бандуристів і октету з бандурами, за що заслужив собі особливу шану в таборі і велике признання, як Батько (з великої букви) бандуристів. З Рімінським ансамблем «Бурлака» (хор, танцювальна група і бандуристи), який проіснував з 1945 р. до 1948 р., об'їхав з концертами всю Італію (1945 – 1947 рр.), всі табори полонених, виступав у найбільших містах Великобританії, куди були переведені полонені (1947 – 1948 рр.).

Після завершення терміну полону у Великобританії організував на початку 1949 р. мішаний, відтак – славнозвісний чоловічий хор «Гомін», який став репрезентативним хором Союзу українців у Великобританії. Був головним диригентом Ювілейного Пластового чоловічого хору (70-ті рр. минулого століття), про що красномовно розповідає книга «Пласт у Великобританії». Компакт-диски і аудіокасети «Співає Пласт» стали надбанням не тільки музею, а й пласто-

Солом'яний кіш для зберігання зерна, ціп, грабки до коси

вих станиць усього світу, в тому числі й незалежної України. Маестро Я. Бабуняку судилася зоряна доля бути диригентом «Хору Тисячоліття з Великобританії», ювілейних світових святкувань 1000-річчя Хрещення України-Руси (1988 р.) у Лондоні, де відкривали пам'ятник Володимиру Великому, і у Римі, куди з'їхалися паломники і духовенство усіх церков з усього вільного світу. Саме під його умілою орудою злучені хори (в Англії – з 4 країн, у Римі – з 8 країн) продемонстрували незнищенність українського християнського духу в усьому світі. Маестрові Я. Бабуняку присвячені сотні статей у світовій українській пресі, сторінки більше 20 книг різних авторів та упорядників, в тому числі й підручник з англійської мови для восьмого класу українських шкіл. Музей ознайомлює відвідувачів із сторінками книг, аудіо- і відеозаписами концертів.

Фрагмент експозиції «Шляхом державності»

Колишній вояк України Я. Бабуняк ніколи не складав зброї – лиш поміняв на пісню. У Валії (нині Уельс) лише на Міжнародному музичному фестивалі в 1955 р. він 4 рази піднімався на п'єдестал: двічі як співак, як бандурист і як диригент. Тоді він здобув два перші і два других місця лауреата: перше в солоспіві – бас, перше в солоспіві і грі на бандурі, друге в солоспіві – баритон і друге з хором «Гомін», лише на дві (!) сходинки відставши від першуна із Стокгольму. Про це розповідає в музеї газета «Українська думка» (Лондон) 1955 р. Мистецький подвиг українця-вербівчанина Я. Бабуняка досі ніхто не повторив на цьому фестивалі. Ярослав Бабуняк був, є і залишиться в історії українського мистецтва 1-м лауреатом Міжнародних фестивалів у грі на бандурі (1954 р., Ллянголлен, Валія). В музеї демонструється фото цих часів і дипломи лауреата. Відвідувачі музею з представлених тут статей довідуються, що в Україні бандуристи, кобзарі були винищені у 1932 р. – після сумнозвісного з'їзду у Харкові.

Фестивалі бандуристів не проводилися. Родини, де була бандура, були під пильним наглядом НКВД, КДБ, а носії цього виду мистецтва вважалися націоналістами, ворогами «великой и неделимой Родины».

Манчестерський хор «Гомін» під мистецькою орудою Я. Бабуняка був лауреатом і дипломантом 8-ми Міжнародних фестивалів, учасником багатьох світових подій.

А у 1995 р. спільним туром з львівським хором «Гомін» і мистецькою зустріччю 3-х «Гомонів» (ще й з київським «Гомоном» під керівництвом лауреата Шевченківської премії легендарного Леопольда Ященка) єднанням хорів відкрив нову сторінку в історії хорово-мистецького руху. Музей ознайомлює з відзнаками цього патріотичного, знаного в світі хору.

Колишній вояк дивізії «Галичина» (від весни 1945 р. – 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії) маестро Я. Бабуняк у 2001 р. у зв'язку з 10-ю річницею незалежності України удостоївся Президентської відзнаки «Заслужений діяч мистецтв України», а Манчестерський патріотичний чоловічий хор «Гомін», який складався в основному з колишніх вояків України, – почесної Грамоти Кабінету Міністрів України (2000 р.). Я. Бабуняк – яскрава зірка на мистецькому небосхилі, знане світові ім'я. В експозиції представлені цікаві матеріали про діяльність Я. Бабуняка – колишнього українського вояка. Дзвінкоголоса зброя – бандура Я. Бабуняка – тепер унікальний експонат Вербівського музейного комплексу.

У музеї в Народному Домі широко висвітлюється життя села за роки незалежності, святкування ювілеїв першої письмової згадки про село Вербів, Дні села у Бережанському краєзнавчому музеї, Дні вулиць у селі. Є чимало цікавих експонатів від симпатиків Вербова. Серед них – унікальна карта походу Хрестин незалежності України з дарчим підписом його учасника Петра Скиби з Канади, учасника репрезентованого чоловічого хору Торонтської станиці колишніх вояків 1-ї УД УНА «Бурлака» – побратима манчестерського «Гомону». Відвідувачі музею з цікавістю завжди слухають про цей похід. Як відомо, два канадійці-пенсіонери українського походження письменний Степан Горлач і Петро Скиба вирішили: все народжене має бути охрещене. З цією метою на півроку – з весни до осені 1992 р. – вони спланували і здійснили по-

хід навхрест з півночі на південь України із західного кордону до східного. Йдучи з національним прапором і тризубом, вони поставили і освятили на шляху походу з допомогою священиків коло ста придорожніх березових хрестів – тобто здійснили символічні Хрестини молодої незалежної України. На карті позначені населені пункти, де побували і поставили хрести хрестителі незалежності. На Тернопільщині ті незвичайні хрестителі Степан і Петро поставили хрест недалеко Кременця, пройшлися шляхом, куди ступали ноги Т. Шевченка у Почаєві, мали зустріч з місцевою пресою. Для них у Тернополі виготовляли листівки про похід із закликами до пожертв на благородні цілі – у фонд «Дітям Чорнобиля». Пан П. Скиба – торонтський «Бурлака» добре знався з маестро Я. Бабуняком – їхній хор «Бурлака» з Канади і Манчестерський «Гомін» разом співали у Великобританії (1996 р.). Про це теж розповідає в музеї газета «Українська думка» (Лондон) і українські видання.

Однією з родзинок музею є колекція козацьких люльок (XVII ст.), знайдених на городах родиною Чепіля Івана Федоровича (Журавого) і подарованих музеєві сином Петром.

Серед дарунків музею – плакат «Шляхом української державності» (видавництво «Світ дитини») від його автора Степана Стельмащука, який побував на екскурсії у Вербові з львів'янами – членами товариства «Тернопільщина». Пан Степан Стельмащук – диригент хору «Бескид», професор Дрогобицького педуніверситету і Львівської музичної академії, член редколегії журналу «Світ дитини», культурно-просвітницький діяч, фольклорист, співавтор двотомника «Пісні Тернопільщини», багатьох монографій, учасник Другої світової війни, упорядник книги про знаменитого диригента і сотника УНР Дмитра Котка «Котко та його хори», яка теж експонується в музеї.

Фрагмент експозиції, присвяченої борцям за вою України - вербівчанам

Голова братства Подільського краю «Лисо-

ня» П. Касінчук, який брав участь у перезахороненні Ірини Бабуняк («Ніни»), передав музеєві жменю землі з Більче-Золотого Борщівського району (колишня Чортківська округа), де була пролита кров Ірини Бабуняк, уродженки Вербова і єдиної жінки, яка загинула в боротьбі за волю України у 1945 р. на ратному полі. Експонуються газетні статті і книги, присвячені Ірині Бабуняк, відеозапис про перепоховання її та подруги Марії Понятишин у 1997 р. у Теребовлі.

Музейні експонати розповідають про районного провідника молоді Федора Косандяка і знайомлять з його пропагандистською літературою видань 20-30-х рр., знайдених на родинному стриху – горищі; про провідника молоді села Миколу Семчишина, замордованого по-звірячому енкаведистами у сусідньому селі Поручин, та його родину; про члена ОУН Івана Лужецького, згодом священика в м. Мец (Франція), автора 4 релігійних книг, радника блаженнішого митрополита архієпископа УГКЦ Йосипа Сліпого. Завдяки доброму володінню німецькою мовою Івану Лужецькому вдалося на залізничній станції в с. Потутори хитрощами обеззброїти вагон німців і зброю передати друзям із УПА.

Окремий стелаж присвячений участі жінок села у визвольній боротьбі. Тут є матеріали про тих, хто «смакував» десяток літ тюремний хліб. З хвилюванням відвідувачі торкаються копії вервички з глевкого хліба, щира молитва на якій допомогла ув'язненій вербівчанці Катерині Костів-Мороз уникнути смерті. З болем у душі сприймається розповідь про жінку Ольгу Нагірну, яка готувалася стати матір'ю – носила під серцем дитину, але була вбита енкаведистами лише за симпатію до ОУН та борців за волю; про Кузик Настю, яку, незважаючи на те, що мала грудну дитину, розстріляли привселюдно біля церкви фашисти за симпатію до ОУН – УПА разом з Петром Бездухом, три сини якого були в УПА. Ці двоє селян із вулиці Голодівки своєю смертю врятували вулицю від спалення фашистами, як помсту за те, що на обійсті Насті Кузик одного вояка німецької армії було вбито, а другого поранено. Однак, мешканців вулиці, в тому числі і малолітніх, все одно не оминуло вивезення у фашистську Німеччину на каторжні роботи. Трагедія Голодівки яскраво підтвердила, що до волелюбного народу було однакове ставлення як у більшовиків, так і у фашистів – різного роду на-

ших «визволителів». Експонуються спогади про трагедію на Голодівці, газети, фото і відеоматеріали про відзначення ювілеїв тієї сумної дати.

Тут, у музеї, і історія пам'ятних хрестів, і символічних могил, світлини про хресні походи на відкриття та освячення пам'ятних таблиць, яких є 5 на території села і одна у Бережанах на стіні Ратуші (біля неї у 1945 р. був повішений енкаведистами вербівчанин, член ОУН Григорій Білоус – зв'язковий сотні «Чорного»).

Місцевими поетами і художниками, творцями музики представлена творчість, присвячена провідним героям ОУН-УПА (пісні, вірші, драматичні сценки, портрети, картини).

Спільно з бібліотекою організована виставка матеріалів до 100-річчя з дня народження Р. Шухевича, який три рази бував у Вербові, і до 100-річчя Степана Бандери, пам'ять якого вербівці села і діаспори вшанували спорудженням на площі Незалежності бронзового погруддя (скульптор І. Кулик).

Цікавими є матеріали про відновлення державності 30 червня 1941 р. Цей день теж засвідчив, що ніякий «визволитель» не терпів національно свідомих українців, а хотів бачити їх лише рабами. Саме після проголошення відновлення державності у Львові, в усіх населених пунктах, де відбувалися урочисті мітинги, фашистами була арештована еліта нації – її політичні провідники. Серед інших був схоплений на Лисоні під час мітингу окружний провідник ОУН Михайло Семчишин-«Дон», який потім перебув у концтаборах Освенцім (Аушвіц), Маутхаузен і концтаборі у містечку Ебензее (Австрія). Він не дожив декількох днів до визволення; там і споруджений пам'ятник українським в'язням-патріотам. Музей визвольної боротьби у Народному Домі с. Вербів з нагоди 10-ліття його започаткування одержав ім'я Михайла Семчишина, оскільки тут він проводив виховну роботу з молоддю.

Стало традицією музею щорічно до Дня героїв біля меморіальної таблиці М. Семчишину-«Дону» проводити з «Молодою Просвітою» місцевої школи урок пам'яті. У 2012 р. відбулося відзначення 100-річчя від дня народження окружного провідника ОУН. До цієї дати спеціально була написана місцевими авторами і зіграна самодіяльними артистами сценка «Навіки повінчані з Україною» про долю М. Семчиши-

на та його подруги, члена ОУН з Лапшина Стефи Дулеби, яка загинула у червні 1941 р. в Замартинівській тюрмі у Львові.

У музеї є чимала підбірка часописів із домашнього архіву Кондрата Петра, статті яких висвітлюють боротьбу за державність, її становлення (1998–2003 рр.), а також спеціально виготовлений для музею золочений герб України роботи майстра золотарних робіт Петра Кондрата.

Окремо в папках, альбомах міститься збірка матеріалів до дат історичного календаря, які використовують на уроках історії в школі, при написанні рефератів, при складанні сценаріїв і проведенні різноманітних заходів.

Спеціальне місце відведено для матеріалів з історії села. Тут статті різних людей про село, події у Вербові, книга «Історичний нарис села Вербів» (1998 р., Львів) Степана Хамара; матеріали про Вербів, які зібрав колишній парох села о. М. Немелівський (1994 р.); матеріали про село часів, які передували незалежності України, колишнього вчителя історії Д. І. Семчишина; колективний плід праці вербівчан – «Вербів – 15 років незалежності» (1991-2006 рр.)»; історія Руху в селі, історія сільради, твори місцевих поетів, інших авторів, присвячені селу. Тут і прапори, під якими боролися за Україну не одне покоління, історія цих прапорів. На почесному місці – національний прапор, освячений у Києві під час проведення IV Всесвітнього форуму, у Тернополі в День прапора, а також – у селі.

Книга обліку експонатів нараховує понад тисячу одиниць. Збір матеріалів та експонатів постійно триває, як і постійно триває боротьба за Україну, її утвердження.

Співорганізаторами цього музею і опікунами продовження музейної справи у Народному Домі є автор книги про село Степан Хамар і Ярослава Павлів, яка є почесним членом «Просвіти» і членом НТШ. Членами ради і друзями музею в Народному Домі є репресовані вербівчани, школярі та їх батьки, пенсіонери, не байдужі до історії села та України люди. З їх числа постійно готуються екскурсоводи. Розроблено тематику екскурсій.

Музей тісно співпрацює з школою, сільською бібліотекою, народним домом, церквою, первинним осередком «Просвіти», «Молодою

Просвітою» і служить патріотичному вихованню нинішньої молоді, поваги односельців до борців за волю України, шанування їх пам'яті.

Ініціатор створення парафіяльного музею – колишній парох о. Микола Габоряк. Організатори – парох села о. Віталій Іващук і просвітянка Ярослава Павлів. Розташований музей біля церкви у колишній садибі, де мешкала родина священика Михайла Немелівського. Цей музей інакше називають церковним бо діє при церкві Успення Пресвятої Діви Марії. Частиною парафіяльного музею є світлиця духовності, яка створена у школі з ініціативи директора школи Ольги Федорівни Чернецької, як тільки Греко-католицька церква вийшла з підпілля.

Поява парафіяльного музею у Вербові не випадкова. Адже за свою більш, ніж за трьохсотлітню історію Вербівська парафія до часів незалежності України під вмілим проводом отців надбала і зберегла чимало унікальних сакральних цінностей. Саме з церкви починається екскурсія і оглядини сільського музейного комплексу. При вході у храм відвідувачів зустрічає отець і служить молебень за щасливу подорож до Вербова. Церква імпозантна зовні, приємне враження справляє у середині. Тут немало праці вклав місцевий художник Ярослав Крук, який розмальовував церкви у багатьох областях України. До його ікон Почаївської і Зарваницької Матері Божої моляться у різних храмах. Після молитви відвідувачі надовго зупиняються біля скульптурного розп'яття Ісуса Христа величини людського росту. Розп'яття у терновім вінці стоїть на символічній горі, під стіною, праворуч тетраподу. З рани на грудях, здається, ось-ось впадуть краплі невинної крові. Виходячи з церкви, кожен відвідувач не залишається байдужим, не оминає нагоди поклонитися Ісусові, поцілувати його прибиті на хресті ноги. А побачивши на них маленькі дірочки (сліди шашеля), – ще повернеться і покладе пожертву на консервацію (врятування від знищення) скульптури. Скульптура вражає своєю витонченістю. Цей шедевр – витвір знаного польського скульптора Яна Пфістера (XVII ст.). У відвідувачів та екскурсантів великий подив викликає те, що ніякі лихоліття (війни, переслідування церкви і віруючих у радянський час) не зачепили цю скульптуру, якщо не зважати на кінцівки рук і ніг. Пошкоджені пальці Христа церковне сестринство дбайливо окутує вишитими рушниками. За переказами, перед цим розп'яттям часто молився священик Ян Квас-

ніцький, наділений Божою милістю багатьма талантами і надлюдськими можливостями.

З великим подивом екскурсанти, що відвідують Вербів, дізнаються, що до часів незалежності і виходу Греко-католицької церкви з підпілля вербівська церква зберегла, крім розп'яття і двох ангелів, ще вісім сакральних скульптур, з яких сім належать Яну Пфістеру (XVII ст.): це 2,15м висоти первоверховні апостоли Петро і Павло; біля одного метра висоти – пророки Мойсей та Ілля, апостоли Яків, Петро, Іван Богослов та невідомого автора – Марія Магдалина (XVI ст.). За переказами вербівчан, скульптури до Вербова були придбані разом із костелами (Прикарпаття, Львівщина), з яких щонайменше двічі поставали церкви у Вербові (остання дерев'яна, яка стояла у Вербові до 1936 р., мала вигляд костела).

Перша дерев'яна церква у Вербові змонтована у 1702 р. з костелу, який продавався не тому, що був старий, а тому, що не сподобався місцевій правительці – графині.

Великим скульптурам первоверховних апостолів Петра і Павла (2,15 м висоти) було визначене місце, за захристією (по обидві сторони, під стіною за ківотом; вони ніби охороняли святі тайни). Менші скульптури в свій час заміняли іконостас, ніби охороняли царські ворота. Вісім скульптур з вербівської церкви стали окрасою постійно діючої виставки сакрального мистецтва музею Переслідуваної церкви у Бережанах.

Коли у 1936–1938 рр. будувалася нова камінно-цегляна церква (цеглу селяни самі випалювали для будови на горі в ліску по конвеєру з рук в руки передавали до місця будови або носили на дерев'яних наплічниках), охорону скульптур взяв на себе будівничий церкви о. В. Кушнір. У радянські часи, коли церква і її майно піддавалися тотальному нищенню, скульптури знаходили сховок на горищі церкви.

Принагідно зазначимо, на горищі зберігалася історія села невідомого автора, також бібліотека «Просвіти», чимало церковних речей: скульптурок, хрестів, священичої одежі і книг, старих ікон. До наших часів церква зберегла одинадцять стародруків XIX ст., у тому числі: «Ірмологіон», «Трефологіон», «Тріфдіон», «Часослов», «Осмогласник» та інші. Можливо, що наявність цих раритетів, пояснюється при-

належністю Вербова Якову Потоцькому. У всякому разі, й значно пізніше, у часи о. В. Кушніра (1905–1938 рр.) вербівська парафія вважалася однією з найбагатших на Бережанщині [2, с. 34].

Одним із унікальніших експонатів Вербівського парафіяльного музею є церковний дзвін, вилитий у Львові 1871 р. Напис на ньому польською мовою повідомляє: «Цей дзвін фундував для управи Вербова Болеслав Вірджлевський за священика Івана Івасечка…». Сельчани по-різному розповідають про історію дзвону, якому дали другу назву – «Мандруючий» (перша – «Іван»). Згідно з дослідженням Зиновії Служинської, «в часи війни цей великий дзвін забрали зі старої дзвінниці австріяки, і один селянин пішки ходив за ним аж до Відня; дістав дозвіл побачитися з імператором, і Франц-Йосиф наказав підлеглим повернути селу дзвін» [с. 35].

Старожитель Іван Бідула розповідав іншу історію: дзвін під час Першої світової війни забрали поляки і він опинився у Варшаві. Батько Михайла Хамара, який служив у польському війську, йшов через залізничну станцію до зубного лікаря і впізнав вербівський дзвін по напису на ньому. Вербівчани за повернення дзвону повинні були відправити до Варшави вагон картоплі, однак викупили дзвін за піввагона. Цей легендарний мандруючий дзвін знаходиться у церкві. Правдоподібна перша розповідь і правдива друга. Але обидві підтверджують, як вербівчани шанують своє.

Найцінніше, чим пишається парафіяльний музей краєзнавчого комплексу села Вербова і що викликає неабияке захоплення, – це витвір високого мистецтва іконостас у церкві із його сницарської роботи царськими вратами. Цей іконостас до 1952 р. був у Краснопущі на Бережанщині.

П'ятиярусний барокової форми іконостас Василя Петрановича захоплював своєю красою і величавістю кожного. Один із авторів газетної замітки писав: «Ця робота знаменитого руського маляра така гарна, що знавці цінять цей іконостас у сто тисяч золотих римських, і йому нема рівного в усій Галичині» [1, с. 413].

Краснопущанський іконостас 26 червня 1899 р. потерпів пожежу, повністю були врятовані лише 12 колон і царські врата. У 1952 р., в часи войовничого атеїзму і нищення церков іконостасові загрожувало

останнє знищення. І вже не від нещасного випадку, а від лихого задуму тодішніх правителів. Монастир закрили. Культова споруда в Краснопущі переобладнувалася під інтернат-лікарню для душевно-хворих людей, храмове приміщення – під їдальню. За добу до цього, як іконостас мав піти під сокири, пили і на вогонь, вербівчани, які часто бували на відпустах в Краснопущі і любувалися іконостасом, складаючи свої молитви, з тривогою сприйняли трагічну звістку про можливу трагічну долю іконостасу. Вдарили на сполох церковними дзвонами у Вербові. Зібрали всю громаду села і вирішили: врятувати іконостас від знищення! Всі майстри села, всі підводи села (100 пар коней) недільного дня вирушили в Краснопущу. Викуп за іконостас, починаючи з цього рятівного дня, тривав довгі роки.

Відчайдушності вербівчан дивувалися всі навколишні села. У радянські часи церковне братство постійно влаштовувало чергування в селі і біля церкви. Завдяки подвижництву вербівчан ні церква, ні її цінності не були зруйновані.

Понад півстоліття іконостас у вербівському храмі Успення Пресвятої Діви Марії села Вербова чарує своєю величністю парафіян, гостей та екскурсантів.

Щоб зберегти для нащадків цю надзвичайно цінну пам'ятку, майстрами-реставраторами зі Львова здійснено у 2012–2013 рр. клопіткі консерваційні роботи.

Хоч краснопущанський іконостас зазнав змін після пожежі наприкінці XIX ст., частина ікон була перемальована, живопису медальйонів, на щастя, рука обновителя не торкнулася. Царські врата – найдорогоцінніша частина іконостасу митця Василя Петрановича XVIII ст. дійшла до наших днів у всій її величавості і красі. Окремо фото воріт ніде не публікувалося. На фото зліва і справа видно розкішні колони, яких в іконостасі вмонтовано вісім (вони теж були чудом врятовані після пожежі). Що собою являють царські врата – найбільший скарб Вербівського історико-краєзнавчого комплексу? «Композиційний мотив врат – чаші, з яких виростають по три медальйони в обрамленні соковитої різьби з мотивами соняшника і виноградних грон. Іконографічна схема двох верхніх медальйонів, де, за звичаєм, дається тема Благовіщення, відходить від традицій. Тут зліва зображена Богородиця у роз-

кутій позі. Справа – замість архангела Гавриїла представлений Спаситель. Нижче – євангелісти. Живопис медальйонів виконаний вправним малярським пензлем, око милує насичений і водночас згармонізований колорит. Царські врата іконостасу В. Петрановича – не тільки відкривають вхід у святая святих, а й у світ прекрасного барокового мистецтва з його бурхливою життєстверджувальною енергією» [1, с. 416]. Іконостас вербівського храму своєю небуденною красою служить зразком для наслідування.

Вербівчани, як зіницю ока, вміли берегти сакральні цінності. Як свідчать архівні дані Львівського історичного державного архіву (фонд 159, опис 9, справа 41), на карті XVII ст. сіл Бережанщини на церковній площі села Вербова, де з 1659 р. діяла споруджена капличка, була позначена дзвіниця оборонного характеру і сторожова вежа, на яких постійно несли варту вербівчани. Потрійний дижур (чергування) і забезпечив збереження церковного майна й сакральних цінностей. До перлин парафіяльного музею належить також і дерев'яна дзвіниця, споруджена у 1827 р. без єдиного цвяха.

І це, що до часів незалежності збережено від руйнації унікальні сакральні скарби, перлини і родзинки теперішнього музейного комплексу робить вербівчанам велику честь. Адже у радянські часи – роки тоталітарного атеїстичного режиму, жорстокого переслідування УГКЦ, у інших селах не те, що цінності були знищені, а й самі священики, будівлі церков. А у Вербові (хоч із певними проблемами) церква діяла постійно.

Ознайомившись із сакральними цінностями парафіяльного музею, відвідувачі з неменшою цікавістю мають нагоду оглянути, крім старої дерев'яної дзвіниці, пам'ятники і меморіальні таблиці та пам'ятні хрести навколо церкви; почути історію кожного з них та розповідь про священиків, під проводом яких примножувалися і охоронялися сакральні цінності.

Захоплюючою є розповідь про священика Яна Квасніцького, який був цілителем (до нього їхали з тяжко хворими із багатьох місцевостей); віщуном, пророком, ясновидцем (вмів передбачати майбутнє); був всюдисущим, вмів керувати бажаннями людей та явищами природи. Про цього священика у музеї зібрано чимало переказів.

Представлено матеріали, спогади про священиків, регентів які служили на парафії.. Оформлено експозиції з історії УГКЦ, парафії. Висвітлено діяльність вихідця із села отця Івана Лужецького (м. Мец, Франція) – радника патріарха УГКЦ Йосифа Сліпого, автора чотирьох релігієзнавчих книг («Отче наш або Роздуми над Господньою молитвою», «Ісус з Назарету або Міт чи Спаситель», «Дорогою життя», «Життя Марії – матері Ісуса», за якою сестра Магдалина з Львівщини створила і поставила п'єсу). Широко представлено матеріали про Ярослава Бабуняка – як головного диригента «Хору Тисячоліття», міжнародних концертів і величних святкувань тисячоліття хрещення України-Руси у вільному світі (Лондон, Рим, 1988 рік). Чимало матеріалів, стендів присвячено різноманітним духовним подіям, зокрема Святій Місії (2007 р.), перебуванню у селі трьохсот паломників міжнародної прощі до Зарваниці (2011 р.), мандрівці від хати до хати образу Зарваницької Матері Божої (2012–2013 рр.), святкуванню 1025-ліття Хрещення України-Руси на Голодівській криниці та інші. Окрема експозиція присвячена колишньому пароху села отцю Михайлу Немелівському. З його ініціативи та завдяки великому надбанню у вербівській церкві різних сакральних цінностей та експонатів було відкрито у Бережанах перший в Україні (і в УГКЦ) музей Переслідуваної церкви й зал сакральної скульптури і мистецтва, де екскурсанти навіть зі всього світу можуть ознайомитися з постійно діючою виставкою скульптур з Успенської церкви вербівського краєзнавчого комплексу. Завдяки вербівській виставці, яка стала окрасою музею у Бережанах, він навіть одержав іншу назву: музей сакрального мистецтва та історії церкви.

Відвідувачі парафіяльного музею схиляють голови в поклоні тим митцям, котрі створили сакральні шедеври і вербівчанам, які зберегли їх для нащадків.

Музей старожитностей у Вербові започаткований у 2013 р., у приміщенні колишньої кінобудки (кабінету кіномеханіка) на першому поверсі Народного дому. Першим експонатом і стала кіноапаратура, з допомогою якої у ХХ ст. крутили фільми для глядачів у залі. Зібрано спогади кіномеханіків про кіно у селі. Біля кіноапаратури – решітка для яєць. У сільських родинах не так часто були гроші, тож, бувало, що в

кіно ходили за яйця. Одне яйце – такою була вартість перегляду кінофільму для дітей.

У музеї обладнано куточок сільської кімнати. Тут стоїть бамбетель із саморобним сінником (саморобним матрацом із сіна-соломи), застеленим веретою (покривалом) з грубого полотна і з подушкою у такій же наволочці із старовинною вишивкою «яблучками» (рожами та іншими квітками бордовими і чорними нитками). Біля бамбетля – постоли, яким сто літ. Постоли служили замість тапок і літнім взуттям. За бамбетлем на стіні – килимки-«кози» різних видів. Є куточок для породіллі, відділений ширмою із грубого домотканого полотна та підвісна колиска (її прикріпляли до сволока на стелі). Обладнано кухонний куточок. Тут зібрано старовинний посуд: дерев'яні ложки, кописткa, колотавця, глиняні миски, глечики, мідні кухлики, посудина з висушеного гарбуза; великі глеки, якими користувалися, зазвичай кухарки на весіллях і хрестинах; триніжки, на яких варили їжу; нецки (ночви) різної форми (для купання дітей і замісу тіста); діжа; масничка, тачілка, за допомогою якої тачали по столі – прасували полотняні речі; залізка (залізні праски) на грань (розжарені вуглики); настінна і настільна лампи, ліхтарі, радіо-«капелюх»; ялинкові прикраси середини XX ст. та інше.

Музей ознайомлює із процесом виготовлення домотканого полотна, починаючи від снопа. Тут – сніп із льону, терлиця, чесалки, прислиці з кужелями і веретенами, частина ткацького верстата, ножна прялка, сувій домотканого полотна. Експонується одежа з домотканого полотна: чоловічі штани, сорочка, жіноча білизна – нижні спідниці (підтички), блузки, а також вишиті рушники. На стенді – «мода» наших дідусів і бабусів, експонуються фотографії дітей і дорослих в різній одежі: маленьких хлопчиків у платтячках, юнаків у «вітрівках», дорослих чоловіків у галіфе. Серед експонатів – галіфе (райтки для зимового і осіннього сезонів), чоловічі калісони; скриня, кований куферок, який служив чемоданом, хатня жердка для одежі. Оформлена виставка жіночого одягу XX ст. роботи сільських майстринь, а також виставка народної одежі: спідниці, корсети, жупани, запаски. Експонуються зразки саморобного взуття минулого століття, робоче місце (стілець і столик) шевця та різноманітне приладдя, дерев'яні кілочки. Оформлено куточок побутового і сільськогосподарського реманенту, серед якого:

ступа і жорна, які годували сім'ю, коромисло і праник, низький столик-стільчик для прийняття сім'єю їжі, дерев'яні ложки; підкови і вухналі для кування коней, саморобні цвяхи; грабки для коси, ціпи снопи молотити, солом'яний кіш (бочка) для зберігання зерна, різні пили, пилки, сокири, гак для зняття з дерев сухого гілля. Стали музейними експонатами вже друкарська машинка і телефонний апарат.

У книзі з української старовини знаходимо: «…у наш час і вчені фахівці, і освічені люди дійшли до цілковитого висновку, що заняття старовиною і вельми необхідне, і з будь-якого погляду корисне, бо крім того, що збагачує неоціненними матеріалами, ще й зв'язує нас безпосередньо з нашими далекими пращурами, знайомить із зовнішніми та внутрішніми обставинами їхнього життя,…розвиває любов до всього рідного, розпросторює наші розумові обрії і, нарешті, умудрює нас життєвим досвідом, дає уроки прийдешнього і робить нас справжніми синами нашої батьківщини, справжніми патріотами.» [9, с. 2].

Таким чином, у Вербові поки що чотири музеї. Ведеться підготовка до відкриття ще двох: вишивки, народного одягу та писанок, а також історії народного дому та культурно-просвітницької роботи. Але скільки б цих музеїв не було, їх ніколи не буде забагато, бо музеї – це скарбниця пам'яті, історії села, це наша минувшина і погляд у майбутнє.

Список використаних джерел

1. Вуйцик В. Краснопущанський іконостас Василя Петрановича / Володимир Вуйцик // Записки наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1998. – с. 408–416.

2. Горак Р. Довга дорога до Лапшина. Вступна стаття / Роман Горак // Із забуття. Генеологічні дослідження, упор. Служинська З. – Львів, 2002 – с. 3–44.

3. Дирда С. Шана крізь віки / Світлана Дирда // Бережанське віче. – 15.08.2008 – с. 4.

4. Павлів Я. Барвистий рушник мистецької долі Я. Бабуняка – української пісенно-хорової легенди / Ярослава Павлів, Богдан Головин, Олег Цигилик // «Тернопілля 98–99. Регіональний річник»: упоряд. Куневич Б., Ониськів М. – Збруч, – Тернопіль, 2002 – с. 532–543.

5. Павлів Я. Відкрився музей у селі / Ярослава Павлів // Вільне життя – Тернопіль, 08.09.2001.

6. Павлів Я. Музейний краєзнавчий комплекс села Вербів Тернопільської області / Ярослава Павлів // Україна. Духовні острови. Тексти учасників всеукраїнського конкурсу – Луцьк, 2008. – С. 341–345.

7. Павлів Я. Пам'ятаймо все! /Ярослава Павлів // Бережанське віче. – 15.08.2008 – с. 4.

8. Хамар С. Історичний нарис села Вербова / Степан Хамар. – Львів, 1998.

9. В'юник А. До альбому української старовини / Андрій В'юник // З української старовини: альбом / пер. з рос. та упор. Ю.О. Іванченко. – Київ: Мистецтво, 1991. – 316 с.

Yaroslava Pavliv

MUSEUM COMPLEX OF THE VILLAGE OF VERBIV, BEREZHANY DISTRICT, TERNOPIL REGION

This article is about the village of Verbiv and its suburbs, museum complex and its council. The article describes the activity of three museums out of four: the museum of national liberation struggle, the museum of the history of local church and the museum of old clothes, kitchen utensils, agricultural implements, household things.

Key words: Verbiv, museum complex, museums, school, club house, church, Yaroslav Babunyak, Mykhailo Semchyshyn «Don», display units.

Володимир Параций

БЕРЕЖАНСЬКИЙ МУЗЕЙ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ТА ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ

У статті відображено етапи формування музейної структури: від окремого Музею переслідуваної церкви до Музею сакрального мистецтва та історії церкви – структурного підрозділу Державного історико-архітектурного заповідника у м. Бережани. Охарактеризовано науково-популяризаційну та культурно-освітню діяльність музею, вказано на цінність музейних збірок, визначено концептуальні засади тематико-експозиційного оформлення.

Ключові слова: *Бережани, музей переслідуваної церкви, експозиція, о. М. Немелівський.*

Музейництво як сфера діяльності є справою благородною, необхідною, соціально значимою. В музеї відтворюються події минулого, реконструюється народне і традиційне – основа національного, самоусвідомлюючого. Це і є та «історична пам'ять» народу, яка не знищується під впливом нових обставин до тих пір, доки прогресує окрема спільнота в чітких обрисах національної константи; а також, коли існують осмислені зв'язки інтернаціонального рівня. Музей – це ще й виразник духовної величі самого суспільства.

Власну специфіку розвитку мають музеї регіонального рівня, які відображають у своїй діяльності такий інколи малопомітний зв'язок як: край – країна, місцеве – загальнодержавне, етнорегіональне – національне. Тому вони в регіоні відіграють таку ж роль, яка була ще в 1960 р. передбачена в окремій дефініції Рекомендації ЮНЕСКО щодо найефективніших заходів забезпечення загальнодоступності музеїв: «У місцевостях, де вони розташовані, музеї мають бути центрами розуму і культури, а відтак, вносити свій вклад у духовне й культурне життя населення... Це особливо стосується музеїв, що знаходяться в невеликих містах і селах, які часто мають важливе значення попри невеликі розміри» [1, с. 157].

Переважна більшість українських, зокрема, західноукраїнських, історичних міст навряд чи сьогодні відчуває свою значимість. Багато з них забуває про власну історичність. Під впливом зовнішніх і внутрішніх обставин різноманітного змісту (політичних, соціо-економічних,

культурогенних, мілітарних) зазнає постійних змін традиційна специфіка міського середовища, його онтологічна сутність. І тільки завдяки музеям, при умові, якщо вони існують в такому історичному місті, зберігається його власна, неповторна «мить історії», традиційність якісного урбаністичного організму, який історично доводив своє право на прогресивний хід.

о. Михайло Немелівський

Кількісна і якісна колекція пам'яток сакрального мистецтва, релігійної та релігієзнавчої літератури, а також концентрована інформація з історії церковного життя на західноукраїнських землях була зібрана в Бережанах у Музеї переслідуваної церкви. Його передісторія та історія створення пов'язана з особистістю місцевого священика о. Михайла Немелівського.

Він народився 18 квітня 1938 р. в с. Бзовиця Зборівського району. Після закінчення Луцької духовної семінарії працював у парафіях на Монастирищині і Бережанщині, незмінно 34 роки був священиком у с. Вербів Бережанського району. Активно сприяв відродженню УГКЦ. За почином о. Михайла в ряді парафій – сіл Лісники, Лапшин, Гиновичі, Жуків, Вербів – відновлено або встановлено нові меморіальні пам'ятки: могили, пам'ятники борцям за волю України й жертвам сталінських репресій, каплички і знаки з відзначення незалежності нашої держави. Він був організатором перших прощ до Зарваниці, на запрошення брав участь у Богослужінні під час візиту Папи Івана Павла II до Львова. Загалом, за 42-річну пастирську діяльність о. Михайлу присвоєно звання протоієрея.

А ще в січні 1994 р., за ініціативи о. Немелівського, у Бережанському краєзнавчому музеї відкрито виставку церковної атрибутики під назвою «Дорога життя». У подальшому він став організатором і першим директором Музею переслідуваної церкви. Музей відкрито 25 червня 2000 р. і в основу експозиції була закладена особиста збірка о. Михайла. Зокрема, велику мистецьку, історичну та пізнавальну цінність мала зібрана ним колекція стародруків, скульптур, образів і об-

разків. Часто це були сакральні цінності, збережені о. Михайлом від повного знищення. У подальшому ця збірка поповнювалася дарунками від представників церкви і приватних осіб.

Музей займає частину південного кутового крила першого поверху Ратуші – важливої історико-архітектурної домінанти Бережан, яка знаходиться в центрі історичного середмістя. Музейні приміщення складаються із семи кімнат загальною площею 180,6 кв. м. Власне під експозиції використовувалися шість невеличких залів площею загалом 133,8 кв. метрів. Ще одне приміщення, площа якого 46,8 кв. м., було пристосовано під допоміжно-виставковий та конференц-зал. Інколи зал використовувався і як експозиційний.

Після смерті о. Михайла Немелівського у 2005 р., обов'язки директора Музею переслідуваної церкви виконував декан, настоятель храму церкви Пресвятої Трійці у Бережанах о. Іван Хрептак, а музей знаходився у підпорядкуванні Тернопільсько-Зборівської єпархії УГКЦ.

Наявна музейна колекція та бачення нових перспектив розвитку музею обумовили його подальшу долею. Уже з 2002 р. тогочасним директором Державного історико-архітектурного заповідника у м. Бережани Богданом Тихим й міським головою Степаном Гурським осмислюються ідеї про передачу Музею на баланс Заповідника. Але можливостей для цього ще не було. Лише проведені у 2005–2007 рр. необхідні підготовчі роботи дозволили втілити ідею у життя. З 1 серпня 2007 р. Музей переслідуваної церкви був перейменований у Музей сакрального мистецтва та історії церкви. Він перейшов до складу Державного історико-архітектурного заповідника (ДІАЗ) у м. Бережани.

На час передачі музею на баланс ДІАЗ його фонди (власне музейні та бібліотечні) містили понад 3 тис. предметів, переважну більшість з яких було виставлено в експозиціях. Музейна збірка цікава, мистецько-вартісна, музеальна (в особистісно-етимологічному розумінні професора З. Саранського). Тобто така, що заслуговує на повноцінне експонування та популяризацію.

Серед іконографічної частини сакральної колекції слід згадати зображення священномученика Йосафата Кунцевича (1580–1623 рр.). Авторство цього живописного творіння приписують Модесту Сосен-

ку (1874–1920 рр.) – західноукраїнському мистцю, який народився на Івано-Франківщині, навчався у Краківській, Мюнхенській та Паризькій академіях мистецтв. Як художник особливо проявив себе в портретному, жанровому та пейзажному живописах; виконував він також і монументальні розписи.

З парафіяльної іконографічної збірки виділимо, зокрема, анонімні живописні зображення на полотні, які узагальнено можна датувати в хронологічних межах др. пол. XIX – поч. XX ст. Це: «Діва Марія з Ісусом», «Каїн вбиває Авеля», «Апостол Павло», «Євангеліст Матфій».

Апостоли Петро, Яків, Іван Богослов

Особлива мистецька якість закладена в скульптурній частині цілісного сакрального зібрання. Її стилістико-естетичною домінантою можна назвати дев'ять дерев'яних скульптур, за приблизним хронологічним датуванням сер. XVIII ст.: Апостола Петра (дві скульптури), Павла, Іоана Богослова, Якова, Пророків Мойсея та Іллі, Святої Анни та Святої Марії-Магдалени. Висота скульптур – від 0,9 до 2,15 м.

Їх барокова експресивність, відтворена в рисах облич, динамічних позах і складках спадистого одягу, приводить до висновку, що ці фігури виконані в тій бароковій стилістичній манері, одним з репрезентантів якої у середині–другій половині XVIII ст. був відомий львівський скульптор Йоган Пінзель. Митець залишив помітний слід у мистецтві західноукраїнських земель, а, на думку Ф. Уманцева, «його твори характеризуються експресивним трактуванням образів і пластичною виразністю форм» [2, с. 248].

Такі експресивно-барокові стильові форми відтворено і в зображеннях, які формують вищеозначену музейну колекцію сакрального мистецтва у м. Бережани. Тому авторство скульптур безумовно належить одному з кращих представників творчого напрямку згаданого періоду.

З колекції зразків дерев'яної скульптури слід згадати ще три твори. Дві інші статуї Святих Петра і Павла мають близькі стильові аналоги до вищеописаних зображень. Але їх вирізняє менша експресивність та більш акцентована статичність фігур. Правда, профілірівка спадистого одягу також створює ефект динамізму, руху. Виходячи із стильових форм, ці скульптури також можна датувати XVIII ст. А якість їх виконання і мистецькість зображень вражає.

У збірці дерев'яних скульптур знаходиться окрема фігура з символічною назвою «Молитва» (ангел, який молиться). Виконано зображення в манері народного мистецтва; його можна датувати в межах XIX – поч. XX ст. Та це зовсім не применшує мистецької цінності скульптури й художнього смаку невідомого нам автора.

Важливим доповненням мистецької колекції є збірка 12 сакральних стародруків. Це книги духовного змісту (Псалтирі, Молитовники, Катехизми, Біблії, Житія Святих, Євангеліє з 1600 р., Мінея, Ірмологіон) з львівських, київських і московських та інших друкарень XVII-XIX ст.

Стародруки також складають окрему тематично-експозиційну збірку, яку, до того ж, є можливість постійно поповнювати (через наявність подібних збірок в окремих храмах Бережанського краю, а також через їх сучасне невикористання в церковних службах).

Значну мистецьку та пізнавальну цінність являє собою чисельна в кількісному відношенні та різноманітна за функціональністю колекція церковної атрибутики. Це і елементи церковного одягу (фелони, єпатрихілі), так і вироби з металу чи дерева. Їх хронологічне атрибутування: др. пол. XIX – перша пол. XX ст. І вони цінні як з мистецького боку, так і з погляду на них, як на матеріальний історичний документ.

Свою історичну та пізнавальну цінність мають збірки з історії церкви, зокрема цілісні, об'ємні та тематично різноманітні колекції про життя і діяльність найвизначніших ієрархів Української грекокатолицької церкви (УГКЦ) – насамперед митрополита Андрея Шептицького та патріарха Йосифа Сліпого. Особливо цінними є присвячені їм філокартичні та філателістичні збірки, оригінальні світлини.

Також у музеї зібрані матеріали про репресованих священиків, сестер служебниць, активістів часів підпілля УГКЦ. Особливо слід

звернути увагу на оригінальні листи отця Григорія Петришина, які передали вчителька української мови і літератури, нині пенсіонерка із с. Білої Чортківського району п. Марія Бурдяк й заступник директора з наукової роботи ДІАЗ Богдан Тихий. Вони пройняті справжнім духовним і національно-патріотичним змістом. У листах також є вірші, написані о. Григорієм до різних свят, подій і дат. Це дозволяє сприймати їх, як цілісну іменну епістолярну збірку.

Цей перелік не охоплює весь спектр існуючого сакрального зібрання, а лише зосереджує увагу на найцінніших експонатах. Адже чисельно та якісно збірка поповнюється й далі.

Осмислені перспективи формування нового музею зосереджуються на виробленні можливостей домінування оригінальних експозицій сакрального мистецтва: скульптури, живопису (зокрема іконопису), церковної атрибутики, старих релігійних книжкових видань. Для основної експозиції використовується п'ять з шести оглядових залів, які мають наскрізно-анфіладне планування.

У першому експозиційному залі, який розміщено відразу ж за вхідними дверима, розгортатиметься свого роду вступний експозиційний відділ. Тут розкриватиметься історія становлення Музею переслідуваної церкви – попередника Музею сакрального мистецтва та історії церкви. У вітринах цього залу експонуватимуться окремі сучасні релігієзнавчі видання чи перевидання, статистичний та символічний матеріал. Завдання цього експозиційного вузла – створити у відвідувачів необхідне підґрунтя для осмисленого сприйняття подальшої інформації.

У наступному експозиційному залі передбачається переосмислено сформувати збірку музейних предметів з історії Греко-Католицької Церкви, зокрема представлену в діяльності її визначних ієрархів: Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого (як два окремі підтематичні вузли). Ці експозиційні стенди та вітрини потрібно переглянути, вилучивши з них всі дублікатні та невідповідні тематичному змісту матеріали. Зокрема книги, які становитимуть основу майбутньої спеціалізованої бібліотеки (адже вже нинішня книжкова збірка за своїм кількісним і якісним рівнем доволі значима). В експозиції пропонується залишити лише по одному екземпляру з різних видань творів А. Шептицького та Й. Сліпого, а також дослідження про них.

Особливо пізнавальну цінність цієї експозиції (як з історичного, так і мистецького боку) представлятиме підбірка ювілейних філателістичних матеріалів (марок, маркованих конвертів, пропам'ятних стрічок), присвячених А. Шептицькому та Й. Сліпому. Яскравим доповненням збірки служитимуть портрети (оригінальні та в копіях) цих церковних ієрархів.

У наступному – третьому – залі оформлено основу тематичної експозиції, яка складається з вищеперечисленої колекції дерев'яної скульптури. Це буде, у перспективі, своєрідна мистецько-експозиційна домінанта серед представленої музейної колекції.

Її гармонійним естетичним продовженням буде експозиція четвертого залу, де експонуються зразки іконографії, сакрального живопису, а у вітринах – цікава, хоч і різнотематична за змістом, підбірка сакральних стародруків.

Ще одним логічним фоном в експозиції цього залу є представлена колекція різноманітної церковної атрибутики XIX – першої пол. XX ст.

У наступному залі проектується розгорнути експозицію, присвячену визначним церковним діячам краю. Пізнавальне та емоційне враження посилюватимуть особисті речі, листи, інші документи та матеріали, пов'язані з їх життям, долею, навіть душпастирським подвижництвом.

Шостий – останній – зал, який раніше було пристосовано під кабінет наукових співробітників, продовжує використовуватися подібним чином. Але, одночасно, його можна, у перспективі, використати й для невеликої тематичної виставки, присвяченої засновнику Музею переслідуваної церкви о. Михайлу Немелівському (його особисті речі, фотографії, нагороди, поздоровлення, книги з особистої бібліотеки, інше). Зараз частина цієї особистісної й меморіальної збірки експонується в п'ятому залі.

Велике приміщення (площею 46,8 кв. м.) повинно, вважаємо, у подальшому (після часткового завершення ремонтно-реставраційних робіт) використовуватися під стаціонарний виставковий зал. Адже планування інтер'єру всебічно відповідає такому функціональному пристосуванню.

Екскурсійна діяльність визначає головну функціональну (пізнавальну) основу роботи музею. За одинадцять років музей відвідало понад

12 тисяч осіб. Це учні загальноосвітніх шкіл, студенти, загалом представники різних вікових і соціальних категорій населення. Географія відвідувачів музею також дуже широка – це мешканці міст і сіл Тернопільщини, Івано-Франківщини, Львівщини, м. Києва, представники з Польщі, Німеччини, Австрії, Англії, Росії, США, Канади, Австралії.

Серед важливих музейних завдань є також популяризація визначних подій церковного життя, збір фактичного матеріалу й інформування про визначних діячів церкви, продумана робота з вивчення різноманітних об'єктів сакрального мистецтва. Тому співробітниками проводиться багато заходів науково-популярного чи культурно-освітнього рівнів. До найважливіших масових заходів треба віднести: цикл пізнавальних конференцій «Патріарх УГКЦ Йосиф Сліпий – символ нескореного духу», «Митрополит Андрей Шептицький – князь української церкви і провідник народу»; організовувані зустрічі із священиками і місцевими поетами, які пишуть вірші на духовну тематику; формування відеоархіву та організація регулярного перегляду документальних фільмів на духовну тематику; збір фактичного матеріалу й формування інформативної бази даних по церквах краю; підготовка на їх основі популярних публікацій; організація тематичних виставок, інших освітніх чи презентаційних заходів;

Продовжується робота щодо збору та комплектування музейних предметів. Завершено інвентаризацію наявних експонатів. Так, станом на кінець 2011 р. заінвентаризовано 1845 музейних артефактів, серед них: предмети основного фонду – 1273 од.; науково-допоміжного – 572 од.

Здійснюється робота з формування тематичної музейної бібліотеки на основі наявної літератури та періодичних видань (понад тисячу одиниць зберігання), так і за рахунок нових поступлень.

Музей сакрального мистецтва та історії церкви Державного історико-архітектурного заповідника у м. Бережани пережив своє перше десятиліття у результативній роботі. Але прослідковуються ще й добрі перспективи, є нові думки та ідеї, бачаться шляхи їх практичного втілення. А це дає надію на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Правова охорона культурних цінностей. – К.,1997.

2. Уманцев Ф. Мистецтво Давньої України: Історичний нарис / Ф. Уманцев. – К.: Либідь, 2002. – 328 с.

Volodymyr Paratsiy

THE BEREZHANY SACRED ART AND HISTORY OF THE CHURCH MUSEUM

The article traces all the stages of the museum structure formation: from the individual The Persecuted Church Museum to The Sacred Art and History of the Church Museum, which has become the structural unit of the State Historical and Architectural Reserve in Berezhany. The popular scientific, cultural and educational activity of the museum is characterized. The value of museum collections and the conceptual framework of the thematic exposition design has been pointed out.

Key words: Berezhany, The Persecuted Church Museum, exposition, O. M. Nemelivskiy.

Володимир Параційй

МУЗЕЙНЕ ЖИТТЯ БЕРЕЖАН У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СХІДНОГАЛИЦЬКОГО МУЗЕЙНИЦТВА 1920–1930-х рр.

У статті аналізуються традиції місцевого (бережанського) музейного будівництва на тлі аналізу загальних музеологічних концепцій та практичних втілень музейної сфери Східної Галичини міжвоєнного періоду.

Ключові слова: *музей, Бережани, Ф. Коковський.*

Минуле завжди залишається і відтворюється у майбутньому, незалежно від того, як це майбутнє прагне зберегти свою історичну пам'ять та свої історичні традиції. Але, залежно від ставлення до свого минулого, воно може поставати своєрідним моральним орієнтиром у характеристиці окремо визначених наступних епох, апріорним покажчиком їх якісного екзистенційного чинника, домінантного суспільного спрямування та психоінтелектуального рівня соціуму (як на ареалах загальноетнічного чи державного, так і регіонального його розселення). Раціональним виявом обґрунтованого збереження та використання візуальних (і навіть інформаційних) артефактів історичної пам'яті окремого народу чи регіону залишаються музеї, які уже майже два століття підтверджують (зокрема на європейському субконтиненті) свою соціальну семантичність та культурно-освітню значимість. За часи своєї довготривалої еволюції в соціоментальному просторі людства вони не змінюються у власному дефініційному визначенні, а також в інтерпретуванні власних функціональних можливостей на етапах такого собі інтенсіонального артропогенезу, який ніколи не припиняється. У цій «життєдайності» й закладено основу доведення на користь суспільної необхідності та практичної користі музейних збірок, музеїв.

З регіональною музейною діяльністю, чи з розумінням її важливості, завжди пов'язана проблема розвитку місцевого краєзнавства, а також уявлення про цінність (природну, історико-культурну, народно-традиційну, іншу) краю. Цінність, яка, у тісному взаємозв'язку із зібраними, професійно атрибутованими та ефектно експонованими музейними предметами, може визначати позитивні аспекти привабливості регіону; формувати ту необхідну притягальну силу, яка здатна заці-

кавлювати широкі верстви суспільства. Це можливо лише при активній формі консолідуючої діяльності, спрямованої на досягнення конкретно визначених результатів, які можна звести та імплікувати в єдину синтезну мету: потребу обґрунтовано довести регіональну привабливість для самих жителів краю та для приїжджих гостей. Важливу роль у цій доказовій основі відіграють й місцеві музейні збірки. Через розуміння своєї соціальної та рекламаційної значущості апріорно доводять твердження про потребу всебічної підтримки місцевого музейництва.

Відомий український дослідник і музеолог Іларіон Свенціцький, визначаючи суспільну цінність музею, залишив нам таку думку: «Музейон, слово грецьке, святиня муз... З хвилею оконечного розуміння людством, що найкращим виявом самопрояви чоловіка єсть твори його Духа, отже мистецтво, поезія і наука, збирання і зберігання предметів гідних поваги, відбувається одна з самовистарчаючих цілей життя одиничного і збірного в цих трьох напрямках. Тож у сучасному музеєві чоловік хоче знайти або прекрасне, або навчаюче, або дивовижно таємне, щоби в цім найти основу для будучих форм свого творчого життя.

Музеї, в нинішньому розумінні, це: або скарбниця творчості людини у зв'язку із всесвітом, або образ частини життя всесвіту. В першому рядові музей служить мистецтву, поглиблення і поширення естетичного смаку. Він веде видця в країну взнеслого, в царство Духа, заохочуючи його не раз, не зважати на сіру буденщину, відпочивати від неї в царині краси, та самому знятися до здійснення пізнаної краси у власному житті. В другому разові музей своїми збірками повчає видця про зовнішню різноманітність життя у світі та про його внутрішню єдність. Уважний видець природного, технічного, промислово-торгівельного і т.п. музеїв пізнає тисячі зв'язків, якими лучиться людина з всесвітом, як його атом, та одночасно бачить силу розуму чоловіка над цією видимою безкінечністю...

Музей – це великий банк, що при добрій господарці приносить дуже високі відсотки. Їх треба вміти видістати самій нації з себе – своєю працею своїми знахідками та коштами... Музеологічно ведені збірки, без огляду на їх територіальну і національну приналежність змістом, єсть в повнім цегослова значінням добром міжнародним» [15, с. 5–40]. Цими словами охарактеризовано музей у соціокультурному та інтелектуальному вимірах, як державницький чинник, як складова ви-

ховного і просвітницького процесу. Тут закладена уся змістова сутність музею та музейництва.

А на думку видатного українського музейника Дмитра Яворницького: «Музей – це минуле, це історія, це душа, серце наших прадідів, а для нас широчезний храм, куди ми повинні входити з побожністю, а виходити з глибоким поважанням і гарячою любов'ю до всього того, чим жили наші батьки, діди і прадіди, що повинні наподобляти, і тому мусимо учитися всі ми і грядущі за нами покоління, поки стоїть земля і світить сонце» [20, с. 148]. У доповненні з попереднім твердженням ця думка створює ще й необхідний емоційний вплив сприйняття внутрішнього світу музейництва, його інтенсіоналу.

Загалом історичні традиції музейної сфери є цікавими з позиції пізнання й осмислення одного з важливих і незамінних чинників краєзнавчої та туристично-екскурсійної роботи, а також з погляду на можливість сучасного використання існуючих практичних розробок. Період 1920–1930-х рр. для багатьох європейських країн був часом формування своєрідної акматичної фази (вершини – за Л. Гумільовим) вертикалі та горизонталі музейного формування. Цей процес переживала і Друга Річ Посполита Польська, а в структурі її адміністративно-територіального устрою і східногалицькі землі.

На початку 1920-х рр. в організації музейної справи Польща знаходилася на останньому місці в Європі. Це стверджували самі польські дослідники – сучасники тієї епохи. Варшава була єдиною європейською столицею, яка не мала власного Національного музею. Причина цьому бачилися в негативних політичних обставинах і через брак розуміння історико-культурної значимості музеїв. У Східній Галичині музеї переважно були створені з приватної ініціативи. Відтак рівень їхньої організації та функціонування, враховуючи «брак кваліфікованих музейно-наукових сил», значно різнився від рівня планово організованого музейництва [24, s. 109].

Наукова та громадська спільнота не лише констатувала ці негативні факти, але й шукала шляхи виходу із ситуації. Перш за все, необхідно було забезпечити підготовку достатньої кількості наукового та технічного музейницького персоналу; домогтися розширення музейної мережі в регіонах «як закладів культурно-наукових»; організувати

процес професійного міжмузейного обміну; створити при відділі науки Міністерства релігії та народної освіти відповідної адміністративної структури для координації музейної діяльності [24, s. 112].

Реальна оцінка ситуації і обґрунтований підхід до справи дали позитивні наслідки. Зокрема, після Першої світової війни відбулося відродження до життя музеїв, створених під егідою Польського товариства краєзнавчого. Відтепер краєзнавчі музеї повинні були поповнювати свої фонди не від випадку до випадку, а планово, виходячи із специфіки регіону та характеру музейного зібрання. Вони мали завдання стати науково-освітніми регіональними інституціями [22, s. 380–381].

У той же час особливого розповсюдження набрала ідея організації музеїв регіонального рівня (що було співвідносним із польськими урядовими концепціями). Але слід зауважити, що на слов'янському мегапросторі концепція краєвих музеїв уже професійно розроблялася. Так, у п. 1 Проекту «Положення про губернські та обласні музеї», підготовленого Московським археологічним товариством ще 20 серпня 1887 р., зазначалося: «Всі музеї та колекції в губернських і повітових містах визнаються суспільною спадщиною того міста, губернії чи області… що складають гордість всієї країни, пізнавальну необхідність для всіх її громадян» [17, с. 3]. Ідея формування обласних (всеохоплюючих провінційних) музеїв осмислювалася в окремих доповідях, виголошених тоді ж на сьомому Археологічному з'їзді в Ярославлі. Серед них були: доповідь «Обласні музеї» голови Московського археологічного товариства гр. П. Уварової; доповідь контр-адмірала І. Ліхачова про організацію провінційних музеїв [6, с. 104–122].

Розглядалися подібні перспективи й у межах українського етнокультурного оточення. Так, на одному з засідань Центрального комітету охорони пам'яток старовини в листопаді 1917 р. М. Біляшівський виступив з рефератом на тему: «Історія музеїв на Україні і перспективи на будуче», в якому висловив побажання про організацію в державі цілісної музейної мережі як місць збереження та популяризації свого роду семіотичних рухомих історико-культурних цінностей. Ідея викликала позитивну реакцію в пресі, зокрема особливо активно її підтримали представники Товариства дослідження мистецтв [11, с. 4]. Він також склав широку програму розвитку місцевих музеїв, першочерговим

і основним завданням яких було «зібрати матеріал для найдокладнішого ознайомлення з місцевістю, що входить в район музею» [7, с. 8]..

Взагалі, організаційна структура музейного будівництва Польської республіки 1920–1930-х рр. дещо відрізнялася від сучасної практики. Однією з основних особливостей визначеного періоду було домінування громадських музеїв, при активній їх підтримці державними та комунальними органами влади й місцевого самоврядування. Чітко формувалася й регіональна специфіка музейництва, не говорячи уже про особливості взаємовідносин «різноетнічних» музеїв. Окрім того, музейництво сприймалося як один із напрямків позитивної рекламації регіону, як важливе підґрунтя його туристичної презентаційності.

Так, у зверненні Міністерства громадських робіт Польщі до воєводських правлінь від 28 лютого 1924 р. міститься рекомендація щодо організації туристики на теренах краю [2, арк. 9–11]. Ідентичні пропозиції дублювала 19 березня 1924 р. Львівська округова дирекція громадських робіт, яка розглянула питання розвитку туристичної діяльності в межах Львівського, Тернопільського та Станіславського воєводств. 11 квітня цей документ як вхідний було зареєстровано в Бережанському повітовому старості [2, арк. 12]. А вже 25 березня 1925 р. Тернопільське воєводське правління звернулося до повітових старостів з приводу ефективного виконання рекомендацій по втіленню позитивних чинників регіонального туризму та здійснення, в цьому узагальненому контексті, якісної екскурсійної, а також пов'язаними з нею пам'яткоохоронної та природоохоронної діяльності [2, арк. 13]. Організаційно дієвим відображенням таких комплексних регіональних процесів на рівні Тернопільського воєводства у 1920–1930-х рр. було Подільське туристично-краєзнавче товариство.

Офіційна дата його заснування – 2 липня 1925 р. 26 жовтня того ж року це громадське об'єднання було занесено до реєстру товариств Тернопільського воєводства [2, арк. 7], що було рівнозначним його юридичному затвердженню. Перший Статут Подільського туристично-краєзнавчого товариства від 22 квітня 1925 р. визначив його основні діяльнісні складові та засади [2, арк. 1–7]. Їхній суттєвий зміст не змінювався упродовж всього існування. Засновники товариства програмували свою роботу в якнайповноціннішому осмисленні минулого і сього-

дення краю через популяризаційність всіх його регіональних аксіологічних об'єктів (історичного, природного, пам'яткознавчого, археологічного, народно-декоративного, побутового рівнів). На думку організаторів, діяльність цього туристико-краєзнавчого об'єднання є важливою в контексті цілісної воєводської культурно-освітньої сфери. Вони передбачали основну (чи первинну) функцію Товариства у пропагуванні подільської землі як терену туристичного та краєзнавчого. Подільська (тут: Тернопільська) земля сприймалася як «вдячний терен» для діяльності Товариства. Вивести із забуття минуле краю, «оточити пієтизмом історичні пам'ятки, особливості і скарби природні, оживити рух туристичний на цих землях» – ось провідна і наскрізна «нитка Аріадни» методологічних й практико-концептуальних засад Подільського туристично-краєзнавчого товариства.

У зоні дії Подільського туристично-краєзнавчого руху упродовж 1920–1930-х рр. знаходилися й Бережани. Регіональна природна естетика, багатий історико-культурний фон сприяли подібній спеціалізації краю і міста зокрема. Це відображалося і в тогочасних тематичних публікаціях. Наприклад, декілька разів окремо популяризувалися екскурсійно-туристичні можливості Бережанщини в маршрутно-методичних розробках тернопільського краєзнавця Й. Галічера [26, s. 291–302; 27, s. 189–195]. Такий локально-територіальний туристичний рекламаційний фактор відтворювався й через діяльність представників місцевої філії Подільського туристично-краєзнавчого товариства.

В одному з випусків Бережанської повітової газети «Glos Brzezanski» за 1936 р. була опублікована наступна інформаційна замітка: «Від січня цього року в Чорткові виходить ілюстрований часопис «Секції молодіжних краєзнавчих об'єднань Подільського туристично-краєзнавчого товариства» за редакцією Владислава Ціхоцького та Йозефа Опацького. Владислав Ціхоцький є директором державної гімназії в Чорткові й походить з Бережан (є сином власниці друкарні у Бережанах). Цей друкований часопис реєструє пам'ятки минулого Подільської землі та будить рух краєзнавчий на Поділлі» [25, s. 4].

У путівнику по Тернопільщині за 1936 р., автором якого був воєводський голова вищеозначеного громадського об'єднання Томаш Кунзек, під час цілісної інфраструктурної та інформативно-екскурсійної харак-

теристики Бережанської повіту відзначено, що місцевий «відділ Подільського туристично-краєзнавчого товариства у повітовому правлінні при вул. Гартлера № 5 надає інформацію туристичну і призначає провідників для колективних екскурсій та туристичних походів» [28, s. 176].

Музейництво і краєзнавчо-туристична діяльність – речі взаємопов'язані та органічно імпліковані. Тому зрозумілою була ініціатива Подільського туристично-краєзнавчого товариства (ПТКТ) у створенні чи відродженні краєзнавчих музеїв, зокрема по повітових містах воєводства, які повинні були стати «опорними пунктами для туристичного руху». З перших років свого організаційного становлення та дієвого розвитку співробітники ПТКТ підтримували тісні зв'язки з існуючими повітовими музеями та міським музеєм у Бережанах [30, s. 16–17].

З 1925 р. у Бережанах вже існував музей полоністичного ідеологічного спрямування, який розташовувався в окремих кімнатах міського магістрату. Безпосередня ініціатива його створення належала магістратському чиновнику Адольфу Лучинському. І вже через 5 років музейні фонди налічували понад 2500 цінних предметів, значна частина яких відображала події недалекого військового минулого (події Першої світової війни, Українсько-польської війни 1918 р.). Музейні колекції активно рекламувалися, що посилювало таким чином масовий наплив туристів. До 1930 р. музей відвідало понад 2 тис. гостей міста з Львова, Тернополя, Варшави, Кракова, інших великих населених центрів. Частково під музейно-експозиційні потреби використовувалися деякі приміщення Ратуші [23, s. 18–19]. Серед збірок вищеозначеного періоду історичну цінність мали: колекція різних документів, банкнотів, фотографії учасників бойових дій, кількадесят шабель і карабінів, осколки снарядів, монети, медалі, печатки, кілька листів генералів Е. Ридз-Смігли та Владислава Сікорського. Окремо згадується колекція восьми старих книг – однієї Біблії та замкових й міських інвентарних [31, s. 37–38].

Музей у Бережанах був включений до загальнотуристичних та екскурсійних маршрутів. Описуючи об'єкти екскурсійного відвідування у Бережанах, Томаш Кунзек відзначав, що «музей міський (будинок міського правління при вул. Гартлера, 2) можна відвідати за попереднім оголошенням в міському правлінні» [28, s. 176–177]. Прав-

да, згідно з пізнішими, путівникового характеру повідомленнями, Бережанський «міський музей міститься у магістратському будинку в невідповідному приміщенні» [31, s. 37].

На рівні путівниково-інформаційному згадуються в Бережанах й інші збірки музейників цього характеру, з якими може ознайомитися кожен бажаючий: «Банк при вул. Гартлера № 4… тут оформлено галерею з 53 олійних портретів королів польських невідомого маляра» [28, s. 176].

Представниками Подільського туристично-краєзнавчого товариства розроблялися проекти консерваційних робіт, спрямованих на збереження пам'ятках архітектури краю та забезпечення їх подальшого раціонального використання, зокрема в якості музейно-експозиційних ресурсів. Для прикладу, музейні збірки пропонувалося розмістити у відреставрованому Теребовлянському замку, під музейну експозицію планувалося використати частину приміщень замкового комплексу в м. Чорткові [3, арк. 3].

Загалом, станом на 31 грудня 1936 р. на території тогочасної Речі Посполитої було загалом 147 музеїв, з них в південних (галицько-подільських) воєводствах – 53 (в т.ч. у Львові та Кракові – по 13; більше лише у Варшаві – 24). Це був найнасиченіший представницькими музейними збірками регіон. Майже половини від загалу (67 музеїв) знаходилася у власності громадських товариств. Держава опікувалася 23 музеями, під опікою органів місцевого самоврядування знаходилося 38 музеїв, у володінні церковних дієцезій було 8 музеїв, а приватні особи мали у власності 11 музеологічних збірок. Двадцять один музей відносився до категорії «регіональних», які формувалися переважно шляхом тісної співпраці місцевих громадських, комунально-владних і самоврядних структур [29, s. 335].

Але основа музейного будівництва сприймалася виключно під польським ідеологічним кутом зору. На це спрямовувалася й державна підтримка. Тому потреба створення українського музейного середовища, зокрема і музею в Бережанах, де репрезентувалися б матеріали традиційного побуту та культури, перш за все, місцевого українського етносу, була нагальною. Проте вона була покладена виключно на сили українського громадянства, без будь-якого очікування урядових дотацій.

Таким провідником (як організаційним, так і методологічним й фінансовим) українського музейництва Східної Галичини був митрополит Галицький Андрей Шептицький. Він чітко «усвідомлював, що окрім євангелізації українського народу, треба взятися за піднесення його національної культури. Архієпископ-патріарх Шептицький був тією великою особистістю, спроможною найбільш успішно виконати це завдання» [14, с. 120].

Його розуміння суті та змісту музейництва було близьке до сучасного й виходило за рамки традиційного колекціонерства та антикварства. Музейна експозиція, на думку галицького митрополита, повинна була мати не лише пізнавальне популяризаційне значення, але й відігравати важливу (інколи й домінуючу) роль у системі національного виховання, у формуванні серед громадян любові й поваги до пам'яток власної старовини «в цілі піднесення і розвитку української національної культури». Популяризація цих пам'яток, за задумом А. Шептицького, повинна здійснюватисся через проведення широкодоступних і різнотематичних виставок [19, арк. 6 зв.].

Близьким до сучасного було розуміння А. Шептицьким принципів формування й класифікації музейних фондів. Він рекомендував поділяти їх на основні («невіддільні та невідчужувані») й допоміжні («обмінні»). Основний фонд складав суть музейної експозиції, містив цінні й незамінні артефакти мистецького та історичного минулого. Допоміжна збірка формувалася з дублікатних матеріалів (своєрідного обмінного фонду музею). Сюди, правда, не вписувалися малоцінні речі та копії, які взагалі не включалися до категорії музейних предметів [19, арк. 7]. Таким чином, музейна колекція зберігала свою унікальність і неповторність.

Митрополит підкреслював, що тільки той музей може відіграти якусь роль, який «стоїть на сторожі національної традиції і старанно зберігає все, що в національному житті заслуговує на увагу своїм характером, типом, мистецьким стилем або прямо висловом чи проявом національної думки або національного життя» [16].

До музейної діяльності були причетні окремі визначні особистості галицького українства – вихідці з Бережанського краю. Так етнограф і бібліограф Зенон Кузеля уже з 1897 р. (учнем гімназії) розпочав збір

місцевого етнографічного матеріалу. Студентом університету в 1904-1906 рр. він стає волонтером відділу антропології та етнографії Цісарського надвірного музею, а також працював (до 1907 р.) в Австрійському етнографічному музеї під керівництвом проф. Гатерляндта. У 1904, 1905 та 1906 рр. З. Кузеля брав участь в етнографічних експедиціях до Карпат під керівництвом І. Франка та Хв. Вовка, які влаштовувало Наукове товариство ім. Шевченка у м. Львові спільно з Антропологічним товариством в Парижі. Окрім дослідницької роботи, тут проводився збір і закупівля матеріалів для різних музеїв: НТШ (етнографічного відділу), Олександра ІІІ у Петербурзі, Етнографічного у Відні [12, с. 79]. Це була та основа українського східногалицького музейництва, на якій базувалася подальша, більш якісна і професійна діяльність, спрямована на розкриття і популяризацію народних етно-соціальних і культурницьких досягнень.

На середину 1920-х рр. серед найбільших українських музеїв були музей НТШ (основу фондів якого становили етнографічні та археологічні матеріали) й Національний музей (творіння митрополита А. Шептицького, спеціалізувався на збиранні творів мистецтва, але й володів іншими значними колекціями, зокрема археологічною та етнографічною характеру) [8, с. 827]. Вони й визначали весь хід національного музейництва в краї.

З поч. 1930-х рр. формою систематичної співпраці українських музеїв Галичини стали музейні з'їзди. Перший з них було проведено 25 квітня 1931 р. у Львові в приміщенні Національного музею [8, с. 828]. На ньому було прийнято рішення, щоб етнографічні матеріали «громадянство не віддавало приватним збирачам, а тільки й виключно музеям» [9, с. 197].

На другому з'їзді, що відкрився у Самборі 3 червня 1933 р., було закріплено ідею постійної та цілеспрямованої співпраці між східногалицькими українськими музеями [5, с. 3; 8, с. 830]. А на наступному – третьому – з'їзді, який відбувся у Львові 9 червня 1935 р. (в приміщенні Національного музею), регіональний музей «Лемківщина» (м. Сянок) представляв один із співзасновників Франц Коковський, уродженець Бережан. Його також обрали секретарем з'їзду, а сам процес роботи він висвітлив окремою публікацією (газета «Новий час» від 12 груд-

ня 1935 р.) [8, с. 830–831]. На цьому міжмузейному зібранні, зокрема, було розглянуто й питання щодо організації нових регіональних українських музеїв і вирішено домагатися їх відкриття у Станіславові, Бережанах, Збаражі [8, с. 832].

Ф. Коковський

На третьому з'їзді українських музейників Ф. Коковський запропонував делегатам підтримати свою краєзнавчо-музеологічну концепцію, яка передбачала збір і комплектування на регіональному рівні всіх предметів, які мали будь-яку історико-культурну цінність, замість створення на основі зібраних колекцій лише історично-етнографічних фондів. Проте прихильники подібної ідеї залишилися в меншості [8, с. 832].

Загалом музейні з'їзди 1930-х рр. стимулювали подальший розвиток регіонального музейництва, створення нових провінційних музеїв. Одним із них був український музей в Бережанах.

З середини 1930-х рр. Ф. Коковський повернувся до міста свого народження і гімназійного навчання й відразу ж очолив роботу з організації крайового українського музею. Ще у 1935 р. було підготовлено відозву про створення при місцевій філії педагогічного товариства «Рідна школа» «Українського Національного музею ім. Андрія Чайковського у Бережанах». Одним з ініціаторів, які її підписали, був Ф. Коковський [4, с. 3].

Ще одне подібне звернення до Бережанського повітового староства було подане на початку 1936 р. Цитуємо його повністю: «Ваша достойносте! Громадянство Бережан рішило обновити при кружку «Рідної школи» в Бережанах та на його статуті Музей, що має стати храмом нашої культури. Цей музей конечно потрібний, коли зважимо те, що не мали дотепер свого музею ні Бережани, ні Підгайці, ні Перемишляни, ні врешті Монастириськ та Бучач. А тут, на цих землях, начинаючи з наших княжих часів йшли завзяті бої за володіння цею землею, тут наші предки грудь об грудь ставали проти наступів татарів, волохів, ма-

дяр, московитів, тут врешті наше славне стрілецтво написало кров'ю найкращі картини свого існування».

Серед ініціаторів створення музею, підписи яких поставлено під вищезазначеним зверненням, був і Франц Коковський як представник музейної управи [1, с. 2].

Впродовж 1935–1936 рр. головні проблеми, пов'язані з організацією українського музею в Бережанах, були вирішені. На четвертому музейному з'їзді (31 травня – 1 червня 1936 р.), господарем якого був музей товариства «Лемківщина» у м. Сяноку, уперше було представлено новостворений Бережанський музей. І представником від нього був Ф. Коковський, який виголосив окрему доповідь на тему «Над джерелами Ослави» (короткий нарис матеріальної культури на пограниччі Лемківщини і Бойківщини) [8, с. 832–833].

Як і польський міський, український музей у Бережанах проіснував до 1939 р. Наступна зміна політичних обставин та орієнтацій, на жаль, призвела до припинення його діяльності. А збірки, ймовірно, поповнили фонди новоствореного обласного краєзнавчого музею у Тернополі. Власне, такий висновок можна зробити з наступного газетного повідомлення за 1941 рік: «Тому десять літ була музейна гарячка. Майже кожне містечко старалося створити у себе музей. Мали такі музеї не лише Тернопіль, а Золочів, Теребовля, Бучач, Монастириськ, Борщів, Заліщики, Городенка, Бережани, Підгайці, Збараж, Кудринці. За більшовицької влади був наказ скомасувати всі музеї і створити обласний Музей у Тернополі. Управа Музею докладала всіх зусиль, щоб ті збірки звезти до Тернополя. План переведено майже в цілості» [10, с. 4].

Та й нині у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею зберігаються зразки вишивання, які Ф. Коковський зібрав у 1936 р. в селах Бережанського повіту [18]. Це також може бути підтвердженням його особистої активної етнографічно-збиральницької діяльності.

Таким чином, для східногалицького музейництва 1920–1930-х рр. були періодом переходу на новий, більш якісний та професійний етап еволюції. І в цьому контексті позитивного розвитку проявляли свої кращі сторони бережанські музеї. Їх традиції якщо й не перейшли у практику сучасного регіонального музейництва (так як була тривала «без

музейна» перерва), то все ж залишили свій слід у сьогоденні. Адже сам факт існування доброї традиції – це вже користь.

Список використаних джерел

1. Бережанські вісті. – 1936. – Ч. 2.

2. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 7. – Оп.1. – Спр. 36.

3. ДАТО. – Ф.36. – Оп.1. – Спр.6.

4. Діло. – 1935. – Ч. 53.

5. З'їзд українських музеологів. – Самбір,1933.

6. Історико-культурна спадщина України (XIX – поч. XX ст.). Збірник документів і матеріалів /Автор-упорядник Т. Григор'єва. – К.,1995.

7. Кілієвич С. Академік М. Ф. Біляшівський – засновник Державного історичного музею УРСР / С. Кілієвич //Архіви України. – 1967. – № 6.

8. Кушнір В. Західноукраїнські музейні з'їзди 1930-х рр. /В. Кушнір //Народознавчі зошити. – Львів, 2003. – № 5–6.

9. Літопис Бойківщини. – Самбір, 1931. – Ч. 1.

10. Львівські вісті. – 1941. – Ч. 124.

11. Нова Рада. – 1917. – 27 листопада. – № 195.

12. Пеленський Є. Зенон Кузеля – етнограф /Є. Пеленський //ЗНТШ. Праці філологічної та історико-філософічної секції (Збірник на пошану Зенона Кузелі); за ред. В. Янева. – Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962.

13. Правова охорона культурної спадщини. – К.,1997.

14. Сапеляк А. Київська церква на слов'янському Сході. Канонічно-екуменічний аспект /А. Сапеляк. – Буенос-Айрес – Львів,1999.

15. Свенціцький І. Музеї і музейництво. Нариси і замітки /І. Свенціцький. – Львів,1920.

16. Слуга Божий Кир Андрей і українська культура [Режим доступу: / http://sheptytsky.ugcc.org.ua/print.php].

17. Труды VII Археологического Съезда в г. Ярославле. – М.,1891. – Т. 2.

18. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею. – Інв. №№3201–3206,3369–3374, 3447–3456.

19. Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф.750. – Оп.1. – Спр.1.

20. Щербаківський В. Українське мистецтво. Вибрані неопубліковані праці /В. Щербаківський. – К.,1995.

21. Що збирати для обласних музеїв? – Самбір,1935.

22. Antoniewicz W. O stan i byt muzeow krajoznawczych w Polsce /W. Antoniewicz //Ziemia. – Warszawa,1930. – 1 lipca. – T.XV. – №13 –14.

23. Brzezany 1530-1930. – Brzezany,1930.

24. Czekanowski J. W sprawach organiyacji muzeow /J. Czekanowski // Wiadomoscie archeologiczne. – Warszawa,1920.

25. Glos Brzezanski. – 1936. – № 4.

26. Haliczer J. Ziemia Brzeżanska / J. Haliczer //Ziemia. – 1936. – № 12.

27. Haliczer J. Ziemia Brzeżanszczyzna jako teren turystyczny /J. Haliczer // Rocznik ziem wschodnich. – Warszawa, 1938.

28. Kunzek T. Przewodnik po wojewodstwie Tarnopolskiem /T. Kunzek. – Tarnopol,1936.

29. Maly rocznik statystyczny. 1938. – Warszawa,1938.

30. Sprawozdanie wydzialu Podolskiego Towarystwa Turystyczno-krajoznawczego z dzialalnosci za czas od dnia 1 maja 1930 do dnia 30 kwietnia 1931 roku. – Tarnopol, 1931.

31. Wiszniewski S. Przewodnik po Brzezanach i okolicy/S. Wiszniewski. – Brzezany, 1937.

Volodymyr Paratsiy

THE MUSEUM LIFE OF BEREJANY IN THE CONTEXT OF THE THEORY AND PRACTICE OF THE EASTERN GALICIA'S MUSEOLOGY 1920 – 1930-s

The traditions of local (Bereghany's) museum creation on the background of the analysis of common museology concepts and the practical implementations of the museum sector in Eastern Galicia during the interwar period are conceptualized in the article.

Key words: museum, Bereghany, F. Kokovskiy.

Любомир Пиріг

СЛАВА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ДЗЕРКАЛІ ФІЛАТЕЛІЇ

У статті представлено вшанування пам'яті про Тараса Шевченка засобами філателії (поштові марки, конверти, пам'яткові, календарні поштові штемпелі): автопортрети, портрети Поета різних художників; музеї, навчальні заклади, населені пункти, що носять ім'я Великого Поета і Художника.

Ключові слова: *автопортрет, ім'я, портрет, філателія, Шевченко.*

Філателія – один із плідних і активних способів пропаганди, джерел представлення світовій громадськості інформації про державу, її науку, культуру, історію, про досягнення у всіх сферах суспільного життя. У даній статті представлена інформація, яка зацікавить науковців, мільйони філателістів світу, одержувачів поштової кореспонденції, оскільки дає уявлення про портретну зовнішність Поета і про об`єкти, які названі його ім`ям в честь глибокої шани до нього. Немалі заслуги філателії у пошануванні імені нашого Тараса Шевченка як поета, художника, будителя національної свідомості. З допомогою поштових випусків можна ілюстративно представити життя поета, його творчість, високу повагу до його імені та творчості з боку суспільства. Частково нам це вдалося, інформуючи громадськість засобами філателії: про авторів перекладів творів Т. Шевченка («Україна», 1979 р. № 1 «Ukraine», 1980 р. № 3), пам`ятники Тарасові Шевченку («Філателія України», 2007, № 2; «Образотворче мистецтво», 2007, № 1; «Шевченківський краєзнавчий альманах» – К., 2006); Т. Шевченко – художник («Шевченківський краєзнавчий альманах». К., 2007, «Філателія України», 2008, № 1); Т. Шевченко в колі українських друзів і знайомих («Шевченківський краєзнавчий альманах». – К., 2008); позаукраїнські зустрічі та знайомства Т. Шевченка («Шевченківський краєзнавчий альманах». – К., 2010; «Слово Просвіти», 2011, № 9, 10, 11); історія України в творчості Т. Шевченка («Слово Просвіти», 2012, № 10) та інші.

Філателія представлена не лише поштовими марками, але й ілюстративними конвертами, поштовими листівками, а також відбитками ювілейних, пам`яткових штемпелів і навіть календарних поштових штемпелів населених пунктів, які мають відношення до відповідної особистості чи події.

Серед портретів Т. Шевченка на поштових марках, на конвертах велика питома вага репродукцій його автопортретів. Відомо близько 60-ти автопортретів поета. На поштову марку було перенесено автопортрет 1840 р., який вважається одним з перших малюнків, виконаних Т. Шевченком олійними фарбами.

Вийшла ця поштова мініатюра в серії 1939 р.[1] до 125-річчя народження великого Кобзаря. На ній – високочолий юнак з енергійним поворотом голови, глибокими і вдумливими очима, звернений своїм духовним поглядом у майбутнє, яке обіцяло бути таким щасливим. Бачимо цей портрет і на марці 1961 р. і 1964 р. На марці випуску 1964 р. зроблено надрук українською мовою «150 років з дня народження. 1964». До того ж ювілею видано конверт з цим автопортретом.

Цей портрет Т. Шевченка прикрашає присвячені йому філателістичні випуски найчастіше. Це – марковані конверти 1999 р. («50 років з часу заснування Державного музею Т.Г. Шевченка»), 2001 р. – автопортрет в художньому обрамленні з текстом «Товариство української мови. Тернопіль» і на звороті – «Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка (філія – 1867 р., відновлене – 1988 р.)». Репродукція автопортрета вкомпонована в малюнок конверта 2003 р., присвяченого Шевченківському національному заповіднику в Каневі.

Автопортрет 1840 р. – на одному з немаркованих конвертів першого дня 1979 р. до випуску серії «Образотворче мистецтво України», на немаркованому конверті Укрпошти 1998 р. Бачимо його і на сувенірній марці Аргентини до відкриття в Буенос-Айресі 5 грудня 1971 р. пам`ятника Т. Шевченкові.

Поштовий блок з цим автопортретом випущено в Парагваї 1971 р. з нагоди відкриття в столиці пам`ятника Поетові. Свого часу, 1975 р.,

[1]Поштові випуски СРСР виходили до 1990 р., України або інших країн – після 1990 р.

коли я подав ілюстрації до своєї статті у «Шевченківському словнику», на кольоровій вкладці, з метою уникнення «компрометуючого» жовто-блакитного поєднання, жовтий колір спочатку поміняли на червоний. Остаточно ж репродукцію цього блоку вилучили.

Автопортрет Т. Шевченка 1840 р. прикрасив численні пам`яткові марки і конверти переважно 1961 і 1964 рр., випущені організаціями української діаспори США («Братство УДУНА», Український хор «Сурма», Товариство українських філателістів, Український музей, Український пласт і ін.), Канади. Ці випуски супроводжуються рядками поезій, назвами подій, яким вони приурочені, в т.ч. «Відкриття Шевченківського року», відкриття пам`ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні 27 червня 1964 р. тощо.

Деякі марки і конверти української діаспори прикрашає портрет Т. Шевченка художника І. Кейвана, основою якого послужив автопортрет Кобзаря 1840 р.

Блок з 4-х марок різних кольорів з автопортретом Т. Шевченка 1840 р. випустила Бібліотека і Музей ім. Тараса Шевченка в Лондоні: «З нагоди 150-річчя з дня народження Пророка Української національної революції».

Шевченківський автопортрет 1840 р. – у візерунках численних пам`яткових поштових штемпелів переважно 1961 і 1964 рр. (Чикаго, Джерсі-сіті, Вашингтон, Бостон, Торонто, Вінніпег). Бачимо його і у візерунку штемпеля до філателістичної виставки в Чикаго 6 жовтня 1989 р.

Із пам`яткових штемпелів України автопортрет 1840 р. прикрасив тільки штемпель

м. Турка у зв`язку з відкриттям пам`ятника Т. Шевченкові 22 серпня 1993 р.

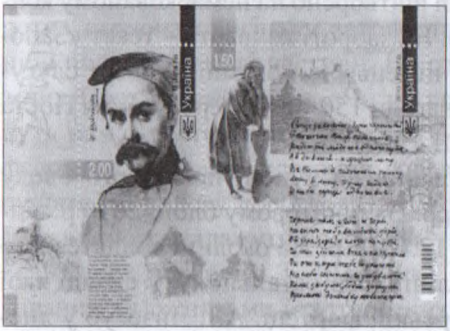

У 2007 р. Укрпошта започаткувала щорічний випуск шевченківських марок назустріч 200-річчю від дня народження Поета, яке відзначатимуть у 2014 р. Домінуючим у композиції поштового блоку 2007 р. є автопортрет Т. Шевченка (папір, туш, перо), створений у листопаді 1843 р. під час його перебування в Яготині. Поет подарував його княжні В. Репніній разом з рукописом поеми «Тризна», про що вона повідомила в одному з листів до Шарля Ейнора в січні 1844 р. Цей автопортрет послужив і основою композиції штемпеля першого дня до випуску блоку (23.02.2007).

Один з автопортретів Т. Шевченка (папір, олівець) створений ним в кінці серпня 1845 р. в с. Потоки Канівського повіту, де він гостював у В. В. Тарнавського. Тут 28 серпня він з Н. В. Тарнавською хрестив дитину у місцевого диякона. На звороті портрета власноручно написав, що рисунок виконаний ним самим «в дзеркало» і подарований кумі Н. В. Тарнавській. Вперше цей автопортрет відтворено Петром Андрусівим на конверті Товариства українських філателістів у Філадельфії 1964 р. у зв`язку, як свідчить напис англійською мовою, зі 150-річчям народження Тараса Шевченка, «українського поета і борця за незалежність України і свободу всього людства». Цей автопортрет з глибинно-проникливим поглядом, зверненим до глядача, відтворений також на немаркованому конверті Укрпошти 1999 р. і пам`ятковому штемпелі до «150-років перебування Т. Шевченка на Тернопільщині» (Почаїв, 27.10.1996).

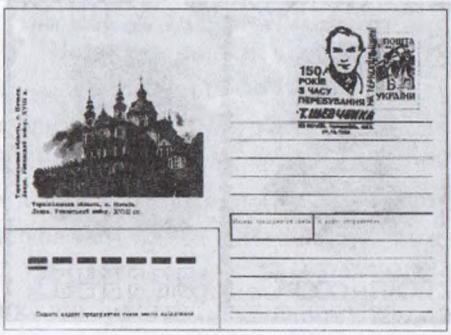

1845 р. Т. Шевченко створив «Автопортрет зі свічкою». Місцезнаходження його до сьогодні невідоме. 1860 р. він виконав з цього портрета офорт (папір, акватинта), який відтворено на немаркованому конверті («Дивосвіт», 1995, тир. 1000). На звороті конверта – текст «Заповіту» українською, англійською та німецькою мовами. Конверт слугував для пам`яткового погашення з нагоди 150-річчя перебування Поета в Переяславі-Хмельницькому (06.01.1996).

Із автопортретів періоду заслання на купоні поштового блоку 2009 р. – автопортрет 1849 – 1850 рр. На поштовому блоці 2010 р. відтворено рисунок олівцем 23.06. – 12.1847 р. На околиці солдатського кашкета – «З.Р.», третя рота 5-го лінійного батальйону, у складі якої Т. Шевченко служив рядовим в Орській фортеці. А.І. Лизогуб у листі до Т. Шевченка від 8 січня 1848 р., ознайомившись з цим рисунком, написав, що «...тяжко на вас дывыться».

Автопортрет (сепія), створений в Оренбурзі (29 листопада 1849 р.), бачимо на поштовому блоці 2011 р.

На поштовому блоці 2010 р. – автопортрет – фрагмент малюнка (семія) «Байгуші» (1853). Байгуші – бідні казахські діти, які жебракували. Восени 1853 р. Т. Шевченко надіслав малюнок Бр. Залеському (польському другові) з проханням виготовити фотокопії, одну з яких він має намір подарувати дружині місцевого офіцера А. Усковій.

1860 р. датується відомий автопортрет (папір, офорт), виконаний Т. Шевченком на підставі фотографії 1858 – 1860 рр. – «Автопортрет у світлому костюмі», відтворений на конверті 1964 р. Оповиті журбою очі висвітлюють гіркоту, перенесені страждання недавніх років заслання.

Традиційно популярним серед населення, шанувателів особистості Шевченка є його «Автопортрет у шапці і кожусі» (папір, офорт, 1860 р.), виконаний за фотографією Деньєра 1858 р. Знайомі Шевченка вважали його таким, що найближче відповідає особі Поета. Зображено його на двох поштових марках 1964 р.

Створював цей автопортрет Т. Шевченко будучи вже хворим. Оборотна сторона оригіналу автопортрета ніби поділена на дві частини. На одній з них Поет почав поезію «Чи не покинуть нам, небого» і поставив дату «14 февраля». І справді, через рік довелося рушати «В далеку дорогу // Над Летою бездонною та каламутною...»

Серед портретів Т. Шевченка, виконаних художниками і відтворених філателістичними випусками, це портрети, створені І. М. Крамським (1871 р.) і І. Ю. Рєпіним (1888 р.). Вважають, що І. М. Крамської створив портрет на підставі фотографії (того ж Деньєра?). А може взяв за основу автопортрет Шевченка 1860 р.? Нелегко розібратися, що було першоосновою портретів Поета в шапці і кожусі на численних конвертах, на поштових марках (УНР, 1920 р.; У.С.Р.Р. – «Допомога голодуючим», 1923 р.; Чехословаччина, 1989 р.). Тільки на одній марці СРСР (1961 р.) вказано на авторство І. М. Крамського.

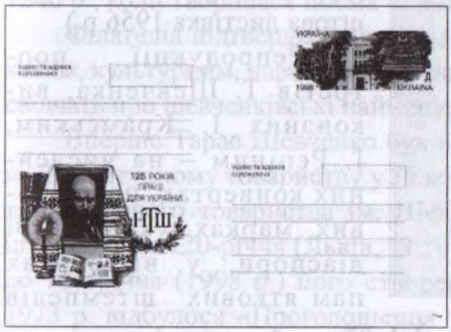

І. Ю. Рєпін створив портрет Т. Шевченка на замовлення Наукового товариства ім. Шевченка. Основою послужила фотографія поета 1860 р. Портрет відтворено на поштових марках (1939 р., 1957 р.) і конвертах (1983 р., 1988 р., 1989 р.) СРСР, на конверті України до 125-річчя НТШ 1998 р. (фото 9). На полях аркуша марки з цим же портретом, випущеної в Болгарії 1961 р., помилково вказано: «100 години от рождението на Тарас Шевченко. 1861 – 1961 год.».

Рєпінський портрет Т. Шевченка використано у спільному випуску поштової марки з Грузією (поруч з портретом А. Церетелі) 2001 р.

Автопортрет Т. Шевченка 1860 р. поруч з портретом М. Некрасова бачимо в інтер`єрі кімнати на картині І. Рєпіна 1884 р. «Не чекали» (марка 1969-го, поштова листівка 1956 р.).

Репродукції портретів Т. Шевченка, виконаних І. Крамським, І. Рєпіним – на численних конвертах, непоштових марках української діаспори, у візерунках пам`яткових штемпелів української діаспори 60-80 рр. XX ст.

На конверті 1963 р. – оригінальний портрет Поета, виконаний художником В. Куткіним, на конверті 2004 р. – портрет Т. Шевченка художниці Олени Журавель.

На купонах аркушів 2 поштових марок України 2013 р. представлено портрети Т. Шевченка художників «Натхненних Кобзарем», як зазначено на маргінесі аркуша. На жаль, ці портрети є фрагментами малярських творів і тому вони сприймались би адекватно в цілісному представленні, а не у масштабі фрагменту. Це стосується фрагменту картини «Незгасима свіча» художника О. Івахненка та фрагменту

ілюстрації художника М. Сороженка до поезії Т. Шевченка «Чи не покинуть нам, небого…». Купон з цим портретом – на полях аркуша марок з репродукцією ілюстрації цього ж художника до поеми «Гайдамаки», на якій «Над легіонами полків у аурі молитви витають Залізняк і Гонта, а поміж ними і Поет. «Благослови, Батьку», – кажуть. І благословив Поет, благословило небо». Процитовано фрагмент підпису художника – автора картини М. Сороженка у виданні «Кобзаря» (2010 р.) з його ілюстраціями і його ж глибокими коментарями та поясненнями до кожного вірша, до кожної поеми. Лице поета «між Залізняком і Гонтою» нагадує автопортрет 1840 р., коли творилася поема «Гайдамаки» (1839–1841 рр.).

Філателія підтверджує надання імені Т. Шевченка численним науковим, культурним, навчальним закладам. Календарні поштові штемпелі свідчать про шевченківські найменування багатьох населених пунктів.

Вперше Тарас Шевченко був вшанований присвоєнням його імені Літературному товариству у Львові (1873 р.), яке від 1892 р. має статус Наукового товариства ім. Шевченка. Це засвідчують пам'яткові штемпелі до 120-річчя (Львів, 11 грудня 1993 р.) та поштовий конверт до 125-річчя (1998 р.) його створення. До 100-річчя НТШ 30 квітня 1973 р. відбулося «Проголошення трьох катедр українських студій у Гарварді», що відзначено в США випуском непоштового конверта і відповідним штемпелем.

Значна кількість філателістичного матеріалу присвячена об'єктам, які носять ім'я Т. Шевченка. Серед них чільне місце належить Національному театру опери і балету (м. Київ) і Національному університету (м. Київ).

Перша марка із зображенням будівлі театру вийшла у 1954 р. в серії «300-летие воссоединения Украины с Россией». 2000-го року побачили його споруду на блоці поруч з трьома марками із зображеннями будівель інших оперних театрів України. Від 1954 до 2005 р. вида-

но 11 конвертів із зображенням будівлі. Серед них 1967 р. – до 100-річчя театру, 1989-го – з листівкою, на якій зображено фрагмент інтер'єру, 2005-го – з портретом К. Данькевича у візерунку оригінальної марки. Відомо 6 поштових листівок (1974–1991 рр.).

Будівля Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка вперше зображена на одній із марок вище згаданої серії 1954 р. В українському написі на марці допущено помилку: замість «ім. Т. Г. Шевченка» значиться «ім. Т. Г. Шевченко». Зображено споруду університету на марці поштового блоку до 165-річчя його заснування (1834–1999 рр.). Крім цього, бачимо будівлю університету на конвертах, виданих до 125-річчя (1959 р.), 175-річчя (2009 р.), ще на 4-х конвертах 60–80-их рр. та поштових листівках 1978 і 1987 рр. Відзначення ювілейних дат супроводжувалось пам'ятковими штемпелями. На полях поштового блоку та немаркованому конверті 1994 р. – портрет автора проекту будівлі університету В. І. Беретті.

Працюючи в Києві в Археографічній комісії, 1846 р. Шевченко подав прохання, щоб його прийняли викладачем малювання Університету Св. Володимира. Через арешт у справі Кирило-Мефодіївського братства працювати в університеті йому не довелося.

Крім Київського університету, філателія називає й інші навчальні заклади імені Т. Г. Шевченка: Луганський педагогічний інститут (конверт 1963 р.), який на конверті 1974 р. іменується Ворошиловградським. 75-річчя його відзначено немаркованим конвертом і пам'ятковим штемпелем (Луганськ-55, 1 жовтня 1998 р.).

Чернігівському педагогічному інститутові ім. Т. Г. Шевченка присвячено конверти 1963 р., 1966 р. (50-річчя), 1986 р. (70-річчя).

Конверт 1976 р. нагадав, що в Ужгороді ім'я Т. Г. Шевченка носить середня школа № 1. Конвертом 1985 р. відзначено 60-річчя Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка (м. Київ).

Крім Національного театру опери і балету в Києві, ім'я Шевченка носять Волинський обласний музично-драматичний театр (конверт 1983 р., 2003 р.; листівка 1984 р.); Дніпропетровський музично-драматичний театр (конверт 1963 р., 1982 р., 2002 р.; листівка 1989 р.); Драматичний театр в Ізмаїлі (конверт 1960 р.); Росій-

ський музично-драматичний театр в Кривому Розі (конверт 1977 р.); Музично-драматичний театр в Тернополі (конверт 1964 р., 1970 р., 1980 р.), який видно і в глибині «Бульвару ім. Карла Маркса» на листівці 1983 р.; у Харкові – «Державний Ордена Леніна академічний український драматичний театр» (конверт 1962 р.), Український драматичний театр (конверт 1976 р.); у Черкасах – Обласний музично-драматичний театр (конв. 1979 р., 1980 р., 1991 р.); у Чернігові – Обласний музично-драматичний театр (конверт 1974 р., 1977 р.).

Заслужено ім'я Т. Шевченка носить Національна премія України, якою уже 50 років щорічно нагороджуються за видатні творчі досягнення діячі української культури. Про це нагадав конверт Пошти України 2011 р.

Ім'я Т. Шевченка було присвоєно пасажирському теплоходові (конверт 1991 р., листівки 1975 р., 1976 р., 1989 р.). З 1981 р. на теплоході було задіяно поштовий календарний штемпель. Цей теплохід був спущений на воду у квітні 1966 р. зі штапелів судноверфі м. Вісмар (тоді НДР). Десятипалубний лайнер був одним із найбільших у пасажирському флоті СРСР того часу і здійснював навколосвітні круїзи. На пароплаві була «Каюта Кобзаря» – невеликий музей з бібліотекою, репродукціями мистецьких творів Поета.

Поштові календарні штемпелі засвідчують, що в Україні налічується близько 140 населених пунктів, назви яких пов'язані з ім'ям Поета. Варіанти цих назв різні: Шевченкове (найчастіше), Шевченко, Шевченківка, Шевченка, Шевченківське, Шевченки, Тараса Шевченка, Тарасо-Шевченківська, Тарасов-Шевченкове, Шевченків Гай, Шевченкове-Кут, Шевченкове Перше, Шевченкове Друге. Музею Корсунь-Шевченківської битви присвячено 5 конвертів (1968 – 1985 рр.). Музей розташований у колишньому палаці князів Лопухіних; в якому Т. Шевченко побував у червні 1859 р.

Найбільше (10 і більше) населених пунктів з Шевченківським найменуванням в областях Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Полтавській, Харківській. Лише по одному населеному пункту – в Автономній республіці Крим, а також у Луганській, Тернопільській, Черкаській областях і ні одного – в областях Волинській, Закарпатській, Львівській, Рівненській, Чернівецькій.

Близько 80-ти населених пунктів України мають назви, споріднені з ім'ям «Тарас»: Тарасівка (найчастіше), Тарасів, Тарасівщина, Тарасівці, Тарасове, Тарасенки. Тільки краєзнавці можуть визначити, наскільки ці назви сіл пов'язані з ім'ям Тараса Шевченка. Мають відношення до Шевченка два населених пункти Дніпропетровської області з назвою Тарасо-Григорівка.

Поза Україною свого часу було близько десяти населених пунктів, які носили назву «Шевченко». Місто Шевченко в Казахській РСР за період 1974–1987 рр. згадано на 12-ти конвертах та одній листівці. У 90-их рр. місту Шевченко повернено попередню назву – Актау, що в пресі пояснювалося не зневагою до імені Шевченка, а прагненням зберегти національні традиції. Тим паче, що на відстані 130 км збереглася назва Форт-Шевченко (колишній Форт-Олександрійський).

На конверті 1988 р. – краєвид міста «Шевченко. На Каспійському морі». Конверт цього року представляє «Паромну переправу Баку-Шевченко-Баку».

В Україні чи не в кожному місті є вулиця, яка носить назву Т. Шевченка. У філателії згадана тільки вулиця з такою назвою у Кіровограді (конверт 1967 р.), а також проспект у Львові (конверт 1963 р., листівка 1980 р.). Щодо Київського бульвару Т. Шевченка, то він згаданий на листівці із зображенням пам'ятника Леніну (1968 р.). На одному із конвертів Канади зображено бульвар ім. Т. Шевченка в м. Ляссаль (Квебек).

В Одесі ім'я Т. Г. Шевченка носить «Парк культури і відпочинку», в якому «Пам'ятник невідомому матросу» (конверт 1972 р., листівка 1969 р.). На листівці 1967 р. – «Водний каскад у парку ім. Т.Г. Шевченка» в Харкові.

Ім'я Т. Шевченка носив Педагогічний інститут у Душанбе (конверт 1967 р.). Філателістичний матеріал (СРСР, Грузія), присвячений Кавказові, нагадує, що серед гір є пік ім. Т. Г. Шевченка висотою 4200 м. У дні відзначення 150-річчя з дня народження Поета група дніпропетровських альпіністів разом з групами російських і кабардино-балкарських встановили на ньому бронзове погруддя Т. Шевченка.

Про існування літературно-меморіальних музеїв Т. Шевченка повідомляють конверти 1983 р. (с. Шевченкове на Черкащині), 1987 р.,

2003 р. (Київ). У приміщенні останнього, яке належало І. Житницькому, Т. Шевченко, прибувши до Києва, оселився у 1845 р. Державний музей Т. Г. Шевченка в Києві відкрито 24 квітня 1949 р. Про 50-річчя цієї події нагадав конверт 1999 р.

Будівлю «Канівського ордена Дружби народів музею-заповідника Т. Г. Шевченка» бачимо на конвертах 1967, 1975, 1976, 1979, 1987, 2003 рр. і на одному без дати випуску. Про 50-річчя його відкриття нагадують надрук на конверті 1987 р., про 60-річчя – пам'ятковий штемпель (Канів, 18 червня 1999 р.) на ювілейному немаркованому конверті. У 80-их рр. XX ст. в розпорядженні Канівського музею був пам'ятковий календарний штемпель – «Музей-заповедник Т.Г. Шевченко», у 90-х роках – «Шевченківський національний заповідник (у візерунку штемпеля – фасад будівлі музею і пам'ятник на могилі Поета), після 2000 р. – штемпелі з текстами: «Музей Тараса Шевченка» (2 варіанти), «Шевченківський Національний заповідник». У 60-их рр. XX ст. був задіяний штемпель (чорного і червоного кольору) з текстом «Могила Шевченко. Укр. ССР. Черкас. обл. СССР».

Поблизу від Канівського музею розташований готель «Тарасова гора» (конверт 1968 р., 1981 р.; листівка 1970 р.).

Перший музей Т. Шевченка «Тарасова світлиця» у вигляді селянської хати з ганком, під стріхою, збудованою 1884 р. поблизу його могили (немаркований конверт 2009 р.).

У 1997 р. (17 – 24 травня) у Черкасах відбулася філателістична виставка під назвою «Шевченків край» (конверт, пам'ятковий штемпель). У Дрогобичі 1989 р. (17 лютого – 14 березня) відбулася «Благодійна філвиставка, присвячена 175-річчю від дня народження Тараса Шевченка», відзначена клубним штемпелем.

Філателістична шевченкіана багата ще й численними конвертами, поштовими марками, пам'ятковими штемпелями до ювілейних дат народження, смерті, перепоховання Поета, до ювілейних дат видань «Кобзаря», написання «Заповіту».

На деяких конвертах, переважно клубних випусків, процитовано слова про Тараса Шевченка, під якими кожен українець підпишеться і які з глибокою вірою й переконанням підтримає. На конверті львівських філателістів до 180-річчя від дня народження Поета написано: «Поклін

Тобі, народних нужд співаче, // Від мільйонів, для котрих Ти жив…» (І. Франко); на конверті Українсько-Канадського Архіву-Музею Альберти (1992 р.) слова Б. Лепкого: «Благословенна хай буде година // і тая хата, і село, // що Україні принесло // Найбільшого з великих Сина».

Lyubomyr Pyrih

TARAS SHEVCHENKO'S GLORY IN THE MIRROR OF PHILATELY

The ways of commemoration of the memory about Taras Shevchenko by the means of philately (stamps, envelopes, art work memos, calendar postal coins) depicting T. Shevchenko's self-portraits as well as the portraits of the poet created by various artists; museums, educational establishments, settlements and towns which are named after the Great Ukrainian Poet and Painter is represented in the article.

Key words: self-portrait, name, portrait, philately, Shevchenko.

Микола Проців

ГОЛОВНИЙ ЖУРНАЛ БЕРЕЖАНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ (1789–1817 рр.)

У статті докладно проаналізовано один з експонатів Бережанського краєзнавчого музею – головний журнал Бережанської гімназії 1789–1817 рр., показано значення експонату для вивчення історії навчального закладу та регіону загалом.

Ключові слова: *Бережанська гімназія, Головний журнал Бережанської гімназії, Бережанський краєзнавчий музей, Мартин Барвінський, Мацей Бродович, Віталіс Смоховський, Григорій Шимонович.*

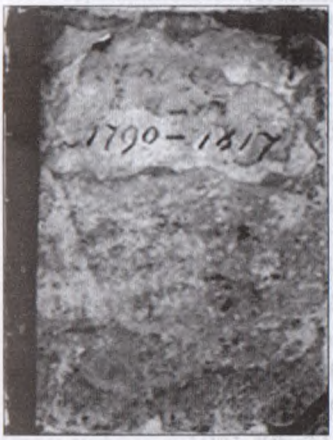

У Бережанському краєзнавчому музеї зберігається чимало цінних експонатів. Заслуговує уваги раритетний документ – головний журнал Бережанської гімназії за період з 1789 до 1817 р. [1]. Цей навчальний заклад було засновано в м. Збаражі 1789 р., а бережанський період розпочався з 2 вересня 1805 р., коли, згідно з указом цісаря Франца I гімназію перевели в м. Бережани [2, с. 63].

Головний журнал Бережанської гімназії містить 208 пожовклих аркушів, які донесли до нас прізвища учнів, їх вік, оцінки, а також відомості про місце народження і батьків, завваги професорів. Розмір документа 24,5 х 37,5 см. Цікава історія його появи в Бережанському краєзнавчому музеї. Журнал передав у 2000 р. Олександр Пантелеймонович Кондратюк, який брав участь у відзначенні 625-ліття першої письмової згадки про Бережани.

На першій сторінці цінного експонату він залишив автограф [1, арк. 1]: «Глибокошановні панове! Унікальний архівний документ, який мені віддав у 1948 році один селянин Бережанщини під час обіду в його квартирі, (я був запрошений після читання селянам лекції з питань виховання дітей в сім'ї), я сердечно дарую Бережанському музею. Тут всі відомості про учнів з першого року відкриття цієї гімназії у м. Збаражі в 1789 році. В 1804 році, як це видно із документів, гім-

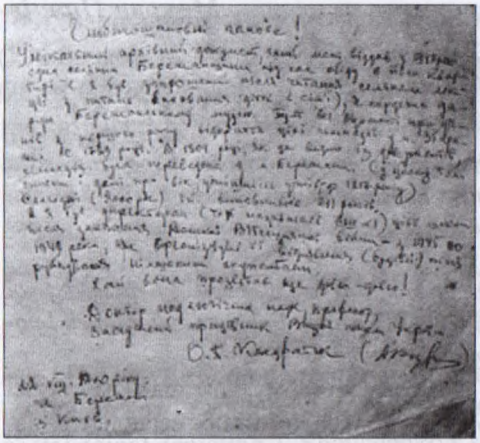

назія була переведена у м. Бережани (у цьому томі списки і дані про вік, успішність учнів до 1817 року). Сьогодні (2000 рік) їй виповнилось 211 років. А я був директором (тоді називалась СШ № 1) цієї школи після закінчення Великої Вітчизняної війни – з 1945 по 1949 роки. Я ж організовував її відновлення (будівлі) після руйнування німецькими окупантами.

Хай вона процвітає ще довго-довго!

Доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник Вищої школи України О. П. Кондратюк

22. VIII. 2000 року.

м. Бережани м. Київ»

Професор Олександр Кондратюк зробив музею воістину дорогий дарунок, який понад 50 років зберігав у себе.

Записи у Головному журналі Бережанської гімназії зроблені латиною, німецькою та польською мовами. Ось як виглядала сторінка журналу 1789–1790 навчального року – першого року в історії гімназії. Запис станом на січень 1790 р., клас риторики [1, арк. 2].

У журналі вказувалось прізвище та ім'я учня, його вік та оцінки з предметів. Одними з перших учнів гімназії були:

Прізвище та ім'я	Вік				
Длужнєвський Йосип	16	1	1	1	1
Ленкавський Теодор	18	2	2	2	2
Шусткевич Каетан	14	1	2	1	2

А всього в перший рік навчання в період з вересня 1789 р. до січня 1890 р. до 4-х класів було вписано 45 учнів віком від 12 до 20 років [1, арк. 2 зв. – 3].

У журналі знаходимо записи про навчання осіб, які стали в майбутньому відомими науковцями, артистами, політиками, громадськими та релігійними діячами. Серед них – українці, вірмени, поляки, євреї.

Колишній гімназист Антін Чернецький у статті «На слідах Маркіяна» так описав декого з числа перших учнів гімназії: «Між першими учениками українцями бережанської гімназії – коли не рахувати тих, що вийшли зі Збаража – як проф. унів. Нападієвич (1795), Март. Барвінський ґен. вікар. (1798) та ін. – стрічаємо своїків Маркіяна Шашкевича, Йосифа (1806) і Василя (1809) Авдиковських, Івана Барвінського (1807), Левицьких Атаназія (1812), Якова (1813), Михайла (1816), Антона (1817), Йосифа (1818), Івана Шашкевича (1816)…» [3, с. 43].

Ще в Збаражі в 1797 р. 18-річним юнаком закінчив гімназію майбутній філософ, правник, професор Львівського університету Микола Нападієвич [1, арк. 26, 35 зв., 39 зв., 43, 48 зв.]. Тут упродовж 1798–1802 рр. [1, арк. 54, 67, 82, 97] навчався український церковний діяч, педагог, доктор теології, папський прелат Мартин Барвінський, який був деканом теологічного факультету Львівського університету (1823–1824 рр.), його ректором (1837–1838 рр.), багаторічним членом греко-католицької капітули.

Мацей Бродович (Brodowicz Maciej Jozef, 1790–1885) – польський вчений-медик, педагог, поет закінчив гімназію в Бережанах у 1806 р. [1, арк. 137 зв.], а починав навчання 10-річним хлопчиком у Збаражі в класі інфіма в 1801–1802 навчальному році [1, арк. 108 зв.]. Був неординарною особистістю, відомим лікарем, добрим організатором науки. Двічі, у 1839–1841 рр. і 1847–1848 рр., обирався ректором Ягеллонського університету. У 1847 р. професор медицини Мацей Бродович отримав почесне звання доктора філософії (honoris causa) цього університету. Автор спеціальних праць з медицини, поетичної збірки «Польові квітки» (1871 р.). Похований на Раковецькому кладовищі Кракова. У труну, згідно заповіту, було покладено листи від матері та приятеля, лікаря Йозефа Сеї [4, с. 40–43], з яким він навчався в гімназії в одному класі [1, 134 зв.].

1 вересня 1807 р. навчання в гімназії в першому семестрі розпочав 12-річний Віталіс Смоховський (1796–1888 рр.) – у майбутньому ви-

датний польський актор, директор Львівського театру. Його прізвище відзначено поміткою [1, арк. 143], а в другому семестрі цього ж року помічено олівцем червоного кольору, і є допис чорними чорнилами: «Slawny dyrektor teatru lwowskiego w r. 1854-64» [1, арк. 146].

В 1814–1817 рр. у гімназії навчався майбутній архієпископ Львівського вірменського обряду (1858–1875 рр.) Григорій Михайло Шимонович (Grzegorz Michał Szymonowicz) [1, арк. 203 зв.]. Із журналу дізнаємося, що під час навчання в першому класі (граматика) він мав 14 років і проживав у будинку № 156, а його батька звали Микола [1, арк. 184]. Навпроти його прізвища хтось олівцем червоного кольору дописав: «Arcybiskup orm.» («Архієпископ вірм.» – пол.). Помітка червоним є і в 1815 р. [1, арк. 189 зв.], а в 1816 р. тим же почерком написано: «Arcybiskup orm. od r. 1853?» («Архієписокоп вірм. з р. 1853?» – пол.) [1, арк. 196]. Світлина Григорія Шимоновича з видання, присвяченого 100-річчю гімназії (див. дод. 5) [5, табл. 3, №1].

У журналі є записи про навчання родичів Маркіяна Шашкевича. Під час підготовки ювілейного видання з нагоди століття гімназії [5] учні Казимир Мальський (Malski Kazimierz) з IV-а класу і Ян Хойнацький (Chojnacki Jan) з III-а уклали на підставі шкільних журналів реєстр усіх учнів у Збаражі та Бережанах за 1789–1906 рр. [5, передм.]. Порівнюючи його із списками гімназистів у досліджуваному журналі, бачимо деякі розбіжності в написанні прізвищ, кількості учнів у класах. Але стосовно родичів Маркіяна Шашкевича (Івана Шашкевича та Авдиковських) всі дані співпадають.

Згідно з ювілейним виданням, Іван Шашкевич розпочав навчання в гімназії в 1816 р. [5, с. 119]. У журналі є запис цього року, що в першому класі граматики (Prima Grammatices Classis) першого семестру навчався 13-річний Іван Шашкевич, син священика з с. Годів Іллі Шашкевича [1, арк. 194 зв.].

Nomen [illegible] Wirn. Ao Fundatum	Patria [illegible] Galicia Oder Ung.	Nomen [illegible] Parentis Aut Tutoris	P. Natus	Ordinarius	Ad Lyceum	Ad Gym.	Ad Gym. Sup.	Ad Gym. Infer.	Ad Gym. Privat.	Ad Gym.	– 1796.
Zaykiewicz Joannes 13.	Galizien Hodow bei Lemberg 12	Elias Zaykiewicz Presb. Graec.	1.	1.	1.	1.	1.	ter	1.		

У журналі збереглися записи про його навчання в другому семестрі 1816 р. [1, арк. 198], першому [1, арк. 201] та другому семестрах 1817 р. [1, арк. 204 зв.]. У 1827 р. Іван Шашкевич став священиком і, після смерті батька, о. Іллі Шашкевича, змінив його на служінні в парафії с. Годів [6, с. 181].

В окреслений хронологічними рамками журналу період (1789-1817 рр.) в гімназії в Збаражі і в Бережанах навчалось кілька Авдиковських: Іван (1795 р.), Стефан (1797 р.), Іван (1803 р.), Микола (1805 р.), Йозеф (1806 р.), Василь (1809 р.). У дужках зазначено перший рік навчання згідно з даними ювілейного видання з нагоди 100-річчя навчального закладу [5, с. 53]. Прізвища цих же учнів знаходимо в зазначені роки у головному журналі гімназії. У класі «синтаксис» 1795 р. серед учнів є 19-річний Іван Авдиковський [1, арк. 28 зв.]. Ім'я 16-річного Стефана знаходимо в класі «інфіма» в період з 1 вересня 1796 р. до січня 1797 р. [1, арк. 46 зв.].

Ще один Іван Авдиковський навчався в класі інфіма в 1802–1803 навчальному році, про що свідчить запис у журналі [1, арк. 107]. Це саме той Іван-Захар Авдиковський (10 жовтня 1788 р. – 18 грудня 1852 р.) – брат матері Маркіяна, народжений в селі Підлисся в родині Романа Авдиковського та Маркіяни Скрипчинської [6, с. 183–185].

У метриці зафіксоване подвійне ім'я, хоча він відомий, як Захар або Захарія. Навчався на теологічному і правничому факультетах Львівського університету. Впро-

довж 35 років (1817–1852 рр.) успішно працював управителем «Будинку вбогих» біля костелу св. Лазаря у Львові (зображення з літографії С. Возняка) [7, с. 45–46].

Життєві шляхи Захарія Авдиковського і його сестринця Маркіяна Шашкевича перетнулися у Львові. Маркіян Шашкевич, коли був виключений із семінарії і мешкав у дядька, залучався до справ «Будинку вбогих». З ініціативи управителя шпиталю Захара Авдиковського він навчав дітей читати та писати, займався слов'янською мовою, допомагав у діловодстві канцелярії шпитальної управи [7, с. 46].

Захар Авдиковський перебував у гущі подій 1848–1849 рр., брав активну участь у громадсько-політичному житті Львова і Галичини. Був серед засновників Головної Руської Ради, підписантів (у списку перший) «Відозви до Руського народу» (10 травня 1848 р.) [7, с. 50].

З другого семестру 1811 р. в журналі з'явились графи, в яких вказувались місце народження та інформація про ім'я та рід занять батька [1, арк. 163]. Цього року в гімназії навчались з Бережан, Рогатина, Підгаєць, з сіл нинішнього Бережанського району: Рогачин, Гиновичі, Урмань, Пліхів [1, арк. 163–164]. У другому класі (граматика) бачимо чимало представників сіл нинішнього Козівського району: Бишки, Будилів, Геленків, Кальне, Ценів [1, 164 а]. Навпроти прізвища Вінцента Стабковського зазначено: «Russia» [1, арк. 165], а в іншому місці – «Ausland» [1, арк. 166 зв.], що в перекладі з німецької – зарубіжжя.

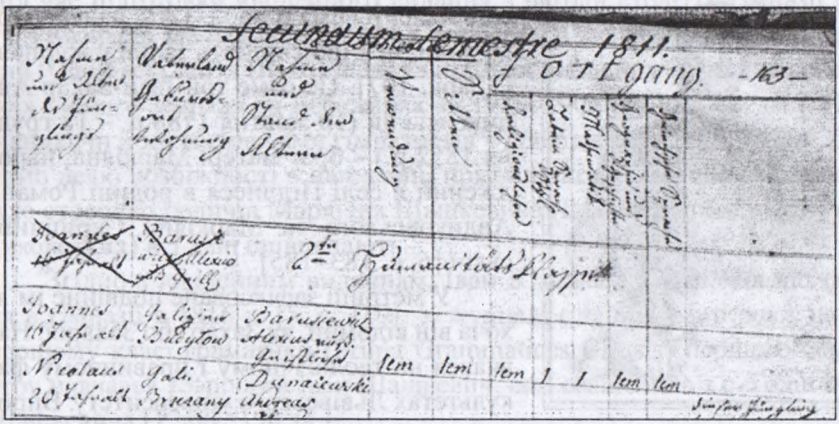

Однокласники Григорія Шимоновича у 1815 р. були з таких населених пунктів: Бурштин, Вербів, Геленків, Дунаїв, Липиця, Новосілка, Озерни, Поморяни, Потутори, Рогатин. Дев'ять осіб представляли Бережани, а по два – Плотича і Підусільну [1, арк. 189–189 зв.].

На сторінках головного каталогу гімназії є окремі помітки, зроблені різними особами. В кількох місцях після закінчення навчального року є підписи шкільних професорів або перевіряючих. Про помітки стосовно Віталіса Смоховського і Григорія Шимоновича згадано вище. На початку журналу, окрім автографа Олександра Кондратюка, є записи латиною, які автору не вдалось поки що розшифрувати [1, арк. 1].

Вже на наступному аркуші є напис польською мовою, зроблений, ймовірно, директором гімназії Матеушем Куровським 27 лютого 1873 р.:

«В цім каталозі записані:

Віталіс Смоховський, 1807 в інфімі, славний актор і директор театру Львівського

Григорій Шимонович, арцибіскуп вірм. 1814» [1, арк.2].

На одному з аркушів журналу нижче перекресленого червоним кольором списку учнів 1792 р. [1, арк. 9 зв.] є запис від 23 березня 1795 р. німецькою мовою з нерозбірливим підписом.

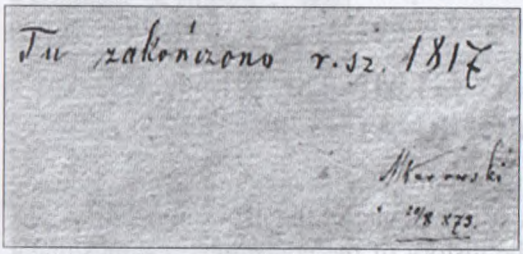
Tu zakończono r. sz. 1817

Останній запис зробив директор гімназії (1872–1889) Матеуш Куровський: «Tu zakonczono r. sz. 1817. M.Kurowski. 20/8 873» [1, арк. 206].

Головний каталог Бережанської гімназії 1789–1817 рр. вартий дальшого більш детального дослідження, адже серед випускників цих років є відомі особистості, які відіграли активну роль у «Весні народів» 1848 р., як у Львові, так і в інших містах і містечках Галичини, стали священиками, вчителями, лікарями… Результатом такого вивчення міг би стати довідник про всіх учнів, які навчались в гімназії в Збаражі (1789–1805 рр.) і Бережанах (1805–1817 рр.) з короткими біографічними даними про них.

Список використаних джерел

1. Бережанський краєзнавчий музей. Головний журнал гімназії. – БКМ. ПД. – 7384. – Інв. № 2956.

2. Czernecki Józef. Brzeżany. Pamiątki i wspomnienia. W setna rocznicę założenia gimnazyum /Józef Czernecki. – Lwów. – 1905. – 109 s.

3. Чернецький А. На слідах Маркіяна (Причинки до національного відродження Бережанщини) /Антін Чернецький //Маркіян: збірник історико-краєзнавчих статей на пошану Маркіяна Шашкевича; автор і упорядник Микола Проців. – Бережани – Тернопіль: Джура, 2011. – 172 с.

4. Бережанські гімназисти. Медики та природодослідники. Історико-краєзнавчі нариси /Автор проекту Ярослав Проців, керівник проекту Галина Проців, упорядник Микола Проців. – Тернопіль: Джура, 2006. – 180 с.

5. Stulecie gimnazyum Brzeżańskiego. 1806-1906. Brzeżany. Staraniem i nakładem komitetu. 1907. – 194 s.

6. Горак Р. Шашкевичі (До питання родоводу о. Маркіяна Шашкевича) / Роман Горак //Шашкевичіана. – Нова серія. – Вип 2.: «Руська Трійця», її оточення, послідовники і дослідники. – Львів – Броди – Вінніпег, 1996.

7. Купчинський О. Іван–Захар Авдиковський (4 жовтня 1788, с. Підлисся Золочівської округи Галичини – 18 грудня 1852, м. Львів). Причинки до життєпису /Олег Купчинський //Вісник НТШ, число 42. – С. 45-52.

Mykola Protsiv

THE BEREZHANY GYMNASIUM MAIN HOMEPAGE JOURNAL (1789–1817)

The Homepage Journal issued by Berezhany gimnasium during 1789 – 1817 is analyzed in this article as one of the museum exhibits. The importance of the exhibit for the history of the educational establishment study as well as the whole region has been shown.

Key words: Berezhany gymnasium, Berezhany gymnasium Homepage Journal, Berezhany Local History Museum, Martyn Barvinskyy, Matsey Brodovych, Vitalis Smokhovskyy, Hryhoriy Shymonovych.

Олександр Рокіцький,

Наталія Рокіцька,

Валерій Лазарюк

ЕКСПОЗИЦІЯ КІМНАТИ-МУЗЕЮ ІВАНА ПУЛЮЯ В ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ім. І. ПУЛЮЯ

У публікації подано опис експозиції кімнати-музею Івана Пулюя у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя, яку розгорнуто за часово-просторовим принципом з метою висвітлення біографії вченого, багатогранності його таланту. Доведено, що оригінальна форма представлення робить доступним для різних категорій відвідувачів навіть складний матеріал і сприяє кращій реалізації освітньо-виховного задуму експозиції.

Ключові слова: *музей, Іван Пулюй, Тернопільський національний технічний університет, експозиція.*

Тернопільський період життя Івана Пулюя

Створення у 2010 р. музею історії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя стало віховою подією на шляху реалізації ідеї триєдиної моделі виховання молодої генерації української технічної інтелігенції. В музеї розгорнуто дві експозиції. Перша висвітлює передумови, історію відкриття та етапи становлення навчального закладу, його здобутки і місце в сучасному науково-освітньому просторі України. Друга присвячена життю і діяльності видатного українського вченого та громадсько-політичного діяча Івана Пулюя, чиє ім'я з гордістю носить університет. Велич його постаті полягає у багатогранності таланту, різноманітнос-

ті зацікавлень і високому рівневі досягнень у різних сферах діяльності. Фізик та електротехнік, електроенергетик, конструктор і винахідник, талановитий організатор науки і освіти, поліглот, перекладач Біблії, невтомний сподвижник української національної ідеї.

Праці вченого з фізики сприяли утвердженню атомістичної теорії будови речовини, стали підґрунтям відкриття Х-променів та електрона, сприяли становленню Х-променелогії як науки, її активному застосуванню у медицині, а наукові гіпотези щодо механізму виникнення й природи катодних та Х-променів набагато випередили загальний рівень тогочасних наукових уявлень. Здобутки вченого в галузі електротехніки та електроенергетики було відзначено найвищими урядовими нагородами, винаходи запатентовано у багатьох країнах Європи, а теоретичні праці з електродинаміки змінних струмів лягли у фундамент окремих розділів теоретичних основ електротехніки.

При підготовці експозиції були використані матеріли архівних та бібліотечних фондів, зокрема: Центрального державного історичного архіву України у Львові, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Національного музею у Львові, Архіву родини Пулюїв, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, Наукової бібліотеки державного університету «Львівська політехніка», Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, архіву Віденського університету. Все це переважно відбитки наукових німецькомовних праць вченого, їх перекладів українською та англійською мовами, його публіцистичної та епістолярної спадщини, автобіографії, спогадів його сучасників, а також монографія «Іван Пулюй» (Гайда Р., Пляцко Р.), дисертація «Іван Пулюй у світовій науці й культурі» (Рокіцький О. М.), книги О.Збожної «Іван Пулюй. Листи» та «Іван Пулюй. Збірник праць» за ред. В. Шендеровського.

Віденський період

Експозиція розгорнута на восьми стендах та столах. Кожен з них, за винятком першого і останнього, висвітлює певний період життя або напрям діяльності вченого. Так, на першому – віхові події з його життя. На другому – роки навчання у Тернопільській гімназії та Віденському університеті. У правій верхній його частині знаходиться портрет І. Пулюя періоду навчання у Віденському університеті, поряд – світлина батьківської хати у містечку Гримайлові, що на Тернопільщині, а під нею – копія свідоцтва про хрещення. Нижче під портретом розміщена копія тієї частини автобіографії, написаної власноруч І. Пулюєм, у якій йдеться про заснування ним учнівської «Громади» у Тернопільській класичній гімназії та про високу мету її членів. Найцікавіші місця виділені контрасно і, при бажанні, відвідувачі експозиції можуть їх прочитати. У лівій нижній частині стенду бачимо світлину гімназії, в якій у 1857–1865 рр. навчався І. Пулюй, а вище – копії найцікавіших його листів з Відня до «братчиків» – членів «Громади». Небагата, але оригінальна інформація розміщена на фоні світлини однієї з найстаріших і найкрасивіших вулиць м. Тернополя (сьогодні вул. Січових стрільців). В її глибині бачимо приміщення згадуваної гімназії, яке, на жаль, не збереглося.

Матеріали наступного стенду висвітлюють як наукову, так і винахідницьку діяльність вченого у Віденському та Страсбурзькому університетах. Після завершення навчання на філософському факультеті Віденського університету як кращого випускника І. Пулюя залишили для роботи у фізичній лабораторії. Згодом були успішна педагогічна практика у Морській академії, стажування у Страсбурзькому університеті та захист дисертації в галузі молекулярної фізики. Повернувшись до Відня, І. Пулюй займався актуальними на той час дослідженнями електричних розрядів у розріджених газах, читав лекції у Віденському університеті. Його праці, присвячені катодним променям, викликали значне зацікавлення серед фахівців і неодноразово перевидавалися німецькою та англійською мовами у найбільш престижних фізичних журналах. Від 1882 р. І. Пулюй очолив електротехнічне бюро у Відні, був одним із засновників електротехнічного товариства та фахового журналу «Zeitschrift fur Elektrotechnik», директором фабрики освітлювальних ламп власної конструкції.

У 1884 р. на запрошення міністерства освіти вчений переїхав до Праги і зайняв посаду професора кафедри експериментальної та тех-

нічної фізики у Німецькій високій технічній школі, де заснував окрему кафедру електротехніки. У 1888–1889 рр. обирався ректором політехніки, заснував і очолював електротехнічне товариство у Празі. Празький період життя вченого за його ж визнанням повністю присвячений електротехніці. Тут були написані його праці з електродинаміки, що лягли у фундамент теоретичних основ електротехніки, були зроблені винаходи з практичної електротехніки і телефонії, спроектовані ним перші електростанції. У Празі тут він став головним експертом у питаннях гідроелектроенергетики.

Вся ця об'ємна інформація розміщена на наступному стенді у вигляді фотографій та відбитків титульних сторінок найважливіших наукових публікацій і винаходів. У центральній частині стенду розміщено світлину з відкриття однієї з найпотужніших на той час гідроелектростанцій, спроектованої Іваном Пулюєм. На ній в першому ряду п'ятим, якщо проводити відлік справа наліво, можна побачити і автора проекту. Поряд розміщена титулка брошури, в якій описана вся технічна документація проекту. Робота опублікована українською мовою і тому в кінці містить тлумачний словник технічних термінів. Так члени НТШ працювали над творенням української наукової термінології. У верхній частині стенду як фон використано світлину механічної майстерні, у якій часто працював І. Пулюй.

Празький період

При підготовці експозиції ми не могли обминути дискусійне питання щодо пріоритету І. Пулюя на епохальне відкриття Х-променів. Інформація представлена на наступному стенді, вказує на безпідставність такої дискусії. Водночас порівняльний аналіз приведених праць обох дослідників та послідовність їх опублікування дає підстави стверджувати про значний внесок І. Пулюя у дослідження природи, механізму виникнення, властивостей і перспективу застосування Х-променів.

При продовженні огляду експозиції І. Пулюй постає перед відвідувачами музею у новій якості, як невтомний сподвиж-

ник української національної ідеї. І в цьому він не допускав жодних компромісів, не піддавався зневірі. Починаючи з учнівської «Громади» у Тернополі, культурологічного товариства «Січ», що об'єднувало українських студентів у Відні, а згодом «Української громади» у Празі, заснування Фонду для фінансової підтримки українських студентів, створення Комітету допомоги українським біженцям з Галичини в часи Першої світової війни, його громадська діяльність набула яскраво вираженого політичного характеру. Обстоюючи національні права українців у межах обох імперій, І. Пулюй часто звертався до урядових кіл з настійливою вимогою відкриття українських шкіл та гімназій, університету. Він опублікував низку публіцистичних статей з гострою критикою імперської політики щодо заборони української мови. В одній із перших німецькомовних публікацій з геополітики України він не лише чітко окреслив суть і мету споконвічних прагнень українського народу, обґрунтував їхню історичну закономірність і справедливість, але й висловив свіже, оригінальне бачення регіонального та глобального геополітичного положення України, його впливу на стабілізацію політичної ситуації у Східній та Центрально-Східній Європі. А твердження: «Самостійність України, в нашому глибокому переконанні, є ключем для досягнення миру в усій Європі» стало сьогодні сутністю української геополітичної концепції.

Завершується експозиція висвітленням боротьби І. Пулюя за утвердження української мови в церковній літературі, а також його співпраці з П. Кулішем та І. Нечуй-Левицьким над перекладом Біблії. Тут можна ознайомитися з його зверненнями до високопосадових осіб Російської імперії про дозвіл на поширення українського перекладу Біблії в підросійській Україні, а також проханням до японського генерала Nogi про дозвіл на поширення духовної літератури серед українців-військовополонених у часи російсько-японської війни. На останньому стенді розміщені фотографії, що висвітлюють особисте, родинне життя вченого.

Друга половина експозиції

У середній частині експозиції знаходиться погруддя вченого роботи скульптора Емануїла Миська, а над ним слова, що стали його життєвим кредом: *«...Нема більшого гонору для інтелігентного чоловіка, як берегти свою і національну честь та без нагороди вірно працювати для добра свого народу, щоб забезпечити йому красшу долю»*. Під склом, на столах, розміщених перед стендами по периметру кімнати, знаходяться експонати, що не знайшли попередньо свого висвітлення. Серед них: книги і брошури, Святе Письмо, Молитвослов і Псалтир, наукові праці і науково - популярні статті, листи, звернення і меморандуми, спогади сучасників, ювілейна монета, марки та поштові конверти. Музейний фонд постійно поповнюється новими цікавими надходженнями. Серед останніх – копії студентської книжки Івана Пулюя, з якої дізнаємося не лише про перелік дисциплін, які він вивчав під час навчання на теологічному та філософському факультетах, але і прізвища лекторів, що читали відповідні курси. Поміж них імена таких відомих фізиків як Й. Штефан та В. Лянг. Серед документів, вперше введених в науковий обіг, на особливу увагу заслуговує протокол засідання Габілітаційної комісії, підписаний, крім вже згадуваних професорів, видатним австрійським фізиком Людвіґом Больцманом. Ці матеріали отримані науковою бібліотекою нашого закладу в рамках співпраці з Віденським університетом. Цінними є і експонати, передані музею професором Празької політехніки Іво Краусом, вони відкривають нові сторінки з Празького періоду життя родини Пулюїв.

У 2009 р. в інституційному репозитарію університетської бібліотеки створено електронний фонд Івана Пулюя, що призначений для накопичення, зберігання та дослідження наукової спадщини вченого. Тут зберігаються різноманітні фото, відео та текстові матеріали, що популяризують його наукову та громадсько-політичну діяльність.

Знайомлячись з написаною власноруч біографією вченого, копіями свідоцтв про його хрещення та смерть (люб'язно наданих онуком Івана Пулюя Петером Пулюєм), відбитками його листів до друзів і недругів, до перших осіб обох імперій, відвідувачі переносяться в атмосферу XVIII ст., проникаються ідеями вченого, по-новому відкривають для себе його внутрішній світ. Все це захоплює і тримає в полоні відвідувачів музею не лише впродовж огляду експозиції.

За переконанням засновників, кімната-музей Івана Пулюя повинна стати не лиш даниною пам'яті і пошани до людини, чиє ім'я но-

сить наш університет, але й тим духовним центром, відвідуючи який, кожен захотів би замислитися над метою свого життя, звірити свої ідеали, прагнення і повсякденні вчинки з життям людини, яка є для нас взірцем глибокої духовності, високої моралі та самовідданого служіння рідному народові.

Список використаних джерел

1. Гайда Р. Іван Пулюй /Р. Гайда, Р. Пляцко. – Львів: Видання НТШ, 1998. – 286 с.

2. Рокіцький О. М. Іван Пулюй у світовій науці й культурі: дис. кандидата іст. наук: 07.00.07 /Рокіцький О. М. – К.: 2002. – 170 с.

3. Збожна О. М. Іван Пулюй. Листи / О. М. Збожна. – Тернопіль: Воля, 2007. – 544 с.

4. Іван Пулюй. Збірник праць /Пулюй Іван; за ред. В. Шендеровського. – К.: Рада, 1996. – 712 с.

Oleksandr Rokitskyy,

Natalia Rokitska,

Valeriy Lazaryuk

THE EXHIBITION OF THE IVAN PULYUY ROOM-MUSEUM IN TERNOPIL NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY NAMED AFTER IVAN PULYUY

The work presents the description of the exhibition of The Ivan Pulyuy Room-Museum in Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyuy, which is created according to the principle of time and space in order to highlight the biography of the scientist and show the diversity of his talent. It is proved that the original form of presentation makes difficult material accessible for the different categories of visitors and contributes to the better realization of the educational purpose of the exhibition.

Key words: museum, Ivan Pulyuy, Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyuy, exhibition.

Богдан Савак

ДЕНИСІВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ КОЗІВСЬКОГО РАЙОНУ

У статті проаналізовано процес становлення краєзнавчого музею в с. Денисів від закладу на громадських засадах до державної інституції. З'ясовано роль музею як наукового і культурно-освітнього центру.

Ключові слова: *музей, Денисів, Іванна Блажкевич.*

Денисівський краєзнавчий музей відчинив свої двері 20 вересня 1967 р. Ініціатором його створення була письменниця і видатна громадська діячка Іванна Блажкевич (1886–1977 рр.). Вона обгрунтовувала неохідність створення краєзнавчого музею й розраховувала на підтримку, перш за все, вчителів та учнів місцевої школи. Бувало, казала: «У мене є багато старих речей, яких у вжитку витісняють сьогоднішній модерн. Вони, як і старі люди, вже своє віджили й нащадками будуть викинуті на смітник. А це трофеї, які мають певну музейну вартість» [1]. Ідею створення музею підтримали досвідчені та авторитетні вчителі Денисівської восьмирічки Федір Климчак та Тимофій Стецюк. Впродовж 1962–1963 рр. вони серед педагогів, жителів села та своїх учнів провели широку роз'яснювальну роботу й розгорнули збір артефактів для майбутнього музею. Тодішній директор школи Йосиф Габ'як також пішов назустріч тій благородній справі й, погодивши питання про відкриття музею з відповідними владними органами, виділив для втілення цієї мети дві кімнати в приміщенні старої школи. Письменниця І. Блажкевич підсилила це починання ділом, бо зразу подарувала музею велику кількість народних вишивок, старого одягу, предметів домашнього вжитку, дві картини художника Корнила Устияновича (1839–1903 рр.), колекцію старовинних монет та ін. [2].

До створення музею також долучилася значна кількість наших земляків. Їхні імена, серед яких чільне місце належить письменниці І. Блажкевич, великими літерами записані у спеціально створеному стенді. Це вчителі – Біла Софія, Бурин Марія, Бурин Ярослав, Бурин Тарас, Бурин Ольга, Бурин Мирон, Венгер Леся, Габ'як Йосиф, Габ'як Мирослава, Дідич Софія, Дідич Володимир, Дубельт Зиновія, Дуніковська Іванна, Запоточна Іванна, Климчак Федір, Коцюба Іванна, Кирилюк Ярослава, По-

знанська Тетяна, Пасічник Леонід, Пасічник Галина, Рослік Марія, Савак Ольга, Слободян Феодосія, Стецюк Тимофій, Стасів Романія, Слободян Тетяна, Спісак Галина, Филима Галина, Хома Богданна, Шарван Ярослав, Юрків Ярослава. Крім учителів, у цьому переліку є колишні представники влади: Бурий Федір – завідувач райвідділом культури і Вацлавський Мирон – завідувач райвідділом освіти; голови колгоспу, які займали цю посаду у різний час, – Гнатюк Ярослав, Лісніцький Віктор, Слободян Іван та Шарван Олег – головний бухгалтер місцевого колгоспу; Савак Богдан – інспектор районної інспекції державного страхування. Безперечно, що ідея створення музею об'єднала громаду села. Всі брали участь у підготовчому етапі створення музею: формували колекцію майбутніх експонатів, вирішували організаційні питання, допомагали фінансово й не цурались фізичної праці.

Згодом, коли музей прийняв своїх перших відвідувачів, львівська письменниця, лауреат премії імені Тараса Шевченка Ірина Вільде під час перебування у своєї подруги по перу І. Блажкевич у Книзі відгуків почесних гостей цього музею зробила наступний запис: «Вважаю за велику честь для себе відкривати сторінку вражень відвідувачів історико-краєзнавчого музею при Денисівській школі. Музей Ваш, якому рости ще й рости, згодом, напевне переросте стіни сьогоднішнього приміщення, зробив на мене приємне враження… Денисів, 17 жовтня 1970 року». Під цим текстом підписалася також інша подруга І. Блажкевич, також письменниця, свого часу репресована, Ольга Дучимінська (1883–1988 рр.) [2].

Період ІІ світової війни

Зростання музею, який функціонував на громадських засадах, насправді відбувалося: з року в рік поповнювалася фондова збірка, збільшувалася кількість експонатів, зростав фаховий рівень екскурсоводів й усіх тих, хто був причетний до роботи музею. Відтак, у 1984 р. Денисівський краєзнавчий му-

зей було перенесено в будинок визначного музичного та культурно-громадського діяча Галичини о. Йосипа Вітошинського (1838–1901). До його реорганізації долучилися працівник обласного краєзнавчого музею Олег Тарноруда, Василь Ремус (секретар парткому місцевого колгоспу) та Ярослав Цьопик (інтер'єр сільської хати).

З перебігом часу Постановою колегії Міністерства культури України від 14 липня 1989 р. Денисівському музею присвоєно звання «Народний музей». Офіційним керівником музею був директор школи Й. Габ'як, а його помічниками – Тарас Бурин (завуч школи) та Ольга Савак (вчитель історії). 1 жовтня 1993 р. Денисівський краєзнавчий музей отримав статус державного й став відділом Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Відповідно до бюджетного кодексу України управлінням культури облдержадміністрації з 1 січня 2002 р. всі районні музеї, серед них і Денисівський, переведені у відомства райвідділів культури [3].

Створення краєзнавчого музею уможливило славне історичне минуле, до якого причетне село Денисів. На його полях відбулись історичні битви козацьких полків з армією польської шляхти, найбільша з яких – 12 травня 1651 р. на переправі через ріку Стрипу та денисівському полі Замости. На вершині гори Замостами, на місці поховання козаків, відновлено високу козацьку могилу (1993 р.). Архітектор цієї споруди – Володимир Гуль, скульптор сидячого біля могили зажуреного козака з бандурою в руках – Борис Рудий. По сьогодні в селі росте 480-річна липа, яка названа іменем Богдана Хмельницького. За переказами, гетьман відпочивав під нею. Це дерево є найстарішою липою в Україні й має право претендувати на звання національного дерева України.

Денисів є найвіддаленішим населеним пунктом від Карпат, куди на місцевих польських панів нападали гірські месники – опришки [4].

У 1867–1901 рр. у селі жив видатний музичний та культурно-громадський діяч Галичини о. Йосип Вітошинський. Як Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький, створивши прославлену «Руську Трійцю», видали в Галичині першу книжку українською мовою «Русалку Дністровую», так о. Вітошинський започаткував у Галичині чи не перший 100–150-голосий хор. Уславлений денисівський хор,

про який писала преса Львова та Відня, зі своїми виступами об'їздив майже всі найбільші населені пункти Західної України. До речі, цей колектив першим узяв до свого репертуару національний гімн «Ще не вмерла Україна». Стараннями о. Вітошинського денисівці першими після Львова заснували в себе товариство «Просвіта» (1870 р.), перший на Тернопільщині духовий оркестр (1878 р.), який з того часу не перервав своєї музичної діяльності. Сьогодні цей уславлений музичний колектив носить звання «народний» і з 1993 р. цей функціонує при краєзнавчому музеї [5].

Денисівці свято оберігають будинок, який на схилі років свого життя збудував їхній парох Йосип Вітошинський. У ньому він проводив репетиції хору та духового оркестру, у ньому також знаходилась школа диригентів хорів та духових оркестрів. Свого часу у будинку о. Вітошинського гостювали: Іван Франко, Василь Стефаник, Михайло Павлик, Осип Маковей, Богдан Лепкий, Андрій Чайковський [6]. Пізніше неодноразово в Денисові бували письменники: Ірина Вільде, Іван Деркач, Галина Гордасевич, Оксана Сенатович, Володимир Лучук, Володимир Вихрущ, Роман Гром'як, Георгій Петрук-Попик, Борис Демків, Микола Костенко, Роман Пінь, Богдан Бастюк, Євген Дудар, Володимир Барна, Микола Литвин, Василь Ярмуш, Анатоль Ковальчук, Петро Тимочко. Неодноразово Денисів відвідували у різні роки письменники та громадські діячі: Володимир Гжицький, Володимир Гнатюк, Павло Думка, Тимотей Бордуляк, Роман Лубківський, Петро Осадчук, Петро Засенко, Ярослав Сачко, Богдан Мельничук, Ганна Костів-Гуска, Євген Безкоровайний, Олег Герман, Раман Дідула, Бодан Чепурко, Марія Чумарна, Роман Горак, Ганна Костів-Гуска, Олекса Корнієнко, Михайло Яценко, Борис Хижняк, Михайло Левицький, Левко Крупа, Марія Баліцька, Володимир Кравчук, канадський письменник Петро Кравчук, румунська поетеса Магдалина Ласло-Куцюк, академік із Пряшева Микола Мушинка, чеський етнограф Францішек Ржегорж, художники Корнило Устиянович, Яків Струхманчук, Антон Манастирський, Богдан та Ганна Ткачики, Ігор Зілінко, Михайло Миколайчук, Ярослав Омелян, Михайло Цибулько, артисти Святослав Максимчук, Юрій Брилинський, композитори Ярослав Ярославенко, Василь Подуфалий, Стефанія Павлишин, Кузьма Смаль, поет та пісняр

Валерій Залізний. Частими гостями в селі Денисові були відомі краєзнавці і музейники Ігор Ґерета, Петро Медведик, Венедикт Лавренюк, Петро Арсенич, Богдан Головин, Богдан Хаварівський, Степан Костюк, громадські подвижники культури Богдан Кусень, Казимир Ярема, івано-франківська поетеса Любомира Гаврилів, поети Ярослав Тучапський, Василь Ганішевський, Ганна Назарків та багато інших представників творчої інтелігенції. Переважна більшість гостей відзначили у своїй творчості перебування у Денисові.

Літературна кімната

Денисів – батьківщина семи письменників: о. Ілька Кузіва (1874 –1916 рр.), Григорія Глинки (1875–1966 рр.), Іванни Блажкевич (1886–1977 рр.), Євгена Бородієвича (1889–1924 рр.), Михайла Шарика (1901–1979 рр.), Тетяни Федорів (1922–1989 рр.), Богдана Мазепи (1928–1978 рр). На жаль, усі вони, за винятком І. Блажкевич, поховані за межами батьківщини. На сільському цвинтарі є могила з надгробком письменниці.

У селі народилися сини Григорія Глинки – Антін Глинка (1906 –1957 рр.) – журналіст, політик, культурно-громадський діяч та Ізидор Глинка (1909–1983 рр.) – учений-біохімік, журналіст, дослідник, громадський діяч. Обидва брати проживали в Канаді [7].

З Денисовим також пов'язані важливі події з історії ОУН. У денисівському хуторі Веснівка, в обійстях Григорія і Ганни та Миколи і Анастасії Микитівих, в серпні 1943 р. відбувся III Великий Надзвичайний Збір ОУН, де Романа Шухевича було обрано головою проводу ОУН. З жовтня 1943 р. до кінця березня 1944 р. в Денисові перебував Крайовий провід ОУН Західноукраїнських земель під керівництвом Юліана Гуляка («Токара») [8].

Навесні 1973 р., відбувши строк покарання, мала намір оселитися (купити хатину) колишня зв'язкова Романа Шухевича – Галина Дидик [9].

Інтер'єр селянської кімнати

Під час Першої та Другої світових воєн вздовж річки Стрипи, на березі якої розбудовувався Денисів, зупинялися фронти. Зокрема, в період Другої світової війни з 24 березня до 14 липня 1944 р. тут проходила лінія фронту.

Усі названі події та багато інших, які пов'язані з Денисовим й знайшли своє відображення в документах, фотографіях, спогадах, рукописах, увібрав та зберігає в експозиціях, фондових збірках і архівах краєзнавчий музей.

Сьогодні Денисівський краєзнавчий музей займає дев'ять кімнат, в яких демонструються наступні експозиції: «Козацькому роду – нема переводу», «Інтер'єр селянської кімнати кінця XIX ст.», «Перша світова війна», «Українське січове стрілецтво», «Українська Народна Республіка», «Діяльність ОУН-УПА», «Друга світова війна», «Діорама: Україна повстала 30 червня 1941 року», «УГД УНА», «Репресовані й реабілітовані», «Літературно-мистецький Денисів», «Повоєнні десятиліття: заснування колгоспу, евакуація людей із Лемківщини, Холмщини, Посяння, Поляшшя», «Освіта», Культура», «Політичні партії та культурно-громадські організації», «Наша славна діаспора» [10].

Нині фонд Денисівського краєзнавчого музею становить понад 7 тисяч експонатів. Це предмети декоративно-прикладного мистецтва, примірники вартісних рукописів, цінних документів та рідкісних книг, колекція нумізматики, в тому числі й українських ювілейних і пам'ятних монет, старі та цінні фотографій, немала кількість речових предметів, творів образотворчого мистецтва, археологічних знахідок, технічних засобів тощо. Звичайно, що переважна більшість музейних багатств зберігається у сховищах та архіві (сховище й архів знаходяться у окремому від музею приміщенні).

Враховуючи цей великий духовний потенціал, у музеї постійно влаштовуються виставки, присвячені видатним людям та подіям; його

працівниками читаються лекції, проводяться тематичні уроки, влаштовуються святкові вечори, семінари, конференції, академії. Часто музей організовує цікаві зустрічі-знайомства з письменниками, композиторами, художниками, артистами та іншими творчими людьми України. Про роботу, яка проводиться цим закладом культури, можна прочитати в найрізноманітніших виданнях, почути по радіо, побачити по телебаченню. Багатство фондової збірки Денисівського музею й професіоналізм його колективу дозволяють стверджувати, що заклад виконує функцію наукової лабораторії. За матеріалами Денисівського краєзнавчого музею студенти пишуть курсові й дипломні роботи, провадять свою пошукову діяльність науковці.

Слід зазначити, що значну допомогу у зростанні музею як наукової установи та зміцненні його матеріально-технічної бази надали земляки-емігранти. Їхнім коштом перекрито оцинкованим залізом дах музейного приміщення, закуплено світильники тощо. З поміж патріотів-денисівчан, особлива подяка Володимиру Дусанівському, Миколі та Іванні Козюпам, Івану Генсьору, Богдану Чамбулу, Петрові й Софії Пуцакам, Ользі Щебивлок, Ганні Стахів, Степану та Надії Сторощукам. Вони збагатили музей літературою, яка в роки радянської влади була недоступною в Україні. Повернулися в наш музей й ті книжки, які колись денисівчани, їдучи у світ, везли з собою у куферках. Це перші прижиттєві видання творів Івана Франка, Ольги Кобилянської, Андрія Чайковського, Богдана Лепкого, Антона Лотоцького, Юліана Опільського, Франца Коковського та багатьох інших. Музей одержав з діаспори майже всю літературну спадщину письменників-земляків Михайла Шарика, Богдана Мазепи та Тетяни Федорів, а сестра Юліана Гуляка «Токаря» – Ольга Джуглей – привезла з Канади безцінні архівні матеріали про свою родину.

Географія відвідувачів музею доволі широка. У книзі відгуків почесних гостей зберігаються записи відвідувачів не лише з України, а й з Канади, США, Австрії, Німеччини, Австралії, Франції, Польщі, Чехії, Росії, Латвії, Естонії, Швеції, Голландії та інших країн світу [2].

Про культурно-громадську роботу, події та зміни, які мали місце в селі у 2000–2003 рр., розповідала музейна газета-квартальник «Денисівський вісник». Однак зміст цих статей не завжди задовольняв чи-

новників різного рівня. Від часу скорочення в музеї одиниці старшого наукового працівника припинився видрук цього часопису.

У 2002 р. Денисівський краєзнавчий музей було визнано кращим сільським музеєм Тернопільщини.

З перших днів 2002 р. при краєзнавчому музеї функціонує його філія – музей-садиба письменниці Іванни Блажкевич. Відкриття музею-садиби готувалося до святкувань 100-річчя від дня її народження – 12 жовтня 1986 р. У цьому будинку й надалі проживають нащадки І. Блажкевич, проте дві кімнати та ганок віддано під експозицію музею. У першій кімнаті, в якій письменниця провела останні роки життя, зберігаються її особисті речі, старовинні меблі, книгозбірня, картини і фотографії, вивішені ще її руками. У скриньках – різні фотографії, її листи, рукописи і машинописи спогадів, творів, виступів, статей. У кімнаті також є стенди, на яких експонуються книги письменниці, видані за її життя та після смерті.

У другій кімнаті є її портрет, картини і фотографії, книги і сувеніри, подаровані особисто письменниці, а також музею. У цій кімнаті влаштовуються виставки до ювілейних дат: сина письменниці, доктора фізико-математичних наук, професора Богдана Блажкевича; відомих галицьких діячів, з якими була близько знайома І. Блажкевич.

У жовтні 1993 р. було започатковано літературно-мистецьку премію імені Іванни Блажкевич, лауреатами якої стало 26 осіб [11].

Співробітники музею проводять значну науково-пошукову роботу. Її результати відображені у численних видруках. У 1993–2001 рр., працюючи старшим науковим співробітником Денисівського краєзнавчого музею, Володимир Хома (1930–2005 рр.) написав та видав серію книг: «Іван Франко в Купчинцях і Драгоманівці» (1996), «А Денисів село славне»», «Провідник «Єфрем», «Павло Думка. Літературний портрет» (усі 1997 р.), «Герої визвольних змагань на Драгоманівці» (1999 р.), «Літературно-мистецька Козівщина» (2003 р.), «Столітнє село Яструбово» (2005 р.). Він також є упорядником та автором передмов до книг Павла Думки «Веснянка» (1970 р.), «Молитва рільника» (1994 р.), Богдана Мазепи «Полум'яні акорди» (1994 р.), Євгена Бородієвича «У чотирикутнику смерті» (1993 р.), «Народні пісні з-над Стрипи у записах Іванни Блажкевич» (1993 р., у співавторстві), дитя-

чих збірок І. Блажкевич «Прилетів лелека» (1971 р.), «Чи є в світі що світліше» (1977 р.), «Драматичні твори для дітей» (1993 р.), «У дитячому садочку» (1999 р.) та ін. [6].

Директор Денисівського краєзнавчого музею Богдан Савак є автором книг: «Вчаться діти грамоти. До 150-річчя Денисівської школи» (1999 р.), «Краєзнавці Тернопільщини. Біографічний довідник» (2003 р.), «Села Яструбове, Денисів та Купчинці (колись містечко Бродилів) на карті Тернопілля. Туристичний путівник» (2007 р., у співавторстві), «Викладачі Тернопільського державного музичного училища імені Соломії Крушельницької», «Денисівський духовий оркестр», «Корені моєї родини. Генеалогічне дослідження» (усі – 2008 р.), «Проводирі у країну дитинства» (2011 р.); упорядником та автором передмов до книг Тетяни Федорів «Я до вас ще повернуся…» (1993 р.), Ярослава Тучапського «Вистраждане на паростках надій» (1996 р.), «Два голоси зради» (2000 р.), «І сміх, і гріх, і сльози» (2008 р.), Оксани Урбан «Струни серця» (1999 р.), збірок «Просвіта» в Денисові» (1995 р.), «Слово про вчителя» (2002 р.), «У пошанівок отцю Бордуляку» (2006 р.).

Завідувач музеєм-садибою письменниці Іванни Блажкевич Ірина Рутило є упорядником та автором передмов до книжок Іванни Омелянівни «Діточий садок у часі літніх робіт» (2003 р.) та «Оповідання» (2005 р.).

З ініціативи працівників Денисівського краєзнавчого музею започатковано видання поштових листівок з портретами видатних земляків. Видано листівки «Йосип Вітошинський (1838–1901), музичний та культурно-громадський діяч Галичини» (2003 р., тираж 1000 прим., художник Наталія Карамзин), «Йосип Вітошинський (1938–1901), культурно-громадський діяч Галичини» (2006 р., тираж 1000 прим., художник Євген Удін), «Тимотей Бордуляк (1963–1936), український письменник, священик» (2006 р., тираж 1000 прим., художник Василь Купецький), «Михайло Шарик, пілот-десятник УНР, громадсько-політичний діяч та український письменник» (2006 р., тираж 1000 прим., художник Євген Удін), «Іванна Блажкевич (1886 – 1977), українська письменниця та громадська діячка» (2006 р., тираж 1000 прим., художник Богдан Ткачик), «Краєзнавчий музей села Денисів Козівського району на Тернопільщині» (2007 р., тираж 1000 прим., фото Василя Балюха).

Колективом музею також започатковано видання ювілейних поштових конвертів, поштових марок та штемпелів спеціального погашення, маркованих конвертів. Такі конверти презентуються під час проведення ювілейних роковин видатних земляків або тих творчих людей, які залишили слід у своїй творчості про наш музей, село. Останнім часом такі конверти, марки та штемпелі видано до відзначення музеєм 60-річчя від дня народження поета, художника та співака Валерія Залізного (4 квітня 2011 р.), 110-річчя від дня народження пілота УНР та українського письменника в Канаді Михайла Шарика (24 жовтня 2011 р.), 90-річчя від дня народження українсько-канадської поетеси Тетяни Федорів (26 січня 2012 р.), 120-річчя від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого» (2 лютого 2012 р.), 100-річчя від дня народження останньої зв'язкової Романа Шухевича Галини Дидик (15 червня 2012 р.), 75-річчя від дня народження заслуженого художника України Євгена Удіна та 60-річчя від дня народження письменника Богдана Мельничука (7 серпня 2012 р.), 140-річчя від дня народження української співачки світової слави Соломії Крушельницької (23 листопада 2012 р., 140-річчя від дня народження письменника Богдана Лепкого (17 грудня 2012 р.) та ряд інших.

Таким чином, Денисівський краєзнавчий музей, який постав як громадська інституція, завдяки наполегливій праці краян та денисівців з діаспори, перетворився на професійний заклад. Разом з музеєм професійно зростав його колектив. Значна фондова збірка, унікальна бібліотека, архів сприяли становленню музею як наукової лабораторії і культурно-освітнього центру, значення якого вийшло за межі Тернопілля.

Список використаних джерел

1. Савак Б. Денисівському краєзнавчому музею – 45 /Б. Савак //Вільне слово (Козова). – 2012. – 2 листопада.

2. Савак Б. Денисівський краєзнавчий музей //Б. Савак. З історії села Денисова. – Тернопіль: «Терно-граф», 2006. – С. 54-60.

3. Савак Б. На батьківщині Іванни Блажкевич //Вільне життя. – 2012. – 26 жовтня.

4. Хома В. А Денисів село славне /В. А. Хома. – Тернопіль, 1997. – 72 с.

5. Савак Б. З поклоном у Зарваницю /Б. Савак //Земля Тернопільська. – Тернопіль: «Джура», 2003. – С. 201 – 206.

6. Кузів О. Краєзнавча робота в Денисові /О. Кузів. – Тернопіль: «Терно-граф», 2013. – 20 с.

7. Савак Б. Денисів / Б. Савак //Бережанська земля. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Сидней – Бережани – Козова: Друкарня оо.Василіян (Торонто), 1998. – С. 712 – 723.

8. Савак Б. Села Яструбове, Денисів та Купчинці (колись містечко Бродилів) на карті Тернопілля. Туристичний путівник /Б. Савак, О. Савак. – Тернопіль: ПП Савчук Т. В., 2007. – 18 с.

9. Башуцька С. Короткий спомин про працю в ОУН /С. Башуцька // Хома В. Герої визвольних змагань на Драгоманівці. – Тернопіль: «Астон», 1999. – С. 151 – 153.

10. Блажкевич-П'ятківська Д. Галина Дидик у Денисові /Д. Блажкевич-П'ятківська // Вісник Львівського товариства «Тернопільщина»: Львів, 2011. – Випуск 8-9. – С. 130-131.

11. Габ'як Й. Денисівському краєзнавчому – 30 років /Й. Габ'як //Тернопілля'98-99: регіональний річник. – Тернопіль: «Збруч», 2002. – С. 90 – 92.

12. Савак Б. Проводирі у країну дитинства /Б. Савак. – Тернопіль: «Терно-граф», 2011. – 48 с.

Bohdan Savak

THE DENYSIV NATURAL HISTORY MUSEUM IN KOZOVA DISTRICT

The process of establishing of the Natural History Museum in the village of Denysiv and its transmission from the establishment, operating on the voluntary basis to the state institution has been analyzed in the article. The role of the museum as the scientific and cultural center has been determined.

Key words: museum, Denysiv, Ivanna Blazhkevych.

Йосип Свинко,

Петро Дем'янчук

ГЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА ЯК ОСЕРЕДОК НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ І УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті висвітлено історію створення музею, подано коротку характеристику кожного з шести його відділів, найважливіших зразків мінералів, гірських порід та викопних решток організмів. Наголошується, що геологічний музей став одним з джерел збагачення студентів та учнів знаннями про рідний край, виховання любові до нього, що він відіграє суттєву педагогічну роль в естетичному, моральному, екологічному та патріотичному вихованні молоді.

Ключові слова: *геологічний музей, експонат, експозиція, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.*

Геологічний музей географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка почав функціонувати порівняно недавно, він створений у 1991 р. і є ровесником незалежної України. Музей має свій Статут, Положення, інвентарну книгу, книгу обліку відвідувань, план роботи тощо. Профіль музею освітній, що засвідчує «Свідоцтво», видане управлінням освіти Тернопільської обласної державної адміністрації № 27/19-27 від 7 листопада 2001 р.

Основою для створення музею послужили зразки мінералів, гірських порід та скам'янілих решток тварин і рослин, зібраних професором Й. М. Свинком протягом п'ятьох десятиріч роботи (починаючи з 1960 р.) в колишньому Кременецькому, а з 1969 р. в Тернопільському державному педагогічному інституті. Значну допомогу в збиранні зразків, особливо рудних мінералів, надали близькі друзі-геологи, що працювали в різних регіонах України та колишнього СРСР (А. Богуцький, Ю. Ляхов, М. Павлунь, В.Харкевич та ін.). В музеї вже нарахову-

ється близько 1300 експонатів. Тут є зразки з Поділля, Карпат, Донбасу, Полісся та інших регіонів України, а також з Казахстану, Середньої Азії, Забайкалля, Кавказу, Уралу, Хібінських гір тощо. Є зразки рудних мінералів і гірських порід з Канади, вулканічних туфів і застиглої лави з Італії (вулкан Везувій), мармуру з Греції, вапняку і коралів з Єгипту.

До 1977 р. зібрані експонати зберігалися в основному в кабінеті геології у спеціальних скляних шафах, призначених для медичних препаратів та інструментів, решта – у підсобних приміщеннях кафедри. Після завершення будівництва нового навчального корпусу інституту у 1977 р. і переведення у нього кабінету геології, було розпочато підготовку до створення геологічного музею.

З погодженням з ректоратом інституту експозиції музею розгорнули у центральній рекреації п'ятого поверху, що розташована поруч з кабінетом геології, та виділено кошти для оплати спеціальних шаф з вітринами для експозицій і зберігання зразків. Згодом професійний художник Олександр Синельников написав серію картин із зображенням палеоландшафтів та окремих видів рослин і тварин, що населяли наш край в геологічному минулому. За основу виготовлення і опису картин взято книгу чеських вчених Й. Августи та З. Буліана «По путям развития жизни» [1].

Остаточно музей сформовано у 1991 р., коли було виготовлено і встановлено три таблиці та дванадцять майстерно виготовлених художником картин, що відображають палеоландшафти основних етапів розвитку Землі. Причому більшість палеоландшафтів, показаних на картинах, максимально наближена до реальних умов, які були у ті часи у нас на Поділлі. На них показано такі види рослин і тварин, рештки яких знайдено тут у викопному стані.

Тепер музей займає відповідно обладнану рекреацію площею 68 кв. м. Крім цього, значна частина експонатів, що безпосередньо використовується у навчальному процесі, розміщена у розташованому поруч кабінеті геології площею 34 кв. м, що збільшує загальну площу музею до 102 кв. м.

У музеї є такі відділи: «Історія геологічного розвитку Землі», «Мінералогія», «Корисні копалини», «Палеонтологія» і «Травертини».

Інтер'єр музею прикрашає кілька десятків субтропічних і тропічних видів рослин, в т.ч. одна фінікова пальма віком понад 50 років, дві

китайські троянди, туя, висотою близько 2 м, аспарагус пірчастий, ряд різних видів кактусів, бегонії, сонсев'єри, папірус, драцена духмяна, пандус Вейча, кодіеум, папороті та ін. [3].

Фрагмент експозиції геологічного музею

Відділ «Історія геологічного розвитку Землі». Експозиція першого відділу починається зі схеми, на якій показано процес формування Землі та інших планет Сонячної системи за гіпотезою О. Ю. Шмідта. На другій таблиці, що розташована поруч, показано обриси континентів у різні етапи історії Землі: на початку і в кінці палеозойської ери, в кінці мезозойської ери і в даний час. За нею, на другій стіні, є геохронологічна таблиця, на якій показано поділ історії Землі на окремі відрізки часу (ери, періоди і епохи), їх тривалість та основні групи рослинних і тваринних організмів відповідного відрізка часу. Далі у хронологічній послідовності експонується тринадцять кольорових картин, що відображають найтиповіші палеоландшафти окремих періодів історії Землі з відповідними представниками рослинного і тваринного світу.

Картина 1. На ній показано уявний фрагмент ділянки земної поверхні в археї: відбувається сильна вулканічна діяльність, лава розтікається по поверхні Землі, застигає, перетворюючись у гірські породи; рельєф, створений вулканічною діяльністю, схожий на сучасний рельєф Місяця; не було ні морів, ні річок, ні льодовиків; вся земна поверхня безперервно змінювалась під впливом вулканічних сил.

Картина 2. На ній показано ділянку дна кембрійського моря (близько 500 млн. років тому) з характерними для цього періоду видами організмів (трилобітів, губок, археоціатів, медуз, водоростей). На

передньому плані зліва і справа видно двох трилобітів, які були одними з найбільш широко розповсюджених тварин цього періоду. На малюнку показані також плаваючі в морі медузи, різні види губок, прикріплені до дна ніжкою (справа), і археоціати (давні чаші) – своєрідні губкоподібні організми з пористим вапняковим скелетом (зліва).

Картина 3. На ній зображено середньодевонський ландшафт (405–350 млн. років тому). Рослини в цей час уже поступово завойовували сушу, хоч ще зосереджувались в основному біля водних басейнів. Подібний ландшафт був у девонському періоді у Придністров'ї, про що свідчать знайдені тут викопні рештки рослин (псилофіти, плауноподібні, членисто-стеблові та папоротеподібні), які виявлено біля сіл Вістря Монастириського, Устя-Золоте Заліщицького районів Тернопільської області.

Картина 4. На ній зображено ділянку лісового масиву кам'яновугільного періоду (близько 350–285 млн. років до н. е.). Найхарактернішими рослинами цього лісу були деревовидні плауни лепідодендрони з могутньо розгалуженими кронами (показані в середній частині картини, на задньому плані) і стрункі високі сигілярії (зліва на середньому плані), що досягали 20–30 м висоти. У підліску росли хвощі з групи каламітів (на передньому плані зліва) і деревовидні папоротники (на передньому плані, справа). Найвищими деревами кам'яновугільних лісів були так звані кордаїти, що відносилися до голонасінних рослин. З усіх цих рослин, що буйно росли в умовах теплого вологого клімату, утворились великі поклади кам'яного вугілля в Донбасі, Львівсько-Волинському та інших басейнах. Натуральні відбитки листків папоротей та обвугленої кори лепідодендрона виставлені в одній з вітрин посередині другої половини зали музею.

Картина 5. На ній показано типовий ландшафт останнього періоду палеозойської ери (285–230 млн. років до н. е.). Тут ще збереглися окремі представники кам'яновугільної флори, але переважаючими вже стали голонасінні та хвойні рослини. В їх числі широко були розповсюджені сигілярії (на передньому плані, справа і в центрі), каламіти, що поселялись по берегах водойм і безпосередньо у воді, кардаїти (на середньому плані в центрі), папоротники (на середньому плані зліва, на задньому плані справа, на передньому плані зліва і в центрі).

Картина 6. На цій картині, що експонується на початку другої половини зали музею, зображено типовий ландшафт мезозойської ери (140–130 млн. років до н. е.). Рослинний покрив суттєво відрізняється від рослинного покриву попередніх періодів. Провідними типами флори в ньому стали нові голонасінні рослини: саговики (як низькі, з короткими кулястими або бочкоподібними стовбурами, покритими великими квітками різного кольору, так і деревовидні форми), хвощі, гінгові та ін. У вологих тінистих місцях і по берегах водних басейнів ще росли різні папоротники і хвощі, але вони вже не досягали таких великих розмірів і не були широко розповсюдженими, як в мезозої.

Картина 7. Диплодок. На фоні середньомезозойського ландшафту показано диплодока, одного з представників гігантських наземних ящерів з групи динозаврів, довжина тіла якого сягала до 30 м, а вага до 60 т. Диплодок мав маленьку голову, тонку і гнучку шию і такий же довгий хвіст. Жив він в озерах і біля берегів приблизно 150 млн. років до н. е.; його рештки зустрічаються на території північноамериканських штатів Вайомінг, Юта і Колорадо. Вперше його скелет було виявлено у 1909 р.

Картина 8. На ній зображено ранньокрейдовий ландшафт. Пізньоюрська і ранньокрейдова флора мала тропічний характер. В умовах теплого і переважно вологого клімату добре себе почували різноманітні папоротники (показано на передньому плані). Домінували все ж голонасінні, зокрема, цикадові. Схожа на пальму вілліамсонія, що досягала висоти багатьох метрів, показана на передньому плані справа; вона відноситься до бенетитових, перші представники яких з'явилися в тріасі. Широко були представлені також хвойні (зокрема предки сучасної секвої, показані на задньому плані) і гінгові (з лівого краю картини). До нашого часу один з представників гінгових росте у Південно-Східній Азії. Окремі їх дерева можна бачити і тепер у наших парках (в мм. Заліщики, Кременець та ін.).

Картина 9. Неогеновий період. На початку міоцену рослинність території України нагадувала сучасну флору Середземноморської області. Тут росли пальми, коркові дерева, акації та інші субтропічні листяні і хвойні дерева. Очерет, півники та інші вологолюбні рослини облямовували невеликі лісові озерця. На рисунку показані берези (на задньому плані, зліва), секвої (високі дерева в хвойному лісі на задньому плані). На передньому

плані, зліва видно зарослe очеретом болото, за яким ростуть пальми з широкими віялоподібними листками. Позаду пальм великі дуби, представлені в міоцені вже багатьма видами. Справа починається листяний ліс з платанами, кленами та ін. Майже така ж флора існувала і в межах нинішньої України та Тернопільської області. Рештки багатьох видів субтропічних рослин знайдено в одному з ярів в с. Залісці Збаразького району.

Картина 10. Динотерій. Це один з представників хоботних тварин неогенового періоду, дещо подібний до сучасних слонів. Довжина його тіла становила понад 6 метрів, а висота – 5 метрів. Вага тварини досягала 6 – 7 тонн. Шкіра була гладкою і безшерстою, бо в цей час клімат був теплий та вологий і шерсть динотеріям, як і сучасним африканським слонам, не була потрібна. Повний скелет динотерія знайдено у 1963 р. в неогенових відкладах біля смт. Гусятина; він зберігається у геологічному музеї НАН України в Києві. Окремі кості виявлено у Зборівському районі, які зберігаються в експозиції Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Картина 11. На ній показано типовий тайговий ландшафт початку четвертинного періоду, коли різко посилилось похолодання, що почалось ще в кінці неогену. Льодовики покрили значні території північних материків, що виявило сильний вплив на рослинний і тваринний світ Землі. Безпосередньо перед льодовиками відносно вузьким поясом у декілька сотень кілометрів утворилась зона тундри з лишайниками, мохами і характерною флорою карликових дерев. Далі на південь простягався тайговий пояс, в якому панували хвойні і окремі види листяних рослин (береза, осика та ін.). Характерною твариною цієї зони був ведмідь.

Картина 12. Мамонт – гігантська хоботна тварина – сучасник людей кам'яного віку. У пізньому плейстоцені (40–10 тис. років до н.е.) мамонти густо населяли територію Поділля і майже всієї Європи. У цей період був холодний і засушливий клімат, в умовах якого розвивався особливий прильодовиковий комплекс рослинності, утворений поєднанням тундрових, лісових і степових угруповань. Рештки скелетів мамонтів знайдено в багатьох районах Тернопільської області. В експозиції музею виставлено зуби, бивень та уламки стегнових кісток мамонтів.

Картина 13. На картині показано стадо найпримітивніших людських істот, пітекантропів (мавполюдей), які жили на початку давньо-

го кам'яного віку або палеоліту. Невеликі їхні стада бродили з місця на місце в пошуках їжі. Вони живилися плодами тропічних дерев і чагарників, добували з землі м'які цибулини і солодкуваті корені, ловили дрібних ссавців та спустошували гнізда птахів. Вони вже вміли виготовляти примітивні кам'яні знаряддя (деякі зі знарядь праці виставлено у вітрині 14) і, ймовірно, користувалися палками в якості примітивної зброї [2; 3].

У відділі «Мінералогія» експонуються зразки мінералів, які вивчаються в університетському курсі геології для студентів географічних та хіміко-біологічних факультетів. Вони розміщені у семи вітринах з шафами, що розташовані у першій половині зали.

Вітрина 1. У ній експонуються основні форми кристалів мінералів та їх агрегатів (друзи, дендрити, конкреції, жеоди та ін.). Тут є добре сформовані монокристали кварцу (гірського кришталю, моріону), гранату, турмаліну, піриту, самородної сірки, галіту, циркону, целестину та ін. Серед мінеральних агрегатів найефектнішими є: друзи кальциту, самородної сірки, кам'яної солі, целестину, галеніту, а також конкреції фосфориту і марказиту. Рідкісним утворення є друза кам'яної солі, сформована на дошці, знайдена в озокеритовій шахті в м. Бориславі. Оригінальними є друза медово-жовтих кристалів кальциту із с. Обич Шумського району та друза піщанистого кальциту із с. Залісці цього ж району. Привертають до себе увагу «гіпсові троянди», привезені з побережжя Азовського моря, та «троянди» арагоніту з Алжиру, яскраво-жовта друза самородної сірки з м. Новий Розділ, щітка аметисту та ін. Поряд з першою вітриною на окремій підставці експонується велика конкреція сірого дрібнозернистого пісковика вагою близько 100 кг, покрита кристалами піщанистого кальциту – унікальний зразок, що немає собі рівних у жодному з відомих мінералогічних музеїв України і СНД. Подібні кристали піщанистого кальциту виявлені лише у трьох місцях світу (у Франції біля м. Фонтенбло, США, і в нас біля м. Шумськ). У літературі вони відомі ще під назвою фонтенбловські пісковики від міста Фонтенбло, де вперше були знайдені.

У наступних шести вітринах з шафами, розташованими зліва вздовж стіни, зразки мінералів розміщені згідно з класифікацією, за якою вони вивчаються на лабораторних заняттях, починаючи з типу простих сполук і закінчуючи силікатами.

Вітрина 2. Прості сполуки і сульфіди (сполуки хімічних елементів із сіркою). Тут виставлені прості сполуки (графіт, сірка, золото в породі у вигляді ледве помітних тонких прожилків), сульфіди (сфалерит, пірит, халькопірит, арсенопірит з Забайкалля; пентландит, халькопірит, антимоніт з Норильська; молібденіт з Центрального Казахстану; пірит і вісмут з Уралу; кіновар з Микитівки у Донбасі; марказит з Кременця).

Вітрина 3. Галоїди. Це сполуки різних елементів з хлором, йодом, бромом і фтором. Вітрина привертає увагу різнобарвними зразками флюориту з Забайкалля; кам'яної і калійної солей з Прикарпаття (Калуш, Стебник) та Закарпаття (Солотвино).

Вітрина 4. Оксиди і гідрооксиди. У вітрині експонуються: друза кварцу, уламки кристалів гірського кришталю і моріону, опалу, гематиту, магнетиту, титаномагнетиту, ільменіту, хроміту, піролюзиту, бокситу з Уралу; халцедону з Забайкалля; вольфраміту з Центрального Казахстану; смугастого гематиту з Кривого Рогу та рожево-червоного родоніту з Забайкалля.

Вітрина 5. Карбонати і сульфати. У вітрині експонуються зразки карбонатів (кальциту, магнезиту, доломіту, сидериту, малахіту і азуриту) та сульфатів (гіпсу, ангідриту, бариту і целестину). На верхній поличці вітрини милують око дрібні жовтуваті кристали кальциту з с. Лучка Тернопільського району, що утворюють скупчення у вигляді щіток, великі видовжені кристали із с. Жуків Бережанського району та уламки великих кристалів з добре вираженою спайністю з Кара-Дагу. Нижче розміщені малахіт з Уралу та малахіт з азуритом із Забайкалля.

Вітрина 6. Фосфати і силікати. У вітрині виставлені зразки фосфоритів з Придністров'я у вигляді кулястих конкрецій темно-зеленого апатиту у вигляді дрібнозернистого агрегату з Хібін. Нижче демонструються характерні зразки з групи силікатів: ортоклаз з Уралу та Новограда-Волинського Житомирської області, каолін з Вінницької області, кристали берилу в породі, нефелін, благородний тальк з Уралу, нефрит з Алтаю, шпінель з Паміру. Нижню частину вітрини займають великі зразки мусковіту з Кольського півострова, біотиту, егірину в породі та азбесту з Уралу.

Вітрина 7. У ній експонуються дорогоцінні та напівдорогоцінні камені (самоцвіти): гарні смугасті уральські яшми, воднопрозорі крис-

тали гірського кришталю, фіолетового аметисту, жовтого цетрину, темного моріону; відполіровані зразки опалу, фіолетового аметисту, агату, халцедону та ін. Привертають увагу сувеніри з відполірованих зразків амазоніту, лазуриту, чароїту та необроблені кусочки медово-жовтого бурштину з Прибалтики [2; 3].

Відділ «Корисні копалини». У наступних трьох вітринах експонуються зразки деяких корисних копалин України.

Вітрина 8. На її полицях розміщені зразки залізних руд з Криворізького залізорудного басейну (кварцит магнетитовий і магнетитово-гематитовий) та вміщаючих порід (кварцити, амфіболіти, талькові і хлоритові сланці). На нижній полиці демонструється зразок рудоносного керну, одержаний зі свердловини, пробуреної на родовищі.

На одній з полиць цієї вітрини експонуються також зразки вулканічних туфів різного кольору і кусок вулканічного скла, привезених з Єревана, а також чорний вулканічний туф і кусок застиглої лави з діючого вулкана Везувій біля Неаполя в Італії.

Вітрина 9. Тут експонуються калійні солі з Калуського родовища Івано-Франківської області: сильвін, сильвініт, каїніт, лангбейніт та інші солі. На кольорових світлинах, розміщених у верхній частині вітрини, показано як ведеться розробка солей на родовищі.

Вітрина 10. На полицях цієї вітрини показано зразки мінеральної сировини для чорної і кольорової металургії у такому обсязі, як вона вивчається за шкільною програмою. Зокрема, магнетит, гематит, лімоніт, магнезит, доломіт і кокс (для чорної металургії) та галеніт, халькопірит, боксит, молібденіт, піролюзит (для кольорової металургії).

В останній за порядком скляній шафі експонується колекція руд кольорових металів з родовища Седбері в Канаді.

Гірські породи Тернопільської області експонуються у чотирьох вітринах і розміщені у віковій послідовності від найдавніших силурійських, що виходять на поверхню в межах області, до наймолодших четвертинних. Тут є можливість побачити всі основні різновидності осадових гірських порід, що беруть участь в геологічній будові сучасного рельєфу краю.

Вітрина 11. На верхній полиці вітрини виставлено голубувато-сірий вапняк та жовтувато-сірий доломітизований вапняк з добре ви-

раженою верствуватістю. Вони виходять на поверхню на лівому березі Дністра біля сіл Трубчин та Дзвенигорд, а також у нижній частині долини Збруча. На решті полиць розміщені зразки нижньодевонських червоних пісковиків, аргілітів з околиць с. Лучка Тернопільського району. На деяких з них є скупчення дрібних кристалів кальциту (щітки), що утворився інфільтраційним способом на стінках тріщин у пісковиках. Також привертає увагу відвідувачів щільний сірий вапняк з численними скам'янілими рештками тентакулітів з околиць м. Заліщики.

Середній девон представлений зразком темно-сірого щільного доломіту із с. Коржова Монастириського району.

Типовими представниками юрських відкладів є вапняки і конгломерати з околиць с. Устя Зелене Монастириського району.

З відкладів крейдової системи є вапняк з рештками голок і панцерів морських їжаків (нижня крейда) з околиць с. Касперівці Заліщицького району, біла писальна крейда з околиць м. Кременця та білий крейдоподібний мергель з околиць м. Бережани.

Вітрина 12. У цій вітрині є декілька конкрецій сірого і чорного кременю з рештками добре збережених молюсків та різних видів морських їжаків. На нижній полиці експонуються дуже рідкісні проблематичні жовто-бурі крем'яні утворення, що нагадують собою коріння і стебла невідомих рослин. Вони знайдені у крейді біля м. Кременця.

З палеогенових відкладів, які поширені лише подекуди у заглибинах поверхні крейди на півночі нашої області, є зелений кварцово-глауконітовий пісок.

Вітрина 13. Неогенові відклади. У музеї експонуються літотамнієві, черепашкові, коралові, серпулові, оолітові та детритові вапняки; кварцові піски і пісковики, кілька різновидностей гіпсів (сірий дрібнозернистий, жовто-бурий крупнокристалічний, пластинчастий та прозорі кристали вторинного) і голубувато-сіра глина.

Вітрина 14. Четвертинні відклади, у експозиції музею, представлені лесоподібними суглинками, річковим кварцовим піском, гравієм, галькою, торфом і травертинами. Всі вони нагромаджувалися в континентальних умовах. У цій же вітрині експонуються кості, зуб і уламок бивня мамонта та кам'яні знаряддя праці людей кам'яної доби (сокири, скребки, відщепи, нуклеуси тощо).

Вітрина 15. В ній експонуються зразки відполірованих облицювальних матеріалів (плиток), виготовлених з порід різних генетичних типів: магматичних (граніт, габро, базальт, лабрадорит), метаморфічних (мармур, кварцит) та осадових (вапняки і травертини). Тут можна побачити гарні рожеві і сірі граніти, темно-сірі та чорні габро й лабрадорити з Житомирщини; базальти з Рівненщини; білі, сірі, рожеві і смугасті мармури із Закарпаття; вапняки, доломіти і травертини з Тернопільщини.

Скам'янілі рештки тваринних і рослинних організмів (відділ «Палеонтологія») розміщені для показу на одній з вітрин поруч з четвертинними відкладами та у чотирьох скляних шафах.

Вітрина 16. На ній виставлено зразки різних видів безхребетних тварин, переважно молюсків, брахіопод, морських лілій і частково коралів з морських відкладів різного віку, що виходять на поверхню на території Тернопільської області. Особливо є багато черепашок різних видів двостулкових і черевоногих молюсків з неогенових відкладів Яру Жаб'як, що у Збаразькому районі. У цій же вітрині є рештки морської фауни із силурійських, девонських та крейдових відкладів з різних районів Поділля.

Вітрина 17. У скляній шафі, що розташована посередині другої половини зали, експонуються переважно великі зразки решток морських безхребетних тварин. Серед них: відбиток на крейді черепашки іноцерамуса розміром до 30 см у поперечнику, внутрішні ядра спірально закручених черепашок головоногих молюсків (амонітів) діаметром 30, 18 і 8 см, відбиток плазуна на пісковику з Карпат, членики стебел морських лілій і коралів з Придністров'я. На верхній і середній полицях у цій же шафі представлені добре збережені панцери морських їжаків з крейдових відкладів околиць Кременця та Каменя-Каширського. Тут же є унікальні зразки з добре вираженими відбитками листків кам'яновугільних папоротників та відбиток кори стовбура лепідодендрона з Донецького басейну, а також рештки стебел псилофітів на силурійських відкладах з Придністров'я.

Вітрини 18-19. У двох скляних шафах розташованих вздовж стіни музею експонуються зуби і уламки костей дорослого мамонта з Кременеччини, великі уламки ядер головоногих молюсків з нижньодевон-

ських відкладів околиць м. Чорткова, зуби акули з неогенових відкладів Зборівщини і Німеччини, відбиток скелета морської риби з неогенових відкладів с. Добриводи Збаразького району, ряд зразків трилобітів і ракоскорпіонів з силурійських відкладів Придністров'я та низка інших унікальних зразків скам'янілостей давно вимерлих морських організмів нашого краю.

Вітрина 20. Тут експонуються зразки травертинів – надзвичайно цікавих у пізнавальному та науковому відношеннях карбонатних осадових порід. У них часто трапляються відбитки листя рослин, черепашки наземних молюсків та кості хребетних тварин [2; 3].

Частина експонатів (переважно великих зразків) виставлена на окремих дерев'яних підставках, зокрема: декілька великих конкрецій з кристалами піщанистого кальциту (одна з них вагою до 100 кг), друза гіпсу, жеода з дрібними кристалами прозорого кальциту, уламки стовбурів скам'янілих дерев, гранітні валуни з льодовикових відкладів Волині тощо.

Щорічно музей відвідують сотні студентів університету, учнів шкіл, ліцеїв, коледжів міста Тернополя і області та численні гості університету з України Польщі та країн СНД.

Геологічний музей став одним із джерел збагачення студентів та учнів знаннями про рідний край, виховання любові до нього. Він відіграє суттєву педагогічну роль в естетичному, моральному, екологічному і чи не найбільшу – в патріотичному вихованні молоді.

Екскусії проводять доцент П. Дем'янчук (зліва) і професор Й. Свинко

Нині, коли український народ вступив у нову еру свого історичного розвитку, в Україні розроблена і реалізовується державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), в якій одним із пріоритетних напрямків є «формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати для розвитку держави, готовності її захищати», навчально-виховна роль краєзнавства особливо зростає.

Геологічний музей географічного факультету є однією з форм пропаганди краєзнавчих знань. Він містить сотні зразків мінералів, гірських порід і викопної фауни та флори, зібраних переважно на території Тернопільської області. Серед них є унікальні зразки кристалів кальциту, які зустрічаються лише у 3–4-х місцях світу, низка різновидностей гіпсів із знаменитих Подільських печер, добре збережені рештки викопної фауни і флори з різних періодів історії Землі тощо. Ці природні утворення нікого не залишають байдужим. У процесі їх вивчення у студентів не лише формуються глибокі знання, але й естетичні смаки, збуджується інтерес до пошуків, досліджень і любов до прекрасного.

Наш багаторічний досвід роботи зі студентами переконує, що добре поставлена краєзнавча робота на факультеті і на кафедрі не лише сприяє поглибленню знань студентів з географічних та біологічних дисциплін, але й зміцнює любов до рідного краю, гордість за нього, сприяє патріотичному вихованню молоді, що так необхідно для розвитку незалежної Української держави на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. Августа И. По путям развития жизни /И. Августа, З. Буриан. – Прага: Артия, 1963. – 112 с.

2. Свинко Й. Геологічний музей географічного факультету /Й. Свинко // Зб. матеріалів наради-семінару керівників музеїв при закладах освіти Тернопільської області. – Тернопіль, 2000. – С. 30–37.

3. Свинко Й. Геологічний музей: путівник /Й. Свинко, П. Дем'янчук. – Тернопіль, 2012. – 52 с.

Yosyp Svynko,

Petro Demyanchuk

GEOLOGICAL MUSEUM of TERNOPIL NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED VOLODYMYR HNATYUK AS A CENTER OF TRAINING AND EDUCATION STUDENTS

The article describes the history of museum and present sabrief description of each of its six divisions, the most important specimens of minerals, rocksand fossils of organisms. It is noted that the geological museum has become a source of anenrichment students of knowledge of native land. The geological museum teaches them to love motherland. It plays an important education a role in the aesthetic, moral, environmental and patriotic education of youth.

Key words: geological museum, exhibit, exhibition, Ternopil National Pedagogical University named Volodymyr Hnatyuk.

Ірина Скакальська

УКРАЇНСЬКА ЕЛІТА МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ ХХ ст. У ФОНДАХ КРЕМЕНЕЦЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті автор аналізує матеріали музею, що представляють регіональний аспект діяльності волинської української інтелігенції. Показано її роль у національно-політичному житті та у розвитку освіти і культури краю міжвоєнного періоду ХХ ст.

Ключові слова: *еліта, Кременеччина, Волинь, Кременецький краєзнавчий музей, культура, національно-визвольний рух.*

Постановка проблеми. Сучасній українській історичній науці притаманне збільшення уваги до регіональних досліджень. Важливе значення для вивчення місцевої історії мають музеї. Так, у фондах Кременецького краєзнавчого музею зберігається десятки тисяч найрізноманітніших матеріалів, пам'яток матеріальної та духовної культури народу. Серед цих експонатів значне місце займають документи із архіву і фонду музею, а також наукова і науково-популярна література з історії краю, мистецькі праці, періодика та власне експозиція тощо.

Аналіз актуальних досліджень. Розгляд наукових праць з досліджуваного питання не виявив робіт, в яких би ретельно висвітлювалася визначена проблема. Необхідно наголосити на тому, що саме Кременецькому краєзнавчому музею присвячено ряд праць. Одні із перших – публікації директора музею Францішека Мончака, професора географії Кременецького ліцею [1]. У своїй монографії О. Панфілова «Мистецьке життя Кременеччини 20–30-х років ХХ століття» в одному з розділів характеризує процес виникнення музею [2, с. 116-125]. У статті «Музеї Тернопільщини – осередки краєзнавчої діяльності» теж подано інформацію, присвячену Кременецькому краєзнавчому музею [3, с. 126-133]. Місцевий краєзнавець Г. І. Чернихівський підготував путівник по музею [4], крім того, його стараннями поповнились фонди музею різними матеріалами. До святкових дат, приурочених музею, в місцевій періодиці з'являлись публікації, що висвітлювали історію та сучасну діяльність Кременецького краєзнавчого музею [5]. Важливими для дослідження проблеми є спогади фотографа М. Скакальсько-

го «Спомини минулого (1962–1970)» [6], які свого часу зберігались у фондах музею, а згодом були передані родині, з метою їх опублікування. Також цінним джерелом є періодичні видання Волинського воєводства, оскільки газети, журнали, часописи були рупором інтеліґенції. Навколо них об'єднувалися передові, найбільш свідомі представники суспільства. Екземпляри цих видань знаходяться у фондах музею, окремі вирізки з газет містяться на стендах експозиції.

Метою статті є аналіз діяльності й визначення ролі інтеліґенції Волині у розвитку освіти і культури регіону в 20–30-і роки XX ст. на основі матеріалів експозиції та фондів Кременецького краєзнавчого музею, зокрема, відділу міжвоєнного часу XX ст. Для цього ставляться такі наукові **завдання**: проаналізувати представлені матеріали експозиції, що розкривають освітню та культурницьку працю інтеліґенції; визначити внесок інтеліґенції у розвиток освіти та культури Волині; показати вплив еліти на формування національної свідомості українців.

Виклад основного матеріалу. Беззаперечно, XX ст. – складний і багато в чому суперечливий період в історії української інтеліґенції. Протягом першої половини XX ст. інтеліґенція була єдиним рушієм національно-визвольного руху, творцем національної ідеології, політичних партій, збирачем і захисником національної культури на Волині. Природно, що діяльність її кращих представників знайшла відображення в стендах Кременецького краєзнавчого музею. Слід зазначити, що музей був створений у 1937 р., спочатку називався Muzeum Ziemi Krzemienieckiej im. Willibalda Bessera, був складовою Кременецького ліцею і знаходився в одному з корпусів цього навчального закладу. У 1939 р. він став самостійною установою, а в 1950 р. музей перемістився в нинішнє приміщення, яке раніше займала Волинська духовна консисторія [7].

Один із стендів експозиції музею подає світлини, документи, які висвітлюють громадсько-політичне життя Кременеччини у 20–30-х рр. XX ст. Зокрема, подано матеріали про діяльність підпільної молодіжної організації «Юнак» [8, с.130]. На дошці є фотографія сім'ї Бжеських. **Роман Бжеський** (1897–1982 рр.) – громадсько-політичний діяч, письменник. Він народився у Чернігові. У студентські роки Р. Бжеський був активним членом таємної молодіжної організації «Братство са-

мостійників». З вибухом революції 1917 р. Р. Бжеський кинувся у вир політичної боротьби і державного будівництва [9, с.18].

На початку 1920 р. він опинився у Кременці. На центральній вулиці міста Кременець Р. Бжеський відкрив книгарню від «Просвіти». У Центральному державному історичному архіві м. Львова зберігається звіт про поїздку уповноваженого товариства для ознайомлення з роботою книгарні. У цьому звіті подано високу оцінку роботи Р. Бжеського, зокрема, відзначається, що «...п. Бжеський емігрант з Великої України, людина роботяща, а передовсім любить книжку (пише під псевдонімом Характерник) й уміє книжку продати». В кременецький період життя Р. Бжеського вийшли його поетичні твори, які сповнені віри в сили народу. У 1923 р. в журналі «Веселка» видрукувана поема «Срібносиняя легенда», присвячена січовим стрільцям, вірші «Легенда Крут», «22 січня», «Тим, що полягли під Базаром». Р. Бжеський активно співпрацював із «Літературно-науковим вісником» також з «Літописом Червоної калини».

Напружена громадсько-політична діяльність Р. Бжеського була теж перервана арештом та ув'язненням у Березі Картузькій в 1934–1939 рр. Лише з початком Другої світової війни Роману Бжеському та іншим в'язням вдалося вирватися на волю. Від літа 1941 р. – він заступник редактора газети «Волинь» Уласа Самчука у Рівному. Далі – недовге повернення до Кременця та з 1944 р. – еміграція [10, с.5].

Окремий стенд розповідає про громадсько-політичне життя Кременеччини у 20–30-х роках ХХ ст. Особливо виділено діяльність **Бориса Козубського** (1886–1953) – адвоката, громадсько-політичного діяча, посла до Сейму. Дитинство Бориса пройшло в Кременецькому повіті. І в школі, й в Острозькій гімназії Борис Козубський вирізнявся з-посеред ровесницького загалу гостротою розуму. Закінчивши у 1906 р. гімназію, вступив на правничий факультет Київського університету імені Св. Володимира. Невдовзі за участь у студентських заворушеннях потрапив у поле зору царської «охранки». Від переслідувань змушений був рятуватися переїздом до Харкова, щоб продовжити там не тільки навчання в університеті, але й боротьбу проти російського царату. У 1913 р. випускник Харківського університету розпочав правничу кар'єру в адвокатській конторі М. Міхновського. Під впливом М. Міхновського молодий адвокат Б. Козубський вступив до Радикаль-

ної української партії (РУП) й остаточно сформувався як політик. Боротьба за Українську самостійну державу стала його незмінним життєвим кредо [11, с. 90].

Після повернення з Києва в Кременець Б. Козубський одразу ж включився у суспільне життя краю. Його обрали головою міської думи, а згодом – головою Кременецької повітової земської управи в часи УНР. У квітні 1917 р. в Києві відбувся Український національний конгрес, на якому Б. Козубського обрали, як представника Волині, до Центральної Ради від Української революційної партії. Роки 1917–1920 для Бориса Козубського та його однодумців пролетіли в самовідданій праці в ім'я розбудови та зміцнення молодої Української держави. Одним із свідчень становлення української державності на Кременеччині був випуск паперових грошей номіналом 1, 3, 5 і 10 гривень у 1918 р., зокрема, на купюрах стояв підпис голови повітової управи Б. Козубського. У 1919 р. польська влада ув'язнила Б. Козубського з багатьма друзями по боротьбі до концтабору в містечку Домб'є, неподалік від Кракова. Доклавши значних зусиль, дружина Олена Козубська зуміла домогтися виходу чоловіка на свободу.

У 1920–30-х рр. Козубський працював адвокатом у м. Кременці. Просвітяни обрали Б. Козубського своїм головою. Він брав участь у створенні читалень «Просвіти», українських кооперативів, банків. Його соратниками стали В. Дорошенко, В. Гнажевський, С. Жук.

З 1925 р. Б. Козубський очолив УНДО, одну з найвпливовіших політичних партій у Кременецькому повіті. Обраний 1922 р. послом до польського Сейму Б. Козубський став одним з організаторів Українського парламентського клубу.

31 серпня 1939 р. польська поліція масово арештовувала українських патріотів Кременця та всієї Волині. До Берези Картузької потрапили Б. Козубський і його син – Юрій Козубський. У вересні 1939 р., внаслідок наступу німецьких завойовників, охоронці табору порозбігалися. Це врятувало життя багатьом в'язням Березі Картузької. Покаліченого й виснаженого Б. Козубського помістили до Кременецької лікарні. Згодом, дружина перевезла хворого чоловіка до Львова. До червня 1940 р. його лікували друзі в клініці медичного інституту. Згодом Б. Козубський якось прилаштувався коректором в обласній газеті «Вільна Україна».

У серпні 1948 р. його арештували, звинувативши в антирадянській пропаганді. В жовтні цього ж року військовий трибунал засудив 62-річного Б. Козубського до 25 років мордовських таборів. У тих таборах він помер у 1953 р. [10, с. 19].

Черкавський Михайло (1879–1929) – громадсько-політичний діяч, сенатор, публіцист. Народився М. Черкавський у с. Якимівці (тепер Лановецький р-н Тернопільської обл.). Закінчив у 1907 р. історико-філософський факультет Київського університету св. Володимира. Потім вчителював у Бессарабії. У 1909 р. разом з дружиною переїхав на Волинь, де вчителював у Луцьку, потім у Дубно та у Дермані. За часів УНР був комісаром освіти на Волині.

Михайло Черкавський був діяльним членом всіх українських організацій на Волині, в тому числі і в Кременці. Він зумів себе проявити, як добрий організатор, впливовий політичний діяч. Політичні уподобання М. Черкавського були пов'язані з національно-демократичною течією, репрезентованою УНДО. Зрозуміло, що земляки його поважали та підтримали на виборах до сенату. В 1922 р. М. Черкавський був вибраний від Кременецького виборчого округу сенатором польського парламенту. Його обрали першим головою клубу представників українського люду у польському парламенті. В сенаті М. Черкавський розвінчував антиукраїнську політику уряду, вимагав створення рівних з польськими громадянами прав та умов для розвитку української національної культури та шкільництва [11, с. 108].

М. Черкавський займався активною видавничою, публіцистичною та журналістською працею. В Луцьку під його керівництвом виходили газети «Громада» (1925–1926 рр.) та «Українська Громада» (1926–1929 рр.). Помер М. Черкавський у розквіті творчих сил від прикрого випадку. На вулиці у холодну пору підібрав кошеня, яке подряпало йому руку. Потрапила інфекція, почалося зараження крові. Антибіотиків тоді ще не було. Відтак лікарі ні у Кременці, ні у Львові не змогли нічого вдіяти. Помер і похований М. Черкавський у Львові [11, с. 109].

Даушков Сергій (1905–1991 рр.) – український поет, прозаїк-казкар. Народився в с. Андруга, що на Кременеччині, в багатодітній родині сільського мельника. Маючи лише початкову освіту, завдяки природному обдаруванню та наполегливій праці здобув визнання як прозаїк. Написав

більше десяти романів і повістей, понад 250 «Казок старого млина». На жаль, переважна більшість творчого доробку письменника у рукописах.

Сергій Даушков – автор популярної історичної повісті про княжі часи «Було колись», виданої у Кременці 1936 р., кількох збірок оповідань, понад 50-и публікацій малої прози у різних часописах. За польської влади друкувався у багатьох часописах [8, с.70].

В експозиційному стенді «Освітні заклади» присутнє ім'я представника освітянської інтелігенції – **Аркадія Животка** (1890–1948). Він народився у слободі Пухове Острогозького повіту Воронізької губернії (нині Лискинський район Воронізької області), на Подонні. За студентських часів А. Животко був активним членом Української партії соціалістів-революціонерів у Петербурзі. Там його застали політичні події 1917 р. В 1917–1918 рр. він був членом Української Центральної Ради від Воронежчини; після українсько-більшовицької війни спочатку жив на Волині, з 1923 р. – у Чехословаччині, де викладав у Педагогічному інституті ім. Драгоманова в Празі; з 1945 р. – в Німеччині, де і помер.

На Волинь А. Животко приїжджав у 1921 р. та зупинявся у повітовому місті Кременець. Він відразу звернувся до «Просвіти» з проханням знайти йому педагогічну роботу. В біографічних даних вказував, що за спеціальністю він педагог в галузі дошкільної освіти. Також зазначав, що має певний досвід роботи у цій галузі. В м. Кременець він влаштовувався учителем дитячого притулку, потім – співробітником воєводського земства. На той період припадала його активна співпраця з кременецькою «Просвітою». Отримавши посвідчення члена Товариства у травні 1921 р., А. Животко відразу став ініціатором створення та головою секції дошкільного й позашкільного виховання дітей при товаристві. А. Животко створив у Кременці дитячий клуб «Дитяче коло». Спочатку до клубу було залучено 25 дітей та згодом їх кількість зросла. При клубі функціонувала дитяча бібліотека та працював театр. У 1923 р. А. Животко переїхав до Чехії [10, с.12-13].

На стенді «Діяльність «Просвіти» розміщено матеріали про відомих просвітян краю. **Жук Семен** (1893–1941) – громадсько-політичний діяч, вчитель, посол до Сейму, директор банку, публіцист. Народився С. Жук в с. Боложівка, колишнього Крем'янецького повіту. Освіту спочатку здобував у сільській парафіяльній школі. Потім навчався у двох-

класній школі в Шумську. У 1908 р. поступив до Волинської Свято-Федорівської церковно-вчительської гімназії в Дермані, яку закінчив у 1911 р. Далі працював вчителем в одній із шкіл Староконстянтинівського повіту, у 1912–1914 рр. – у школі в Рівненському повіті. З 1914 по 1915 рр. працював директором нижчої школи в с. Борисові Острозького повіту. З 1915 р. С. Жук був мобілізований російським царатом в армію, але очевидно, довго не перебував на службі. Вищу освіту С. Жук здобував у Києві в кооперативному інституті.

Після поразки національної революції Семен Антонович повернувся на рідну Волинь. З 1918 по 1919 рр. працював учителем Вищої початкової школи в Острозі. Згодом він займався активною культурно-просвітницькою діяльністю на Кременеччині, брав активну участь у роботі товариства «Просвіта». Він був провідним діячем Української соціал-радикальної партії. У 1928 р. був обраний послом до Сейму. Після розпуску Сейму С. Жука заарештували.

У 1933 р., за рішенням управління банку, С. Жука було призначено головним директором кооперативного банку в Почаєві. Перед приходом більшовиків Семен Антонович виїхав в с. Чайковичі, що на Львівщині. Там він працював у школі. Загинув С. Жук трагічно 26 червня 1941 р. [12].

Окремий стенд розповідає про важливі сторінки з біографії нашого видатного земляка, Гомера ХХ ст. – **Уласа Самчука** (1905–1987). Улас Самчук народився в селі Дермань на Волині у селянській родині. Сім'я жила на хуторі Лебедина, що за п'ять кілометрів від Дермані. Навчався в церковнопарафіяльній школі в Тилявці, Дерманській вищепочатковій школі, Українській гімназії в Кременці.

Літературний дебют молодого літератора У. Самчука припав на період навчання у Кременці, коли в 1925–1926 рр. у варшавському журналі «Наша бесіда» побачили світ його ранні оповідання. Перший успіх окрилив і зумовив рішення присвятити себе літературній праці. У автобіографічному романі «Юність Василя Шеремети» [13] не відображено жодної вагомої історичної події, але У. Самчук на порівняно невеликому локальному матеріалі спромігся підняти низку важливих проблем, зокрема переконливі характеристики школярів української гімназії, описи м. Кременця, визначили ідейно-мистецьку важливість роману. Упродовж 1920–1927 рр. він був учнем Кременецької української

гімназії. На початку 1920-их рр. тут діяв літературний гурток «Юнацтво», до нього входив і був активним дописувачем У. Самчук. Гуртківці видавали рукописний гімназійний альманах з однойменною назвою. В ньому У. Самчук публікував свої перші твори. У 1922 р. у журналі «Юнацтво» У. Самчук розмістив вірш «Не любити не можу свою я країну...». У. Самчук був членом Кременецької «Просвіти» з 30.08.1923 р. У 1926 р. у с. Дермані У. Самчук організував школу «українського національного танку», кваліфікацію для чого отримав перед тим на курсах митця народного танцю В. Авраменка.

У 1941–1942 рр. У. Самчук редагував газету «Волинь», згодом працював у Німецькому пресовому бюро. У березні 1942 р. його заарештувала німецька влада за звинуваченням у тому, що він надав редагованій ним газеті небажаного для окупантів самостійницького характеру. Проте незабаром Самчука випустили. 1944–1987 рр. – період «другої еміграції» письменника. У 1948 р. він переїхав до Торонто (Канада), де помер у 1987 р. [10, с. 27–29].

На окремому стенді предоставлені фотокопії робіт знаного в краї художника, представника мистецької еліти **Якимчука Олександра** (1899–1970). У 1921–1923 рр. він навчався живопису в приватних майстернях Варшави. У 1928 р. продовжував художню освіту в Італії. Твори: «Копання картоплі», «Млин у с. Крутнів», «Мисливець» (1928), «Зима» (1929), «Жебраки в Почаєві» (1938), «Портрет Т. Шевченка» (олівець, 1939); серія акварельних пейзажів Волині (1940–1944). Його твори зберігаються в Кременецькому краєзнавчому музеї. В 1925–1931 рр. він викладав у Почаївській художній школі. Одночасно з роботою в майстерні О. Якимчук керував Почаївським аматорським театром при «Просвіті». Художник постійно був учасником мистецьких виставок у Львові, Кременці, Луцьку, Варшаві [2, с. 24].

В експозиції відділу є портрет письменника **Юхима Виливчука** (Ваврового – літературний псевдонім). Він народився в с. Попівці, нині – Кременецького району, в селянській родині. Змалечку пізнав смак тяжкої праці. У 14 літ став учнем друкарні Почаївської лаври, де освоїв фах складача. Юхим Вавровий був учасником подій 1917 р. Під час громадянської війни з гвинтівкою в руках боровся за кращий лад в Україні. З приходом до Києва денікінців повернувся до рідних Попів-

ців. Його заарештували поляки. У 1920 р. був звільнений і повернувся до Києва. Згодом (1920–1930 рр.) він був червоноармійцем, писав багато віршів, мріючи про щасливе життя.

Тричі (1931–1936 рр., 1937–1947 рр., 1950–1953 рр.) Ю. Виливчук був заарештований і майже 20 літ перебував у засланні в сибірських таборах. Збереглося понад 30 віршів, писаних у неволі, в умовах ізоляції. Писав він їх на сірникових коробках, зашивав у ватних штанах чи матраці. Після двадцятирічного поневіряння у сталінських таборах повернувся в Україну, в рідні Попівці, де жив на мізерну пенсію. В останні роки життя Юхим Андрійович намагався видати збірку віршів. Проте в умовах брежневського застою це виявилося марною справою. Помер 2 грудня 1970 р. Вірші Ю. Ваврового друкувались посмертно у квартальнику «Поезія», газетах «Літературна Україна», «Друг читача», «Вільне життя» [10, с. 7–8].

Необхідно згадати про **Василя Кархута** (1905–1980 рр.) – лікаря, доктора медицини, письменника, громадського діяча. Він народився в с. Марківці Товмацького району (нині Тисменницький) Івано-Франківської області в родині греко-католицького священика. Після закінчення початкової школи в рідному селі в 1913 р. навчався в Українській приватній гімназії ім. Тараса Шевченка в с. Городенці. Після смерті батька в 1919 р. В. Кархута перевели до Коломийської гімназії з українською мовою навчання, а через два роки – у Львівську українську академічну гімназію, яку він з відзнакою закінчив у 1924 р. Восени 1924 р. В. Кархут вступив на медичний відділ Українського таємного університету у Львові. Коли рішенням польської влади у 1925 р. закрили цей університет, В. Кархут студіював медицину в університеті Яна II Казимира у Львові і 3 червня 1932 р. закінчив його.

У 1934 р. В. Кархут закінчив лікарську практику у Львові й переїхав до Кременця. Понад 5 років жив і трудився В. Кархут у Кременці. Тут його родина жила у помешканні Олександра Глувка. В. Кархут відкрив свій офіс, в якому вів прийом хворих. Він здобув популярність серед кременчан. Проте, мав проблеми з польською владою. Зокрема, аптекарі відмовлялись відпускати ліки за його рецептами, які були написані українською мовою. У Кременці В. Кархут написав і видав декілька книг, новел. Наприклад, цікавими є спогади «Полум'яний вихор» [14].

Війна 1939 р. застала В. Кархута у Кракові, де він був на курсах підвищення кваліфікації. Наприкінці вересня 1941 р. гестапо, за підозрою в приналежності до ОУН, заарештувало В. Кархута й доправило у Львівську в'язницю. Вже після війни, 5 серпня 1946 р., Василя Володимировича військово-польовий суд у Києві засудив на 15 років каторжних робіт та 5 років обмеження у правах з конфіскацією майна. У 1991 р. – через 11 років після смерті лікаря – цей вирок було визнано незаконним, а засудженого посмертно реабілітовано. У роки хрущовської відлиги він повернувся в Україну. Поневірявся, оскільки його не працевлаштували та продовжували переслідувати. У жовтні 1980 р. він помер [10, с.]. Внучка у 1993 р. передала Кременецькому краєзнавчому музею книгу В. Кархута «Жива аптека», кілька світлин діда, газетні публікації про нього.

Необхідно згадати про одного з директорів музею, вченого, дослідника Волині, представника наукової еліти **Олександра Цинкаловського** (1898–1983 рр.). Народився у м. Володимир-Волинському. Початкову освіту здобув у Ковельській гімназії. У 1918 р. проходив службу у військах УНР; у відділі культури, займався організацією українських шкіл на Кременеччині. Після закінчення у 1929 р. Варшавського університету працював у Державному археологічному музеї у Варшаві, був членом Польського археологічного товариства, членом НТШ у Львові. Виїздив з експедиціями на Волинь, Полісся, Підляшшя для дослідження історичних пам'яток та археологічних знахідок. У 1936–1939 рр. працював директором Кременецького краєзнавчого музею. Проводив археологічні розкопки в Кременці у 1937 р. З початком Другої світової війни повернувся до Варшави та посідав місце керівника Волинського відділу Державного археологічного музею. Після війни оселився у Кракові. Науковий доробок присвячений археологічному дослідженню Волині. Значний інтерес становлять двотомний енциклопедичний довідник «Стара Волинь і Волинське Полісся» (1984–1986 рр.) [15], «Княжий город Володимир» (1935 р.) тощо. Крім археологічних досліджень, Олександр Цинкаловський писав про найдавніші події з історії України, про Червенські міста, княжі міста. На професійному рівні цікавився гідрологією та картографією. Автор 12 карт Волині і Полісся. Похований у Варшаві [10, с. 32–33].

У фондах Кременецького краєзнавчого музею є ряд документів, що допомагають розкрити діяльність освітянської інтелігенції [16], [17] та матеріали, що висвітлюють діяльність музею [18]. Звичайно, що в одній статті всі аспекти проблеми не охопити.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на початку XXI ст., у період становлення нашої держави, ми шукаємо приклади для національної самоповаги. Саме у матеріалах краєзнавства, у діяльності знакових постатей української еліти слід шукати такі ідеали. На нашу думку, в діяльності української інтелігенції першої третини XX ст. на західноукраїнських землях втілені ті риси українського народу, які могли б єднати націю сьогодні.

Документи і матеріали, зосереджені в музейних фондах, сприяють осмисленню своєї історичної спадщини та проведенню дослідницько-аналітичної роботи на джерельній базі, що має різне походження та інформативне наповнення. Матеріали експозиції музею міжвоєнного періоду XX ст. спонукають не лише цікавитись історією краю, але сприяють вихованню почуття патріотизму.

Водночас можна стверджувати, що потенціал подальшої розробки зазначеної проблеми ще далеко не вичерпаний.

Список використаних джерел

1. Mączak F. Muzeum regionalne w Krzemieńcu /F. Mączak //Życie Krzemienieckie. – 1937. – № 7. – S. 118.

2. Панфілова О. Г. Мистецьке життя Кременеччини 20-30-х років XX століття: монографія / О. Г. Панфілова. – Тернопіль: Астон, 2012. – 208 с.

3. Іллічова Г. Я. Музеї Тернопільщини – осередки краєзнавчої діяльності / Г. Я. Іллічова //Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Вип. 18. – Харків, 2005. – С. 126 – 133.

4. Чернихівський Г. І. Кременецький краєзнавчий музей: путівник / Г. І. Чернихівський. – Кременець: Папірус, 2005.

5. Оболончик Н. Музей Кременецької землі / Н. Оболончик // Діалог. – 2004. – № 34.

6. Скакальський М. Спомини минулого (1962-1970) /М. Скакальський. – Рукопис. – Кременець. – 374 с.

7. Музеї України [Електронний варіант]. Режим доступу: http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=1408

8. Чернихівський Г. Портрети пером / Г. Чернихівський. – Кременець, 2001. –307 с.

9. Бжеський Роман //І. Панчук. Тернопільщина в іменах. Довідник /Ігор Панчук. – Тернопіль, 2006. – С. 18.

10. Краєзнавчий довідник. Українська еліта Кременеччини міжвоєнного періоду XX ст. /Автор-упорядник І. Скакальська. – Кременець: ВЦ КОГПІ, 2012. – 48 с.

11. Скакальська І. Українська еліта Волині першої половини XX ст.: нариси життя та діяльності: Монографія / І. Скакальська – Тернопіль: Астон-Вектор, 2012. – 180 с.

12. Скакальська І. Громадсько-політична діяльність Семена Жука /Ірина Скакальська – Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2006.

13. Самчук У. Юність Василя Шеремети. Роман /У. Самчук. – Рівне: Волинські обереги, 2005. – 329 с.

14. Кархут В. Полум'яний вихор. Повість / В. Кархут. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. – 128 с.

15. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзнавчий словник / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1986.

16. Кременецький краєзнавчий музей (ККМ). Ф. Док. 4149. Документи правові Кременецького ліцею.

17. ККМ. Ф. Док. 1685. Українська гімназія в Кременці.

18. ККМ. Ф. Док. 4047. Кореспонденція Музею землі Кременецької.

Iryna Skakalska

THE UKRAINIAN ELITE DURING THE INTERWAR PERIOD OF THE 20TH CENTURY IN KREMENETS' DISTRICT IN IN THE KREMENETS' LOCAL HISTORY MUSEUM'S STOCK

The author examines the materials of the museum representing the regional aspect of the Ukrainian Volyn' intelligentsia's activity. The importance of its participation both in the national and political life and in the development of education and culture of the region during the interwar period of the XX th century is shown.

Key words: elite, Kremenets' District, Volyn', Kremenets Local History Museum, culture, national liberation movement.

Михайло Сохацький

БОРЩІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ – НАУКОВО-КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У статті висвітлено діяльність Борщівського обласного краєзнавчого музею, особливості становлення і розвитку закладу, досліджено процес зародження наукових традицій в окремо взятому регіоні. Проаналізовано основні напрямки діяльності установи: польові дослідження, формування музейних збірок, публікації результатів наукових та краєзнавчих досліджень, видавнича справа.

Ключові слова: *Борщів, музей, колекції, виставки, трипільська культура, етнографія.*

Неписана історія краю сягає у глибину віків, оскільки сприятливий клімат, наявність життєздатних чорноземів, багатство тваринного і рослинного світу, а також значна кількість річок створили умови для активного заселення цієї місцевості. Тут народжувались і зникали з історичної арени різні культури і цивілізації. Борщівщина – широкознаний, відомий далеко за межами України край унікальних археологічних пам'яток. Палеолітичні стоянки на берегах Серету і Нічлави, трипільські старожитності з більчанської печери «Вертеба», Михалківські золоті скарби, скіфські кургани, кам'яні гробниці, «Троянові вали», давньоруські городища та руїни середньовічних замків завжди привертали і привертають увагу дослідників. Відтак, «скарби» Борщівщини знайшли своє місце у краєзнавчому музеї.

В експозиційних залах музею відвідувачі можуть ознайомитися з рідкісними археологічними, етнографічними та нумізматичними колекціями. Тут зберігаються прадавні друковані книги, мальовничі полотна й скульптури.

Борщівський краєзнавчий музей розташований у центральній частині міста, в будинку колишнього «Народного дому», збудованого у 1908 р. Музей засновано у 1976 р. Спочатку він існував на громадських засадах, а в 1979 р. став відділом Тернопільського обласного краєзнавчого музею. У 1993 р. при музеї було створено новий відділ – «Музей Т. Г. Шевченка». В тому ж році відкрито й картинну галерею. Тут виставляють свої роботи ху-

Будинок Борщівського краєзнавчого музею

дожники з різних міст України, а також місцеві митці. В 1998 р. створено нову експозицію в краєзнавчому відділі. У 2003 р. заклад отримав статус обласного комунального краєзнавчого музею. Через рік до складу музею увійшов новостворений відділ: у печері Вертеба, що знаходиться поблизу с. Більче-Золоте, було відкрито підземний музей трипільської культури. На даний час Борщівський краєзнавчий музей є різнопрофільним і складається з таких структурних підрозділів (відділів): Історико-краєзнавчий музей, Музей Т. Г. Шевченка з картинною галереєю, Печера-музей трипільської культури «Вертеба» .

Структурною одиницею музею є наукова бібліотека, книжковий фонд якої налічує понад 5 тис. книг. При бібліотеці діє читальний зал. Загальна площа музею – 1072 кв. м. Експозиційна площа – 877 кв.м. Є два фондові приміщення, реставраційна майстерня.

Фондова збірка музею

Фондова збірка музею становить понад 17 тис. експонатів. Найважливіші колекції: археологічна (унікальні матеріали трипільської культури), етнографічна (стародавні вишиті борщівські сорочки), мистецька (твори українських художників, передані Міністерством культури України, роботи місцевих художників), нумізматична колекція та ін.

Тематичні розділи краєзнавчого відділу розповідають про історію краю від найдавніших часів до наших днів. В окремому залі розміщено археологічний відділ. Тут можна оглянути карту археологічних пам'яток Борщівського району, оригінальні археологічні знахідки давнього кам'яного віку, велику колекцію артефактів трипільської культури, копію золотого Михалківського скарбу, старожитності черняхівської культури та періоду давньоруського часу.

В експозиції широко представлені етнографічні матеріали регіону, зокрема колекція Борщівської чорної вишитої сорочки кінця

XIX – поч. XX ст. Експонуються також зразки народного лемківського одягу.

Оригінальними експонатами відображено події Першої та Другої світових воєн. Окремий розділ присвячений відомим митцям Якову Гніздовському та Леопольду Левицькому, уродженцям нашого краю. Виставлені твори та особисті речі художників. Завершується експозиція краєзнавчого відділу розділом «Вироби народних майстрів Борщівщини».

Музей Т. Г. Шевченка є першим великим музеєм поета в Західній Україні. В першому залі експозиції розповідається про дитинство Т. Шевченка. Тут показано родовід поета, експонується макет шевченківської хати. За допомогою характерних експонатів відтворено селянський побут XIX ст. У вітрині експонуються книги, які читали в сім'ї Шевченків, зокрема Біблія і Псалтир. На стіні – ікона Божої Матері, рушник із Черкащини. Окрасою залу є діорама «Мені тринадцятий минало» та скульптура «Молодий Т. Шевченко» – робота кубинського скульптора Томаса Оліви, подарована музею автором.

В окремому залі розповідається про петербурзький період життя і творчості Т. Шевченка. Про перебування поета на Тернопільщині свідчать чотири його акварелі з видом Почаївської Лаври (копії художника Г. Миколишина). В центрі експозиції поміщена творча робота Г. Миколишина «Молодий Шевченко серед селян».

У музеї Т. Г. Шевченка

Третій зал відображає період перебування Шевченка на засланні, смерть поета та вшанування його пам'яті. Експонується копія посмертної маски поета, яку виготовив скульптор П. К. Клодт, викладач Петербурзької Академії мистецтв.

У музеї Т. Шевченка протягом двадцяти років формувалася велика колекція «Кобзарів», яка сьогодні налічує понад 300 примірників. Кожна з цих книг особлива і має свою історію. Безперечно, що найбільшу цін-

ність мають прижиттєві видання творів Т. Шевченка. Серед великої музейної колекції, чільне місце займає оригінальне прижиттєве видання «Кобзаря» 1860 р., надруковане за кошти Платона Симиренка.

Окрасою фондової колекції музею є оригінальне видання поеми «Гайдамаки», яке було здійснене в Петербурзі 1886 р. з присвятою В. І. Григоровичу «На пам'ять 22 квітня 1838 року». Видання ілюстроване художником О. Г. Сластіоном. Він уславився, як неперевершений ілюстратор творів Т. Шевченка. Зміст ілюстрацій та їх послідовність дуже вдало пов'язані зі змістом поеми.

В експозиційній вітрині представлено відомий «Кобзар» 1907 р., що вийшов у Петербурзі за редакцією В. Доманицького. Саме це видання «Кобзаря» шевченкознавці вважають найбільш науковим і достовірним. У колекції музею є також «Кобзарі», що видавались у Галичині 1867 р., 1912 р., 1914 р., зокрема «Кобзар» від 1908 р. (том ІІ), виданий за редакцією Івана Франка у Львові й ухвалений Науковим Товариством ім. Шевченка.

Велика любов і пошана видавців до Тараса Шевченка відчувається в художньому оформленні видань «Кобзаря». Ілюстрації до них виконали такі видатні художники, як І. Їжакевич, В. Касіян та інші. Оригінальним за оформленням є видання 1972 р. (видавництво «Дніпро»), ілюстроване репродукціями з рушників роботи лауреатів премії ім. Т.Г. Шевченка Анни Василащук та Ганни Верес.

Цінними є також збірки Т. Шевченка, передані українською діаспорою Канади. Це 4-хтомний «Кобзар» за редакцією Леоніда Білецького, виданий 1952 р. у Вінніпезі.

Музейну експозицію прикрашає факсимільне видання (точна копія «Кобзаря» 1840 р.), яке було видруковане до 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка Академією Наук УРСР у 1962 р. Особливої уваги заслуговують факсимільні видання «Кобзаря», які підготувало рівненське товариство «Просвіта» у 2000 р. Книга також містить факсиміле «Кобзаря» 1840 р.

Відділ «Печера-музей трипільської культури «Вертеба» знаходиться в однойменній печері, яка розташована за 2 км на північний захід від с. Більче-Золоте. Завдяки великій кількості знахідок, а також, враховуючи унікальність природного об'єкту, тут створено перший

в Україні підземний музей трипільської культури. Відвідувачі мають змогу здійснити мандрівку захоплюючим маршрутом, познайомитися з матеріалами оригінальних археологічних розкопок та оглянути діораму з мальованим трипільським керамічним посудом та п'ятьма скульптурами, що відображають сцени життя трипільців у печері. Екскурсійний маршрут та експозиційні ділянки для огляду відвідувачами підготували працівники музею. Він прокладений залами та коридорами печери протяжністю близько 1 км. Маршрут екскурсантів пролягає неподалік трьох археологічних розкопів трипільського поселення. Збереглися фрагменти мальованої трипільської кераміки, долівка, вимощена випаленою глиною. Усі оригінальні знахідки датуються пізнім періодом трипільської культури.

В лівій частині печери, поруч з екскурсійним маршрутом, розміщена «трипільська лежанка» – місце, де древні трипільці, можливо, здійснювали ритуальні обряди або просто відпочивали. У правій частині печери знаходиться ще один археологічний розкоп. На ньому розчищено великі керамічні фрагменти зерновика, залишки вогнища, ріг тура, частина рогу оленя, невелика чашечка і майже ціла миска. Ці знахідки пролежали в печері понад 5 тисяч років.

Центральне місце експозиції музею займає діорама зі скульптурами, що знаходиться у великому залі завдовжки близько 20 м і шириною 8 м. У глибині залу розміщено скульптуру давнього трипільця, який виходить з темного ходу і несе невеликий глечик, а в лівій руці тримає факел, яким освічує собі дорогу. Речі матеріального вжитку, які розміщені в діорамі, представлені копіями кістяних мотик, крем'яних і мідних сокир, скребків. Важливе значення займає мальований трипільський керамічний посуд. Орнамент нанесений на посуд – аналогічний зразкам розпису на кераміці, знайденим під час

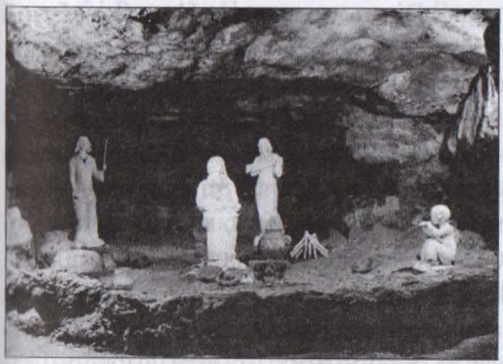

Експозиція у печері-музеї трипільської культури «Вертеба»

розкопок. Керамічні вироби представлені в експозиції двома біноклевидними посудинами, п'ятьма великими зерновиками, чотирма мисками, п'ятьма середніми посудинами.

Варто відзначити, що створити такий музей без археологічного і спелеологічного досвіду просто неможливо. Окрім ґрунтовних теоретичних знань з історії та археології, науковець повинен володіти сумою практичних навиків з методики наукових досліджень у підземному природному середовищі. Саме такі фахівці працюють у цьому відділі музею. До основних напрямків їхньої діяльності належать археологічні дослідження, популяризація та охорона пам'яток історії та культури.

З метою проведення дослідницької діяльності й поповнення музейних фондів організовано роботу наукових експедицій. При музеї протягом багатьох років працюють археологічна, етнографічна, спелеологічна та природоохоронна експедиції. Їх діяльність тісно пов'язана зі специфічними особливостями регіону та основними напрямками роботи музею.

На даний час Борщівський краєзнавчий музей уже не є класичним музейним закладом. Для нас він є інституцією, яка здійснює наукові дослідження, активно співпрацює з науковими закладами України і закордону. Такий досвід співпраці спонукає працівників музею до оволодіння сучасними методиками дослідження і аналізу матеріалу. Такими чином, Борщівський краєзнавчий музей став потужними науково-методичним центром краю. Відтак колектив об'єднав набутий у попередні роки потенціал музейних колекцій із матеріалами новітніх досліджень і презентував їх у сучасній формі.

Серед головних напрямків наукових досліджень музею – детальне вивчення трипільських старожитностей, які зберігає земля Тернопільщини. П'ять тисячоліть тому на території сучасної України існувала стародавня землеробська культура, нащадками якої ми є. Люди, яких ми називаємо трипільцями, заклали підвалини цивілізації на нашій землі. Вони першими почали тут вирощувати хліб і плавити метал, збудували селища. Поява трипільської археологічної культури була одним із поворотних моментів історії нашого краю.

Щодо трипільської культури в суспільстві склалися своєрідні інформаційні стереотипи. В основному трипільську культуру в Україні тісно пов'язують з Київщиною і Черкащиною. Загальновідомо, що наукові дослідження трипільської культури (культури мальованої кераміки) проводив Вікентій Хвойка, проте перші розкопки розпочалися саме на Борщівщині, у с. Більче-Золоте в 1884 р. [1, 3].

Прикметно, що у трипільський час на території сучасної Тернопільської області знаходилися основні осередки трипільської цивілізації, а Подніпров'я (сучасні Київщина і Черкащина) було трипільською периферією.

Керамічна посудина трипільської культури з поселення Збручанське

З 1991 р. при музеї постійно діє археологічна експедиція. Матеріали з розкопок становлять основу археологічної колекції та експозиції музею. Найбільше вивчено поселень трипільської культури, зокрема, поселення біля сіл Глибочок, Збручанське, Більче-Золоте у Борщівському районі, поблизу с. Підзамочок Бучацького району, в селах Капустинці і Росохач Чортківського району та в с. Васильківці Гусятинського району [2, 66].

Археологічна експедиція музею ще з початку 1990-х рр. здійснює розкопки в печерних порожнинах. У 1996–2012 рр. проводились дослідження в печері Вертеба біля с. Більче-Золоте – унікальної археологічної пам'ятки трипільської культури IV–III тис. до н.е. Тут виявлено ділянку, яка активно використовувалась людьми в добу енеоліту, про що свідчать виявлені тут знахідки: непорушені залишки вогнища, велика глиняна миска, перевернута вверх дном, фрагменти кераміки.

У потужному культурному шарі печерних відкладів вдалося зафіксувати у непорушеному стані залягання знахідок. На базі стратиграфії і типологічного поділу кераміки попередньо виділено три хроноло-

гічні горизонти, чітко розмежованих стерильними шарами, що представляють три локальні групи трипільської культури – Заліщицьку, Кошилівецьку і Касперівську. Виробничий інвентар представлений знаряддями, виготовленими з кременю, каменю, кості і металу. Основну масу знарядь праці складають крем'яні вироби. У печері виявлено кістки тварин, що використовувались у виробничих цілях. Серед знахідок привертає увагу значна серія з кістки і рогу. В печері знайдено амулет, виготовлений з кістяної пластини, пов'язаний з культом сонячного бика. Кістяна пластина (10 х 10 см) імітує голову бика з потужними рогами. Невеликі отвори по кутах означають очі і ніздрі. Отвір у верхній частині свідчить про використання предмета як натільної оздоби [3, 419]. Велику групу знахідок складають керамічні пряслиця. Характерними для даної пам'ятки є пряслиця, виготовлені з уламків товстостінних посудин. Мідні вироби представлені трубчатими бочковидними намистинами, мідною сокирою і одним шилом.

Окремі речі і об'єкти матеріальної культури досліджуваної пам'ятки в тій чи іншій мірі відображають світоглядні уявлення древніх племен. Це, в першу чергу, антропоморфні і зооморфні глиняні фігурки та різного роду амулети.

Колекція матеріалів з Вертеби зберігається у Борщівському краєзнавчому та Краківському археологічному музеях. Вона налічує понад 35 тис. фрагментів кераміки, понад 300 вцілілих посудин, близько 120 вцілілих і фрагментованих антропоморфних і зооморфних глиняних фігурок, понад 60 інших виробів з глини (пряслиця, грузила), близько 200 кістяних виробів, 300 виробів з кременю і каменю, а також прикраси з міді, кістки і мушлі [4,4].

Археологічні дослідження у печері Вертеба

Здобуті під час досліджень у печері матеріали вже реставровані і виставлені для огляду в експозиції музею. Вони становлять важливу на-

укову колекцію трипільських старожитностей в Україні і увійшли до загальнодержавного музейного фонду.

Протягом останніх років музей тісно співпрацює з працівниками Інституту археології НАН України, науковцями та студентами Державного Університету Гранд Валлей (США, штат Мічиган). Підготовлено та проведено декілька спільних археологічних експедицій в печеру Вертеба з метою пошуку та вивчення антропологічного та генетичного матеріалу періоду трипільської культури. В 2011 р. до наших досліджень долучились науковці факультету географії англійського Університету Халл, які провели повторні дослідження кісткового матеріалу з печери Вертеба. Зроблено нові біометричні заміри. Взято проби для більш ретельного, якісно нового дослідження кісток на вміст стронцію для точного визначення абсолютного віку людини, що перебувала у печері Вертеба в період енеоліту. Результати польових та лабораторних досліджень допомагають поглибити наші знання про людей періоду трипільської культури, визначити їхній вплив на формування сучасного складу населення України [5, 27].

Співпраця з науковими центрами України та зарубіжжя стимулює колектив музею до теоретичного узагальнення своєї роботи. Результати досліджень трипільських пам'яток опубліковані у наукових фахових виданнях України, Польщі, Росії, Румунії, Молдови, США та Чехії.

Працівники музею постійно проводять археологічні розвідки також у південній частині області. На основі отриманих результатів створено археологічну карту, на якій зафіксовано місця знаходження різновікових археологічних пам'яток.

Значна кількість великих печер на території Борщівського району перетворила цей край у важливий науковий майданчик їх дослідження. Гігантські лабіринтові печерні системи, утворені у неогенових гіпсах Поділля, є найбільшими у світі печерами сульфатного карсту. Заслугою багатьох поколінь спелеологів є відкриття та вивчення складних печерних лабіринтів. Активні, багаторічні пошукові роботи у печерах здійснюють також музейні фахівці. Ще на початку 90-х рр. на основі невеликого спелеозагону, який діяв при археологічній експедиції, утворилася спелеологічна секція «Музей», яка діє при нашій установі на громадських засадах. Основні зусилля зосереджуємо на дослідженнях печери

«Вертеба» та інших печерних пам'яток. Окрім того, в наші завдання входить не тільки вивчення історичних процесів, що відбувалися протягом віків в природних підземеллях, але й виявлення, відкриття та дослідження нових печер. На даний час здійснено комплексні пошукові роботи. Завершено суцільне обстеження території гіпсового карсту у межиріччі Збруча і Серету, виявлено та зафіксовано місцезнаходження нових печерних порожнин, обстежено десятки карстових провалів, тріщин, прокопано сотні метрів у замитих понорах. Відкрито і внесено до загального кадастру печер України нові печери Поділля: Експедиційна, Вертеб Злотого, Мокра Яма, Замкова, Галина, Кадуб, Зимова, Вертикальна [6, 2–11].

Вже понад 12 років досліджується досить цікава і перспективна печера-понор «Музейна» в масиві, який розділяє дві найдовші печери України – «Озерну» і «Оптимістичну». Відкрито сітку розгалужених підземних лабіринтів з високими тріщиноподібними ходами. Складено карту привхідної частини печери.

Активні спелеологічні дослідницькі роботи мають своє відображення у опублікованих статтях з даної проблематики у наукових виданнях відповідного профілю. Налагодилась тісна співпраця працівників музею з Українським інститутом спелеології і карстології, Українською спелеологічною асоціацією, багатьма вітчизняними та зарубіжними спелеоклубами та екологічними громадськими організаціями.

Етнографічна збірка музею

Збір і дослідження етнографічних матеріалів належить до головних напрямків наукової роботи музею. Мета полягає у ґрунтовному дослідженні багатого джерельного і фактологічного місцевого матеріалу, витоків вишивання борщівської народної сорочки – визначного художнього явища національної культури, одного з найбільш давніх і важливих напрямків вітчизняного декоративного мистецтва.

Багата, різноманітна і неповторна народно-традиційна культура жителів Борщівщини формувалася протягом століть. У порівнянні з іншими місцевостями України, тут досить тривалий час добре зберігалися давні народні звичаї, обряди, одяг. Природні, соціально-економічні, історико-політичні та культурно-побутові умови мали вирішальний вплив на формування своєрідного локального варіанту народного одягу.

Найбільш характерні зразки народного одягу зібрано в етнографічній колекції музею. За результатами тридцятип'ятирічної збиральницької і науково-дослідницької роботи музейними працівниками сформована повноцінна етнографічна збірка. Вона нараховує 1160 предметів, які походять тільки з Борщівщини.

Найчисельнішу групу етнографічної колекції складають вишиті святкові, недільні та буденні сорочки. Меншою кількістю представлені спідниці, горботки, запаски і крайки. Незначна частина збірки – це головні убори, шийні прикраси і взуття. Більшість зразків датується кінцем XIX – першою половиною XX ст. На відміну від приватних колекцій, тут кожен експонат має свою правдиву історію. На всі зразки одягу зроблено науковий опис, який інформує про місце походження сорочки, назву населеного пункту, автора роботи та інше. Їх внесено до державного реєстру.

Найяскравішими за насиченістю та багатством вишивки є жіночі сорочки зі сіл Шупарки, Мушкатівки, Юр'ямполя, Більча-Золотого, Бабинців, Пищатинців, Устя, Гермаківки, Залуччя, Пилипчого, Сапогова, Вербівки, Висічки, Олексинців, Худіївців.

Чоловічі сорочки представлені переважно зразками з Мельниці-Подільської округи та центральної частини району. Як правило, це наступні населені пункти: Боришківці, Мельниця-Подільська, Іване-Пусте, Худиківці, Шишківці, Бабинці, Вербівка, Сапогів, Сков'ятин, Пилипче, Кривче, Вовківці [7, 2–11].

Значна кількість зразків народного одягу у свій час була передана до музею жителями району безкоштовно. На даний час брак фінансування утруднює повноцінне поповнення музейних фондів. Тим паче, що тепер відбувається активний процес скуповування для приватних колекцій в населення краю останніх унікальних зразків борщівської сорочки вишитої чорною бавною і інших складових компонентів народного одягу. Проте і в нинішній час ринкових відносин трапляються випадки, коли місцеві жителі дарують музею вишиванки. Декілька років тому жителька с. Вовківці Марія Романчишин передала в музейний заклад безкоштовно давні вишиті сорочки, чим приємно здивувала працівників музею і громадськість району.

Отже, колекція народних сорочок, яка сформована у музеї є цінним етнографічним зібранням. Вона сприятиме відродженню забутої техніки вишивки, відтворенню автентичності українського національного костюма, привернення широкого загалу до народної культури, звичаїв, традицій і обрядів.

З метою професійного, детального вивчення окремих сторінок історії краю та її популяризації у музеї приділяється увага видавничій справі. Зокрема, з 1992 р. започатковано видання науково-краєзнавчого збірника «Літопис Борщівщини». Друком вийшло 12 випусків [8]. Це – колективна праця, в якій на основі наукових досліджень багатьох авторів із залученням численних документальних джерел з українських і закордонних архівів, бібліотек, а також з наукової літератури вдалося глибоко і детально вивчити окремі періоди історичного минулого краю. З самого початку свого заснування часопис не претендував на всебічне і повне висвітлення усіх історичних періодів і подій. Редактори намагалися представити для читачів в основному малодосліджені або свідомо замовчувані теми. При цьому чітко дотримувалися усіх канонів наукового видання. Матеріали, що друкувалися, стосуються винятково Борщівщини. Завдяки науково-краєзнавчому збірнику, науковці з Києва, Львова, Тернополя та інших регіонів України отримали можливість публікувати результати власних досліджень. Своєю появою «Літопис Борщівщини» спричинив пожвавлення роботи і місцевих дослідників-краєзнавців над пошуком цікавих нових тем для написання статей.

Загалом у збірнику опублікували свої статті 107 авторів. Окремі з них стали постійними дописувачами. Таким чином, у десяти випусках подано 190 публікацій, що становить 1300 сторінок тексту. З об'єктивних причин не вдалося дотриматися періодичності виходу збірника. Проте сподіваємося, що охоплені проблеми допоможуть читачам краще пізнати ті складні і суперечливі процеси, що проходили на терені краю, ознайомитись з цікавими й маловідомими подіями, на які так багата Борщівщина.

Збірник подає пізнавальну інформацію для широкого кола читачів на прикладі глибокого наукового дослідження тієї чи іншої історичної події чи явища, чим заклав надійний фундамент для подальших узагальнюючих праць.

Нещодавно вийшла з друку книга «Борщівська народна сорочка: Матеріали. Крій. Техніка шитва. Колекція Борщівського краєзнавчого музею» [9, 365]. Авторами даного дослідження є Людмила та Олексій Покусінські. Публікація етнографічної колекції стала важливою подією у діяльності музею. Книга, обсягом у 365 сторінок, знайомить читача з техніками шитва і технологією виготовлення борщівської народної сорочки. У чудово ілюстрованому виданні опубліковано фондову колекцію сорочок, датованих кінцем XIX – початком XX ст.

Завдяки наполегливій дослідницькій праці автори зуміли описати всі тонкощі і стадії виготовлення сорочки: матеріали, крій, техніки шитва та змережування. Ілюстрації-схеми достеменно відтворюють способи вишивки та відкривають кожен орнамент, вишитий на тій чи іншій сорочці, представленій у книзі, зберігаючи зовнішній вигляд укладених у шві стібків.

Жіночий народний одяг Борщівщини із фондової колекції музею

Грунтовне наукове дослідження з публікацією найяскравіших зразків вишитих сорочок з фондової колекції музею стане вагомим внеском у вивченні багатого джерельного і фактологічно місцевого матеріалу, поверне до витоків вишивання борщівської народної сорочки – визначного художнього явища національної культури, одного з найбільш давніх і важливих видів вітчизняного декоративного мистецтва.

Колектив музею намагається якнайбільше розширити коло наших відвідувачів, вивчити їхні зацікавлення під час проведення різноманітних презентацій, зустрічей, виставок. Багатопрофільність установи визначає тематику виставок та освітніх заходів. Домінують виставки краєзнавчого, мистецького, етнографічного та археологічного спрямувань.

При музеї функціонує картинна галерея. Тут виставляють свої роботи місцеві автори, художники з різних міст України, а також влашто-

вуються виставки картин з фондової колекції, яка налічує біля 500 полотен відомих українських художників. Щорічно експонуємо 25 – 30 виставок. Пересувні виставки музей проводив у закладах культури району, Тернополі, Івано– Франківську, Києві та у музеї-заповіднику «Трипільська культура» в Черкаській області.

З метою популяризації трипільських старожитностей України 56 знахідок з досліджень музейної експедиції експонувалися у 2010 р. на виставці «ANCIENT TRYPILLIA» у Нью-Йоркському Музеї Мистецтв.

Етнографічна виставка, 2012 р.

Музейна колекція народного одягу Борщівщини широко використовується в експозиційній та виставковій роботах. Вже традиційно, щороку у рамках фестивалю «У Борщівському краю цвітуть вишиванки», в музейних залах експонується велика етнографічна виставка «Борщівська народна сорочка».

Для тісної співпраці музею з жителями району та з метою згуртування окремих зацікавлених людей при музеї створені й діють громадські організації. Зокрема, для вивчення та популяризації історичного минулого краю утворено краєзнавче товариство «Джерело», яке об'єднало багатьох розрізнених краєзнавців, істориків регіону та інших міст України.

При картинній галереї музею діє творче об'єднання художників «Потік», до якого входять понад 20 митців краю. Його мета – популяризація творчості місцевих професійних і самодіяльних художників, проведення творчих семінарів, влаштування колективних та персональних виставок.

При «Музеї Т. Шевченка» активно працює літературне об'єднання «Ліра», яке ставить за мету проведення літературних читань, об'єднання зусиль для видання колективних поетичних збірок і окремих авторів.

Музей став важливим об'єктом туристичної інфраструктури. Через Борщів проходять туристичні маршрути, зокрема до Кривченської печери, Кам'янця-Подільського, Хотина. Музейні працівники добре засвоїли методику екскурсійного обслуговування відвідувачів не тільки в експозиціях музею, але і в печерах району, на природних, археологічних та архітектурних пам'ятках. Вони постійно проводять оглядові та тематичні екскурсії учням і вчителям місцевих шкіл, а також для численних груп учнівської та студентської молоді з різних міст України.

Вже традиційно при музеї проходять навчальну практику студенти вітчизняних та закордонних вузів.

Про роботу музею громадськість неодноразово інформували статті в газетах, а про печеру-музей трипільської культури Вертеба створено декілька науково-документальних фільмів.

Очевидно, що для ефективної роботи музею потрібні різнобічні знання, великий досвід, узгодженість працівників, сприяння громади й зацікавлення партнерів. Специфіка нашого закладу полягає в тому, що в його діяльності тісно переплітаються науково-дослідна й освітня функції.

За більш ніж 35-річний період своєї діяльності музей зосередив у своїх фондах та експозиціях унікальну інформацію про культуру та історичне минуле Борщівського району. Публічність, максимальна доступність, толерантність і відкритість музейних колекцій стали головною передумовою успішного функціонування закладу.

Місцеві особливості історичного та культурного розвитку були визначальними факторами, які вплинули на формування своєрідного стилю роботи музейної установи. При цьому вдало використано найбільш яскраві явища і події в галузі етнографії та археології. З часом строкатість у головних напрямках діяльності та наявність різнопланових структурних підрозділів вдалося перетворити у переваги музею, надати йому виразних рис оригінальності.

Список використаних джерел

1. Pawlowicz E. Piezaryw Bilczu /E. Pawlowicz //Teka konserwatorska Galicyi Wschodniej. – Lwów,1892. – S.49–52.

2. Сохацький М. Результати нових досліджень пам'яток трипільської культури на Поділлі /М. Сохацький // Kultura trypolska wybrane problemy. Materialy z polsko – ukrainskiego seminari um naukowego. – Stalowa Wola, 2005. – S. 65–70.

3. Сохацький М. П. Пластини у вигляді голови бика з Вертеби / М. П. Сохацький //Енциклопедія трипільської цивілізації. К., – Укрполіграфмедіа, 2004, т. ІІ. – С. 410–412.

4. Сохацький М. П. З історії археологічних досліджень трипільської культури в Тернопільській області /М. П Сохацький //Археологія. – К., 2006. – №2. – С.3 – 12.

5. Сохацький М. П. Нові палеоантропологічні матеріали з поселення трипільської культури в печері Вертеба /М. П Сохацький //Актуальні проблеми археології: тези Міжнар. наук. конф. на пошану І. С. Винокура (м. Кам'янець-Подільський, 23–25 верес. 2010 р.) . – Тернопіль, 2010. – С. 26–27.

6. Сохацький М. Дослідження печер у межиріччі Збруча і Серету Борщівською спелеосекцією «Музей» /М. Сохацький, М. Бойко, О. Дудар // Свет. – №1 (32). – К., 2007. – С. 2 –11.

7. Николин Н. І. Вишита жіноча сорочка в етнографічній колекції Борщівського краєзнавчого музею /Н. І. Николин //Літопис Борщівщини. – Борщів: [б. в.] , 2006. – Випуск 11. – С. 72 – 79.

8. Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: [б. в.], 1992. – Вип. 1. – 56 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: МП «Чумацький шлях», – 1993. – Вип. 2. – 100 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: МП «Чумацький шлях», – 1993. – Вип. 3. – 100 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: КТ «Джерело», – 1993. – Вип. 4. – 100 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: КТ «Джерело», – 1994. – Вип. 5. – 108 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: КТ «Джерело», – 1994. – Вип. 6. – 117 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: КТ «Джерело», – 1995. – Вип. 7. – 108 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: КТ «Джерело», – 1996. – Вип. 8. – 154 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: КТ «Джерело», – 2000. – Вип. 9. – 92 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: КТ «Джерело», – 2001. – Вип. 10. – 97 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав. зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: [б. в.], – 2006. – Вип. 11. – 124 с.

Літопис Борщівщини: Істор.-краєзнав.зб. /ред. І. Скочиляс, М. Сохацький. – Борщів: [б. в.], – 2011. – Вип. 12. – 144 с.

9. Покусінська Л. Борщівська народна сорочка: Матеріали. Крій. Техніки шитва. Колекція Борщівського краєзнавчого музею /Л. Покусінська, О. Покусінський // Київ: Новий друк, 2013. – 368 с.

Mykhaylo Sokhatskyy

THE BORSHCHIV REGIONAL HISTORY MUSEUM AS THE SCIENTIFIC AND CULTURAL CENTRE OF THE WESTERN PODILLYA

The article highlights the activity of the Borshchiv Regional History Museum. The peculiarities of the process of its formation and development as the establishment has been specified. The process of scientific traditions generations in a particular taken region has been studied. The basic tendencies of establishment's activity were analyzed, especially such as: the field studies, the formation of museum collections, the scientific results and the local history research findings in published forms.

Key words: Borshchiv,Regional History Museum, exhibitions, collection, Trypillya culture, ethnography.

Віра Стецько

ВІДОБРАЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ ІОАННА-ГЕОРГІЯ ПІНЗЕЛЯ У ЗБІРЦІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Стаття присвячена аналізу збірки творів представника нового експресивного бароко другої половини XVIII ст. Іоанна-Георгія Пінзеля у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Доведено самобутність колекції завдяки її локальним особливостям, хронологічним межам, духовно-естетичній основі, яка формувалася під впливом розвитку скульптури бароко другої половини XVIII ст. Простежено творчу діяльність Іоанна-Георгія Пінзеля на теренах нашого краю з часу його появи на «фабриках» Миколи Потоцького у 1740-х рр. і до середини 1761 р.

Ключові слова: *І.-Г. Пінзель, бароко, збірка, скульптура, музей, фонди.*

У фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею виразно виокремилася збірка скульптури бароко XVIII ст., де представлені твори основоположника нової експресивної пластики II пол. XVIII ст. Іоанна-Георгія Пінзеля (? – кін.1761 р.). Колекція сформувалася як систематизоване досліджене мистецьке явище на початку 90-х рр. XX ст. Зважаючи на проблему браку інформативного матеріалу щодо життя і творчої спадщини І.-Г. Пінзеля, формування зазначеної збірки супроводжувалося ґрунтовною дослідницькою, пошуковою та атрибуційною роботою, на базі раніше зібраного експонативного матеріалу.

Сьогодні у фондах музею зберігається вісім скульптур та рельєфів І.-Г. Пінзеля, це матеріали з церкви Покрова Пресвятої Богородиці у Бучачі: алегоричні постаті Віри (ТМКС-250), св. Товія (ТКМС-251), Мужності (ТКМС-252), Мудрості (ТКМС-268), рельєфи – «Відсічення голови Іоанну Предтечі» (ТКМС-35), «Чудо св. Миколая» (ТКМС-36), та скульптури – св. Вікентій а Пауло (ТКМС-253), св. Франциск Борджіа (ТКМС-254) з костьолу Успіння Богородиці у Бучачі. Три твори, зокрема, дияконські двері «Благовіщення» (ТОХМСк-15), «Ангел-Охоронець» (ТОХМСк-16), а також рельєф «По дорозі в Емаус» (ТОХМСк-17), що поступили у фонди музею разом з рештою експонатами з Бучача у 1978 р., у 1990 р. були передані в Тернопільський

обласний художній музей, створений на базі картинної галереї відділу Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Іоанн-Георгій Пінзель. Рельєф. Подороож в Емаус. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, левкас, позолота, 82 х 194 см. Походж.: антепедій з центрального вівтаря церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОХМ, інв. № Ск-17

У травні 1978 р. у фонди музею потрапили перші роботи, авторство яких загалом визнається за І.-Г. Пінзелем – рельєфи-приділи з церкви Покрова Пресвятої Богородиці: «Відсічення голови Іоанну Предтечі», «Чудо св. Миколая», «Подорож в Емаус», дияконські двері: «Ангел-Охоронець», «Благовіщення». Твори ввійшли в постійну експозицію картинної галереї, відділу Тернопільського краєзнавчого музею [6, с. 30].

У повоєнний період відбувалися масові акції зі знищення «ідеологічно шкідливих» творів сакрального мистецтва. Відразу після 1946 р. були зруйновані інтер'єри костьолів, згодом церков. Ікони, скульптура опинилися на межі знищення. Єдиним порятунком для збереження величезної сакральної спадщини у той період стали експедиції науковців, які збирали цінні артефакти у музеї. Пам'ятки, які не вдалося врятувати, втрачені назавжди. У 60-х р. XX ст. в храмі Покрови Пресвятої Богородиці був демонтований іконостас. Царські врата з Покровської церкви вважалися втраченими. В пошуках витвору довелося звернутися до тих часів, коли сподвижники національної культури забирали твори у музеї Львова. Врата були передані у фонди Національного музею у Львові у 1960-х рр. членами наукової експедиції під керівництвом досвідченого музейника Віри Свєнціцької, разом з іншими тво-

Іоанн-Георгій Пінзель.
Рельєф. Благовіщення.
Друга пол. 1740-х рр.
Липове дерево, левкас, позолота, 182 х 85 см.
Походж.: дияконські двері іконостасу церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл.
ТОХМ, інв. № Ск-15

рами сакрального мистецтва з Бучача. У 2007 р. їх виявила в інвентарних книгах музею, де пам'ятка числилася як робота невідомого майстра XVIII ст. (НМЛД-1121). Приділи та дияконські врата залишилися у Бучачі до кін. 70-х рр. XX ст.

До ювілейних святкувань 1000-ліття хрещення Київської Русі у 1988 р. масово проводилося «перепрофілювання» й «освоєння» закритих церков під музеї, клуби, склади. Закривалися храми, серед яких церква Покрови Пресвятої Богородиці у Бучачі. У храмі створили музей природи. Роботи з бічних вівтарів Вознесіння та св. Миколая були демонтовані, деякі з них зазнали значних пошкоджень. Після реставрації у Львівській галереї мистецтв вперше врятовані твори були представлені на виставці «Майстер Пінзель – легенда та реальність» у музеї-заповіднику «Олеський замок» (1987 р.). Згодом скульптури експонувалися на виставках у Москві (1988 р.), Празі (1989 р.), Вілянувському замку біля Варшави (1990 р.), Вроцлаві (1990 р.), окремі скульптури на виставці «Театр і містика» (1993 р., м. Познань).

У 1993 р. праці І.-Г. Пінзеля було виставлено в постійній експозиції музею у розділі «Культура краю кін. XVII ст. – перша пол. XIX ст.». Представлені сакральні твори в експозиції музею набули нової якості в процесі вивчення, дослідження і пропаганди пам'яток, як музейних

експонатів, що представляють культуру краю XVIII ст. Однак музеєфіковані твори продовжують зберігати складний комплекс містичних, художніх, національних міфологем, які вже є частиною історії музею.

Алегоричні постаті Мужності, Віри, Мудрості, св. Товія та приділи-рельєфи «Відсічення голови Іоанну Предтечі», «Чудо св. Миколая», «Подорож в Емаус» І.-Г. Пінзель виготовив для церкви Покрови Пресвятої Богородиці у 1740-х рр. XVIII ст. на замовлення графа, канівського старости Миколи Потоцького (1712–1782 рр.), одного з нащадків герба «Пілава», який став власником Бучача та довколишніх маєтностей після смерті батька Стефана Потоцького (пом. 1726 р.) та матері Іоанни з Сенявських (пом. 1733 р.) [17, с. 59].

Іоанн-Георгій Пінзель. Рельєф. Янгол-Охоронець. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, левкас, позолота, 183,5 х 84,5 см. Походж.: дияконські двері іконостасу церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОХМ, інв. № Ск-16

Довкола авторства інтер'єрного декору церкви Покрови Пресвятої Богородиці існують різні гіпотези та припущення. Вірогідно, І.-Г. Пінзель, прибувши в Бучач у 1740-х рр., виконав свої перші замовлення для графа Миколи Потоцького для старих будівель церкви Покрови Пресвятої Богородиці та костьолу Успіння Богородиці. Вівтарі, після спорудження нових більших храмів, були перенесені туди. Як цілісно виглядали інтер'єри, можна побачити лише на світлинах 30-х рр. XX ст., опублікованих у працях Тадеуша Маньковського та Збігнєва Горнунга [17, 18, 20].

Іоанн-Георгій Пінзель. Рельєф. Чудо Святого Миколая. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, левкас, позолота, 88 х 128 см. Походж.: антепедій з бічного вівтаря св. Миколая церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С-36

Покровська мурована церква виникла на місці старої на східному передмісті Бучача, за одними твердженнями, у 1765–1766 рр. (архітектор Іоанн Шільцер (Шюльтцер). Оскільки в храмі були роботи І.-Г. Пінзеля, церква могла бути спорудженою і в 1755 р. – тоді б її проектував архітектор Бернард Меретин. Зокрема, Григорій Логвин відзначав, що, з архітектурного погляду, Покровська церква нагадує посередній витвір Б. Меретина [9, с. 307]. Відтак, вівтарі, царські та дияконські врата були перенесені із старої церкви у новозбудовану. На думку автора, ця версія є найвірогіднішою.

Про стару церкву у візитаційному акті від 11 березня 1743 р. писалося: «Церква Богородиці, мурована, дуже стара, без склепіння, гонтами побита, як давно існує ніхто не пам'ятає. Під вівтарем напис 1709 р. З царськими вратами та образами давньої сницарської роботи і помальована» [22, с. 433–434]. Площу, на якій зводили новий храм, підсипали землею і укріпили з півдня і сходу кам'яною стіною. Покровська церква невелика, однонефна, тридільна. Збудована з ламаного білого та червоного каменю. Композицією нагадує місцеві дерев'яні церкви. Центральна частина – квадратна, бабинець і вівтарна частина – прямокутні, зовсім короткі бічні рамена. Усі об'єми одної висоти, із заокругленими зовнішніми кутами. Простежується слабо виражена хрещатість у об'ємно-просторовому рішенні. Центральна частина була завершена банею з ліхтариком, яка була втрачена після Другої світової війни.

Щодо оформлення інтер'єру, то в храмі простежується принцип, характерний для західноукраїнських будов другої половини

Іоанн-Георгій Пінзель.
Рельєф. Відсічення голови Іоанну Предтечі Друга пол. 1740-х рр.
Липове дерево, левкас, позолота, 85, 5 х 128 см. Походж.: антепедій з бічного вівтаря Воскресіння церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С-35

XVIII ст., коли скульптуру активно використовували для оформлення інтер'єрів храмів східного обряду.

Як писав Дмитро Крвавич: «Рококо вимагало виходу у відкриті простори інтер'єру, і архітектори запропонували нові форми іконостасних архітектурних модифікацій. Ішлося про це, щоб, з одного боку, зберегти існування намісних ікон, царських врат і дияконських дверей, з другого – зробити над намісним рядом вільний простір, у якому проглядалися б головний вівтар і абсида церкви» [8, с. 133–134]. Набули розвитку також форми бічних вівтарів, які були багато оздоблені об'ємними фігурами, рельєфними антепедіями, композиціями з променями, путі, використання рокайлевої орнаментики колон.

Саме на скульптурних об'єктах, що домінували над живописом, побудоване все храмове мистецьке оздоблення церкви Покрови Пресвятої Богородиці у Бучачі. Внутрішнє оздоблення храму – різьблені вівтарі з фігурними скульптурами виконали скульптори І.-Г. Пінзель (амвон та бічні вівтарі св. Миколая і Вознесіння, декоровані алегоричними постатями Віри, Мужності, Мудрості, св.Товія), а також М. Філевич (головний вівтар). У головному та бокових вівтарях І.-Г. Пінзелю також належали приділи «Чудо св. Миколая», «Відсічення голови Іоанну Предтечі», «Подорож в Емаус», дияконські двері: «Благовіщення», «Ангел-Охоронець», царські врата. У цих рельєфах яскраво простежуються засади рокайльного мистецтва, моделювання об'ємів більш деталізоване, зокрема, це скрупульозно вирізьблені деталі будівель і постатей, загалом детально опрацьований весь задній план рельєфів. Композиції обрамлені асиме-

Іоанн-Георгій Пінзель. Алегорія Мужності. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, біла фарба, вис. 75 см. Походж.: з бічного вівтаря св. Миколая церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С- 252

тричним орнаментом, який будується з переривчастих завитків, де немає жодної прямої лінії, жодного прямого кута – суцільний ланцюг віньєток.

В інтер'єрі храму зберігся амвон, у верхній частині якого вмонтована скульптура «Добрий пастир», стилістично подібна до пластичного трактування алегоричних постатей Віри, Мужності, Мудрості, св. Товія з бічних вівтарів.

Аналізуючи пластичні пошуки скульптора І.-Г. Пінзеля у ранніх творах, різьблених для церкви Покрови, слід відзначити, що скульптури позначені виразними анатомічними пластичними пошуками у заокругленнях форм, що характерні для творів невеликих розмірів, які дещо нагадують різьбу в мармурі. Роботи пофарбовані в білий колір, на деяких елементах автор використав позолоту (Алегорія Мужності, св. Товій).

Для скульптур І.-Г. Пінзель використовував дерево. Дерево стало основою творчості сницарів і так званого «верхнього» бароко. Саме липа, як більш легкий матеріал для інтер'єрного декору, розкрила пластичні можливості різьби, про які сницар не міг навіть мріяти у камені. Це, на нашу думку, «сприяло появі нової стилістики живописної пластики. Особливо це простежується у трактуванні драперій, ніби завихрених у повітрі. У конструюванні ліній та складок І.-Г. Пінзелю вдалося домогтися експресивних пластичних ходів різьби, надто у трактуванні граційних алегоричних жіночих образів [11, с.17]. Він моделював форму динамічно і виразно. Мистецтво І.- Г. Пінзеля уже несло у собі наголоси нової естетики XVIII ст. нових художньо-пластичних

концепцій та формул, вбираючи історичні традиції місцевої національної дерев'яної різьби, використовуючи здобутки попередніх шкіл та мистців найхарактерніших відмінних ознак бароко, що розвивалося на Західній Україні, в поєднанні із професійними здобутками, які отримав у Європі.

Поява робіт (бозето) майстра у Німеччині на мистецькому ринку, які закупив Баварський Національний музей [25, с.21–27], підтверджує гіпотезу тих науковців, серед яких і Адам Бохнак, котрі шукали першоджерел формування пластики І.-Г. Пінзеля у різьбі майстрів південно-німецьких земель, і вважали, що творив скульптор під впливом пластичних засад готики.

Іоанн-Георгій Пінзель. Алегорія Мудрості. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, біла фарба, вис. 75 см. Походж.: з бічного вівтаря Вознесіння церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С- 268

Дещо пізніше Тадеуш Маньковський, характеризуючи мистецтво скульпторів XVIII ст., які працювали на Західній Україні, підтвердив припущення, що витоки творчості І.-Г. Пінзеля варто шукати в Баварії [20, с. 94].

Львівський мистецтвознавець Мечислав Гембарович, характеризуючи роботу маестро над драперіями, висловив припущення, що подібне трактування трапляється у візантійському мистецтві й у середньовічних фресках [5, с. 126–151]. Цю думку розгорнув відомий дослідник творчості майстра Борис Возницький: «Сприйняття Пінзелем (подібно до іншого європейського художника Ель Греко) традицій візантинізму і застосування їх у досягненнях європейського бароко-рококо свідчить про надзвичайне обдарування, чутливість на високу естетичну культуру мистця-новатора» [4 , с. 104].

Іоанн-Георгій Пінзель. Алегорія Віри. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, біла фарба, вис. 75 см. Походж.: з бічного вівтаря св. Миколая церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С- 250

У пошуках витоків та інспірацій у творчості І.-Г. Пінзеля паралельно існують різні припущення, серед яких звертає на себе увагу думка Збігнєва Горнунга, котрий вбачає стильову та ідейну спорідненість його праць зі скульптурою чеської школи першої половини XVIII ст. – творами Матіаса Брауна, Яна Кватайнера, Ігната Плятцера, Лазаря Відмана, а також причетність до рельєфної пластики австрійських майстрів. Однак він також припускає вплив на празьку скульптуру італійської та південно-німецької пластики [17, с. 32]. Цієї ж думки притримується і К. Каліновський, який дошукується інспірацій І.-Г. Пінзеля в творчості бернінівської пластики [23, с. 2].

Бароко у Чехії було органічним стилем, що його розвивали як місцеві майстри, так і художники з інших країн. На їхню творчість мав вплив знаменитий італієць Лоренцо Бернініні. У творчості І.-Г. Пінзеля виразно вимальовуються точки дотику з творіннями великого Берніні. Чеський історик мистецтва Емануель Поха писав, що «римський скульптор Лоренцо Берніні прагнув представити в скульптурі не тільки постать, а й духовне начало, екзальтовану чутливість» [2, с. 10].

У своїх творах І.-Г. Пінзель модифікував естетичний принцип Відродження: висока людяність, увага не тільки на почуттях, а й на значимості героїв. Антропоцентризм І.-Г. Пінзеля, концентрація уваги на найбільш суттєвих психологічних надривах образу, синтез узагальнення й тонке підкреслення окремих форм, масштабність і монумента-

лізм, небачена пластична активність скульптурних форм – ознаки, що вирізняють пластику І.-Г. Пінзеля з-поміж його сучасників. Це ті пластичні знахідки, котрі взяли за основу і трансформували у нових пластичних формах майже 40 учнів та послідовників, що працювали разом з майстром та після його смерті.

Тадеуш Маньковський, дослідник творчості І.-Г. Пінзеля, писав: «Пінзель є виразником своєрідного напрямку експресивної динаміки. Напруженому драматизмові його образів відповідає підвищена експресивність форми, яка досягається надзвичайно сміливою обробкою матеріалу, трактуванням драперій. Статуї ніби замасковані в буревій заломів і вигинів, що мчать довкола фігур» [20, с. 80–81]. Ці особливості характерні для творів, що походять з костьолу Успіння Богородиці у Бучачі. Багате скульптурне оздоблення інтер'єру у бучацькому костьолі Успіння Богородиці виконали: І.-Г. Пінзель (у 1750-х рр. – вівтар св. Тадея, який спочатку містився у готичному костелі, а згодом його перенесли до нового, і вівтар св. Миколая, для яких майстер різьбить фігури св. Франциска Борджіа, св. Вікентія та св. Яна Непомука), М. Філевич та Ф. Олендзький (головний і два бічні вівтарі у 1772 р.) [14, с. 96–97].

Іоанн-Георгій Пінзель. Товій. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, біла фарба, вис. 75 см. Походж.: з бічного вівтаря Вознесіння церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С- 250

Цілісний інтер'єр храму зберігся на повоєнних світлинах 30-х рр. XX ст. Свого часу Дмитро Антонович зауважував: «в добу рококо розвинулася пристрасть наповнювати церкви та костьоли цілими рядами статуй, але в них часто більше експресії, завжди багато руху, вони неспокійні, в кращих творах вони справляють враження акцентованою

Іоанн-Георгій Пінзель. Святий Франциск Борджіа. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, левкас, поліхромія, вис. 120 см. Походж.: з бічного вівтаря костьолу Успіння Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С- 254

рухливістю і темпераментним поривом» [1, с. 312].

Будівничим нового костелу, спорудженого у XVIII ст. на місці готичного храму XVII ст. біля підніжжя Замкової гори, був відомий львівський архітектор Мартин Урбанік, який дуже часто після смерті Б. Меретина працював над замовленнями М. Потоцького. Зведення парафіяльного костелу тривало з 1761 р. по 1763 р. За бажанням його фундатора, М. Потоцького, кути хрещатої будови заповнили невеликими капличками, завдяки чому її план повторює форму герба Потоцьких – хреста «Пілява». Про це навіть було написано над головним входом до храму [24, с. 222]. Головний фасад декорований кам'яними вазами, нагадує костел, спроектований Б. Меретином у Годовиці.

Дві скульптури з костелу – св. Вікентій та св. Франциск Борджіа –зберігаються у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Святий Вікентій – засновник місіонерського ордену єзуїтів, відтворений одухотвореним, лагідним. Тримаючи за руку неслухняну дитину, заспокоює її, направляючи на праведний шлях. Франциска Борджіа, генерала ордену єзуїтів, зображено впевненим та незалежним. Скульптури демонструють високий професіоналізм І.-Г. Пінзеля як вівтарного скульптора, його новаторство у трактуванні пластичних пошуків. Для підсилення пластичних акцентів скульптурних образів митець використовував поліхромію на відкритих частинах тіла. Вважають, що бокові вівтарі св. Тадея та св. Миколая виготовлені для цього храму, були одними з ранніх робіт І.-Г. Пінзеля. У верхній частині вівтаря св. Тадея височіє скуль-

птура святого Яна Непомука з хрестом у руці.

У майстерні І.-Г. Пінзеля було виконано також антепедії (рельєфи) для трьох вівтарів на історичну тематику, які не збереглися. На одному з них відтворено епізод оборони Бучача від турецьких завойовників у 1672 р. У подіях тих часів особлива роль відводилась бабусі М. Потоцького – Терезі Потоцькій, завдяки мудрій дипломатії якої султан Магомет IV зняв облогу і не зруйнував місто. Ці перекази стали улюбленою темою творчості митців різних поколінь, які оспівували образ героїчної і безстрашної жінки в історії краю.

Іоанн-Георгій Пінзель. Святий Вікентій а Пауло. Друга пол. 1740-х рр. Липове дерево, левкас, поліхромія, позолота, вис. 116 см. Походж.: з бічного вівтаря костьолу Успіння Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. ТОКМ, інв. № С- 253

Із костелом Успіння Богородиці у Бучачі пов'язані одні з останніх архівних знахідок, що стосуються першоджерел біографії скульптора І.-Г. Пінзеля. У 1995 р. дослідники польських архівів Ян Островський та Пьотр Красний знайшли церковні книги Бучацької парафії. У книгах реєстрації шлюбів та хрещень, вивезених із Бучача в Польщу напередодні Другої світової війни, містилися записи, пов'язані з іменем І.-Г. Пінзеля. Тут вперше подають імена сницаря – «Іоанн Георгій» («Johann Georg»). Одного разу скульптор був записаний як Григорій.

Доповнюють біографію І.-Г. Пінзеля факти, що висвітлюють подробиці його особистого життя. А саме: «13 травня 1751 року у Бучачі укладено шлюб за римо-католицьким обрядом між шляхетним Іоанном Георгієм Пільзе, молодшим скульптором вівтарним та Маріанною Єлизаветою Кейтовою, вдовою (дівоче прізвище якої до першого шлюбу Маєвська)» [19, с. 339–342]. Двоє синів І.-Г. Пінзеля також

Фрагмент бічного вівтаря св. Тадея зі скульптурами Св. Вікентія та Св. Франциска Борджіа у костьолі Успіння Богородиці, 1740-і рр., м. Бучач, Тернопільська обл. Архівне фото

були охрещені у Бучацькому парафіяльному костелі. Спочатку було записано, що «Адальберд Собецький охрестив дитину іменем Бернард сина шляхетного Григорія Пільзе («artis sculptorias magister») і Маріанни законного подружжя. Тримали при святій купелі видатний пан Бернард Меретин, архітектор найсвітлішого ясновельможного Пана, і Сосновська з Бучача» [19, с. 339–342]. А 3 червня 1759 р. охрестили і другого сина, якого назвали Антонієм. Запис, зроблений у метричній книзі 24 жовтня 1762 р., про те, що «вдова Єлизавета Пільснова вийшла заміж за Іоанна Беренсдорфа», дає підстави стверджувати, що Іоанн-Георгій Пінзель помер або трагічно загинув у кінці 1761 р., і вдова після річної жалоби по чоловікові вийшла заміж утретє. Записів про смерть І.-Г. Пінзеля поки що не виявлено.

Явище модифікації запису імені і прізвища І.- Г. Пінзеля існує в різних варіантах, як у метричних книгах – «Іоан Георгій Пільзе», в іншому випадку – вівтарний скульптор з Бучача «Григорій Пільзе», в книгах рахунків виплат – «Пінзель», «Пензель». Його прізвище писалося і «Пільце», і «Пільснов». На сьогодні загальноприйнятою у наукових колах є версія написання імені скульптора як «Іоанн-Георгій Пінзель». У випадку його німецького походження, як припускає Я.-К. Островський, скульптор міг би також називатися Пільцем. Відомий дослідник рококової пластики Д. Крвавич висунув гіпотезу, що І.-Г. Пінзель може бути і українцем, вихідцем із Закарпаття, який здобув освіту у Шлеську і звідти приїхав до Львова. Дослідник звернув увагу, що «в Ужгороді є ціла династія греко-католицьких священиків із прізвищем Пінзель, мало того,

Фрагмент бічного вівтаря св. Тадея зі скульптурою Св. Вікентія а Пауло, у костьол Успіння Богородиці, 1740-і рр., м. Бучач, Тернопільська обл. Архівне фото

це прізвище у регіоні Закарпаття фігурує у варіантах «Пензель», «Понзель» [8, с. 136]. Таким чином, на думку Д. Кравича, прізвище видатного скульптора може мати й українське походження.

У 1996 р. були опубліковані рахунки, знайдені в архівах, згідно з якими «Statuario Penzel Budzacenci» за костел тринітаріїв у Львові у 1756 р. і 1757 р. отримав виплати. І.-Г. Пінзель, разом із скульптором Гертнером, виконали для костелу тринітаріїв два вівтарі. До роботи над об'єктом були залучені Б. Меретин, скульптори Севастіан Фесінгер, Іоанн Гертнер та І.-Георгій Пінзель, яких було вписано в книги видатків двічі за 1757 р. Двоє останніх працювали над спорудженням вівтарів патріархів, за що Гертнер одержав 990 злотих, а І.-Г. Пінзель – 594 злотих [16, с. 193–211].

«Майстер Пінзель» уперше згадується у 1906 р. Я. Болозом-Антоновичем, як автор кам'яних скульптур на фасаді собору Святого Юра (1759–1761) [15, с. 12–14]. За композицію «св. Юрій Змієборець» та кам'яні фігури фундаторів собору св. Атанасія та св. Лева І.-Г. Пінзель отримав оплату у львівській архікатедрі Святого Юра. Як зазначено у «Книзі реєстрів видатків за 1750–1778 рр.», митець отримав за роботу 36.884 зл. [15, с. 12]. Існує ще одне архівне підтвердження (книга рахунків-виплат) роботи І.-Г. Пінзеля над оформленням інтер'єрів у костьолі Воскресіння Пресвятої Діви Марії у Монастириській разом зі львівським сницарем Антоном Штілем [20, с. 160]. У документі називається тільки прізвище майстра. Для костелу І.-Г. Пінзель виготовив п'ять вівтарів. Якщо у Великому вівтарі, виконаному раніше, пластичні принципи більше статичні, то одні з останніх, позначені експресив-

Іоанн-Георгій Пінзель. Царські врата, 1740-і рр. Липове дерево, поліхромія, позолота, 203,5 х 143 см. Походж.: з церкви Покрови Пресвятої Богородиці, м. Бучач, Тернопільська обл. НМЛ, інв. № Д - 1121

ним драматизмом. «Два вівтарі» та «вівчарики» згадуються у книзі реєстрації видатків. Виплату здійснювали окремими сумами І.-Г. Пінзелеві, «Пінзельовій» (дружині Пінзеля), скульптору Антонові Штілю за один вівтарик та інші роботи [17, с.85 – 86]. Бічні вівтарі, які виготовив І.-Г. Пінзель, відомі нам тільки з фотографій 30-х рр. XVIII ст. Для вівтаря Богородиці він виконав фігури батьків Богородиці – Якима і Анни, а також створив для вівтаря Розалії скульптури Давида та Авраама, вівтарики св. Миколая та св. Антонія Падуанського. Це скульптурні твори виконані уже у 1760-х рр., після повернення І.-Г. Пінзеля до Бучача, після смерті Б. Меретина (1759 р.), з яким його поєднувала тісна творча співпраця.

На час появи І.-Г. Пінзеля у Бучачі, на будівельних «фабриках» М. Потоцького уже працював відомий архітектор Б. Меретин (Мереттіні, Мердерер). У 1744 р. будівельники Львова звинуватили скульптора у тому, що він перебрав велику кількість будівельних житлових, палацових і сакральних об'єктів, переманивши до себе всіх найкращих виконавців, й не належав до цехової організації, тобто був так званим «партачем» [21, с. 86–87]. Але того ж 1744 р. великий будівничий отримав титул королівського архітектора й надалі не підлягав міській цеховій юрисдикції. Можливо, Б. Меретин знав І.-Г. Пінзеля раніше. Можливо, вони навіть разом працювали у Європі, тож для втілення масштабних задумів фундатора М. Потоцького архітектор запросив до співпраці талановитого скульптора.

Для здійснення своїх грандіозних планів канівський староста Микола Потоцький залучав найкращих місцевих майстрів, які працювали в Галичині й на Поділлі, а також запрошував архітекторів та скульпторів із Європи. У нього творили: Бернард Меретин, Іоанн-Георгій Пінзель, Мартин Урбанік, Йоганн Пільцер, Іоанн Шюльтцер, Готфрід Гофман, Антон Штіль, Матвій Полейовський, Францішек Олендський, Михайло Філевич.

Бічний вівтар Св. Миколая у церкві Покрови Пресвятої Богородиці, 1740-і рр., м. Бучач, Тернопільська обл. Архівне фото

Довкола встановлення місця проживання І.-Г. Пінзеля до приїзду в Бучач існує дуже багато гіпотез. Цікавою є та, яку подає дослідник Микола Голубець: «У 1759 році заангажовано до різьбярських робіт шлеського різьбяра Йоганна Пінзеля, що, між іншим, виконав статуї св. Льва і св. Атанасія при церковному вході та св. Юра на церковному фронтоні» [7, с. 581]. «Це перше у мистецтвознавчій літературі повідомлення, у якому прізвище скульптора було подане разом з іменем. До того часу дослідники писали «Майстер Пінзель» [8, с. 135].

Те, що в маєтку М. Потоцького навчали ремесла в цехових майстернях, засвідчують архівні документи, зокрема листування скульптора Матвія Полейовського з приводу його конфлікту з Почаївським монастирем: «Його Величність фундатор настояв на тому, щоб я почав сницарську роботу в Почаївській церкві, бо знав мене з дитячих літ, коли я вчився різьби та архітектури в його метрів, котрі при фабриках повмирали» [3, с. 27]. Ймовірно, у школі під керівництвом досвідчених майстрів Меретина і Пінзеля виховувалося нове покоління тодішніх скульпторів та архітекторів. «Навчання в школах, ймовірно, базувалося на мистецькому диктаті, і, мабуть,

усе-таки на диктаті дуже переконливому, тому що інакше творчий досвід не зміг би бути переданим і дати такий прекрасний результат, як той, що називають рококовою школою Пінзеля і Меретина» [8, с. 137]. На «фабриках», крім архітекторів та скульпторів, які проектували об'єкти, навчали учнів і виконували основні роботи, працювали десятки майстрів високої кваліфікації – теслів, каменотесів, левкасників, позолотників, меблярів, різьбярів.

Канівський староста, граф М. Потоцький, дбав, щоб майстри, які працювали на його «фабриках», були найкращими і ніколи не скупився на винагороду. В листі до президента львівського магістрату Ф. Веніно граф писав: «Фабрики майже усі в моїх маєтках є, слава Богу, без скривдження львівських майстрів, бо регулярно беруть оплату. Відчуваю постійну добру волю шляхетного львівського магістрату, звідки по рекомендації їхмосців панів, президентові мулярі до цих же моїх фабрик були залучені» [4, с. 55]. Місцеві майстри володіли віртуозною технікою різьби по дереву, кращих залучали до виготовлення декоративного оформлення вівтарів та іконостасів, а також вони виконували складні елементи оформлення інтер'єрів: проповідниці, лавки, крісла, двері, різьблені канделябри. М. Потоцький був вимогливим до виконавців, особисто наглядав за будівництвом. Як писав скульптор Матвій Полейовський, граф «вимагав, аби навіть третьорядні роботи – завіси до вікон, замки до дверей, сходи, підлоги – були виконані тільки на щонайвищому рівні» [3, с. 27].

М. Потоцький був одним із найщедріших фундаторів культури і мистецтва свого часу, підтримуючи усі новації творців. Його назвали згодом «будівничим 77 храмів і монастирів». Меценат завжди підтримував архітектора Б. Меретина і скульптора І.-Г. Пінзеля, надавав їм повну свободу у творчості, і саме це сприяло появі нових художньостильових формул пізньобарокової пластики, що привело до її справжнього вибуху в Західній Україні. Саме завдяки такому творчому союзу – замовник, архітектор і скульптор – витворився новий мистецький напрям, якому не було аналогів у Європі [13, с. 26].

У 40-х роках XVIII ст. у Західній Україні створилися сприятливі умови для розвитку сакральної пластики, яка набула нових естетичних ознак і наголосів. Скульптурам притаманні глибокий психологізм об-

разів, драматичні відчуття і яскрава експресивна форма втілення, доповнена сміливим декоративним і живописним трактуванням драпувань із різкими заломами складок. На відміну від Центральної та Східної України у Галичині й на Поділлі мистецтво продовжувало розвивати засади всевладного бароко, розмах якого був настільки великим, що цей велетенський розгін зостається міродатним і для другої половини XVIII ст. На хвилях пізньобарокового сплеску, що прокотився по західних землях, постали справжні перлини – споруди, декоровані скульптурами: собор Святого Юра у Львові, костел Непорочного Зачаття Діви Марії та Успенська церква у Городенці, ратуша, придорожні статуї Яна Непомука та Богоматері, церква Покрови Пресвятої Богородиці, костел Успіння Богородиці у Бучачі, парафіяльний костел у Годовиці та костел Воскресіння Пресвятої Діви Марії у Монастириській, над оформленням яких із кінця 1740-х і до середини 1761 рр. працював великий скульптор І.-Г. Пінзель. Геніальному майстрові в результаті перехрещень європейських художніх традицій із традиціями місцевої ремісничої та професійної різьби вдалося витворити новий феномен пластики, що ввійшла в європейський контекст як українська експресивна пізньобарокова пластика другої половини XVIII ст.

Список використаних джерел

1. Антонович Д. Українська культура [Текст]: [збірн. курс] / за ред. Д. Антоновича ; передм. К. Костева. – Мюнхен : [б. в.], 1988. – 519 с.

2. Веселый П. Движение, застывшее в камне /П. Веселий // Для вас из Чехословакии. 1988. – № 2.

3. Возницький Б. Скульптор Матвій Полейовський /Б. Возницький, Д. Крвавич // Образотворче мистецтво. – 1971. – № 6.

4. Возницький Б. Микола Потоцький. Бернард Меретин. Іоанн-Георгій Пінзель /Б. Возьницький. – Львів: Центр Європи, 2005. – 160 с., 220 іл.

5. Гембарович М. Скульптура та різьблення /М. Гембарович // Історія українського мистецтва. – Київ, 1968. – Т.3

6. Герета І. Картинна галерея Тернопільського краєзнавчого музею. Путівник /І. Ґерета. – Львів: Каменяр, 1981.

7. Голубець М. Мистецтво /М. Голубець //Історія української культури / Видання Івана Тиктора. – Львів, 1937.

8. Крвавич Д. Українська скульптура періоду бароко /Д. Крвавич // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1998. – Т. 236.

9. Логвин Г. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки /Г. Логвин. – Київ: Мистецтво,1968. – 462 с.

10. Площанський В. Бучач /В. Площанський // Слово. – 1865. – Ч. 74.

11.Стецько В. Майстер Пінзель – український Мікеланджело /В. Стецько // Образотворче мистецтво– 1993. – № 2.

12. Стецько В. Пінзель і Тернопільщина /В. Стецько. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 48 с.

13. Стецько В. Таїна Пінзеля / В. Стецько. – Київ: Майстер книг, 2012. – 168 с.

14. Barącz Sadok. Pamiątki Buczackie / Barącz Sadok. – Lwów, 1882.

15. Bołoz-Antoniewicz J. Freski odkryte w gmachu pojezuickim /J.Bołoz-Antoniewicz // Gazeta Lwowska. – 1906. – № 192/193.

16. Brzezina K. Materialy do dziejów artystycznych kośtiola Trynitarzy p.w. Trójcy Przenajświętszej we lwowie /K. Brzezina //Sztuka kresów wshodnich. – Kraków, 1996. – T. 2.

17. Hornung Z. Majster Pinsel snycerz. Karta z dziejów polskiej rzeźby Rokokowej /Z. Hornung. – Wroclaw, 1976.

18. Hornyng Z. Pierwsi rzeźbiarze lwowscy z okresu rokok /Z. Hornung // Odbitka z czasopisma «Ziemia Czerwieńska». – 1936. – T. 3. – № 1.

19. Krasny Piotr. Wiadomosti biografizne na temat Jana Jerzego Pinsla / Piotr Krasny, Jan K. Ostrowski //Biuletyn Historii Sztuki, 57, 1995.

20. Mańkowski T. Lwowska rzezba rokokowa /T. Mańkowski. – Lwów, 1937.

21. Mańkowski T. Lwowskie kościoły barokowe /T. Mańkowski. – Lwów, 1932.

22. Slownik geograhiczny Krolewstwa Polskiego i innych krajow slowianskich. – Warszawa, 1880. – T. 1.

23. Teatr i mistyka. Rzezba barokowa pomiedzy Zachodem a Wshodem. Katalog pod redakcja Konstantego Kalinnnowskego.-Poznan, 1993.

24. Kunżek Tomasz. Przewodnik po wojewodztwie Tarnopolskiem /Tomasz Kunżek. – Tarnopol, 1930.

25. Volk P. Zur Lemberger Rokokoplastik: Bozzetti von Johann Georg Pinsel /P.Volk, O. Kozyr. – Munhen, 2001.

Vira Stetsko

THE DISPLAY OF IOAN-HEORHIY PINZEL'S CREATIVE WORKS IN THE COLLECTION OF THE TERNOPIL LOCAL HISTORY MUSEUM

The article deals with the analysis of the collection of artworks created by Ioan - Heorhiy Pinzel, the representative of the new expressive baroque trend in the second half of the XVIII century, which is preserved in the stock of the Ternopil Local History Museum. It is proved that the collection has become the original phenomenon due to its local features, chronological boundaries, spiritual and aesthetic basis and has been developed under the influence of the main directions of baroque sculpture in the second half of the XVIII century. Ioan - Heorhiy Pinzel's creative activity on the territory of our country has been traced since his appearance at Mykola Pototsky's «factories» in the 1740s and up to the middle of 1761.

Key words: I.-H. Pinzel, baroque, collection, sculpture, museum, stock.

Наталія Стрілець

СВЯТКУВАННЯ 60-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ БОГДАНА ЛЕПКОГО В ГАЛИЧИНІ

(на основі фондів музею Б. Лепкого в м. Бережани)

У статті висвітлюється відзначення 60-річного ювілею Б. Лепкого в Галичині. Детальніше розглянуто урочисті заходи у Бережанах, Рогатині, Львові, Коломиї, Івано-Франківську.

Ключові слова: *Богдан Лепкий, ювілей, академія, афіша, вітальна адреса, альбом, вілла «Богданівка».*

Богдан Лепкий (1872–1941 рр.) – поет, прозаїк і публіцист, критик і літературознавець, видавець-текстолог, талановитий перекладач творів західноєвропейської та російської літератур, художник, педагог, професор Ягеллонського університету, сенатор польського сейму. За 69 років життя Б. Лепкий видав 77 власних книг і 62 томи творів українських письменників. Світове визнання йому принесли історична епопея «Мазепа», повісті «Сотниківна», «Вадим», «Каяла», оповідання «Орли», пісня «Видиш, брате мій…» та ін. В його творчій спадщині десятки збірок поезії та оповідань, літературознавчих досліджень, перекладів. Він багато зробив для популяризації та визнання української літератури й культури в Польщі та світі як своїми художніми перекладами і літературною творчістю, так і виступами у пресі, видавничою та редакторською діяльністю. Пошанований за життя, Б. Лепкий належить до тих представників українського письменства, творча спадщина яких з ідеологічних міркувань була штучно вилучена з культурно-мистецького обігу на радянських теренах. Ситуація кардинально змінилася у добу національного відродження: ім'я Б. Лепкого та його твори прийшли до сучасного читача. Завдяки зусиллям ентузіастів, добродійству багаторічного куратора архіву письменника д-ра Р. Смика, у Бережанах у приміщенні міської ратуші 27 серпня 1995 р. відкрився музей Богдана Лепкого, де у шести експозиційних залах зібрані численні експонати про життєвий та творчий шлях письменника.

Окрема група експонатів присвячена 60-річчю митця, яке припало на 4 листопада 1932 р. З цієї нагоди українська громадськість Галичини влаштовувала різноманітні урочисті заходи на пошану ювіляра. Почин святкуванням подав Краків, де Б. Лепкий у той час проживав і працював викладачем в Ягеллонському університеті. Не могли оминути ювілей славного земляка й на рідній землі. Ціла низка галицьких міст і містечок пошанували відомого українського письменника проведенням урочистих академій та концертів.

У м. Бережанах з нагоди 60-річчя від дня народження Б. Лепкого було створено спеціальний ювілейний комітет, до якого ввійшли представники всіх українських товариств міста [13]. Його очолив о. проф. Василь Дубицький, «товариш молодих літ» митця. Члени комітету доклали чимало зусиль, щоб всі ювілейні заходи пройшли на належному рівні. Згодом у львівській газеті «Новий час» Петро Сагайдачний писав з цього приводу: «20-те грудня 1932 р. надовго залишиться в пам'яті. Це вперше Бережанщина здобулась вітати за життя свойого поета і письменника» [1].

В експозиції третього залу Обласного комунального музею Б. Лепкого в м. Бережанах зберігається оригінальна афіша «В 60-ті роковини уродин українського письменника й поета, професора Богдана Лепкого», якою запрошували «всіх приятелів, товаришів і прикленників таланту Достойного Ювилята» на свято [12]. З афіші довідуємось, що святкова програма була розписана на весь день і складалася з чотирьох частин. Спершу відбулось Богослужіння в церкві Святої Трійці м. Бережани, на якому був присутній ювіляр з дружиною та дітьми. І урочиста служба, і саме перебування у стінах храму, пам'ятного з дитинства, очевидно, не могли не зворушити письменника. З дитинства Б. Лепкий був залучений до церковно-релігійного життя. В період учнівства у Бережанській гімназії ходив до церкви на щоденні ранішні Богослужіння, які відправляв для гімназистів катехит о. Михайло Соневицький. Поспіхом, без запинки відчитував з аркуша свої «гріхи» на сповіді, щоб швидше висповідатись та їхати на свята додому. Будучи молодим суплентом (помічником вчителя. – Н. С.) цієї ж гімназії, слухав відправи вже разом зі своїми учнями. Дідусь, о. Михайло Гліб овицький, був бережанським деканом, «Чи в його сивій голові промай-

нула тоді хоч на мент думка, що на цьому місці колись, по літах, відправлятиметься Богослужіння на свято його внука?» [1].

Урочини розпочалися о 12 годині академією «для селянства і шкільної молоді» у залі «Надії», стіни якого були прикрашені «фестонами зі смерекових гілок із жовтими та синіми стрічками, а на них прикріплені великі жовті написи заголовків найвідоміших творів письменника» [1]. Крім гарної концертної програми було вітання від мешканців с. Жукова. Громадянин Недільський зачитав грамоту, якою Громадська Рада села на своєму засіданні 2 грудня 1932 р., «виконуючи бажання і волю усіх громадян, іменувала Ювіляра Почесним Громадянином Жукова», а вулицю, «що йде від кооперативи «Єдність» у напрямі церкви, на вічні часи назвала Його Іменем». На жаль, до нашого часу цей документ не зберігся, лише зі слів кореспондента часопису «Новий час» довідуємося, що грамота була друкована золотими буквами «на розкішному» блакитному папері, водночас її прикрашала «на жовто-блакитному шнурі громадська печать, витиснена на воску» [1]. Також у фондах музею Б. Лепкого зберігається копія вітальної листівки від колишнього пароха с. Жукова о. Івана Заверухи, у якій вміщено велику «Пісню-привітання Ювілятові» [19].

У вечірній програмі дублювалися ті ж художні номери, що й у ранішній, «розбавлені» вітаннями від різних українських установ міста. Відкрив вечір о. професор В. Дубицький, який від імені бережанців вручив Б. Лепкому «замість золота та дорогих каменів, що їх повинно сьогодні принести в дарі Ювілятові, вдячне українське суспільство … пропам'ятну книгу-альбом» [1]. Шкіряну оправу для нього виготовила «переплетня» Наукового товариства ім. Шевченка у Львові, вишитий футляр – Союз українок Бережан, сторінки альбому розмальовував рослинним та геометричним орнаментами учень гімназії Аполлінарій Осадца, в майбутньому відомий архітектор у США. Альбом був наповнений фотографіями зі сіл Поручина, Жукова, Краснопущі, Раю та міста Бережани [11]. «Цей альбом стане йому (Б. Лепкому. – Н. С.) пам'яткою усього радісного й ясного у його житті. З його сторінок спливатиме на ювіляра вічний подих рідних піль та буде нерозривним зв'язком на чужині», – писав Петро Сагайдачний [1]. Цей дарунок Б. Лепкий зберігав з особливим трепетом, тому він у доброму ста-

ні дійшов до нашого часу. Нині його можна побачити в експозиції третього залу музею письменника [11], як і оригінальне фото, зроблене у залі «Надії» одразу після завершення концерту [14].

Вечір прикрасили своїм співом хори «Боян» та місцевої гімназії, у яких свого часу співав сам іменинник, а також хор дітей від Товариства «Рідна школа», останні виголосили віршоване привітання. Запам'ятався Б. Лепкому виступ мішаного хору з Краснопущі, «з цього мальовничого закутка бережанської землі, де колись молодий поет черпав перше натхнення» [1]. Згодом у листі до громадського діяча о. Йосипа Скрутеня митець писав: «Диво та й годі! Аж відрадніше стало, як почув псальми Бортнянського, так мистецьки виведені» [2, с. 475]. На завершення концерту виступив сам ювіляр із вдячною промовою, після якої всі присутні виконали національний гімн «Ще не вмерла Україна». Свій репортаж зі свята Петро Сагайдачний закінчив такими словами: «І в гомін святочної тиші падали Його слова-перлини, … що наче ясні проміння розвівали тьму наших чорних буднів та вказували шлях у майбутнє. Промовив – і пішов берегти цього шляху. Будувати гать, щоб «не залляла нас ворожа филя». Щоб шляхом цим скоріше дійшли ми до мети» [1].

На «комерсі» в залі Товариства «Українська Бесіда» промовляли о. декан Бачинський, д-р Троян, професор Крип'якевич, пос. Яворський та ін. [1]. В експозиції п'ятого залу музею Б. Лепкого зберігається вітальна адреса від Івана Поплавського – це велика саморобна складна листівка, переплетена синьо-жовтим шнуром з китицями. В середині листівки, на одній стороні золотою фарбою написано текст вірша Б. Лепкого «Не хиляйте вділ прапора», а, на зворотній, в обрамленні рослинного орнаменту, – слова-побажання від «товариша молодих літ» та його фото [17].

З іншої афіші в третій експозиційній залі музею письменника дізнаємось про те, що наступне свято на честь Богдана Лепкого відбувалося в Рогатині 22 грудня 1932 р. [16]. Організаторами урочистостей виступили «Рідна школа» та філія «Учительської громади» Рогатина. Концерту передувала надзвичайно цінна виставка оригінальних листів та автографів багатьох українських письменників і діячів, серед яких були й рукописи ювіляра. Часопис «Діло» повідомляв про цей захід: «Відвідуйте

виставу численно, бо рідко коли в житті трапляється нагода бачити власноручні письма наших поетів і письменників» [3]. На святкових заходах був присутній Б. Лепкий з дружиною та дітьми, а також «прибуло з провінції стільки гостей, що мала саля… не могла всіх змістити й не одному довелося стояти на коридорі або відійти з нічим» [3].

У своїх вдячних промовах після концерту та вечері Б. Лепкий наголосив на тому, що його твори, перш за все, орієнтовані на молоде покоління, що в них він хотів «показати молоді й цілому народові шлях творчого патріотизму й любови до рідної землі, що її полюбив від перших літ свого дитинства» [3]. Також письменник підкреслив, що Рогатинщина є йому дуже дорогою. «Від ранніх літ донині він з нею тісно зв'язаний і тому дуже йому мило, що Рогатинщина влаштувала йому свято зараз по Бережанщині» [3].

У Бережанах та Рогатині був сформований «Комітет ювілейного дару для Б. Лепкого», за ініціативою якого було зібрано «народні» кошти на будівництво в курортному селищі Черче (нині Рогатинський р-н, Івано-Франківської обл.) будинку для письменника, названого на його честь «Богданівка». Саме ця «вілла» стала улюбленим місцем літнього відпочинку митця, а також одним із центрів культурно-громадського життя галицьких українців того часу.

Наступною у черзі на пошанування Б. Лепкого була Коломия. 15 січня 1933 р. стараннями Союзу Української Поступової молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі» в приміщенні Народного дому відбулася святкова академія [10]. Із замітки у газеті «Новий час» довідуємося, що до програми свята, зокрема, ввійшли: вступне слово, яке виголосив д-р А. Чайковський, хорове виконання народних пісень, декламації поетичних та прозових творів Б. Лепкого, а також відчит реферату «Шляхи поетичної творчості Богдана Лепкого», який виголосив Д. Корбутяк. Свято пройшло з великим успіхом, зала Народного дому була переповнена глядачами [10]. І хоч сам ювіляр на свято прибути не зміг, організатори знайшли нагоду передати йому дарунки та вітальні адреси, зокрема від учениць гімназії «Рідної школи». Ця вітальна адреса зберігається у фондах музею Б. Лепкого в м. Бережани [18].

15 лютого 1933 р. святкування проходили у Львові. О 12 годині в залі театру «Ріжнородностей» стараннями Товариства українських

письменників і журналістів ім. І. Франка розпочалася святкова академія. На відкритті ювілейного заходу з промовою виступив голова Товариства редактор В. Мудрий. Він зазначив, що «метою цього свята – спільно з великим письменником пережити кілька хвилин, підбадьорити його в його побуті на чужині…» [4]. Згодом хор «Сурма» виконав пісню на слова Б. Лепкого «Не хиляйте вділ прапора», якою розпочав концертну частину академії. Окрім хору, виступили оперні співаки Марія Сокіл та Михайло Голинський, «рецитатор» Юліан Ґеник-Березовський (декламатор вперше виступив перед львівською публікою. – Н. С.), член «Молодої Музи» Василь Пачовський виголосив реферат, у якому «порушив численні проблеми української історії і літератури, підкреслюючи творчі мотиви літературної діяльності Богдана Лепкого і спиняючися довше на «Молодій Музі»» [4]. У другій половині дня відбулися загальні збори Товариства письменників і журналістів ім. І. Франка. Із повідомлень у львівських газетах «Новий час», «Діло» дізнаємося, що головою Товариства вдруге обрано Б. Лепкого. [4]. На завершення святкувань відбулася товариська вечеря з членами Товариства українських письменників і журналістів, «Молодої Музи» та учасниками концерту в кав'ярні «Уніон» [9].

Далі хвилю святкувань підхопив м. Станіславів. 18 березня 1933 р. з ініціативи «Молодої громади» та стараннням усіх українських культурно-освітніх товариств міста відбувся концерт на честь 60-річчя від дня народження Б. Лепкого [5]. Про велелюдність заходу повідомляв часопис «Діло»: «…театральна саля українського «Сокола», яка має 460 місць, мусіла помістити понад 1000 осіб, що виповнили битком салю» [5]. Реферат про творчість письменника виголосив Юліан Чайківський. Велике захоплення в публіки викликали музичні номери у виконанні львівських гостей (М. Сокіл, М. Голинський) та декламації Ю. Ґеника-Березовського. Тоді як хор станіславівського «Бояна» спеціально з нагоди ювілею виконав музичну композицію, написану професором О. Залеським до вірша Б. Лепкого «Осінь». Окрему частину концерту склала інсценізація циклу «Ноктюрн» Б. Лепкого у виконанні аматорів театру ім. І. Тобілевича. На завершення дійства д-р Ю. Олесницький від імені громадян Станіславова вручив ювілярові «Срібний вінець, на кожному листку якого були вигравірувані всі укра-

їнські товариства міста» [5]. Подальша доля цього дарунка, на жаль, невідома. Зворушений такою увагою та шаною, Б. Лепкий у вдячній промові обіцяв приїхати на прем'єру вистави «Мотря», яку готував театр ім. І. Тобілевича.

Цікавим є той факт, що редакція газети «Новий час» на хвилі святкувань 60-річчя від дня народження Б. Лепкого підняла питання щодо встановлення щорічної літературної премії для українських письменників за творчість загалом або за окремий твір. На думку редакції, цим повинно було зайнятися Товариство українських письменників і журналістів ім. І. Франка, а першим лауреатом мав би стати Б. Лепкий, «бо здається, що нашого ювілята, одного з найпліднішних наших письменників вшануємо найкраще, коли з нагоди його ювілею створимо літературну нагороду. Ставимо справу конкретно: створім річну літературну нагороду в висоті 2500 зл., які кожного року складатимуть наші видавництва і фінансові установи. Щоб це було ще конкретніше, видавництва «Новий час» і «Народна справа» призначають на ту ціль по 100 зл., а видавництво «Дзвіночка» 50 зл., разом 250 зл. річно, себто 10 проц. пропонованої нагороди. Хай це буде початок до створення нашої першої літературної нагороди» [6]. На жаль, цей задум залишився нереалізованим, а Б. Лепкий так і не був удостоєний першої української літературної премії.

Чимало газет і журналів у «ювілейний»1932 р. надрукували свої публікації на «лепківську» тему. Це були не лише репортажі та повідомлення про святкування, а й цілі сторінки чи розділи, присвячені творчості Б. Лепкого. У фондах музею письменника зберігається невелика підшивка гумористичного журналу «Зиз» [20]. Обкладинка номера за 1 грудня 1932 р. приурочена саме ювілею Б. Лепкого. На ній карикатурист Едвард Козак зобразив письменника на високому троні, в підніжжі якого сидить «посол з краю» з незвичним дарунком – із його портфеля вилазять різноманітні «кризи» (партій, поглядів, кооперації тощо), а ювіляр від їхнього «духу» закриває пальцями свого носа [7]. Редакція літературно-наукового журналу «Дзвони» присвятила творчості Б. Лепкого окреме число за лютий 1933 р. з такою «дидикацією»: «Щоби в 60-ліття життя віддати шану й честь великому поетові Української Землі та щоби його ві-

щими словами покріпити на дусі Українське Громадянство серед сучасних невідрадних обставин, отсе число Богданові Лепкому присвячує редакція» [8].

Таким чином, українська громадськість Галичини в 1932 р. зуміла гідно відзначити 60-річчя від дня народження Богдана Лепкого, свого улюбленого письменника, влаштувавши йому справді тріумфальний похід рідною землею. Низка урочистих заходів була організована у Бережанах, Рогатині, Львові, Коломиї, Івано-Франківську, на сторінках журналів та газет регіону були розміщені вітальні адреси та публікації, присвячені висвітленню біографії видатного письменника тощо. Більшість матеріалів, пов'язаних із святкуванням 60-річчя від дня народження Б. Лепкого, зберігається у фондах Бережанського краєзнавчого музею. Вони представляють собою цінний предмет для подальшого вивчення й систематизації науковцями в контексті дослідження творчої спадщини письменника, його участі в громадсько-політичному й культурному житті Східної Галичини.

Список використаних джерел

1. Сагайдачний Петро. Ювілей Богдана Лепкого /П. Сагайдачний //Новий час. –1932. – 31 грудня.

2. Журавлі повертаються...: З епістолярної спадщини Б. Лепкого / Упор. В. Качкан. – Львів: Фенікс, 2001. – 920 с.

3. Свято Лепкого в Рогатині //Діло. –1932. – 29 грудня.

4. Академія в честь Богдана Лепкого //Діло –1933. – 19 лютого.

5. Ю. Е. О. Ювілей Богдана Лепкого у Станиславові /Ю.Е.О. //Діло. – 1933. – 22 березня.

6. Літературна нагорода для Богдана Лепкого //Новий час. –1933. – 20 березня.

7. Зиз. – 1932. – 1 грудня. //Обласний комунальний музей Богдана Лепкого в Бережанах (далі – ОКМБЛБ). – Основний фонд (далі – ОФ), – інв. № 1164-205 Рк.

8. Дзвони – 1933. – Ч. 2. //ОКМБЛБ. – ОФ.

9. У гурті «Молодої Музи» (Святочна вечеря з нагоди ювілею Лепкого) //Діло. –1933. – 18 лютого.

10. Ювілей Богдана Лепкого //Новий час. –1933. – 3 лютого.

11. Альбом «На спомин Богданові Лепкому бережанці» (Бережани, 1932 р.) // ОКМБЛБ. – ОФ.

12. Афіша «В 60 роковини уродин українського письменника й поета, професора Богдана Лепкого» (Бережани, 20 грудня 1932 р.) //ОКМБЛБ. – ОФ. – Арк. ненумер.

13. Фото з підписом «Ювілейний комітет для вшанування 60-річчя від дня народження Б. Лепкого» [фотокопія] //ОКМБЛБ. – ОФ.

14. Фото з підписом «Після концерту на честь 60-річчя від дня народження Б. Лепкого. Бережани, 20 грудня 1932 р.» //ОКМБЛБ. – ОФ.

15. Різьблена шкатулка (дарунок Союзу українок м. Коломия з нагоди 60-річчя Б. Лепкого) //ОКМБЛБ. – ОФ.

16. Афіша «Концерт у 60-ліття уродин найбільшого українського сучасного письменника Богдана Лепкого» (Рогатин, 22 грудня 1932 р.) // ОКМБЛБ. – ОФ.

17. Вітальна адреса від Івана Поплавського (1932 р.) //ОКМБЛБ. – ОФ. – Арк. ненумер.

18. Вітальна адреса «Авторові «Мазепи» (Від учениць гімназії «Рідної школи» в Станіславові, 1932 р.) //ОКМБЛБ. – ОФ. – Арк. ненумер.

19. Вітальна листівка «Вельмишановному Пану Богдану Лепкому – Професору Краківського університету з нагоди святкування його 60-літнього ювілею в Бережанах 20. XII. 1932 р.» [ксерокопія] //ОКМБЛБ. – Допоміжний фонд (ДФ). – Арк. ненумер.

20. Зиз. – 1924 – 1925 рр., 1931 – 1932 рр. //ОКМБЛБ. – ОФ.

Natalia Strilets

THE CELEBRATION OF THE 60th ANNIVERSARY OF BQHDAN LEPKYY'S BIRTH IN HALYCHYNA (BASED ON THE BOHDAN LEPKYY MUSEUM'S STOCK IN THE CITY OF BERSHANY)

The article presents the celebration of the 60th anniversary of Bohdan Lepkyy's birth in Hallychyna. The solemn events which took place in Berezhany, Rohatyn, Lviv, Kolomyya and Ivano-Frankivsk were investigated detaily.

Key words: Bohdan Lepkyy, jubilee, academy, poster, invitations, album, the country house «Bohdanivka».

Михайло Тиханський

МУЗЕЙНИЙ КОМПЛЕКС «ЛЕМКІВСЬКЕ СЕЛО»

У статті подається історія створення та загальна характеристика експозиційних залів Музейного комплексу «Лемківське село».

Ключові слова: *Монастириська, музей, лемківська культура, Музейний комплекс «Лемківське село».*

Музей лемківської культури і побуту в м. Монастириськах був відкритий 3 листопада 1996 р. при районному відділенні товариства «Лемківщина», яке утворене 15 грудня 1990 р. з метою збереження і популяризації культури лемків.

Ініціаторами відкриття музею виступили активісти товариства «Лемківщина» о. Анатолій Дуда, Михайло Громосяк, Стефанія Гурей, Орест Гойняк, Марія Микитин, Михайло Тиханський та інші.

Будівля музею в минулому належала ДАЕК «Тернопільобленерго» і була передана в 1996 р. на баланс Монастириського районного відділення товариства «Лемківщина», на кошти якого було зроблено капітальний ремонт. У 2001 р. музей отримав звання народного. Першим директором був Михайло Миколайович Тиханський.

1 листопада 2005 р. на базі майна та експонатів Монастириського народного музею лемківської культури і побуту створено установу Тернопільської обласної ради «Монастириський обласний комунальний музей лемківської культури і побуту». Директором було обрано Багірову Надію Володимирівну.

16 вересня 2011 р. прийнято рішення сесії обласної ради реорганізувати установу Тернопільської обласної ради «Монастириський комунальний музей лемківської культури і побуту» і на її базі створити установу «Музейний комплекс «Лемківське село». Директором установи став М.М. Тиханський. На сьогоднішній день науковими співробітниками музею є Грабчак Валентина Миколаївна і Віра Дмитрівна Сисак, о. м. Анатолій Дуда – Квасняк. Головним бухгалтером – Марія Іванівна Питлюк. Всі працівники музею мають лемківське коріння.

Музейний комплекс, який включає об'єкти під відкритим небом, є за своїм характером етнографічним. Його експозиція побудована за

тематичним принципом, у яких знаходяться 8 експозиційних залів і 6 будиночків. Тут представлена матеріальна і духовна культура Лемківщини. Це єдиний музей в Україні, в якому зосереджено найбільшу збірку (понад 3 тис. предметів) пам'яток історії, мистецтва і побуту переселенців-лемків.

Починається експозиція з передпокою, де поміщені карта Лемківщини, грамоти, якими були нагороджені Монастириська організація Всеукраїнського товариства «Лемківщина» і Монастириський народний хор «Яворина», інформаційні стенди та макет лемківського обійстя.

Лемки, незважаючи на природну ізоляцію, створили багату, самобутню духовну культуру, дбайливо ставились до своїх звичаїв, традицій. Велику роль у духовному житті наших предків відігравала церква, оскільки християнство в Західних Карпатах почало поширюватися задовго до офіційного хрещення Київської Русі у IX ст., а саме в часи місіонерської діяльності слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія.

Експозиція, присвячена духовній культурі лемків, розміщена у двох залах. У другому залі зібрано старовинні ікони XIX–XX ст., церковна вишивка, фотографії видатних діячів церкви, макети церков (автор Орест Гойняк), парафіяни яких були переселені в м. Монастириська і Монастириський район – села Чарна, Прислопи, Ганчова, Висова, Щавник, Баниця, Розділє, Мілик, Верховня Велика, Мохначка, Поворозник, Мушинка, Астрябик, Сквірне, Мацина Велика, Тилич, Солотвини, Перегонина, Злоцьке, Жегестів, Бортне, Ростока Велика, Лабова, Бліхнярка.

Центральне місце в другому залі займає скульптура Пресвятої Богородиці (гіпс), подарована сім'єю Ждиняків. Тут же експонуються старовинні молитовники, предмети культового призначення, макети мурованого дев'ятибанного храму святих апостолів Петра і Павла (1872 р.) села Криниці (Республіка Польща) та дерев'яної церкви Покрови Пречистої Богородиці села Рихвальд (Овчари) (Республіка Польща), збудованої у 1653 р., фотографії лемківських храмів, картини сучасних художників на релігійну тематику.

Четвертий експозиційний зал – лемківська світлиця, парадна кімната лемківської хижі, призначена для прийому гостей. Тут були кращі меблі: шафи, куфри, комоди, психи (дзеркало), креденц, дерев'яне різьблене ліжко, скрині з сімейними реліквіями. Стіни прикрашали ікони та вишивки.

У п'ятому залі зібрано предмети побуту лемків. На стінах – репродукції картин відомого лемківського художника Никифора (Епіфанія Дровняка) та авторські копії циклу гравюр «Лемківський іконостас» Василя Мадзеляна, присвячений історії та культурі лемків.

У п'ятому залі зібрано предмети побуту лемків. На стінах – репродукції картин відомого лемківського художника Никифора (Епіфанія Дровняка) та авторські копії циклу гравюр «Лемківський іконостас» Василя Мадзеляна, присвячений історії та культурі лемків.

Тут представлені архівні матеріали (документи, листи, фотографії), наукова та художня література, лемківські періодичні видання.

У шостому експозиційному залі виставлено традиційний лемківський одяг, взуття. До середини XIX ст. лемки виготовляли одяг виключно з полотна (конічного, лляного) та сукна домашнього виробу. Одяг і взуття шили самі. У другій половині XIX ст. народні тканини поступово замінила фабрична продукція, хоч форма одягу зберегла народні традиції.

Жіночий одяг: спідні сорочки, спідниці (кабати), фартушки (запаски), камізельки (лайбики), корсети (горсети), кожушки, хустки (казьмирки, баранкова) та взуття – керпці, черевики (руминки).

Чоловічий одяг: сорочка (кошеля), літні штани (сподні), камізелька (лейбик), сердак, гунька та взуття – керпці, чоботи (скірні).

Доповнює експозицію колекція ляльок в національному одязі, виготовлена Іреною Омельченко-Криницькою.

У цьому ж залі на комоді знаходяться вироби з лози, музичні інструменти, жіночі сумочки.

У критому стелажі – колекція старовинних та сучасних грошей, жіночі прикраси, саморобні гаманці, чоловічі бритви та інші.

У ткацькій кімнаті (сьомий експозиційний зал) зібрані знаряддя обробки вовни, льону, коноплі: ткацький верстат, прядки, кужелі, веретена, мотовила, чесальниці, зразки пряжі та домотканого полотна.

В останньому, восьмому, експозиційному залі показані інструменти і предмети домашнього побуту: колекція старовинних годинників, столярні, слюсарні, сільськогосподарське знаряддя.

Також до «Музейного комплексу» відносяться 6 експозиційних будиночків, які знаходяться на Ватряному полі, в яких представлена церковна вишивка, майстерні: столярна, кравецька і гончарна і подвір'я ґазди з села Мілик – експонати жителів із села Доброводів.

Крім будиночків тут також є капличка, дзвіниця і криниця, побудовані за ініціативи о. Дуди при підтримці Івана Гути – героя України.

У першому експозиційному будиночку під назвою «Лемківська світлиця» на огляд відвідувачів представлено старовинні ікони XIX–

XX ст., вишиті рушники, сорочки, плахти, церковні фани, обруси, священні ризи, які були поофірувані із церков Монастириського району. А також стародруки, престол, дзвіночки, стародавній хрест, підсвічники, салфетки, лампадки.

Вишивка – це той пласт духовно-мистецької культури українського народу, для дослідження якого важлива взаємоузгодженість відомостей із суміжних галузей наук та професійно-творчий досвід праці її творців.

Витоки створення вишивок вкорінені в історії батьківсько-материнського роду, народній науці жити згідно з християнською мораллю, невтомно працювати й любити Батьківщину.

Вишивка Лемківщини – самобутнє, оригінальне явище в історії українського народного мистецтва. Їй притаманні основні риси, які загально характеризують українську народну вишивку. Вони вирізняються з подібністю орнаментальних мотивів, прийомів композиційної будови і колориту. У лемківській вишивці переважає рослинний орнамент. Це симетрично розташовані галузки з листків, квітів, пуп'янків. Подекуди трапляються стрічкові композиції з геометричних і стилізовано-рослинних мотивів. Кольорова гамма стримана, побудована на поєднанні основної червоної барви з незначною кількістю темно-синьої або чорної. Іноді вони доповнюються зеленим, фіолетовим та жовтим кольорами. Було поширене вишивання по складках – біля комірів і манжетів сорочок, на запасках, фартухах тощо.

Лемкині були і є вправними майстринями. Вони починали вишивати з дитячих років, так і до сьогодні бережуть материнську науку про вишивку як красу промислів, душі нашого народу.

В експонованих виробах виразно відчутні традиції лемківського вишиваного мистецтва. Рушники, сорочки, плахти, церковні фани, фелони, обруси оздоблені унікальною колоритною ручною або машинною вишивкою шовковими і бавовняними нитками.

У другому будиночку – «Лемківській столярній» експонуються інструменти столяра, станок, верстат. У будинку також є ліжко, стіл, прядка, бамбетлі, де проживала й одночасно працювала сім'я столяра.

З найдавніших часів деревина на Лемківщині була важливим природнім матеріалом для господарювання. Її таємниці (фізичні й декоративні властивості) чоловіки засвоювали з юнацького віку, допомагаючи старшим у заготівлі лісу, зведенні споруд, виготовленні побутового начиння тощо. Лемківські майстри добре володіли майже всіма технологіями деревообробництва: теслярством, столярством, бондарством, різьбленням, рідше – токарством. Вони могли працювати осібно, родинами або об'єднуватися в «гурти», товариства, цехи. Таємниці обробки деревини переходили з покоління у покоління. Водночас передавалася і художня традиція ремесла, закладена в узагальнені стереотипи виробів.

Лемківські дерев'яні вироби минулих століть, як відомо, зручні в користуванні, міцні, достатньо прикрашені. Їх іноді важко відрізнити від аналогічних бойківських предметів – настільки близькі їх декоративні засади.

У третьому експозиційному будиночку – «Будинку гончара» знаходиться гончарна піч, гончарний круг, знаряддя гончара і вжитковий посуд, а також виставка гончарних виробів, подарованих музею від Олі Кузневич.

На жаль, гончарний промисел зберігся лише в селі Гончарівка Монастириського району. У 80-х рр. XX ст. ним займалося 15 родин, а сьогодні – 4.

У Глинках гончарювали у кожній другій хаті. І досі гончарі пам'ятають односельців, які займалися цією важливою справою. Тож нерідко тут поза господарськими будівлями видніються гончарні печі, що залишилися від батьків. Тепер гончарюють лише родини Вдовинів Віктора та Івана.

У багатьох майстрів не було майстерень, і вони працювали в хаті, де проживала вся родина, часто багатодітна. Серед таких майстрів був і Іван Михайлович Бойко, який присвятив своє життя цій важливій справі.

Іван Михайлович народився 1932 р., член Спілки майстрів народного мистецтва України. Навчався гончарного ремесла в стрия Олекси Поповича, що виготовляв ужитковий посуд. Від нього майстер перейняв усі тонкощі ремесла, почав працювати самостійно за гончарним кругом з десяти років. У доробку І. Бойка є не тільки традиційний для осередка набір вжиткового посуду, але й глиняна скульптура малих форм, дитяча іграшка. Типологія його виробів ужиткового посуду досить широка. І. Бойко чи не єдиний з майстрів, який вмів виготовити глечики на молоко – «двійнята», збанки, горщики, миски, мисочки макітри, вазони, кружки, сільнички, великі вази, свічники, в яких цікавий формотворчий елемент доповнювався орнаментальним декором.

Майстер виготовляв чорний, димлений посуд. Щоб його випалити, необхідно наготувати «грубшу» піч, на яку йде 2 кубометри сухих дров, а ще щільно засипати отвір печі землею, щоб вироби не були «ласі» і залишити на 15 днів.

Виготовляв майстер найпоширеніший вид керамічної народної скульптури – іграшку-свистунець, яку ліпили в кожному селі. Будучи на творчих семінарах у Києві, Запоріжжі, на святах ремесл, він ділився досвідом з іншими гончарями і багато взяв із практичного досвіду колег.

Гончарство як явище народної культури зберегло духовний зв'язок різних поколінь, в якому традиція така сильна, що виокремила народне мистецтво від сторонніх явищ.

Іван Бойко передавав своє ремесло синам, а ті також передають знання дітям. Із покоління в покоління бережеться традиція вміння ро-

бити макітри, вазони, горщики з покришкою, свічники, миски, мисички, копилки. Йдеться не про копіювання, повторювання одних і тих самих форм, а глибоко духовний зміст, що виявляється у цих формах.

Характер гончарних виробів передбачає наявність широкорозвинутої художньої системи, в основі якої лежить декоративність. Показово, що посуд цього осередку не набув з часом істотних змін, доповнень (додались тільки горщики на «чинахи») і передусім це стосується певної консервації форми, які ніколи не мали малозначущих, другорядних елементів, донесли через століття реліктовий первень виробів. Макітри відзначаються високою якістю, мають міцний черепок і різну місткість.

Макітри Івана Бойка відмінні за формою, для них характерна плавна, дугоподібна лінія стінок від маленького денця до вінець.

У наступному будиночку, який отримав назву «кравецький», знаходяться такі експонати: комод, лави, стіл, шафа, ліжко, підвісна колиска, стіл, лавка, швейна машинка, образи, куферки, вішалка, карта. На даний час тут представлена виставка ляльок у лемківському строї відомої майстрині – кравчині Ірени Криницької, яка вклала в них свої спогади і душу про одяг рідного краю. Справа кравчині потребує великої відповідальності й вміння правильно виконати роботу з викрою і пошиття одягу, а ляльковий одяг потребує ще більше часу, щоб його виготовити. Отже, кравці – це фахівці, які можуть виконати технологічну обробку будь-якого, навіть найскладнішого, вузла одягу і зібрати всі його деталі в готовий виріб.

У «Музейному комплексі» проводяться заходи з метою популяризації самобутньої культури лемків, їх традицій, звичаїв та обрядів. Діє виставка творів аматорів і професійних мистців Лемківщини. Впродовж року експонуються тематичні виставки, періодично організовуються пересувні виставки.

Зібрано колекцію відео- та аудіокасет, компакт-дисків із записами лемківських фестивалів, старовинних лемківських пісень у виконанні професійних співаків і аматорів, які демонструються відвідувачам.

Щороку Монастириський музей відвідують тисячі гостей з України та зарубіжжя, поповнюють його фонди раритетними сімейними реліквіями.

Керівники «Музейного комплексу «Лемківське село» при сприянні обласної ради та.місцевих рад ставлять перед собою мету перспективного розвитку «Лемківського села», а саме: створення літнього дитячого табору відпочинку, автомобільної стоянки на 5 тис. машин, велосипедну і пішохідну доріжку, дитячий спортивний майданчик, літніх будиночків відпочинку, наметових містечок, сектора для розташування торгових точок громадського харчування, які будуть працювати цілодобово; виставкового залу на 18×12 м, лемківських хиж всіх типів (Г-подібних, П-подібних, однорідних), приміщення кузні, приміщення для запасних фондів музею; перевести з Лемківщини типові будиночки, в'їзного знаку «Лемко і Лемкиня» в дереві.

Тож запрошуємо відвідати наш «Музейний комплекс «Лемківське село», ознайомитися з унікальними експонатами, послухати лемківські співанки та почитати лемківські часописи. Кожного дня музейні працівники в очікуванні зустрічей з новими відвідувачами, яким завжди раді.

Myhaylo Tyhanskyy

THE MUSEUM COMPLEX «THE LEMKO VILLAGE»

The history of the establishment and the Museum complex «The Lemko village» exhibition halls general characteristic is presented in the article.

Key words: Monastyrys'ka, museum, the Lemko culture, the Museum Complex «The Lemko village» exhibition halls.

Василь Файфура,

Анатолій Паламарчук

МУЗЕЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО

У статті описано експозиції музею Тернопільського медичного університету, які відтворюють у документах, речових експонатах, друкованих та електронних матеріалах історію відкриття, становлення і розвитку університету, його внесок у розвиток медичної освіти, науки і охорони здоров'я, а також у налагодження ділових зв'язків із зарубіжними навчальними і науковими закладами.

Ключові слова: *Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, музей, експозиція.*

12 квітня 1957 р. було створено перший у Тернополі вищий навчальний заклад – державний медичний інститут (тепер – Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського). У 1982 р. під час святкування його 25-річчя на четвертому поверсі адміністративного корпусу відкрили музей, який відображав етапи діяльності молодого навчального закладу за минулий період. У квітні 2013 р. експозицію музею було корінним чином переоформлено.

На даний час вона складається з таких розділів:

а) матеріальні експонати, розташовані у 17 вітринах в хронологічній послідовності;

б) фотогалерея портретів ректорів, а також професорів і доцентів, які зробили найбільший вклад у становлення і діяльність університету;

в) фотогалерея портретів вітчизняних і зарубіжних почесних членів вченої ради університету;

г) електронні версії матеріалів з історії всіх кафедр, а також біографії всіх вчених і педагогів університету, портрети яких розміщені в фотогалереї.

Музейна експозиція розпочинається з фотографій вщент зруйнованого війною Тернополя. Далі представлено фотопортрети медичних працівників керівного складу, які піднімали охорону здоров'я Тер-

нопільщини у післявоєнний період. Це – завідувач обласного відділу охорони здоров'я О.Г. Рябишенко (1944–1955); завідувач обласного відділу охорони здоров'я, організатор санітарно-епідеміологічної служби О.Н. Устенко; заслужений лікар УРСР, організатор акушерсько-гінекологічної служби Н.В. Рижак; головний хірург обласного відділу охорони здоров'я, доктор медичних наук, професор Ф.М. Гуляницький; заслужений лікар УРСР, головний лікар обласної лікарні К.В. Беліков; завідувач обласного відділу охорони здоров'я В.Є. Титар. Є печатка відомого тернопільського окуліста І.С. Мазура. Про труднощі матеріального забезпечення медицини в той час свідчить історія хвороби 1946 р., написана в Бучацькій районній лікарні на сторінках газети.

Період заснування інституту відкривається фотокопією постанови Ради Міністрів Української РСР № 343, підписаної Н. Кальченком і Я. Сірченком, портретом директора інституту Петра Омеляновича Огія і фотокопією його першого наказу. Вступну кампанію 1957 р. і початок навчального процесу відбивають такі матеріали, як оголошення про набір студентів, публікації в газеті «Вільне життя» під назвами «Дорога в науку» (19 липня) і «Новий інститут на Тернопільщині» (1 вересня). Збереглися календарні плани на 1957–1958 навчальний рік, запрошення на відкриття інституту, фотовиступу на відкритті першого секретаря Тернопільського обкому партії І.І. Шевчука, завдяки громадянській мужності якого стало можливим перепрофілювання запланованої партійної школи на медичний інститут. Відвідувачі можуть поглянути на розклади занять першого курсу першого (1957–1958) навчального року. Як вони відрізняються від теперішніх розкладів!

З перших днів функціонування інституту розпочалася наукова, методична, лікувальна і виховна робота. Організація наукових досліджень і підготовка кадрів вважалися тоді першочерговим завданням. В експозиції – збірник наукових праць інституту 1958 р., видані в 1960-х роках монографії А.Т. Хазанова «Хронічна неспецифічна пневмонія», П.О. Огія і О.Н. Люльки «Тиреотоксикоз и функция коры надпочечников», «Тиреотоксический криз». Із співробітників інституту першим захистив кандидатську дисертацію у 1957 р. І.О. Ситник, із практичних лікарів – В.М. Нечипорук. У вітрині розміщено автореферати їх кандидатських дисертацій, а також автореферати докторських дисертацій

М.П. Скакуна, Е.Н. Бергера, С.М. Шамраєвського, Ю.Т. Коморовського – фундаторів кафедр фармакології, патологічної фізіології, фізики, загальної хірургії.

Перші авторські свідоцтва на винаходи належать тодішньому завідувачу кафедри фізики професору С.М. Шамраєвському, який мав дві вищі освіти – медичну і технічну. В експозиції розміщено оригінали двох його винаходів: «Біактивні електрохірургічні ножиці» і «Електрод кулеподібний біактивний для припікання ерозії шийки матки». Це – світовий пріоритет створення перших електрохірургічних інструментів і апаратів.

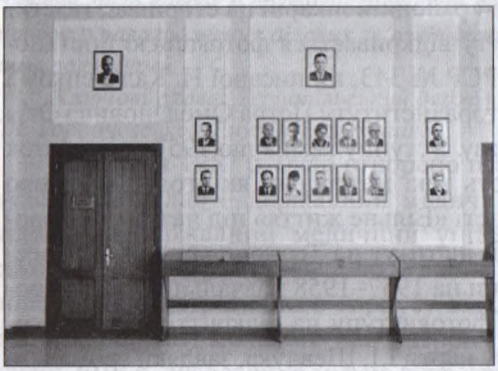

У 1967 р. інститут відзначив свій перший ювілей – 10-річчя з дня заснування. До цієї дати було видано дві книжки – історичну довідку «Десять років Тернопільського державного медичного інституту» і збірник тез IX ювілейної наукової конференції. Обидві вони представлені в експозиції поряд з різноманітними матеріалами (програмами, фотографіями, альбомами, оголошеннями, розкладами, газетними публікаціями), які ілюструють події 1957–1967 рр.: перший випуск лікарів (1961), перший випуск лікарів тернопільського набору (1963), відкриття вечірнього відділу (1960), проведення звітних, теоретичних і студентських конференцій, участь студентських загонів у будівництві Хоростківського цукрового заводу і збиранні врожаю на цілинних землях Казахстану, зустрічі з поетом Павлом Тичиною (1958) і тричі Героєм Радянського Союзу, прославленим льотчиком О.І. Покришкіним (1962).

Активну методичну роботу проводив завідувач кафедри біології доцент І.І. Яременко. В музеї виставлено три його навчальні посібники: «Виготовлення наочних посібників з зоології», «Біологічний кабінет у школі», «Отруйні тварини». Професор І.О. Мельник за «Курс клінічних лекцій з кардіології» був нагороджений Золотою медаллю

Гіппократа і дипломом Словацького товариства лікарів (копія диплома – в музеї).

Численні фотографії та інші матеріали висвітлюють життя інституту у 1960–1970 рр.: створення студентського деканату на чолі зі студентом IV курсу І. Бахметьєвим (1968); оснащення кафедри іноземних мов лінгафонним кабінетом; відкриття денного підготовчого відділу (1969); відкриття факультету вдосконалення лікарів, тепер – факультету післядипломної освіти (1979); відкриття спортивно-оздоровчого табору «Берізка» в селі Більче-Золоте Борщівського району (1969).

Широко представлена художня самодіяльність: вокальне тріо у складі З.В. Микориної, В.О. Гопчак, І.М. Мироненко, вокальний квартет, вокальні ансамблі народної пісні та «Ивушка», джазовий оркестр. Виставлено медаль Донецького медичного інституту ім. М. Горького, якою був нагороджений інтерклуб «Горизонт». Знайшла відображення робота будівельних загонів ім. Ю. Гагаріна (Кустанайська область, Казахстан), «Орбіта» (Тюменська і Магаданська області, Росія), «Дружба» (м. Слівен, Болгарія). В експозиції представлено пам'ятну медаль «Молодіжна науково-технічна творчість», яку вручили загону «Дружба» у Слівені, а також колекцію професора Л.А. Грищука із 29 значків, присвячених будівельним загонам.

Відведено місце І.С. Чекману, який першим із випускників Тернопільського медичного інституту захистив докторську дисертацію у 1974 р. В екпозиції – автореферат дисертації.

Відзначено успішну винахідницьку діяльність завідувача кафедри ортопедії і травматології професора О.М. Єдинака, автора близько 100 винаходів, заслуженого винахідника України. В експозиції – «Компресійно-дистракційний апарат» його конструкції.

Впродовж наступних років пожвавилася видавнича діяльність працівників інституту. У музеї цей період представляють монографії І.С. Сміяна і Т.В. Караченцевої «Детская курортология», М.П. Скакуна «Клиническая фармакогенетика», Е.Н. Бергера «Нейрогуморальные механизмы нарушений тканевой трофики», І.А. Яшана « Эндомеатальная тимпанопластика», М.М. Іщенка і С.І. Шкробот «Хронические нарушения мозгового кровообращения» та інших.

В 1996 р. відбулася наукова конференція «Актуальні питання морфології», присвячена пам'яті лауреата Державної премії України професора С.А. Сморщка, і Перший Міжнародний медичний конгрес студентів і молодих вчених (1997). Програми цих важливих форумів знаходяться в експозиції.

Представлено копії документів про присвоєння Тернопільському медичному інституту імені академіка І.Я. Горбачевського (1992), про організацію медсестринського факультету (1995), про створення академії на базі медичного інституту (1997).

Матеріали музею свідчать про те, що в цей період інститут відвідали гості зі Слівенського напіввищого медичного інституту імені П. Берона (Болгарія), з Марійського університету (Росія). У 1982 р. в інституті було відзначекно 70-річчя від дня народження видатного поета Андрія Малишка. На урочинах була присутня його вдова поетеса Любов Забашта, літератори Г. Костів-Гуска, Г. Петрук-Попик, М. Ониськів, О. Корнієнко. Успішно працював студентський клуб «Гармонія», в кабінеті естетики відбулася виставка картин викладачів і студентів інституту (1986).

Інститут був нагороджений дипломом і медаллю Радянського фонду Миру, що представлені в експозиції.

Високий рівень художньої самодіяльності засвідчують фотографії інститутського хору, ансамблю народної музики «Ехо Карпат», ансамблю бального танцю, квартету бандуристок. Пам'ятна медаль «Золота танцювальна осінь» – це нагорода колективу Тернопільського мединституту, переможцю обласного фестивалю.

Є почесні грамоти студентських загонів «Ровесник», «Юність-81», ім. Олександра Матросова.

Поетичні збірки подарували музею випускник інституту Г. Петрук-Попик – «Калиновий заспів» і «Пригорща жита», викладач Р. Ладика – «Поезії».

Різноманітними матеріалами відзначено святкування 40-річчя інституту.

Найбагатше представлені в музеї останні півтора десятка років, коли відбулися кардинальні зміни в усіх сферах діяльності ВНЗ, очолюваного з 1997 р. професором Л.Я. Ковальчуком. В експозиції – копія розпорядження Кабінету Міністрів України про реорганізацію Тернопільської медичної академії імені І.Я. Горбачевського у медичний університет із збереженням імені І.Я. Горбачевського (2004). Подальші етапи розвитку університету і його інтеграції у світовий медичний освітній простір було сплановано у двох концепціях – 2006 р. і на 2013–2017 р. Екземпляри цих документів виставлені у вітринах.

Університет посідає провідне місце серед медичних і фармацевтичних навчальних закладів України по впроваджуванню нових технологій навчання. На основі здобутого досвіду американських і європейських вищих медичних навчальних закладів в університеті запровапджено нову форму організації навчального процесу за кредитно-модульною системою із застосуванням методик «єдиного дня», ліній практичних навичок, практично-орієнтованої Z-системи навчання, семестрового тестового контролю знань студентів університетським незалежним центром тестування, мережевої навчальної системи на основі Інтернет-технологій, яка є аналогом сучасної європейської системи (Віденський медичний університет) і корінним чином відрізняється від прийнятої в інших українських університетах. Організація незалежного загальноуніверситетського центру тестування унеможливило корупційні прояви в університеті.

Запроваджено студентські матрикули з обліку практичних навичок; комп'ютерну систему дистанційного щоденного тестового контролю знань студентів на основі технології «Moodle» для визначення рівня підготовки студентів до занять; об'єктивний структурований клінічний іспит (ОСКІ), який дає можливість перевірити якість опанування практичних навичок студентами-старшокурсниками; магістратуру з медсестринства.

Про ці нововведення свідчать копії виставлених матеріалів: ліцензія МОЗ України, атестат відповідності комп'ютерних систем захисту матеріалів для незалежного тестування знань студентів, диплом міжнародної виставки навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні – третє тисячоліття» та ін.

Відображено у вітринах функціонування відкритого у 2003 р. навчально-оздоровчого комплексу «Червона калина» з конгрес-центром, готелем, комплексом харчування, спортивно-фізкультурною базою та студентським профілакторієм, у якому щорічно оздоровлюються 20% студентів. На його базі було розгорнуто навчально-тренувальний центр підготовки офіцерів медичної служби запасу для проведення польових занять кафедрою медицини катастроф і військової медицини, однією з найкращих серед чотирьох таких кафедр, що функціонують в медуніверситетах України. Тут щорічно відбуваються всеукраїнські тренінги і навчання, зокрема спільні навчання за участю офіцерів з Німеччини, Данії та Польщі. Комісія Міністерства оборони України, очолювана генерал-лейтенантом медичної служби професором В.В. Паськом, схвально оцінила цю навчальну базу.

Важливу роль відіграє Конгрес-центр «Червоної калини», де щорічно проводяться до 30 всеукраїнських і з міжнародною участю науково-методичних конференцій медичних і фармацевтичних навчальних закладів, а також профільних наукових конференцій, організованих окремими кафедрами.

Наймасштабнішим науковим форумом у житті університету став XX з'їзд хірургів України, в роботі якого взяли участь понад 1000 вітчизняних та закордонних науковців і практиків. З'їзд проілюстрований програмою і значком.

16–17 липня 2012 р. в Конгрес-центрі відбулося розширене засідання колегії МОЗ України і Тернопільської обласної державної адміністрації «Здоров'я-2020: український вибір». Робота Конгрес-центру проілюстрована буклетом і фотоматеріалами.

З 2006 р. на базі навчально-оздоровчого комплексу «Червона калина» щороку проходять «Літні міжнародні студентські школи», організовані університетським відділом міжнародних зв'язків. З метою участі у цих школах Україну відвідали студенти із США,

Польщі, Чехії, Словаччини, Австрії, Нідерландів, Росії, Казахстану, Індонезії.

Інститут став ініціатором і організатором істотних змін у системі охорони здоров'я на Тернопільщині. У 2010–2012 рр. у 5 селах області було відкрито навчально-практичні центри первинної медико-санітарної допомоги на селі. Мета їх створення – надання медичної допомоги населенню села, проходження практики студентами старших курсів медичного факультету та лікарів-інтернів стоматологічного факультету, орієнтація випускників для роботи в сільських медичних закладах. З першого січня 2010 р. обласну клінічну лікарню реорганізовано в Університетську лікарню на кооперацийних засадах. Міжвідомча комісія на чолі з ректором членом-кореспондентом НАМН України, професором Л.Я. Ковальчуком створила «Концепцію реформування охорони здоров'я Тернопільської області». Оригінали документів про ці нововведення можна побачити в музеї.

Величезні можливості відкрило заснування у 1997 р. університетського видавництва «Укрмедкнига» з власним поліграфічним комплексом. Того ж року вийшов перший номер обласної газети «Медична академія», виставлений у вітрині. Для пацієнтів засновано обласну газету «Університетська лікарня» (2010).

Завдяки видавництву вийшли друком численні підручники, навчальні посібники, методичні рекомендації, монографії медичного і біологічного змісту. В експозиції виставлено, зокрема, книги Л.Я. Ковальчука, І.Я. Дзюбановського, О.Л. Ковальчука, М.А. Андрейчина, М.П. Скакуна, І.Р. Мисули, Б.І. Рудика, О.Є. Федорців, М.Т. Ковальчук, І.С. Сміяна, О.М. Голяченка, Я.І. Гонського, І.О. Ситника, М.М. Закалюжного, М.І. Шведа, В.Б. Гощинського, Є.М. Стародуба, М.Б. Ярошенка та багатьох інших співробітників університету. Підручник «Хірургія» під редакцією члена-кореспондента НАМН України, професора Л.Я. Ковальчука удостоєний премії Національної академії медичних наук України.

Університет є співзасновником і видавцем 12 наукових журналів, 10 з яких визнані ВАК України. Екземпляри їх можна бачити в музеї.

Одним із напрямків вдосконалення навчального процесу було створення навчальних мультимедійних компакт-дисків, яких на сьо-

годні виготовлено близько 300. На них розміщено електронні підручники, навчальні відеофільми, контролюючі програми – всього понад 32000 найменувань. У вітрині виставлено, зокрема, компакт-диск «Лапароскопічна хірургія жовчних шляхів».

Інтенсивно і плідно працювали винахідники. В одній з вітрин – вироби професора В.В. Бігуняка, організатора і керівника ТОВ «Інститут біомедичних технологій»: «Ксенотрансплантат із шкіри свині ліофілізований», «Кератоксеноімплантат», «Силіконова пластина. Їх ефективність підтверджує Свідоцтво про державну реєстрацію». В експозиції на фото Президент України Л.Д. Кучма вручає диплом лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки професору В.В. Бігуняку «за розробку та впровадження нових методів діагностики і раннього хірургічного лікування глибоких опіків та їх наслідків».

Тут же копія патента на винахід і натурний препарат біологічно активної добавки – ентеросорбента «Фібробласт», створеного під керівництвом професора Я.І. Гонського; копія патента і фотографія оригінального електродерматома конструкції доцента А.О. Ковальчука; фотографії трьох апаратів, створених під керівництвом заслуженого винахідника України доцента В.В. Дем'яненка: фотофізичний активатор адсорбентних дрібнодисперсних засобів, апарат «Еуфок» для екстракорпорального ультрафіолетового опромінення крові та інших трансфузійних рідин; апарат «Амфора» для лікування ран і гнійно-некротичних процесів; посвідчення про нагородження заслуженого винахідника України доцента О.С. Луцука бронзовою медаллю Виставки досягнень народного господарства СРСР.

Окремі вітрини відведено структурним підрозділам університету – навчально-науковим інститутам теоретичних кафедр, Навчально-науковому інституту медсестринства, фармацевтичному і стоматологічному факультетам, факультету післядипломної освіти та факультету іноземних студентів.

У 2005 р. в складі медичного факультету створено 4 навчально-наукові інститути – морфології, медико-біологічних проблем, фармакології, гігієни, медичної біохімії ім. М.П. Скакуна, моделювання та аналізу патологічних процесів. Про їх діяльність розповідають численні фотоматеріали.

Фармацевтичний факультет було відкрито у 2000 р. Його представляють монографії С.М. Марчишин і Н.О. Сушко «Лікарські рослини Тернопільщини», Л.В. Соколової і співавт. «Теорія і практика сублімаційного сушіння», фотографія ботанічного саду лікарських рослин на території НОК «Червона калина», копії патентів на винаходи, альбом першого випуску факультету (2005).

Стоматололгічний факультет було відкрито у 2004 р. Створено лікувально-діагностичний центр із стоматологічною поліклінікою, оснащеною сучасним обладнанням, а в його складі відкрито Центр дентальної імплантації – перший в Україні на базі навчального закладу. Факультет представлено фотоматеріалами, копіями патентів, монографіями С.І. Черкашина «Хвороби щелепно-лицевої ділянки» і П.А. Гасюка з співавт. «Альбом із пропедевтики ортопедичної стоматології».

Документи про перший в Україні Навчально-науковий інститут медсестринства – це копія наказу про його організацію (2005), матеріали наради-семінару «Розвиток міжнародного співробітництва в медсестринській освіті та його вплив на покращання підготовки медичних сестер в Україні», проведеної в Конгрес-центрі НОК «Червона калина».

В Інституті медсестринства вперше введено дистанційну форму навчання за спеціальностями «сестринська справа – бакалавр» і «сестринська справа – магістр». На сьогодні за цією формою навчання здобувають освіту понад 200 іноземних громадян США і Канади та понад 100 українських громадян. На фотографіях – прийом комплексного державного іспиту у медсестер-бакалаврів дистанційної форми навчання викладачами Тернопільського медичного університету (Нью-

Йорк, США, 2011 р.), а також фото перших випускників бакалаврату із США, які навчалися за дистанційною програмою.

Історія факультету післядипломної освіти, відкритого 1979 р., відображена у фотографіях, книжці про історію факультету, написаній до його 25-річчя, матеріалах науково-практичної конференції «Актуальні питання медицини», присвяченої 30-річчю факультету.

З 1997 р. університет проводить підготовку іноземних громадян. У 2004 р. було сформовано окремий деканат, а в 2006 р. – факультет іноземних студентів. У 2009 р. було організовано 5 профільних кафедр з викладанням навчальних дисциплін англійською мовою. Тепер в університеті навчається понад 1200 студентів з 62 країн. З 2000 р. функціонує підготовче відділення для іноземних громадян. В експозиції – фотографії про навчання, відпочинок, побутові умови і перший випуск медсестер-бакалаврів.

З 2011 р. розпочалося навчання за спеціальністю «медико-профілактична справа».

Університет встановив тісні творчі зв'язки з багатьма зарубіжними закладами і організаціями. За організацію міжнародної діяльності й успішне налагодження контактів з європейськими та американськими медичними закладами і сприяння європейській та євроатлантичній інтеграції України у вересні 2006 р. Тернопільський медуніверситет було нагороджено дипломом Міжнародної академії рейтингових технологій і соціології «Золота фортуна». Номінаційний комітет Європейської бізнес асамблеї (Оксфорд, Велика Британія) та вчена рада Міжнародного університету м. Відня (Австрія) удостоїли Тернопільський медуніверситет міжнародної нагороди «Європейська якість», яка була вручена

22 вересня 2008 р. в м. Барселона (Іспанія) в рамках міжнародної зустрічі лідерів науки і культури «Euro Education–2008».

На фотографіях – підписання угоди про співробітництво з Вроцлавським медичним університетом і вручення срібної медалі «Здоров'я, охоронець, захисник» ректору Тернопільського медичного університету чл.-кор. НАМН України, професору Л.Я. Ковальчуку; зустріч з делегацією в'єтнамської провінції Донг Най; зустріч з містером Біллом Колеманом і ректором університету Південної Кароліни Апстейт доктором Джоном Стоквеллом.

В Києві відбулася презентація книги «Найкращі заклади медичної освіти України», в якій Тернопільський медуніверситет названо одним з флагманів впровадження новітніх технологій у навчальний процес. Університет отримав пам'ятну відзнаку «Медичний олімп», а ректор Л.Я. Ковальчук нагороджений дипломом «За значний внесок у розвиток медичної освіти України».

За період незалежності України Тернопільський медичний університет відвідали численні гості, зокрема, Президент України Л.Д. Кучма (1999), колишній викладач філософії в Тернопільському мединституті (1962–1966), відомий філософ і правозахисник, в'язень концтаборів (1972–1984) В.С. Лісовий (1998), патріарх Філарет (2012), Міністр охорони здоров'я України Р.В. Богатирьова (2013), письменник Ю. Андрухович. Фотоматеріали про ці відвідини виставлено в музеї.

В музеї розміщено перелік працівників університету, удостоєних почесних державних і громадських відзнак.

Члени-кореспонденти Національної академії медичних наук України – професори Андрейчин М.А., Ковальчук Л.Я., Сміян І.С.

Заслужені діячі науки і техніки України – професори Андрейчин М.А., Бігуняк В.В., Вадзюк С.Н., Дзюбановський І.Я., Ковальчук Л.Я., Маркова О.О., Сміян С.І., Федонюк Я.І., Хміль С.В., Швед М.І., Шкробот С.І.

Заслужені працівники вищої школи України – професори Скакун М.П., Сміян І.С.

Заслужені винахідники України – професор Єдинак О.М., доценти Дем'яненко В.В., Луцук О.С.

Заслужені лікарі України – професори Семенюк Ю.С., Шідловський В.О., доцент Пришляк В.Д.

Заслужений працівник охорони здоров'я України – професор Файфура В.В.

Лауреати Державної премії України в галузі науки і техніки – професори Бігуняк В.В., Сморщок С.А., Шідловський В.О.

Лауреат Національної медичної премії України – доцент Пришляк В.Д.

Почесний громадянин міста Тернополя – професор Бігуняк В.В.

Визнані «Людиною року Тернопільщини» – професори Андрейчин М.А., Бігуняк В.В., Дзюбановський І.Я., Ковальчук Л.Я., Ковальчук О.Л., доценти Пришляк В.Д., Флехнер В.М.

Члени спілки письменників України, випускники ТДМУ – Бабій С.О., Волков О.М., Волотовська Н.В., Костів-Гуска Г.М., Петрук-Попик Г.М., Романчук Л.І., а також доцент кафедри медичної фізики Ладика Р.Б.

Член спілки журналістів України, випускниця ТДМУ – Волотовська Н.В.

Відведено місце для інформації про випускниць, а тепер викладачів ТДМУ письменниць Н.В. Волотовську і Л.І. Романчук.

Наталя Волотовська – член Національної спілки письменників і член Національної спілки журналістів України, автор тексту і музики, багаторічний виконавець гімну Тернопільського медичного університету. Представлена повістю «Рецепт на любов». Леся Романчук – член

Національної спілки письменників України. В експозиції – її компакт-диск «Кожна жінка чарівниця».

Вітринна експозиція завершується матеріалами святкування 50-річчя і 55-річчя з дня заснування Тернопільського державного медичного університету.

На стінах фойє четвертого поверху влаштовано дві фотогалереї – ректорів і викладачів університету різних років (55 осіб) і почесних членів вченої ради університету (46 осіб). У фойє встановлено чотири монітори. Відвідувачі музею, які зацікавляться біографією і науковими здобутками тієї чи іншої особи, можуть переглянути відеоматеріал про них. Так само можна викликати на екран відеофільм про історію кожної кафедри університету.

На даний час продовжується збирання і нагромадження матеріалу для розширення музейної експозиції з врахуванням досягнень університету впродовж останніх років. Зокрема, в січні 2012 р. за ініціативою Тернопільського медуніверситету створено Міжнародний науково-освітній інноваційно-технологічний Консорціум медичних ВНЗ і ВНЗ фізичного виховання і спорту, до складу якого війшли 24 провідні університети Європи і США. Основною метою діяльності Консорціуму є формування сучасної корпоративної системи підготовки висококваліфікованих фахівців і наукових кадрів, реалізація інноваційних проектів на основі інтеграції наукового, освітнього, лікувально-профілактичного, інноваційного та технологічного потенціалу членів Консорціуму.

Список використаних джерел

1. 10 років Тернопільського державного медичного інституту. 1957-1967. – Тернопіль, 1967. – 173 с.

2. Конгрес-центр. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2005. – 12 с.

3. Концепція реформування охорони здоров'я Тернопільської області. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2012. – 63 с.

4. Концепція розвитку ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України» на 2013-2017 рр. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2013. – 79 с.

5. Майбутнє твориться сьогодні (2007-2012). – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2012. – 428 с.

6. Навчально-практичні центри первинної медико-санітарної допомоги на селі. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2011. – 32 с.

. 7. Тернопільська університетська лікарня. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2011. – 75 с.

8. Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського: історія і сучасність. 1957-2007 / За ред. В.В. Файфури, Я.Я. Боднара, А.Х. Завальнюка. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2007. – 320 с.

9. Тернопольский государственный медицинский институт: проспект. – Львов: Книжная фабрика «Атлас», 1982. – 16 с.

Vasyl Fayfura,

Anatoliy Palamarchuk

THE MUSEUM OF THE HISTORY OF TERNOPIL STATE MEDICAL UNIVERSITY NAMED AFTER I. YA. HORBACHEVSKY

The article describes the expositions of Ternopil medical university museum. The history of the discovery, the formation and development of the university, its contribution to the development of education, science and healthcare, establishing business relations of our country with foreign educational and scientific institutions are reflected in documents, printed and electronic materials.

Key words: Ternopil State Medical University named after I. Ya. Horbachevsky, a museum, an exposition.

Тетяна Федорів

МУЗЕЙНА КОЛЕКЦІЯ ЗБАРАЗЬКОГО ЗАМКУ: ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У статті розглянуто історію створення Національного заповідника «Замки Тернопілля», формування та сучасний стан його музейної колекції. Подано стислий опис виставкових залів Замкового палацу міста Збаража, звернено увагу на ряд експонатів.

Ключові слова: *Замки Тернопілля, музей, заповідник, музейна колекція, експонати, виставки, виставковий зал.*

Збараж є одним із заповідних міст України. Сьогодні – це місто-пам'ятка, місто-заповідник, це десятки пам'яток історії та культури, це один з осередків міжнародного туризму [2, 92].

Збаразький замок сьогодні – окраса міста, пам'ятка, яка привертає до себе увагу не лише місцевих мешканців, а й численних туристів з усіх куточків нашої держави та зарубіжних гостей [10, 15]. Саме тут, у виставкових залах Замкового палацу розмістилась значна музейна колекція, що знайомить усіх відвідувачів з історією Збаразького краю.

У 1980 р. у приміщенні Успенської церкви (пам'ятка архітектури 1755 р.) було відкрито районний краєзнавчий музей [1, 66]. Він був створений на базі громадського музею завідуючим Збаразьким районним відділом освіти Петром Денисовичем Войтиною [4, 4]. У квітні 1982 р. музей став державною установою і функціонував як відділ Тернопільського краєзнавчого музею [7, 37]. А в 1989 р. Збаразький краєзнавчий музей очолив Анатолій Вікторович Маціпура.

У зв'язку з передачею культових споруд церковним громадам музей було переведено з Успенської церкви у приміщення культурно-спортивного комплексу, що знаходився у Замковому палаці м. Збаража.

На той час фондові зібрання Збаразького районного краєзнавчого музею нараховували 4 277 одиниць основного фонду та 1 401 одиницю науково-допоміжного матеріалу.

Згодом фондові зібрання поповнились матеріалами археологічних розкопок, старовинною зброєю, творами живопису, скульптури, колекцією нумізматики, годинників, меблів, стародруків, предметами куль-

тового призначення, збіркою килимів та вишивки, речами повсякденного вжитку [4, 4].

У 1994 р., враховуючи історичну, архітектурну і художню цінність пам'яток історії та культури замкового ансамблю у місті Збаражі Тернопільської області, постановою № 78 від 8 лютого 1994 р. був створений державний історико-архітектурний заповідник (ДІАЗ) [11].

За вісім років роботи ДІАЗу Збаразький районний краєзнавчий музей фактично злився із структурою заповідника. Працівники ДІАЗу оформили всі музейні експозиції, фондосховища, робочі приміщення. Рішенням Збаразької районної ради від 25 грудня 2002 р. фонди та майно Збаразького краєзнавчого музею були надані у користування Державного історико-архітектурного заповідника у місті Збаражі.

На основі фондової колекції краєзнавчого музею були сформовані перші експозиційні зали у Замковому палаці м. Збаража: зал археології та етнографії краю, зал сакрального мистецтва. До того ж ДІАЗ продовжив музейні традиції та примножив здобутки районного краєзнавчого музею. Щорічно новими експонатами поповнювався музейний фонд заповідника, розширювались виставкові колекції, налагоджувалась належна екскурсійна робота.

Указом Президента від 15 січня 2005 р. № 35/2005 заповіднику було надано статус національного закладу і перейменовано в Національний заповідник «Замки Тернопілля» [13].

Сьогодні Збаразький замок XVII ст. – центр Національного заповідника «Замки Тернопілля», а також одна з визначних пам'яток міста та області. Саме у Замковому палаці м. Збаража розмістилася музейна колекція, що розкриває історію нашого краю від найдавніших часів до сучасності.

На сьогодні музейний фонд заповідника налічує більше 50-ти тисяч одиниць зберігання [5, 2]. Всі ці експонати розкривають історію Збаразького краю у різні історичні епохи та періоди.

У Збаразькому замку представлено близько двадцяти стаціонарних виставок, серед яких археологія краю; трипільська культура; етнографія; зброя; дерев'яна скульптура Народного майстра Володимира Лупійчука; сакральна скульптура; антикварні меблі; нумізматика і боністика; сакральне мистецтво; музейна кімната владики Австралії, Но-

вої Зеландії і Океанії кир Івана Прашка; галицька і волинська вишивки; народний одяг; зал кераміки заслуженого діяча мистецтв України Тараса Левківа; зал Козацької слави; експозиція знарядь тортур у підземеллі Збаразького замку; ремесла краю; зал організації тимчасових виставок та інші [5, 2].

Найбільш давня історія Збаражчини представлена у залах археології. Тут зібрано артефакти – матеріали з розкопок на території Збаразького району. З цих знахідок було сформовано експозиційні вітрини середнього та пізнього палеоліту, бронзової та залізної доби, черняхівської культури, періоду ранніх слов'ян та часів Київської Русі [9, 15].

Окрасою археологічної колекції Національного заповідника «Замки Тернопілля» є знахідки з розкопок поселення трипільської культури поблизу села Бодаки, Збаразького району. В окремому експозиційному залі представлено знаряддя праці, виконані з кременю та кістки, кераміку та дрібну пластику трипільців, предмети культового призначення, що датуються VI тис. до н.е. [3, 7].

Археологічні дослідження трипільського поселення поблизу с. Бодаки проводяться Національним заповідником спільно з Інститутом матеріальної культури РАН м. Санкт-Петербург під керівництвом наукового працівника Наталії Миколаївни Скакун. Зазвичай, до експедицій залучаються дослідники з Болгарії, Франції, Росії, а також вітчизняні археологи та науковці [3, 7]. За матеріалами знахідок з розкопок трипільського поселення була сформована виїзна виставка, яка представляла Збаражчину закордоном. Зокрема у м. Варна (Болгарія), м. Орлеан, м. Тур (Франція) та м. Гранада (Іспанія).

Збаразька битва увійшла в історію української Визвольної війни як одна з найяскравіших сторінок. У далекому 1649 р. Збаражу судилося стати ареною протистояння між польським військом і козацькими загонами під проводом гетьмана Богдана Хмельницького [5, 2]. Саме тому у Замковому палаці нашого міста було створено зал Козацької слави. Тут можна побачити ряд скульптурних портретів (погруддя) гетьмана Богдана Хмельницького, полковників Максима Кривоноса, Нестора Морозенка, Івана Богуна, виконаних скульпторами Володимиром Мельником та Іваном Мулярчуком. А ще в залі експонуються

портрети козацьких полковників Заслуженого художника України Станіслава Ковальчука [4, 5].

Сакральне мистецтво Збаражчини об'єднує три стаціонарні виставки. У трьох експозиційних залах Замкового палацу зібрано колекцію ікон XVII – першої пол. XX ст. із культових споруд Збаразького району. Всі ікони були дбайливо зібрані працівниками заповідника. Більшість ікон відреставровані художником-реставратором першої категорії станкового темперного та станкового олійного малярства Магінським Володимиром Дмитровичем [4, 5].

Також цікавими є речі церковного вжитку, що розміщені у залах сакрального мистецтва: літографії та стародруки, культові та богослужбові книги, обрядові предмети для здійснення храмових богослужінь.

Особливої уваги відвідувачів заслуговує експозиція особистих речей Івана Прашка – єпископа Греко-католицької церкви (ГКЦ) у Австралії, Океанії та Новій Зеландії, уродженця міста Збаража. Іван Прашко був єпископом ГКЦ, починаючи з 1950 р. і до 1994 р. У 2001 р. священнослужитель помер, а його особисті речі були передані до заповідника [8, 38].

У окремому виставковому залі Збаразького замку експонується сакральна скульптура, виконана у середині XVIII ст. майстрами школи Іоанна Георга Пінзеля і талановитим скульптором Антоном Осінським. Роботи виконані в дереві, частково збережена поліхромія і покриття їх сусальним золотом та сріблом [4, 5]. У минулому скульптури оздоблювали костел Св. Антонія у Збаражі, а зараз стали окрасою музейної колекції Замкового палацу.

Колекція ікон і сакральної скульптури з фондів заповідника гідно представили Збаразький замок на виставці «Збережені реліквії» у Національному заповіднику «Софія Київська» (квітень-травень 2000 р.).

Етнографія та побут Збаражчини представлені у трьох виставкових залах палацу. Тут розміщене унікальне зібрання галицької та волинської вишивки. Рушники та серветки, виконані різноманітними техніками на домотканому та фабричному полотні із використанням геометричного, рослинного та зооморфного орнаментів. Також у залах представлені зразки сакральної вишивки (фелон, хоругви, накривала

на престоли) та елементи народного одягу Збаражчини (чоловічого та жіночого).

Про найбільш поширені ремесла краю та їх розвиток розповідає виставка, де вміщені предмети народного побуту останньої чверті XIX – поч. XX ст. Це вироби з домотканого полотна, килими, виготовлені за технікою візерунчатого ткацтва, гончарні та столярні вироби, предмети побуту, плетені з лози, соломи та лика [4, 5].

Справжньою гордістю Збаразького замку є колекція скульптур Народного майстра України Володимира Васильовича Лупійчука. Зібрання становить більше сорока авторських творів, виконаних у дереві (липі). Кожна окрема скульптура є втіленням певного жанрового сюжету, а ще ряд скульптур об'єднані між собою у диптихи та триптихи єдиною назвою. Народний майстер В. Лупійчук у своїх творіннях втілював образи героїв творів Т.Г. Шевченка («Чернець», «Перебендя», «Хустина», «Сова» та інші), І. Франка («Захар Беркут»), Л. України («Лісова пісня», «Я в серці маю те, що не вмирає») [12, 34].

Шанувальники сучасного українського мистецтва завжди виявляють особливий інтерес до виставки відомого майстра-кераміста заслуженого діяча мистецтв України Тараса Богдановича Левківа, уродженця села Мала Березовиця, Збаразького району. У кожному творі митця за основу взятий творчий експеримент з властивостями глини, її температурою, поливами, кольором [14, 3]. Окрім колекції кераміки Т. Левківа в експозиції розміщені відзнаки, грамоти та дипломи митця із всеукраїнських та міжнародних конференцій, конкурсів, симпозіумів.

Окремої уваги заслуговує колекція зразків зброї, що розміщена у двох виставкових залах Збаразького замку. Дану експозицію сформовано зі зброї кам'яної доби, залізного віку, періоду раннього та пізнього середньовіччя, а також зброї часів Першої світової війни [6, 3].

У залах в'їзної вежі Збаразького замку представлена колекція нумізматики, боністики та фалеристики дбайливо зібрана першим завідувачем Збаразького районного краєзнавчого музею Петром Войтиною. У залі вміщена велика збірка монет, паперових грошей (бон) та нагородних знаків часів Другої світової війни.

У іншому виставковому залі в'їзної вежі розміщена колекція антикварних меблів, годинників та музичних інструментів [4, 5]. Згодом

ці предмети антикваріату будуть використані у відновлених інтер'єрах Збаразького замку.

У Замковому палаці функціонує зал змінних експозицій. Це дозволяє періодично представляти на суд глядачів різнопланові виставки – живопис, графіку, скульптуру та інше [10, 15]. Особливе значення для Національного заповідника «Замки Тернопілля» мали виставки Заслуженого художника України Івана Марчука «Повернення додому», майстра Народної творчості Олександри Зробок-Камінської «Присвячую Кобзареві», члена Спілки художників України Ганни Ткачик «Створення світу» та багато інших.

З нагоди 800-річчя міста Збаража у Замковому палаці міста було відновлено та відкрито для огляду Велику зелену та Малу жовту вітальні. Проекти були розроблені архітектурною майстернею Юрія Вербовецького. Нові зали наповнені старовинними меблями, а також колекцією портретів шляхтичів та князів.

Для проведення наукових конференцій, форумів, семінарів та різноманітних урочистих подій слугує Органний зал Збаразького замку. Центральним об'єктом даного залу є орган псевдоготичного стилю з села Оприлівці, Збаразького району, який був виготовлений у м. Львові на фабриці Рудольфа Гасса на початку XX ст.

Для якісного обслуговування туристів з України та гостей із-за кордону на базі Національного заповідника «Замки Тернопілля» створена належна інфраструктура. До послуг відвідувачів бар-ресторан «Легенда», готель «Гетьман», стоянка для автобусів та автомобілів, каса-магазин продажу сувенірної продукції.

За останні роки Національний заповідник «Замки Тернопілля» відвідали більше 230 тис. осіб. Кількість відвідувачів постійно зростає. Щорічно збільшується кількість туристів-іноземців.

Таким чином, Збаразький замок на сьогодні – не лише центр регіонального, вітчизняного та закордонного туризму, визначний історико-культурний об'єкт Збаразького краю, але й основний структурно-адміністративний сегмент державного історико-культурного заповідника «Замки Тернопілля».

В музейній експозиції Збаразького замку представлено близько двадцяти стаціонарних виставок, серед яких особливе місце займають

відділи археології краю, трипільської культури, етнографії, зброї, сакральної скульптури, сакрального мистецтва тощо. Окрім того, в музейній експозиції Збаразького замку представлена низка виставок, що репрезентують тенденції культурно-мистецького й суспільного життя сучасності. Експонатами цих виставок є витвори провідних вітчизняних скульпторів, художників, народних умільців, котрі є вихідцями зі Збаражчини.

Збаразький замок та його музейна колекція, що передає історичний колорит різних періодів історії Збаразького краю, є привабливим об'єктом для туристів з різних куточків України та гостей із зарубіжжя. Діяльність ДІАЗу, що заснований на базі Збаразького музею, сприяє популяризації краєзнавчих та історичних знань у широких колах суспільства, формуванню сучасного взірця регіональної та національної ідентичності українства.

Список використаних джерел

1. Гайдукевич Я. М. Музеї Тернопільщини: путівник /Я. М. Гайдукевич. – Львів: Каменяр, 1989. – 127 с.

2. Грабар Т. Збереження об'єктів культурної спадщини на прикладі державного історико-архітектурного заповідника у м. Збаражі //Матеріали науково-практичної конференції: «Замки Тернопілля» – невід'ємна складова історико-культурної спадщини України. – 2006. – 92 с.

3. Данилейко В. Археологічна Збаражчина /В. Данилейко //Галицька брама. – Збараж, 2004. – № 1 – 3 (109 – 111). – С. 6 – 7.

4. Данилейко М. Фонди – базова основа експозиційної діяльності заповідника /М. Данилейко //Галицька брама. – Збараж, 2004. – № 1 – 3 (109 – 111). – С. 4 – 5.

5. Збережені реліквії сакрального мистецтва Національного заповідника «Замки Тернопілля». – Тернопіль, 2006. – 32 с.

6. Майстерчук Т. Збереження об'єктів культурної спадщини на прикладі Національного заповідника «Замки Тернопілля» /Т. Майстерчук, Т. Грабар //Галицька брама. Замки Тернопілля, 2007. – № 5 – 6 (149 – 150). – С. 2 – 4.

7. Малевич А. П. Збараж. Історико-краєзнавчий нарис /А. П. Малевич. – Львів: Каменяр, 1984. – 46 с.

8. Бедрій Михайло. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина /о. Михайло Бедрій . – Тернопіль: Джура, 2002. – 72 с.

9. Олещук Л. Культурна спадщина наших предків /Л. Олещук // Збараж – місто в Медоборах. – 1997. – № 2. – с. 15.

10. Пам'ятки древнього Збаража. Збаразький замок. – 2004. – Вип.2. – 22 с.

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 лютого 1994 р. № 78. Київ. Про державний історико-архітектурний заповідник у м. Збаражі Тернопільської області.

12. Скульптури Володимира Лупійчука // Галицька брама. Збараж, 2004. – № 1 – 3 (109 – 111). – С. 34.

13. Указ Президента України від 15 січня 2005 р. № 35/2005. Про надання Державному історико-архітектурному заповіднику у місті Збаражі статусу національного.

14. Тарас Левків. Художники України. – 2005. – № 17. – С. 3.

Tatiana Fedoriv

THE ZBARAZKIY CASTLE MUSEUM COLLECTIONS: ITS DEVELOPMENT AND CURRENT STATE

The article reviews the history of the National Reserve «The Ternopil Castles» development and the museum collections current state. The brief description of the castle exhibition halls of the palace in the town of Zbarazh has been given. In addition certain attention has been paid to a number of exhibits.

Key words: Ternopil Castles, museum, nature reserve, museum collection, exhibits, exhibition, showroom.

Ірина Фіалка

МУЗЕЙ ОЛЕКСАНДРА НЕПРИЦЬКОГО-ГРАНОВСЬКОГО У ВЕЛИКИХ БЕРЕЖЦЯХ

У статті показано особливості побудови експозиції музею, які відтворюють основні віхи життєвого шляху відомого вченого і громадсько-політичного діяча Олександра Неприцького-Грановського.

Ключові слова: *музей, Олександр Неприцький-Грановський, Великі Бережці, експозиція.*

Серед плеяди діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток світової науки, почесне місце належить уродженцю Тернопільщини Олександру Неприцькому-Грановському. З проголошенням незалежності України стало можливим повернути із забуття імена українців, які жили і працювали за кордоном. Одним із таких науковців був Олександр Неприцький-Грановський. Він 60 років прожив у Сполучених Штатах Америки, де здобув світове визнання. О. Неприцький-Грановський першим серед українців США став професором університету, видатним вченим-ентомологом, був відомим поетом і громадсько-політичним діячем.

Народився Олександр Неприцький-Грановський 4 листопада 1887 р. в с. Великі Бережці, що на Кременеччині. Тому саме в рідному селі вченого був відкритий музей видатного земляка.

Відкриттю музею у Великих Бережцях передувала меморіальна таблиця з написом: «У цій садибі минули дитячі та юнацькі роки відомого українського поета і світової слави ученого Олександра Неприцького-Грановського (1887–1976)», яку 2 травня 1993 р. було встановлено на стіні будинку Михайла Неприцького [3, с. 2]. Відтак, у сельчан і тернопільської громадськості зародилась ідея відкриття меморіального музею видатного вченого.

Музей знаходиться в приміщенні середньої школи й займає два зали і просторий коридор. Експозицію першого залу було відкрито у вересні 1996 р. за участі наймолодшого сина поета і вченого Теодора Грановського, зятя Амстронга, онуків, Бориса і Тамари Неприцьких, заступника куратора Центру досліджень історії імміграції при Міннесотському університеті Галини Миронюк, бережецьких родичів Не-

прицьких, широкої громадськості. Експозиція другого залу бала відкрита у вересні 1998 р. Тематико-експозиційний план та побудову експозиції розробив провідний науковець Кременецького краєзнавчого музею Гаврило Чернихівський, а художнє оформлення належить митцю Олександру Пташкіну. Завідувачем закладу став учитель історії Петро Гонтарук, мешканець Великих Бережець [4, с. 3 – 4].

Експозиція першого залу охоплює період життя на рідній землі (1887–1913 рр.). Тут представлено фотопортрет О. Неприцького-Грановського, генеалогію родини п'яти поколінь, хронологію життя і творчості вченого. З метрики про народження, яка представлена в експозиції, довідуємось, що Олександр Неприцький-Грановський народився 4 листопада 1887 р. у сім'ї Анастасія (1864 – 1913 рр.) та Емілії (? – 1914 рр.). Хрещеними батьками були Микола Степанович Неприцький та Марія Стахівна Лукасевич. Обряд хрещення виконував священик Яків Подлевський з пономарем Романом Биковським [4; с. 5-6]. Далі експонуються фото батьків, брата, сестер майбутнього вченого. Вперше юнак був сфотографований у 1905 р. як учень Білокриницької сільськогосподарської школи. Подана ксерокопія атестату про закінчення цієї школи у 1905 р., яка інформує сучасників про зміст навчання (предмети, що вивчались), викладачів, успішність учня.

Один із важливих вузлів експозиції – побут селянської родини. За давньою традицією в кутку – образ Матері Божої з немовлям на руках, уквітчаний вишитим рушником волинського зразка. Відтворено селянську піч, розмальовану різними орнаментами, поруч рогач, дерев'яна лопата саджати хліб, на миснику – різноманітний посуд: глечики, горщики, миски, а ще сільськогосподарські знаряддя праці. Саме в такому середовищі пройшли дитячі роки Олександра. Рід Неприцьких із споконвіку займався обробітком землі, що у майбутньому й вплинуло на наукові зацікавлення вченого і його пристрасть до збереження українських традицій, зокрема писанкарства.

На центральній стіні – волинський килим, мальована кераміка, малюнок «Христос родився» О. Неприцького-Грановського, на якому церква у рідних Бережцях, хатки під стріхою, колядники. Один з оригінальних, а заразом унікальних експонатів – портрет Тараса Шевченка в овалі 70×50 см, виконаний молодим Олександром олівцем у

1907 р. із власноручним підписом. Юнак брав уроки малювання у відомого українського художника-академіка Тимофія Сафонова, з яким був знайомий з часів перебування останнього у Кременці.

В наступному вузлі експозиції зосереджено низку фотографій Лесі Українки, Олени Пчілки, Марії Бикової, О. Неприцького-Грановського, також копії поштівок Петра Антоновича Косача до дружини, в яких підтверджується приїзд Лесі Українки та Климентія Квітки до Бережець і Кременця влітку 1907 р. Цей приїзд мав неабияке значення для юнака, адже він познайомився з видатною поетесою і того ж року у часописі «Рідний край», редактором якого була Олена Пчілка, уперше побачив світ вірш О. Неприцького-Грановського «Порожня оселя» [1; с. 4]. Представлено фото обкладинки часопису «Українська хата», з яким активно співпрацював майбутній вчений, а також і текст вірша «Порожня оселя».

Наприкінці літа 1907 р. О. Неприцький-Грановський виїхав до Києва, щоб здобути вищу освіту. Там він зблизився з тогочасними українськими діячами, насамперед письменниками. Серед унікальних документальних матеріалів того періоду – фото 1912 р., на якому зазняті члени клубу «Родина». В центрі – Микола Лисенка, поруч нього – Олена Пчілка, в другому ряді – О. Неприцький-Грановський поруч із Павлом Багацьким [5; с. 10].

Завершується експозиція залу матеріалами про від'їзд О. Неприцького-Грановського у США. Серед усіх груп документів інтерес для дослідника має копія справи Київського охоронного відділу, в якій зберігається переписка між начальником Київського губернського жандармського управління і начальником київського відділу охранки про неблагонадійність Олександра Непричука-Неприцького-Грановського. Саме через цю справу юнак змушений був виїхати в Сполучені Штати Америки.

В музеї зберігається копія листа-рекомендації від редакції «Української хати», в якій працював юнак, до українців у США, в якому прохання допомогти Олександрові. Лист підписали редактор П. Богацький та секретар редакції Л. Будин.

Роки життя майбутнього вченого на Батьківщині – це були роки становлення, інтелігентної, освіченої людини, патріота рідної землі.

Вихований в глибоко релігійній і патріотичній сім'ї, він змалку чув українську мову і знав, що він українець.

У наступному залі представлені матеріали американського періоду життя і творчості О. Неприцького-Грановського. Юнак виїхав у 1913 р., саме в період першої хвилі імміграції. Прибувши до Нью-Йорку, довго там не затримався. Цього ж року переїхав до Чикаго, де за допомогою Українського Народного Союзу (УНС) влаштувався на роботу секретарем до Володимира Сіменовича, голови товариства «Просвіта». Він активно працював, допомагав видавати книги, займався перекладами з російської та англійської на українську мову.

Далі в експозиції представлено період навчання майбутнього вченого у США. Спочатку в вищому агрономічному коледжі м. Форт Коллінс – це власноручні малюнки до курсових та дипломної робіт, участь в оформленні курсового біологічного журналу, виготовлені ним наочні посібники. Дуже цінним є диплом доктора філософії, виданий в 1925 р., адже він перший українець у США, який одержав ступінь доктора наук і звання професора університету.

В 1930 р. О. Неприцький-Грановський став професором Міннесотського університету, де читав курс лекцій з ентомології та економічної зоології. Представлено переклад англомовних статей вченого з ентомології та бюлетень про заснування першої у США біологічної станції в Ітаска Парку над однойменним озером. О. Неприцький-Грановський був призначений директором цієї станції у 1935–1940 рр. Як основоположнику біологічної станції і за вклад у розвиток біологічної науки, йому було вручено подяку за підписом Президента Міннесотського університету Малькольма Мусса. Сам текст подяки свідчить про повагу і високу оцінку роблоти вченого з боку керівництва закладу.

Ще одна група експонатів доводить, що О. Неприцький-Грановський був не лише теоретиком, а й практиком біологічних наук. Роботи в галузі ентомології дають можливість побачити зацікавлення різними напрямами і невтомну працю дослідника. Олександр Грановський не лише теоретично узагальнював свої дослідження, він розробляв спеціальні пристрої для боротьби з комахами, опис і фото яких було авторкою проаналізовано. Крім публікацій наукових робіт у спеціальних журналах і збірниках, в буклетах Департаменту агрокультур

штату Міннесота надруковані його доповіді про боротьбу з комахами. Напрацювання О. Неприцького-Грановського популярні серед науковців США, проте в Україні, на жаль, вони залишаються невідомими [4, с. 13–16].

Значний масив фотоматеріалів ілюструє політичну й громадську діяльність нашого земляка в США. Про співпрацю із чільними керівниками Організації Українських Націоналістів, свідчать фотографії, на яких відображені зустрічі О. Неприцького-Грановського з головними керівниками ОУН у Європі, США, Канаді. А саме з полковником Андрієм Мельником, редактором Олегом Штулем-Ждановичем, а також ідеологом проводу професором Юрієм Пундиком. Також наявні фотографії з відзначення важливих історичних подій, дат, днів пам'яті Тараса Шевченка, Івана Мазепи, дні проголошення Універсалів УНР, день Злуки, на яких вчений виголошував привітання і промови. На кількох фотографіях українська делегація на чолі з вченим О. Грановським, від штату Міннесота, прапороносці у національних костюмах, фото про маніфестацію у столиці США (біля 200 тисяч людей з усіх кутків Америки) на честь відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку у Вашингтоні в 1964 р. Ці фотоматеріали підтверджують, що вчений не залишався осторонь важливих подій у житті української діаспори США.

Матеріали іншого вузла експозиції присвячені діяльності Української Вільної Академії Наук, дійсним членом якої був вчений. Це копії численних документів і матеріалів Центру Дослідження Історії Імміграції при Міннесотському університеті. Серед них копії виступів на зібраннях і конференціях, публікацій в різних виданнях УВАН.

У музеї знаходяться перші збірки віршів поета «Пелюстки надії» (1910 р.), «Намистечко сліз» (1911 р.), «Акорди» (1914 р.). Темою поезій, представлених в музеї, є природа України та США, становлення незалежної держави. Декілька віршів присвячені індіанській тематиці й мають назву «З індіанських пісень». Ця поезія засвідчує, що автохтонна культура індіанців справила певне враження на О. Неприцького-Грановського. Переважній більшості творів автора притаманні вишукана мова, особливий стиль, ритмічність і мелодійність, особливо у творах інтимної лірики. Деякі видання в музеї вказують, що композитор Василь Шуст написав музику до творів

О. Неприцького-Грановського. Відтак були написанні романс «Дружині», пісні «Мамі», «Молитва», «Люби її, нам рідну Україну», які вийшли друком у США.

Олександр Неприцький-Грановський мав різноманітні захоплення. Окрім поетичної творчості, він захоплювався живописом і графікою. В музеї представлені його численні акварельні і графічні малюнки (портрет Т. Г. Шевченка, екслібриси, пейзаж Божої гори та інші). Він власноруч виготовляв вітальні листівки до Різдва і Великодня, які розсилав друзям.

Також у музеї відкривається нам ще одна грань захоплень О. Неприцького-Грановського – писанкарство. Він самостійно розмальовував писанки і вчив цьому інших. У цій групі експонуються статті про писанки, заснування школи українського писанкарства і виставки приурочені до Великодня [2; с. 4].

Наступна експозиція висвітлює громадсько-політичну діяльність О. Неприцького-Грановського. Найперше працю в Організації Державного Відродження України (ОДВУ). Представлено Статут, ряд рішень, в яких визначена політична платформа організації, її співробітництво з іншими легальними українськими організаціями у США. Ці документи дають уявлення про копітку роботу, яка була організована за кордоном з метою унезалежнення України. Унікальне видання «ОУН. 1929–1954», яке було подароване О. Неприцькому-Грановському з нагоди 25-річчя Організації з дарчими підписами провідних діячів ОУН, вказує на високу оцінку праці вченого як голови ОДВУ.

Окремі документальні матеріали ОДВУ, зокрема статутні положення, ряд важливих пунктів програми, резолюції з'їздів, звернення, прокламації, заяви з приводу різноманітних проблем дають можливість визначити основні засади діяльності ОДВУ під керівництвом О. Неприцького-Грановського. Найкраще вони звучать в одному з пунктів рішень XVIII з'їзду ОДВУ від 1953 р. «Від свого заснування ОДВУ і її братні організації станули в ідеологічній площині на позиції Українського Націоналізму, як духовної сили, єдино-спроможної змобілізувати і попровадити Українську націю до духового відродження, національного визволення і відновлення державності України....» [4; с.24–25].

Привертає увагу відвідувачів музею вітальна телеграма Президента США Дуайта Ейзенхауера до О. Неприцького-Грановського з нагоди 25-річчя ОДВУ. Викликають зацікавлення англомовні брошури вченого: «Проблеми незалежності України» (1940 р.), «Україна – побойовище за волю» (1944 р.), «Необхідність Вільної України для тривкого миру» (1945 р.). У названих публікаціях О. Неприцький-Грановський виклав своє бачення української проблеми, яка зводилась до найголовнішого – визволення України і створення вільної незалежної держави.

Значні заслуги О. Неприцького-Грановського в галузі науки і вагомий внесок у громадсько-політичну діяльність, як США так і діаспори зокрема, уможливили велелюдні святкування 75-, 80- та 85-річчя від дня його народження. У музеї цим подіям присвячена окрема експозиція. Тут представлені фотографії, вітання, телеграми, публікації в газетах і журналах. Серед низки відомих особистостей, окреме місце посідають вітальні адреси від президентів США Дуайта Ейзенхауера (1952 –1960 рр.) і Річарда Ніксона (1969–1974 рр.), керівництва Міннесотського університету, представників української діаспори Ю. Пундика, В. Стуса та ряду інших. Вшановуючи О. Неприцького-Грановського, вони відзначали його невтомну працю і вагомий внесок у наукову, громадсько-політичну, культурну сфери розвитку американського суспільства і української діаспори зокрема впродовж десятиліть.

У день свого народження 4 листопада 1976 р., на 89-му році життя, Олександр Неприцький-Грановський помер. Його поховали на цвинтарі Сан-Сет в м. Мінеаполісі. Експозиція завершується некрологами з газет, фотографіями з панахиди, похорону та пам'ятної плити на могилі з лаконічним текстом: «Професор, доктор Олександр Грановський (4. XI. 1887 – 4. XI. 1976)».

В історії української імміграції О. Неприцький-Грановський займає вагоме місце. Його праця як науковця, громадсько-політичного діяча, поета, художника, писанкаря сприяла згуртуванню українців у США, збереженню і поширенню традицій та звичаїв нашого народу. Його авторитет науковця уможливлював участь у суспільно-політичному житті США української діаспори.

О. Неприцький-Грановський вдало поєднав у собі талант непересічного політичного і громадського діяча, а також науковця, публіцис-

та та борця за незалежність України. Його особистість гідна наслідуванню потомків, а відтак колектив музею працює над поповненням автентичних експонатів, проводить наукову роботу, залучаючи науковців до вивчення спадщини нашого земляка.

Список використаних джерел

1. Волинський І. І рідний край наснився не раз (до 110 р. від дня народження О. Неприцького-Грановського) / І. Волинський // Діалог. – № 44. – 1997 – С. 4

2. Волинський І. І рідний край наснився не раз (до 110 р. від дня народження О. Неприцького-Грановського) / І. Волинський // Діалог. – № 45. – 1997 – С. 4

3. Волинський І., Ленчук Р. Твій син, Україно, вертає до тебе / І. Волинський, Р. Ленчук // Діалог. – 22 трав. 1993. – С. 2.

4. Чернихівський Г. Великобережецький літературно-меморіальний музей Олександра Неприцького-Грановського: Нарис-путівник / Г. Чернихівський. – Тернопіль: «Збруч», 2006. – 34 с.

5. Чернихівський Г. Музей у Великих Бережцях / Г. Чернихівський // Укр. Слово. – 24 жовт. – 1996. – С. 10.

Iryna Fialka

MUSEUM OF OLEXANDER NEPRYTSKY-HRANOVSKY IN LARGE BEREZHTSY

The article describes the features of the construction of a Museum exposition, which reproduce the milestones of the life path of a famous scientist and a social-political figure of Olexander Neprytsky-Granovsky.

Key words: Museum, Alexander Neprytsky-Hranovsky, Large Berezhtsy, exposition.

Том 8

Муэзз Терпопольцева

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК ПРАЦЬ

Том 8

Музеї Тернопільщини

Комп'ютерна верстка *Т. Метельська*

Коректор *Л. Мельник*

Технічний редактор *Т. Яворська*

Здано до складання 11.10.2013 р. Підписано до друку 10.01.2013 р. Формат 60x84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний. Гарнітура TimesET. Ум. друк. арк. 31,74. Обл.-вид. арк. 32,37. Наклад 300 прим. Замовне. Зам. №1522

Видавець і виготовлювач ТзОВ «Терно-граф», свідоцтво суб'єкта видавничої справи ТР № 24 від 28.12.2004 р.
46400 м. Тернопіль, вул. Текстильна, 18, тел. 52-28-97, 52-28-79, 52-47-27
e-mail: terno-graf@mail.ru